నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స.

అభిధానప్పదీపికాటీకా

గన్థారమ్భ

యస్స ఞాణం సదా ఞాణం, నాఞ్ఞేయ్యా ఞాణకం వినా;
నిస్సేసగుణయుత్తస్స, తస్స నత్వా మహేసినో.

సత్థన్తరా సమాదాయ, సారం సబ్బధరా తథా;
కరియ్యతే'**భిధానప్ప-దీపకస్సత్థవణ్ణనా.**

పణామాదివణ్ణనా

[క] ఇధాయం గన్థకారో పఠమమత్తనో పరేసమ్పి సమ్మా హితత్థనిప్ఫాదనత్థం పుఞ్ఞసమ్పద'మాచినోతి ''**తథాగతో**''చ్చాదినా. తత్థ **కరుణాకరో** మహాకరుణాయ ఉప్పత్తిట్ఠానభూతో యో **తథాగతో** భగవా **కరోపయాతం** అత్తనో హత్థగతం **సుఖప్పదం** సుఖస్స పతిట్ఠానభూతం సుఖకారణం వా సుఖదాయకం వా **పదం** నిబ్బానం **ఓసజ్జ** చజిత్వా **కలిసమ్భవే** దుక్ఖకారణభూతే **భవే** సంసారే **కేవలదుక్కరం** సుకరేనాసమ్మిస్సం అచ్చన్తదుక్కరం పఞ్చవిధపరిచ్చాగాదికం **కరం** కరోన్తో **పరత్థం** పరేసమత్థంయేవ **అకా** కతవా, తమేదిసం తథాగతం అహం నమామి.

[ఖ] యఞ్చ ధమ్మం **జరారుజాదిముత్తా** జరారోగాదీహి విముత్తా **మునికుఞ్జరా** మునిసేట్ఠా భగవన్తో **అపూజయుం** పూజితవన్తో, తథా **ఉత్తరే** ఉత్తమే సత్తానం వా సంసారమహోఘుపక్ఖన్దానం తతో ఉత్తరణసమత్థే **యహిం తరే** యస్మిం ధమ్మప్లవే **ఠితా** సమ్మాపటిపజ్జనవసేన ఆరూళ్హా **నరానరా** మనుస్సా చ దేవా చ **తివట్టమ్బునిధిం** కిలేసకమ్మవిపాకవట్టసఙ్ఖాతేహి తీహి వట్టేహి ఆకులితం సంసారమహమ్బురాసిం **తరింసు** తిణ్ణా, **అఘప్పహం** కిలేసప్పహానకరం, సంసారదుక్ఖప్పహానకరం వా తం ధమ్మమపి అహం నమామి.

[గ] **మునిన్దోరససూనుతం** భగవతో ఉరే సమ్భవధమ్మదేసనాయ అరియభావప్పత్తతాయ మునిన్దస్స ఓరసపుత్తభావం **గతం** పత్తం **నుతం** కిలేసఖేపనకం **సుపుఞ్ఞఖేత్తం** పుఞ్ఞత్థికానం పుఞ్ఞబీజవిరుహనట్ఠానం సుఖేత్తభూతం **భువనే** లోకే **సుతం** విస్సుతం , సుతధరం వా కిలేససవనాభావేన **అస్సుతం** అపాణోపి పాణో కరీయిత్థాతి పాణీకతో, పాతిమోక్ఖసంవరో, సోవ సంవరో ఏతస్సత్థీతి **పాణీకతసంవరో,** తం పాణీకతసంవరం, **వరం** సీలాదిగుణేహి సదేవకేహి లోకేహి పత్థనీయం. "దేవాపి తస్స పిహయన్తి తాదినో"తి [ఉదా. ౨౭] హి వుత్తం. **సదా** సబ్బస్మిం కాలే **గుణోఘేన** సీలాదిగుణసమూహేన **నిరన్తరన్తరం** అవిచ్ఛిన్నమానసం, పరిపుణ్ణచిత్తం వా **గణమ్పి** అట్ఠన్నం అరియపుగ్గలానం సమూహం అపి అహం నమామీతి ఏవమేత్థ తిణ్ణమ్పి సఙ్ఖేపతో అత్థయోజనా దట్ఠబ్బా.

[ఘ-ఙ] ఏవం పుఞ్ఞసమ్పదమాచినిత్వా కిమభిమతం సాధనీయమిచ్చాహ ''**పకాసిస్సమభిధానప్పదీపిక**''న్తి. బుద్ధాదీనమభిధానానం సరూపవసేన, లిఙ్గవసేన చ పరిదీపనతో పకాసనతో ''**అభిధానప్పదీపిక**''న్తి లద్ధనామం సత్థం

పకాసిస్సం అన్తోభావేన నిప్ఫన్నం బహిభావేన పకాసిస్సం. అన్తోభావస్స హి బహిభావమపేక్ఖిత్వా భావితముపపన్నం. నను సన్తేవ పుబ్బాచరియానం నామలిఙ్గప్పకాసనాన్యమరకోసతికణ్డోప్పలిన్యాద్యభిధానసత్థాని, పాణిని బ్యాడివరరుచిచన్దగోమి రుద్దవామనాదివిహితాని చ లిఙ్గసత్థాని, తతో కిమిదముచ్చతే ఇచ్చాహ "**నామలిఙ్గాని బుద్ధభాసితస్సారహాని దస్సయన్తో**"తి. ఏతేన సన్తేస్వపి పుబ్బాచరియానం సత్థేసు యస్మా న తేసు నామలిఙ్గాని బుద్ధవచనానురూపాని హోన్తి , తస్మా తదనురూపాని నామలిఙ్గాని దస్సయన్తో అభిధానసత్థం పకాసిస్సామీతి ఏతమత్థం దీపేతి. నమ్యతే అభిధీయతే అత్థో అనేనాతి **నామం**, సద్దసత్థే **నము**ధాతువసేన. లిఙ్గయతే "ఇత్థియమతో **ఆ**పచ్చయో"త్యాదినా విభజ్జతేతి, ఇత్థాదయో వానేన లిఙ్గీయన్తే బ్యఞ్జీయన్తేతి **లిఙ్గం**, ఇత్థిపుమనపుంసకం. కిమేతస్స అభిధానసత్థస్స కరణే పయోజనన్తి పుచ్ఛాయం యస్మిం సతి తం సోతారో సోతుముస్సహన్తి, తం దస్సేతుమాహ "**నామలిఙ్గేస్వి**"చ్చాది. యతో బుద్ధవచనే పటునో భావో పాటవం, తదేవ అత్థో పయోజనం, తం ఇచ్ఛన్తీతి **పాటవత్థినో**, తేసం పాటవత్థీనం సోతూనం నామలిఙ్గేసు **కోసల్లం** కుసలతా ఛేకభావో బుద్ధవచనే మహబ్బలం అత్థస్స నిచ్ఛయకారణం హోతి, **అతో** తస్మా కారణా బుద్ధభాసితస్సారహాని నామలిఙ్గాని దస్సయన్తో అభిధానప్పదీపికం సత్థం పకాసిస్సన్తి సమ్బన్ధో.

[చ] ఇదాని సత్థలహుభావత్థమాహ "**భియ్యో**"చ్చాది. **భియ్యో** బాహుల్లేన **రూపన్తరా** రూపభేదేన ఇత్థిపచ్చయపుమ్భావాదికారియకతేన థీపున్నపుంసకం ఞేయ్యం, సో చ నామానం నామవిసేసనస్స, నామపరామసిసబ్బనామసద్దస్స చ ఞేయ్యో పకారన్తరాభావా. తత్ర నామానం రూపభేదో యథా – ఛురికా సత్య'సిపుత్తి [అభిధాన ౩౯౨ గాథా]. అసి ఖగ్గో చ సాయకో [అభిధాన ౩౯౧ గాథా]. పానీయం సలిలం దకన్తి [అభిధాన ౬౬౧ గాథా]. నామవిసేసనస్స యథా – నిసీథో మజ్ఝిమా రత్తీతి [అభిధాన ౭౦ గాథా]. నామపరామసిసబ్బనామసద్దస్స యథా – ఆకఙ్ఖా రుచి వుత్తా సా, త్వధికా లాలసా ద్విసూతి [అభిధాన ౧౬౩ గాథా]. **సాహచరియేన** నియతలిఙ్గేనావిప్పయోగతో థీపున్నపుంసకం ఞేయ్యం. **కత్థచీ**తి యత్ర రూపభేదో నత్థి, తం యథా – మరీచి మిగతణ్హికా [అభిధాన ౬౫ గాథా]. రంసిమా భాకరో భాను [అభిధాన ౬౩ గాథా]. ఆపో పయో జలం వారి [అభిధాన ౬౬౧ గాథా]. మరీచ్యాదయో హ్యభిన్నరూపత్తా లిఙ్గన్తరేపి సమ్భావియన్తేహి నియతలిఙ్గేహి మిగతణ్హికాభాకరజలాదిసద్దేహి సాహచరియేన తంలిఙ్గే నిచ్ఛీయన్తే. **ఆహచ్చవిధానేన** ఇత్థిపుమనపుంసకానం విసేసేత్వా కథనేన థీపున్నపుంసకం ఞేయ్యం. **క్వచీ**తి యత్ర న రూపభేదో లిఙ్గనిణ్ణయస్స నిమిత్తం, న చ సాహచరియం లిఙ్గభేదోభిమతో, నేకమేవ వా లిఙ్గమిచ్ఛతే, తం యథా – వల్లరీ మఞ్జరీ నారీ [అభిధాన ౫౫౦ గాథా]. విటపో విటభీత్థియం [అభిధాన ౫౪౭ గాథా]. భీతిత్థీ భయముత్తాసో [అభిధాన ౧౬౬ గాథా]. వజిరం పున్నపుంసకేచ్చాది [అభిధాన ౨౪ గాథా].

[ఛ] ఇదాని రూపభేదోతి లిఙ్గనిణ్ణయస్స పటిపత్తిహేతుకో యో భిన్నలిఙ్గానం ద్వన్దో, తక్కరణపటిసేధేన అభిన్నలిఙ్గానమేవ ద్వన్దో కతోతి పరిభాసితుముపక్కమతే "**అభిన్నలిఙ్గిన**"మిచ్చాది. అభిన్నలిఙ్గీనంయేవ నామానం ద్వన్దో కతో, న భిన్నలిఙ్గీనం, యథా – విముత్యసఙ్ఖతధాతు, సుద్ధినిబ్బుతియో సియున్తి [అభిధాన ౯ గాథా]. న కేవలం ద్వన్దోయేవ, అథ ఖో ఏకసేసోప్యభిన్నలిఙ్గానంయేవ కతో, యథా – నగ్గో దిగమ్బరావత్థా. [అభిధాన ౭౩౪ గాథా] **సబ్బధరకతే** పన "జీమూతా మేఘపబ్బతా" ఇచ్చుదాహటం. నను చ భిన్నలిఙ్గానమ్పి ఏకసేసో కతో, యథా – మాతా పితా తు పితరో, పుత్తా తు పుత్తధీతరో [అభిధాన ౨౪౯ గాథా]. ససురా సస్సు ససురా, భాతుభగిని భాతరోతి [అభిధాన ౨౫౦ గాథా]. ఏత్థ హి మాతా చ పితా చ పితరో, పుత్తో చ ధీతా చ పుత్తా, సస్సు చ ససురో చ ససురా, భాతా చ భగినీ చ భాతరోతి భిన్నలిఙ్గానమ్పి ఏకసేసో దస్సితోతి. ఠానన్తరే తేసం భిన్నలిఙ్గతాయ దస్సితత్తా న దోసో. తాతో తు జనకో పితా

[అభిధాన ౨౪౩ గాథా]. అమ్మా’మ్బా జననీ మాతా [అభిధాన ౨౪౪ గాథా]. అపచ్చం పుత్తోత్రజో సుతో [అభిధాన ౨౪౦ గాథా]. నారియం దుహితా ధీతా [అభిధాన ౨౪౧ గాథా]. జాయాపతీనం జననీ, సస్సు వుత్తాథ తప్పితా. ససురోతి ఇచ్చాదికఞ్హి తేసం [అభిధాన ౨౪౬ గాథా] ఠానన్తరన్తి. తథా ఏత్థ కమం వినా భిన్నలిఙ్గానం గణనపాఠో వియ సఙ్కరోపి న కతో. తత్ర హి సగ్గదిసాదయో అత్థా యథాక్కమం తంసమ్బన్ధా చ సక్కవిదిసాదయో అత్థా సకసకసమ్బన్ధసహితా యథాభిధానం సరూపపటిపత్యమత్థభిధేయ్యా, తథా తప్పరియాయసమ్బన్ధాని చ యాని నామాని, తాని సబ్బాని తదభిధానావసరే అభిధేయ్యానీతి సుఖేనేకత్రేవ సకలనామపటిపత్తి సరూపపటిపత్తి చ యథా సియాతిచ్చేతదత్థం కమో అబ్భుపగమ్యతే, తథా చ సత్యావస్సం సగ్గాదిపరియాయే దివసద్దాదయో, హరాద్యవసరే కుమారాదయో అభిధేయ్యా ఇతి కమానురోధేన లిఙ్గసఙ్కరో పరిహరితుమసక్కుణేయ్యో, యథావుత్తన్తు కమం వినా నేహ సఙ్కరో కతో, ఇతి పరియాయేన ఇత్థిప్పకరణాదిక్కమేన యథాసమ్భవమభిధానతో, తం యథా – ఈతి త్విత్థీ అజఞ్ఞఞ్చ, ఉపసగ్గో ఉపద్దవోతి [అభిధాన ౪౦౧ గాథా]. అత్ర హి యే తిలిఙ్గా, తే తిలిఙ్గావసరే ఏవ నిబద్ధా, న గణనపాఠా వియ ఉచ్చారణవసేన, ఏవం సబ్బత్ర యథాసమ్భవం నీయతే. వుత్తఞ్చ –

> “భేదాఖ్యానాయ న ద్వన్దో, నేకసేసో న సఙ్కరో;
> కతోత్ర భిన్నలిఙ్గాన-మవుత్తానం కమం వినా”తి [అమర ౧.౪].

ఇదాని లిఙ్గవాచకానం ఠానవసేనత్థేసు గమనం దస్సేతుమాహ “**లిఙ్గవాచకే**”చ్చాది. **గాథాపాదన్తమజ్ఝట్ఠా** గాథానం పాదానఞ్చ అన్తమజ్ఝట్ఠా **లిఙ్గవాచకా** అనేకత్థలిఙ్గవాచకాని ఞాణదస్సనాదీని లిఙ్గాని **పుబ్బ**మత్థం వాచకవసేన **యన్తి** గచ్ఛన్తి. **అపరే** గాథాపాదానమాదిట్ఠా లిఙ్గవాచకా **పరమత్థం** **యన్తి** గచ్ఛన్తి. తం యథా –

> ఫలే విపస్సనాదిబ్బ-చక్ఖుసబ్బఞ్ఞుతాసు చ;
> పచ్చవేక్ఖణఞాణమ్హి, మగ్గే చ **ఞాణదస్సనం** [అభిధాన ౭౯౪ గాథా].

> ఞాదో సద్ధాచీవరాది-హేత్వాధారేసు **పచ్చయో;**
> కీళాదిబ్బవిహారాదో, **విహారో** సుగతాలయే [అభిధాన ౮౫౭ గాథా].

> ఖగ్గే కురూరే **నేత్తింసో**, పరస్మిఞ్చాత్ర తీస్వ**ము** [అభిధాన ౧౦౮౯ గాథా];
> కుసలే **సుకతం** సుట్ఠు-కతే చ **సుకతో** తిసు [అభిధాన ౯౩౮ గాథా].

> **సమయో** సమవాయే చ, సమూహే కారణే ఖణే;
> పటివేధే సియా కాలే, పహానే లాభదిట్ఠిసు [అభిధాన ౭౭౮ గాథా].

కన్తారో వనదుగ్గేసు [అభిధాన ౧౧౦౭ గాథా].

ఏత్థ చ –

> యేభుయ్యతాబ్యామిస్సేసు, విసంయోగే చ **కేవలం;**
> దళ్హత్థేనతిరేకే చా-నవసేసమ్హి తం తిసు [అభిధాన ౭౮౬ గాథా].

సమాధిస్మిం పుమేకగ్గో-నాకులే వాచ్చలిఙ్గికో [అభిధాన ౧౦౩౨ గాథా].

జళే ఘూలో మహత్యపి [అభిధాన ౧౦౬౯ గాథా] చ్చాదీసు

గాథామజ్ఝట్ఠానం , పాదన్తమజ్ఝట్ఠానఞ్చ లిఙ్గవాచకానం పుబ్బపరత్థేస్వపి గమనభావతో "పుబ్బం యన్తీ"తి ఇదం యేభుయ్యవసేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. అథ వా గాథానం మజ్ఝన్తట్ఠా పుబ్బం యన్తి, గాథామజ్ఝట్ఠా, పాదన్తమజ్ఝట్ఠా చ పుబ్బాపరఞ్చ యన్తీతి యథాలాభయోజనా దట్ఠబ్బా.

[జ] ఇదాని విసేసవిధిమ్హి సత్థలహుభావత్థం పరిభాసతే "**పుమిత్థియ**"మిచ్చాది. పుమిత్థియం "**ద్వీసూ**"తి పదం ఞేయ్యం, యథా – అసని ద్వీసు [అభిధాన ౨౪ గాథా]. **సబ్బలిఙ్గే** లిఙ్గత్తయే "**తీసూ**"తి పదం ఞేయ్యం, యథా – సత్తన్నం పూరణే సేట్ఠే'తిసన్తే సత్తమో తిసు [అభిధాన ౯౪౨ గాథా]. ఏత్థ చ నిసిద్ధలిఙ్గనామం పారిసేసతో "సేసలిఙ్గ"న్తి ఞేయ్యం [నిసిద్ధలిఙ్గ సేసత్థం (అమర ౧.౨.)], యథా – వస్స సంవచ్ఛరా నిత్థీతి [అభిధాన ౮౧ గాథా]. అత్ర చేకలిఙ్గనిసేధబ్యాఖ్యానేన లిఙ్గద్వయవిధానన్తి [ఏకలిఙ్గనిసేధబ్యాజేన లిఙ్గద్వయాభిధానమితి (అమరకోసచిన్తామణిటీకా)].

గన్థలాహవం విధాయేదాని పటిపత్తిలాహవత్థమాహా "**అభిధానన్తరారమ్భే**"ఇచ్చాది. **అభిధానన్తరస్స** అఞ్ఞస్స అభిధానస్స ఆరమ్భే సతి, **తు** అన్తో యస్స అభిధానస్స, **అథ** ఆది యస్స అభిధానస్సాతి ఇదం అభిధానద్వయఞ్చ ఞేయ్యం. త్వన్తమథాదికం నామాదిపదం పుబ్బేన న సమ్బజ్ఝతేతి భావో. తత్ర నామపదం యథా – జినో సక్కో తు సిద్ధత్థో [అభిధాన ౪ గాథా]. కేసవో చక్కపాణ్యథ [అభిధాన ౧౬ గాథా]. మహిస్సరో సివో సూలీ [అభిధాన ౧౬ గాథా]. లిఙ్గపదం యథా – పుమే తు పణ్హి పాసణి [అభిధాన ౨౭౭ గాథా]. పుమే తూతు రజో పుప్ఫం [అభిధాన ౨౩౮ గాథా]. సా తిరోకరణీప్యథ [అభిధాన ౨౯౮ గాథా]. పున్నపుంసకముల్లోచం [అభిధాన ౨౯౯ గాథా]. అత్థపదం యథా – ఉదరే తు తథా పాచా'నలస్మిం గహణీత్థియం [అభిధాన ౯౭౩ గాథా]. పణీతో తీసు మధురే, ఉత్తమే విహితేప్యథ. అఞ్ఞసే విసిఖాయఞ్చ, పన్తియం వీథి నారియం [అభిధాన ౯౪౦ గాథా]. **అథ**సద్దేన చత్ర అనన్తరియత్థేన సకపరియాయోపలక్ఖణతో **అథో** సద్దాదీసు చ న పుబ్బేన సమ్బజ్ఝతే. పాణకో చాప్యథో ఉచ్చాలిఙ్గో లోమసపాణకోతి [అభిధాన ౬౨౩ గాథా].

[ఝ] ఇదాని బుద్ధవచనానమనురూపానమ్పి పచురప్పయోగానమేవ కేసఞ్చి గహణం అత్తనో సత్థన్తరాపసయ్హతావసేన అహంకారపుబ్బికాభావఞ్చ దస్సేతుమాహ "**భియ్యో పయోగ**"మిచ్చాది. **సోగతే** సుగతస్స వచనభూతే **ఆగమే** పిటకత్తయే, తఞ్హి ఆగచ్ఛన్తి తివిధసమ్పత్తియో ఏతేనాతి ఆగమోతి వుచ్చతి. తస్మిం భియ్యో పయోగం బాహుల్లేన పయుజ్జతేతి **పయోగో**, తం **ఆగమ్మ** గహేత్వా క్వచి అరఞ్ఞవగ్గాదీసు **నిఘణ్డుయుత్తిఞ్చ** నిఘణ్డునామకే సత్థే ఆగతం బుద్ధవచనానురూపం యుత్తిఞ్చ **ఆనీయ** ఆనేత్వా నామలిఙ్గం **కథీయతి** అన్తోభావేన నిప్ఫన్నం బహిభావేన పకాసీయతే. ఆవిభావత్తమేవ హి జఞ్ఞత్తం సన్తకారియకారినో. ఆసీసాయం వా అవస్సమ్భావినోపి వచనస్స వత్తమానత్థవత్తిచ్చాయ వత్తమానత్తం, తథా హి లోకే అవస్సమ్భావినో సిద్ధిమభిసన్ధాయ భావినమప్పత్తం వత్తమానత్తేన వా అతీతత్తేన వా వత్తుమిచ్ఛతి, తం యథా – "ఇదం మమమపాపయే"తి కోచి కేనచాభిహితో సన్తో అవస్సం తం భవిస్సతీతి మఞ్ఞమానో పాపియమానం పత్తం వా వత్తుమిచ్ఛతి , తతోయేవ "ఆసీసాయం భూతమివ చే"తి [పాణిని ౩.౩.౧౩౨] తదతిదేసవచనం పచ్చాఖ్యాయతే.

పణామాదివణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧. సగ్గకణ్డవణ్ణనా

౧. ఇదాని యస్మా అభిధేయ్యత్థో నామ పఞ్ఞత్తిపరమత్థత్థవసేన దువిధో, తేసు యేభుయ్యేన పఞ్ఞత్తత్థతో పరమత్థత్థోవ సేట్ఠో, తేసుపి ఓధిసో కిలేసానం సముచ్ఛేదపటిప్పస్సద్ధికరత్తా యథాక్కమం అట్ఠ ధమ్మా సేట్ఠా, తతోపి నిబ్బానమేవ సేట్ఠం, తేసం సబ్బేసమ్పి ధమ్మానం సమ్మాసమ్బుద్ధోవ సేట్ఠో. వుత్తఞ్హి భగవతా "విరాగో సేట్ఠో ధమ్మానం, ద్విపదానఞ్చ చక్ఖుమా"తి [ధ. ప. ౨౭౩; నేత్తి. ౧౭౦]. ఏత్థ హి "యావతా, భిక్ఖవే, ధమ్మా సఙ్ఖతా వా అసఙ్ఖతా వా, విరాగో తేసం ధమ్మానం అగ్గమక్ఖాయతీ"తి [అ. ని. ४.३४; ५.३२; ఇతివు. ९०] వచనతో సబ్బేసమ్పి సఙ్ఖతాసఙ్ఖతధమ్మానం విరాగసఙ్ఖాతో నిబ్బానమేవ సేట్ఠో, చక్ఖుమా పన సమ్మాసమ్బుద్ధో తేసం సబ్బేసమ్పి ధమ్మానం, దేవమనుస్సాదిభేదానం ద్విపదానఞ్చ పఞ్ఞత్తత్థానం సేట్ఠోతి అయమత్థో వుత్తో భగవతా, తస్మా సబ్బత్థసేట్ఠత్థాభిధాయకాభిధానభూతం బుద్ధాభిధానమేవ పఠమం **సగ్గకణ్డస్స** ఆదిమ్హి పత్థియవసేన [సత్థియవసేన (క.)] దస్సేతుమాహ "**బుద్ధో**"చ్చాది. తత్థ **జిన**సద్దన్తం సబ్బబుద్ధస్స నామం. సబ్బం బుద్ధవాతి **బుద్ధో**, సకమ్మకా కత్తరి **త**పచ్చయో. విసిట్ఠా బుద్ధి అస్సత్థీతి **బుద్ధో**, పసంసాయం యదాదినా **ణ**పచ్చయో. దానసీలక్ఖన్త్యాదయో ఠానాట్ఠానఞాణాదయో వా దస బలాని యస్సేతి **దసబలో.** సాసతి వినయతి సత్తేతి **సత్థా.** సబ్బధమ్మజాననసీలతాయ **సబ్బఞ్ఞూ.** ద్విపదానం, ద్విపదేసు వా ఉత్తమో **ద్విపదుత్తమో, బుద్ధవంసవణ్ణనాయం** [బు. వం. అట్ఠ. ३४ నిదానకథా] నిద్ధారణలక్ఖణాయ ఛట్ఠియా సమాసస్స పటిసిద్ధత్తా సేదిసీ నిద్ధారణలక్ఖణా ఛట్ఠీ గమ్యతే. కస్మా పన సో తత్థ పటిసిద్ధోతి? సమాసే యేభుయ్యేన నిద్ధారణలక్ఖణత్తయస్స వికలాభావతో. కిఞ్చాపి హి తత్థ ఛట్ఠియాయేవ పటిసిద్ధో, సత్తమియా పన నిద్ధారణలక్ఖణాయ విజ్జమానత్తా తస్సాపి సో పటిసేధనీయోయేవ. మునీనం ఇన్దో రాజా **మునిన్దో.** పుఞ్ఞఞాణభాగ్యాదయో భగం నామ, తంయోగా **భగవా.** నాథతి సత్తానం హితం యాచతి, కిలేసే వా ఉపతాపేతి, సత్తేసు వా ఇస్సరియం కరోతి, తేసం వా హితం ఆసీసతీతి **నాథో.** బుద్ధధమ్మసమన్తఞాణదిబ్బచక్ఖుసఙ్ఖాతేహి పఞ్చహి చక్ఖూహి సమన్నాగతత్తా **చక్ఖుమా.** సబ్బదా బ్యామప్పభాయ కాయతో నిచ్ఛరణవసేన **అఙ్గీరసో.** సబ్బాకారేన సబ్బధమ్మానం మునతో **ముని,** ధమ్మవాదేసు వా మోనకరణతో **ముని.**

౨. లోకానం, లోకేసు వా నాథో **లోకనాథో.** అత్తనో అధికస్స కస్సచిపి ఉత్తమపుగ్గలస్స అభావతో **అనధివరో,** సబ్బపరియన్తగతత్తభావత్తా వా నత్థి ఏతస్స ఇతో అఞ్ఞో అధికో పత్థేతబ్బో అత్తభావోతి **అనధివరో.** మహన్తానం సీలక్ఖన్ధాదీనం ఏసనతో గవేసనతో **మహేసి,** మహన్తో వా ఈసో విభూతి ఏతస్సాతి **మహేసి.** హితం వినయతి అనుసాసతీతి **వినాయకో,** విసిట్ఠం వా నిబ్బానం సత్తే నేతీతి **వినాయకో.** సబ్బధమ్మదస్సనసీలతాయ "సమన్తచక్ఖూ"తి లద్ధనామేన సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేన సమన్నాగతత్తా **సమన్తచక్ఖు.** సోభనం గతం ఞాణమస్స, సంసారా వా సుట్ఠు అపునరావత్తియా గతవాతి **సుగతో,** సపరసుఖసిద్ధత్థం వా సమ్మా గతవాతి **సుగతో.** భూరి బహుకా పఞ్ఞా యస్స, అనన్తత్తా వా భూరిసమా పఞ్ఞా ఏతస్సాతి **భూరిపఞ్ఞో,** అనన్తాయ మహాపథవియా సదిసపఞ్ఞోత్యత్థో. కిలేసాదిపఞ్చవిధం మారం జితవాతి **మారజి.**

३. నరానం సీహో సేట్ఠో, పరప్పవాదమద్దనసహనతో వా నరో చ సో సీహో చాతి **నరసీహో,** సహతీతి సీహో, నిరుత్తినయేన పుబ్బవణ్ణాకారస్సీకారో, సీహసదిసత్తా వా నరో చ సో సీహో చాతి **నరసీహో.** యథా హి సీహో మిగరాజా చతూహి దాఠాహి సబ్బసత్తే హింసతి అభిభవతి, తథా భగవాపి సీలపఞ్ఞాపుఞ్ఞిద్ధిసఙ్ఖాతేహి చతూహి ధమ్మేహి సబ్బం లోకం హింసతి అభిభవతీతి ఓపమ్మసంసన్దనం. సబ్బపురిసానం సేట్ఠత్తా **నరవరో,** నరానం వా దేవమనుస్సానం సేట్ఠత్తా **నరవరో,**

“సీలే పతిట్ఠాయ నరో సపఞ్ఞో”తి [సం॰ ని॰ ౧.౨౩] ఏత్థ వియ **నర**సద్దేన సబ్బే దేవమనుస్సా సఙ్గహితా. ధమ్మస్స రాజపవత్తకత్తా **ధమ్మరాజా,** ధమ్మతో వా సదేవకస్స లోకస్స రాజా జాతో, నాధమ్మతోతి **ధమ్మరాజా,** ధమ్మేన రాజతీతి వా **ధమ్మరాజా,** ధమ్మపాలకో వా రాజా **ధమ్మరాజా.** మునీనం సేట్ఠత్తా **మహాముని.** దేవానం అతిదేవోతి **దేవదేవో,** దేవానం అధికో వా దేవో **దేవదేవో.** లోకానం గరు ఆచరియో **లోకగరు,** లోకానం గరుభాజనత్తా వా **లోకగరు.** ధమ్మస్స సామి యథావుత్తనయేన **ధమ్మస్సామీ.** యథా పురిమకా సమ్మాసమ్బుద్ధా సబ్బఞ్ఞుభావం గతా, తథా అయమ్పి గతోతి **తథాగతో,** తథా వా సమ్మా గతం ఞాణమస్సాతి **తథాగతో**త్యాదినా **తథాగత**సద్దస్స అత్థపపఞ్చో తత్థ తత్థ [దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭; మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧౨; సం॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౨.౩.౭౮; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౭౦; ఉదా॰ అట్ఠ॰ ౧౮; ఇతివు॰ అట్ఠ॰ ౩౮; థేరగా॰ అట్ఠ॰ ౧.౩; బు॰ వం॰ అట్ఠ॰ ౨ నిదాన కథా; మహాని॰ అట్ఠ॰ ౧౪; పటి॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౩౭; దీ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౭; దీ॰ ని॰ అభి॰ టీ॰ ౧.౭; మ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧౨; అ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧.౧౭౦] వుత్తనయేన వేదితబ్బో.

౪. సయమేవ సమ్మాసమ్బుద్ధో భవతి, అనఞ్ఞబోధితోతి **సయమ్భూ.** సమ్మా అవిపరీతేన స'మత్తనాయేవ సబ్బధమ్మే బుజ్ఝతి అబుజ్ఝి బుజ్ఝిస్సతీతి **సమ్మాసమ్బుద్ధో.** సేట్ఠపఞ్ఞాయ సమన్నాగతత్తా **వరపఞ్ఞో.** సత్తే సంసారణ్ణవతో నిబ్బానపారం నేతీతి **నాయకో.** జితపఞ్చమారత్తా **జినో.** ఏత్థ చ సమన్తభద్ర, లోకజి, ఛళభిఞ్ఞ, అద్వయవాదీ, సిరీఘన, అకనిట్ఠగ [అకనిట్ఠక (క॰)], ధమ్మచక్క, రాగాసని [రాగారి (క॰)], తిసరణ, ఖసమ [ఖణసమ (క॰) ఖేన ఆకాసేన సమా తుల్యా గుణా యస్స సో (తికణ్డసేసటీకా ౧.౧.౮)], గుణాకర, మహాసుఖ, వజిర, మేత్తాబల, అసమ, జితారి, మహాబోధి, ధమ్మధాతు, సేతకేతు, ఖజి, తిముత్తి [ఖజిరవిముత్తి (క॰) ఖేన ఆకాసఞ్ఞాణేన – సుఞ్ఞభావనాయాతి భావో – జయతి సంసారభావం యో, జి+ క్విప సుఞ్ఞవాదీనం బోద్ధానం “సుఞ్ఞం సబ్బమేవ” ఇత్యాకారభావనాయ సంసారభావజయనతో తథాభావో (సద్దకప్పద్దుమ)], దసభూమిస్సర, పఞ్చఞాణ, బహుక్ఖమ, సమ్బుద్ధ, సబ్బదస్సీ, మహాబల, సబ్బబోధ [సమ్బోధధమ్మ (క॰)], ధమ్మకాయ, సంగుత్త, అరహ, ద్వాదసక్ఖ, వీతరాగాదీనిపి అనేకాని బుద్ధస్స నామాని [ఇమాని పరియాయవచనాని పాయసో అమరకోసతో, తికణ్డసేసాభిధానతో చ గహితాని]. సమన్తతో పుఞ్ఞసమ్భారతో చ ఞాణసమ్భారతో చ భద్రో సేట్ఠోతి **సమన్తభద్రో**త్యాదీని చ నిబ్బచనాని వేదితబ్బాని. వుత్తఞ్చ –

“అసఙ్ఖ్యేయ్యాని నామాని, సగుణేన మహేసినో;

గుణేన నామముద్ధేయ్యం, అపి నామసహస్సతో”తి [ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౩౧౩; ఉదా॰ అట్ఠ॰ ౨౩; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౭౬; నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౩౮].

తత్థ **ఉద్ధేయ్య**న్తి ఉద్ధరితబ్బం. **అపి నామసహస్సతో**తి అనేకేహి నామసహస్సేహీత్యత్థో. సబ్బబుద్ధనామకథా.

సక్యాదిసత్తకం అమ్హాకం బుద్ధస్స నామం. పఞ్చమారే జేతుం సక్కోతీతి **సక్యో,** భగినీహి సద్ధిం సంవాసకరణతో వా లోకమరియాదం ఛిన్దితుం సక్కుణన్తీతి సక్యా, సాకియరాజూనం పుబ్బరాజానో, తేసం వంసభూతత్తా భగవా “సక్యో”తి వుచ్చతి. అస్స చ జాతిసమనన్తరం నిధయో రతనాని చ ఉప్పన్నానీతి **సిద్ధత్థో**తి నామం కతం, సబ్బేసం వా లోకానం సిద్ధా అత్థా ఏతేన హేతుభూతేనాతి **సిద్ధత్థో.** సుద్ధం ఓదనం అస్సాతి సుద్ధోదనో, తస్స అపచ్చం **సుద్ధోదని.** గోతమవంసస్స కపిలస్స మునినో సిస్సతాయ సక్యా గోతమా, భగవా పన గోతమవంసే ఉప్పన్నత్తా గోతమస్స మునినో అపచ్చం **గోతమో.**

౫. సక్యవంసావతిణ్ణో [సక్యవంసా పిత్థిణ్ణో (క.)] సక్యముని యో బుద్ధో సో **సక్యసీహో**, సక్యానం వా సేట్ఠత్తా **సక్యసీహో.** సక్యకులతో జాతో ముని **సక్యముని.** సూరియదేవపుత్తస్స సోతాపన్నత్తా భగవా **ఆదిచ్చబన్ధూ**తి వుచ్చతి, ఆదిచ్చస్స బన్ధు ఞాతీతి నిబ్బచనం కత్వా. ఏత్థపి మాయాదేవీసుత, మహాసమణ, కలిసాసనాదీని [కులిసాసనాదీని (క.) కలిమ్హి యుగే సాసనం అనుసాసనం యస్స సో, అథవా కలిమ్హి పాపే వివాదే వా సాసనం హితసాధనం యస్స సో (తికణ్డసేసటీకా ౧.౧.౧౧)] గోతమపరియాయాని వేదితబ్బాని.

౬. **మోక్ఖా**దీని **నిబ్బుతి**పరియన్తాని ఛచత్తాలీస నామాని నిబ్బానస్స నామాని. ముచ్చన్తి ఏత్థ, ఏతేన వా రాగాదీహీతి **మోక్ఖో.** నిరుజ్ఝన్తి ఏత్థ రాగాదయోతి **నిరోధో,** రున్ధతి వా నిబ్బానన్తి రోధో, కిలేసో, సో ఏత్థ నత్థీతి **నిరోధో.** వానసఙ్ఖాతాయ తణ్హాయ నిక్ఖన్తత్తా, నిబ్బాతి వా ఏతేన రాగగ్గిఆదికోతి **నిబ్బానం.** యథా పకతిదీపో నదీసోతేన వుయ్హమానానం పతిట్ఠా హోతి, ఏవమిదమ్పి నిబ్బానం సంసారమహోఘేన వుయ్హమానానం పతిట్ఠాతి దీపో వియాతి **దీపో,** నిక్కిలేసానం వా పదీపసదిసభావకరణతో దీపో వియాతి **దీపో,** "నిబ్బన్తి ధీరా యథయం పదీపో"తి హి వుత్తం, దిప్పతి వా అరియానం ఞాణచక్ఖుస్సేవ పకాసతీతి దీపో. తణ్హానం ఖయహేతుత్తా **తణ్హక్ఖయో.** రాగాదీనం పటిపక్ఖత్తా, ఉత్తమట్ఠేన వా **పరం.** తాయతి రక్ఖతి అపాయాదితోతి **తాణం.** నిలీయన్తి ఏత్థ సంసారభయభీరుకాతి **లేణం.** నత్థి దీఘరస్సాదికం రూపం సణ్ఠానమేతస్సాతి **అరూపం,** అప్పచ్చయత్తా వా **అరూపం.** రాగాదీనం సన్తకరణత్తా **సన్తం.** రాగక్ఖయహేతుభావేన అవిపరీతత్తా, చతుసచ్చపరియాపన్నత్తా వా **సచ్చం.** నత్థి ఆలయో తణ్హా ఏత్థాతి **అనాలయం.**

౭. పచ్చయేహి న సఙ్ఖరీయతేతి **అసఙ్ఖతం.** సివం ఖేమభావం కరోతీతి **సివం,** సంసారభీరుకేహి సేవితబ్బత్తా వా **సివం,** యదాదినా **వ**పచ్చయో. నత్థి ఏత్థ మతం మరణం, ఏతస్మిం వా అధిగతే పుగ్గలస్స మతన్తి **అమతం.** పస్సితుం సుదుక్కరతాయ **సుదుద్దసం.** పరేహి ఉత్తమేహి అరియపుగ్గలేహి అయితబ్బం గన్తబ్బన్తి **పరాయణం,** పరతో వా అయితబ్బం గన్తబ్బన్తి **పరాయణం,** సంసారసభావతో అఞ్ఞసభావవసేన బుజ్ఝితబ్బన్త్యత్థో, పరేసం వా అరియపుగ్గలానం పతిట్ఠానత్తా **పరాయణం.** యేన చత్తారో మగ్గా ఓధిసో కిలేసే సరన్తి హింసన్తి తం ధమ్మం **సరణం,** అరియానం వసితగేహత్తా వా **సరణం.** ఈతి ఉపద్దవో పవాసో చ తే యత్థ న సన్తి, తం **అనీతికం,** సత్తే సంసారం నేతీతి "నీతీ"తి లద్ధనామాయ తణ్హాయ అభావతో వా **అనీతికం.** ఆసవానం అనారమ్మణతాయ **అనాసవం.** నిచ్చట్ఠేన **ధువం,** ధవతి వా మగ్గానమారమ్మణభావం గచ్ఛతీతి **ధువం,** ''**ధు** గతిథేరియేసూ"తి హి **కాతన్తధాతు.** దట్ఠబ్బసభావస్స నత్థితాయ **అనిదస్సనం.** పచ్చయేహి అకతత్తా **అకతం.** సదా విజ్జమానత్తా అపలుజ్జనసభావం గచ్ఛతి, తేన వా విఞ్ఞాయతీతి **అపలోకితం.** "ఇతం గతే చ విఞ్ఞాతే"తి హి **నానత్థసఙ్గహే** వుత్తం. లోకసభావేన వా విఞ్ఞాయతీతి లోకితం, తబ్భావాపగమనతో **అపలోకితం.** సణ్హట్ఠేన **నిపుణం,** యేన వా చత్తారో మగ్గా ఓధిసో కిలేసే నిస్సేసతో పునన్తి సోధేన్తి, తం **నిపుణం.** న కదాచిపి యస్స అన్తో వినాసో అత్థి, తం **అనన్తం.** ఖరన్తి వినస్సన్తీతి ఖరా, సఙ్ఖతా, తే యత్థ న సన్తి, తం **అక్ఖరం,** ఖరసఙ్ఖాతానం వా సఙ్ఖతానం పటిపక్ఖత్తా **అక్ఖరం.** ఏత్థ చ అసఙ్ఖతన్త్యాదికా గాథా **రుచిరా** నామ.

౮. సబ్బదుక్ఖానం ఖయకారణత్తా **దుక్ఖక్ఖయో.** బ్యాబాధతీతి బ్యాబాధో, సో ఏవ బ్యాబాదో, దుక్ఖసచ్చం, తస్స భావో బ్యాబజ్ఝం, దుక్ఖస్స పీళనాద్యత్థో, తం యత్థ నత్థి, తం **అబ్యాబజ్ఝం,** అబ్యాపజ్ఝన్తిపి పాఠో, తత్థ బ్యాపజ్జన్తి వినస్సన్తీతి బ్యాపాదా, సఙ్ఖతా, తేసం భావో బ్యాపజ్ఝం, సఙ్ఖతానం వినస్సనభావో, తం యత్థ నత్థి, తం **అబ్యాపజ్ఝన్తి** ఏవమత్థో వేదితబ్బో, నిరుత్తినయేన చ ద్యస్స **జ్ఝ**కారో. కిలేసకమ్మవిపాకవట్టానమభావతో **వివట్టం.** నిబ్భయట్ఠేన **ఖేమం,** ఖయన్తి వా ఏతేన

రాగగ్గిఆదయోతి **ఖేమం.** సఙ్ఖారేహి అసమ్మిస్సతాయ, విసంయోగతాయ చ **కేవలం.** అపవజ్జన్తి సఙ్ఖారా ఏతస్మాతి **అపవగ్గో.** యస్మా రాగో విగతో, సో **విరాగో.** పధానభావం నీతం **పణీతం.** నత్థి ఏతస్మిం అధిగతే అరియానం చుతం చవనన్తి **అచ్చుతం.** అరియేహి పజ్జితబ్బత్తా గన్తబ్బత్తా **పదం.**

౯. చత్తారో యోగా ఖయన్తి ఏతేనాతి **యోగక్ఖేమో.** పారేతి సక్కోతి సంసారదుక్ఖసన్తాపం సమేతున్తి **పారం,** "సంసారదుక్ఖసన్తాపతత్తస్సా'లం సమేతవే"తి హి వుత్తం. పగతా సంసారచక్కస్స అరా ఏతస్మాతి వా పారం. కిలేసేహి ముచ్చనతో **ముత్తి,** నికాయన్తరియా పన "సరీరేన్ద్రియేహి అత్తనో ముత్తత్తా ముత్తీ"తి వదన్తి. కిలేససమనతో **సన్తి.** విసుజ్ఝన్తి సత్తా ఏతాయ రాగాదిమలేహీతి **విసుద్ధి** . సబ్బసఙ్ఖారా విముచ్చనతో **విముత్తి.** అసఙ్ఖతమేవ నిస్సత్తనిజ్జీవట్ఠేన, సన్తిలక్ఖణధారణతో వా ధాతూతి **అసఙ్ఖతధాతు.** సుజ్ఝన్తి సత్తా ఏతాయ రాగాదిమలేహీతి **సుద్ధి.** ఆవుణోతి సంసారతో నిక్ఖన్తుమప్పదానవసేనాతి వుతి, తణ్హా, తతో నిక్ఖన్తత్తా **నిబ్బుతి.**

౧౦. **ఖీణాసవాదిచతుక్కం** అరహన్తే. ఖీణా ఆసవా యస్స సో **ఖీణాసవో.** తతో ఉత్తరి కరణీయాభావతో నత్థి సిక్ఖా ఏతస్సాతి **అసేక్ఖో.** విగతో రాగో యస్మాతి **వీతరాగో.** సంసారచక్కస్స అరే హతవాతి **అరహా,** "అరహా"న్తిపి పాఠో.

దేవలోకాదిపఞ్చకం సగ్గస్స నామం. దేవానం లోకో భవనం **దేవలోకో.** దిబ్బన్త్యత్ర **దివో. అజ** గతియం, అనేకత్థత్తా ఠితియం, చిరం ఠియతే అస్మిన్తి అగ్గో, ఠానం, సోభనో అగ్గో **సగ్గో,** పుఞ్ఞేన వా సుట్ఠు అజీయతేతి **సగ్గో.** తయో దేవా దిబ్బన్త్యత్రేతి **తిదివో.** పధానతో హి తీహి హరిహరబ్రహ్మేహి బ్యపదేసో. తిదసానం దేవానం ఆలయో ఠానన్తి **తిదసాలయో.** కేచి పన "**దేవలోకాదిత్తయం** సగ్గసామఞ్ఞస్స నామం, **తిదివాదిద్వయం** తావతింసస్సా"తి వదన్తి, తం **అమరకోసాదీసు** సామఞ్ఞస్మింయేవ ద్విన్నమ్పి గహణతో న సారతో పచ్చేతబ్బం. ఏత్థాపి నాక, సురలోక, తిపిట్ఠప [విసన్తి సుకతినో అస్మిం ఇతి పిట్ఠపం పిసోదరాది తిదసానం పిట్ఠపధితి దససద్దలోపో (చిన్తామణిటీకా)], అవరోహ, ఫలోదయ [ఫలస్స కమ్మఫలస్స ఉదయో దిట్ఠియోగ్యట్ఠానం (తికణ్డటీకా)], మన్దర, సేరిక, సక్కభవన, ఖం, నభాదీని దేవలోకసామఞ్ఞాని ఇధానాగతానిపి గహేతబ్బాని.

౧౧-౧౨. **తిదసాదిచతుద్దసకం** దేవతాసామఞ్ఞస్స నామం. జాతీసు [జాతిజాతీసు (క.)] వుత్తాసు బ్యత్తిపి వుచ్చతీతి బ్యత్తీనం బహుత్తా బహువచననిద్దేసో. జాతిసత్తావినాససఙ్ఖాతా తిస్సో దసా పరిమాణా ఏతేసన్తి **తిదసా.** ఏతే హి మనుస్సాదయో వియ బుద్ధివిపరిణామఖయేహి న యుజ్జన్తి, పఞ్చవీసతివస్సుద్దేసియా ఏవ ఉప్పజ్జన్తి సన్తి వినస్సన్తి చ. మరణం మరో, సో యేసం నత్థి, తే **అమరా.** దిబ్బన్తి పఞ్చకామగుణాదీహి కీళన్తీతి **దేవా.** విబుజ్ఝన్తి న సుపన్తీతి **విబుధా,** అతీతానాగతజాతిం విబుజ్ఝన్తీతి వా **విబుధా.** సుధాభోజనభుఞ్జనసీలతాయ **సుధాసినో.** సముద్దుట్ఠా [అమతమథనోట్ఠా (చిన్తామణిటీకా)] సురా అత్థి యేసం, తే **సురా,** సురన్తి వా కీళన్తీతి **సురా,** సుఖేన రమన్తీతి వా **సురా.** దీఘాయుకాపి సమానా యథాపరిచ్ఛేదం సమ్పత్తకాలే మరన్తి సీలేనాతి **మరూ.** దివో దేవలోకో ఓకో ఆసయో యేసం తే **దివోకా.** సుధాహారస్స పాతబ్బస్సపి సమ్భవతో అమతం పివన్తీతి **అమతపా,** అమతోసధం వా పివన్తీతి **అమతపా.** సగ్గే వసనసీలత్తా **సగ్గవాసినో.** సదా పఞ్చవీసతివస్సుద్దేసియత్తా నిరాకతా జరా ఏతేసన్తి **నిజ్జరా.** న నిమిసన్తీతి **అనిమిసా,** భముకా నిచ్చలం కరోన్తీత్యత్థో. దివే వసన్తీతి **దిబ్బా.** దేవా ఏవ **దేవతా,** సకత్థే **దేవసద్దతో తాపచ్చయో,** దేవతా ఏవ **దేవతాని,** సకత్థే నిపచ్చయో. "అపుమే"తి ఏత్థ పఠమసకత్థికవసేన ఇత్థిలిఙ్గత్తం, దుతియసకత్థికవసేన నపుంసకలిఙ్గత్తం వేదితబ్బం, దుతియసకత్థికవసేనేవ వా ద్విలిఙ్గత్తం, తత్థ ఇత్థిలిఙ్గపక్ఖే యదాదినా నికారాదేసో. **అమరకోసే** పన "దేవతాని పుమే వా"తి

[అమర ౧.౯] వుత్తం. తస్సత్థో – **దేవతాని**సద్దో వికప్పేన పుల్లిఙ్గే, నిచ్చం నపుంసకేతి. **టీకాయ**ఞ్చ "సకత్థికా పకతితో లిఙ్గవచనాని అతివత్తన్తీతి పున్నపుంసకత్త"న్తి [దేవో ఏవ దేవతా, సకత్థే తా, సకత్థికా అపి పచ్చయా పకతితో లిఙ్గవచనాద్యతివత్తన్తే, అపీతి ఇత్థిత్తం దేవతా ఏవ దేవతం పఞ్ఞాదిత్తా అణ (చిన్తామణిటీకా)] వుత్తం. తత్థ **సకత్థికా**తి దుతియసకత్థికం వుత్తం, **పకతితో**తి పఠమసకత్థికం. తేన వుత్తం "**పున్నపుంసకత్త**"న్తి, ఇతరథా **తా**పచ్చయన్తస్స నిచ్చం ఇత్థిలిఙ్గతాయ ఇత్థిలిఙ్గత్తమేవ వదేయ్య. సుపబ్బా, సుమనా, తిదివేసా, ఆదితేయ్యా, దివిసదా, లేఖా, అదితినన్దనా, ఆదిచ్చా, రిభవో [విభవా (క.), రికారో దేవమాతా సియా ఇతి తికణ్డే, తతో భవన్తీతి (చిన్తామణిటీకా)] అనోప్పా, అమచ్చా [మరణం మతి ఇతి తి, మతియం భవా మచ్చా... న మచ్చా అమచ్చా (చిన్తామణిటీకా)], అమతాసనా, అగ్గిముఖా, హవిభోజనా, గిరబ్బాణా, దానవారయో, బిన్దారకా, పూజియా, చిరాయుకా, సగ్గినో, నభోసదాఇచ్చాదీనిపి దేవతానం సామఞ్ఞనామానేవ.

౧౩. **సిద్ధా**దయో ఇమే **దేవయోనియో** దేవప్పభవా దేవవంసా ఏతేసముప్పత్తియం దేవానమేవ ఆదికారణత్తా. అణిమాదిగుణోపేతత్తా సిజ్ఝన్తి ఏతస్స యథిచ్ఛితా అత్థాతి **సిద్ధో.** యస్స భాసాయ బ్రూహతి కథా, సో భూతో , పిసాచప్పభేదో అధోముఖాది. వచనత్థో పన భవన్తి బ్రూహన్తి కథా ఏతస్మాతి **భూతో**తి. గన్ధం అబ్బతి పరిభుఞ్జతీతి **గన్ధబ్బో,** దేవగాయనా "హాహా హూహూ" పభుతయో [అమర ౧.౨౫]. నిధయో గుయ్హతీతి **గుయ్హకో,** సఞ్ఞాయం కో, మణిభద్రాదికో కుబేరానుచరో. **యక్ఖ** పూజాయం, యక్ఖీయతే పూజీయతేతి **యక్ఖో,** కుబేరాదికో. రక్ఖన్తి అత్తానం ఏతస్మాతి **రక్ఖసో,** విభీసణాది. కుమ్భప్పమాణణ్డతాయ **కుమ్భణ్డో.** పిసితం మంసం అసతి భక్ఖతీతి **పిసాచో,** సకుని సకున్తిఆదికో కుబేరానుచరో, యదాదినా పిసితస్స పిభావో, **అసస్స** చ **సాచా**దేసభావో [పాణిని ౬.౩.౧౦౯; మోగ్గల్లానపఞ్చికా ౧.౪౭]. **ఆది**సద్దేన విజ్జాధర, అపసర, కిన్నరే చ సఙ్గణ్హాతి. విజ్జం గుళికాఞ్జనమన్తాదికం ధరతీతి **విజ్జాధరో.** అపసారయన్తి ఖలయన్తీతి **అపసరా,** ఉబ్బస్యాదికా సురవేసియో [అమర ౧.౨౫], **అపసర**సద్దస్స జాతియం సయం బహుత్తం, బ్యత్తియన్తు తదవయవం వా సయం, తథా చ బహుత్తంవ. **వనాది**సద్దో కదాచి జాతియం పయుజ్జతే, కదాచి బ్యత్తియం. తత్ర యదా జాతియం, తదా బ్యత్తిగతం సఙ్ఖ్యమాదాయ పవత్తతి. యదా బ్యత్తియం పయుజ్జతే, తదా తంబ్యత్తావయవానం పాణిపాదాదీనం బహుత్తసఙ్ఖ్యమాదాయ పవత్తతి. **వన**సద్దో తు జాతిగతేకసఙ్ఖ్యావిసిట్ఠదబ్బాభిధానతో ధవాదిబ్యత్తిగతజాత్యాభిధానతో వా ఏకవచనన్తి **అపసర**సద్దో వామనాదిమతేన ఇత్థియం బహువచనే చ, తదఞ్ఞేసం పన మతేన పుమిత్థియం వచనద్వయే చ దట్ఠబ్బో. అస్సముఖనరసరీరత్తా కుచ్ఛితో నరో, కిఞ్చి వా నరో, నరసదిసత్తా వా **కిన్నరో.** ఏతా దేవయోనియో. గణదేవతా పన –

"ఆదిచ్చా విసు వసవో, తుసితా'భస్సరా'నిలా;
మహారాజికా సాధ్యా చ, రుద్దా చ గణదేవతా"తి [అమర ౧.౧౦].

అమరకోసే కథితా.

తత్రాదిచ్చా ద్వాదసకా, విసుదేవా దస రితా;
వసవో అట్ఠసఙ్ఖ్యాతా, ఛత్తింస తుసితా మతా.

ఆభస్సరా చతుసట్ఠి, వాతా పఞ్ఞాసేకూనకా;
మహారాజికనామాయో, ద్విసతం వీసతాధికా.

సాధ్యా ద్వాదస విఖ్యాతా, రుద్దా చేకాదస ఠితా;

సమయన్తరతో ఏతా, విఞ్ఞేయ్యా గణదేవతా.

౧౪. **పుబ్బదేవా**దిచతుక్కం అసురే. పుబ్బం దేవా **పుబ్బదేవా,** దుతియాసమాసో, పుబ్బే వా దేవా **పుబ్బదేవా,** పుబ్బే హ్యేతే దేవపురే ఠితా, అనన్తరం సక్కాదీహి తతో చాలితా. సురానం రిపూ సత్తవో **సురరిపూ.** సురానం పటిపక్ఖభావతో **అసురా,** దేవా వియ న సురన్తి న కీళన్తీతి వా **అసురా,** సముద్దుట్ఠా వా సురా దేవేహి అబ్భుపగతా, నాసురేహీతి నత్థి సురా ఏతేసన్తి **అసురా**తి నికాయన్తరియా. దనునామాయ మాతుయా అపచ్చం **దానవా. దను** నామ తేరససు రక్ఖసదుహితీసు ఏకిస్సా దుహితు నామం. ఏతే పుబ్బదేవాదయో సదా **పుమే** పుల్లిఙ్గే వత్తన్తి. దేచ్చా, దేతేయ్యా, దనుజా, ఇన్దారీ, సురదిసా, సుక్కసిస్సా, దితిసుతా, పుబ్బజాఇచ్చాదీనిపి అసురస్స సామఞ్ఞనామాని.

తబ్భేసేసా అసురప్పభేదా. సురేహి సద్ధిం సఙ్గామత్థం అత్తనో బలకాయానం పహారం ఆయుధం దదాతీతి పహారదో, సో ఏవ **పహారాదో.** సం పసత్థో వరో జామాతా యస్స సో **సమ్బరో,** తస్స హి సక్కో జామాతా [సం॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౨౫౬], పుఞ్ఞాహారీసు వా ఇన్ద్రియాని సంవుణోతీతి **సమ్బరో.** బలమేతస్సత్థీతి బలీ, అతిసయబలకాయత్తా వా బలీ, సో ఏవ **బలి,** "బలిఆదయో"తి ఇమినా సమాసేపి సన్ధి నత్థీతి దీపేతి. **ఆది**నా మచ్ఛసకుణాదికేపి కుఞ్చాదికేపి అసురభేదే సఙ్గణ్హాతి.

౧౫. **పితామహో**ద్యట్ఠకం బ్రహ్మని. పితూనం పజాపతీనం లోకపితూనమ్పి పితా **పితామహో, ఆమహ**పచ్చయో [మోగ్గల్లాన ౪.౩౮]. సబ్బలోకానం పితుట్ఠానియత్తా **పితా,** సబ్బలోకం వా పాతి రక్ఖతీతి **పితా, రితు**పచ్చయో. మహన్తసరీరతాయ **బ్రహ్మా, బ్రహ** వుడ్ఢియం **మ**పచ్చయో. లోకానం ఈసో ఇన్దో **లోకేసో.** కమలసమ్భవత్తా **కమలం,** పద్మం. తం ఆసనముప్పత్తిట్ఠానమస్స **కమలాసనో.** హిరఞ్ఞం సువణ్ణమయం అణ్డం హిరఞ్ఞం, తస్స గబ్భో భూణో [గుణో (క॰)] **హిరఞ్ఞగబ్భో.** ఝానాదిగుణేహి సురానం జేట్ఠత్తా **సురజేట్ఠో.** పజానం సత్తానం పతి సామిభూతో **పజాపతి,** పజం పాలేతీతి వా **పజాపతి.** అత్తభూ, పరమేట్ఠి, సయమ్భూ, చతురాననో, ధాతా, కమలయోని, దుహిణో, విరిఞ్చి, సజితా, వేధా, విధాతా, విధి, హంసరథో, విరిఞ్చో, పపితామహో ఇచ్చాదయోపి బ్రహ్మనామాని.

౧౬-౧౭. **వాసుదేవా**దిపఞ్చకం కణ్హే. వసుదేవస్స అపచ్చం **వాసుదేవో.** మచ్చానం జీవితం హరతి సీలేనాతి **హరి.** కణ్హగుణయోగతో **కణ్హో.** కేసిం నామ అసురం హతవాతి **కేసవో,** ఈకారస్స **అ**కారో, **హనస్స** చ **వో.** వుత్తఞ్చ –

"యస్మా తయా హతో కేసీ,

తస్మా మే సాసనం సుణ;

కేసవో నామ నామేన,

సేయ్యో లోకే భవిస్ససీ"తి [చిన్తామణిటీకాయమ్పి].

చక్కం పాణిమ్హి అస్స **చక్కపాణి.** విసణు [పిణ్హు (క॰)], నారాయనో, వేకుణ్ఠో, దామోదరో, మాధవో, సమ్భూ, దేచ్చారి, పుణ్డరీకక్ఖో, గోవిన్దో, గరుళద్ధజో, పీతమ్బరో, అచ్చుతో, మఙ్గలో, సిఙ్గీ, జనార్దనో, ఉపేన్దో, ఇన్దావరజో, చతుభుజో, పద్మనాభో, మధురిపు, తివిక్కమో, దేవకీనన్దనో, సోరీ, సిరీపతి, పురిసోత్తమో, వనమాలీ, బలిధంసీ, కంసారాతి, అధోక్ఖజో, సబ్బమ్బరో, కేటభజి [కేటభం జితవా (చిన్తామణిటీకా)], విధు, ససబిన్దు, సిరీకరో, సిరీవరాహో, అజితో, పరపురిసో, సిరీగబ్భో, ఛబిన్దు,

అనన్తో, నరకజి, కేసరో, జాతికీలో, నరసీహో, పురాణపురిసో, నలినేసయో, వాసు, నరాయనో, పునబ్బసు, సబ్బరూపో, ధరణీధరో, వామనో, ఏకసిఙ్గో, సోమగబ్భో, ఆదిదేవో, ఆదివరాహో, సువణ్ణబిన్దు, సదాయోగీ, సనాతనో, రాహుముద్ధభిదో , కాళనేమి, పణ్డవో, వడ్ఢమానో, సతానన్దో, పజానాథో, సుయామునోఇచ్చాదీని విసణునామాని. అస్స పన పితు నామాని వసుదేవో, ఆనకదున్దుభి [అమర ౧.౨౩] ఇచ్చాదీని. రథవాహో పనస్స దారుకో నామ [తికణ్డసేస ౧.౧.౩౪]. మన్తీ పన పవనబ్యాధి నామ [మన్తీ పవనబ్యామి ఉద్ధవో (తితణ్డసేస ౧.౧.౩౫) పవనబ్యాధి... ఉద్ధవో ఇతి ద్వే పిణ్హుస్స మన్తినో (కట్టీకా)].

మహిస్సరాదిఛక్కం హరే. మహన్తో ఇస్సరో విభూతి ఏతస్సాతి **మహిస్సరో.** గుణావత్థారహితో సమ్పతి పరమానన్దరూపత్తా నిబ్బికారో సమతి భవతీతి **సివో,** నిరుత్తినయేన **అ**కారస్స ఇత్తం, **మ**స్స **వో** చ. ఏవం సబ్బత్థ యదాదినా వా నిరుత్తినయేన వా సద్దసిద్ధి వేదితబ్బాతి. సూలపాణిత్తా **సూలీ. ఇట్ఠే** పభవతీతి **ఇస్సరో,** ఇస్సతి అభిభవతీతి వా **ఇస్సరో.** పసూనం పమథానం పతి **పసుపతి.** "పసు మిగాదో ఛగలే, పమథేపి పసు పుమే"తి రుద్దో [రభసో (క॰)]. ( ) [(గుణే) (క॰)] విసిట్ఠతమోగుణత్తా సబ్బం హరతీతి **హరో. వుత్తో**తి క్రియాపదం. సమ్భు, ఈసో, సబ్బో, ఈసానో, సఙ్కరో, చన్దసేఖరో, భూతేసో, ఖణ్డపరసు, గిరీసో, మచ్చుఞ్జయో, పినాకీ, పమథాధిపో, ఉగ్గో, కపద్ది, సిరీకణ్ఠో, కాళకణ్ఠో, కపాలభరో, వామదేవో, మహాదేవో, విరూపక్ఖో, తిలోచనో, సబ్బఞ్ఞూ, నీలలోహితో, మారహరో, భగ్గో, త్యమ్బకో, తిపురన్తకో, గఙ్గాధరో, అన్ధకరిపు, బ్యోమకేసో, భవో, భీమో, రుద్దో, ఉమాపతి, భగాలీ, కపిసఙ్ఖనో, హీరో, పఞ్చాననో, ఖకున్తలో, గోపాలకో, పిఙ్గక్ఖో [విభఙ్గో (క॰)], కూటకరో, చన్దాపీళో, మహానటో, సమీరో, హో, నన్దివడ్ఢనో, గుళాకేసో [మిగూహో (క॰)], మిహిరాణో, మేఘవాహనో, సుప్పతాపో [సుప్పసాదో (క॰)], ఉ, థాణు [ఉపాణ్డో (క॰)], సిపివిట్ఠో, కీలో, ధమ్మవాహనోఇచ్చాదీనిపి హరనామాని.

కుమారాదిత్తయం హరస్స పుత్తే. **కుమార** కీళాయం, కుమారేతి కీళతీతి **కుమారో,** సోళసవస్సికో, అయఞ్చ సోళసవస్సికో. "బాలో చ సోళస భవే"తి హి వుత్తం. ఖణ్డతి దానవబలన్తి **ఖన్దో, ణ**స్స **దో.** సత్తింపహరణవిసేసం ధరతీతి **సత్తిధరో,** పభావుస్సాహమన్తసఙ్ఖాతం వా సత్తిత్తయం ధరతీతి **సత్తిధరో. అమరకోసే** పన –

> "కత్తికేయ్యో మహాసేనో,
> సరజాతో ఛళాననో;
> పబ్బతీనన్దనో ఖన్దో,
> సేనానీ అగ్గిభూ గుహో.
>
> బాహులేయ్యో తారకజి,
> విసాఖో సిఖివాహనో;
> ఛమాతురో సత్తిధరో,
> కుమారో కోఞ్చదారణో"తి [అమర ౧.౪౧-౨] వుత్తం.

౧౮-౨౧. సక్కాదీని వీసతి సక్కస్స నామాని. అసురే జేతుం సక్కుణాతీతి **సక్కో.** పురే, పురం వా దదాతీతి **పురిన్దదో** . దేవానం రాజా **దేవరాజా.** వజిరం పాణిమ్హి అస్స **వజిరపాణి.** సుజాయ అసురకఞ్ఞాయ పతి **సుజమ్పతి.** బహూనం

దేవమనుస్సానం చిన్తితత్థస్స దస్సనసమత్థతాయ **సహస్సక్ఖో.** మహతం దేవానం ఇన్దో రాజా **మహిన్దో,** దేవేహి మహితబ్బో వా ఇన్దో రాజా **మహిన్దో,** మహన్తో చ సో ఇన్దో చాతి వా **మహిన్దో.** వజిరం ఆవుధం యస్స **వజిరావుధో, "వజిరాయుధో"**తిపి పాఠో. వసూని రతనాని సన్త్యస్సేతి **వాసవో.** దససతాని నయనాని యస్స సో **దససతనయనో.** ద్విన్నం దేవలోకానం అధిపతిభూతత్తా **తిదివాధిభూ.** సురానం నాథో **సురనాథో.** వజిరం హత్థే యస్స సో **వజిరహత్థో.** భూతానం సత్తానం పతి **భూతపతి.** మహితబ్బత్తా **మఘవా. మహ** పూజాయం, **హస్స ఘవో.** కోససఙ్ఖాతాని ధనాని సన్తి యస్స, సో **కోసియో,** "కోసియగోత్తతాయ కోసియో"తి చ వదన్తి. ఇన్దతి పరమిస్సరియేన యుజ్జతేతి **ఇన్దో.** వత్రం నామ అసురం అభిభవతీతి **వత్రభూ.** పాకో నామవత్రాసురస్స భాతా, తస్స సాసనతో నిగ్గహతో **పాకసాసనో.** విడం బ్యాపకం ఓజో ఏతస్స **విడోజో.** సునాసీరో, పురన్దరో, లేఖాసభో [లేఖనం దేవానం ఉసతో ఉత్తమో (చిన్తామణిటీకా)], దివపతి, సురపతి, బలారాతి, సచీపతి, జమ్భభేదీ, హరిహయో, నముచిసూదనో, సంకన్దనో, మేఘవాహనో, ఆఖణ్డలో [ఆఖణ్డయతి పరబలం ఉసాదిత్తా కలచ (చిన్తామణిటీకా)], కోసికో, సురగామణీ, నాకనాథో, హరీ ఇచ్చాదీనిపి సక్కస్స నామాని.

అస్స సక్కస్స భరియా **సుజాతా** నామ. సుఖేన జాతా, సున్దరా వా జాతి యస్సా సా **సుజాతా.** పులోమజా, సచీ, ఇన్దానీ ఇచ్చాదీనిపి సక్కభరియాయ నామాని.

అస్స సక్కస్స పురం **మసక్కసారా**దయో తయో భవే. మో చ సక్కో చ మసక్కా, తే సరన్తి గచ్ఛన్తి ఏత్థ కీళావసేనాతి **మసక్కసారా,** మహిస్సరాదీనం పరిసానం, సక్కస్స చ కీళానుభవనట్ఠానన్త్యత్థోతి **చిన్తామణిఘుతిటీకాయం** వుత్తం. **సఙ్గహటీకాయం** పన "మసక్కన్తి వా వసోకన్తి వా అసురపురస్స నామం, ఇదం పన తేసం ఉత్తమత్తా మసక్కసారో, వసోకసారోతి చ వుత్త"న్తి వుత్తం. అమరా ఏతిస్సం సన్తి అమరవతీ, సా ఏవ **అమరావతీ,** రస్సస్స దీఘతా [పాణినీ ౬.౩.౧౧౯].

అస్స సక్కస్స పాసాదో **వేజయన్తో** నామ. వేజయన్తీ పటాకా పసత్థా, భూతా వా అస్స అత్థీతి **వేజయన్తో.**

అస్స సక్కస్స సభా **సుధమ్మా** మతా. సోభనో ధమ్మో అస్సాతి **సుధమ్మా,** దేవమణ్డపో.

౨౨. తస్స సక్కస్స రథో వేజయన్తో నామ. వేజయన్తీనామాయ పటాకాయ యోగతో **వేజయన్తో. తస్స** సక్కస్స **సారథి** సూతో మాతలినామ. మతలస్స [మాతలాయ (క.)] అపచ్చం **మాతలి, తస్స** సక్కస్స గజో ఏరావణో నామ, ఇరావణో సముద్దో, తత్రజాతో **ఏరావణో** [ఇరావతి సముద్దే జాతో (ఏరావతో), సేస అణ... పిసోదరాదిత్తా ణత్తే ఏరావణో (చిన్తామణిటీకా)]. **తస్స** సక్కస్స సిలాసనం పణ్డుకమ్బలో నామ. పణ్డువణ్ణకమ్బలసదిసత్తా **పణ్డుకమ్బలో.** సిలా పాసాణో ఏవ ఆసనం **సిలాసనం.**

౨౩. తస్స సక్కస్స పుత్తా సువీర, జయన్తఇచ్చాదయో. అతిసయేన సూరత్తా **సువీరో.** అసురే జయతీతి **జయన్తో. తస్స** సక్కస్స పోక్ఖరణీ నన్దా నామ భవే. నన్దయతీతి **నన్దా.** పోక్ఖరం వుచ్చతి పదుమం, సలిలఞ్చ, తేహి సత్తానం మనం అత్తానం నయతీతి **పోక్ఖరణీ,** పోక్ఖరేన వా సున్దరేన అణ్ణేన జలేన సహితత్తా పోక్ఖరణ్ణీ, సా ఏవ **పోక్ఖరణీ. తస్స** సక్కస్స **వనాని** ఉయ్యానాని **నన్దనా**దీని చత్తారి. నన్దయతీతి **నన్దనం.** నానాదిబ్బరుక్ఖేహి మిస్సకత్తా **మిస్సకం.** నానాలతాహి వల్లీహి చిత్తత్తా **చిత్తలతా,** నానావిరాగవణ్ణవిచిత్తాయ వా లతాయ సమన్నాగతత్తా **చిత్తలతా,** దేవతానం వా చిత్తాసా ఏత్థ అత్థీతి చిత్తా,

ఆసావతీ నామ లతా, సా యస్స అత్థి, తం చిత్తలతా. దేవతానం వా చిత్తం లన్తి గణ్హన్తీతి చిత్తలా, దిబ్బరుక్ఖా, తేసం సమూహో **చిత్తలతా,** ఇత్థిలిఙ్గేన తస్స వనస్స నామం, యథా "ఖుద్దసిక్ఖా"తి. ఫారుసకాని యత్థ సన్తి, తం **ఫారుసకం.**

౨౪. అసన్యాదిత్తయం తస్స సక్కస్స **ఆయుధం.** అస్సతే భుజ్జతే లోకధాతుకమనేనాయుధేనాతి **అసని,** అయం **అసనిసద్దో ద్వీసు** పుమిత్థిలిఙ్గేసు వత్తతి. కులిమ్హి సక్కస్స హత్థే సేతి తిట్ఠతీతి **కులిసం,** కులి హత్థో భుజాదలోతి హి **తికణ్డసేసో** [తికణ్డసేస ౨.౬.౨౬]. కుయం వా పథవియం లిసతి తను భవతీతి **కులిసం. వజ** గతియం, వజతేవ న పటిహఞ్ఞతే యస్స గమనం కేనచీతి **వజిరం, ఇర**పచ్చయో. వజిరసహచరణతో **కులిస**సద్దోపి పున్నపుంసకే. భిదురం, పవి, సతకోటి, సురు, సమ్బో, దమ్భోలిఇచ్చాదీనిపి వజిరస్స నామాని. తత్ర **భిదురం** పున్నపుంసకే, **పవి**ఆదయో పుమే.

రమ్భా చ అలమ్బుసా చ ఇచ్చాదికా దేవిత్థియో అచ్ఛరాయో నామాతి వుత్తా. అచ్ఛరావిసేసా హి ఏతా. అచ్ఛో నిమ్మలవణ్ణో ఏతాసమత్థీతి **అచ్ఛరాయో. "అపసరా"**తిపి ఏతాసమేవ సామఞ్ఞసఞ్ఞా. దేవపుత్తానం రతిం భావేన్తి వడ్ఢేన్తీతి **రమ్భా,** రం కామగ్గిం భన్తి దీపయన్తి జాలేన్తీతి వా **రమ్భా,** నిగ్గహీతాగమో. కామరతివసేన దేవపుత్తే అత్తని వసాపేతుం అలం సమత్థాతి **అలమ్బుసా,** అస్సుకారో. దేవానం దేవపుత్తానం, దేవీభూతా వా ఇత్థియో **దేవిత్థియో.**

"పఞ్చసిఖో, హాహా, హూహూ"ఇచ్చాదయో గన్ధబ్బా నామ. పఞ్చ సిఖా చూళా యస్స సో **పఞ్చసిఖో.** "హా"తి అనన్దితం ధనిం [నిన్దిభద్దనిం (చిన్తామణిటీకా)] జహాతీతి **హాహా.** "హూ"తి గీతవిసేససద్దం హూయతేతి **హూహూ.** గన్ధం అబ్బన్తి భుఞ్జన్తీతి **గన్ధబ్బా,** గాయనం వా ధమ్మో ఏతేసం **గన్ధబ్బా, మ్మస్స బో్బ.**

౨౫. విమానాదిద్వయం విమానే. దేవానమాకాసే గమనం యేన తం **విమానం,** విగతం [వినా (క.)] మానం ఉపమానమస్స **విమానం.** విహే ఆకాసే గచ్ఛతీతి **బ్యమ్హం, హ**కారతో పుబ్బే **అమ**పచ్చయో. ఏత్థ చ **విమానబ్యమ్హ**సద్దా ద్వేపి **అనిత్థియం** పున్నపుంసకే వత్తన్తి.

పీయుసాదిత్తయం అమతే. పీయతేతి **పీయుసం,** "అమతపా"తి హి వుత్తం, **ఉస**పచ్చయో [ఉణాది ౪.౭౬ ణ్వాది ౨౧౨ సుత్తేసు పన "పీయూస"మితి దిస్సతి]. **"పేయుసో"**తిపి నామమస్స. న మతం మరణమనేన **అమతం.** సుఖేన ధయన్తి పివన్తి తం ఇతి **సుధా.** ఏత్థ చ **అమత**సద్దో యఞ్ఞసేసపీయుససలిలఘుతాదీసు నపుంసకే , ధన్వన్తరిదేవాదీసు పుల్లిఙ్గే, గళోచీఆభయామలక్యాదీసు ఇత్థిలిఙ్గేతి తీసు వత్తతి [అమతం యఞ్ఞసేసే చ, పీయూసే సలిలే ఘుతే అయాచితే చ మోక్ఖే చ, నా ధన్వన్తరిదేవసు అమతా మాగధీపథ్యా గుళుచ్యామలకీసు చ (మేదినీకోస ౧౬ ౭౭-౮)], తంసహచరణతో **పీయుస**సద్దోపి తీసు లిఙ్గేసు. **సుధా**సద్దో పన అమతనుహీలేపాదీసుపి నిచ్చమిత్థిలిఙ్గోవ [సుధా లేపోఽమతం నుహీ (అమర ౨౩.౧౧౧)].

సినేరుఆదిపఞ్చకం పబ్బతరాజే. **సినా** సోచేయ్యే, సినాతి సోచేతి దేవేతి **సినేరు, ఏరు**పచ్చయో. **మీ** హింసాయం, మినాతి హింసతి సబ్బే పబ్బతే అత్తనో ఉచ్చతరట్ఠేనాతి **మేరు, రు**పచ్చయో. తిదివానం ద్విన్నం దేవలోకానం ఆధారో పతిట్ఠాతి **తిదివాధారో.** నేపే నయతీతి **నేరు. సుమేరూ**తి ఉపసగ్గేన నామం వడ్ఢితం. హేమద్ది, రతనసాను, సురాలయాదీనిపి పబ్బతరాజస్స నామాని.

౨౬. యుగన్ధరాదీని సినేరుస్స పరివారభూతానం సత్తన్నం పరిభణ్డపబ్బతానం నామాని. చన్దసూరియసఙ్ఖాతం యుగం ధారేతి తదుబ్బేధమగ్గచారిత్తాతి **యుగన్ధరో.** ఈసం మహిస్సరం ధారేతి తస్స నివాసట్ఠానత్తాతి **ఈసధరో.** కరవీరా

అస్సమారకా బహవో ఏత్థ సన్తీతి **కరవీరో,** కే వా మయూరా రవన్తి ఏత్థాతి **కరవీరో,** “కరవీకో”తిపి పాఠో, ఇధాపి పచ్ఛిమోయేవత్థో, కరవీకసకుణా వా బహవో ఏత్థ సన్తీతి **కరవీకో.** సుదస్సనా ఓసధివిసేసా బహుకా ఏత్థ సన్తీతి **సుదస్సనో,** సుఖేన పస్సితబ్బత్తా వా **సుదస్సనో** , సున్దరం వా దస్సనం ఏత్థాతి **సుదస్సనో.** పఞ్చన్నం పబ్బతచక్కానం నేమిసదిసం కత్వా అత్తానం ధారేతీతి **నేమిన్ధరో,** నేమిభావేన వా ధారేతబ్బో ఉపలక్ఖేతబ్బోతి **నేమిన్ధరో,** నేమింవా రథద్దుమం ధారేతి యేభుయ్యేనాతి **నేమిన్ధరో.** వినతా నామ సుపణ్ణమాతా, తస్సా నివాసట్ఠానత్తా **వినతకో**తి **చిన్తామణిటీకా.** విత్థిణ్ణా వా నతా నదియో ఏత్థాతి **వినతకో.** అస్సకణ్ణా సజ్జదుమా బహవో ఏత్థ సన్తీతి **అస్సకణ్ణో,** అస్సకణ్ణసదిసకూటత్తా వా **అస్సకణ్ణో.** **కులాచలా**తి ఏతే సినేరుఆదయో అట్ఠ పబ్బతా అచలసఙ్ఖాతానం పబ్బతానం కులాని యోనియో పభవా, ఏతే చ సినేరుఆదయో అనుపుబ్బసముగ్గతా, సబ్బబాహిరో చేత్థ అస్సకణ్ణో. **నిమిజాతకే** పన –

“సుదస్సనో కరవీకో, ఈసధరో యుగన్ధరో;
నేమిన్ధరో వినతకో, అస్సకణ్ణో గిరి బ్రహా”తి [జా॰ ౨.౨౨.౫౬౮].

వత్వా సినేరుం పరిక్ఖిపిత్వా అస్సకణ్ణో నామ పబ్బతో పతిట్ఠితో, తం పరిక్ఖిపిత్వా వినతకో నామ పబ్బతోతి ఏవమఞ్ఞోయేవానుక్కమో కథితో. కిఞ్చాపి కథితో, నామభేదమత్తకతోయేవ పనేత్థ భేదో, నాత్థభేదకతోతి దట్ఠబ్బం.

౨౭. ఆకాసవాహీగఙ్గాయం మేరుసిఙ్గోబ్భవాయం **మన్దాకిన్యాదినామత్తయం.** మన్దం అకితుం సీలమస్సాతి **మన్దాకినీ.** ఆకాసే సన్దమానా గఙ్గా **ఆకాసగఙ్గా.** సురానం దేవానం నదీ **సురనదీ. సురదీఘికా**తిపి ఏతిస్సా నామం.

౨౮. కోవిళారాదిత్తయం “ఫలహారో”తిఖ్యాతే పారిచ్ఛత్తకే. కుం పథవిం విదారయతి మూలేనాతి **కోవిళారో, దస్స ళో.** పరి సమన్తతో ఛత్తం వియ తిట్ఠతీతి **పారిచ్ఛత్తకో.** పారినో సముద్దస్స జాతో అపచ్చం **పారిజాతకో,** సకత్థే **కో.** పారిభద్దో, నిమ్బతరు, మన్దారో‌ఇచ్చాదీనిపి పారిచ్ఛత్తకస్స నామాని.

కప్పరుక్ఖో చ సన్తానో చ ఆదినా మన్దారో పారిజాతకో చ హరిచన్దనఞ్చ ఏతే పఞ్చ **దేవద్దుమా** [అమర ౧.౫౩] దేవతరవో దేవభూమీస్వేవ సమ్భవతో. కప్పో సఙ్కప్పితో అత్థో, తస్స రుక్ఖో జఞ్ఞజనకభావేన సమ్బన్ధో, కప్పం వా ఠితో రుక్ఖో **కప్పరుక్ఖో.** తననం తానో, భావే **ణో.** గన్ధస్స సమ్మా తానో అస్సేతి **సన్తానో,** సిరీసరుక్ఖో. మన్దన్తే మోదన్తే దేవా అనేనాతి **మన్దారో, ఆర**పచ్చయో. హరిమిన్దం చదయతి సుఖయతీతి **హరిచన్దనం.** ఏతే పఞ్చ దేవతరవో **అమరకోస**నయేన వుత్తా, **సోగత**నయేన పన సత్త దేవతరవో. వుత్తఞ్చ –

“పాటలీ సిమ్బలీ జమ్బూ, దేవానం పారిఛత్తకో;
కదమ్బో కప్పరుక్ఖో చ, సిరీసేన భవతి సత్తమా”న్తి [ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౫౮౪; సారత్థ॰ టీ॰ ౧.౧వేరఞ్జకణ్డవణ్ణనా].

తత్థ **పాటలీ**తి చిత్రపాటలీ, సా అసురలోకే తిట్ఠతి. తథా **సిమ్బలీ** గరుళేసు, **జమ్బూ** జమ్బుదీపే, **పారిచ్ఛత్తకో** తావతింసే, **కదమ్బో** అపరగోయానే. **కప్పరుక్ఖో** ఉత్తరకురూసు , **సిరీసో** పుబ్బవిదేహేతి. ఏతే సత్త దేవానమేవ పతిట్ఠానభూమీసు సమ్భవతో దేవతరవోత్వేవ వుచ్చన్తి.

సగ్గవణ్ణనా సమత్తా.

౨౯. పుబ్బపచ్ఛిమఉత్తరా దిసా యథాక్కమం పాచీ పతీచీ ఉదీచీ నామ భవన్తి. పఠమం పాతో అఞ్చతి రవి యస్సం సా **పాచీ, నకారలోపో.** పచ్ఛా దివావసానే అఞ్చతి రవి యస్సం సా **పతీచీ.** ఉద్ధం అఞ్చతి రవి యస్సం సా **ఉదీచీ,** యస్సం వా సీతవియోగం దత్వా అఞ్చతి సా **ఉదీచీ,** వియోగత్థవాచకో హేత్థ ఉకారో, **దసద్దో** దానత్థో. అథ వా పఞ్చతి పుబ్బభావమాపజ్జతేతి **పాచీ.** పతిఞ్చతి పచ్ఛాభావమాపజ్జతేతి **పతీచీ.** ఉదఞ్చతి సీతవియోగదానత్తమాపజ్జతేతి **ఉదీచీ.** ఏత్థ చ **ఉదీచీ**సహచరణతో **పతీచీ** ఇత్థియం, **పతీచీ**సహచరణతో **పాచీ** ఇత్థియం వత్తతీతి దట్ఠబ్బం. ఏవం తంతంసహచరణభావేన తస్స తస్స తంతంలిఙ్గత్తముపనేయ్యుం. పుబ్బపచ్ఛిమఉత్తరాతి సబ్బనామస్స వుత్తమత్తే పుమ్భావో.

దక్ఖిణాదిద్వయం దక్ఖిణదిసాయం. మజ్ఝే అపాయం అఞ్చతి యస్సం రవి, సా **అపాచీ.** మజ్ఝత్థోయం **అప**సద్దో, యథా "అపదిస"న్తి, "అవాచీ"తిపి పాఠో, **అవ**పుబ్బో **అఞ్చ** అధోముఖీభావే. అవఞ్చతి అధోముఖీ భవతి యస్సం రవి, సా **అవాచీ.** ఉణ్హాదికే వా తబ్బియోగే కరోన్తో యస్సం రవి అఞ్చతి, సా **అవాచీ. విదిసా**దిద్వయం దిసామజ్ఝే. దిసాహి వినిగ్గతా **విదిసా.** దిసానమనురూపా, అనువత్తకా వా దిసా **అనుదిసా. అపదిస**న్తిపి విదిసాయ నామం [నపుంసకాబ్యయం త్వ'పదిసం (అమర ౩.౬)].

౩౦. ఏరావతాదయో అట్ఠ గజా పుబ్బాదీనం దిసానం రక్ఖణతో **దిసాగజా** నామ, పుణ్డరీకం నామ సితమ్బోజం, తంసదిసవణ్ణతాయ **పుణ్డరీకో.** రస్ససరీరతాయ **వామనో.** కుయం పథవియం మోదతే **కుముదో.** అఞ్జనవణ్ణతాయ **అఞ్జనో.** పుప్ఫ పకాసమానా దన్తా అస్స **పుప్ఫదన్తో.** సబ్బభూమియం చరతీతి **సబ్బభుమ్మో,** సబ్బభుమ్మో వా చక్కవత్తీ తస్సానురూపత్తా **సబ్బభుమ్మో.** సోభనదన్తావయవత్తా **సుప్పతీకో** [సోభనా పతీకా అవయవా'స్స సుప్పతీకో (క.)]. "సుప్పతీకో సోభనఙ్గే, భవే ఈసానదిసాగజే"తి హి **నానత్థసఙ్గహే** వుత్తం. ఏరావతాదీనం దిసానం సమ్బన్ధకథనం పాచీవారణాదినామసూచనత్థం, ఏసం కరేణుయో పన –

అబ్భము కపిలా చేవ, పిఙ్గలా నుపమా మతా;
తమ్బకణ్ణీ సుభదన్తీ, అఙ్గనా అఞ్జనావతీ [అమర ౩.౫].

౩౧. ధతరట్ఠాదిద్వయం **పుబ్బదిసాధిపతిదేవే.** ధారితం రట్ఠమనేనాతి **ధతరట్ఠో,** రస్స **తో.** పఞ్చసిఖాదీనం గన్ధబ్బానం అధిపో నాయకో **గన్ధబ్బాధిపో. కుమ్భణ్డసామ్యా**దిద్వయం దక్ఖిణదిసాధిపతిదేవే. కుమ్భణ్డానం సామి నాయకో **కుమ్భణ్డసామి.** విరుహన్తి వుడ్ఢిం విరూళ్హిమాపజ్జన్తి ఏతస్మిం కుమ్భణ్డాతి **విరూళ్హకో.** విరూళ్హం వుడ్ఢిప్పత్తం వా కం సుఖమేతస్సాతి విరూళ్హకో. **విరూపక్ఖా**దిద్వయం పచ్ఛిమదిసాధిపతిదేవే. విరూపాని అక్ఖీని యస్స **విరూపక్ఖో,** వివిధసణ్ఠానాని అక్ఖీని యస్స వా **విరూపక్ఖో.** నాగానం అధిపతి **నాగాధిపతి.**

౩౨. యక్ఖాధిపాదిచతుక్కం కువేరే. ఆళవకాదియక్ఖానం అధిపో **యక్ఖాధిపో.** విస్సవణస్స అపచ్చం **వేస్సవణో.** తిచరణాట్ఠదాఠాభయానకమట్ఠితాయ కుచ్ఛితం వేరో సరీరమస్స **కువేరో.** ఖుద్దేనాస్స నరయుత్తా సివికారథేతి నరో వాహనమస్స **నరవాహనో.** త్యమ్బకసఖో, యక్ఖరాజో, గుయ్హకేసరో, మనుస్సధమ్మో, ధనదో, రాజరాజో, ధనాధిపో, కిన్నరేసో, యక్ఖో, ఏకపిఙ్గలో, సిరిదో, పుఞ్ఞజనేస్సరోఇచ్చాదీనిపి కువేరస్స నామాని.

అస్స కువేరస్స పురీ "అళకా, అళకమన్దా"తి చ వుచ్చతి. **అలం** విభూసనే, అలం విభూసనం కరోతీతి అలకా, సా ఏవ **అళకా.** అళకా ఏవ మోదకరణతో **అళకమన్దా, ఉ**కారస్స **అ**కారో, **నా**గమో చ. **కేలాసో**తిపి తస్స నామం, కేలి పయోజనం అస్స కేలో, ఆసతే అస్మిన్తి ఆసో, కేలో చ సో ఆసో చేతి **కేలాసో, కణ్హసప్పా**ది వియ నిచ్చం కమ్మధారయో. **అస్స** కువేరస్స **పహరణం** ఆయుధం గదా, గం వుచ్చతి వజిరం, తం వియ దుక్ఖం దదాతీతి **గదా. ఇమే** చత్తారో యథావుత్తా ధతరట్ఠాదయో దేవా కమతో పుబ్బాదీనం చతుద్దిసానం **అధిపా** అధిపతయో నామ. **అమరకోసే** పన –

"ఇన్దో అగ్గి పితుపతి, నేరితో వరుణో'నిలో;
కువేరో ఈసో పతయో, పుబ్బాదీనం ఇమే కమా.

రవి సుక్కో మహీసూను, తమో చ భానుజో విధు;
బుధో సురగురు చేతి, దిసాధిపా తథా గహా"తి [అమర ३.३-४].

అట్ఠోయేవ దిసాధిపతయో కథితా, ఇన్దరవిమాదీనఞ్చ దిసాధిపచ్చకథనం పాఠ్యూదీనం ఇన్దదిసారవిదిసాదినామసూచనఫలం.

३३-३४. జాతవేదాద్యట్ఠారసకం అగ్గిమ్హి. జాతే ఉప్పన్నే విన్దతి ఘాతయతీతి **జాతవేదో.** అన్ధకారే జాతం విజ్జమానం విన్దతి లభతి, విదతి జానాతి ఏతేనాతి వా **జాతవేదో,** జననం జాతం వేదో పాకటో యస్స వా సో **జాతవేదో.** సిఖా వుచ్చతి జాలా, తాయ యోగతో **సిఖీ.** జోతతి దిప్పతీతి **జోతి.** పునాతీతి **పావకో,** ణ్వు. దహతీతి **దహనో.** అనన్తి పాలేన్త్యనేనేతి **అనలో, అల**పచ్చయో. వేదే హుతం వహతి పాపయతి, సయం వా లభతేతి **హుతావహో.** అచ్చి వుచ్చతి జాలా, తాయ యోగతో **అచ్చిమా.** ధూమో కేతు ధజో యస్సాతి **ధూమకేతు.** అజతి జలమానో కుటిలం గచ్ఛతీతి **అగ్గి,** ఇ. గో రంసి ఏతస్సత్థీతి **గిని,** అస్సత్థ్యత్థే ఇని, **అగ్గినీ**తిపి పాఠో, సో అగ్గిసదిసో. భాను పభా యస్సత్థి, సో **భానుమా.** తేజేతి నేసభూతోపాదారూపానీతి **తేజో.** ధూమో సిఖా చూళా యస్స **ధూమసిఖో.** వాయు సఖా అస్స **వాయుసఖో.** దహిత్వా [దహతో (క.)] గచ్ఛతో కణ్హా వత్తనీ మగ్గో యస్స **కణ్హవత్తనీ.** విస్సానరస్స ఇసినో అపచ్చం **వేస్సానరో.** హుతం హవిం అసతి భుఞ్జతీతి **హుతాసో.** ధనఞ్జయో, జలనో, ఆసయాసో, రోహితస్సో, సత్తాచ్చి, సుక్కో, చిత్రభాను, విభావసు, సుచిఇచ్చాదీనిపి అగ్గిస్స నామాని.

సిఖాదిత్తయం అగ్గిజాలాయం. సినోతి నిసానీ భవతీతి **సిఖా,** ''సి నిసానే"తి **కాతన్త** ధాతు, ఖపచ్చయో. జలతీతి **జాలా.** అచ్చతే పుజ్జతే అనేనేతి **అచ్చి.** సిఖా జాలా భియ్యో రూపన్తరా ఇత్థియం, అచ్చి పన అపుమే.

३५. ద్వయం అగ్గికణే [తీసు ఫులిఙ్గో'గ్గికణో (అమర ౧.౬౦) ఫులిఙ్గానీతి అగ్గికణాని (మ. ని. టీ. ३.౬౫)]. వివిధాసు దిసాసు ఫుల్లం గచ్ఛతీతి **విప్ఫులిఙ్గం.** తథా **ఫులిఙ్గం. సబ్బధరకతే** పన "ఫులిం గచ్ఛతీతి ఫులిఙ్గో"తి వుత్తం. తికం ఛారికాయం. మలీనకంసవత్థాదీనం తం దిత్తిం సేతి పవత్తేతీతి **భస్మం, మ**పచ్చయో, భసతి వా అధో పతతి వత్థాదీనం మలమేతేనాతి **భస్మం.** కంసాదీనం సుక్కభావత్థం ఇచ్ఛితబ్బత్తా ఇట్ఠి అభిలాసో సోభనం ఏతస్సా అత్థీతి **సేట్ఠి,** "సపక్ఖకో సలోమకో"త్యాదీసు వియ **స**సద్దస్స విజ్జమానత్థత్తా. మలస్స సరణం కరోతీతి సారికా, సా ఏవ **ఛారికా,** యథా "సళాయతన"న్త్యాదీసు.

౩౬. ద్వయం ఉణ్హఛారికాయం. ఉణ్హత్తా కుక్కుం కుచ్ఛితం లాతీతి కుక్కులో, “కుక్కు విదత్థియం హత్థే, పకోట్ఠే కుచ్ఛితేపి చే”తి హి **నానత్థసఙ్గహే** వుత్తం. కుక్కుం వా హత్థం లునాతి ఛిన్దతి దహతీతి కుక్కులో, సో ఏవ **కుక్కుళో** . ఉణ్హమేవ భస్మం **ఉణ్హభస్మం,** తస్మిం. తికం దిత్తకట్ఠాదిన్ధనే. అఙ్గతి హానిం గచ్ఛతీతి **అఙ్గారో, ఆర**పచ్చయో, పున్నపుంసకోయం. “అలాతే’నిత్థి కుజే’ఙ్గారో”తి హి **తికణ్డసేసే** [తికణ్డసేస ౩.౩౨౯] వుత్తం. హానిమేవ లాతి, న రితిం విసేసఞ్చాతి **అలాతం.** ఉద్ధం ధూమం ముఞ్చతీతి ఉమ్ముతం, తదేవ **ఉమ్ముకం.** పఞ్చకం కట్ఠాదిన్ధనే. సన్తమగ్గిం ఏధయతి వడ్ఢయతీతి **సమిధా.** ఏధయతీతి **ఇధుమం,** ఉమో. ఏధయతీతి **ఇధో.** ఉపాదియతే అగ్గినేతి **ఉపాదానం.** ఏధయతీతి **ఇన్ధనం.**

౩౭. పఞ్చకం ఆలోకే. ఓభాసతి దిప్పతీతి **ఓభాసో.** పకాసతి దిప్పతీతి **పకాసో.** ఆలోచయతి పస్సతి ఏతేనాతి **ఆలోకో,** ఆలోకేతి వా ఏతేనాతి **ఆలోకో,** “**లోక, లోచ** దస్సనే”తి ధాతుద్వయపాఠతో. ఉజ్జోతతీతి **ఉజ్జోతో,** అన్ధకారం విద్ధంసేన్తో జోతతీతి వా **ఉజ్జోతో.** ఆ సమన్తతో తపతి దిప్పతీతి **ఆతపో. సమా**తి ఏతే పఞ్చ తుల్యత్థాతి భావో.

దసకం వాతే. ఆహారో వియ పాణభూతోపి కదాచి సత్తే మారేతీతి మారుతో, సోవ **మాలుతో.** పునాతి సఙ్కారాదికన్తి **పవనో.** వాయతి గచ్ఛతీతి **వాయు,** వాయతి వా పుప్ఫాదీనం గన్ధో యేన సో **వాయు.** తథా **వాతో.** అనన్తి పాణన్త్యనేనేతి **అనిలో,** ఇలో. సన్తం నిచ్చలం ఈరయతి కమ్పేతీతి **సమీరణో,** సమీరితుం కమ్పితుం సీలమస్సాతి వా **సమీరణో.** గన్ధం వహతీతి **గన్ధవాహో,** ణో. **వాయో వాయు**సదిసో, ఉభయత్రాపి **యా**గమో. సమన్తతో ఈరతి ఖిపతి రుక్ఖాదయోతి **సమీరో.** సదా సబ్బదా గతి యస్స **సదాగతి.** ససనో, గన్ధవహో, ఆసుగో, మరుతో, జగతిపాణో, పవమానో, పభఞ్జనో ఇచ్చాదీనిపి వాతనామాని.

౩౮. ఇమే ఛ వక్ఖమానా **వాయుభేదా** వాయువిసేసా, ఉద్ధం గచ్ఛతీతి **ఉద్ధఙ్గమో,** ఉచ్చారపస్సావాదీనం నీహరణవసేన అధోభాగం గచ్ఛతీతి **అధోగమో.** కుచ్ఛిమ్హి ఉదరే తిట్ఠతీతి **కుచ్ఛిట్ఠో.** కోట్ఠే అన్తే సేతి తిట్ఠతీతి **కోట్ఠాసయో.** పునప్పునం ససన్తి యేన **అస్సాసో,** బహినిక్ఖన్తవాతో. పస్సాసోతి అన్తోపవిసనకవాతోపి “అస్సాసో”తి ఏతేన సఙ్గయ్హతే సహచారితత్తా. సబ్బఙ్గేసు అనుసరతి సీలేన సేదలోహితాదిసమ్పాదనతోతి **అఙ్గానుసారీ. అమరకోసే** పనాయం వాతో ఠానబ్యాపారభేదేన పఞ్చధా కథితో [పాణో’పానో సమానోచోదానబ్యానా చ వాయవో సరీరట్ఠా ఇమే (అమర ౧.౬౭)], **టీకాయ**ఞ్చస్స –

“హదయే పాణో గుదే’పానో, సమానో నాభిమజ్ఝట్ఠో;
ఉదానో కణ్ఠదేసే తు, బ్యానో సబ్బఙ్గసన్ధిసు [హదయే పాణో గుదే’పానో, సమానో నాభిసణ్ఠితో; ఉదానో కణ్ఠదేసట్ఠో, బ్యానో సబ్బసరీరగో ఇతి ఠాననిణ్ణయో (చిన్తామణిటీకా)].

తత్రపాణోఅన్నప్పవేసాదికరో . అపానో ముత్తకరీససుక్కవిసట్ఠికరో. సమానో మజ్ఝే అన్నపచనాదికరో. ఉదానో భాసితగీతాదికరో. బ్యానో సేదరత్తసవనుమ్మేసనిమేసగత్యాదికరో [ఖేదచేట్ఠాఉమ్మేసనిమ్మేసగత్యాదికరో (క.)]. పకట్ఠేన అనన్త్యనేన భత్తాదిప్పవేసనతోతి **పాణో.** ముత్తాదికం అపనేత్వా అనన్త్యనేనాతి **అపానో.** సమ్మా అనన్తి అనేన భుత్తపరిపాచనతోతి **సమానో.** ఉద్ధమనన్త్యనేన భాసితాదో సామత్థియజననతోతి **ఉదానో.** విసేసేన అనన్త్యనేన సేదరత్తసేవ్వాది [ఖేదచేట్ఠాది (చిన్తామణిటీకా)] సమ్పాదనతోతి **బ్యానో**”తి [తంబ్యాపారా చ యథా – అన్నప్పవేసనం ముత్తా-ద్యుస్సగ్గో’న్నవిపాచనం భాసణాది నిమేసాది, తంబ్యాపారా కమా ఇమే (చిన్తామణిటీకా)] వుత్తం.

౩౯. ద్వయం అన్తోపవిసనకవాతే. ఆనం వుచ్చతి బహినిక్ఖమనవాతో, తతో అపగతం **అపానం.** అస్సాసతో అపగతో **పస్సాసో.** ద్వయం బహినిక్ఖమనవాతే. ఆదిమ్హి పవత్తో సాసో **అస్సాసో.** అనన్తి పాణన్యనేనేతి ఆనం, ఆదిమ్హి పవత్తం ఆనం **ఆనం,** ఏకస్సాకారస్స లోపో.

౪౦. వేగఖిప్పాదయో వాతధమ్మత్తేన నిచ్చప్పవత్తికా ఇతి తప్పక్కమే [తప్పక్కమేన తక్కమేన (క.)] ఉచ్చన్తే. తత్ర **రయ**న్తం వేగే. సబ్బత్ర కరణసాధనం. ఇచ్ఛితట్ఠానం వజన్తి పాపుణన్తి ఏతేనాతి **వేగో.**

> “క్రియావాచిత్తమాఖ్యాతుం , ఏకేకత్థో నిదస్సితో;
> పయోగతోనుగన్తబ్బా, అనేకత్థా హి ధాతవో”తి [చన్ద్రధాతుపాఠే].

వుత్తత్తా **వజ**ధాతు పాపుణనేపి పవత్తతి, ఏవం సబ్బత్ర, **అ**కారస్స **ఏ.** జవన్తి ఏతేనాతి **జవో,** రయన్తి గచ్ఛన్తి ఏతేనాతి **రయో.**

ఖిప్పాదినవకం సీఘే. అథ జవసీఘానం కో భేదో? సవేగగతివచనా **జవా**దయో, **సీఘా**దయో తు ధమ్మవచనా, తథా చ “సీఘం పచతి [పస్సతి (క.)], సీఘం గచ్ఛతీ”తి పయోగో, న తు “జవం పచతి, జవంగచ్ఛతీ”తి పన పయోగో. “వేగేన గచ్ఛతి, జవేన గచ్ఛతీ”త్యాదీసు కథం? తత్ర భేదస్స వత్తుమిచ్ఛితత్తా న దోసో. ఖిప్పతి పేరతీతి **ఖిప్పం, ఖిప** పేరణే. సయతీతి **సీఘం, సీ** సయే, **ఘ**పచ్చయో. బ్యుప్పత్తి హి యథా కథఞ్చిపి భవతి, సఞ్ఞా తు లోకతోవావగన్తబ్బా, సబ్బత్రేవం. తరతీతి **తురితం.** లఙ్ఘతీతి **లహు, లఙ్ఘ** గతిసోసనేసు, **ఘ**స్స **హో,** నిగ్గహీతలోపో, **ఉ**పచ్చయో చ, లహుపరియాయో **లఘు**సద్దోప్యత్థి. అసతి ఖేపతీతి **ఆసు, ఉ.** తరతీతి **తుణ్ణం,** రస్స **ణో.** అరతి గచ్ఛతీతి **అరం.** న విలమ్బీయతి న ఓహీయతీతి **అవిలమ్బితం, లబి** అవసంసనే. తువట్టతి సయతీతి **తువట్టం,** తురితభావేన వత్తతీతి వా **తువట్టం, రిత**లోపో.

౪౧. అరియాసామఞ్ఞస్స పుబ్బడ్ఢం సన్తతే. ఏత్థ చ అట్ఠసు గణేసు ఛట్ఠో సబ్బలహుకో, తతోపరే ఛగ్గణా స , భ, స, భ, భ, భా, అట్ఠమో గో. సమన్తతో తనోతీతి **సతతం.** నాసభావేన న ఇచ్చం న గన్తబ్బం **నిచ్చం,** నాసం వా న గచ్ఛతీతి **నిచ్చం.** “నాగో”త్యాదీసు వియాతి ఏత్థాపి న దోసో, తస్స **చో.** న విరమతీతి **అవిరతం.** న ఆరమతీతి **అనారతం.** సమన్తతో, పునప్పునం వా తనోతీతి **సన్తతం.** న అవరమతీతి **అనవరతం.** సదా ధవతి గచ్ఛతీతి **ధువం.** “ధు గతిథేరియేసూ”తి **కాతన్త**ధాతు.

విపులాడ్ఢం అతిసయే. ఏత్థ హి అయుగపాదే ద్వాదసమత్తా, యుగే అట్ఠారసమత్తా, సబ్బాసు అరియాసు పఠమే పాదే ద్వాదసమత్తా, దుతియే అట్ఠారస, తతియే ద్వాదస, చతుత్థే పఞ్చదస. యదా పన పఠమతతియేసు పరిహాయన్తి, తదా యుగే అధికా హోన్తి, ఇదం విపులాలక్ఖణం. అథ సతతాతిసయానం కో భేదో? సతతం సన్తతి అవిచ్ఛేదోక్రియన్తరేహి అబ్యవధానం, అతిసయో తు పోనోపుఞ్ఞం, పకట్ఠో చ. తేసు పోనోపుఞ్ఞం క్రియాబ్యావుత్తి, పకట్ఠో తు క్రియావయవానం ఉక్కంసతా. భాసతి సబ్బేసన్తి **భుసం, ఆ**స్స **ఉ.** భస్సతి అధో పతతీతి వా **భుసం. భస** అధోపతనే, **అ**స్స **ఉ.** అతిసయనం **అతిసయో,** అతిక్కమిత్వా వాసయనం పవత్తనం **అతిసయో.** దహతి సబ్బన్తి **దళ్హం, హ**తో పుబ్బే **ళో,** దలతి విదారయతీతి వా **దళ్హం, హ**పచ్చయో, దహన్తో లాతీతి వా **దళ్హం,** వణ్ణవిపరియయో, అభిసయో చ దళ్హఞ్చ అతిసయదళ్హా. తరతి అతిక్కమతీతి **తిబ్బం,** రస్స **వో,** అస్స **ఇ.** ఏతి గచ్ఛతీతి ఏకో, సో ఏవ **ఏక**న్తం, ఏకం తరతి అతిక్కమతీతి వా **ఏక**న్తం.

మత్తతో అతిక్కన్తం **అతిమత్తం.** బహుం లాతీతి **బాళ్హం, ఉ**లోపో, వణ్ణవిపరియయో చ **హ**సద్దో. అతివేలం, అచ్చత్థం, నిబ్భరం, నితన్తం, గాళ్హంఇచ్చాదీనిపి అతిసయే.

దబ్బం సత్వం, తంవిపరీతే ధమ్మమత్తే వత్తమానా **బాళ్హ**పరియన్తా **ఖిప్పా**దయో **అతిసయం** వినా **పణ్డకే** నపుంసకే వత్తన్తి . ఖిప్పం భవతి ["ఖిప్ప భవతీ"తి పదద్వయం అధికం వియ దిస్సతి], అతిసయో పుల్లిఙ్గో, అస్స గుణస్సాతిసయో, అస్స దబ్బస్సాతిసయో ఇతి. "ఖిప్పం భుఞ్జతి, సతతం జుహోతి, సతతం రమణీయో"ఇచ్చత్ర తు క్రియావిసేసనత్తాయేవ పణ్డకత్తం. **తేసు** ఖిప్పాదీసు యే **దబ్బగా** దబ్బాభిధాయినో, తే **తీసు** లిఙ్గేసు. "దబ్బధమ్మా లిఙ్గ"న్తి దస్సనన్తరం. యథా ఖిప్పా జరా, ఖిప్పో మచ్చు, ఖిప్పం గమనం. సన్తతా తణ్హా, సన్తతం దుక్ఖం, సన్తతో ఆకాసో. అతిమత్తా క్రియా, అతిమత్తో నరో, అతిమత్తం పదం ఇచ్చాది.

౪౨-౪౩. ద్వాదసకం మారే. హరనయనగ్గిదడ్ఢత్తా [తినయనగ్గిదడ్ఢత్తా (క.)] నత్థి విగ్గహో సరీరమేతస్స **అవిగ్గహో.** కామయతి రతిచ్ఛం ఉప్పాదయతీతి **కామో,** కారితన్తా **అ**పచ్చయో. సిఙ్గారరూపేన పాణీనం మనసి భవతీతి **మనోభూ.** పఞ్చకామగుణేసు మదయతీతి **మదనో.** లోకానం అన్తం వినాసం కరోతీతి **అన్తకో.** వసే వత్తేతి సీలేనాతి **వసవత్తీ.** పాపం ఇచ్ఛతి కరోతి, తేన యుత్తోతి వా **పాపిమా.** పరతో జాయతీతి పజా, అచ్ఛన్దికా, తాసం పతి **పజాపతి.** యే కుసలధమ్మేసు పమత్తా, తేసమేవ బన్ధు **పమత్తబన్ధు.** కణ్హధమ్మయుత్తతాయ **కణ్హో.** కుసలధమ్మే మారేతీతి **మారో.** అకుసలధమ్మే న ముఞ్చతీతి **నముచి.** మీనకేతనో, కన్దప్పో, దప్పకో, అనఙ్గో, పఞ్చసరో, సమ్బరారి, మనసిజో, కుసుమేసు , అనఙ్గజో, పుప్ఫధన్వా, రతిపతి, మకరద్ధజోఇచ్చాదీనిపి విణ్హుసుతస్స కామస్స నామాని.

తణ్హా అరతీ రగా చేతి ఏతా తిస్సో **తస్స** మారస్స ధీతరో. యో తం పస్సతి, తం తసితం కరోతీతి **తణ్హా, స**లోపో, ణ్హా చ. పరేసం కుసలధమ్మేసు అరతిం కరోతీతి **అరతీ.** రజ్జన్తి ఏత్థాతి **రగా. తస్స** మారస్స హత్థీ గిరిమేఖలో నామ. సరీరమహన్తభావేన గిరిసదిసత్తా గిరి వియాతి గిరి. మారేన మమాయనవసేన "అయం మే హత్థీ మేఖలో నామ హోతూ"తి కతనామత్తా మేఖలా వియాతి మేఖలోతి సముదితనామద్వయేన ఏకమేవ హత్థిం వదతి, యథా "వజిరాసని, సీతుణ్హ"న్తి.

౪౪. తికం యమే. పజాసంయమనతో యమో, మచ్చుప్పభుతయో అస్స కిఙ్కరా, తేసు రాజతేతి **యమరాజా.** తేధాతుకేసుపి ఆణాపవత్తకత్తా మహన్తో విసయో ఏతస్స విసయీ, ణీ, సో ఏవ **వేసాయీ.** యత్థ లక్ఖణేన న సిజ్ఝతి, తత్థ సబ్బత్ర "యదాదినా వా నిరుత్తినయేన వా సద్దసిద్ధి వేదితబ్బా"తి హి పుబ్బే వుత్తం, దుక్ఖజనకత్తా వా విసదిసట్ఠానం గచ్ఛన్తీతి వేసా, నేరయికా, తేసం అధిపతిభావేన అయతి పవత్తతీతి **వేసాయీ,** ఈ. యమానం రాజా **యమో.** ధమ్మరాజో, కతన్తో, సమవత్తీ, కాలో, దణ్డధరో, అన్తకోఇచ్చాదీనిపి యమస్స నామాని. **అస్స** యమస్స ఆవుధం నయనమేవ. తేన కిర కోధచిత్తేన ఓలోకితమత్తేన సత్తానం సరీరాని ఆతపే ఖిత్తఘతపిణ్డాని వియ విలీయన్తీతి.

ద్వయం అసురభేదే. ఏతేసఞ్హి సతిపి దేవభావే హేట్ఠా నివాసితభావసామఞ్ఞతో ఏత్థ వచనం, మారస్స పన సత్తానమనత్థకారకతాసామఞ్ఞేన యమేన సద్ధిం వచనం తక్కరత్తా. యుద్ధాదీసు వేపితం కమ్పితం చిత్తమేతస్స **వేపచిత్తి** [సం॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౨౪౭]. పుణ్ణం లోమం యస్స సో **పులోమో,** పులామహతీ ఉమా కిత్తి, కన్తి వా యస్సాతి **పులోమో.** "ఉమాతసీహేమవతి-హాలిద్దాకిత్తికన్తిసూ"తి హి **నానత్థసఙ్గహే** వుత్తం. అయం పన సక్కస్స భరియాయ సుజాతాయ పితా.

ద్వయం కిన్నరే. అస్సముఖనరసరీరతాయ కుచ్ఛితో పురిసో, కిఞ్చి వా పురిసో, పురిససదిసోతి వా **కిమ్పురిసో.** ఏవం **కిన్నరో.** తురఙ్గవదన, అస్సముఖాదీనిపి కిన్నరస్స నామాని.

४३-४६. అద్ధపజ్జేన ఆకాసస్స నామాని. తేసం తేసం వత్థూనం అన్తరం నానత్తం ఇక్ఖతే లోకో ఏత్థ, అనేనాతి వా **అన్తలిక్ఖం, రస్స లో.** ఇక్ఖనం వా దస్సనం ఇక్ఖా, తస్స అన్తరం కారణం **అన్తలిక్ఖం.** ఖనతి బ్యవధానన్తి **ఖం,** క్వి. సబ్బగహాగామణినో ఆదిచ్చస్స పథో మగ్గో **ఆదిచ్చపథో.** న భవతీతి **అబ్భం.** గచ్ఛన్త్యనేన దేవాతి **గగనం,** యు, మస్స **గో.** అమ్బతే సద్దాయతే అత్రాతి **అమ్బరం,** రో. **హాయ** గతిమ్హి, విసేసేన హాయతి గచ్ఛతి సబ్బత్రాతి **వేహాసో, యస్స సో,** విగతో వా హాసో చిత్తస్స ఏత్థారమ్మణాలాభతోతి **వేహాసో.** అనిలస్స వాతస్స పథో **అనిలపథో.** భుసం కాసన్తే దిప్పన్తే పదత్థా ఏతేనాతి **ఆకాసో,** న కస్సతి న విలేఖీయతీతి వా **ఆకాసో.** న భవతి ఏత్థ కిఞ్చిపి వత్థూతి **నభం,** నత్థి భూమి ఏత్థాతి వా **నభం,** న భాయన్తి పక్ఖినో అనేన, ఏత్థాతి వా **నభం.** వినో పక్ఖినో హాయన్తి గచ్ఛన్తి ఏత్థాతి **వేహాయసం,** అసో. తారా పుచ్ఛన్తి నక్ఖత్తాదయో, తేసం పథో **తారాపథో.** సురానం దేవానం పథో **సురపథో.** న హఞ్ఞతేతి **అఘం, హనస్స ఘో.** అనన్తం, విసణుపదంఇచ్చాదీనిపి ఆకాసస్స నామాని.

४৪-४७. **మేఘాద్యేకాదసకం** మేఘే. మేహతి ఘురతి సేచతీతి **మేఘో.** వారిం వహతీతి **వలాహకో, వారిసద్దస్స వో, వస్స లో** [పాణిని ६.३.१०९; మోగ్గల్లానపఞ్చికా १.४৪; నీతి-సుత్త १३४०, १३४३]. దిబ్బన్తి వుడ్ఢిం విరూళ్హిం గచ్ఛన్తి లోకా అనేనాతి **దేవో.** పజానం లోకానం అన్నం భోజనం భవతి ఏతేనాతి **పజ్జున్నో,** అకారస్సుకారో. అమ్బుం ఉదకం ధారేతీతి **అమ్బుధరో.** లోకానం సన్తాపం హన్తీతి **ఘనో, హస్స ఘో.** జలధారం ధారేతీతి **ధారాధరో.** జీవనం జలం మూతం బన్ధమనేనేతి **జీమూతో, వనసద్దలోపో,** లోకానం వా జీవితం మునాతి బన్ధతీతి **జీమూతో, వితలోపో, జీవితస్స జీ** ఆదేసో వా [పాణిని ६.३.१०९; మోగ్గల్లానపఞ్చికా १.४৪; నీతి-సుత్త १३४०, १३४३]. ఏవం అఞ్ఞత్ర. వారిం వహతీతి **వారివాహో.** అమ్బుం దదాతీతి **అమ్బుదో.** ఆపం భరతీతి **అబ్భం,** క్వి, **పస్స బో.**

తికం వుట్ఠియం. వస్సతి సిఞ్చతీతి **వస్సం, వస్స** సేచనే. ఏవం **వస్సనవుట్ఠియో.**

పఞ్చకం విజ్జుయం. సతతం ఈరతి కమ్పతీతి సతేరో, **తలోపో,** సో ఏవ **సతేరితా.** ఖణమత్తమ్పి న తిట్ఠతీతి **అక్ఖణా.** కుటిలం అచిరట్ఠాయితత్తా విరూపం హుత్వా జవతీతి **విజ్జు.** విజ్జోతతీతి **విజ్జుతా.** అచిరం పభా యస్స **అచిరప్పభా.**

४८. చతుక్కం మేఘనాదే. మేఘానం నాదో **మేఘనాదో.** ధనీయతే **ధనితం**[ధనితం (సీ.)], **ధన** సద్దే. గజ్జనం **గజ్జితం, గజ్జ** సద్దే. రసీయతే **రసితం. ఆది**నా హరాదాది [సబ్బత్ర నపుంసకేభావే తో, ఆదినా స్వనితధనితాదయో (చిన్తామణిటీకా), ఆదినా ధనితహరాదరాసాదయో (బ్యాఖ్యాసుధాటీకా)]. ద్వయం సక్కధనుమ్హి. ఇన్దస్స ఆవుధం ధను చ **ఇన్దావుధం, ఇన్దధను** చ. వాతేన ఖిత్తమమ్బు **వాతక్ఖిత్తమ్బు,** బిన్దు. సీతం కరోతీతి **సీకరో,** సిఞ్చతీతి వా **సీకరో, చస్స కో, అరో** చ, వాతవసేన వా తతో తతో సరతీతి **సీకరో, అస్స ఈ,** మజ్ఝే **కాగమో** చ.

५०. తికం జలధారాయం. వేగతో జలధారానం సం భుసం పతనం ఆసారో, పునప్పునం సరతీతి **ఆసారో.** వేగం ధారేతీతి **ధారా.** అధో పతతీతి **సమ్పాతో, సంసద్దో** అధోభాగే [వేగతో జలధారానం సమ్మూయ పతనం ధారాసమ్పాతో, సర గతియం ఘుఞ ఇతి ఆసారో (చిన్తామణిటీకా)]. ద్వయం వస్సోపలే. కరేన హత్థేన గయ్హుపగత్తా **కరకా,** జలం పిణ్డం కరోతీతి

వా **కరకా,** "వస్సోపలే తు కరకా, కరకోపి చ దిస్సతే"తి **రుద్దో, కరస**ద్దోత్ర. "కరో వస్సోపలే పాణి-సోణ్డాపచ్చాయరంసిసూ"తి **నానత్థసఙ్గహే** వుత్తం. ఘనతో, ఘనకాలే వా సఞ్జాతం ఉపలం సిలా **ఘనోపలం.** దుట్ఠు దినం **దుద్దినం,** అయం **దుద్దిన**సద్దో మేఘచ్ఛన్నాహే వత్తతి, అసోభనత్థోప్పత్తి **దుద్దిన**సద్దో, అగుణవచనతాయం వాచ్చలిఙ్గో.

౨౧-౨౨. ఛక్కం తిరోధానే. **ధర** ఆవరణే, **అపా**దిపుబ్బో. అపిధరతి ఆవుణోతీతి **పిధానం, అ**లోపో. అపధరతీతి **అపధారణం.** తిరో ధరతి పిదహతీతి **తిరోధానం.** అన్తరం ధరతీతి **అన్తరధానం,** నిగ్గహీతలోపో. అపిధరతీతి **అపిధానం.** ఏత్థ చ **అపా**దిఉపసగ్గా ధాతునో ఆవరణత్థజోతకా. ఛాదయతీతి **ఛాదనం.** బ్యవధా, అన్తరధిఇచ్చాదయోపి తిరోధానే.

సాద్ధపఞ్చేన చన్దస్స నామాని. ఇన్దతి నక్ఖత్తానం పరమిస్సరియం కరోతీతి **ఇన్దు.** చన్దతి హిలాదయతి సుఖయతి పజన్తి **చన్దో.** నక్ఖత్తానం రాజా **నక్ఖత్తరాజా.** ఉమా కన్తి, తాయ సహ విజ్జతీతి **సోమో,** సుఖం అభిస్సవతీతి వా **సోమో, మ**పచ్చయో. నిసం రత్తిం కరోతి, తత్థ వా కరో రంసి ఏతస్స **నిసాకరో.** అన్ధకారం ఉసన్తి దహన్తి వినాసేన్తీతి ఓసా, రంసయో, తే ఏత్థ ధియన్తి పతిట్ఠహన్తీతి ఓసధి, తారావిసేసో, తస్స ఈసో పతి **ఓసధీసో.** హిమో సీతలో రంసి యస్స **హిమరంసి.** ససో అఙ్కో లక్ఖణం యస్స **ససఙ్కో.** చన్దం కప్పూరం మాతి సదిసం నయతీతి **చన్దిమా. ఇ**కారాదేసో. ససలక్ఖణమేత్థ అత్థి **ససీ** . ససతి వా హింసతి ఉణ్హగుణన్తి **ససీ, ఈ**పచ్చయో తదుపలక్ఖితే తదుపచారం. సీతా రంసయో యస్సత్థీతి **సీతరంసి.** నిసాయ రత్తియా నాథో తదాలఙ్కారభావతోతి **నిసానాథో.** ఉళూనం తారానం రాజా **ఉళురాజా.** మాతి అత్తానం కప్పూరేన సదిసం కరోతీతి **మా, మా**సద్దోయం పుమే, తంసహచరణతో ఉళురాజాదయోపి. హిమంసు, కుముదబన్ధు, విధు, సుధంసు, సుబ్భంసు, నిసాపతి, మిగఙ్కో, కలానిధి, ద్విజరాజో, ససధరో, నక్ఖత్తేసోఇచ్చాదీనిపి చన్దస్స నామాని.

౨౩-౨౪. సోళసన్నం భాగానం పూరణో **సోళసమో** భాగో చన్దస్స కలా, **కల** సఙ్ఖ్యానే, కలీయతే ఏకాదినా సఙ్ఖ్యాయతేతి **కలా.** ద్వయం చన్దస్స సరీరే. మఞ్ఞతే ఞాయతే అనేనేతి **బిమ్బం. మన**తో **వ**పచ్చయో, నిపాతనా మస్స **బో,** అస్సి, **న**స్స **మో, వ**స్స **బో, బిమ్బ**సద్దో అనిత్థియం. మణ్డయతేతి **మణ్డలం,** అలో, ఇత్థియం మణ్డలీ, అయం తీస్వపి [బిమ్బో అనిత్థీ, మణ్డలం తీసు (అమర ౩.౧౭౹)].

పాదహీనపఞ్చేన అద్ధభాగో. అసతి ఖేపేతి సముదాయన్తి **అడ్ఢో,** తో. తథా **అద్ధో. ఉపడ్ఢో**తి ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం, ఏతే తయో పుమే. ఖణ్డయతి సముదాయన్తి **ఖణ్డం.** సక్యతే ఉబ్బాహనాదీసు థోకత్తాతి **సకలం,** అలో, **ఖణ్డసకలా** వా పుమే, సత్థే రూపభేదతో నపుంసకే. ఏతే చ **అడ్ఢా**దయో తయో అసమే భాగే పుమే, సమే తు నపుంసకేతి రూపభేదేనాహ "అద్ధం వుత్తం సమే భాగే"తి. ఖణ్డాదిద్వయం పన అసమేపి వత్తమానం పున్నపుంసకే వత్తతి, తస్మా "అద్ధం వుత్తం సమే భాగే"తి ఏత్థ "అడ్ఢం, ఉపడ్ఢ"న్తి ఇదం ద్వయమ్పి సఙ్గహితం [అసమభాగే పుమాని, సమే అంసే నపుంసకత్తం రూపభేదతో, ఉపచారతో తబ్భాగవతి వాచ్చలిఙ్గో – అద్ధా సాటీ, అద్ధం వత్థం అద్ధో కమ్బలో (చిన్తామణిటీకా)].

పసాదాదయో చన్దే అవస్సమ్భావినో, అఞ్ఞత్ర తు పాసఙ్గికా ఇతి చన్దపక్కమే ఉచ్చన్తే. విసేసేన సాదయతి పసాదయతీతి **పసాదో.** ఏవం పసన్నో, సో ఏవ **పసన్నతా.**

తికం చన్దప్పభాయం. కుముదస్సాయం వికాసో [వికారో (క.)] **కోముదీ.** చన్దం ఆచిక్ఖతి పటిపాదయతీతి **చన్దికా.** జుతి అస్సాత్థీతి **జుణ్హా. త**స్స **ణో, హ**పచ్చయో చ, చన్దస్స వా జుతిం సోభం నయ్హతి బన్ధతీతి **జుణ్హా.**

చతుక్కం సోభనమత్తే. కనతి దిప్పతీతి **కన్తి, కన** దిత్తియం, కామీయతీతి వా **కన్తి.** సున్దరం భాతి దిప్పతీతి **సోభా.** జోతయతీతి **జుతి.** ఛాదయతీతి **ఛవి. ఛద** సంవరణే, **వి**పచ్చయో, **ద**లోపో.

౫౩. సత్తకం లక్ఖణే. కం అత్తానం లజ్జయతి హీనం కరోతీతి **కలఙ్కో**. లఞ్ఛతే లక్ఖతే అనేనేతి **లఞ్ఛనం** . లక్ఖ్యతే అనేనేతి **లక్ఖం.** తథా **లక్ఖణం.** అఙ్కీయతే లక్ఖ్యతే అనేనేతి **అఙ్కో**. అభి విసేసం జానాతి ఏతేనాతి **అభిఞ్ఞాణం.** చిహీయతి లక్ఖీయతి అనేనేతి **చిహనం. చిహ** లక్ఖణే.

సబ్బాసం సోభానం మజ్ఝే పరమా సోభా సుసమా నామ, సోభనం సమం సబ్బం అస్సం **సుసమా,** సేట్ఠా సోభా.

౫౬. గుణే ఫోట్ఠబ్బవిసేసే **సీతన్తి** నపుంసకం భవతి. దేవదత్తస్స సీతం వత్తతి. సీతాదయో తయో **గుణీలిఙ్గా** గుణినో లిఙ్గం గణ్హన్తి, తం యథా – సీతలా భూమి, సీతలం జలం, సీతలో వాతో. ఉణ్హాభితత్తేహి సేవీయతీతి **సీతం,** తేన యుత్తో **సీతో. సస** గతియం, ఇరో, ఇత్తఞ్చ, సీతత్థికేన సరీయతీతి వా **సిసిరం.** సీతం గుణం లాతీతి **సీతలో.**

మహికాన్తం హిమే. హింసతీతి **హిమం,** సస్స **మో,**నిగ్గహీతలోపో చ. **తుహ** అదనే, తోహతి హింసతీతి **తుహినం,** ఇనో. ఉపరితో సవతీతి **ఉస్సావో.** నీహరన్తి నిస్ససన్త్యనేనేతి **నీహారో,** నత్థి ఈహా వా ఏతస్మా హేతుభూతాతి **నీహారో,** ఆరో. మహీయతే రాగీహీతి [వాచాభి (చిన్తామణిటీకా)] **మహికా,** ణ్వు.

౫౭. ఛక్కం నక్ఖత్తే. పునప్పునం ఉదయత్తా న ఖీయతే **నక్ఖత్తం,** అత్తనో గమనట్ఠానం న ఖరతి న వినాసేతీతి వా **నక్ఖత్తం,** అథ వా **నక్ఖ** గతియం, నక్ఖతీతి **నక్ఖత్తం.** జోతతి సుభాసుభనిమిత్తం పకాసేతీతి **జోతి, నక్ఖత్త భం**సద్దేహి సహచరణతో నపుంసకే. యథావుత్తం నిమిత్తం భాతి పకాసేతీతి **భం.** కత్తబ్బం తరన్తి లోకా ఏతాయాతి **తారా,** అత్తనో వీథిం తాయతి అరతి గచ్ఛతీతి వా **తారా,** తారేతి వా లోకే అహితతోతి **తారా,** అయఞ్చ **తారకా, ఉళు** చ ఏతే తయో అపుమే. తరా ఏవ ణ్వు, **తారకా** [తారా ఏవ తారకా ణ్వు (క.)]. ఉచ్చం లవతి [ఉలయతి (క.)] గచ్ఛతీతి ఉలు. సో ఏవ **ఉళు.** న కేవలం తారకా ఏవ అపుమే, అథ ఖో ఉళు చాతి **చ**సద్దత్థో. ఉళుసహచరియతో పక్ఖే నపుంసకే చ.

౫౮-౬౦. అస్సయుజాదయో రేవత్యన్తా సత్తాధికవీసతారకా నక్ఖత్తా నామ హోన్తి. తాని చ నక్ఖత్తాని ఆకాసే యథాఠితాని కమతోయేవ ఏత్థ కథితాని, న ఉప్పటిపాటియా. వక్ఖతి చ "కమతో సత్తాధికవీసతి నక్ఖత్తా"తి. అస్సరూపయోగతో **అస్సయుజో.** యమసదిసత్తాసబ్బత్ర భరతీతి **భరణీ.** యు, ఈ. అగ్గిసదిసత్తా కన్తతి ఛిన్దతీతి **కత్తికా,** కరోతి తస్మా వా **కత్థికా,** కత్తికాయ సహితా **సకత్తికా.** భరణీ, రోహిణీ వా. కమలసమ్భవత్తా కమలే రుహతి వడ్ఢతీతి **రోహిణీ.** మిగసీసణ్ఠానత్తా తారాపుఞ్జో **మిగసిరం,** ఛట్ఠీసమాసో ఉత్తరప్పధానత్తా నపుంసకత్తం. రుద్దరసావట్ఠితకోధరుద్దసదిసత్తా కదాచి అదతి ఘసతీతి **అద్దా.** పునప్పునం సత్తేసు హితం వస్సతీతి **పునబ్బసు, వస్స** సేచనే. పోసేతి క్రియాని, పోసేన్త్యస్మిన్తి వా **పుస్సో.** భుజగసదిసత్తా న సిలిస్యతే నాలిఙ్గ్యతేతి **అసిలేసో.**

మహీయతే కారియత్థికేహీతి **మఘా** [మాఘా (క.)], హస్స **ఘో.** ఫలం గణ్హాపేతీతి **ఫగ్గునీ,** యు, ఈ. **ద్వే**తి పుబ్బఫగ్గునీ, ఉత్తరఫగ్గునీ చేతి ద్వే. హత్థసణ్ఠానతాయ **హత్థో.** తచ్ఛకసదిసత్తా విచిత్తం ఫలం దదాతీతి **చిత్తా.** సోభనా ఆతి, సాతి వా తనుం కరోతి సుభాసుభన్తి **సాతి** [స్వాతి (క.)], సుభాసుభఫలదానతో వా **సాతి,** "**సాతి** దానావసానేసూ"తి హి **నానత్థసఙ్గహే** వుత్తం, అయం ద్వీసు. విసదిసం ఫలం ఖణతీతి **విసాఖా,** వివిధా వా సఖా మిత్తా యస్సా సా **విసాఖా.**

అనురాధయతి సంసిజ్ఝతి సుభాసుభఫలమేతాయాతి **అనురాధా.** గుణేహి సబ్బాసం వుడ్ఢత్తా **జేట్ఠా.** మూలతి పతిట్ఠాతి సుభాసుభఫలమేత్థాతి **మూలం.** ఆసాళ్హో నామ భతీనం దణ్డో, తంసణ్ఠానత్తా **ఆసాళ్హా** నామ ద్వే నక్ఖత్తా పుబ్బాసాళ్హఉత్తరాసాళ్హవసేన.

సవతి సుభాసుభఫలమేతేనాతి **సవణో, సవణం** వా. ధనమేసన్తి ఏత్థాతి **ధనిట్ఠా,** ధనతి వా విభూతి నిధానం **ధనిట్ఠా.** సతం భిసజా ఏత్థ, సతభిసజానం వా అధిపతి **సతభిసజో.** భద్దో గో, తస్సేవ పదాని పాదా అస్సం **భద్దపదా,** పుబ్బభద్దపదా ద్వే, ఉత్తరభద్దపదా ద్వే, సమూహో చేసం చతుసఙ్ఖ్యాతి బహువచనం. రా వుచ్చతి ధనం, తబ్బన్తతాయ **రేవతీ,** ఆకారస్సే, రేవతో వా ఇసిభేదో, తస్స అపచ్చం **రేవతీ.**

౬౧. ద్వయం రాహుగ్గహే. సో వుచ్చతి సగ్గో, తత్థ భాతీతి **సోబ్భాను.** రహతి చన్దాదీనం సోభం జహాపేతీతి **రాహు.** తమో, విధున్తుదో, చన్దాదో, సేహికేయోతిపి రాహుస్స నామాని.

సూర, చన్ద, అఙ్గారక, బుధ, జీవ, సుక్క, అసిత, రాహు, కేతూతి ఏతే సూరాదయో నవగ్గహా నామ.

మేసాదికో ద్వాదసకోట్ఠాసో రాసి నామ. ఆదినా ఉసభ, మేథున, కక్కట, సీహ, కఞ్ఞా, తులా, విచ్ఛిక, ధను, మకర, కుమ్భ, మీనే సఙ్గణ్హాతి.

ద్వయం భద్దపదనక్ఖత్తానం నామం. పోట్ఠో గో [పాఠో భద్దో గో (క.)], తస్సేవ పదాని పాదా అస్సం **పోట్ఠపదా.**

౬౨-౬౩. పఞ్చద్వయేన సూరియస్స నామాని. ఆ భుసో దిప్పతీతి **ఆదిచ్చో, ప్పస్స చ్చో.** లోకానం సూరభావం జనేతీతి **సూరియో.** తథా **సూరో.** సతం బహవో రంసయో యస్స **సతరంసి.** దివా దివసం కరోతీతి **దివాకరో,** దివసే వా కరో ఆభా యస్స **దివాకరో, దివా**సద్దోయం సబ్బకారకవచనో, న తు ఆధారవచనో ఏవ. విసేసేన రోచతే దిప్పతేతి **వేరోచనో.** దినం కరోతి, కుముదానం వా దినం మాకుల్యం కరోతీతి **దినకరో,** ఉణ్హో రంసి యస్స **ఉణ్హరంసి.** పభం కరోతీతి **పభఙ్కరో.**

అంసునో మాలా, సా యత్థ అత్థి **అంసుమాలీ.** దినానం పతి **దినపతి.** తపతీతి **తపనో.** రవన్తి ఏతేన సత్తా పభావిత్తాతి **రవి.** భాను యస్స అత్థీతి **భానుమా.** రంసి యస్స అత్థీతి **రంసిమా.** భం ఆభం కరోతి, తాసం వా ఆకరో ఉప్పత్తిట్ఠానం **భాకరో.** భాతి దిప్పతీతి **భాను.** దేవేహిపి అచ్చతే పూజీయతేతి **అక్కో.** సహస్సం బహవో రంసయో యస్స **సహస్సరంసి.** ద్వాదసత్తా, పభాకరో, విభాకరో, వికత్తనో [విస్సకమ్మునా వికత్తితో, కమ్మని యు (చిన్తామణిటీకా)], మత్తణ్డో, దివమణి, తరణి, మిత్తో, చిత్రభాను, విభావసు, గహప్పతి, హంసో, సవితాఇచ్చాదీనిపి సూరియస్స నామాని.

౬౪. పఞ్చేన సూరియాదీనం రంసిప్పభానం నామాని. రసన్తి తం సత్తాతి **రంసి.** ఆ భుసో భాతీతి **ఆభా.** పకారేన భాతీతి **పభా.** దిప్పతీతి **దిత్తి.** రోచతే దిప్పతేతి **రుచి.** దీధ్యతి దిప్పతీతి **దీధితి.** దిప్పతీతి వా **దీధితి, పస్స ధో,** ఇకారాగమో. మియ్యన్తే ఖుద్దజన్తవో అనేనేతి **మరీచి,** ఈచి. అసతి గచ్ఛతి దిసన్తన్తి **అంసు,** ఉస్సాగమో. **మరీచి**సహచరణతో **దీధిత్యా**దయో [ఖలితపాఠో (?), సవరసామీ తు అఙ్గులి కాకలిసారి సరారి తుమ్బిఅరి సుసి దీమిత్యత్తయో ధీపుమేసు ఇచ్చాహ (చిన్తామణిటీకా)] **భాను అంసు** చ ద్వీసు. **మయ** గమనత్థో దణ్డకో ధాతు [దణ్డకప్పకరణే ఆగతధాతూతి అత్థో, నిరుత్తిసారమఞ్జూసాటీకాయం ౨౨౩.౪౧౩ పిట్ఠేసు పస్సితబ్బం], **ఖ**పచ్చయో **ఊ**కారాగమో, అథ వా **మా** మానే, **ఉఖ** గత్యత్థో

దణ్డకో ధాతు [దణ్డకప్పకరణే ఆగతధాతూతి అత్థో, నిరుత్తిసారమఞ్జూసాటీకాయం ౨౦౩.౪౧౩ పిట్ఠేసు పస్సితబ్బం], మాయ మానాయ ఉఖతీతి **మయూఖో** [మాపసం గగనం పమాణయం ఉఖతి గచ్ఛతీతి పిసోదరాది (చిన్తామణిటీకా)]. కిరతి తిమిరం **కిరణో**. కిరతి తిమిరం **కరో**.

౬౩. ద్వయం ఆదిచ్చమణ్డలోతిఖ్యాతే ఉప్పాతాదిజాతే రంసిమణ్డలే. సూరియస్స పరి సమన్తతో ధీయతే **పరిధీ,** పరి సమన్తతో విసతీతి **పరివేసో,** సూరియం వా పరివేఠయతీతి **పరివేసో. ఠస్స సో.** ఉపసూరియకం, మణ్డలన్తి ద్వేపి పరిధినో నామాని.

ద్వయం మరీచికాయం. మరీచిసదిసతాయ **మరీచి.** మిగానం తణ్హా పిపాసా యస్సం జలాభాసత్తా సా **మిగతణ్హికా.**

సూరియస్స ఉదయతో పుబ్బే **ఉట్ఠితరంసి** ఉగ్గతరంసి అరుణో నామ సియా. అరుణవణ్ణతాయ అరతి గచ్ఛతీతి **అరుణో**. సూరసూతో, అనూరు, కస్సపేయ్యో, కస్సపి, గరుడాగ్గజోతిపి అరుణస్స నామానీతి. ఆకాసవణ్ణనా.

౬౬-౬౭. చతుక్కం కాలే. కల్యన్తే సఙ్ఖ్యాయన్తే ఆయుప్పమాణాదయో అనేనాతి **కాలో,** కరణం వా కారో, భావే ణో, సో ఏవ **కాలో,** న హి క్రియావినిముత్తో కాలో నామ కోచి అత్థి, మహాకాలస్స పన సస్సతభావతో అతీతాదివోహారో నత్థేవాతి అవయవకాలానం సమూహభావతో సోపి "కాలో"తి వుత్తో. సత్తానం జీవితం అసతి ఖేపేతీతి **అద్ధా, తస్స ధో, ఆ**కారన్తోయం **అద్ధా**సద్దో పుమే. పునప్పునం ఏతీతి **సమయో.** వినాసం లాతీతి **వేలా,** వణ్ణలోపో. దిట్ఠో, అనేహోతిపి కాలస్సేవనామాని.

ఖణాదయో పన **తబ్బిసేసా** తస్స కాలస్స విసేసా భేదా. కే తే, కిత్తకప్పమాణా చేత్యాహ "**ఖణో**"ఇచ్చాది. దసహి అచ్ఛరాహి అఙ్గులిఫోటనేహి లక్ఖితో కాలో ఖణో నామ, **ఖణు** హింసాయం, ఖణోతీతి **ఖణో,** అ. దస ఖణా లయో నామ **భవే** భవన్తి, ఏతేన వా వచనేన వికభిసఙ్ఖ్యాపేక్ఖినోపి వాచకా సన్తీతి గమ్యతే. లయతి గచ్ఛతి, సత్తానం జీవితం లునన్తో వా అయతి గచ్ఛతీతి **లయో.** దస లయా ఖణలయో నామ, ఖణలయానం సమూహభావతో. తే దస ఖణలయా ముహుత్తో నామ **సియా** సియుం వా, అయమనిత్థీ. **హుచ్ఛ** కోటిల్యే , కుటిలయతి రత్తిదివసే సుభాసుభదస్సనతోతి **ముహుత్తో,** తో, ధాతుయాదిమ్హి **ము**కారాగమో, **చ్ఛ**లోపో చ. తే దస ముహుత్తా ఖణముహుత్తో నామ.

తికం దినే. దిబ్బన్తి కీళన్త్యస్మిం **దివసో,** సో. న జహాతి పచ్చాగమనం **అహం.** ఆదదాతి నిబ్యాపారన్తి **దినం,** ఇనో, **ఆ**లోపో చ, దిబ్బతి వా ఏత్థాతి **దినం, వస్స నో.** ఘసరో [ఘసతి అన్ధకారం రో (చిన్తామణిటీకా)], వాసరోతిపి దినస్స నామాని.

౬౮. **కల్లన్తం** పచ్చూసే. పభాత్యస్మిం లోకోతి **పభాతం.** తథా **విభాతం. ఉస** రుజాయం, పచ్చూసతి వినాసేతి తిమిరన్తి **పచ్చూసో.** కల్యన్తే సఙ్ఖ్యాయన్తే అనేన సఙ్ఖ్యాదయోతి **కల్లం.** అహోముఖం, ఊసోతిపి పచ్చూసస్స నామాని.

ద్వయం పదోసే. దోసాయ రత్తియా ఆరమ్భో **అభిదోసో.** దోసాయ రత్తియా పారమ్భో **పదోసో.** అభిధానతో **పా**సద్దస్స పుబ్బనిపాతో, అప్పధానరస్సో చ, అథ వా అభిదుస్సన్తి పదుస్సన్తి చ యత్థ సబ్బకమ్మాని అభిదోసో పదోసో చ.

తికం సాయన్హే. సాయతి దినం అవసాయతీతి **సాయో,** సాయన్తో వా దినన్తం కరోన్తో అయతీతి **సాయో,** పున్నపుంసకే. సమ్మా ఝాయన్తి తం **సఞ్ఝా,** ("బ్రహ్మునో తను పితా లోకస్స జనేత్తీ"తి హి ఆగమో నికాయన్తరికానం.) [( ) ఏత్థన్తరే పాఠో

అధికో వియ దిస్సతి] దినానం అచ్చయో అతిక్కమో, అవసానం వా **దినచ్చయో.** దినన్తోతిపి తస్సేవ నామం.

పుబ్బణ్హాపరణ్హమజ్ఝన్హవసేన తివిధా సఞ్ఞా [అమర ౪.౩]. పుబ్బఞ్చ తం అహఞ్చాతి **పుబ్బణ్హం.** అపరఞ్చ తం మజ్ఝఞ్చ తం అహఞ్చేతి **అపరణ్హం మజ్ఝన్హం.** సబ్బత్రావయవే సముదాయోపచారతో అహస్సేకదేసే **అహ**సద్దోతి కమ్మధారయో, తాసం తిస్సన్నం సఞ్ఞానం సమాహారోతి సఞ్ఞమిత్యుచ్చతే. సమాహరణం సమాహారో, ఏకీభావో, సో చ భిన్నకాలానం న భవతీతి బుద్ధియా సమకాలగ్గహణతో ఏకకాలత్తా తస్మిం అభిధేయ్యే దిగుసమాసో, తథా హి సమాహారో సమూహో తంసమ్బన్ధే ఛట్ఠియాయేవ భవితబ్బన్తి చిన్తేన్తో ఆచరియో న అఞ్ఞపదత్థసమాసో అయన్తి **ఆ**కారస్సాప్పధానే రస్సత్తన్తి సఞ్ఞం. సమాహారో భావో తస్సేకత్తా ఏకవచనం, కమ్మవచనే తు సమాహారే తిస్సో సఞ్ఞా సమాహటాతి పఠమన్తానం సమాసే సపదత్థపధాన్యా బహువచనం, రస్సాభావో చ.

౬౯. పఞ్చకం రత్తియం. నిసతి తనుం కరోతి సబ్బబ్యాపారం **నిసా.** రజ్జన్తి రాగినో అత్ర **రజనీ,** యు, ఈ. రాతి గణ్హాతి అబ్యాపారన్తి **రత్తి,**తి, రజ్జన్తి వా ఏత్థ **రత్తి.** పఠమమజ్ఝిమపచ్ఛిమయామవసేన తయో యామా పహారా యస్సా **తియామా.** సంవుణోతి దినం **సంవరీ.** నిసీథినీ, ఖణదా, ఖపా, విభావరీ, తమస్సినీ, యామినీ, తమీఇచ్చాదీనిపి రత్తియా నామాని.

చన్దికాయుత్తా చన్దప్పభాయ యుత్తా రత్తి జుణ్హా నామ, జుణ్హాయోగతో **జుణ్హా.** తమో ఉస్సన్నో యస్సం సా **తముస్సన్నా** రత్తి **తిమిసికా** నామ, తిమిసం ఉస్సన్నం ఏత్థాతి **తిమిసికా,** ఉపధాయ ఇత్తఞ్చ.

౭౦. తికం అడ్ఢరత్తియం. మజ్ఝిమారత్తి కమ్మభూతా "నిసీథో, అడ్ఢరత్తో, మహానిసా"తి చ వుచ్చతి. నిస్సతే సయతే అస్మిం **నిసీథో.** అడ్ఢఞ్చ తం రత్తి చాతి **అడ్ఢరత్తో,** రత్తేకదేసే **రత్తి**సద్దో, రత్తియా అడ్ఢన్తి వా **అడ్ఢరత్తో.** మహతీ చ సా నిసా చాతి **మహానిసా.**

చతుక్కం అన్ధకారే. అన్ధం హతం దిట్ఠసత్తికం లోకం కరోతీతి **అన్ధకారో.** తమతీతి **తమో,** అథ వా తమన్తి ఆకఙ్ఖన్తి రతిం లోకా ఏత్థ **తమో, తము** ఆకఙ్ఖాయం, **తమ**సద్దో అనిత్థీ, తంసహచరణతో అన్ధకారోపి. తిమిసం ఇనో, అథ వా **తిము** తేమనే, తిమన్తి ఏత్థ రాగేనాతి **తిమిసం. తిమిరం,** పుబ్బేవ **ఇర**పచ్చయో.

౭౧. చతుద్దసన్నం రత్తీనం పూరణీ చతుద్దసీసఙ్ఖాతో కాళపక్ఖో చ ఏకగ్ఘనో వనసణ్డో చ మేఘపటలఞ్చ అడ్ఢరత్తి చ ఏతేహి చతూహి సమన్నాగతో తమో చతురఙ్గతమం నామ.

౭౨. అన్ధఞ్చ తం తమఞ్చాతి **అన్ధతమం,** యం లోకం అన్ధకారం కరోతి. అయం **అన్ధతమ**సద్దో **ఘనతమే** బాళ్హతమే వత్తతి.

ద్వయం పహారే. పహరీయతే భేరియాది అత్రాతి **పహారో,** పుమే సఞ్ఞాయం **అ**పచ్చయో. **యా** పాపుణే మో, ఉపయమేతి వా అహో రత్తి చానేన **యామో, యమి**తో **ణో.** పహారో ఏవ యామో ఇతి సఞ్ఞితో **యామసఞ్ఞితో.**

దుతియా తిథి పాటిపదో నామ. పటిపజ్జతే చన్దో ఖయం, ఉదయం వా యస్సం **పాటిపదో.** తతియాదీ తిథియేవ, న పాటిపదో. తనోతీతి **తిథి,** అథ వా **తా** పాలనే ఇథి. **తిథి**సద్దో ద్వీసు.

౭౩. ద్వయం పన్నరసియం, పన్నరసన్నం తిథీనం పూరణీ **పన్నరసీ, పణ్ణరసీ**తిపి పాఠో అత్థి. ద్వయం పుణ్ణమాయం తిథియం. మియ్యతే తిథీనం ఖయో వుడ్ఢి చానేన మాసో, చన్దో, పుణ్ణో చ సో మాసో చాతి పుణ్ణమాసో, తస్సాయం తిథి, పుణ్ణమాసో యస్సమత్థీతి వా **పుణ్ణమాసీ.** పుణ్ణో మా చన్దో యత్థ, పుణ్ణమస్సాయం వా తిథి **పుణ్ణమా,** "పుణ్ణిమా"తి పాఠే పన సతి చన్దస్స పుణ్ణభావో పుణ్ణో, తేన నిబ్బత్తా భావపచ్చయన్తా తేన నిబ్బత్తే ఇమో దిస్సతి, లోకాసయత్తా లిఙ్గస్స ఇత్థిలిఙ్గత్తం, సా పుణ్ణమా ఏకకలాహీనే చన్దే సతి అనుమతి నామ, అనుమఞ్ఞన్తే అనుగచ్ఛన్తే దేవతాపితూహి సహ యస్సం సా **అనుమతి.** పుణ్ణే పన చన్దే సా పుణ్ణమా రాకా నామ, రాతి దస్సనావకాసం **రాకా,** కో [కలాహీనే సా'నుమతి పుణ్ణే రాకా నిసాకరే (అమర ౪.౮)].

అపరా కాళపక్ఖసమ్భూతాపన్నరసీ పన అమావసీ, అమావాసీతిపి ఉచ్చతే. అమా సహ వసన్తి రవిచన్దా యస్సం **అమావసీ, అమావాసీ** చ దీఘం కత్వా, **అమా**సద్దో సహత్థో అబ్యయం. దస్సో [దస్సలా (క.), దిస్సన్తే రవిచన్దా అత్ర, "గణకేహీ"తి ఘ (చిన్తామణిటీకా)], సూరియిన్దుసఙ్గమోతి తస్సాయేవ నామాని.

౭౪. సట్ఠిఘటికాహి లక్ఖితో కాలో అహోరత్తో నామ. ఘటేన్తి అహోరత్తియోతి **ఘటికా.** అహో చ రత్తి చ **అహోరత్తో,** పుమే. అదిగుత్తేపి అహోరత్తన్తి నపుంసకేపి. **తే** పఞ్చదస అహోరత్తా పక్ఖో నామ. పచన్తి పరిణమన్తి భూతాన్యనేనేతి **పక్ఖో.** పుబ్బాపరభూతా **తే** చ పక్ఖా యథాక్కమం **సుక్కకాళా** సుక్కపక్ఖకాళపక్ఖా నామ. **జోతిసత్థ**క్కమేన సుక్కపక్ఖో పుబ్బసఞ్ఞితో, కణ్హపక్ఖో అపరసఞ్ఞితో. తతో ఏవ మాసవిసేసే లోకే సకపరపక్ఖోతి [లోకేప్యపరపక్ఖోతి (క.)] రూళ్హీ. **సుచ** సోకే, **సుక్కో,** సోచన్తి ఏత్థ అన్ధకారాభిలాసినోతి కత్వా, సూచేతి పకాసేతీతి వా **సుక్కో.** కిరతి సుక్కన్తి కారో, ణో, సోవ **కాళో,** కేన వా జోతినా అరతి ఏత్థ కారో, సోవ **కాళో. తే దువే** సుక్కకాళపక్ఖా సముదితా **మాసో** నామ. **మసి** పరిమాణే, కమ్మనిణో.

౭౫-౭౬. సాద్ధపజ్జేన ద్వాదసమాసానం నామాని. చిత్తాయ పరిపుణ్ణేన్దుయుత్తాయ యుత్తో, ఉపలక్ఖితో వా మాసో **చిత్తో** , సంయోగన్తత్తా న వుద్ధి, ఏవం సబ్బత్ర. పరిపుణ్ణేన్దుయుత్తతంతంనక్ఖత్తనామవసేన ద్వాదసన్నం మాసానం నామాని వేదితబ్బాని. చిత్తమాసాదయో ఫగ్గునమాసపరియన్తా ద్వాదస కోట్ఠాసా కమేన మాసాతి ఞేయ్యా. పసత్థతమత్తా జేట్ఠా, తంయోగా **జేట్ఠో.** అసయ్హో రవి అత్రేతి **ఆసాళ్హో. యస్స ళో,** సవన్త్యస్మిం **సావణో,** యు. ఫలన్త్యత్ర **ఫగ్గునో,** యు, **లస్స గో, అస్స ఉ.** కత్తికమాసో పచ్ఛిమకత్తికో నామ. అస్సయుజమాసో పుబ్బకత్తికో నామ.

౭౭. ద్వయం సావణమాసే. అన్తోవీథితో బహి నిక్ఖమతి సూరియో ఏత్థ, అధికరణే అనీయో. ద్వయం చిత్తమాసే. నానాపుప్ఫఫలవిచిత్తతాయ లోకానం రమ్మం కరోతి, రమన్తి వా ఏత్థాతి **రమ్మకో.**

౭౮. కత్తికకాళపక్ఖతో పచ్ఛిమకత్తికతో పట్ఠాయ చతురో చతురో మాసా **కమా** కమతో హేమన్తగిమ్హానవస్సానసఞ్ఞితా ఉతుయో నామ హోన్తి. హిమాని ఏత్థ సన్తి హేమో, సో ఏవ **హేమన్తో,** "సుత్తన్తో వనన్తో"తి యథా, హినోతి వా హానిం గచ్ఛతి సబ్బమేత్థాతి **హేమన్తో, అన్త**పచ్చయో, **మా**గమో చ. గిరతి పీళయతీతి **గిమ్హానో,** మానో, **రస్స హో,** వణ్ణవిపరియయో చ. వస్సతి ఏత్థ **వస్సానో**యు. **ఉతుయో ద్వీసూ**తి పచ్చాసత్యా **ఉతు**సద్దో ఏవ ద్వీసు, న **హేమన్తా**దయో, **అమరకోసే** పన **ఉతు**సద్దో పుమే వుత్తో [అమర ౪.౨౦].

౭౯. అఞ్ఞథాపి ఉతుభేదం దస్సేతుం అరియసామఞ్ఞమాహ "**హేమన్తో**"ఇచ్చాది. **వా** అథ వా **వుత్తానుసారేన** ఉతుత్తయపభేదే వుత్తవచనస్సానుసారేన. ఇదం పన "కత్తికకాళపక్ఖతో"తి వచనం సన్ధాయ వుత్తం, తస్మా కత్తికకాళపక్ఖతో పభుతి ద్వే ద్వే మాసా **కమా** కమతో హేమన్తో, సిసిరో, వసన్తో, గిమ్హో, వస్సానో, సరదో ఉతూతి ఛ **ఉతూ** భవన్తి, పునప్పునం ఏతీతి కత్వా, తు, **ఇస్స ఉ.** సిసిరం సీతలం, తంయోగా **సిసిరం, వా**విధానతో న వుద్ధి, **మ**కారో పదసన్ధికరో. **వస** కన్తియం. వసీయతేతి **వసన్తో.** పుప్ఫధనుత్తా [పుప్ఫవన్తత్తా (క.)] వా వసతి కామో ఏత్థ **వసన్తో.** సరతి పీళయతి అస్మిన్తి **సరదో, తస్స దో.** సా సునఖా రమన్తి ఏత్థాతి వా **సరదో, మస్స దో.**

౮౦-౮౧. తికం గిమ్హే. ఉసతి దహతీతి **ఉణ్హో, ణ్హో, సలోపో** చ. నిదహన్తే యస్మిన్తి **నిదాఘో, హస్స ఘో.** గిరతి పీళయతీతి **గిమ్హో,** మో, రస్స **హో,** వణ్ణవిపరియయో చ. తికం వస్సానోతుమ్హి. వస్సతి పవస్సతి ఏత్థాతి **వస్సో, వస్సానో, పావుసో** చ. **అస్స ఉ,** సంయోగలోపో చ.

వస్సానాదికేహి తీహి ఉతూహి **దక్ఖిణాయనం** సూరియస్స దక్ఖిణదిసాగమనం భవతి, అఞ్ఞేహి **తీహి** సిసిరవసన్తగిమ్హేహి **ఉత్తరాయనం** ఉత్తరదిసాగమనం భవతి. **ఇ** గతియం, భావే యు, అయనం. ఫుస్ససఙ్కన్తిమారబ్భ ఆసాళ్హం యావ ఆదిచ్చస్స ఉత్తరా గతి **ఉత్తరాయనం.** ఆసాళ్హసఙ్కన్తిమారబ్భ ఫుస్సం యావ దక్ఖిణా గతి **దక్ఖిణాయనం. వస్సోయనద్వయన్తి** ఇదం అయనద్వయం సమ్పిణ్డితం వస్సో నామ. వస్సన్తి ఏత్థాతి **వస్సో,** వస్సకాలేన వా ఉపలక్ఖితో **వస్సో,** "చిత్తో, చక్ఖుదసక"న్తి యథా.

పఞ్చకం వస్సే. సంవసతి ఏత్థ **సంవచ్ఛరో,** ఛరో, సస్స **చో,** "వచ్ఛరో"తిపి తస్సేవ నామం. నత్థి ఇత్థిలిఙ్గత్తమేతేసు **అనిత్థీ.** పచ్చాసత్యా **సరదో**పి తంపచ్చాసత్యా **హాయనో**పి. సరదకాలేన లక్ఖితో **సరదో,** యథా "సోతదసకం, వేసాఖో"తి. జహాతి భావేతి **హాయనో,** పదత్థే వా జహన్తో అయతీతి **హాయనో.** సమయతి వికలయతి భావేతి **సమా, సమ** వేకల్యే. "సమా వస్సే ధీలిఙ్గో తు, సమం సబ్బసమానేసూ"తి **రుద్దో.**

సబ్బసత్తానం సబ్బపారిసదత్తా [సబ్బపటిపదత్తా (క.)] సబ్బవోహారకుసలత్థం కాలాధికారత్తా పరసమయే కథితం దేవానం వస్సప్పమాణమ్పి ఇధాహరిత్వా దీపేతబ్బం. తథా హి మనుస్సానం మాసేన పితూనం అహోరత్తో, ఏవం మనుస్సానం వస్సేన దేవానం అహోరత్తో, తత్రోత్తరాయనం దేవానం దినం, రత్తి పన దక్ఖిణాయనం, దేవతానం సట్ఠ్యాధికాహోరత్తిసతత్తయేన వస్సేన ద్వాదసవస్ససహస్సాని దేవానం యుగం. తేన వుత్తం –

"ఏసా ద్వాదససహస్సీ, యుగాఖ్యా పరికిత్తితా;
ఏతం సహస్సగుణితం, అహో బ్రహ్మముదాహట"న్తి ["వేదదీపకగన్థే"తి నిస్సయే].

తఞ్చ నరానం చతుయుగం దిబ్బసహస్సద్వయేన బ్రహ్మునో ద్వే దివేతి. కత, తేతా, ద్వాపర, కలివసేన చతుయుగం. తత్ర **కతయుగస్స** మనుస్ససఙ్ఖ్యాయ పమాణం అట్ఠవీసతిసహస్సాధికాని సత్తరసవస్సలక్ఖాని, **తేతాయ** ఛన్నవుతిసహస్సాధికాని ద్వాదసవస్సలక్ఖాని, **ద్వాపరస్స** చతుసట్ఠిసహస్సాధికాని అట్ఠవస్సలక్ఖాని, **కలిస్స** బాత్తింససహస్సాధికాని చత్తారి వస్సలక్ఖాని. వుత్తఞ్చ –

"సుఞ్ఞం సుఞ్ఞం ఖం నాగా, కరమునిససినో;

మాన’మాదో యుగస్స, తేతాయ ఖంఖంసుఞ్ఞం.

రసనవసూరియా, వస్ససఙ్ఖ్యా పసిద్ధా;
సుఞ్ఞం సుఞ్ఞం ఖం వేదా, రసభుజగమితి.

ద్వాపరే వస్ససఙ్ఖ్యా, సుఞ్ఞాకాసంఖంనేత్త-;
గుణజలనిధయో, వస్ససఙ్ఖ్యా కలిస్స”తి.

పిణ్డో చేస వీసతివస్ససహస్సాధికాని తేచత్తాలీసవస్సలక్ఖాని. వుత్తఞ్చ “ఖాకాససుఞ్ఞమ్బరదన్తసాగరా చతుయుగానం పరిమాణసఙ్గహో”తి. బ్రహ్మునో అహోరత్తేన నరానం ద్వే కప్పా.

తత్ర అట్ఠ నాగా, ద్వే కరా, సత్త మునయో, ఏకో ససీ, ఛ రసా, ద్వాదస సూరియా, చత్తారో వేదా జలనిధయో చ. ద్వే నేత్తాని, తయో గుణా, బాత్తింస దన్తా, సఙ్ఖ్యాయ పసిద్ధేహేతేహి సఙ్ఖ్యా గహేతబ్బా. **ఖాకాసమ్బర**సద్దా సుఞ్ఞపరియాయా. సుఞ్ఞఞ్చ గణితే బిన్దునా సఙ్గహితం. సబ్బఞ్చేతం పటియుగం పటిలోమేన పత్థారయే. తత్ర కతయుగస్స పత్థారో యథా – ౧౭౨౮౦౦౦. తేతాయ యథా – ౧౨౯౬౦౦౦ . ద్వాపరస్స యథా – ౮౬౪౦౦౦. కలిస్స యథా – ౪౩౨౦౦౦. చతుయుగపిణ్డస్స చ యథా – ౪౩౨౦౦౦౦. యుగానం పటిపత్థారఞ్చ పిణ్డస్స చ యథాక్కమం అన్తిమం బిన్దుమాదాయ పటిలోమేన గణయే. తం యథా –

“ఏకం దస సతఞ్చేవ, సహస్స’మయుతం తథా;
లక్ఖఞ్చ నియుతఞ్చేవ, కమా దసగుణోత్తర”న్తి.

తత్ర దససహస్సాని అయుతం. దసలక్ఖాని నియుతం. తఞ్చ కలిద్వాపరేసు నత్థీతి లక్ఖపరియన్తమేవ తత్ర గణయే, తదేవం యుగానం, తంపిణ్డస్స చ అఙ్కతో పుబ్బవుత్తా వస్ససఙ్ఖ్యా సఞ్ఞాతా భవతీతి.

తత్ర బ్రహ్మునో దినం నరానం ఉదయకప్పో, రత్తి పన ఖయకప్పో. ఏకస్మిఞ్చ బ్రహ్మదినే మనుసఞ్ఞితా చతుద్దస బ్రహ్మసుతా భవన్తి. తత్రేకస్స మన్వన్తరస్స ఏకసత్తతిదిబ్బయుగాని పమాణం, తఞ్చ మానుసం చతుద్దసభి ఉత్తరం [చతురాసీతిఉత్తరం (?)] యుగసతద్వయం. తదేవం చతుద్దసభి మన్వన్తరేహి చతునవుత్యుత్తరాని నవదిబ్బయుగసతాని భవన్తి. మానుసం తు చతువీసతియుగసహస్సచతుక్కం. ఏసఞ్చ [ఛసత్తత్యాధికనవతింసయుగసతం (?)] మన్వన్తరానం అట్ఠవీససహస్సాధికసత్తరసమానుసవస్సలక్ఖసఙ్ఖ్యా వా కతయుగప్పమాణకా పఞ్చ సన్ధయో భవన్తి. తేన వుత్తం **సూరియసిద్ధన్తే** [౧.౧౮-౧౯] –

“యుగానం సత్తతి సేకా, మన్వన్తర’మిహో’చ్చతే;
కతస్స సఙ్ఖ్యా తస్సన్తే, సన్ధి వుత్తో జలప్లవో.

ససన్ధయో తే మనవో, కప్పే ఞేయ్యా చతుద్దస;
కతప్పమాణా కప్పాదో, సన్ధీ పఞ్చదసట్ఠితా”తి.

కతయుగస్స చ పాదేన కలినో పమాణం, పాదద్వయేన ద్వాపరస్స, పాదత్తయేన తేతాయ. చతుయుగఞ్చేతం చక్కమివ భమతీతి పఞ్చదసహి సన్ధీహి నరానం యుగాని చతువీసతి భవన్తి. దేవానం తు యుగచక్కం. ఏతాని చ ససన్ధిచతుద్దసమన్వన్తరాన్యేకతోపి పిణ్డితాని దేవానం యుగసహస్సం భవతి, నరానం చతుయుగసహస్సం, తఞ్చ బ్రహ్మునో దినమేకం. అఞ్ఞో మను అస్మిం **మన్వన్తరం,** బ్రహ్మసుతా ఏవ మనవో.

౮౨. పఞ్చకం ఖయకప్పే. కప్పతే జగతీ వినస్సతేతి కప్పో. ఖయన్తి ఏత్థ ఖయో. కప్పో చ ఖయో చాతి **కప్పక్ఖయా.** సంవత్తతే ఉపరమతే, వినస్సతే వా జగతీ అస్మిన్తి **సంవట్టో.** చతుయుగానమన్తే జాతో **యుగన్తో.** పలీయతే ఖీయతే యత్థ లోకోతి **పలయో,** పుమే, సఞ్ఞాయం ణో. కేచి పనేత్థ "కప్పక్ఖయో తూ"తి పాఠం వత్వా ద్విన్నమేకాభిధానత్తం కప్పేన్తి, తం **అమరకోసేన** చ **తట్టీకాయ** చ న సమేతి. వుత్తఞ్హి తత్థ "సంవట్టో, పలయో, కప్పో, ఖయో, కప్పన్తమిచ్చపీ"తి [అమర ౪.౨౨] చ "పఞ్చకం ఖయకప్పే"తి చ.

ద్వయం కాళకణ్ణియం. నిన్దితబ్బత్తా న లక్ఖీయతేతి **అలక్ఖీ.** అత్తనో నిస్సయం కాళవణ్ణసదిసం కరోతి అప్పకాసకత్తాతి **కాళకణ్ణీ, కరతో** ణో, రస్స **ణో,** ఈ చ. ద్వయం సిరియం. పసంసితబ్బత్తా లక్ఖీయతేతి **లక్ఖీ.** కతపుఞ్ఞేహి సేవీయతే, తే వా సేవతీతి **సిరీ,** రో, ఈ చ.

౮౩. ద్వయం దానవానం మాతరి. **దా** అవఖణ్డనే, దాయతీతి **దను.** ద్వయం దేవానం మాతరి. **దితీతి** అసురానమేవ వేమాతికా మాతా, తస్సా పటిపక్ఖభావేన **అదితి.**

౮౪. ఆగున్తం పాపే. పాన్తి రక్ఖన్తి అత్తానమస్మాతి **పాపం,** పకారవణ్ణాగమో, దుగ్గతిం పాపనతో వా **పాపం.** కిల్యతే సిథిలీ కరియ్యతే యేనేతి **కిబ్బిసం, లస్స వో,** ఇసో చ, కరోతి అనిట్ఠఫలన్తి వా **కిబ్బిసం,** ఇబ్బిసో. విరూపేన గచ్ఛతీతి **వేరం.** న హన్తి ధఞ్ఞన్తి **అఘం, హనస్స ఘో,** సాధూహి అగన్తబ్బత్తా వా **అఘం, హన** గతియం. కుచ్ఛితం చరితం **దుచ్చరితం.** దు నిన్దితం కరణమస్స **దుక్కటం.** న పునాతీతి **అపుఞ్ఞం.** కుసలానం పటిపక్ఖం **అకుసలం.** కం సుఖం హనతీతి **కణ్హం,** వణ్ణవిపరియయో. కల్యతే అనేన **కలుసం,** ఉసో, కం వా సుఖం లునన్తో సేతీతి **కలుసం.** దు నిన్దితం ఇతం గమనమస్స **దురితం.** అగన్తబ్బం గచ్ఛతి ఏతేనాతి **ఆగు,** ఆ పీళయం గచ్ఛతీతి వా **ఆగు,** "**ఆ** తు కోధముదాట్టీసూ"తి హి **ఏకక్ఖరకోసే** వుత్తం.

౮౫-౮౬. ఛక్కం ధమ్మే. కుచ్ఛితేనాకారేన సన్తానే సేన్తీతి కుసా, రాగాదయో, తే లునాతి ఛిన్దతీతి **కుసలం.** సుఖం కరోతి, సోభనం వా కరణమస్స **సుకతం.** సుఖం కరోతీతి **సుక్కం.** పునాతీతి **పుఞ్ఞం.** ధరతి సబ్బన్తి **ధమ్మం.** అపరే పనిదం "పుఞ్ఞధమ్మ"మిత్యేకపదం వదన్తి, తం **అమరకోసేన** [అమర ౪.౨౪] విరుజ్ఝనతో న గహేతబ్బం. సున్దరం చరణమస్స **సుచరితం.**

తికం దిట్ఠధమ్మికే. దిట్ఠధమ్మో నామ పచ్చక్ఖో అత్తభావో, తత్థ నిబ్బత్తం **దిట్ఠధమ్మికం.** ఇహలోకే జాతం **ఇహలోకికం.** సన్దిట్ఠే పచ్చక్ఖే అత్తభావే జాతం **సన్దిట్ఠికం.** ద్వయం సమ్పరాయికే. తం వచనత్థతో సువిఞ్ఞేయ్యం.

ద్వయం తక్కాలే. తస్మింయేవ కాలే జాతం, నాసన్నకాలాదీసూతి **తక్కాలం.** తదా తస్మింయేవ కాలే జాతం **తదాత్వం,** త్వం, **తదాత్త**న్తిపి పాఠో. ద్వయం ఆయతికాలే. **ఉత్తరకాలో** పచ్ఛిమో కాలో. ఆగమిస్సతీతి **ఆయతి, ఆ**పుబ్బో **ఇ** గతిమ్హి. ఏత్థ

చ యం ఇమస్మిం అత్తభావే దూరమాసన్నం వా, తం దిట్ఠధమ్మికం. యం పన ఇమస్మిం అత్తభావే వా సమ్పరాయే వా దూరతరం, తం **ఆయతి.**

౧౭-౧౮. పమోదన్తం పామోజ్జే. హసతి యేనాతి **హాసో.** అత్తా మనో యస్స అత్తమనో. దుట్ఠస్స హి మనో అత్తా నామ న హోతి, తస్స భావో **అత్తమనతా,** పామోజ్జం. పీణేతి తప్పేతీతి **పీతి.** విన్దతి సుఖం ఏతాయాతి **విత్తి.** తుస్సన్తి ఏతాయాతి **తుట్ఠి,** తంసహచరణతో **విత్తి,** తంసహచరణతో **పీతి** చ నారియం, **అత్తమనతా** పన నిద్దేసతో రూపభేదో. ఆ భుసో నన్దయతీతి **ఆనన్దో. ముద** హాసే, **పముదో, ఆమోదోపి.** సన్తుస్సనం **సన్తోసో** . నన్దనం **నన్ది. సమ్మదో సమ్మదాపి** [సమ్ముదో, సమ్మదోపి (?)], **ఉ**కారస్స **అ.** పమోదితస్స పుగ్గలస్స, చిత్తస్స వా భావో **పామోజ్జం.**

తికం సుఖే. సుట్ఠు ఖణతీతి **సుఖం,** క్వి. సాదీయతి అస్సాదీయతీతి **సాతం.** ఫస్సతి సినేహతీతి **ఫాసు,** ఫుసతి వా బాధతి దుక్ఖన్తి **ఫాసు.** సత్తకం కల్యాణే. **భది** కల్యాణే, భద్దతీతి **భద్దం.** పసత్థతరత్తా **సేయ్యో.** సోభతీతి **సోభం. ఖీ** ఖయే, ఖేపేతి అసుఖం **ఖేమం,** మో. కల్యం నిరోగం అణతి గచ్ఛతి, కల్యం వా హితం అణయతి పాపయతీతి **కల్యాణం,** కమ్మని ణో [కమ్మని ఉపపదే ణపచ్చయోతి అధిప్పాయో]. **మఙ్గ** గత్యత్థో, మఙ్గతి ధఞ్ఞం **మఙ్గలం,** అలో. సమేతి దుక్ఖన్తి **సివం,** వో.

౧౯. ఛక్కం దుక్ఖే. దుక్కరం ఖమనమేత్థ **దుక్ఖం. కస** గమనే, కసతి అపుఞ్ఞన్తి **కసిరం,** ఇరో, కుచ్ఛితేనాకారేన సేతీతి వా **కసిరం. కిర** విక్ఖిపనే, కిరతి సుఖన్తి **కిచ్ఛం,** కతా వా పుఞ్ఞకరణిచ్ఛా యేనాతి **కిచ్ఛం,** "దుక్ఖూపనిసా సద్ధా"తి హి వుత్తం. నత్థి అధిగమనత్థం ఈహా ఏత్థాతి **నీఘో, హస్స ఘో,** అథ వా నిహన్త్వపుఞ్ఞం హింసతి గచ్ఛతీతి వా **నీఘో,** పుఞ్ఞం వా న హన్తి న గచ్ఛతీతి **నీఘో.** విరూపమసతి యేనాతి **బ్యసనం,** విసిట్ఠం వా అసతి ఖేపేతీతి **బ్యసనం.** న హన్తి ధఞ్ఞన్తి **అఘం.** ఏతే పాపాదయో గుణే యథావుత్తలిఙ్గా. **పాపపుఞ్ఞాని సుఖాది** చ **ఆకిచ్ఛం కిచ్ఛ**న్తం గుణయోగతో **దబ్బే** విసేస్యే వత్తమానాని తీసు. యథా –

పాపా ఉతుమతీ కఞ్ఞా, పాపో రాజాప్యరక్ఖకో;
పాపం బ్యాధకులం హింసం, పాపో విప్పో చ సేవకో;
పుఞ్ఞం తిత్థమిదం పుఞ్ఞా, నదీ పుఞ్ఞో'య'మస్సమో.

సుఖం కామికులం దబ్బం [సబ్బం (?)], సుఖో వాసో సహో'మ్బుయా [సహోన్వయో (క॰)];
సుఖా యువతి'రిచ్ఛన్తీ, సుఖా వే మఘువగ్గహా [సుఖా యువతికా గహా (క॰)].

యదా తు సకత్థప్పధానం సుఖాదికమేవ విసేస్యత్తేన వత్తుమిచ్ఛతే, న తు దబ్బం (పుబ్బమివ విసేసనం,) [( ) చిన్తామణిటీకాయం న దిస్సతి] తదా రూపభేదోత్తమేవ లిఙ్గం. యథా –

"దాలిద్దేపి [వలిత్తేపి (క॰)] ధనిత్తేపి, వసో పరిజనో సుఖం;
సుఖం సజ్జనవాసో చ, సుఖం సన్తి అనుత్తరా"తి.

నను "దుక్కటో'యం బ్యాపారో, సుకతం కమ్మం, కలుసో'యం మే బ్యాపారో"తి అఞ్ఞేసమ్పి తీసు వుత్తి అత్థేవేతి కిం పాపపుఞ్ఞానమేవ గహణం భవతీతి? వుచ్చతే – "దుట్ఠు కతో దుక్కటో, సుట్ఠు కతం సుకత"మిచ్చేవం క్రియానిబన్ధనాపి

తీసు వుత్తి సమ్భవతి, నావస్సం గుణనిబన్ధనా ఏవ. కలుసస్సపి యదా సిట్ఠపయోగేసు విసేస్యవుత్తి తిలిఙ్గతా ఉపలబ్భతే, తదా పాపగ్గహణ'మత్థప్పధానం బ్యాఖ్యాతబ్బం.

౯౦. పఞ్చకం సుభాసుభకమ్మమత్తే. ఇట్ఠానిట్ఠవిపాకభాగో యత్థ అత్థీతి **భాగ్యం.** సుభాసుభఫలం నేతీతి **నియతి,**తి. సుభాసుభఫలం భాజేతీతి **భాగో.** ఇట్ఠానిట్ఠవిభాగభాగోధీయతి ఏత్థాతి **భాగధేయ్యం.** సుభాసుభఫలం విదధాతీతి **విధి.** అయో, సుభావహో, దేవం, దిట్ఠంఇచ్చాదీనిపి సుభాసుభకమ్మమత్తస్స నామాని. పఞ్చకం జాతియం. ఉప్పజ్జనం **ఉప్పత్తి,** నిప్పజ్జనం **నిబ్బత్తి, పద** గతియం, నిపుబ్బో,తి, పస్స **బో.** జననం **జాతి.** జనీయతే **జననం.** ఉద్ధం భవనం **ఉబ్భవో.**

౯౧. పజ్జం హేతుమ్హి. అత్తనో ఫలం నిమినాతీతి **నిమిత్తం, మా** పరిమాణే, **నిపుబ్బో.** కరోతి ఫలన్తి **కారణం.** తిట్ఠతి ఫలమేత్థాతి **ఠానం.** పజ్జతి నిపజ్జతి ఫలమేతేనాతి **పదం,** విసేసేన జాయతేతి **బీజం,** రస్సస్స దీఘతా. నిస్సేసేన అత్తనో ఫలం బన్ధతి పవత్తేతీతి **నిబన్ధనం.** నిదీయతే నిచ్ఛీయతే అనేనేతి **నిదానం,** యు, నిదదాతి ఫలన్తి వా **నిదానం.** పభవతి ఫలమేతస్మాతి **పభవో,** హినోతి గచ్ఛతి పరిణమతి కారియరూపతన్తి **హేతు,** తు, హినోతి వా పతిట్ఠాతి ఫలమేత్థాతి **హేతు, హి** పతిట్ఠాయం. సమ్భవతి యేన ఫలన్తి **సమ్భవో.** సినోతి ఫలం బన్ధతీతి **సేతు.** పటిచ్చ ఫలమేతస్మా ఏతీతి **పచ్చయో.**

౯౨. యం కారణం **సమాసన్నం** ఆసన్నతరం ఫలేన, తం పదట్ఠానన్తి మతం. పదానం హేతూనం ఠానం **పదట్ఠానం,** యథా "రాజరాజా"తి. తివిధం కారణం ఉపాదానకారణం సహకారీకారణం కారణకారణన్తి. యథా బీజం అఙ్కురస్స ఉపాదానకారణసఙ్ఖాతం పదట్ఠానం, భూమిజలాది సహకారీకారణం, "కమ్మస్స [కమ్పస్స (?)] కారణం జరో, తస్స కారణం కఫో"తి కఫో కారణకారణం కమ్మస్స [కమ్పస్స (?)].

తికం సరీరాధిపతిదేవే. జీవన్తి సత్తా యేనాతి **జీవో.** పూరేతి నిస్సయస్సాభిలాసన్తి **పురిసో,** ఇసో. అతన్తి సతతం గచ్ఛన్తి సత్తా యేనాతి **అత్తా.** ద్వయం సత్తరజోతమోసామ్యావత్థాయం. పధీయన్తే పలీయన్తే అత్ర గుణా సత్తరజోతమో రూపాతి **పధానం,** యు. పకరోతి పురిసోపభోగత్థం సద్దాదికారియన్తి **పకతి,**తి. మోహరాగదోసానం యథాసఙ్ఖ్యం సత్తరజోతమానీతి సఞ్ఞా. సతో భావో **సత్తం,** రితిపరతా. రజ్జన్త్యత్రాతి **రజో,** సట్ఠిపరతా. తమన్త్యత్రాతి **తమో,** పలయపరతా.

౯౩. పఞ్చేన పాణినో నామాని. పణన్తి జీవన్తి సత్తా యేనాతి **పాణో,** సో యస్సత్థి, సో **పాణో.** సరీరసఙ్ఖాతో కాయో యస్సత్థి, సో **సరీరీ.** కమ్మేన భవతీతి **భూతం,** నపుంసకే, పుమేవాతి **వా**సద్దత్థో. రూపాదీసు సజ్జతీతి **సత్తో,** నిచ్ఛన్దరాగాపి రూళ్హియా సత్తాతి వుచ్చన్తి. దేహో కాయో యస్సత్థీతి **దేహీ.** పూరేతీతి పూతి, పూతిసఙ్ఖాతం ఆహారం గిలతి అదతీతి **పుగ్గలో, తిస్స** లోపో, సత్తానం ఆయుం పూరేన్తో గచ్ఛతీతి పుగ్గో, తం లాతి భక్ఖతీతి **పుగ్గలో.** జీవన్తి యేనాతి జీవం, తమస్సత్థీతి **జీవో.** యథావుత్తత్థో పాణో యస్సత్థీతి **పాణీ.** పకారేన జాతత్తా **పజా.** జాయతీతి **జన్తు,** తు. కుసలాకుసలం జనేతీతి **జనో.** లుజ్జతీతి **లోకో, లుజ** వినాసే, **జస్స కో.** యథా పురిమకా సత్తా జాతిజరామరణం గచ్ఛన్తి, తథా అయమ్పి గచ్ఛతీతి **తథాగతో.**

౯౪. రూపాదయో ఛ చక్ఖాదిగయ్హా ధమ్మా "గోచరా"తి "ఆలమ్బా"తి "విసయా"తి "ఆరమ్మణానీ"తి "ఆలమ్బణానీ"తి చ వుచ్చన్తే. రూపయతి పకాసేతి అత్తనో సభావన్తి **రూపం.** సప్పతి ఉచ్చారీయతీతి **సద్దో, సప్ప** గతియం వా, సప్పతే ఞాయతే యేనేతి **సద్దో. గన్ధ** అద్దనే, అద్దనం హింసనం, యాచనఞ్చ, హింసతే అభిలసీయతే వా **గన్ధో,** గన్ధేతి వా అత్తనో వత్థుం సూచేతి పకాసేతి "ఇదమేత్థ అత్థీ"తి పేసుఞ్ఞం కరోన్తో వియ హోతీతి **గన్ధో.** రసన్తి తం సత్తా అస్సాదేన్తీతి **రసో.** ఫుసీయతీతి **ఫస్సో.** గావో ఇన్ద్రియాని చరన్త్యేతేసు **గోచరా.** చిత్తచేతసికేహి ఆలమ్బీయన్తేతి **ఆలమ్బా. సి** బన్ధనే విపుబ్బో, విసినోన్తి విబన్ధన్తి

ఇన్ద్రియానీతి **విసయా.** ఆగన్త్వా చిత్తచేతసికా రమన్తి ఏత్థాతి **ఆరమ్మణాని,** యు. ఏతే **ఇన్ద్రియత్థా**తిప్పుచ్చన్తే, ఇన్ద్రియేహి అత్థ్యన్తే అభిలసీయన్తేతి కత్వా.

౯౫. పఞ్చద్ధం సుక్కే. **సుచ** సోకే, సోచన్తి ఏతేన తదత్థికాతి **సుక్కో,** అ. **గు** సద్దే, గుయతే కిత్తీయతేతి **గోరో,** రో. **సి** సేవాయం, సేవీయతేతి **సితో,** సినోతి వా బన్ధతి చిత్తన్తి **సితో.** అవదాయతి సబ్బవణ్ణేతి **ఓదాతో. దా** అవఖణ్డనే **అవ**పుబ్బో. ధావతి సుజ్ఝత్యనేనేతి **ధవలో,** అలో. **సిత** వణ్ణే, ణో, **సేతో** . పడి గతియం, పణ్డతి పకాసేతీతి **పణ్డరో,** అరో. సుచి, విసదో, అజ్జునోతిపి సుక్కనామాని.

ఛక్కం రత్తే. **సోణ** వణ్ణే, ణో, రత్తుప్పలవణ్ణో, **రుహ** జననే, ఇతో, **లత్తే లోహితో.** రఞ్జన్త్యనేనేతి **రత్తో, రఞ్జ** రజ్జే. తమ్బో ఉదుమ్బరసఙ్ఖాతో లోహవిసేసో, తబ్బణ్ణతాయ **తమ్బో.** మఞ్జేట్ఠా నామ రత్తవల్లి, యాయ హత్థిదన్తాదివికతియో రత్తా భవన్తి, తబ్బణ్ణతాయ **మఞ్జేట్ఠో. రోహితో** లోహితసమో, అలత్తమేవ విసేసో.

౯౬. **సామల**న్తం కణ్హే. **నీల** వణ్ణే, అ. కస్సతేతి **కణ్హో, కస** విలేఖనే, ణ్హో. న సితో **అసితో.** వణ్ణేసు ఏకకోట్ఠాసభావేన కల్యతేతి కాలో, సో ఏవ **కాళో. మచ, మచి** కక్కనే, కక్కనం పిసనం, సేతాదికం మచతీతి **మేచకో,** ణ్వు, అస్సేత్తం. **సా** తనుకరణే, సాయతి తనుకరీయతి పటిపక్ఖవణ్ణేహీతి **సామో. సామలో** సామసదిసో, **మల**పచ్చయోవ విసేసో.

పణ్డుసద్దో సితపీతే ఉత్తో, సితపీతసమ్మిస్సితవణ్ణే **పణ్డు**సద్దో వుత్తోత్యత్థో. వుత్తఞ్చ "సితపీతసమాయుత్తో, పణ్డువణ్ణో పకిత్తితో"తి [చిన్తామణిటీకా ౫.౧౩]. పణ్డతి ఏకగణనం గచ్ఛతీతి **పణ్డు, పడి** గతియం, ఉ. హారిణో, పణ్డురోతిపి పణ్డువణ్ణనామాని. **ఈసంపణ్డు** అబ్యత్తపణ్డువణ్ణో **ధూసరో** నామ, యథా ధూలివణ్ణో. **ధూస** కన్తికరణే, చురాది, అరో.

౯౭. **కిఞ్చిరత్తో** అబ్యత్తరత్తవణ్ణో **అరుణో** నామ, యథా మచ్ఛస్స చక్ఖు [యథా మదమత్తస్స చక్ఖురాగో (చిన్తామణిటీకా ౫.౧౫)], సూరియాదో తరుణో వుత్తో.

సేతలోహితో సేతరత్తమిస్సో వణ్ణో పాటలో నామ, యథా పాటలకుసుమం. పాటయతేతి **పాటలో,** అలో, **పట** విభాజనే.

ద్వికం పీతే. **పా** పానే, కమ్మని తో, **ఈ**త్తఞ్చ. హలిద్దియా ఇవ ఆభా యస్స **హలిద్యాభో.**

తికం తిణపత్తాదిగతే వణ్ణే. **లస** కన్తియం, అతిసయేన లస్యతేతి **పలాసో.** "పాలాసో"తి పాఠే తు రస్సస్స దీఘతా. **హర** హరణే, మనం హరతీతి **హరితో,** ఇతో. ఇ, **హరి.**

౯౮. నీలపీతసమ్మిస్సవణ్ణే కళారో, కపిలో చ వత్తన్తి. **కల** సఙ్ఖ్యానే. అరో, **లస్స ళో, కళారో. కబ** వణ్ణే, ఇలో, **బస్స పో, కపిలో.**

రోచనప్పభే గోరోచనసదిసప్పభాయం పిఙ్గో, పిసఙ్గో చ వత్తన్తి. **పభా**సద్దస్స ద్విలిఙ్గత్తమేవ. **పిజి** భాసత్థో, **పిఙ్గో.** పరత్ర సకారవణ్ణాగమో, **పిసఙ్గో.**

కళారాదీనం చతున్నం పిఙ్గలవిసేసత్థవాచకతం దస్సేత్వా పిఙ్గలసామఞ్ఞత్థవాచకత్తమ్పి దస్సేతుమాహ "**కళారాది**"చ్చాది. తస్సాయమత్థో – న కేవలం **కళారాద**యో పిఙ్గలవిసేసత్థేయేవ పవత్తన్తి, అథ ఖో పిఙ్గలసామఞ్ఞత్థేపి

వత్తన్తీతి. వుత్తఞ్హి **అమరకోసే** "కళారో కపిలో పిఙ్గో, పిసఙ్గో కద్దు పిఙ్గలో"తి [అమర ౧.౧౬]. కేచి పన **కళారాదయో** **పిసఙ్గ**పరియన్తా చత్తారో సద్దా పిఙ్గలగుణే వత్తమానా పుమే వత్తన్తి, గుణిని పన వాచ్చలిఙ్గాతి ఏవం పచ్ఛిమేన సమ్బన్ధం కత్వా వదన్తి, తం **అమరకోసేన** విరుజ్ఝనతో ఇధ చ "సుక్కాదయో"తి సబ్బేసంయేవ గహణతో న గహేతబ్బం.

౯౯. తికం సబలే కోకిలకణ్ఠసదిసే. కల్యతేతి **కలో, మసి** పరిమాణే, కమ్మని ణో, కలో ఏవ మాసో **కమ్మాసో, లస్స మో,** కలనం వా కలో, తం మసతీతి **కమ్మాసో,** యథా "కుమ్భకారో"తి. **సబ** గతియం, సబతీతి **సబలో,** అలో. చియ్యతేతి **చిత్తో,** త. **త్రణ**పచ్చయే **చిత్రో.** కమ్మీరో, కబ్బురోతిపి సబలస్స నామాని.

కణ్హపీతమిస్సే సావో వుత్తో. **సే** గతిమ్హి, సయతీతి **సావో,** అవో. కపిసోతిపి **సావ**స్స నామం. కణ్హలోహితమిస్సే ధూమాభే పన ధూమ, ధూమలా వత్తన్తి. ధూమో వియాతి **ధూమో.** ధూమం లాతీతి **ధూమలో. ఏతే సుక్కా**దయో **సావ**న్తా యదా అభేదోపచారా **గుణిని** గుణిమ్హి వత్తన్తి, తదా వాచ్చలిఙ్గా, యథా సుక్కో హంసో, సుక్కా హంసీ , సుక్కం హంసకులంఇచ్చాది యోజ్జం. యదా **గుణే** గుణమత్తే వత్తన్తి, తదా పుమే, యథా హంసస్స సుక్కో, మయూరస్స చిత్తో ఇచ్చాది యోజ్జం.

౧౦౦. లాసనన్తం నచ్చే. **నత** గత్తవినామే, **పబ్బజ్జాదిత్తా నచ్చా**దేసో. నతనం **నచ్చం,** నటనం వా **నచ్చం,** సబ్బత్ర భావసాధనం. నతీయతే **నత్తనం.** లస్యతే **లాసనం, లస** కన్తియం, లసితబ్బన్తి వా **లాసనం.**

నచ్చం, వాదితం, గీతం ఇతి ఇదం భోరియత్తికం నాట్యం నామేత్యుచ్చతే [అమర ౭.౧౦]. **తుర** తురణహింసాసు. తురీయన్తేనేనేతి **తూరియం,** మురజాది. తబ్భవో సద్దో తోరియో, ణో. తేన లక్ఖితం తికం **తోరియత్తికం.** నటస్సేదం **నాట్యం.** తతియస్స తోరియసామఞ్ఞస్స తు పాసఙ్గా నాటకా.

౧౦౧. నచ్చట్ఠానం రాజఙ్గణాది **రఙ్గో** నామ సియా "రమన్తా గచ్ఛన్తి ఏత్థ, రజ్జన్తి ఏత్థా"తి వా కత్వా. **సూఝుసూచనం** హత్థాదీహి సూచితబ్బస్స పకాసేతబ్బస్స సత్థప్పహారాదినో సూచనం పకాసనం **అభినయో** నామ "నయనం నయో, పస్సన్తానం అభిముఖం నయో"తి కత్వా. బ్యఞ్జకోతిపి తస్సేవ నామం.

భరతసత్థవుత్తఅట్ఠుత్తరసతకరణనిప్ఫన్నధిరహత్థపరియత్థకాదినామకో ద్వత్తిం సప్పకారో [విత్థారో భరతమునికతే నాట్యసత్థే చతుత్థ అజ్ఝాయే పస్సితబ్బో] నచ్చవిసేసో **అఙ్గవిక్ఖేపో, అఙ్గహారో** నామ "అఙ్గస్స హారో, విక్ఖేపో"తి కత్వా . తికం నటే. సబ్బత్ర కత్తుసాధనం, "నచ్చతీతి **నట్టకో**"త్యాదినా.

౧౦౨. సిఙ్గారాదయో నవ రసా **నాట్యరసా** అస్సాదనీయత్తా. యథా హి నానాబ్యఞ్జనసఙ్ఖతమన్నం భుఞ్జన్తా రసే అస్సాదయన్తి సుమనా పురిసా హాసంవ అధిగచ్ఛన్తి, తథా నానాభినయబ్యఞ్జితే అఙ్గసత్తోపేతే ఠాయీభావే అస్సాదయన్తి సుమనాతి [సుబోధాలఙ్కారస్స మహాసామిటీకాయ ౩౫౨ గాథావణ్ణనాయమ్పి].

౧౦౩. తేసు సిఙ్గారస్సేవ సరూపం, పభేదఞ్చ దస్సేతుమాహ "**పోసస్సే**"చ్చాది. నారియం సఙ్గమం **పటిచ్చ** కారణం కత్వా **పోసస్స** పురిసస్స యా **పిహా** ఇచ్ఛా మనోవికారవిసేసో **పోసే** చ పురిసే సఙ్గమం **పటిచ్చ** కారణం కత్వా ఇత్థియా యా **పిహా** ఇచ్ఛా మనోవికారవిసేసో, ఏసో రతికీళాదీనం కారణభూతో, రతికీళాదికారణసహితో వా రసో **సిఙ్గారో** నామ. ఏత్థ చ ఇత్థిపురిసానం దస్సనసవనఫుసనవసేన వా విప్పయోగవసేన వా యా పిహా సఞ్జాతా, సో రసో నామ. యం పన తం

కారణం కత్వా పవత్తం గీతం, తమేవ లోకానం అస్సాదజనకత్తా రసో నామ. ఫలూపచారవసేన పన పిహా రసోతి వుత్తా, సబ్బత్రేవం.

౧౦౪. ఉత్తమానం ఇత్థిపురిసానం పకతి సంయోగవియోగసభావో సా ఏత్థ సిఙ్గారే పాయో బహులన్తి **ఉత్తమపకతిప్పాయో**, యేభుయ్యేన ఉత్తమానం సంయోగవియోగప్పవత్తం గీతమేవ సిఙ్గారో నామాత్యత్థో. ఇత్థిపురిసానం పిహా హేతు ఏతస్సాతి **ఇత్థిపురిసహేతుకో**. సో సిఙ్గారో సమ్భోగో, వియోగోతి ఇమినా పభేదేన దువిధో మతో. తత్ర చ –

వాపివనగేహుయ్యాన-మాలాచన్దనాదయో;
సమ్భోగస్స విభావా తే, యే చఞ్ఞే లలితఙ్కరా.

వియోగస్స తు పియాదస్సనం విభావో, రసజనకో చ విభావో. వుత్తఞ్చ –

“జయన్తే చ రసా యేన,
స విభావో పకిత్తితో;
తేసమేవా’నుభావో’యం,
ఖ్యాతో కవీహి బ్యఞ్జకో”తి.

సహ భుఞ్జనమనుభవనం **సమ్భోగో**. వియుజ్జనం నానాభవనం **వియోగో**. **సిఙ్గం** నామధాతు, విఞ్జనత్థేన సిఙ్గం, నాగరికభావసఙ్ఖాతస్స కిలేససిఙ్గస్సేతం నామం, తం కరోతి, సిఙ్గం వా పభుత్తం, తం కరోతి రాగీసూతి **సిఙ్గారో**, ఆరో, కిలేససిఙ్గకరణం విలాసోతి వుత్తం. సుచి, ఉజ్జలోతిపి సిఙ్గారస్స నామాని.

సోకోపచయసభావో **కరుణో**.

ఇట్ఠనాసఙ్గనాసాయ [ఇట్ఠనాసధనాపాయ (చిన్తామణిటీకా)],
వధబన్ధనతాళనా;
సాపక్లేసోపతాపేహి,
జాయతే కరుణో రసో.

ఉస్సాహవద్ధనో **వీరో**. విభావా తస్స వినయుపతాపబలవిక్కమా. స చాయం దానవీరో ధమ్మవీరో యుద్ధవీరోతి తివిధో.

విమ్హయోపచయసభావో **అబ్భుతో**.

పాసాదుయ్యానసేలాది-గమనా దిబ్బదస్సనా;
సభావిమానమాయేన్ద-జాలసిప్పాదిదస్సనా [జాలవిజ్జాదిదస్సనా (క॰)];
హదయేచ్ఛితలాభేహి, విభావేహిస్స సమ్భవో.

హాసోపచయసభావో **హాసో**.

సాటహిత్థా సవికతా, నేపథ్యా బ్యఙ్గదస్సనా;
అసమ్బన్ధకథాలాపా, హాసో సో కుహకాదిభి.

భయోపచయసభావో **భయానకో.**

ఉచ్చభేరవసంరావ-యక్ఖపేతాదిదస్సనా;
సుఞ్ఞాగారమహారఞ్ఞ-వధబన్ధనదస్సనా.

తాసాయాసక్కతోబ్బేగో, సివోలూకరుణాదిభి;
విభావేహి చ ఇత్థీనం, నీచానఞ్చ భయానకో.

సమణోపచయసభావో **సన్తో.**

దస్సనా సన్తవేసానం, సన్తచిత్తాన తాదినం;
సన్తకారణధమ్మానం, సన్తో నామ రసో భవే.

జిగుచ్ఛోపచయసభావో **బీభచ్ఛో.**

పూతిమంసాదికానం తు, దస్సనసుతికిత్తనా;
విగతేహి విభావేహి, బీభచ్ఛో జాయతే రసో.

కోధోపచయసభావో **రుద్దం.**

తఞ్చ సఙ్గామహేతుకం, ఉగ్గకమ్మఉపఘాత-;
ముసావాదాదిఫరుసా, వచనాదీహి భవతి.

ఏతేసు చ బీభచ్ఛరుద్దాని నపుంసకే, అఞ్ఞే తు పుమే రూపభేదా. ఏతే చ నవ నాట్యరసా **రతనకోస**నయేన వుత్తా. వుత్తఞ్హి తత్థ –

“సిఙ్గారవీర బీభచ్ఛ-రుద్ద హాస భయానకా;
కరుణా’బ్భుత సన్తాచ, నవ నాట్యరసా ఇమే”తి.

అమరకోసే పన –

“సిఙ్గారవీర కరుణా-బ్భుత హాస భయానకా;
బీభచ్ఛ రుద్దాతి రసా”తి [అమర ౭.౧౭].

అట్ఠేవ రసా వుత్తా. అథేహ నవమో సన్తో రసో కస్మా న వుత్తోతి? వుచ్చతే –

హాసో రతి చ కారుఞ్ఞం,
కోధుస్సాహభయం తథా;
జిగుచ్ఛా విమ్హయో చేతి,
ఠాయీభావా పకిత్తితా.

ఠాయీ ఏవ తు రసీభవతిప్ఫాగమో, తస్మా పకతియా అట్ఠసఙ్ఖ్యత్తా అట్ఠేవ తు తే వుత్తాతి న వుత్తో. సన్తరసో చాయం ధమ్మసిఙ్గారత్తా సిఙ్గారరసే ఏవానుపవిట్ఠో. ధమ్మయుద్ధకామత్తేన తివిధో హి సిఙ్గారో. కేచి పన పియసమాగమాదివిభావజపరమం వస్సల్యాఖ్యం రసమాహు.

రభసోప్యాహ –

"సిఙ్గార వీర బీభచ్ఛ-రుద్ద హాస భయానకా;
కరుణా'బ్భుతసన్తా చ, వస్సల్యఞ్చ రసా దసే"తి.

అఞ్ఞే తు –

"సిఙ్గారానుగతో హాసో,
కరుణో రుద్దకమ్మజో;
వీరతో అబ్భుతో జాతో,
బీభచ్ఛా చ భయానకో"తి –

చత్తారో రసా ఇచ్చాహు.

బీభచ్ఛన్తి వధ బన్ధనే, ఛో, అబ్భాసికారస్స దీఘో. **వస్స భో, ధస్స చో బీభచ్ఛో**. రుద్దో దేవతా అస్సేతి రుద్దం. వుత్తఞ్చ –

"సిఙ్గారో హరిదేవోహి, హాసో పమథదేవతో;
కరుణో యమదేవో తు, రుద్దో రుద్దాధిదేవతో"తి [సద్దకప్పద్దుమే రోద్రపదేపి].

ఏత్థ చ కామకోధహాసాదికతో చిత్తవికారో **భావో** "భావయతి పకాసయతి కవినో అధిప్పాయ"న్తి కత్వా. సో చ ఠాయీ బ్యభిచారీ సాత్తికో చేతి తివిధో. తత్ర –

హాసో రతి చ కారుఞ్ఞం,
కోధు'స్సాహ భయం తథా;
జిగుచ్ఛా విమ్హయో చేతి,
ఠాయీభావా పకిత్తితా.

బ్యభిచారీ తు తేత్తింసప్పభేదా. యథా –

సఙ్కా గిలాని నిబ్బేదో,
తథా ఇస్సా మదో సమో;
ఆలస్యం దీనతా చిన్తా,
మోహో సతి మతీ ధితి.

చాపల్యం హరిసో పీళా,
ఆవేగో జళతు’గ్గతా;
సుత్తం వితక్కో తాసో చ,
గబ్బ’స్సుక్కో విసాదతా.

నిద్దా’బహిత్థా’మరిసా,
మరణం బ్యాధిరేవ చ;
అపమారో చ ఉమ్మాదో,
విబోధో తింస తుత్తరా.

సాత్తికో అట్ఠవిధో. యథా –

థమ్భో సేదో చ రోమఞ్చో,
సరభేదో తు వేపథు;
వేవణ్ణ’మస్సుపలయా,
ఇచ్చేతే అట్ఠ **సాత్తికా**తి.

థిరత్తా ఏకన్తికత్తా **ఠాయీ. బ్యభిచారీ** అనేకన్తికత్తా. యథా నాటికాయ సిఙ్గారో ఠాయీ, తదుపకారా హాసాదయో బ్యభిచారినో, మోహరాగదోసా ఏవ సబ్బభాసాయ సత్తరజోతమానీత్యుచ్చన్తే. తత్ర సత్తేన ఆసయేన నిబ్బత్తో **సాత్తికో.** భావస్స బోధకో అభినయో **అనుభావో** “అను పచ్ఛా భావయతి పకాసయతీ”తి కత్వా.

తత్ర **సమ్భోగసభావో** యో **రత్యాఖ్యో** భావో, తస్స లోచనచాతురియభముక్ఖేపమిహితవిబ్భమచిత్తఙ్గహారివాక్యాది అనుభావో. వుత్తఞ్చ –

“తస్స లోచనచాతుర-భముక్ఖేపసితవిబ్భమో;
చిత్తఙ్గహారివాక్యాది, అనుభావో పకిత్తితో”తి.

వియోగస్స తు అనుభావో –

అభిలాపో తథా చిన్తా,
తస్స సరణకిత్తనా;
ఉబ్బేగో చ విలాపో చ,

ఉమ్మాదో బ్యాధిరేవ చ;
జళతా మరణఞ్చేవ,
దసేవేత్థ పకిత్తితా.

హాసస్స తు వికారకాలాది అనుభావో, యో తు కరుణో.

అస్సుపాసేహి వేవణ్ణ-
ధమ్బగత్తసతిక్ఖయా;
పరిదేవితసోకేహి,
అభినయో ససూరిభి.

కరచరణవదనవేపథుగత్తథమ్భహదయకమ్పనసుక్ఖోట్ఠతాలుకణ్ఠేహి **భయానకో** నిచ్చమభినయో.

రుద్దస్స తు భూకుట్యాది అనుభావో.

వీరో'భినీయతే చాగ-
వేసారజ్జాదితో తథా;
అక్ఖేపసూచతాదీహి,
ధేరసోరాదితో భవే.

బీభచ్ఛస్స తు –

అయం పచ్ఛాదనా బ్యత్త-
పాదబాహచ్ఛికూలనా;
ఉబ్బేజనాదీహి మతో,
తజ్జేహి'భినయో సదా.

అబ్భుతం పన –

దన్తలోచనవిత్థారా,
పసాదోపసమాదిహి;
రోమఞ్చసేదతాసస్సు,
సాధువాదేహి దస్సయే.

సాత్తికానం త్వట్ఠన్నం థమ్భసేదరోమఞ్చసరభేదవేపథువేవణ్ణమస్సుపలయానం యథాక్కమం నిక్రియతా, వాత, చ్ఛాసీత, దోభగ్గళా'పాఙ్గపూరణ, ముఖచ్ఛాయావిపల్లాస, లోచనమజ్జన, మహిపాతాదయో అభినయా.

ఏవం బ్యభిచారీనమ్పి నిబ్బేద, గిలాని, సఙ్కా'స్సా, మద, సమా'లస్యాదీనం యథాక్కమం సాస, సన్తాప, దిసావలోకన, గుణమచ్చేర, భీత, జ్గమద్దన, సమాదయో అభినయాతి.

బ్యభిచారీసు సఙ్కా నామ ఆసఙ్కచిత్తతా. గిలాని గేలఞ్ఞతా. నిబ్బేదో అత్తావమాననం. మదో పమాదుక్కంసో. సమో ఖేదో. దీనతా చేతసో దుక్ఖతా. ధితి సన్తోసో. హరిసో చేతోపసాదో. పీళా రుద్దాచారాదీహి ముఖవికారో. ఆవేగో సమ్బమో. జళతా అప్పటిపత్తి, ఉగ్గతా దారుణత్తం. సుత్తం సుపనం. తాసో చిత్తక్ఖోభో. ఉస్సాహో ఉస్సుక్కం. విసాదో ఖేదో. అబహిత్థా ఆకారగుత్తతా. అమరిసో అక్ఖమతా. విబోధో వినిద్దతా. సేసా పపఞ్చభయా న విత్థారితాతి. రసవణ్ణనా.

౧౦౩. సిలోకేన వచసో నామాని. భాసితబ్బన్తి **భాసితం. లప** వచనే, **లపితం.** భాసీయతేతి **భాసా.** వోహారీయతేతి **వోహారో, హర** హరణే **విపుబ్బో,** "**వోహార** వచనే"తి వా ధాతు. వుచ్చతేతి **వచనం. వచో**పి, మనోగణోయం. ఉచ్చతేతి **ఉత్తి**,తి. వుచ్చతేతి **వాచా,** అ. గిణన్తి సద్దాయన్తి తన్తి **గిరా, గే** సద్దే, ఇరో, గాయితబ్బాతి వా **గిరా.** వాయతే సద్దాయతేతి **వాణీ,** యు, ఈ చ, పరేసం మమ్మవిజ్ఝనట్ఠేన వాణో వియాతి వా **వాణీ,** ఈ. భరతో నామ సత్థకారో ఇసి, తస్సేసా **భారతీ.** కథీయతేతి **కథితా.** వుచ్చతేతి **వచీ,** ఈ. బ్రహ్మీ, సరోవతీతిపి వచసో నామాని.

౧౦౬. ఏకమేవాఖ్యాతపదం యత్థ **ఏకాఖ్యాతో** సవిసేసనేన కారకపదేన సహితత్తా **సకారకో పదచయో** సమ్బన్ధత్థో పదసముదాయో వాక్యం నామ సియా, యథా – వేస్సన్తరో రాజా సుఖవిపాకం కమ్మం కరోతి, పురిసో గచ్ఛతి. **ఆఖ్యాత**గ్గహణఞ్చేత్థ క్రియాసద్దోపలక్ఖణం, తేన దేవదత్తో కటం కతవా ఇచ్చాదీనిపి వాక్యం నామ సియా. **అమరకోసే** పన – "తిస్యాద్యన్తచయో వాక్యం, క్రియా వా కారకాన్వితా"తి [అమర ౬.౨] ద్వీహి లక్ఖణేహి వాక్యమాహ. తస్సత్థో – **తిస్యాద్యన్తచయో** త్యాదిస్యాద్యన్తపదానం చయో సమూహో సమ్బన్ధత్థో వాక్యం, తం యథా – ఉచ్చం పఠతి, ఓదనం పచతి. తథా చ భావాఖ్యం ఆఖ్యాతం సాబ్యయకారకవిసేసనం వాక్యం, ఆఖ్యాతం త్యాద్యన్తం సాబ్యయం వా సకారకం వా సవిసేసనం వా వాక్యముచ్చతే. **త్యాది**గ్గహణం క్రియాసద్దోపలక్ఖణం, తేన దేవదత్తో కటం కతవా ఇచ్చాదీనిపి వాక్యం. ఉపలక్ఖణనిరపేక్ఖం అపరం వాక్యలక్ఖణమాహ "క్రియా వా కారకాన్వితా"తి. క్రియాపదం వా కారకసమ్బన్ధం వాక్యం, యథా – రాజా గచ్ఛతి, రాజా గతో. ఇమస్మిం పక్ఖే సాబ్యయస్సపి అనబ్యయస్సపి సబ్బస్స క్రియాకారకపదసమూహస్స వాక్యత్తమాహ.

భయాదీహి యం ద్విక్ఖత్తుం వా తిక్ఖత్తుం వా **ఉదీరణం** కథనం "సప్పో సప్పో, విజ్ఝ విజ్ఝా"త్యాదికం, తం ఆమేడితం ఞేయ్యం. **మేడి** ఉమ్మాదనే, **ఆపుబ్బో** ద్వత్తిక్ఖత్తుముచ్చారణే వత్తతి. యథా "ఏతదేవ యదా వాక్యం, ఆమేడయతి వాసవో" ["హరివంసే"తి చిన్తామణిటీకాయం వుత్తం]. "దేవదత్తేనామేడో కతో" ఇచ్చత్రాప్యయమేవత్థో, నోకాదినా హి "భాతా భాతా"ఇత్యుచ్చారీయతే, భావే కమ్మని చ తో. కమ్మఞ్చ పదం వాక్యమ్పా.

౧౦౭. ఆమేడితస్స విసయం దస్సేతుమాహ "**భయే**"చ్చాది. "సప్పో సప్పో, చోరో చోరో"త్యాదీసు **భయే.** "విజ్ఝ విజ్ఝ, పహర పహరా"త్యాదీసు **కోధే.** "సాధు సాధూ"త్యాదీసు **పసంసాయం.** "గచ్ఛ గచ్ఛ, లునాహి లునాహీ"త్యాదీసు **తురితే.** "ఆగచ్ఛ ఆగచ్ఛా"త్యాదీసు **కోతూహలే.** "బుద్ధో బుద్ధోతి చిన్తయన్తో"త్యాదీసు **అచ్ఛరే.** "అభిక్కమథాయస్మన్తో అభిక్కమథాయస్మన్తో"త్యాదీసు **హాసే.** "కహం ఏకపుత్తక, కహం ఏకపుత్తకా"త్యాదీసు **సోకే.** "అహో సుఖం అహో సుఖ"న్త్యాదీసు **పసాదే. చ**సద్దో అవుత్తసముచ్చయత్థో, తేన గరహా'సమ్మానాదీనం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. తత్థ "పాపో పాపో"త్యాదీసు **గరహాయం.** "అభిరూపక, అభిరూపకా"త్యాదీసు **అసమ్మానే.** ఏవమేతేసు నవసు, అఞ్ఞేసు చ

ఆమేడితవచనం **బుధో** పణ్డితో **కరే** కరేయ్య యోజేయ్య ఆమేడనం పునప్పునుచ్చారణం ఆమేడియతి వా పునప్పునుచ్చారీయతీతి **ఆమేడితన్తి** కత్వా.

౧౦౮. ఇరు, యజు, సామన్తి తయో వేదా సియుం, తత్ర **ఇరుసద్దో నారీ** ఇత్థిలిఙ్గో. **ఇచ** థుతియం, ఇచ్చన్తే దేవా ఏతాయాతి **ఇరు,** ఉ, **చస్స రో.** యజన్తే అనేనేతి **యజు,** ఉ. **సో** అన్తకమ్మని, కరణే మో, సోయన్తి పాపమనేనేతి **సామం,** ఓస్సా, "**సా** తనుకరణావసానేసూ"తి వా ధాత్వత్థో. విదన్తి ధమ్మమేతేహీతి **వేదా.**

ఏతే ఏవ తయో వేదా తయీ నామ, తయో అవయవా అస్సాతి **తయీ.** అయం **తయీసద్దో నారీ** ఇత్థిలిఙ్గో. తికం వేదే. మునాతి జానాతి ధమ్మం అనేనాతి **మన్తో,** తో, **ఉస్స అ.** సుయ్యతే ధమ్మం ఏతాయాతి **సుతి.** ఇత్థియం **సుతిసద్దో.**

౧౦౯. వేదసత్థకారకే దస ఇసయోదస్సేతుమాహ "**అట్ఠకో**"చ్చాది. అత్థం హితం, అత్థే వా సత్థే కరోతీతి **అట్ఠకో.** వామం కల్యాణవచనం కరోతీతి **వామకో,** రస్ససరీరత్తా వా వామనో, సో ఏవ **వామకో, నస్స** కకారత్తం కత్వా. వామో నామ హరో, సో దేవో అస్స **వామదేవో.**

"వామం సబ్యే పతీపే [పతీపేతి పటికూలే] చ, దవిణే [దవిణేతి ధనే] చాతిసున్దరే;
పయోధరే హరే కామే, జఙ్ఘా వామ'మపిత్థియ"న్తి.

హి **నానత్థసఙ్గహే.**

అఙ్గీరసస్స ఇసినో అపచ్చం **అఙ్గీరసో,** చిత్రసిఖణ్డినో అపచ్చం పుత్తో. అథ వా అఙ్గిమ్హి కాయే రసో సిద్ధిప్పత్తో పారదో యస్సాతి **అఙ్గీరసో.** తేనేవ తస్స పుత్తం సురాచరియం "జీవో"తి వదతి. జీవయతి రణే అసురనిహతే దేవేతి **జీవో** [అమర ౩.౨౪ చిన్తామణిటీకా ఓలోకేతబ్బా]. భరతీతి **భగు,** భం వానక్ఖత్తం గచ్ఛతి జానాతీతి **భగు,** ఉ. యమం సంయమం దదాతి పరేసన్తి యమదో చ సో దక్ఖిణేయ్యగ్గిత్తా అగ్గి చేతి **యమదగ్గి,** రామస్స పితా [పరసురామస్స పితా (సద్దకప్పద్దుమే)]. వసిట్ఠస్స అపచ్చం **వాసిట్ఠో.** భారద్వాజస్స అపచ్చం **భారద్వాజో.** కస్సపస్స అపచ్చం **కస్సపో.** వేస్సామిత్తస్స అపచ్చం **వేస్సామిత్తో. ఇతి** ఇమే దస ఇసయో **మన్తానం** వేదానం **కత్తారో** కారకా.

౧౧౦. వేదే దస్సేత్వా తస్స ఛళఙ్గాని దస్సేతుమాహ "**కప్పో**"చ్చాది. యఞ్ఞకమ్మానముపదేసకో **కప్పో** "కప్పతే పభవతీ"తి కత్వా. సాధుసద్దానమన్వాఖ్యాయకం **బ్యాకరణం** విసేసేన ఆకరీయన్తే పకతిచ్చాదినా ఆబ్యాపాద్యన్తే అనేన సద్దాతి, యు. **జోతిసత్థం** గణనసత్థం సుభాసుభకమ్మఫలజోతనకం. సిక్ఖన్తే అబ్భస్యన్తే [అజ్ఝయన్తే (క.)] ఏతాయాతి **సిక్ఖా, అకారాదివణ్ణానం** ఠానకరణపయతనానం పటిపాదికా. నిచ్ఛయేన, నిస్సేసతో వా ఉత్తి **నిరుత్తి,** వణ్ణాగమో వణ్ణవిపరియయోచ్చాదికా. ఛన్దసి అనుట్ఠుభాదివుత్తానం పటిపాదికా **ఛన్దోవిచితి,** ఏతాని ఛ వేదానం అఙ్గానీతి వదన్తి.

౧౧౧. పురావుత్తనిబన్ధనపాయత్తా పురావుత్తం, తస్స పబన్ధో విత్థారో, సన్తానో వా **భారతాదికో** భారతయుద్ధకథాదికో **బ్యాసాదిపకతో** గన్థో ఇతిహాసో నామ, **ఇతిహసద్దో** పారమ్పరియోపదేసే నిపాతో, ఇతిహా'త్థి అస్మిన్తి **ఇతిహాసో.**

రుక్ఖాదీనం నామపరియాయేహి **నామప్పకాసకం** రతనమాలాదికం సత్థం నిఘణ్టు నామ, **సోతిమినా నిఘణ్టుసద్దస్స** పుల్లిఙ్గత్తం దీపేతి, సబ్బత్రేవం. తత్థ తత్థాగతాని నామాని నిస్సేసతో ఘటేన్తి రాసీకరోన్తి ఏత్థాతి **నిఘణ్టు,** బిన్దాగమో,

వచనీయవాచకభావేన అత్థం సద్దఞ్చ నిఖణ్డతి భిన్దతి విభజ్జ దస్సేతీతి వా నిఖణ్డు, సో ఏవ ఖస్స ఘకారం కత్వా **నిఘణ్డూ**తి వుత్తో. **రుక్ఖాదీనం నామప్పకాసకన్తి**మినా ఏకేకస్స అత్థస్స అనేకపరియాయనామప్పకాసకత్తం వుత్తం, నిదస్సనమత్తఞ్చేతం, అనేకేసం అత్థానం ఏకసద్దవచనీయతాపకాసకవసేనపి తస్స గన్థస్స పవత్తత్తా [దీ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౨౫౬; మ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౨౨; అ॰ ని॰ టీ॰ ౨.౩.౫౯; సారత్థ॰ టీ॰ ౧.తతియసఙ్గీతికథావణ్ణనా].

౧౧౨. లోకే యం వితణ్డవాదీనం సత్థం, తం లోకాయతన్తి విఞ్ఞేయ్యం. **తను** విత్థారే, అఞ్ఞమఞ్ఞవిరుద్ధం, సగ్గమోక్ఖవిరుద్ధం వా తనోన్తి ఏత్థాతి **వితణ్డో**, డో, ణత్తం, విరుద్ధేన వా వాదదణ్డేన తాళేన్తి ఏత్థ వాదినోతి **వితణ్డో, తడి** తాళనే, అదేసమ్హి హి యం నిస్సాయ వాదీనం వాదో పవత్తో, తం తేసం దేసతోపి ఉపచారవసేన వుచ్చతి, యథా “చక్ఖుం లోకే పియరూపం సాతరూపం, ఏత్థేసా తణ్హా పహీయమానా పహీయతి, ఏత్థ నిరుజ్ఝమానా నిరుజ్ఝతీ”తి [దీ॰ ని॰ ౨.౪౦౧; మ॰ ని॰ ౧.౧౩౪; విభ॰ ౨౦౪]. **లోకా**తి బాలలోకా, తే ఏత్థ ఆయతన్తి ఉస్సహన్తి వాయమన్తి వాదస్సాదేనాతి **లోకాయతం,** ఆయతిం హితం తేన లోకో న యతతి న ఈహతీతి వా **లోకాయతం,** తఞ్హి గన్థం నిస్సాయ సత్తా పుఞ్ఞక్రియాయ చిత్తమ్పి న ఉప్పాదేన్తి.

యో **కవీనం** పణ్డితానం **హితో** కవిత్తభోగసమ్పత్తాదిపయోజనకరో **క్రియాకప్పవికప్పో** కవీనం క్రియాసఙ్ఖాతకప్పబన్ధనవిధివిధాయకో సుబోధాలఙ్కారాదికో గన్థో, సో కేటుభం నామ, కిటన్తి గచ్ఛన్తి కోసల్లం కవయో బన్ధనేసు ఏతేనాతి **కేటుభం, కిట** గతియం, అభో, అస్సుకారో, అథ వా కిటతి గమేతి క్రియాదివిభాగం, తం వా అనవసేసేన పరియాదానతో గమేన్తో పూరేతీతి **కేటుభం, ఉభ, ఉమ్భ** పూరణే.

వచీభేదాదిలక్ఖణా క్రియా కప్పీయతి వికప్పీయతి ఏతేనాతి **క్రియాకప్పో**. సో పన వణ్ణపదసమ్బన్ధపదత్థాదివిభాగతో అతిబహు వికప్పోతి ఆహ “**క్రియాకప్పవికప్పో**”తి, ఇదఞ్చ మూలక్రియాకప్పగన్థం సన్ధాయ వుత్తం. సో హి మహావిసయో సతసహస్సపరిమాణో నయచరితాదిపకరణం [నలచరితాదిపకరణం (?)].

౧౧౩. ఉపలద్ధో కేనప్యత్థో యస్సం సా **ఉపలద్ధత్థా,** ఇతి ఆఖ్యాయికాత్యుచ్చతే ఆఖ్యాయతే నాయకానుసాసకచరితమస్సన్తి, సఞ్ఞాయం ణ్య.

పబన్ధేనేవ చ సవిత్థారేన కప్పనం యస్సం సా **పబన్ధకప్పనా, కాదమ్బరీ**పభుతి. కథీయతీతి **కథా.**

అత్థా భూమిహిరఞ్ఞాదయో, తత్ర పధానం భూమి ఇతరేసం తప్పభవత్తా, తేసం అజ్జనే పాలనే చ ఉపాయభూతం సత్థం **అత్థసత్థం,** పయానక్యాదిపణీతం [బహస్పతిచాబ్యక్యాదిప్రణీతం (చిన్తామణిటీకా ౬.౨౹)], తస్మిం **దణ్డనీతి**సద్దో పవత్తో. సామాదీనం చతుత్థోపాయో వధబన్ధనాదిలక్ఖణో దణ్డో, తస్స నీతి పణయనం **దణ్డనీతి,** పాయేన నీతిస్స దణ్డేన బ్యప్పదేసో, వధదోసబాహుల్యేన పాయసో దణ్డస్స పణయనతో, దణ్డనీత్యత్థత్తా సత్థఞ్చ **దణ్డనీతి.**

ద్వయం కథాయం. వుత్తో అనువత్తనీయో అన్తో పరిసమత్తి యస్స అత్తనో కారియభాగస్స పాపనతోతి **వుత్తన్తో**. పవత్తన్తే కారియా యస్సం **పవత్తి,**తి. **చ**కారేన వుత్తఉదన్తాదయో గహితా. కారియస్స వుత్తి అత్రత్థీతి అస్సత్థ్యత్థే ణో. ఉగ్గతో అన్తో పరిసమత్తి యస్స **ఉదన్తో.**

౧౧౪. **అధివచన**న్తం నామే. సఞ్జానన్తి ఏతాయాతి **సఞ్ఞా**, అ. ఆఖ్యాయతే ఏతాయాతి **ఆఖ్యా**. అహ్వాయతే ఏతాయాతి **అవ్హా, హు** సద్దే, **వ్హే** అవ్హానేతి వా ధాతు, అ. సమ్మా ఆజానాతి, సమం వా జానాతి ఏతాయాతి **సమఞ్ఞా**. అభిధీయతే యేన, యు. నమ్యతే అబ్భస్సతే అస్మిన్తి **నామం**, నమతి నామయతీతి వా **నామం**. అహ్వాయతేతి **అవ్హయో**, కమ్మే యో. నామమేవ **నామధేయ్యం**. నామరూపేహి [నామసద్దేహి (క॰) భాగరూపనామేహి ధేయ్యో (పాణిని ౫.౪.౩౬ వా)] సకత్థే ధేయ్యో యదాదినా, తిట్ఠతి వా ఏత్థ అత్థోతి ధేయ్యం, ధరీయతే ఉచ్చారియతేతి వా ధేయ్యం, నామమేవ ధేయ్యం **నామధేయ్యం**. అధీనం వచనం **అధివచనం**, కేన అధీనం? అత్థేన. పుట్ఠస్స పటివచనం **పటివాక్యం**. పటిగతం పచ్ఛాగతం వాక్యం **పటివాక్యం**. ఉత్తరీయతే అతిక్కమ్యతే యేనాతి **ఉత్తరం**.

౧౧౫. తికం పుచ్ఛాయం. పుచ్ఛితబ్బోతి **పఞ్హో**, ఞాతుమిచ్ఛితో హి అత్థో పఞ్హో నామ. **పుచ్ఛ** పుచ్ఛనే, **చస్స ఞో, ఛస్స హో, ఉస్స అ, పఞ్హ** పుచ్ఛనేతిపి ధాతు. **యుజ** యోగే, అనుయుఞ్జితబ్బో పుచ్ఛితబ్బోతి **అనుయోగో**. పుచ్ఛనం, పుచ్ఛితబ్బాతి వా **పుచ్ఛా**. ఏతేసేవ నయేన ద్వీసుపి భావసాధనమ్పి కత్తబ్బమేవ.

చతుక్కం నిదస్సనే. పకతేన సదిసం నిదస్సేతి ఏతేనాతి **నిదస్సనం**, పకతస్సోపపాదనం వాక్యం. ఉపోగ్ఘఞ్ఞతే [ఉపోహఞ్ఞతే (?)] పటిపాదీయతే అనేనాతి **ఉపోగ్ఘాతో. ఉప ఉ**పుబ్బో **హన**ధాతు పటిపాదనత్థో. దస్సీయతే అనేనాతి **దిట్ఠన్తో**, అన్తో, దిట్ఠో వా పకతస్స అన్తో పరిసమత్తి యేనాతి **దిట్ఠన్తో**. సబ్బత్రాపి వా కమ్మసాధనమ్పి కత్తబ్బం. ఉదాహరీయతి పకతస్సోపపాదనాయాతి **ఉదాహరణం**.

౧౧౬. చతుక్కం సఙ్ఖేపే. **సమా**తి తుల్యత్థా. సఙ్ఖిపీయతే ఏకదేసతో కథీయతీతి **సఙ్ఖేపో, ఖిప** పేరణే. సంహారీయతే సఙ్ఖేపేన పచ్చాఖ్యాయతే ఏతేనాతి **సంహారో**. సమస్యతే సఙ్ఖిపీయతేతి **సమాసో, అసు** ఖేపనే. సఙ్ఖేపేన గయ్హతే అనేనాతి **సఙ్గహో**.

“త్వం సతం సువణ్ణం ధారయసి”ఇచ్చాదికం **తుచ్ఛభాసనం** అభూతభాసనం అబ్భక్ఖానం నామ. అసచ్చేన అక్ఖానం భాసనం **అబ్భక్ఖానం**.

౧౧౭. ద్వయం వివాదాయ విభాగవిసయే [ఇణవాదాదివిసయే (చిన్తామణిటీకా ౬.౯)]. విరుద్ధం కత్వా అవహరతి వదతి యన్తి **వోహారో**. విరుద్ధం కత్వా వదతి యన్తి **వివాదో**. సబ్బత్ర భావసాధనం వా యుజ్జతి. “ముసావాదం వదన్తో ఘోరాని త్వం నరకాని యస్ససీ”త్యాదిసరూపం **సపనం. సప** అక్కోసే, థో, **సపథో**.

తికం ఖ్యాతే. యజతి ఏతేనాథి **యసో, జస్స సో**, సబ్బత్థ యాతీతి వా **యసో**, సో, యసతి పయసతీతి వా **యసో**. సిలోకతి పత్థరతీతి **సిలోకో, సిలోక** సఙ్ఘాతే. **కిత్త** సద్దనే, కిత్తీయతే కథీయతేతి **కిత్తి**, ఇ. **సమఞ్ఞా** చ ఖ్యాతే, **సం ఆ**పుబ్బో జానాతి ఖ్యాతే. తథా హి “ఞాతో, అభిఞ్ఞాతో, సఙ్ఖ్యాతో, విస్సుతో, సమఞ్ఞాతో”తి **రతనకోసే** వుత్తం. ఉచ్చధనినా సద్దనం **ఘోసనా** నామ, **ఘుస** సద్దే, ఘుసనం సద్దనం ఘోసనా.

౧౧౮-౧౧౯. ద్వయం పటిసద్దే. ఘుసనం ఘోసో, తం పటిగతో, దుతియాసమాసో. ఏవం రవం పటిగతో **పటిరవో**. అథ వా ఘోసస్స పతిరూపో **పటిఘోసో**. రవస్స పతిరూపో **పటిరవో**. పటిసుతి, పటిధ్వనీతిపి పటిసద్దస్స నామాని, వచీముఖం

వచనోపక్కమో **ఉపఞ్ఞాసో** నామ, **ఉపనిపుబ్బో** **ఆస** ఉపవేసనే, ఉప పఠమం పురిమవచనస్స సమీపం వా న్యాసో ఠపనం **ఉపఞ్ఞాసో**, న్యస్స ఞో.

సత్తకం థుతియం. **కత్థ** సిలాఘాయం, యు, కథనం వాఅసరూపద్విభావవసేన **కత్థనా. సిలాఘ** కత్థనే, **సిలాఘా.** సీలస్స వా సభాగగుణస్స ఆహననం సీలాఘా, సా ఏవ రస్సం కత్వా **సిలాఘా. వణ్ణ** పసంసాయం, వణ్ణీయతేతి **వణ్ణనా. ను** థుతియం,తి, **నుతి. థు** అభిత్థవే,తి, **థుతి. థోమ** సిలాఘాయం, **థోమనం. పపుబ్బో సంస** పసంసనే, అ.

సిఖణ్డీనం మయూరానం **నాదో** నదరవో కేకా నామ, **కా** సద్దే, కేఇతి కాయతీతి **కేకా,** కమ్మని అ, అథ వా కాయతి, కాయనం వా కా, కే మయూరే పవత్తా కా **కేకా,** అలుత్తసమాసో. గజానం నాదో కోఞ్చనాదో నామ, కోఞ్చసకుణనాదసదిసో నాదో **కోఞ్చనాదో.** హయానం అస్సానం ధని సద్దో హేసా నామ, **హేస** అబ్రత్తసద్దే, హేసనం **హేసా,** హే ఇతి పవత్తతీతి వా **హేసా.**

౧౨౦-౧౨౧. ద్వయం పరియాయే. పరిబ్యత్తమత్థం అయన్తి గచ్ఛన్తి బుజ్ఝన్తి ఏతేనాతి **పరియాయో.** ఏకో అత్థో పునప్పునం వుచ్చతి యేనాతి **వేవచనం.** ద్వయం సాకచ్ఛాయం. సహ, సమ్మా వా అవిరోధేన కథా **సాకచ్ఛా, సంకథా** చ. తో, థస్స **చో**, తస్స **ఛో.**

సాద్ధపజ్జేన గరహస్స నామాని. దోసక్ఖానేన వదనం **ఉపవాదో. కుస** అవ్హానే భేదనే చ, క్వచి “అపక్కోసో”తి పాఠో, ణో. వణ్ణో థుతి, తస్స అవదనం **అవణ్ణవాదో.** హీళనేన వదనం **అనువాదో.** జనానం వాదో గరహణం **జనవాదో.** గరహణేన వాదో **అపవాదో.** పరివదనం **పరివాదో,** రస్సస్స దీఘతా. ఏతే ఉపవాదాదయో **తుల్యత్థా** సమానత్థా. విసమవుత్తప్పభేదేసు వత్తమిదం. **ఖిప** పేరణే, ఖిపనం బహికరణం **ఖేపో. నిది** కుచ్ఛాయం, అ, **నిన్దా.** యథా **ఉపవాదా**దయో గరహత్థా, **కుచ్ఛా**దయోపి తథాతి **తథాత్థో. కుచ్ఛ** అవక్ఖేపనే, చురాది, **కుస** అక్కోసేతిమస్స వా **పబ్బజ్జా**దిత్తా “కుచ్ఛా”తి రూపం నిప్ఫజ్జతి. **గుప, గోప** కుచ్ఛనేసు, “తిజగుపకితమానేహి ఖఛసా వా”తి ఛో. **గరహ** కుచ్ఛనే. తత్థ కేచి “**ఉపవాదా**దయో అబ్భక్ఖానత్థా, **ఖేపా**దయో నిన్దత్థా”తి వదన్తి, తం **అమరకోసేన** విరుజ్ఝనతో అబ్భక్ఖానత్థస్స చ వుత్తత్తా న గహేతబ్బం. ఏతే **ఉపవాదా**దయో సత్త అబ్భక్ఖానేపి వత్తన్తి.

వివాదకామస్స దుబ్బాదో ఉపారమ్భో, సో చ ఈదిసే సబ్బలోకచూళామణిభూతే సక్యకులే సమ్భూతస్స భగవతో కిమిదం కమ్మముచితన్తి గుణావికరణపుబ్బకోప్యత్థి, బన్ధకీసుతస్స తవేదముచితమేవాతి నిన్దాపుబ్బకోపి ఉపారమ్భో. తత్ర యో **నిన్దాపుబ్బో** సనిన్దో ఉపారమ్భో, సో పరిభాసనముచ్చతే. ఉపగన్త్వా పరేసం చిత్తస్స ఆరమ్భనం వికోపనం **ఉపారమ్భో.** దోసక్ఖానేన భాసనం **పరిభాసనం.**

౧౨౨. అనరియానం లామకానం వోహారతో, **అరియానం** ఉత్తమజనానం వా అవోహారతో అనరియవోహారోతి సఙ్ఖాతానం అదిట్ఠే దిట్ఠవాదాదీనం అట్ఠన్నం వోహారానం వసేన **యా** వాచా లామకజనేహి **పవత్తితా** వుత్తా, **వీతిక్కమదీపనీ** అజ్ఝాచారవీతిక్కమసాధనీ సా వాచా అరియజనేహి వత్తబ్బమరియాదాతిక్కమత్తా **అభివాక్యం** నామ సియా.

౧౨౩. ముహుంభాసా బహునో అభిధానం అనులాపో నామ, అను పునప్పునం లాపో **అనులాపో. అనత్థికా గిరా** నిప్పయోజనం ఉమ్మత్తాదివచనం పలాపో, పయోజనరహితో లాపో **పలాపో,** పసద్దో వియోగత్థజోతకో.

గమనాగమనాదిసమయే ఆదిమ్హి భాసనం పియవచనం ఆలాపో, ఆదిమ్హి లాపో **ఆలాపో, ఆపుచ్ఛా**సద్దోప్యత్ర. దోసేన పతిట్ఠితో పరిద్దవో పరిదేవనం అనుసోచనం అతిక్కమలాపో విలాపో నామ, వివిధేన, వివిధం వా లాపో **విలాపో.** పరిదేవనం పరిదేవో, సో ఏవ **పరిద్దవో, దేవ** పరిదేవనే.

౧౨౪. విరుద్ధం వచనం **విరోధోత్తి.** విరుద్ధం పలాపో **విప్పలాపో.** సన్దిస్సతేతి సన్దేసో, సన్దిస్సమానో అత్థో, తస్సోత్తి. యాయ సన్దిట్ఠో అత్థో అభిధీయతే, సా **సన్దేసోత్తి వాచిక**ముచ్చతే. **వచ** సన్దేసే, సకత్థే ణికో, సన్దిట్ఠత్థా వాచా ఏవ **వాచిక**మిచ్చత్థో.

మిథు అఞ్ఞమఞ్ఞం విరోధరహితం వచనం "**సమ్భాసనం, సల్లాపో**"తి చ వుచ్చతి. యథా ఏకో బ్రూతే "అజ్జ సోభనం నక్ఖత్త"న్తి, ఇతరోప్యాహ "తథేవా"తి.

౧౨౫. నిట్ఠురం వాక్యం కక్కసవచనం ఫరుసం నామ, పరే జనే ఉస్సాపేతి దాహేతీతి పరుసం, తదేవ **పస్స** ఫకారం కత్వా **ఫరుసం.** అసవనీయత్తా న ఇచ్ఛితబ్బన్తి **నిట్ఠురం,** ఉరో, యథా "నాగో"తి. ద్వయం కణ్ణసుఖవచనే. మనం ఆ భుసం ఞాపేతి తోసేతీతి **మనుఞ్ఞం, ఞా** పరిమాణతోసననిసానేసు, అస్సుకారో. హదయం మనం గచ్ఛతి పవిసతీతి **హదయఙ్గమం.**

సంకులాదిద్వయం **పుబ్బాపరవిరోధిని** పుబ్బాపరవిరుద్ధే వాక్యే, యథా –

యావజీవమహం మోనీ, బ్రహ్మచారీ చ మే పితా;
మాతా చ మమ వఞ్ఝాసి, అపుత్తో చ పితామహో.

సంకులన్తి జళీభవన్త్యనేనాతి **సంకులం.** కిలిస్సన్తే ఏత్థాతి **కిలిట్ఠం.**

౧౨౬. సముదాయత్థరహితం దసదాళిమాదివాక్యం [దస దాళిమాని ఛళపూపా కుణ్డ' మజాజినం పలాలపిణ్డా (న్యాయభాస్స ౫.౨.౧౦ మోగ్గల్లానపఞ్చికాటీకా ౧.౧)] అసమ్బద్ధత్తా అబద్ధమితి **కిత్తితం** కథితం, న బజ్ఝతే హదయమత్రాతి **అబద్ధం,** తో.

నత్థి తథం సచ్చమత్రాతి **వితథం.** ఫరుసాదయో వితథసద్దం యావ తిలిఙ్గికా.

౧౨౭. పజ్జద్ధం సచ్చవచనే. **సమ్మా**సద్దోయం అబ్యయం, సబ్బలిఙ్గవిభత్తివచనేసు చ సమానో. న వితథం **అవితథం.** సన్తేసు సాధూసు భవం **సచ్చం. సత** సాతచ్చే వా, వజాదినా యో, సచ్చం. **తథ**సద్దో భూతపరియాయో, "తథేన మగ్గేన యథాత్థభాజినా"తి [తథాగతా జినాతి (క.)] పయోగో. తథే సాధు **తచ్చం,** సాధ్వత్థే **యో. యథాతథ**సద్దాపి చ సచ్చత్థా అలిఙ్గా. **తబ్బన్తా** సచ్చవచనవన్తవాచకా **సమ్మా సచ్చం యథాతథం**సద్దవజ్జితా సేసా **అవితథా**దయో తీసు లిఙ్గేసు వత్తన్తి. **సచ్చం**సద్దో తు అలిఙ్గో. **అమరకోసే** పన **సమ్మా సచ్చ**సద్దానమ్పి తబ్బతి తిలిఙ్గత్తం వుత్తం, యథా – సచ్చం తచ్చం ఋతం సమ్మా, అమూని తీసు తబ్బతి [అమర ౬.౨౨]. యథా – సచ్చో బ్రాహ్మణో, సచ్చా నారీ, సచ్చం విప్పకులం. ఇధ పన సబ్బలిఙ్గవచనవిభత్తీసు రూపభేదాభావా **సమ్మా**సద్దస్స అబ్యయత్తం, తిలిఙ్గేస్వపి రూపభేదాభావా **సచ్చం**సద్దస్స అలిఙ్గత్తఞ్చ వుత్తం. యథా – సమ్మా వాచా, సమ్మా వోహారో, సమ్మా వచనం. సచ్చం బ్రాహ్మణో, సచ్చం నారీ, సచ్చం విప్పకులం.

మిచ్ఛాముసాసద్దా పన సబ్బత్రాపి అబ్యయమేవ భవన్తి. యథా – మిచ్ఛా వాచా, మిచ్ఛా వోహారో, మిచ్ఛా వచనం. ముసా వాచా, ముసా వోహారో, ముసా వచనం.

౧౨౮. సోళస సద్దమత్తపరియాయే దస్సేతుం ఉపజాతిం "**రవో**"ఇచ్చాదిమాహ. రుయతే సద్దాయతేతి **రవో, రు** సద్దే. నదనం నాదో, నిరత్థో నాదో **నినాదో, నద** అబ్యత్తసద్దే. ఏవం **నినదో,** రస్సత్తమేవ విసేసో. సప్పతి ఉచ్చారీయతీతి **సద్దో. ఘుస** సద్దే, పాతుభావో ఘోసో **నిగ్ఘోసో**. నదనం **నాదో. ధన** సద్దే, ధనీయతీతి **ధని.** నిగ్ఘోసో చ నాదో చ ధని చ **నిగ్ఘోసనాదధనయో.** రవో ఏవ **రావో. ఆరావో**తి ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం. తథా **సంరావవిరావఆరవా.** ఘుసనం **ఘోసో.** ఆరావో చ సంరావో చ విరావో చ ఘోసో చ ఆరవో చాతి ద్వన్దో. **సు** సవనే, సుయ్యతేతి **సుతి.** సరతి సుయ్యమానతం గచ్ఛతీతి **సరో.** నిస్సనతి ఏతేనాతి **నిస్సనో, సన** సమ్భత్తియం నిపుబ్బో. సరో చ నిస్సనో చాతి ద్వన్దో.

౧౨౯. విసజ్జీయతే న లగ్గీయతే సేమ్హాదీహీతి **విసట్ఠో.** మనితబ్బన్తి **మఞ్జు,** జు, **మన** ఞాణే, సుణన్తానం వా మనం రఞ్జేతీతి **మఞ్జు,** ఉ, **న** రలోపో. సుఖేనేవ విజానితబ్బత్తా **విఞ్ఞేయ్యో.** హితసుఖనిప్ఫాదనతో సోతబ్బోతి **సవనీయో.** బహిద్ధాపరిసా అఙ్గులిమత్తమ్పి న విసరతి న గచ్ఛతీతి **అవిసారీ** , తస్సీలత్థే ణీ, వివిధేన వా న సరతీతి **అవిసారీ,** ఛిన్నస్సరానం వియ ద్వేధా న హోతీత్యత్థో. విన్దతే లబ్భతేతి **బిన్దు, వస్స బో,** నిగ్గహీతాగమో, ఉ చ, వట్టత్తా వా **బిన్దు,** ఇమస్మిం పక్ఖే **పబ్బజ్జా**దినా రూపసిద్ధి. పఞ్చన్నం ఠానగతీనం దూరట్ఠానతో జాతత్తా **గమ్భీరో.** పునప్పునం నాదో నిన్నాదో, క్రియాభిక్ఖఞ్ఞత్తా ద్వితం, **అస్స ఇ,** నిగ్గహీతాగమో, సో ఏత్థ అత్థీతి **నిన్నాదీ.** ఇచ్చేవం భగవతో అట్ఠఙ్గికో సరో హోతి.

౧౩౦. ఖగ్గాదీనం తిరచ్ఛానగతానం రుతం వస్సితన్త్యుచ్చతే. **రు** సద్దే, **రుతం. వస్స** సద్దే, వస్సనం రవనం **వస్సితం.**

కోలాహలాదిద్వయం బహూహి సమ్భూయ కతే అబ్యత్తసద్దే. **కుల** సఙ్ఖాతే [సఙ్ఖ్యానే (క.)], కోలనం కోలో, ఏకీభావో, తం ఆహలతి విన్దతీతి **కోలాహలో**. కరోతి హింసతి మధురన్తి కలో, తం హలతీతి **కలహలో. హల** విలేఖనే.

తికం గాయనే. **గే** సద్దే, గేతబ్బం **గీతం గానం గీతికా** చ. సబ్బత్ర భావసాధనం.

౧౩౧. తన్తికణ్ఠోట్ఠితా [అమర ౭.౧] ఉసభాదయో సత్త సరా. ఛజ్జాదయో తయో **గామా** సమూహాత్యత్థో. వుత్తఞ్చ "గామో నామ సరసమూహస్స సన్ధాన"న్తి. మనుస్సలోకవాదనవిధినా ఏకేకస్స సరస్స వసేన తయో తయో ముచ్ఛనా కత్వా ఏకవీసతి ముచ్ఛనా, దేవలోకవాదనవిధినా పన సమపఞ్ఞాస ముచ్ఛనా వదన్తి. తత్థ హి ఏకేకస్స సరస్స వసేన సత్త సత్త ముచ్ఛనా, అన్తసరస్స చ ఏకాతి సమపఞ్ఞాస ముచ్ఛనా ఆగతా, తేనేవ **సక్కపఞ్హసుత్తసంవణ్ణనాయం** "సమపఞ్ఞాస ముచ్ఛనా ముచ్ఛిత్వా"తి [దీ. ని. అట్ఠ. ౨.౩౪౮] పఞ్చసిఖస్స వీణావాదనం దస్సేన్తేన వుత్తం. **ముచ్ఛ** మోహసముస్సయేసు, యు, **ముచ్ఛనా.** యథా కమేన వీణా వాదితుం సక్కా, ఏవం సజ్జనాహి ముచ్ఛనట్ఠానాని ఏకూనపఞ్ఞాసాత్యత్థో. ఏకేకస్స సరస్స సత్త సత్త ఠానాని. యతో సరస్స మన్దతారవవత్థానం హోతి, తేన ఏకూనపఞ్ఞాస ఠానాని. ఇచ్చేతం **సరమణ్డలం** సరసమూహో.

౧౩౨. సరాదీనం నామసరూపప్పభేదం దస్సేతుమాహ "**ఉసభో**"చ్చాది. **ఇస** గతియం. ఇసతి చిత్తం పవిసతీతి **ఉసభో,** అభో, ఇస్సు చ. "**ఉస** దాహే"తి వా ధాత్వత్థో. యస్మా పన సో సరో ఉసభో వియ నదతి, తస్మా **ఉసభో**తి వుచ్చతి. ధీమన్తేహి గీయతేతి **ధేవతో,** వణ్ణవికారో, వత్తం.

నాసం కణ్ఠమురో తాలుం,

జివ్హం దన్తే చ నిస్సితో;

ఛధా సఞ్జాయతే యస్మా,

తస్మా ఛజ్జో స ఉచ్చతే [చిన్తామణిటీకా ౭.౧].

గన్ధం లేసం అరతీతి గన్ధరో, రస్సస్స దీఘత్తే గన్ధారో చేత్యఞ్ఞే [అఞ్ఞేసమపీతి (పాణిని ౩.౧౩౭) దీఘో (చిన్తామణిటీకా ౭.౧)], గన్ధారా నామ జనపదా, తేహ్యాయం గీయతేతి **గన్ధారో,** ణో. మజ్ఝే లయవిసేసే భవో **మజ్ఝిమో.** పఞ్చన్నమ్పి ధేవతాదీనం పూరణో **పఞ్చమో,** (పఞ్చన్నం వా మహాభూతానం పూరణో **పఞ్చమో.**) [( ) ఏత్థన్తరే పాఠో అధికో వియ దిస్సతి] నిస్సేసతో సీదన్తి సరా యస్మిన్తి [యస్మాతి (క.) – సదతో అధికరణే ఘణ (చిన్తామణిటీకా ౭.౧)], ణో. “నిసీదన్తి సరా యస్మిం, నిసాదో తేన హేతునా”తి హి వుత్తం. ఏతే సత్త సరాతి **గదితా** కథితా.

౧౩౩-౧౩౫. ఉసభాదయో యే నదన్తి, తే దస్సేతుమాహ “**నదన్తి**”చ్చాది. ఉసభం నామ సరం గావో నదన్తి. తథా ధేవతం **తురఙ్గా** అస్సా, ఛజ్జం **మయూరా** సిఖణ్డినో, గన్ధారం అజా, మజ్ఝిమం **కోఞ్చా** సకుణవిసేసా, పఞ్చమం **పరపుట్ఠాదీ** కోకిలాదయో, నిసాదం **వారణా** హత్థినో నదన్తి. వుత్తఞ్చ **నారదమునినా** –

“ఛజ్జం నదతి మయూరో, గావో నదన్తి ఉసభం;

అజో రోతి చ [అజావికా తు (క.)] గన్ధారం, కోఞ్చా నదన్తి మజ్ఝిమం.

పుప్ఫసాధారనే కాలే, కోకిలో రోతి పఞ్చమం;

అస్సో తు ధేవతం రోతి, నిసాదం రోతి కుఞ్జరో”తి.

మయూరాదయోపి సబ్బే ఇమే సత్తా సమదా [సన్తో (క.) ఏతే చ సమదా పఞ్చమం గాయన్తి (చిన్తామణిటీకా ౭.౧)] పఞ్చమం నదన్తి.

ఛజ్జో గామో, మజ్ఝిమో గామో, సాధారణో గామోతి తయో గామా. తత్ర వీణాదణ్డం విభాగం కత్వా అధోభాగస్స “ఛజ్జగామో”తి సఞ్ఞా, మజ్ఝభాగస్స “మజ్ఝిమగామో”తి, ఉపరిభాగస్స “సాధారణగామో”తి సఞ్ఞా. కిం పన గామభేదే కారణం? యస్మా ఏకస్సేవ సరస్స గామన్తరే భేదో, తంభేదే గామానమ్పిభేదో. **మాఘటీకాయం** పన సాధారణగామట్ఠానే గన్ధారగామో కథితో, ఏకేకస్మిఞ్చ గామే సత్త సత్త ముచ్ఛనా. ఇధ పన ఉసభాదీసు సత్తసు సరేసు పచ్చేకం తిస్సో తిస్సో ముచ్ఛనా కథితా. కింకారణా? ఇధ మనుస్సలోకవాదనవిధినా, తత్థ చ దేవలోకవాదనవిధినా కథితత్తా తథేవ ఠానాని సత్త సత్తేవ లబ్భరేతి. యథా ఉసభాదీసు తేసు యథావుత్తేసు సరేసు పచ్చేకం ఏకేకస్మిం సరే తిస్సో తిస్సో ముచ్ఛనా సియుం, తథేవ ఠానానిపి సత్త సత్తేవ లబ్భరేత్యత్థో.

౧౩౬. సరానం గామేసు భిన్నసుతిత్తం దస్సేతుమాహ “**తిస్సో**”ఇచ్చాది. ఉసభస్స సరస్స తారకలమన్దవసేన తిస్సో సుతియో. ధేవతస్స సరస్స తార మన్దవసేన దువే. ఛజ్జస్స తారకల మన్ద కాకలీవసేన చతస్సో. గన్ధారస్స చ తథా. మజ్ఝిమస్స తారకల కాకలీవసేన తిస్సో. పఞ్చమస్స కల కాకలీవసేన దువే. నిసాదస్స తారాదివసేన చతస్సో సుతియో.

ఇచ్చేవం సత్తసు సరేసు కమతో సమ్పిణ్డితా ద్వావీసతి సుతియో సియుం. **మాఘటీకాయం** పన అఞ్ఞథా సుతిభేదో వుత్తో. వుత్తఞ్హి తత్థ –

> “చతుస్సుతి సువిఞ్ఞేయ్యో, మజ్ఝిమో మజ్ఝిమట్ఠితో;
> ద్విస్సుతి చాపి గన్ధారో, తిస్సుతి ఉసభో తథా.
>
> ఛజ్జో చతుస్సుతి ఞేయ్యో, నిసాదో ద్విస్సుతీ తథా;
> చతుస్సుతి ధేవతో తు, పఞ్చమో తిస్సుతీ మతో”తి.

సబ్బమేతం **నాటకసత్థతో** గహేతబ్బం.

౧౩౭. ‘‘**ఉచ్చతరే**’’త్యాదినా సుతిభేదే సరూపతో దస్సేతి. **ఉచ్చతరే రవే** అత్యుచ్చధనిమ్హి తారో, తారయతి బోధయతీతి **తారో. అబ్యత్తే** అబ్యత్తక్ఖరే **మధురే** సుతిసుఖే కలో, **కల** మదే. గమ్భీరే ధనిమ్హి మన్దో. **మది** ధుతిమోదమదమోహసుపనగతీసు. మన్దయతే బుజ్ఝతేనేనాతి **మన్దో.**

తారాదయో తయో వాచ్చలిఙ్గత్తా తీసు. తారో ధని, తారా వాణీ, తారం రుతం ఇచ్చాది. అబ్యత్తమధురసద్దో **కలో.** తత్ర కలే సుఖుమే **కాకలీ**సద్దో, **ఈ**పచ్చయన్తో, ఈసం కలా వాణీ **కాకలీ** నామ, **కా**సద్దోయమీసత్థో. **క్రియాదిసమతా**తి గీతవాదితపాదన్యాసాదిక్రియానం, కాలస్స చ సమత్తం లయో నామ, **లయ** సామ్యగతీసు, ఆధారే **అ**పచ్చయో, సబ్బాభినయానమ్పి సామ్యం లయోతి కేచి.

౧౩౮. ద్వయం వీణాయం. **వి** జననే, తో, ఈణత్తం, **వీణ** వేఠనేతి వా ధాతు, ఆ, వీణా. **వల్ల** సంవరణే, వల్లతే ధనివిసేసం, ణ్వు, **వల్లకీ,** నదాది. విపఞ్చీతిపి వీణాయ నామం. విపఞ్చయతీతి **విపఞ్చీ** [విపఞ్చయతి విత్థారయతిసద్దం (చిన్తామణిటీకా ౭.౩)], నదాది.

సా వీణా **సత్తతన్తీ** సత్తహి తన్తీహి విసిట్ఠా పరివాదినీ నామ, పరితో వదతీతి **పరివాదినీ,** ఇనీ. వీణాదయో చత్తారోపి వీణాసామఞ్ఞవాచకా ఇచ్చేకే, తేసం మతే **సా**సద్దస్స చతున్నమ్పి ఇత్థిలిఙ్గత్థదీపకతా విఞ్ఞేయ్యా, తథాపి **అమరకోసేన** [అమర ౭.౩] విరుజ్ఝనతో తేసం మతం న గహేతబ్బం.

కట్ఠాదీహి దోణిసణ్ఠానేన కతం వజ్జభణ్డం వీణాయ పోక్ఖరో నామ, పోసేతి వడ్ఢేతి సద్దేతి **పోక్ఖరో,** ఖరో, వుద్ధి, వణ్ణవికారో చ. **దు** గమనే, ణి, **దోణి.** కకుభో, పసేవకోతిపి పోక్ఖరస్స నామాని. కం వాతం కుభతి బన్ధతీతి **కకుభో.** పసిబ్బన్తి తమితి **పసేవకో.**

ద్వయం పోక్ఖరవేఠకే చమ్మని. వీణాభావం ఉపగచ్ఛతి యేనాతి **ఉపవీణో.** వేఠతి పోక్ఖరన్తి **వేఠకో,** ణ్వు.

౧౩౯. ఆతతాదిపఞ్చకం పఞ్చఙ్గికతూరియస్స నామాని.

౧౪౦. **చమ్మావనద్ధేసు** చమ్మేన బన్ధనీయేసు భేరియాదీసు మజ్ఝే **తలేకేకయుతం** ఏకేకేన తలేన యుత్తం కుమ్భథుణదద్దరికాదికం తూరియం ఆతతం నామ, ఆతనోతీతి **ఆతతం, తను** విత్థారే. మహతీఆదివీణావిసేసోపి [“మహతీ”తి నారదస్స వీణా (సద్దకప్పద్దుమే)] ఆతతమేవాతి “చమ్మావనద్ధేసూ”తి విసేసనం కతం. కుమ్భసణ్ఠానత్తా

కుమ్భో చ తం ఘనసగరసమ్భూతత్తా ఘనఞ్చేతి కుమ్భఘనం. తదేవ **కుమ్భథుణం,** అథ వా **థు** అభిత్థవే, కమ్మని ణో. కుమ్భో చ సో థుణో చేతి **కుమ్భథుణో, థుణ** పూరణేతి వా ధాత్వత్థో. **దర** విదారణదాహేసు, ద్వేభావో, **కాపుబ్బస్సికారో** చ, దద్దరసద్దం కరోతీతి వా **దద్దరికా.**

౧౪౧. ఉభయతలం మురజాదికం తూరియం వితతం నామ, విసేసేన సద్దం తనోతీతి **వితతం, సబ్బవినద్ధం** సబ్బపస్సేసు, పుబ్బపచ్ఛాభాగేసు చ పరియోనద్ధం పణవాదికం, **ఆదినా** చతురస్సఆలమ్బరగోముఖీఆదయో ఆతతవితతం నామ, "చమ్మపరియోనద్ధం హుత్వా తన్తిబద్ధం ఆతతవితత"న్తి హి వుత్తం. **పణ** బ్యవహారథుతీసు, పణీయతీతి **పణవో,** అవో.

౧౪౨. వంససఙ్ఖాదికం సుసిరం నామ, రన్ధం సుసిరం, తంయోగా **సుసిరం. వన, సన** సమ్భత్తియం, **సో, వంసో. సమ** ఉపసమఖేదేసు, ఖో, **సఙ్ఖో.** సమ్మతాళాదికం అచ్చన్తం పీళనతో, అనలసంయోగతో వా ద్రవీభూతం పున ఘనాయతేతి **ఘనాఖ్యం. హన** హింసాయం, కమ్మని ణో, **హస్స ఘో.** ఘనభావేన సమం భవతీతి **సమ్మం,** దణ్డాదీహి తాళితబ్బతో **తాళం, తళ** తాళనే, సమ్మఞ్చ తం తాళఞ్చేతి **సమ్మతాళం. ఆదినా** కంసతాళసిలాతాళాదీనం గహణం. తత్థ **సమ్మతాళం** నామ కట్ఠమయతాళం. **కంసతాళం** నామ లోహమయం. సిలాయ చ అయోపట్టేన చ వాదనతాళం **సిలాతాళం.**

చతుక్కం ఆతతాదీనం నామం. ఆ సమన్తతో తుజ్జతే తాళీయతేతి **ఆతోజ్జం.** వంసాదికేపి ముఖవాయునా ఆతోజ్జనమత్థేవ. వాదయన్తి ధనయన్తి తన్తి **వాదిత్తం వాదితఞ్చ,** ఇత్తో, తో చ. వాదయన్తి తన్తి **వజ్జం,** యో.

౧౪౩. ద్వయం భేరియం. భాయన్తి సత్తుజనా ఏతేనాతి **భేరి,** రి. **ఉభ** పూరణే, ఉభనం ఉభి. "దున్ద"ఇతి సద్దేన ఉభి యత్ర స **దున్దుభి.** పుమిత్థియమేతే ద్వే [సేరీ థీ, దున్దుభి పుమా (అమర ౭.౬)]. ద్వయం ముదిఙ్గే. ముదం మోదం ఇఙ్గతి గచ్ఛతి యేనాతి **ముదిఙ్గో.** మురా అసురా జాతో **మురజో.**

అస్స మురజస్స **భేదా** విసేసా ఆలిఙ్గఙ్క్యోద్ధకా భవన్తి. వుత్తఞ్చ –

> "హరితక్యాకతి త్వఙ్క్యో,
> యవమజ్ఝో తథో'ద్ధకో;
> ఆలిఙ్గ్యో చేవ గోపుచ్ఛో,
> ఆకత్యా సమ్పకిత్తితో"తి [చిన్తామణిటీకాయమ్పి].

ఆలిఙ్గ్యతేతి **ఆలిఙ్గో,** ణో. ఉచ్ఛఙ్కే భవో **అఙ్క్యో.** ఉద్ధం కత్వా ఏకేన ముఖేన వాదనతో ఉద్ధో సన్తో కాయతి సద్దాయతీతి **ఉద్ధకో,** ఉద్ధసద్దోయం తిలిఙ్గికో. ఉగ్గచ్ఛతీతి **ఉద్ధో,** తో, **గమిస్స దో,** నేరుత్తో. యో తు **ఉపరిపరియాయో ఉద్ధం**సద్దో, సో అబ్యయమేవ.

తిణవాదీని చత్తారి పణవస్స నామాని. **తను** విత్థారే, అవో, అస్స **ఇత్తం, ణత్తఞ్చ, తిణవో. మా** మానే సద్దే చ, "డిణ్డి"ఇతి మాయతే సద్దాయతేతి **డిణ్డిమో,** ణో.

౧౪౪. “ఆలమ్బ”ఇతి సద్దాయతేతి **ఆలమ్బరో.** “ఆలమ్బరో తూరియరవే, గజేన్దానఞ్చ గజ్జితే”తి [అమర ౨౩.౧౬౭] హి **అమరకోస నానత్థసఙ్గహేసు.**

వీణాదీనం వాదనకట్ఠకుటిలాదికం కోణో, కుణ్యతే సద్దాయతేనేనాతి **కోణో,** ణో. “దద్ద”ఇతి సద్దం కరోతీతి **దద్దరి,** దద్దతి వా సద్దవిసేసేన పరిణమతీతి **దద్దరి,** రి. “పట”ఇతి సద్దం జహాతీతి **పటహో,** పటం హన్తీతి వా **పటహో. హన** హింసాగతీసు, క్వి. అపరే **మద్దలాదయో** భేరిప్పభేదా . “మద్ద”ఇతి సద్దం లాతీతి **మద్దలా, లా** ఆదానే, అ. “మన్దలా”తిపి పాఠో, మన్దం సద్దం లాతీతి **మన్దలా. ఆదినా** డమరుఆదయోపి భేరిప్పభేదా విఞ్ఞేయ్యా.

౧౪౫. **జనప్పియే** జనేహి పియాయితబ్బే విమద్దోట్ఠే విలేపనకుఙ్కుమాదీనం, నానాగన్ధదబ్బానఞ్చ విమద్దనేబ్భూతే **పరిమలో** భవే, పరిమజ్జతి పవత్తయత్యాసయన్తి, అ, నేరుత్తో, **మల, మల్ల** ధారణే వా. పరిమల్యతే ధారీయతేతి, ణో. **విమద్ద**గ్గహణేన వాపికూపాదినో [విమద్దగన్ధాదినో (క.)] నిరాసో, **జన**గ్గహణేన మక్ఖికాదినో. **సో** పరిమలో గన్ధో **దూరగామీ** అతినిహారీ అతిదూరపాతీ ఆమోదో వుచ్చతే, ఆమోదన్తే అనేన, ణో. ఇతో పరం **ఇట్ఠగన్ధాదయో విస్ససద్దపరియన్తా తీసు** లిఙ్గేసు వత్తన్తే.

౧౪౬. చతుక్కం ఇట్ఠగన్ధే. ఇట్ఠో గన్ధో **ఇట్ఠగన్ధో,** అథ వా ఇట్ఠో గన్ధో అస్స **ఇట్ఠగన్ధో.** సుట్ఠు రభన్తి తుస్సన్త్యనేనాతి **సురభి,** ఇ. సున్దరో గన్ధో అస్స **సుగన్ధో, సుగన్ధి** చ, అన్తస్సికారాదేసో.

ద్వయం దుగ్గన్ధే. పూతి గన్ధో అస్స, పుబ్బే వియ ఇకారాదేసో, కమ్మధారయసమాసం అస్సత్థ్యత్థేపి కత్తుమిచ్ఛన్తి, పక్రియాలాఘవత్థం బహుబ్బీహియేవ న్యాయోతి. దుట్ఠు గన్ధో అస్సాతి **దుగ్గన్ధో,** తేన వుత్తం **కచ్చాయనేన** – “కమ్మధారయమన్తత్థియేహి బహుబ్బీహి లఘుతరో”తి. అఞ్ఞే తు లాఘవ'మనాదరమానా ఇచ్ఛన్తేవ మన్తత్థియం. దువిధో వా వాచ్చధమ్మో లహు గరు చ, తత్ర బహుబ్బీహినా లహు, కమ్మధారయమన్తత్థియేనగరు. కిఞ్చ బహుబ్బీహినా అతిసాయనాద్యత్థో న గమ్యతేతి అవస్సం తప్పటిపాదనాయ కమ్మధారయపుబ్బకో మన్తత్థియేవ దట్ఠబ్బో.

ద్వయం చితాధూమాదిగన్ధే. **విస** విప్పయోగే, **నో.** ఆమస్స వసాదివత్థునో గన్ధో తంయోగా, ఇ, **యం**సద్దో తస్స నపుంసకత్తదీపకో.

౧౪౭. **కుఙ్కుమాదయో** చత్తారో చతుజ్జాతిగన్ధో నామ. **కుక, వక** ఆదానే, ఉమో, నిగ్గహీతాగమో చ, **కుఙ్కుమం,** లోహితచన్దనం, యం “కస్మీరజ”న్తి వుచ్చతి, **కమిస్స** వా **కుఙ్కాదేసో, కుఙ్కుమం. యు** మిస్సనే, యు, యవనం, తస్స పుప్ఫం **యవనపుప్ఫం,** దేవకుసుమం, యవనదేసే జాతం పుప్ఫన్తి వా **యవనపుప్ఫం.** యం “లవఙ్గ”న్తిపి వుచ్చతి, యం పుప్ఫం సుచిపుప్ఫసమానం. **తగి** గత్యత్థో **దణ్డకో** ధాతు, అరో, **తగరం,** కుటిలం. తరుతో జాతో **తురుక్ఖో,** ఖో, **ఉత్త**ఞ్చ, సల్లకీదవో హి “తురుక్ఖో”తి వుత్తో.

౧౪౮. పఞ్చేన ఛరసానం నామాని. కం పానీయం సేవతేతి **కసావో,** అవో, అథ వా కం సవాపేతీతి **కసావో సు** సవనే. తువరోపి కసాయోపి **కసావ**పరియాయో. **తిజ** నిసానే, తో, తిత్తో, కటు. **మధు** మాధురియం, తంయోగా **మధురో.** లునాతి జళత్తన్తి **లవణో,** యు. **అమ్బ**సద్దే, అరో, **ఇత్తం,** లత్తఞ్చ. **కట** గతియం, ఉవ్వ, **ఉత్తం.** ఇమే ఛ రసా నామ వుచ్చన్తి. **తబ్బతి** దబ్బే **కసావాదిసద్దా తీసు** లిఙ్గేసు వత్తన్తి.

౧౯౯. ద్వయం ఫోట్ఠబ్బే. ఫుసితబ్బో **ఫస్సో, ఫోట్ఠబ్బో** చ, తబ్బో, సస్స **టో, తస్స ఠో.** తికం విసయిమ్హి. విసయో అస్స గయ్హట్ఠేనాత్థీతి **విసయి.** ఉఖతి గచ్ఛతి విసయేతి **అక్ఖం,** ఉస్సత్తం ద్విత్తఞ్చ, నత్థి ఖం వేదనా ఏత్థాతి వా **అక్ఖం, న** హి సుఖవేదనాదయో సమ్పయోగవసేన పఞ్చసు ఇన్ద్రియేసు ఉప్పజ్జన్తి, జవనాదీసు ఏవ పన ఉప్పజ్జన్తీతి తథా వుత్తం, మనిన్ద్రియే తూపచారా [మనిన్ద్రియేసుపచారా (క.)] అక్ఖం. ఇన్దో అత్తా, తస్స లిఙ్గం **ఇన్ద్రియం,** ఇయో. నా'నన్తరేన పయోజకం చక్ఖాదయో బ్యాపారయన్తే, తస్మా అత్థి అత్తా చక్ఖాదీనం పయోజకోతి చక్ఖాదికం లిఙ్గమత్తనో భవతీతి **నికాయన్తరికా.** సయం తిక్ఖమన్దాదిభావే చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం తిక్ఖమన్దాదిభావసమ్భవతో తేసు ఇన్దతి పరమిస్సరియం కరోతీతి వా **ఇన్ద్రియం.**

ఛక్కం నయనే. నేతి అత్తనో నిస్సితం పుగ్గలన్తి **నయనం,** యు. **అసు** బ్యాపనే, అసతి విసయేసు బ్యాపీ వియ భవతీతి **అక్ఖి,** సస్స **కో,** అథ వా **అక్ఖ** బ్యాపనదస్సనేసు, అక్ఖతి విసయేసు బ్యాపీభవతి, అక్ఖతి వా పస్సతి ఏతేనాతి అక్ఖి. నేతీతి **నేత్తం.** లోచతి పస్సతి ఏతేనాతి **లోచనం. అచ్ఛ** దస్సనబ్యాపనేసు, ఇ, **అచ్ఛి.** చక్ఖతి అస్సాదేతి రూపన్తి **చక్ఖు,** ఉ, చక్ఖతి పస్సతీతి వా **చక్ఖు.**

౧౫౦. పఞ్చకం సోతే. సుణాతి ఏతేనాతి **సోతం.** సద్దో గయ్హతే అనేనాతి **సద్దగ్గహో. కర** కరణే, ణో, **కణ్ణో,** కణ్ణతి సుణాతి ఏతేనాతి వా **కణ్ణో, కణ్ణ** సవనే. సుణాతి యేనాతి **సవనం, సుతి** చ, యు,తి చ.

చతుక్కం ఘానే. నసన్తి ఏతాయాతి **నత్థు,** థు, ఆ, **నాసా.** ణ్వు, **అక** చ **ఇకారో** చ **నాసికా. ఘా** గన్ధోపాదానే, ఘాయతి గన్ధోపాదానం కరోతీతి **ఘానం,** యు, ఘాయన్త్యనేనాతి వా **ఘానం.**

ద్వయం జివ్హాయం. జీవతి ఏతాయాతి **జివ్హా,** హో, **జీవ** పాణధారణే. జీవితనిమిత్తం రసో జీవితం నామ, తం అవ్హాయతీతి వా **జివ్హా,** వణ్ణలోపో. రసన్తి ఏతాయాతి **రసనా, రస** అస్సాదనే, రసం జానాతీతి వా **రసనా, ఞాస్స నా, నీ** నయే వా, అ.

౧౫౧. పఞ్చం సరీరే. సరతి గచ్ఛతి, సరన్తి వా తం హింసన్తీతి **సరీరం,** ఈరో. **వప** బీజసన్తానే. వపతి కుసలాకుసలబీజమేత్థాతి **వపు,** ఉ. గచ్ఛతి, గణ్హాతి వా కుసలాకుసలమేతేనాతి **గత్తం, గము** గతియం, **గహ** ఉపాదానే వా. “అత్తా”తి అభిధానం, బుద్ధి చ భవన్తి ఏతస్మాతి **అత్తభావో.** వుణోతి సంవరతి ఏత్థాతి **బోన్ది, వు** సంవరణే, ది, నిగ్గహీతాగమో. వివిధం గణ్హాతి ఏత్థాతి **విగ్గహో. దిహ** ఉపచయే, దిహతి వడ్ఢతి ఏత్థ కుసలాకుసలన్తి **దేహం.** అయం **దేహసద్దో పురిసే** పుల్లిఙ్గేవత్తతి. కుచ్ఛితానం ఆయో ఉప్పత్తిట్ఠానన్తి **కాయో. తను** విత్థారే, ఉ, తను, **తను**సద్దోయం ఇత్థియం. ఏత్థాపి **వా**సద్దో సమ్బన్ధితబ్బో. “అఙ్గేనాఙ్గం తను చ తనునా గాళ్హతత్తేన తత్త”న్తి [ఉత్తరమేఘ ४౨] హి **మేఘదూతే** వుత్తం. కళే రేతసి వరం **కళేవరం,** అలుత్తసమాసోయం.

౧౫౨-౧౫౪. ఛక్కం చిత్తే. చిన్తేతీతి **చిత్తం. చేతో చ,** నలోపో. మనతి జానాతీతి **మనో.** విజానాతీతి **విఞ్ఞాణం,** యు. హరతి అత్తనో ఆధారన్తి **హదయం,** యో, **రస్స దో** చ. మనో ఏవ **మానసం,** సకత్థే సణ.

చుద్దస బుద్ధాఖ్యస్స గుణస్స నామాని. ఝాయతీతి **ధీ, ఝే** చిన్తాయం, ఝస్స **ధో,** నదాది, **ధీ,** ధారేతీతి వా **ధీ,** క్వి, నదాది, ధీ , సబ్బత్థేసు ధీకారో జాయతి ఏతాయాతి వా **ధీ,** నదాది. పఞ్ఞాయతే ఏతాయాతి **పఞ్ఞా,** అ. బుజ్ఝతే తాయాతి

బుద్ధి,తి. **మేధ** హిం సాసఙ్గమేసు, కరణే అ, **మి** హింసాయం వా, ధో, **మేధా.** మనతి జానాతీతి **మతి, ముతి** చ, **ఉ**త్తం, మునాతీతి వా **ముతి, మున** ఞాణే,తి, ముతి. **భూ** సత్తాయం, రి, నదాది, **భూరీ,** భూసఙ్ఖాతే అత్థే రమతీతి వా **భూరీ,** క్వి, నదాది. మనతి జానాతీతి **మన్తా,** అన్త, ఆ. విదతి జానాతీతి **విఞ్ఞూ, పచ్చుఞ్ఞు**దినా సిద్ధం. **యు** మిస్సనే. యమతి మిస్సీభవతి ఞేయ్యేసూతి **యోని.** పటిముఖం భన్తి ఉపట్ఠహన్తి ఞేయ్యా ఏతేనాతి **పటిభానం,** యు. న ముయ్హతి ఏతేనాతి **అమోహో.** వీమంసా విచయో సముపేక్ఖా ఉపలద్ధి పటిపత్తి ఉత్తిచేతనాదీనిపి బుద్ధినామాని.

విపస్సనాదయో నేపక్కన్తా పరియాయా **పఞ్ఞాభేదా** పఞ్ఞావిసేసా. తత్థ వివిధం అనిచ్చాదికం సఙ్ఖారేసు పస్సతీతి **విపస్సనా,** యు. సమ్మాదస్సనలక్ఖణా **సమ్మాదిట్ఠి,** సా దువిధా లోకియలోకుత్తరవసేన. తత్థ పురిమా ఛబ్బిసుద్ధిప్పవత్తికాలే, ఇతరా ఞాణదస్సనవిసుద్ధికాలే లబ్భతి. **ఆది**పరియాయేన **పభుతి**నా అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియాదయో గహితా. తత్థ తత్థ కారియేసు విచారణా. **మాన** వీమంసాయం, నో, చిత్తాభోగాది. విచారయతే ఏతాయాతి **విచారణా, చర** సఞ్చయే, చురాదిగణో, యు. సమ్పజానాతీతి సమ్పజానో, పుగ్గలో, ధమ్మసమూహో వా, **ఞాస్స జా,** తస్స భావో **సమ్పజఞ్ఞం, ణ్యస్స ఞో,** ద్విత్తం, తం సాత్థకసమ్పజఞ్ఞాదివసేన చతుబ్బిధం. నిస్సేసతో పాచేతి కుసలధమ్మేతి నిపకో, ఞాణీ పుగ్గలో, తస్స భావో **నేపక్కం.** ద్వయం వేదనాయం. వేదయతీతి **వేదయితం, విద** అనుభవనే, **చురాదిత్తా** ణయో, తో, **ఇ**కారాగమో చ. వేదయతీతి **వేదనా,** యు.

౧౫౫. పఞ్చకం వితక్కే. **తక్క** వితక్కే. తక్కేతి సమ్పయుత్తధమ్మే ఆరమ్మణం అభినిరోపేతీతి **తక్కో. వితక్కో**తి ఉపసగ్గమత్తమేవ విసేసో. సఙ్కప్పన్తి పభవన్త్యనేనాతి **సఙ్కప్పో,** ణో, **కప్ప** వితక్కే, **కప్ప** సామత్థియే వా, భూవాది, సఙ్కప్పయన్తి పభవన్త్యనేనాతి వా **సఙ్కప్పో, కప్ప** వితక్కే, చురాది. **అప** పాపుణనే, అప్పేతి సమ్పయుత్తధమ్మే పాపేతి ఆరమ్మణన్తి **అప్పనా,** యు, ఆ. **ఊహ** వితక్కే. ఊహన్త్యనేనాతి **ఊహో. తక్కఊహ**సద్దా చేత్థ అజ్ఝాహారవాచకాపి భవన్తి, అజ్ఝాహారం నామ ఊనపూరణత్థమధికప్పభేదాహారణం [మధికోపాదానం (చిన్తామణిటీకా)]. "అజ్ఝాహారో తక్క ఊహా"తి [అమర ౨.౩] హి **అమరకోసే** వుత్తం. ద్వయం జీవితిన్ద్రియే. **అయ**ఇతి గమనత్థో **దణ్డకో** ధాతు. అయతి అద్ధానం గచ్ఛతి యేనాతి **ఆయు,** ణు, ఏతి ఏతేనాతి వా **ఆయు, ఇ** గతిమ్హి, ణు, ఇస్సే, ఏ అయ. జీవన్తి అనేనాతి **జీవితం, జీవ** పాణధారణే.

చతుక్కం సమాధిమ్హి. నానాలమ్బణవిసారణాభావతో ఏకం అగ్గం ఆరమ్మణమేతస్సాతి ఏకగ్గం, చిత్తం, "**అగ్గ**సద్దో చేత్థ ఆలమ్బణవాచకో"తి హి **సద్ధమ్మటీకాయం** వుత్తం, తస్స భావో **ఏకగ్గతా,** ఏకం వా ఆరమ్మణం అజతి గచ్ఛతీతి ఏకగ్గం, తస్స భావో **ఏకగ్గతా.** కామచ్ఛన్దం సమేతీతి **సమథో,** థో, **సము** ఉపసమే, "సమాధి కామచ్ఛన్దస్స పటిపక్ఖో"తి [పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧౧; ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧౬౦] హి వుత్తం. విక్ఖిపనం నానారమ్మణపేరణం విక్ఖేపో, సో నత్థి ఏత్థాతి **అవిక్ఖేపో.** ఏకారమ్మణే సుట్ఠు ఆధానం **సమాధి,** సఞ్ఞాయమి, నానాలమ్బణవిక్ఖేపవసప్పవత్తం అధిసఙ్ఖాతం చిత్తబ్యధం సమేతీతి వా **సమాధి,** నేరుత్తో.

౧౫౬. పఙ్జేన వీరియస్స నామాని. **ఉ** దుక్ఖలాభం, ఉద్ధం వా సహతి ఖమతీతి **ఉస్సాహో,** ణో. ఆ భుసో కాయం, చిత్తఞ్చ తాపేతీతి **ఆతప్పో** [ఆతాపో (?) అభిధానప్పదీపికాటీకా ౧౧౩౫ గాథాయం పస్సితబ్బం], **తప** సన్తాపే. లీనం చిత్తం పగ్గణ్హాతి ఉక్ఖిపతీతి **పగ్గహో.** అత్తనో నిస్సయం పరమత్థం గణ్హాపేతీతి వా పగ్గహో. "**ప**సద్దో పరమత్థేపీ"తి హి **ఏకక్ఖరకోసే** వుత్తం. వాయమన్తి యేనాతి **వాయామో, వాయమ** ఉస్సాహనే, అథ వా **వయ** గమనత్థో **దణ్డకో** ధాతు, వయతి సబ్బకాలన్తి **వాయామో,** అమో, వాయో వియ సదా అమతి గచ్ఛతీతి వా **వాయామో.** పరం పరం ఠానం అక్కమతీతి **పరక్కమో,** పరం పచ్చనీకభూతం కోసజ్జం అక్కమతీతి వా **పరక్కమో.** పదహతి యేనాతి **పధానం,** యు. **దహస్స ధో, దహ** భస్మీకరణే

[పపుబ్బధాధాతునా సాధేతబ్బం మఙ్ఘో]. వీరే సాధు, వీరానం వా కమ్మం, విధినా వా ఈరయితబ్బం పవత్తేతబ్బన్తి **వీరియం, ఈర** గతియం, ఈహతి ఏతి వా యాయ సుభాసుభఫలన్తి **ఈహా, ఈహ** చేట్ఠాయం, **ఇ** వా గతిమ్హి, పచ్ఛిమే **హపచ్చయో,** ఉద్ధం యన్తి యేనాతి **ఉయ్యామో,** అమో. తిట్ఠతి ఏత్థ సుభాసుభఫలన్తి **ధితి,**తి, **ఠా** గతినివత్తియం.

౧౩౭. పజ్జేన వుత్తపరియాయస్స వీరియస్స చత్తారి అఙ్గాని దస్సేతి. తచాదీనం తిణ్ణం **అవసిస్సనం** అవసేసతా మంసలోహితేహి అవధిభూతేహి, మంసలోహితానం పన **సుస్సనం** సుక్ఖతా . ఏతాని చత్తారి అధిట్ఠానవసప్పవత్తాని వీరియస్స **అఙ్గాని** కారణాని హోన్తి. **అఙ్గ** గమనత్థో **దణ్డకో** ధాతు. అఙ్గతి సిద్ధిం గచ్ఛతి వీరియఫలమేతేహీతి **అఙ్గాని. తచ** పాలనే, ణో, **తచో. నహ** బన్ధనే ఆరు. **న్హారూ**తిపి పాఠో. తత్థ **న**స్స లోపో. **సిస** అసబ్బప్పయోగే, యు, ద్విత్తం. అసతి ఖేపేతి అద్ధానన్తి **అట్ఠి,**తి, నపుంసకే, సేరుత్తో, ఆ భుసో తిట్ఠతి ఏతేనాతి వా **అట్ఠి,** ఇ. **మన** ఞాణే, సో, నస్స నిగ్గహీతం, **మంసం. రుహ** జననే, ఇతో, లత్తం, **లోహితం.**

౧౩౮. అసారుసాధనేపి యస్సా వసేన ఉయ్యామో, సా **అధిమత్తేహా** అధికసత్తియుత్తా ఈహా ఉస్సోళ్హీ నామ, ఉ పబలం దుక్కరకమ్మం సహతి యాయాతి **ఉస్సోళ్హీ, సహస్స సోళ్హో,** నదాది, ఉస్సాహోనం ఊహాతి వా **ఉస్సోళ్హీ,** యథా "పదట్ఠాన"న్తి, ఆకారస్సో, **హస్స ళో, ఊ**లోపో, నదాది, వాయామమత్తేపి. ద్వయం సతియం. సరతి, సరన్తి వా తాయ, సరణమత్తమేవ వా ఏసాతి **సతి,**తి, పమాదం వా సరతి హింసతీతి **సతి.** అను పునప్పునం సతి **అనుస్సతి,** ఉపసగ్గమత్తమేవ వా విసేసో, ద్వేపి ఇత్థియం.

ద్వయం లజ్జాయం. **లజి** పీళే, **కాతన్త**ధాతు. **లజ్జ** లజ్జనే, మోగ్గల్లానధాతు, లజ్జతి పాపాతి **లజ్జా,** అ. **హిరీ** లజ్జియం, ఇ. హిరియతి పాపాతి **హిరీ. సమానా** తుల్యత్థా ద్వే. ద్వయం ఓత్తప్పే. ఓత్తప్పతి భాయతి పాపతోతి **ఓత్తప్పం, తప** భయే **అవ**పుబ్బో. పాపతో భాయతి సీలేనాతి **పాపభీరు,** పుగ్గలో, చిత్తం వా, తస్స భావో తథా.

౧౩౯. పజ్జద్ధేన ఉపేక్ఖాయ వేదనాయ నామాని. మజ్ఝత్తే మజ్ఝత్తసభావే పవత్తా **మజ్ఝత్తికా.** ద్విన్నం వేదనానం సమీపే పవత్తా ఇక్ఖా అనుభవనన్తి **ఉపేక్ఖా, ఇక్ఖ** దస్సనే. అదుక్ఖా చ సా అసుఖా చేతి **అదుక్ఖమసుఖా, మ**కారో పదసన్ధికరో.

ద్వయం మనసికారే. భవఙ్గవసేన పవత్తస్స చిత్తస్స ఆభుజనతో ఆవట్టాపనతో **చిత్తాభోగో.** పాలనజ్ఝోహారత్థో చేత్థ **భుజ**ధాతు ఆవట్టనత్థో **ఆ**పుబ్బత్తా, ఇదం పన వీథిజవనపటిపాదకే సన్ధాయ వుత్తం, చిత్తస్సారమ్మణే ఆభుజనం పవత్తనం వా **చిత్తాభోగో,** ఇదం పన ఆరమ్మణపటిపాదకవసేన వుత్తం. భవఙ్గమనతో విసదిసం మనం కరోతీతి **మనక్కారో,** కరణం వా కారో, మనస్మిం కారో **మనక్కారో.** ఏత్థ చ పఠమవికప్పేన ద్వే పటిపాదకా వుత్తా, పచ్ఛిమేన తు ఇతరో.

ద్వయం అధిమోక్ఖే. **ముచ** మోచనే, అధిముచ్చనం "ఇదమేవా"తి సన్నిట్ఠానకరణం **అధిమోక్ఖో.** నిచ్ఛయనం నిణ్ణయనం **నిచ్ఛయో, చయ** గమనత్థో **దణ్డకో** ధాతు, **చ**స్స ద్విత్తం, **ఛ**త్తం, ని భుసం ఛేదనం వా **నిచ్ఛయో, ఛిది** ద్విధాకరణే, ఇస్సత్తం, **ద**స్స **యో,** అసరూపద్విత్తం.

౧౪౦. పజ్జద్ధం దయాయం. **దయ** దానగతిహింసారక్ఖణేసు. దయతి పరదుక్ఖం, అత్తసుఖఞ్చ హింసతీతి **దయా,** అ. **కపి** చలనే, అను పునప్పునం కమ్పేతి అత్తాధారస్స చిత్తన్తి **అనుకమ్పా.** కం సుఖం రున్ధతీతి **కరుణా, రుధి** ఆవరణే, **ధ**స్స **ణో,**

అథ వా కరోన్తి అత్తానమధీనమేతాయాతి **కరుణా,** యు, ఆ, కరుణా, సా ఏవ **కారుఞ్ఞం. అనుద్దయాతి** ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం.

పఞ్చద్ధం విరతియం. **రము** ఉపరమే **విపుబ్బో,** విరమణం **వేరమణీ,** యు, నదాది, వేరం మణతి వినాసేతీతి వా **వేరమణీ.** విరమణం **విరతి,**తి. దూరతో విరమణం **ఆరతి.**

౧౬౧. చతుక్కం ఖన్తియం. తితిక్ఖనం ఖమనం **తితిక్ఖా, తిజ** ఖన్తియం, ఖో, ద్విత్తం, కత్తాది, ఆ. ఖమనం సహనం **ఖన్తి,**తి. ఖమతే **ఖమనం, ఖమా** చ, **ఖము** సహనే. ద్వయం మేత్తియం. **మిద** స్నేహే, మిజ్జతి సినేహతీతి **మేత్తా,** త, ఆ. **మేత్తి,**తి. అథ వా మిత్తే భవా **మేత్తా, మేత్తి** చ.

పఞ్చద్ధం దిట్ఠియం. దస్సీయతే **దస్సనం, దిస** పేక్ఖనే, యు. దస్సనం **దిట్ఠి. లభ** లాభే,తి, **లద్ధి,** మిచ్ఛాదిట్ఠియమేవ. సేసా తు ఉభయత్ర. ఠితపక్ఖో **సిద్ధన్తో** [ఠితో పక్ఖో సిద్ధన్తో, పుబ్బపక్ఖం నిరస్య సిద్ధపక్ఖట్ఠాపనే ఇతి భావో (చిన్తామణిటీకా)], సిద్ధో అన్తో అనేనాతి విగ్గహో. సమన్తతో అయనం గతి **సమయో.**

౧౬౨. **దోహళ**న్తం తణ్హాయం. **తస** పిపాసాయం, యాయ తసన్తి, సా **తణ్హా,** ణ్హో. **ఇణమ్హి తసిణా. ఏజ** కమ్పనే, **ఏజా** . సంసారతో నిస్సరితుమప్పదానవసేన జాలసదిసత్తా **జాలినీ,** ఉపమానే ఇనీ. **విస** పవేసనే, సబ్బత్ర విసతా పత్థితాతి **విసత్తికా,** సకత్థే ణికో. **ఛన్ద** ఇచ్ఛాయం, ఛన్దనం **ఛన్దో,** కత్తుకమ్యతాపి. తేసు తేస్వారమ్మణేసు ఆకులీభూతత్తా జటా వియాతి **జటా. కము** ఇచ్ఛాయం,తి, **నికన్తి. ఇసు** ఇచ్ఛాయం, అ, ఇస్స **ఆ, ఆసా. సివు** తన్తసన్తానే, భవాదీహి భవాదయో సిబ్బతీతి **సిబ్బినీ,** అ, ఇనీ. సత్తే భవం నేతీతి **భవనేత్తి,**తి.

౧౬౩. **ఝే**చిన్తాయం, ఆరమ్మణాభిముఖం ఝాయతీతి **అభిజ్ఝా,** ఆ. **వన** సమ్భత్తియం, వనతి యేన సో **వనథో,** థో. **వా** గతియం, వాతి ఆరమ్మణన్తి **వానం,** యు. **లుభ** ఇచ్ఛాయం, లుబ్భనం **లోభో,** ణో. **రఞ్జ** రాగే, రజ్జనం, రజ్జన్తి వా యేన సో **రాగో,** ణో. **లయ** గతియం, ఆ పునప్పునం లయత్యారమ్మణేసూతి **ఆలయో,** పునప్పునం లయతి సంసిలేసతి యేనాతి వా **ఆలయో.** "**లయో** వినాసే సంసిలేసే, సామ్యే తోరియత్తికస్స చే"తి **నానత్థసఙ్గహే. పిహ** ఇచ్ఛాయం, చురాది, అ, పిహయతి యాయాతి **పిహా.** చిత్తస్స నానారమ్మణేసు విబ్భమకరణతో మనసో రథో ఇవ **మనోరథో,** మనో ఏవ రథో వియాతి వా **మనోరథో. ఇసు** ఇచ్ఛాయం, అ, సస్స **ఛా**దేసో. **లస** కన్తియం, అభిముఖం కత్వా లసతి యేనాతి **అభిలాసో,** ణో. **కము** ఇచ్ఛాయం, ణో, **కామో . దుహ** పపూరణే, దుహనం దోహో, తం లాతీతి **దోహళో,** దుట్ఠం హదయమేతేనాతి వా **దోహళో, హదయ**స్స **హళో, హల** కమ్పనే ద్విసద్దూపపదో, ద్వీహి హలతి కమ్పతీతి వా **దోహళో,** అ, ద్విస్స **దో, ల**స్స **ళో.** ద్వే హదయా అస్స పరమత్థస్సాతి వా **దోహళో.** అ, ద్విస్స **దో, హదయ**స్స **హళో,** దస్స **ళో** వా, **యలో**పో, ఇచ్ఛావిసేసత్తేపి దోహళస్స సామఞ్ఞవత్తిచ్ఛాయ నిద్దేసో.

అతణ్హాసభావమ్పి రుచిం ఆలమ్బణిచ్ఛాసభావసామఞ్ఞేన ఇధేవ వత్తుమాహ "**ఆకఙ్ఖాతు**"ఇచ్చాది. **కఙ్ఖ** ఇచ్ఛాయం, అ. **రుచ** రోచనే, రోచనం కత్తుకామతా, ఇ, **రుచ** దిత్తియం వా, రుచి. కత్తుకామతేవ. **సా** రుచి అధికా లాలసా నామ, **లస** కన్తియం, పునప్పునం, అతిసయం వా లసతీతి **లాలసా,** ద్విత్తం, అస్సా. "యాచనాయం మహిచ్ఛాయం [తణ్హాతిరేకే యాచనాయం (చిన్తామణిటీకా ౩.౨౮)], ఉస్సుక్కే లాలసా ద్వినూ"తి **రుద్దో.**

౧౬౪. తికం విరోధే. పాయేన వీరేసు భవం **వేరం,** పటిఘుపాపేసుపి. **రుధ** పటిఘాతే, విరుజ్ఝనం **విరోధో. దిస** అప్పీతియం, విద్దేసనం **విద్దేసో.**

రోసన్తం కోధే. **దుస** అప్పీతియం, దుస్సనం **దోసో.** ఆరమ్మణే పటిహఞ్ఞతీతి **పటిఘం, హన** హింసాయం, **పటిఘ**సద్దోయం పుల్లిఙ్గే వా భవతి. **కుధ** కోపే, కుజ్ఝనం **కోధో.** ఆగన్త్వా హఞ్ఞతీతి **ఆఘాతో. కుప** కోపే, కుప్పతీతి **కోపో,** కోపయతి వా చిత్తన్తి **కోపో. రుస** రోసనే, రుసనం దుస్సనం **రోసో.**

ద్వయం పరానత్థచిన్తనే. బ్యాపజ్జతి వినస్సతి చిత్తమేతేనాతి **బ్యాపాదో,** పటిఘేపి. **పద** గతిమ్హి. పరసమ్పత్తీసు నాభిరమతీతి **అనభిరతి, రము** రమణే,తి.

౧౬౫. ద్వయం ఉపనాహే. **నహ** బన్ధనే, పునప్పునం, ఉపగన్త్వా వా నయ్హతి చిత్తన్తి **ఉపనాహో.** బజ్ఝతి వేరమనేనాతి **బద్ధవేరం.** ద్వయం సోకే. **సుచ** సోకే, ణో, సుచనం **సోకో.** సుచతే **సోచనం.**

తికం రుదితే. **రుది** అస్సువిమోచనే, సబ్బత్ర భావే తో. **కది** అవ్హానే, రోదనే చ, **త**పచ్చయస్స **అణ్ణ**దేసే **రుణ్ణం.** ద్వయం పరిదేవనే. దేవనం సోకేన విలాపో, పునప్పునం, సమన్తతో వా దేవో **పరిదేవో, పరిద్దవో** చ.

౧౬౬. తికం భయే చిత్తుత్రాససఙ్ఖాతే. సబ్బత్ర భావసాధనం. **భీ** భయే, భాయనం **భీతి,**తి. **భయం,** ణో. **తస** ఉబ్బేజే, ఉత్తసతే **ఉత్తాసో,** ణో. ద్వయం మహతి భయే. భీరునో ఇదం **భేరవం,** ణో. మహన్తఞ్చ తం భయజనకత్తా భయఞ్చాతి **మహబ్భయం. మహాభయ**న్తిపి పాఠో.

౧౬౭. పఞ్చం భాయితబ్బసామఞ్ఞే. **భేరవ**సద్దోయం సామఞ్ఞవాచకోపి అత్థీతి ఇధ నిద్దేసో. భాయతి యస్మాతి **భింసనం,** సో, యు, బిన్దాగమో. భాయతి యస్మాతి **భీమం,** మో. **దర** విదారణే, దరీయతీతి **దారుణం,** ఉణో. భాయతి యస్మాతి **భయానకం,** ణ్వు, **అనకా**దేసో. **ఘుర** భీమే, ఘురతి భింసతీతి **ఘోరం,** ణో. పటివత్తతి భయం చిత్తుత్రాసో యస్మాతి **పటిభయం.** భాయతి యస్మాతి **భేస్మం, స్మ**పచ్చయో. భయం కరోతీతి **భయఙ్కరం,** అలుత్తసమాసోయం. ఇమే నవ **భేరవా**దయో భయభేరవాదిహేతుమ్హి దబ్బే విసేసనభావేన వత్తన్తే, తదా తీసు లిఙ్గేసు, సామఞ్ఞేన తు నపుంసకే.

౧౬౮. ద్వయం పరాభ్యుదయాసహనే. **ఇస్స** ఇస్సత్థే, **ఇస్స** ఇస్సాయన్తి వా ధాత్వత్థో, ఇస్సతి సన్తేసుపి గుణేసు వచసా, మనసా వా దోసారోపనం కరోతీతి **ఇస్సా,** అ. **ఉస్సుయ** [ఉసూయ (?)] దోసావికరణే. తికం మచ్ఛేరే. **మసు** ఆమసనే, **చ్ఛేరచ్ఛర**పచ్చయా, మచ్ఛరమేవ **మచ్ఛరియం,** సకత్థే ఇయో, అథ వా **మసు**ఇచ్చేతస్స పాటిపదికస్స **సుస్స** ణమ్హి **చ్ఛేరచ్ఛరా, మసు** మచ్ఛేరేతిపి ధాతు.

తికం అఞ్ఞాణే. **మూహ** వేచిత్తే, ముయ్హన్తి తేన సమ్పయుత్తధమ్మా, సయం వా ముయ్హతి, ముయ్హనమత్తమేవ వా తన్తి **మోహో. విద** ఞాణే, న విదతీతి **అవిజ్జా.** న విజానాతీతి **అఞ్ఞాణం.** తికం మానే. భూతేనాభూతేన వా పరతో ఉక్కంసకప్పనేన చేతసో ఉన్నతి **మానో,** యథా "సూరో అత్థవాహ'మస్మి సీలవా బుద్ధిసమ్పన్నో"తి [అపేహి భలవా అస్మి, సీలవా బుద్ధిసంయుతో (చిన్తామణిటీకా ౭.౨౨)]. **మాన** పూజాయం, చురాది, అ. ధారణత్థో **ధా**ధాతు, కరోత్యత్థే **విపుబ్బో,** సేయ్యాదిభావే అత్తానం విదధాతి యాయ సా **విధా,** తీసు. ఉద్ధం నమతి యాయ సా **ఉన్నతి,** ఇత్థియన్తి.

౧౬౯. ద్వయం ఉద్ధచ్చే. **హన** గతియం, ఉద్ధం ఉద్ధం హనతి గచ్ఛతీతి ఉద్ధతో, తో, **హనస్స ధో,** అసరూపద్విత్తం, చిత్తం, ఉద్ధతస్స భావో **ఉద్ధచ్చం. ధావ** గతియం, ఉద్ధం ధావతి చిత్తమేతేనాతి **ఉద్ధవం,** అ, రస్సో.

తాపాదిపఞ్చకం కుక్కుచ్చే. **తప, ధుప** సన్తాపే, తపతి చిత్తమేతేనాతి **తాపో,** ణో. కుచ్ఛితం కరోతీతి కుక్కుతం, చిత్తం, తంసమఙ్గీ వా, తస్స భావో **కుక్కుచ్చం.** పచ్ఛా తపతి ఏతేనాతి **పచ్ఛాతాపో.** అను పచ్ఛా తపతి యేన సో **అనుతాపో. సర** గతియం, విరూపేన పతి పునప్పునం సరతి చిత్తమేతేనాతి **విప్పటిసారో, తస్స టో.**

౧౭౦. పఞ్చం విచికిచ్ఛాయం. **లిఖ** లేఖనే, మనం విలేఖతి ద్విధాకరణవసేనాతి **మనోవిలేఖో. దిహ** ఉపచయే. ఇధ పన **సం**పుబ్బత్తా సంసయే, కరణే ణో. **సీ** సయే, ఇధ **సం**పుబ్బత్తా కఙ్ఖాయం, సబ్బత్రేవం. “కథమిద”మితి కథయతి యాయ సా **కథంకథా. కిత** రోగాపనయనే, **ఛ**పచ్చయో, ద్విత్తాది, విగతా చికిచ్ఛా ఞాణప్పటికారో ఏతాయాతి **విచికిచ్ఛా. ఇల** గతికమ్పనేసు, ద్విధా ఇలతి చిత్తమేతేనాతి **ద్వేళ్హకం, హ**పచ్చయో, సకత్థే కో చ. **కఙ్ఖ** విచికిచ్ఛాయం, అ, ఇత్థియం. **సఙ్క** సఙ్కాయం. వివిధేనాకారేన మఞ్ఞతి యస్మా, సా **విమతి. మన** ఞాణే, ఇత్థియన్తి.

౧౭౧. తికం నీచపకతిదోససముబ్భూతరూపిస్సరియాదినిమిత్తికే మదే, యస్మిం సతి ఉత్తరదానసాదరోలోకనాదివిముఖో పురిసో జాయతే. మదోప్యత్ర “కత్థూరీగబ్బరేతేసు, మదోహస్సేభదానేసూ”తి [కత్తరి గబ్బరేతేసు, మదో పురిసమానేసూతి (నిస్సయ)] **రభసో. గబ్బ** మానే, చురాది, అ, అథ వా **గర** సేచనే, బో. **మాన** పూజాయం, విసేసతో మానేతీతి **అభిమానో.** అహంకారే **అహం**సద్దో నిపాతో, **అమ్హ**సద్దోప్యత్ర, “అహ”మితి అత్తానం కరోతి యేనాతి **అహంకారో.** ద్వయం చిన్తాయం. **చిన్త** చిన్తాయం, అ. **ఝే** చిన్తాయం, ఝాయతే **ఝానం,** ద్వీసుపి భావసాధనం, అ. వితక్కచిన్తానం కో భేదో? వితక్కో తావ వాచాయ పుబ్బభాగప్పవత్తో, “పుబ్బేవ ఖో, గహపతి, వితక్కేత్వా విచారేత్వా పచ్ఛా వాచం భిన్దతీ”తి [సం॰ ని॰ ౪.౩౪౮] హి వుత్తం. ఇతరా పన తస్సా అపుబ్బభాగప్పవత్తాపీతి అయమేతాసం విసేసో. అథ వా వితక్కో పకిణ్ణకపరియాపన్నో ఏకో చేతసికధమ్మో, ఇతరా పన సబ్బసాధారణపరియాపన్నో మనసికారనామకో ఏకో చేతసికధమ్మోతి అయమేతాసం విసేసో.

ద్వయం నిచ్ఛయే. **నయ** గమనత్థో **దణ్డకో** ధాతు, ఆరమ్మణం నిచ్ఛినన్తో నయతీతి **నిణ్ణయో, నస్స ణత్తం.** అథ అధిమోక్ఖనిణ్ణయానం కో భేదో? అధిమోక్ఖో ఆరమ్మణం అజ్ఝోగాహేత్వా తిట్ఠతి, నిణ్ణయో వినిచ్ఛయమత్తమేవాతి అయమేతేసం విసేసో. అథ వా అధిమోక్ఖో పసాదేపి సమ్భవతి, ఇతరో పన న తథాతి అయంప్యేతేసం భేదో . తత్ర **నిచ్ఛయ**సద్దో ఇధాపి పవత్తతీతి ద్వీసుపి వుత్తో.

పాదేన అబ్భుపగమస్స నామాని. **పతి**పుబ్బో ఞానాతి అబ్భుపగమే, ఇత్థియం అ, **పటిఞ్ఞా.** తథా సుణోతి చ, అ, **పటిస్సవో,** ద్వీసుపి భావసాధనం. సంవిదా’గూ, పటిఞ్ఞానం, నియమో, అస్సవో, సంసవో, అఙ్గీకారో, అబ్భుపగమో, సమాధిఇచ్చాదీనిపి అబ్భుపగమస్స నామాని [అమర ౩.౩౹].

౧౭౨. ఛహి పదేహి అనాదరస్స నామాని. **మాన** పూజాయం, చురాది, **మన** ఞాణే వా, హేట్ఠా కత్వా జాననం **అవమానం,** భావే యు. యో యేనానాదరితో, స తతో అవస్సమేవ కాయవచీమనానం అఞ్ఞతరేనావధీయతేతి అనాదరేపి బ్యవధానాభిచారతో **తిర**సద్దో అన్తరధానే వత్తమానో సమ్బుజ్ఝతేతి తిరోధానకరణం **తిరక్కారో. పరి పరా**పుబ్బో **భూ**ధాతు

అవఞ్ఞాణే, **అవపుబ్బో** జానాతి చ, సబ్బత్ర భావే ణో, అ చ. **దర** ఆదరే, ఆదరో సక్కారో, తబ్బిపరీతో **అనాదరో.** పరాభవనం **పరాభవో.** అవజాననం **అవఞ్ఞా.**

ద్వయం ఉమ్మాదే. చిత్తస్స విబ్భమో భన్తి ఉమ్మాదో. **మద** ఉమ్మాదే, ఉగ్గతేహి, ఉమ్మగ్గసణ్ఠితేహి వా దోసేహి మదనం **ఉమ్మాదో.**

౧౭౩. **స్నేహన్తం** స్నేహే. పియస్స భావో **పేమం,** ఇమో, **పియస్స పత్తం,** పీనయతీతి వాపీ, పినో భావో **పేమం,** ఇమో. **సినిహ, స్నిహ** పీతియం, భావే ణో. ద్వయం ముచ్ఛాయం. **పీళ** విబాధాయం, చిత్తస్స పీళా **చిత్తపీళా,** విగతా నీలాదిసఞ్ఞాననలక్ఖణా సఞ్ఞా ఏతస్మాతి విసఞ్ఞీ, తస్స భావో **విసఞ్ఞితా.**

ద్వయం పమాదే. యేన సక్కో సమానో సయం కత్తబ్బం న కరోతి, సో పమాదో, **మద** పమాదే **పపుబ్బో,** పమజ్జనం **పమాదో,** ణో. **సజ** విసజ్జనాలిఙ్గననిమ్మానేసు. సతియా విసజ్జనం **సతివోసగ్గో, ఇస్స ఓ.** అపుబ్బవత్థుపరిక్ఖాతిసయే **కోతూహలాదిద్వయం. తుజ** హింసాయం, కుం పాపం తోజతీతి **కోతూహలం,** అలో, వణ్ణవికారో చ. **తుల** నిక్కసే, కుం పాపం తులయతీతి **కుతూహలం,** అ, **హకారవణ్ణాగమో.** కోతుకం, కుతుకఞ్చ ఏతేసం పరియాయాని.

౧౭౪. **విలాసాదయో క్రియా** చేట్ఠా, కింవిసిట్ఠా? సా క్రియా **నారిసిఙ్గారభావజా** ఇత్థీనం రతిభావజా, యా **హావ**సద్దేనోచ్చన్తే. హుయన్తే రాగినో అత్రాతి **హావో, హు** హవనే, ణో. **ఆదినా** విచ్ఛిత్తిపభుతీనం గహణం, తథా హి వుత్తం **నాటకరతనకోసే** –

> "లీలా విలాసో విచ్ఛిత్తి, విబ్భమో కిలకిఞ్చితం;
> మోట్టాయితం కుట్టమితం, విబ్బోకో లలితం తథా.
>
> వికతఞ్చేతి విఞ్ఞేయ్యా, దస ధీనం [ధీనం చేట్ఠా (క॰)] సభావజా;
> హావో చ హేలా విక్ఖేప-సమ్మోళ్హమదకపణ్య"న్తి.

తత్ర పియసమీపగమనే యో ఠానాసనగమనవిలోకితేసు వికారో, అకస్మా చ కోధమిహితచమక్కారముఖవికూణనం, సో **విలాసో, విపుబ్బా లసధాతుమ్హా** ణో. సుకుమారవిధానేన భముకనేత్తాదిక్రియాసచివకరచరణఙ్గవిన్యాసో **లలితం, లల** విలాసే, తో. అలద్ధపియసమాగమేన కుచిత్తవినోదనత్థం పియస్స యా వేసగతిదిట్ఠిహసితభణితేహానుకతి కరీయతే, సా **లీలా, లల** విలాసే, **లల** ఉపసేవాయన్తి వా ధాత్వత్థో, అ. సురతే పవడ్ఢేచ్ఛా హేళా, **హేలా** వా, **హిల** హావకరణే, అ. మదరాగహస్సజనితో విపరియాసో **విబ్భమో.** ఆభరణవిలేపనాదీనం కుతోచి పియాపరాధతో ఇస్సాయానాదరేన చత్తానం సఖీనం పయతనేన వారణం **విచ్ఛిత్తి, ఛిద** ద్వేధాకరణే,తి. పియేన దత్తం పీతినిబన్ధనం స్వప్పమపి భూసనం విచ్ఛిత్తీత్యఞ్ఞే. **కిలకిఞ్చితా**దయో నాటకసత్థానుసారతో [బ్యాఖ్యాసుధాటీకాటీప్పణే] ఞేయ్యా.

౧౭౫. తికం హసితే. **హస** హసనే, సబ్బత్ర భావసాధనం. సో హాసో మన్దో సమానో మిహితం, సితఞ్చుచ్చతే. **మిహ** ఈసంహసనే. మన్దస్సితం మ్హితన్తిపి పాఠో, **మ్హి** ఈసంహసనేతిపి ధాతు, **మ్హిస్స, మిహిస్స** వా **స్యాదేసో, సితం.** సబ్బత్ర భావే తో.

ఈసంఫుల్లితదన్తేహి, కటాక్ఖేహి సోట్ఠపేహి చ;

అలక్ఖితద్విజద్వారం, సితమిచ్ఛన్తి సూరయో [చిన్తామణిటీకా ౭.౩౪].

ద్వయం మహాహసితే. **అట** గతియం, దూరగామిహాసో **అటహాసో,** అతిక్కన్తో వా హాసో **అటహాసో, తస్స టో,** ఇకారస్సత్తఞ్చ. సితాతిహసితానం అన్తరాళికం **విహసితం.**

ఆకుఞ్చితకపోల’క్ఖం, సస్సనం నిస్సనం తథా;

పత్థావోత్థం సానురాగం, ఆహు విహసితం బుధా [చిన్తామణిటీకా ౭.౩౫].

ద్వయం లోముగ్గమే. రోమానం అఞ్చనం **రోమఞ్చో, అఞ్చ** గమనే, ణో. లోమానం హంసనం ఉద్ధగ్గభావో **లోమహంసనో.**

౧౭౬. పరిహాసాదిఛక్కం వల్లభాదీనం పరిహాసే. పరిహసన్త్యత్రాతి **పరిహాసో,** ణో, పరిభవితుకామేన హాసోతి వా **పరిహాసో. దు** పరిహాసే, **దు** అనాదరేతి వా ధాతు, అ, **దవ** దాహేతి వా ధాతు. **ఖిడ** కీళాయం, ఖిడ్డా, **ఖిద్దా**తిపి పాఠో, అథ వా ఖం తుచ్ఛం ఇడ్డా వాచా, సా ఏత్థాతి **ఖిడ్డా. కీళ** పీతియకీళనేసు, **కీళ** విహారేతి వా, కీళనం **కేళి కీళా చ కీళితఞ్చ. పరిహాసా**దిఛక్కేసుపి అధికరణసాధనమ్పి ఆచరియా వదన్తి.

తికం నిద్దాయం. నిపుబ్బో **దా** సుపనే, అ. **సుప** సయే, ఇనో, **సుపినం.** అ, **సోప్పం.** అచ్చన్తపరిస్సమాదికారణా సబ్బఙ్గనిమీలనం **మిద్ధం.** ముచ్ఛాపాయం మిద్ధం. **మిద** కారియక్ఖమనే, తో. మేధయతి వా మిద్ధం, అకమ్మఞ్ఞభావేన విహింసతీత్యత్థో, కమ్పనత్థో **చల**ధాతు ముచ్ఛాపాయే **పపుబ్బో.** అక్ఖిదలానం పచలభావేన అయతి పవత్తతీతి **పచలాయికా,** ణ్వు, అస్సిత్తం.

౧౭౭-౧౭౮. కేతవన్తం కూటే. కరణం కతి, నిన్దితా కతి **నికతి. అట** గమనే, కుచ్ఛితేనాకారేన అటతీతి **కూటం. కుట** ఛేదనేతి వా ధాతు [సద్దనీతిధాతుమాలాయం పన “కూట అప్పసాదే”తి ధాతునా సాధితం]. **రభి** బ్యాజే, బ్యాజో నామ కేతవం. **సఠ** కేతవే, సఠం, సఠయతి న సమ్మా భాసతి యేనాతి వా **సఠం.** కితవస్స ధమ్మో **కేతవం,** కితవో నామ జూతకారో, చోరో వా, **కిత** నివాసే, అవో. కపటో, బ్యాజో, ఉపధి, కుసతి ఇచ్చాదీనిపి కేతవస్స నామాని.

సత్తకం సభావే. భవనం భావో, సస్స అత్తనో, సన్తో వా సంవిజ్జమానో భావో **సభావో. సజ** విసజ్జనాలిఙ్గననిమ్మానేసు, నత్థి విసజ్జనమేతస్సాతి **నిస్సగ్గో. రూప** పకాసనే, సంవిజ్జమానం రూపం **సరూపం.** కరణం భవనం కతి, పఠమం కతి **పకతి.** యథా పఠమకాలే సమ్భూతా, తథేవ సబ్బదాపీత్యత్థో. **సీల** సమాధిమ్హి, సమాధి నియమో. **లక్ఖ** దస్సనఙ్కేసు, తథేవ లక్ఖీతబ్బన్తి **లక్ఖణం,** యు. తథేవ భవతీతి **భావో.**

ద్వయం ఉస్సవే. **ఉస** దాహే. కం ఉసవన్తి ఉగ్గిరయన్త్యత్రాతి **ఉస్సవో,** నానాసమిద్ధీహి సవన్తి ఏత్థాతి వా **ఉస్సవో. ఛి** ఛేదనే, ఛిన్దతి సోకమేత్థాతి **ఛణో.** యు. ఇస్స లోపో. సోకం, పాపఞ్చ ఛిన్దన్తా అణన్తి సద్దాయన్తి ఏత్థాతి వా **ఛణో. ఛి** ఛేదనే. **అణ** సద్దత్థో **దణ్డకో** ధాతు.

౧౨౯. యథా **సస్నేహం** పకతితిలతేలాదిస్నేహసహితం దీపకం పజ్జోతం ధారేన్తో **జన్తు** నరో అత్యన్ధకారగబ్భాదీస్వపి ఠితాని **ఖుద్దకాన్యత్థజాతాని** అతిసుఖుమానిపి నానాదబ్బసమూహాని సుఖంవ సమ్పస్సతి, తథా **సస్నేహం** బుద్ధపరియాయాదిఅనేకపరియాయస్నేహసహితం ఇమం **అభిధానప్పదీపికం** గన్థం ఉగ్గహణధారణాదినా ధారేన్తో **జన్తు** సోతుజనో **ఖుద్దకాని అత్థజాతాని** నానాసత్థేసు ఆగతాని అతిగమ్భీరాని అత్థజాతాని సుఖం సమ్పస్సతీతి యోజనా.

ఇతి సకలబ్యాకరణమహావనాసఙ్గఞాణచారినా కవికుఞ్జరకేసరినా సిరిమహాచతురఙ్గబలేన మహామచ్చేన విరచితాయం అభిధానప్పదీపికావణ్ణనాయం సగ్గకణ్డవణ్ణనా సమత్తా.

సగ్గకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. భూకణ్డ

౧. భూమివగ్గవణ్ణనా

౧౮౦. ఇధ భూకణ్డే **సాఙ్గోపాఙ్గేహి** భూమ్యాదీహి దసహి, పాతాలేన చాతి ఏకాదసహి కోట్ఠాసేహి కమతో **వగ్గా** భూమివగ్గాదినామకా వగ్గా వుచ్చన్తే. సప్పధానోపకారకాని అఙ్గాని **ఖారాదీని,** అఙ్గానం ఉపకారకాని చ ఉపఙ్గాని **అద్ధాదీని.**

౧౮౧. సాద్ధపజ్జేన భూమియా నామాని. వసూని రతనాని ధారయతీతి **వసున్ధరా. ఖము** సహనే, ఖస్స **ఛో, ఛమా,** అథ వా **ఛి** ఛేదనే, సత్తానమధోపతనం ఛిన్దతీతి **ఛమా,** మో, ఇత్థియమా చ. భవన్త్యస్సం భూతానీతి **భూమి. భూ** సత్తాయం, మి. **పుథ**ఇతి పాటిపదికే ఠితే నదాది, ఈ, **పుథ**స్స **పుథు**ఆదేసే, వుద్ధిమ్హి చ కతే **పుథవీ.** ఉస్సువాదేసే **పుథువీ. పథా**దేసే తు **పథవీ,** ఇమస్మిం పక్ఖే **అవా**గమో, అథ వా **థవ** గతియం, పథవతి ఏత్థాతి **పథవీ,** నదాది, సబ్బత్థ పత్థరతీతి వా **పథవీ, థర** సన్థరణే **పపుబ్బో, రస్స వో,** నదాది, **పుథవీ,** అస్సు.

> "మధునో కేటభస్సాపి, మేదమంసపరిప్లుతా;
> తేనాయం మేదినీ దేవీ, వుచ్చతే బ్రహ్మవాదిభీ"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౧.౩]. –

వచనతో మేదయోగా **మేదినీ,** ఈ, ఇనీ చ. **మిద** స్నేహనే వా, యు, నదాది, ఇస్సేత్తఞ్చ. **మహ** పూజాయం, నదాది. విత్థిణ్ణత్తా **ఉబ్బీ,** నదాది, అవతి భూతానీతి వా **ఉబ్బీ,** అస్సు. వసూని సన్త్యస్సం **వసుమతీ.** గచ్ఛన్తి యస్సం లోకా, సా **గో,** పుమిత్థియం. **కా** సద్దే, కాయతి ఏత్థ, కాయతి మారవిజయకాలేతి వా **కు,** ఉ. వసూని ధారయతీతి **వసుధా.** సబ్బం లోకం ధరయతీతి **ధరణీ,** యు, నదాది. ధరతీతి **ధరా,** ఇత్థియం ఆ. **గము** గమనే, గచ్ఛన్త్యస్సం **జగతీ, అన్త**పచ్చయో, **గ**స్స ద్విత్తం, **జ**త్తఞ్చ, **న**లోపో, నదాది. **భూ** సత్తాయం, రి, నదాది, క్విమ్హి **భూ.** భూతే సత్తే ధరతీతి **భూతరో. అవ** రక్ఖణే, యు, నదాది, **అవనీ.**

౧౮౨. ఖారా లవణరసా మత్తికా ఊసోత్యుచ్చతే. ఖాదతీతి **ఖారా, ద**స్స **రో.** పదేసకత్తా మత్తేన పమాణేన యుత్తా **మత్తికా. ఊస** రుజాయం, **ఊసో.** ఊసయోగా **ఊసవా,** వన్తు. **ర**పచ్చయే **ఊసరో.** ద్వేపి తీసు వత్తన్తే.

థల ఠానే, అధికరణే అ. కిత్తిమం థలం, అకిత్తిమా థలీ, నదాది. థద్ధలూఖమ్హి **భూభాగే** భూమిప్పదేసే **జఙ్గల**సద్దో వత్తతి. తత్థ నిజ్జలత్తా కక్ఖళత్తా **థద్ధో.** తిక్ఖసక్ఖరాదివిదారగవాదిఖురగణ్డుప్పాదవచ్ఛాదిసహితత్తా లూఖో వేదితబ్బో. **గల** చవనాధోపతనాదనేసు. జలం గలతి ఏత్థ, జలేన వా గలన్తి ఏత్థాతి **జఙ్గలో,** నిజ్జలో దేసో, "జఙ్గలో నిజ్జలే దేసే, తిలిఙ్గో పిసితే థియ"న్తి [తికణ్డసేస ౩.౩.౩౯౩] హి **తికణ్డసేసో, ల**స్స లోపో, నిగ్గహీతాగమో చ.

౧౮౩. వేదేన పఞ్ఞాయ ఈహన్తి ఏత్థాతి వేదేహో. సో ఏవ విదేహో, ఇమం దీపముపాదాయ సినేరునో పుబ్బదిసాభాగత్తా పుబ్బో చ సో విదేహో చేతి **పుబ్బవిదేహో.** ఏవమపరుత్తరేసు. గవేన యన్త్యేత్థాతి **గోయానో.** అపరో చ సో గోయానో చేతి **అపరగోయానో.** జమ్బుయా లక్ఖితో, కప్పట్ఠాయితాదిప్పభావేన వా తప్పధానోదీపోతి **జమ్బుదీపో.** ధమ్మతాసిద్ధస్స పఞ్చసీలస్స ఆనుభావేన కం సుఖం ఉరు మహన్తమేత్థాతి **కురు,** కుం పాపం రున్ధన్తి ఏత్థాతి వా **కురు,** క్వి. **దీప** దిత్తిప్పకాసనేసు, జలమజ్ఝే దిప్పన్తీతి దీపా, దిప్పన్తి ఏత్థ సద్ధమ్మాతి వా దీపా, పమాణతో మహన్తా దీపా **మహాదీపా.**

౧౮౪. **కురుఆదయో** ఏకవీసతి **జనపదన్తరా** జనపదవిసేసా, **ఆదినా** సురమహాపచ్చుగ్గతా తలకుటా అస్మాకాదయో చ **పుమ్బహుత్తే** పుల్లిఙ్గే బహుత్తే చ సియుం. కురు నామ జానపదినో రాజకుమారా, తేసం నివాసో ఏకోపి జనపదో రూళ్హీసద్దేన "కురూ"తి బహువచనేన వుచ్చతి, ఏవం సబ్బత్ర. కుం పాపం రున్ధతీతి కురు, ఖత్తియకుమారా, తేసం నివాసో **కురూ,** పచ్చయలోపతో న వుద్ధి, సబ్బత్రేవం [పాణిని ౧.౨.౫౨ ౪.౨.౮౧ సుత్తేసు పస్సితబ్బం].
అరివిజయలోకమరియాదాతిక్కమాదీసు సక్కోన్తీతి **సక్కా.** కోసం లన్తి గణ్హన్తి, కుసలం పుచ్ఛన్తీతి వా **కోసలా.** మగేన సద్ధిం ధావన్తీతి **మగధా,** క్వి, మంసేసు గిజ్ఝన్తీతి వా **మగధా. గిధ** అభికఙ్ఖాయం. సేవన్తి యేనాతి **సివి, సి** సేవాయం, వి. సివం కరోన్తీతి వా **సివీ,** అఙ్గత్థే ఇ. **కల** సద్దే, **ఇఙ్గ**పచ్చయో, కలిఙ్గా , తేసం నివాసో **కలిఙ్గా,** ఉత్తరాపథో ["జగన్నాథా పుబ్బభాగే కణ్హాతీరన్తరం సివే కలిఙ్గదేసో సంవుత్తో" ఇత్యుత్తదేసే (థోమనిధి)], కలిం గణ్హన్తీతి వా **కలిఙ్గా,** క్వి, కలం మధురసద్దం గాయన్తీతివా **కలిఙ్గా,** అస్సిత్తం, కేన సుఖేన లిఙ్గన్తీతి వా **కలిఙ్గా, లిఙ్గ** గమనత్థో **దణ్డకో** ధాతు. అత్తనా ఖాదితం లఙ్ఘం పరాజితేహి యాచితేపి పున న వమన్తీతి **అవన్తీ.** పఞ్చాలస్స పుత్తా **పఞ్చాలా.** వజ్జేతబ్బాతి **వజ్జీ,** "వజ్జేతబ్బా ఇమే"త్యాదినా పవత్తవచనముపాదాయ వజ్జీతి లద్ధనామా రాజానో. వజ్జీరట్ఠస్స వా రాజానో **వజ్జీ.** రట్ఠస్స వా పన తంసమఞ్ఞా తంనివాసిరాజకుమారవసేన వేదితబ్బా. గం పథవిం ధారేన్తీతి **గన్ధారా,** కిత్తిగన్ధేన అరన్తీతి వా **గన్ధారా. చిత** ఉస్సాహనే, చేతన్తి ఉస్సహన్తి యుద్ధకమ్మాదీసూతి **చేతయో.**

౧౮౫. **వఙ్గ** గమనత్థో **దణ్డకో** ధాతు. విసిట్ఠాని దేహాని యేసం **విదేహా,** పుబ్బవిదేహదీపతో ఆగతత్తా వా **విదేహా. ఓజ** దిత్తియం, కమ్బునా సమ్బుకేన ఓజన్తి తస్సం వోహారకరణతోతి **కమ్బోజా,** కమ్బుకజో ఓజో బలమేతేసన్తి వా **కమ్బోజా. మద** మద్దనే, మద్దన్తీతి వా **మద్దా,** మం సివం దదన్తీతి వా **మద్దా,** పఞ్చకామగుణాదీహి మోదన్తీతి వా **మద్దా, మద** హాసే. **భఞ్జ** అవమద్దనే, **భగ్గా. అఙ్గ** గమనత్థో **దణ్డకో** ధాతు. సీహం లన్తీతి **సీహళా. కాస** దిత్తియం, సమ్పత్తియా కాసన్తీతి **కస్మీరా,** మీరో. **కాస** దిత్తియం, ఇ, **కాసీ. పడి** గతియం, **పణ్డు,** ఉ. అథ వా కుం పాపం రున్ధతి ఏత్థాతి **కురు,** ఇతి ఏకోపి జనపదో నిస్సితానం బహుత్తా బహువచనేన వుచ్చతి. ఏవం సబ్బత్థ.

౧౮౬. ద్వయం భువనే. **లుజ** అదస్సనే, లుజ్జతీతి **లోకో,** గస్స **కో, జస్స వో.** భవన్తి ఏత్థాతి **భువనం,** యు. జగతి, విట్ఠపాదీనిపి భువనపరియాయాని. ద్వయం దేససామఞ్ఞే. **దిస** అతిసజ్జనే, అతిసజ్జనం పబోధనం, "అయం ఇత్థన్నామో"తి దిసతి అపదిసతీతి **దేసో. సి** సేవాయం, సఞ్ఞాయం అ, **విసయో.**

సిట్ఠాచారరహితో మిలక్ఖదేసో **కామరూపాది** పచ్చన్తో నామ. **మిలక్ఖ** అబ్యత్తియం వాచాయం, మిలక్ఖన్తి అబ్యత్తవాచం భాసన్తీతి **మిలక్ఖా.** సిట్ఠాచారమగ్గదస్సనత్థాయ పఞ్ఞాచక్ఖునో అభావా రాగాదిమలం అక్ఖిమ్హి యేసన్తి వా మిలక్ఖా, అస్సిత్తం, తేసం నివాసట్ఠానం **మిలక్ఖదేసో.** పచ్చన్తే మజ్ఝిమదేసస్స బహిద్ధాభాగే జాతో **పచ్చన్తో.**

> బ్యవత్థా చతువణ్ణానం, యస్మిం దేసే న విజ్జతే;
> మిలక్ఖదేసో సో వుత్తో, మజ్ఝభూమి తతో పరం [చిన్తామణిటీకా ౧౧.౭].

అరియాచారభూమిత్తా మజ్ఝో చ సో దేసో చేతి **మజ్ఝదేసో,** నవయోజనసతపరిక్ఖేపో మజ్ఝిమదేసో.

౧౮౭. **సలిలప్పాయో** బహూదకో దేసో అనూపో నామ, అనుగతా ఆపా అత్రాతి **అనూపో, ఆపస్స** ఆదినో **ఉత్తం,** పరలోపో వా. **కచ** బన్ధనే, ఛో, **కచ్ఛం.** అనూపదేసో చ. అభినవోగ్గమనేన తిణేన లక్ఖితే హరితే దేసే సద్దలో, **దల** దిత్తియం,

భావే అ. విజ్జతి దలో యత్థ **సద్దలో.**

౧౮౮. నదియా ఆభతేన అమ్బునా ఉదకేన జీవన్తి ఏత్థాతి **నద్యమ్బుజీవనో** దేసో నదీ మాతా అస్సాతి **నదీమాతికో**తి వుచ్చతి, బహుబ్బీహిమ్హి కో. వుట్ఠియా వస్సేన నిప్ఫజ్జతి సస్సమేత్థాతి **వుట్ఠినిప్ఫజ్జసస్సకో** దేసో దేవో మాతా అస్సాతి **దేవమాతికో**తి వుచ్చతి, బహుబ్బీహిమ్హియేవ కో, **దేవ**సద్దో చేత్థ వుట్ఠిమాహ.

౧౮౯. అనూపాదయో దేవమాతికాన్తా తీసు లిఙ్గేసు. **చన్దసూరాదో** చన్దసూరియసినేరుపబ్బతాదిమ్హి **సస్సతి**సద్దో **ఈరితో** కథితో. సబ్బదా సరన్తి గచ్ఛన్తీతి **సస్సతియో, సర** గతియం, **సర**సద్దస్స **సో**,తి.

రఠ గతియం, రఠన్తి ఏత్థ నగరాదయోతి **రట్ఠం,** తో. నాగరేహి విజినితబ్బన్తి **విజితం.** ఆళియం పవత్తమానో యో సేతు, సో **పురిసే** పుల్లిఙ్గే వత్తతి. **సి** బన్ధనే, తు. **అల** భూసనే, ఇ, **ఆళి,** తస్సం ఆళియం.

నగరపబ్బతాదినో **ఉపాన్తభూ** సమీపభూమి **పరిసరో** పరితో సరన్త్యత్రాతి, ణో.

తికం వజే. గావో తిట్ఠన్త్యత్రాతి **గోట్ఠం. కుల** సఙ్ఖ్యానే, గావో కులన్త్యేత్థాతి **గోకులం,** గున్నం కులం ఘరన్తి వా **గోకులం. వజ** గతియం, వజన్తి యం గావో నివాసనత్థాయాతి **వజో.** గోట్ఠానకం, గోట్ఠానన్తిపి వజస్స నామాని.

౧౯౦. సిలోకేన మగ్గస్స నామాని. పథికేహి మజ్జతే నిత్తిణం కరీయతేతి **మగ్గో, మజ్జ** సుద్ధియం, ణో, **జస్స గత్తం,** పథికేహి మగ్గీయతేతి వా **మగ్గో, మగ్గ** అన్వేసనే, మం సివం గచ్ఛతి ఏత్థ, ఏతేనాతి వా **మగ్గో,** "మో సివే పరిసాయఞ్చే"తి హి **నానత్థసఙ్గహే,** సివం గమనం కరోతీత్యత్థో, క్రియావిసేసనమేతం. **పథి** గతియం, చురాది, **నాగమో.** పన్థయన్తి యన్త్యనేనాతి **పన్థో,** అ, కారితలోపో. పథతి యాత్యనేనాతి **పథో. అద** గమనే, అదతి యత్థ సా **అద్ధా,** ధో, అద్ధా మగ్గో, **అద్ధా**సద్దోయం కాలేపి, సమభాగత్థవచనే తు అద్ధం, తస్మా **అద్ధ**సద్దో పుమనపుంసకవసేన ద్విలిఙ్గో, **రాజాదిత్తే** అద్ధా, **అరాజాదిత్తే** అద్ధం. **అఞ్జ** గతియం, అనో. **వజ** గతియం, ఉమో, **జస్స టో. పద** గతియం, అ, **దస్స జో,** ద్విత్తం, **పజ్జో. అయ** గతియం, యు, **పద** గతియం, అవో, నదాది. **వత్త** వత్తనే, వత్తనం గమనాది, అని, నదాది, **వత్తనీ.** కన్తనదణ్డే పున్నపుంసకం. పథికేహి పాదేహి హఞ్ఞతేతి **పద్ధతి. పాద**సద్దసమానత్థేన **పద**సద్దేన నియతప్పయోగతో వుత్తినా సిద్ధో, **పద**సద్దూపపదో **హన**ధాతు,తి, **హనస్స ధో, అలోపో. పద్ధతి**సహచరణతో **వత్తనీ,** తంసహచరణతో **పదవీ** చ ఇత్థియం.

౧౯౧-౧౯౨. తబ్భేదా తస్స మగ్గస్స విసేసా **జఙ్ఘమగ్గాదయో అపథన్తా.** జఙ్ఘాహి గతో మగ్గో **జఙ్ఘమగ్గో.** సకటేహి గతో మగ్గో **సకటమగ్గో. తే** జఙ్ఘమగ్గసకటమగ్గా మహామగ్గే వత్తన్తి.

ఏత్థ చ "తేథా"తి **అథ**సద్దో న వత్తబ్బో, "తే చా"తి పన వత్తబ్బో. "మతాద్ధనీ"తి పాఠే పన సతి "తేథా"తి వత్తబ్బోయేవ, తదా ఏకపదికే అద్ధని మగ్గే ఏకపదీ మతాతి యోజనా కాతబ్బా. గచ్ఛతం ఏకో అసహాయో పాదో యస్సం, న నిసిన్నస్సేవ యమకోతి **ఏకపదీ,** సమాసన్తే నిచ్చమీపచ్చయో, **కపచ్చయే ఏకపదికో, ఈస్స** రస్సత్తం.

చోరకణ్టకాదిదోసే దుగ్గమే పథే కన్తారో, **పున్నపుంసకే,** కేన పానీయేన తరన్తి అతిక్కమన్తి యన్తి **కన్తారో, తర** తరణే, చోరకన్తారాదీసు పనాయం రూళ్హివసేన వుత్తో, అథ వా **కతి** ఛేదనే, సప్పటిభయత్తా కన్తతి నిచ్చగమనాగమనమేత్థాతి కన్తారో, ఆరో, **నాగమో** చ. దుక్ఖేన గచ్ఛన్త్యేత్థాతి **దుగ్గమో.**

౧౮౩. ద్వయం **పటిమగ్గే.** పటి అభిముఖేన గన్తబ్బో మగ్గో, పథో చ **పటిమగ్గో, పటిపథో** చ. **దీఘమఙ్ఞసం** అతిదూరో మగ్గో అద్ధానన్తి వుచ్చతే. అద్ధానం అయనం **అద్ధానం,** అచ్చాయతో మగ్గో, యథా "పదట్ఠాన"న్తి, **య**లోపో.

ద్వయం పసత్థేద్ధని. సోభనో పథో, పన్థో చాతి విగ్గహో. గన్తబ్బపథభావతో అపేతం **ఉప్పథం, అపథఞ్చ,** అబ్యయీభావసమాసో, **అ**సద్దో అత్ర నిపాతో.

౧౮౪-౧౮౬. పరమాణూనం ఛత్తింస ఏకో అణు నామ, అణుతోపి అణుతరత్తా పరమో అణు, అణుతో వా పరమోతి **పరమాణు, అణ** సద్దత్థో **దణ్డకో** ధాతు, ఉ. **తే** అణవో ఛత్తింస తజ్జారీ నామ, తం తం అత్తనో నిస్సయం మలీనకరణవసేన జరాపేతీతి **తజ్జారీ, జర** జీరణే, **జర** వయోహానిమ్హి వా, అ, నదాది. **తాపి** తజ్జారియో ఛత్తింస రథరేణు నామ, రథానం సఞ్చరణవసేన పవత్తో రేణు **రథరేణు. తే** రథరేణవో ఛత్తింస లిక్ఖా నామ. **లక్ఖ ద**స్సనే, పకతిచక్ఖునాపి లక్ఖ్యతేతి **లిక్ఖా,** అస్సిత్తం.

తా లిక్ఖా సత్త ఊకా నామ, **ఊ**కాతి వుచ్చతి సిరోవత్థకిమి, తప్పమాణత్తా **ఊకా. తా** సత్త ఊకా ధఞ్ఞమాసో నామ, ధఞ్ఞో వీహియేవ పరిమాణితబ్బత్తా మాసో చాతి **ధఞ్ఞమాసో, మసి** పరిమాణే. **తే** సత్త ధఞ్ఞమాసా అఙ్గులం నామ, **అఙ్గ** గమనత్థో, ఉలో, **అఙ్గులం,** పమాణం, **ఉ**లిపచ్చయే **అఙ్గులి,** కరసాఖా. **అముద్విచ్చే**తి అదుం ద్వాదసఙ్గులం విదత్థి నామ, కణిట్ఠసహితేనఙ్గుట్ఠేన విత్థారీయతే, విధీయతేతి వా **విదత్థి, వి**పుబ్బో **తను** విత్థారే. **ధా** ధారణే, ఉభయత్రాపితి, పుబ్బపక్ఖే తస్స **థో, న**స్స **తో, త**స్స **దో.** పచ్ఛిమే **ధ**స్స **దో, త**స్స **థో,** అసరూపద్విభావో చ. **తా** దువే విదత్థీ రతనం సియుం, **రము** కీళాయం, తనో, **మ**లోపో. **తాని** సత్తేవ రతనాని **యట్ఠి** నామ, **యత** పయతనే,తి, **త**స్స **ఠో, త**స్స **టో. తా** వీసతి యట్ఠియో **ఉసభం** నామ, **ఉస** దాహే, అభో. ఏత్థ పన ఉసభనదన్తరం ఉసభం. ఉసభానం అసీతిప్పమాణం గావుతం నామ, గవం, గవేహి వా యుతం **గావుతం. యుజ** సమాధిమ్హి, గోనదన్తరేహి గహితప్పమాణసమాధానన్త్యత్థో, తం చతుగావుతం **యోజనం** నామ, **యుజ** సమాధిమ్హి, యు, "ఏత్తకం యోజనం నామ హోతూ"తి చతుగావుతేహి సమాధానన్త్యత్థో.

౧౮౭. ఆరోపితానం ఆచరియధనూనం పఞ్చసతం కోసో నామ, అనారోపితానన్త్యపరే. **కుస** అవ్హానే, ణో, కుసనం అవ్హానం కోసో, ఇధ పన కోసప్పమాణత్తా **కోసో,** ద్విసహస్సకరప్పమాణో. అఞ్ఞత్థ పన –

> "చతుక్కాధివీసతియా , అఙ్గులేహి కరో భవే;
> ఖ్యాతమట్ఠసహస్సేహి, కోసమానం విభావినా"త్యుత్తం.

చతురమ్బణన్తి చతురమ్బణవీహిబీజజాతరోపనయోగ్యో భూమిప్పదేసో కరీసం నామ, కరోన్తి ఏత్థ కసనరోపనాదికన్తి **కరీసం,** ఈసో. చతురమ్బణబీజజాతాని రోపేన్త్యేత్థాతి **చతురమ్బణం,** అమ్బణం ఏకాదసదోణమత్తం, అఞ్ఞే పన "చతురమ్బణం చతుయట్ఠికం ఠానం కరీసం నామా"తి వదన్తి, తం కరీసబ్భన్తరానం పరియాయభావప్పసఙ్గా న గహేతబ్బం.

పమాణతో హత్థానమట్ఠవీసప్పమాణం ఠానం అబ్భన్తరం నామ, అబ్భన్తరే అన్తోకోట్ఠాసే జాతం, న బహికోట్ఠాసేతి **అబ్భన్తరం.** యత్థ యత్థ హి యో యో ఠితో, నిసిన్నో వా, తత్థ తత్థ సమన్తా అట్ఠవీసతిహత్థప్పమాణం ఠానం తస్స తస్స అబ్భన్తరం ఠానం నామ. **భూమ్యాదిత్తా భూమివగ్గో,** అథ వా అఙ్గాపేక్ఖాయ భూమియేవ పధానం, పధానేన చ బ్యప్పదేసో భవతీతి భూమివగ్గబ్యప్పదేసో.

భూమివగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పురవగ్గవణ్ణనా

౧౯౮. ఛక్కం నగరే.

“పట్టనఞ్చ అధిట్ఠానం, నగరం పుటభేదనం;
ధియో పూ నగరీ పూరియో, ఠానీయం కబ్బటం పుట”న్తి.

హి సిలోకపరియాయేసు **వోపాలితో.**

“విచిత్తదేవాయతనం , పాసాదాపణమన్దిరం;
నగరం దస్సయే విద్వా, రాజమగ్గోపసోభిత”న్తి [చిన్తామణిటీకా ౧.౨.౧]. –

నగరలక్ఖణం. **పు** పాలనే, **పుర** పాలనేతి చ, పునాతి పురేతి చ రక్ఖతి పరచక్కా దుగ్గతాయాతి **పురం,** రో, అ చ, **పుర** అగ్గగమనేతిపి ధాత్వత్థో. నగా పాసాదాదయో అస్స సన్తి **నగరం,** రో. **వా**కారేన **నగర**సద్దస్స పుల్లిఙ్గత్తం సముచ్చినోతి [నగరియో వా పత్తనం (అమర ౧.౨.౧) పక్ఖే పత్తనసాహచరియా నపుంసకత్తం. (చిన్తామణిటీకా ౧.౨.౧)], **పుర**సద్దస్సాపీత్యాచరియా. అకుతోభయత్తా ఠానాయ హితం **ఠానీయం,** ఈయో. పణికానం పుటా భిజ్జన్తే అత్రాతి **పుటభేదనం.**

నిచ్చనివాసనట్ఠానం దస్సేత్వా ఇతరం దస్సేతుమాహ “**ధియ**”మిచ్చాది. రాజా తిట్ఠతి ఏత్థాతి **రాజధానీ,** యు, నదాది, నిచ్చనివాసనట్ఠానేపి “చతురాసీతినగరసహస్సాని కుసవతీరాజధానీపముఖానీ”త్యాదీసు [దీ॰ ని॰ ౨.౨౬౩]. దారుక్ఖన్ధాదీహి ఆ సమన్తతో వరన్తి పరిక్ఖిపీయన్తి ఏత్థాతి **ఖన్ధావారో,** పత్థనత్థో **వరధాతు ఆ**పుబ్బత్తా పరిక్ఖిపనత్థో హోతి. పఞ్చకం నగరే, “ఖన్ధావారో”తి పన ఏకమేవ అచిరనివాసనట్ఠానస్స నామం.

౧౯౯. **మూలపురా అఞ్ఞత్ర** మూలపురం వజ్జేత్వా యం పురమత్థి యోజనవిత్థిణ్ణపాకారాదిపరిక్ఖిత్తం, తం మూలపురస్స తరుట్ఠానియస్స సాఖాసదిసత్తా **సాఖానగరం** నామ.

౨౦౦-౨౦౧. సాద్ధపజ్జద్వయేన మూలపురస్స నామాని. వానరసీసం, తంసణ్ఠానో వా పాసాణో ఏత్థ అత్థీతి “వానరసీస”న్తి వత్తబ్బే **వ**స్స **బ**త్తం, వణ్ణవిపరియయం, దీఘం, **ణ**త్తం, **స**స్స లోపఞ్చ కత్వా “**బారాణసీ**”తి వుత్తం. సవత్థస్స ఇసినో నివాసనట్ఠానత్తా **సావత్థి,** సబ్బం ధనమేత్థ అత్థీతి వా **సావత్థి** [మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧౪], **సబ్బ**స్స **సావో,** ధనవాచకో **అత్థ**సద్దో, ఇ. తిక్ఖత్తుం విసాలీభూతత్తా **వేసాలీ,** అస్సత్థుత్థే ఈ. **మథ** హింసాయం, ఇలో, అస్సిత్తం, **మిథిలా.** అలం భూసనమేత్థాతి **ఆళవీ,** వీ, **ళ**త్తఞ్చ. **కుస** అవ్హానే, “ఖాదథ పివథా”త్యాదీహి దసహి సద్దేహి కోసన్తి ఏత్థాతి **కోసమ్బీ,** బో, నదాది, కుసమ్బరుక్ఖవన్తతాయ వా **కోసమ్బీ,** కుసమ్బస్స ఇసినో అస్సమతో అవిదూరే మాపితత్తాతి ఏకే [ఉదా॰ అట్ఠ॰ ౩౫; మ॰ ని॰ టీ॰ ౧.౧౪; ౨.౨౮౪]. ఉగ్గం రిపుం జయతి యత్థ, సా **ఉజ్జేనీ,** యు, నదాది. **తక్క** ఊహే, ఊహో ఊనపూరణం, తక్కనం తక్కో, సో సీలం సభావో యత్థ సా **తక్కసీలా,** యో హి పురిసకారేన ఊనో, సో తత్థ గన్త్వా తమూనం పూరేతీతి.

చము అదనే, వో, **చమ్పా.** సానం ధనానం ఆకరం ఉప్పత్తిట్ఠానం సాకరో, సో ఏవ **సాగలం.** సంసుమారసణ్ఠానో గిరి ఏత్థాతి **సంసుమారగిరం,** సంసుమారో గాయతి ఏతస్స మాపితకాలేతి వా **సంసుమారగిరం, గే** సద్దే, ఇరో. రాజూనమేవ ఆధిపచ్చవసేన పరిగ్గహితబ్బత్తా **రాజగహం.** ఆదికాలే కపిలనామస్స ఇసినో నివాసనట్ఠానత్తా **కపిలవత్థు,** పుమనపుంసకే.

సాకో రాజూనం యుద్ధాదీసు సత్తి సఞ్జాతా ఏత్థాతి **సాకేతం,** “సాకో సత్తిమ్హి భూపాలే, దుమదీపన్తరేసు చే”తి **నానత్థసఙ్గహే.** సఞ్జాతత్థే ఇతో, సాకో నామ రాజా, దుమో వా ఏత్థ ఆదికాలే సఞ్జాతోతి వా **సాకేతం.** ఇన్దం పరమిస్సరియభావం పాపుణన్తి ఏత్థాతి **ఇన్దపత్తం,** ఇన్దో వా సక్కో దేవరాజా, సో పత్తో ఏత్థాతి **ఇన్దపత్తం.** ఉక్కం ధారయతి ఏతస్స మాపితకాలేతి **ఉక్కట్ఠా,** వణ్ణవికారో. యస్స మాపితట్ఠానే పాటలీనామకో ఏకో తరుణరుక్ఖో అత్థీతి తం **పాటలిపుత్తకం,** అథ వా పటలి నామ ఏకో గామణీ, తస్స పుత్తో ఏత్థ వసతిఆదికాలేతి **పాటలిపుత్తకం.** చేతియరట్ఠే ఉత్తమత్తా **చేతుత్తరం,** “జేతుత్తర”న్తి పాఠే పన వణ్ణవికారో, వేరిజయట్ఠానత్తా జేతఞ్చ తం ఉత్తమత్తా ఉత్తరఞ్చేతి వా **జేతుత్తరం.** యస్స మాపితకాలే దీపో దిప్పతి, తం **సఙ్కస్సం, కాస** దిత్తియం, ద్విత్తం, సమ్మా కసన్తి ఏత్థాతి వా **సఙ్కస్సం, కస** విలేఖనే, యస్స మాపితకాలే నిమిత్తమోలోకేన్తా బ్రాహ్మణా కుసహత్థం నరం పస్సిత్వా మాపేన్తి, తం **కుసినారం. ఆదినా** మధుర [మధుర, మాధుర (క.)] పాసాణపురసోణికాదయోప్యనేకపురవిసేసా సఙ్గహితా.

౨౦౨. చతుక్కం అబ్భన్తరగామమగ్గే. రథస్స హితా **రచ్ఛా,** పబ్బజ్జాది. విసయన్తే పకాసయన్తే విక్కయేన దబ్బాని యస్సం, సా **విసిఖా, విపుబ్బో సి** సేవాయం, ఖో, విసన్తి ఏత్థాతి వా **విసిఖా, విస** పవేసనే, ఖో. రథస్స హితా **రథికా,** ఇకో. **వీ** గమనే, థి, **వీథి.**

అనిబ్బిద్ధా రచ్ఛన్తరేన మజ్ఝే అనిబ్బిద్ధా రచ్ఛా బ్యూహో నామ. బ్యూహతి సమ్పిణ్డేతి జనే అఞ్ఞత్ర గన్తుమప్పదానవసేనాతి **బ్యూహో, ఊహ** సమ్పిణ్డనే విపుబ్బత్తా. న నిబ్బిజ్ఝతే రచ్ఛన్తరేనాతి **అనిబ్బిద్ధో, విధ** సమ్పహారే, అ. నిబ్బిద్ధా రచ్ఛన్తరేన రచ్ఛా **పథో, అద్ధీ**తి చ వుచ్చతి. **పథ** గమనే, పథో. **అద** గమనే,తి, అద్ధి.

౨౦౩. చతుక్కం చచ్చరే. చతున్నం పథానం సమాహారో **చతుక్కం, చర** గతిభక్ఖనేసు, చరో, రస్స **చో, చచ్చరం,** అఙ్గణవాచకో చాయం. ద్విన్నం, చతున్నం వా మగ్గానం సన్ధి **మగ్గసన్ధి. సిఙ్ఘ** ఘాయనే, ఆటకో.

ద్వయం వప్పస్సోపరి ఇట్ఠకాదిరచితే వేఠనే. **వప్పం** నామ దుగ్గనగరే పరిఖామత్తికం కూటం [కుటిం (క.)] కత్వా గోహి, హత్థీహి చ విమద్దాపేత్వా తింసహత్థప్పమాణం పాకారస్స హేట్ఠిమతలం, తథా హత్థసతం తతో ఉద్ధరిత్వా పంసునా వప్పం కారయే, తస్సోపరి పాకారన్తి, పకుబ్బన్తి తన్తి **పాకారో,** సమన్తతో కరీయతేతి వా **పాకారో,** అకత్తరి చ కారకే సఞ్ఞాయం ణో, రస్సస్స దీఘతా. **వు** సంవరణే, వుణోతీతి **వరణో,** యు, రాగమో చ. “సాలో”తిపి పాకారస్స నామం.

ద్వయం రాజభవనసామఞ్ఞే. సబ్బగేహానం విసేసేన పకాసనతో **ఉద్దాపో, దీప** పకాసనే, ఈస్సాకారో. సఙ్గమ్మ కరోన్తి తన్తి **ఉపకారికా,** ణ్వు. కే పచ్చయే ఠీకతాకారపరే పుబ్బో **అకారో** దీఘం [కాతన్త ౨.౨.౬౩], **అకాదేసో**పి హి “కో”తి వుచ్చతి, యథా దేవదత్తో “దత్తో”తి. **కపచ్చయో** వా.

౨౦౪. ద్వయం గేహాదీనో మత్తికేట్ఠకాదిమయభిత్తియం. **కుట** ఛేదనే, కుటతి ఛిన్దతి మగ్గన్తి **కుట్టం. భిది** ద్విధాకరణే,తి, **భిత్తి.** గున్నం వాచానం పురం **గోపురం.** ద్వారసమీపే కతో కోట్ఠకో **ద్వారకోట్ఠకో, కుస** అక్కోసే, ఠకో, **కోట్ఠకో**తి గేహవిసేసో.

ద్వయం ఇన్దఖీలే. **ఇస** ఇచ్ఛాయం, **ఏస** గవేసనే వా, ఇకో. ఇన్దస్స సక్కస్స ఖీలో కణ్టకో **ఇన్దఖీలో.** ద్వయం ద్వారపస్సోపసాలాయం'హమ్మ్యాదిపిట్ఠే చ వాతకుటికాయం. **అడ్డ** అతిక్కమహింసాసు, అ. **ఆలకపచ్చయే అట్టాలకో.**

౨౦౫. ఉపరి మాలాదియుత్తం సోభనథమ్భద్వయముభయతో నిఖనిత్వా యం బహిద్వారం కప్పీయతే, తం తోరణం. **తుర** వారణే, యు, థవన్తా వా రణన్త్యత్రాతి **తోరణం, తు** అభిత్థవే. **రణ** సద్దత్థో, వణ్ణవికారో. ద్వారస్స బహి **బహిద్వారం.** పరి సమన్తతో ఖఞ్ఞతేతి **పరిఖా.** దీఘభావేన యుత్తా **దీఘికా.**

౨౦౬-౨౦౭. సదుమన్తం గేహే. **మన్ద** మోదనథుతిజళత్తేసు, మన్దన్తే యత్థాతి **మన్దిరం,** ఇరో. సీదన్తి తత్థాతి **సదనం,** యు. **సద** విసరణగత్యావసానేసు. న గచ్ఛన్తీతి అగా, థమ్భాదయో, తే రాతి గణ్హాతీతి **అగారం.** రస్సస్స దీఘత్తే **ఆగారం. చి** చయే, నిచీయతే ఛాదీయతేతి **నికాయో, య**మ్హి **చి**స్స కాదేసో నిపాతనా. **లీ** సిలేసనే, ణో, **నిలయో, ఆలయో** చ. **వస** నివాసే, ఆవసన్త్యత్రాతి **ఆవాసో,** ణో. **భూ** సత్తాయం, భవన్త్యత్రాతి **భవనం.** విసన్తి తన్తి **వేస్మం,** మో. **కిత** నివాసే, అధికరణే యు, **నికేతనం.** నివిసన్తి, నివసన్తి వా యత్ర, తం **నివేసనం. ఘర** సేచనే, ఘరతి కిలేసమేత్థాతి **ఘరం,** గయ్హతీతి **వా ఘరం,** ణో. **గహస్స ఘరాదేసో.** గణ్హాతి పురిసేన ఆనీతం ధనన్తి **గహం.** అధికరణే థో, **ఆవసథో. సర** గతిచిన్తాహింసాసు, సరన్తి చిన్తేన్తి ఏత్థ సుభాసుభకమ్మాని, సరతి వా సూరియసన్తాపాదికన్తి **సరణం. సి** సేవాయం, ణో, **పతిస్సయో. ఉచ** సమవాయే, **ఓకం. సల** గమనే, "ఇత్థియమతియవో వా"తి అ, **సాలా, సరధాతుమ్హి** సతి **లత్త**మేవ విసేసో. **చి** చయే, కమ్మని ణో, **చయో. కుట** ఛేదనే, ఇ. **వస** నివాసే,తి. ఉపధస్స **ఏత్తే గేహం. సదధాతుమ్హా** ఉమో, **సదుమం.**

ద్వయం ముఖరహితదేవకులసదిసే యఞ్ఞాయతనే. **చిత** పూజాయం, కమ్మని ఇయో. **యత** యతనే, ఆయతన్తి వాయమన్తి ఏత్థ ఫలకామాతి **ఆయతనం,** అథ వా ఆయన్తీతి ఆయాని, తాని తనోతీతి **ఆయతనం,** ఫలకారకన్త్యత్థో. ఏత్థ **తు**సద్దో సమాగతానం ద్విన్నం పుబ్బాపరగమనత్థో. "చేతియాయతనాని చా"తిపి పాఠో.

౨౦౮. ద్వయం దేవానం, నరపతీనఞ్చ ఇట్ఠకాదిమయే భవనే. అఞ్ఞస్సాపి సాదిస్యా. పసీదన్తి నయనమనాన్యత్రాతి **పాసాదో. యు** మిస్సనే, వో, దీఘో చ, దీఘవిధానసామత్థియా **ఓత్తాభావో.**

ద్వయం రాజతో అఞ్ఞేసం ధనీనం బ్యవహారకాదీనం భవనే. ముణ్డో ఛదనమేతస్స, న పాసాదస్స వియాతి **ముణ్డచ్ఛదో,** ద్విత్తం. **హర** హరణే, యో, **య**మ్హి **మి**ఆగమో చ.

దుగ్గపురద్వారే వా, యత్థ కత్థచి వా మత్తికాదిమయే గజకుమ్భమ్హి యో **యూపో** పాసాదో పతిట్ఠితో, సో హత్థినఖో నామ, హత్థిస్సేవ నఖో యస్సాతి **హత్థినఖో, నఖ**సద్దేన వా నఖసహితో పాసాదో గయ్హతే.

౨౦౯. సుపణ్ణస్స గరుళస్స వఙ్కేన పక్ఖేన సదిసఛదనం గేహం **సువణ్ణవఙ్కచ్ఛదనం. వఙ్క** గమనే. ఏకపస్సేయేవ ఛదనతో **అడ్ఢయోగో.**

ఏకేనేవ కూటేన యుత్తో అనేకకోణో పతిస్సయవిసేసో మాళో నామ, వట్టాకారేన కతసేనాసనన్తి కేచి. **మా** మానే, ళో, **మాళో.**

చతురస్సో పతిస్సయవిసేసో పాసాదో నామ, ఆయతచతురస్సపాసాదోతి కేచి.

౨౧౦. సన్తేహి భాతి దిబ్బతీతి **సభాయం, సభా** చ, పురిమే **య**పచ్చయో, **సన్తస్స సాదేసో** తూభయత్ర. మణ్డా రవిరంసయో, తే పివతి నాసయతీతి **మణ్డపో, వా**సద్దేన **మణ్డప**పదస్స పుల్లిఙ్గత్తం సముచ్చినోతి, జనానం ఆలయో సన్నిపాతట్ఠానం **జనాలయో.** ఆసనత్థాయ కతా సాలా **ఆసనసాలా.** పటిక్కమన్తి ఏత్థాతి **పటిక్కమనం, కము** పదవిక్ఖేపే, అధికరణే యు.

౨౧౧. జినస్స వాసభూతం భవనం గన్ధకుటి నామ, దిబ్బగన్ధేహి పరిభావితా కుటి **గన్ధకుటి.**

తికం పాకట్ఠానే. రసాని సన్త్యస్సం **రసవతీ,** పచనం పాకో, తస్స ఠానం **పాకట్ఠానం.** మహన్తాని బహూని అసితబ్బాని సన్తేత్థ **మహానసం, అస** భక్ఖనే, యు, వణ్ణవిపరియయో.

౨౧౨. సువణ్ణకారాదిసిప్పీనం కమ్మసాలా ఆవేసనం. ఆవిసన్త్యస్మిం **ఆవేసనం,** యు. **పానమన్దిరం** సురాపానత్థం కతమన్దిరం సోణ్డా నామ, కత్తబ్బాకత్తబ్బం విచారేత్వా అత్తనా ఇచ్ఛితవత్థుకారణా సబ్బం దేయ్యధమ్మం సనోన్తీతి సోణ్డా, **సన** దానే, తనాది. డో, అస్సోత్తం, వణ్ణవికారో చ, తేసం ఏసా వసతి **సోణ్డా. పాన**సద్దసన్నిధానా సురాసోణ్డాయేవిధ గహితా. వచ్చస్స గూథస్స విసజ్జనట్ఠానం **వచ్చట్ఠానం.** వచ్చస్స విసజ్జనట్ఠానా కుటి **వచ్చకుటి.** మునీనం ఇసీనం వసనట్ఠానం అస్సమో నామ, ఆ కోధం సమేన్తి ఏత్థాతి **అస్సమో,** ఆ భుసో సమేన్తి ఏత్థ రాగాదయోతి వా **అస్సమో.**

౨౧౩. తికం పణ్యవిక్కయసాలాయం. **పణ** బ్యవహారే, పణితబ్బాతి పణ్యా, వత్థాదయో, తే ఏత్థ విక్కిణన్తీతి పణ్యవిక్కయో, **కీ** దబ్బవినిమయే, సో ఏవ సాలా గేహన్తి **పణ్యవిక్కయసాలా.** ఆపణయన్తే బ్యవహరన్తే అస్మిన్తి **ఆపణో,** ణో. పణ్యానం విక్కయాయ నీయమానానం వీథి పన్థో **పణ్యవీథికా. వస** అచ్ఛాదనే, తో, ఉదకం వసితం అచ్ఛాదనం కతమనేనాతి **ఉదోసితో,** వస్సోత్తం, భణ్డట్ఠపనస్స సాలా **భణ్డసాలా. కము** పదవిక్ఖేపే, చఙ్కమత్యత్రాతి **చఙ్కమనం, చఙ్కమో** చ, ద్విత్తాది.

౨౧౪. జలన్తి ఏత్థాతి జన్తా, **జల** దిత్తియం, అన్తో, "ఇత్థియమతియవో వా"తి అ, ఆ, **లలోపో,** జనేత్యత్ర అగ్గిన్తి వా జన్తా, **జన** జననే, అన్తో, సా ఏవ ఘరం **జన్తాఘరం.** అగ్గినో సాలా **అగ్గిసాలా. పా** పివనే, పపివన్త్యస్సన్తి **పపా,** అ. పానీయట్ఠా సాలా పానీయసాలా, సా ఏవ **పానీయసాలికా.**

గస గమనే, భో, **సస్స బో.** అవతి రక్ఖతీతి **ఓవరకో,** అరో, సకత్థే కో, అస్సోత్తఞ్చ. వసనం వాసో, తదత్థం అగారం **వాసాగారం.** సయతి ఏత్థాతి సయనీ, యు, నదాది, సా ఏవ గహం **సయనిగ్గహం.**

౨౧౫. చతుక్కం రాజిత్థాగారే, తదట్ఠియతో [తదట్ఠియతో (క.)] ఉపచారేన రాజిత్థీసుపి. రాజిత్థీనమగారం **ఇత్థాగారం.** అవరున్ధీయన్తే రాజిత్థియో అనేనాతి **ఓరోధో, రుధ** ఆవరణే. సుద్ధా కామూపగమత్తా పరిసుద్ధా రక్ఖకా అన్తే సమీపే యస్సాతి **సుద్ధన్తో.** అన్తే అబ్భన్తరే పురం గేహం **అన్తేపురం,** పురస్స అన్తేతి వా **అన్తేపురం.** "అన్తోపుర"న్తిపి పాఠో.

రఞ్ఞం రాజూనం **అసబ్బవిసయట్ఠానం** సబ్బేహ్యసాధారణట్ఠానం "కచ్ఛన్తర"న్తి **మతం** కథితం, యం "పమదవన"న్తి వుచ్చతి, పమదవనం నామ ఉపకారికాసన్నిహితం వా పురసన్నిహితం వా అన్తేపురోచితం, యత్ర అన్తేపురసహితో ఏవ రాజా విహరతి, నాఞ్ఞజనప్పవేసో [అమర ౧౪.౩]. పమదానం వనం పమదవనం. నిపాతనా **యా**కారానం [ఈకార

ఆకారానన్తి అత్థో] ఇత్థిగతానం రస్సో క్వచీతిరస్సో. కచ్ఛస్స పకోట్ఠస్స అన్తరం అబ్భన్తరం **కచ్ఛన్తరం.** పకోట్ఠం నామ అబ్భన్తరద్వారం.

౨౧౬. ద్వయం ఇట్ఠకాదిరచితే ఆరోహనే. ఉపానేన సహ వత్తతేతి **సోపానో,** సోపానం **వా** నపుంసకేపి. ఆరూయ్హతే యేన తం **ఆరోహనం,** యు, **రుహ** జననే.

ద్వయం కట్ఠాదిరచితాయం. నిచ్ఛయేన సయన్తి పాకారాదికమేతాయాతి **నిస్సేణీ, సి** సేవాయం, ణీ, నదాది. ఉద్ధమారోహతే ఏతాయాతి **అధిరోహిణీ, సా**సద్దో ద్విన్నమ్పి ఇత్థిలిఙ్గత్తం జోతేతి.

౨౧౭. పఞ్చకం జాలకే. వాతం పివతీతి **వాతపానం.** గవం అక్ఖి **గవక్ఖో,** సమాసన్తత్తా అ, సఞ్ఞాసద్దతో పుల్లిఙ్గత్తం, **అక్ఖి** సద్దే వా, గవం అక్ఖి గవక్ఖీతి విగ్గహో. **జల** దిత్తియం, **జాలం.** సీహరూపయుత్తం పఞ్జరం **సీహపఞ్జరం.** ఆలోకానం ఆతపానం పవిసనట్ఠానం సన్ధి ఛిద్దన్తి **ఆలోకసన్ధి,** ఆలోకీయన్తి ఏతేనాతి ఆలోకో, సో ఏవ సన్ధీతి వా **ఆలోకసన్ధి.**

ద్వయం లఙ్గియం. **లగి** గత్యత్థో, అ, నదాది. పరి పునప్పునం గమనాగమనవసేన హన్తీతి **పలిఘో,** ణో. కపిరూపమత్థకత్తా **కపిసీసో.** అగ్గళం నామ కవాటకో [కవాటఫలవిధారణో (క.)], తస్స థమ్భో **అగ్గళత్థమ్భో,** "అగ్గళం తీసు కల్లోలే, దణ్డే చాన్తకవాటేసూ"తి **రభసో,** ఇత్థియమతో **ఆ**పచ్చయో, **అగ్గళా.** నిస్ససతో అబ్బతి వస్సోదకమనేనాతి **నిబ్బం, అబ్బ** గతిహింసాసు. ఛద్దస్స ఛదనస్స కోటి హేట్ఠిమావసానం **ఛద్దకోటి,** తస్సం.

౨౧౮. తికం గేహచ్ఛదనే. ఛాదేతి ఏతేనాతి **ఛదనం, ఛద** సంవరణే, చురాది. **పటల**గమనే, "పట్యాదీహ్యల"న్తి అలో. ఛాదేతి ఏతేనాతి **ఛద్దం,** ద్విత్తాది.

తికం గేహఙ్గణే. **అజ** గతిమ్హి, ఇరో, **అజిరం. చర** గతిభక్ఖనేసు, చరో. **అఙ్గ** గమనే, కరణాధికరణేసు యు, వణ్ణవికారో, **ణ**త్తం.

పఞ్చకం గేహద్వారతో బహిపకోట్ఠకే, వీథియం ద్వారపిణ్డకే చ. అలిన్దో త్వఙ్గపిణ్డకేపిచ్ఛతే. పరమం హనన్తి గచ్ఛన్తి ఏత్థాతి **పఘాణో, పఘణో** చ, **హనస్స ఘణాదేసో.** అలి సఖా ఇన్దో ఏత్థాతి అలిన్దో, "గేహేకదేసే అలిన్దో, పఘాణో పఘణోభవే"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౨.౧౨] **అమరమాలాయం. ఆలిన్దో,** దీఘాది. పధానం ముఖం **పముఖం,** గేహస్స హి చతూసు ముఖేసు తదేవ పధానం, యత్థ సాధుజనాపి ఆగన్తుకాపి నిసీదన్తి. ద్వారం బన్ధతి పిదహతి ఏత్థాతి **ద్వారబన్ధనం.**

౨౧౯. ద్వయం ద్వారబాహాయం. పీఠాని లోహవికతిఆదీహి సఙ్ఘటీయన్తి ఏత్థాతి **పీఠసఙ్ఘాటకం,** పీఠేహి సఙ్ఘటీయతీతి వా **పీఠసఙ్ఘాటకం, ఘట** ఘటనే. ద్విభాగేన బాహాసదిసత్తా బాహా, ద్వారస్స బాహా **ద్వారబాహా.** "కపాటం, కవాట"న్తిపి ద్వారబాహాయ నామాని, కం వాతం పాటయతి, వాటయతి చేతి కమ్మని ణో, ఇత్థియం **కపాటీ.**

ద్వయం గేహాదీనం కూటే. **కుట** ఛేదనే, కమ్మని ణో. **నయ** గమనత్థో, కే సీసే నయతీతి **కణ్ణికా,** ణ్వు, ఇత్తం, **ణ**త్తఞ్చ.

౨౨౦. ద్వయం ద్వారే. ద్వే అరన్యత్రాతి **ద్వారం,** దుజ్జనే వారయన్త్యస్మా రక్ఖకాతి వా **ద్వారం, ఉ**లోపో. పటిహరన్తి అపనేన్తి ఏతస్మా రక్ఖకా అఞ్ఞాతన్తి పటిహారో, పటిపక్ఖే హరతి ఏతస్మాతి వా పటిహారో, రస్సస్స దీఘత్తే **పటిహారో.**

చతుక్కం ఉమ్మారే, యం "ద్వారపిణ్డికా"తి వుచ్చతి. **ఉర** గతిమ్హి, **మారో** కరణే. దేహం నేతి పవేసేనాతి **దేహనీ,** "దేహలీ"తిపి పాఠో, దేహం లాతి పవేసేనాతి **దేహలీ. ఇల** గతిమ్హి, ణ్వు. ఇన్దో ఏవ పాదం ఖిపతి ఏత్థాతి **ఇన్దఖీలో, ఖిప** పేరణే. పస్స లోపో, అథ వా ఇం గమనం దదాతీతి ఇన్దో, ద్వారం, తత్థ ఠపితో ఖీలో కణ్టకోతి **ఇన్దఖీలో,** వేగగభిఘాతనతో హి సో ఖీలో వియ హోతి.

థమ్భ పటిబన్ధనే, థమ్భో, ధారేతీతి వా **థమ్భో, ధర** ధరణే, **రమ్భ**పచ్చయో, వణ్ణవికారో చ. **థు** అభిత్థవే, ఉణో, యు వా, ధారేతీతి వా **థూణో,** యు, రలోపో, అస్సూ.

అడ్ఢేన్దుపాసాణే అద్ధచన్దాకారే పాసాణే **పటికా**సద్దో వత్తతి. **పట** గతియం, ణ్వు. ఇత్థికతాకారపరే కే అస్సిత్తం. **గజి** సద్దే, ణ్వు, అస్సిత్తం, బిన్దాగమో చ. **ఇస** ఇచ్ఛాయం, ఠకో.

౨౨౧. వలభీతి చూళా, "సిఖాయం వలభీ చూళే"తి **రుద్దో** [రస్సన్తా చ, సిఖాయం వళభియం చూళేతి రుద్దో (చిన్తామణిటీకా ౧౨.౧౨౫)]. తచ్ఛాదనే **దారుమ్హి** కట్ఠే గోపానసీ మతా. **వఙ్కే**తి దారువిసేసనం. గం వస్సోదకం, సూరియాదికిరణఞ్చ పివన్తి వినాసయన్తి అబ్భన్తరమప్పవేసనవసేనాతి గోపానా, ఇట్ఠకాదయో, తాని సినోన్తి బన్ధన్తి ఏత్థాతి **గోపానసీ.**

సోధాదిగేహేసు ఛేకపక్ఖావాసత్థం యో బహి కరియ కట్ఠేకదేసో ఠపీయతే, సో విటఙ్కో. కపోతే పాలయతీతి **కపోతపాలికా,** కమ్మని ణ్వు. **టకి** నివాసగతీసు. వినో పక్ఖినో టఙ్కన్తి ఏత్థాతి **విటఙ్కో.** ణో.

౨౨౨. ద్వయం కుఞ్చికాఛిద్దే. కుఞ్చికాయ వివరం ఛిద్దం **కుఞ్చికావివరం.** తాళస్స పవేసనట్ఠానభూతో ఛిగ్గళో ఛిద్దం **తాళచ్ఛిగ్గళో.**

తికం కుఞ్చికాయం. **కుఞ్చ** కోటిల్యే, ణ్వు. తాయతి రక్ఖతీతి **తాలో.** అలో, తలతి తిట్ఠతి ఏతేనాతి వా **తాలో, తల** పతిట్ఠాయం. అవాపురతి వివరతి యేనాతి **అవాపురణం, వర** సంవరణే, యు, **వ**స్స **వో,** ఉత్తం, ఉపసగ్గస్స దీఘతా చ, "అపారుతా తేసం అమతస్స ద్వారా"తి [దీ॰ ని॰ ౨.౭౧; మ॰ ని॰ ౧.౨౮౩] వచనతో **పుర, పార** సంవరణేతిపి ధాత్వత్థం పఠన్తి. **అవపుబ్బో పు** సంవరణేతిపి ధాత్వత్థే పన సతి **వ**స్స రత్తం, ఉపసగ్గస్స దీఘతా చ, "అపారుతా, సఙ్ఘాటిం పారుపిత్వా"త్యాదీసు పన **ప**కారవణ్ణాగమేన సిద్ధో. **విద** లాభే, **ఇమ్హి** వేదికా, సకత్థే కో. ఇతరత్థ **ఇ**యేవ.

౨౨౩. సఙ్ఘాటాదయో **మన్దిరఙ్గా** గేహఙ్గవిసేసా. సమ్మా ఘటేన్తి ఏత్థ గోపానస్యాదయోతి **సఙ్ఘాటో,** పుబ్బపచ్ఛిమదక్ఖిణుత్తరాయామవసేన థమ్భానముపరి ఠితో కట్ఠవిసేసో, తే పన పుబ్బపచ్ఛిమయామా తయో కట్ఠా, దక్ఖిణుత్తరయామా పన హేట్ఠిమపరిచ్ఛేదతో తయో కట్ఠా, ఉక్కట్ఠపరిచ్ఛేదేన పన పఞ్చసత్తనవాదయోపి. ద్విన్నం పక్ఖానం అపతనత్థం బన్ధనతో పాసో వియాతి **పక్ఖపాసో.** తులతి సఙ్ఘాటేసు పతిట్ఠతీతి **తులా, తల** పతిట్ఠాయం, అస్సుత్తం, పక్ఖానం వా సమవాహితభావకరణతో తులయతి మినాతి ఏతాయాతి **తులా, తుల** ఉమ్మానే.

తికం సమ్మజ్జనియం. **ముజి** సోధనే, యు. **మజ్జ** సంసుద్ధియం, యు. **సుధ** సుద్ధియం, సబ్బత్ర కరణే యు.

౨౨౪. తికం సఙ్కారఛడ్డనప్పదేసే. **కట** ఛడ్డనమద్దనేసు, సఙ్కటన్తి ఏత్థాతి **సఙ్కటీరం,** ఈరో, “సఙ్కటో”తి వా సఙ్కారో వుచ్చతి, తం ఈరయన్తి ఖిపన్తి ఏత్థాతి **సఙ్కటీరం, ఈర** ఖేపే. సఙ్కారస్స ఠానం **సఙ్కారట్ఠానం.** సఙ్కారం కటతి ఛడ్డేతి ఏత్థాతి **సఙ్కారకూటం,** అసూస్స, సకత్థే కో.

చతుక్కం సమ్మజ్జనియా నిరాకతే [నిరస్సతే (క.)] ధుసాదిమ్హి. నానావిధే సఙ్కారే రాసీకరణవసేన కచతి బన్ధతి ఏతేనాతి కచో, సో ఏత్థ ఇచ్ఛితబ్బోతి **కచవరో, వర** ఇచ్ఛాయం. ఉచ్చిట్ఠో కలాపో సమూహో **ఉక్లాపో,** కస్సాకారలోపో. నానావిధేహి తిణాదీహి సఙ్కరీయతే మిస్సీకరీయతేతి **సఙ్కారో,** ణో. అవకరోతిప్యత్ర. అవకరీయతే నిరస్సతేతి, అ. “సమ్మజ్జో మజ్జనీ చేవ, సఙ్కారో’వకరో మతో”తి హలాయుధో. **కస** విలేఖనే, అమ్బు.

౨౨౫. **ఘరాదిభూమి** ఘరఖేత్తవిహారాదీనం యో భూమిప్పదేసో వత్థు నామ, తం నపుంసకే, వసన్తి ఏత్థాతి **వత్థు,** రత్థు. **గస** మదనే, గసన్తి ఏత్థాతి **గామో,** మో. సంవసన్త్యత్రాతి **సంవసథో,** అథో.

పాకటో ఖ్యాతో గామో, సో నిగమో నామ, అతిరేకో గామో **నిగమో,** ఘసత్థో ని, సఞ్ఞాసద్దత్తా రస్సో.

ఉపభుఞ్జితబ్బభోగమనుస్సాదీహి ( ) [(ఇబ్భే) (?)] వడ్ఢితో అధికో గామో నిగమతోపి అధికతరత్తా “అధిభూ”తి **ఈరితో** కథితో, అధికో భవతీతి **అధిభూ.**

౨౨౬. ద్వయం గామాదిపరియన్తభాగే. **సి** బన్ధనే, మో. పరిచ్ఛిన్దిత్వా ఆదీయతేతి **మరియాదా,** పస్స **మో.**

ద్వయం ఆభీరకుటియం [ఘోసో ఆభీరపల్లీ సియా (అమర ౧౨.౨౦)]. **ఘు** సద్దే, ఘోసన్త్యత్రాతి **ఘోసో.** గోపాలానం గామో **గోపాలగామకో,** సకత్థే కో.

పురవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. నరవగ్గవణ్ణనా

౨౨౭-౨౨౮. పోరిసన్తాని మనుస్సజాతియా నామాని. మనో ఉస్సన్నమస్సాతి **మనుస్సో,** సతిసూరభావబ్రహ్మచరియయోగ్యతాదిగుణవసేన ఉపచితమానసా ఉక్కట్ఠగుణచిత్తా, కే పన తే? జమ్బుదీపవాసినో సత్తవిసేసా. తేనాహ భగవా – “తీహి, భిక్ఖవే, ఠానేహి జమ్బుదీపకా మనుస్సా ఉత్తరకురుకే మనుస్సే అధిగ్గణ్హన్తి దేవే చ తావతింసే. కతమేహి తీహి, సూరా సతిమన్తో ఇధ బ్రహ్మచరియవాసో”తి [అం. ని. ౯.౨౧]. తథా హి బుద్ధా భగవన్తో పచ్చేకబుద్ధా అగ్గసావకమహాసావకచక్కవత్తినో చ అఞ్ఞే చ మహానుభావా సత్తా తత్థేవ ఉప్పజ్జన్తి. సమానరూపాదితాయ పన సద్ధిం పరిత్తదీపవాసీహి ఇతరమహాదీపవాసినోపి మనుస్సాత్వేవ పఞ్ఞాయింసూతి ఏకే, అపరే పన భణన్తి “లోభాదీహి, అలోభాదీహి చ సహితస్స మనస్స ఉస్సదతాయ మనుస్సా, యే హి సత్తా మనుస్సజాతికా, తేసు విసేసతో లోభాదయో, అలోభాదయో చ ఉస్సదా, తే లోభాదీహి ఉస్సదతాయ అపాయమగ్గం, అలోభాదీహి ఉస్సదతాయ సుగతిమగ్గం, నిబ్బానగామిమగ్గఞ్చ పూరేన్తి, తస్మా లోభాదీహి, అలోభాదీహి చ సహితస్స మనస్స ఉస్సదతాయ పరిత్తదీపవాసీహి సద్ధిం చతుమహాదీపవాసినో సత్తవిసేసా మనుస్సాతి వుచ్చన్తీ”తి. లోకియా పన మనునో అపచ్చభావేన మనుస్సాతి వదన్తి,

మను నామ పఠమకప్పికో లోకమరియాదాయ ఆదిభూతో హితాహితవిధాయకో సత్తానం పితుట్ఠానియో, యో సాసనే “మహాసమ్మతో”తి వుచ్చతి, పచ్చక్ఖతో, పరమ్పరతాయ చ తస్స ఓవాదానుసాసనియం ఠితా తస్స పుత్తసదిసతాయ మనుస్సాతి వుచ్చన్తి, తతో ఏవ హి తే “మానవా, మనుజా”తి చ వోహరీయన్తి, **ఉస్స**పచ్చయో. మనునో అపచ్చం **మానుసో,** ణసో. **మర** పాణచాగే, చో, **మచ్చో, పబ్బజ్జా**దినా వా త్యపచ్చయో, ధాత్వన్తస్స లోపో చ. తతో “యవత”మిచ్చాదినా చో, ద్విత్తం. మనునో అపచ్చం **మానవో. మాణవో**ప్యత్ర, ణవో. మనుమ్హా జాతో **మనుజో.** నీ నయే, నేతీతి **నరో,** అరో. **పుస** పోసనే, ణో, పురేతీతి వా **పోసో. పుర** పూరణే, సో, ణస్సోత్తం, రలోపో. పునాతీతి **పుమా, పు** పవనే, మో, సిస్సా. పురేతీతి **పురిసో, పోరిసో** చ, ఇసో, రస్సస్స దీఘతాయ **పూరిసో** చ. ఏత్థ చ **మనుస్సా**దిపఞ్చకం ఇత్థియమ్పి వత్తతే, **నరా**దయో తు పుమేయేవ విసిట్ఠలిఙ్గత్తా. తత్ర మనుస్స మానుస మనుజ మాణవేహి **నదాదిత్తా ఈ**పచ్చయో, **ఏ**కసకారలోపో, మనుసీ, మానుసీ, మనుజీ, మాణవీ. మచ్చా, ఇత్థియమతో **ఆ**పచ్చయో.

విద్దసుపరియన్తం పణ్డితే. పణ్డా బుద్ధి సఞ్జాతా అస్సాతి **పణ్డితో,** తరత్యాది. **పడి** గతియం వా, తో. బుజ్ఝతీతి **బుధో.** విదతి జానాతీతి **విద్వా, విద** ఞాణే, వో, **సిస్సా. భూ** సత్తాయం, అత్థే విభావేతి పకాసేతి సీలేనాతి **విభావీ,** ణీ. రాగాదయో సమేతీతి **సన్తో,** తో, సున్దరో అన్తో అవసానమేతస్సాతి వా **సన్తో.** సున్దరా పఞ్ఞా యస్స **సప్పఞ్ఞో.** కిన్నామ న విన్దతీతి **కోవిదో,** నేరుత్తో, కుం పాపం విన్దతీతి వా **కోవిదో.** ధీ పఞ్ఞా యస్సత్థీతి సో **ధీమా,** సోభనం ఝాయతీతి **సుధీ, ఝే** చిన్తాయం. **ఝస్స ధో,** ఈ, సున్దరా ధీ యస్సాతి వా **సుధీ. కవి** వణ్ణే, ఇ, ఇత్థియం కవీ చ, **కు** సద్దే వా, ఇ, కవి. బ్యఞ్జయతీతి **బ్యత్తో, అఞ్జ** గతియం, తో. భుజాదీనమన్తో నో ద్వి చ. విసిట్ఠో అత్తా యస్సాతి వా **బ్యత్తో. చక్ఖ** దస్సనే, యు, **విచక్ఖణో,** విచారేతీతి వా **విచక్ఖణో,** నేరుత్తో. విగతో సారదో ఏతస్మాతి **విసారదో.**

౨౨౯. మేధా ధారణా మతి పఞ్ఞా యస్సాతి **మేధావీ,** వీ. అతిసయమతియుత్తతాయ **మతిమా.** పఞ్ఞాయ యోగతో **పఞ్ఞో.** విసేసం జానాతి సీలేనాతి **విఞ్ఞూ,** రూ. **విద** ఞాణే, ఉరో, **విదురో** [విదూఓ (క॰)]. **రూ**పచ్చయే **విదూ.** ధీయోగా **ధీరో,** రో. విసిట్ఠదస్సనసీలతాయ **విపస్సీ,** ణీ. దోసం జానాతీతి **దోసఞ్ఞూ,** రూ. బుజ్ఝతీతి **బుద్ధో,** తో. **దు** గతియం, అ, ఉస్సావో [దు గతియం అబ్బో (సూచి)], **దబ్బో. విద** ఞాణే, దసు.

౨౩౦-౨౩౧. మహిలాన్తం ఇత్థిసామఞ్ఞే. **ఇసు** ఇచ్ఛాయం, తో, నదాది. సీమస్స అన్తో సీమన్తో, కేసవేసో, తంయోగా **సీమన్తినీ,** ఇనీ. నరస్సాయం **నారీ,** ఇదమత్థే ణో. తిట్ఠతి గబ్భో యస్సం, సా **థీ. ధా** ధారణే వా, వణ్ణవికారో, ఈ. **బన్ధ** బన్ధనే, ఊ, **బన్ధస్స వధాదేసో** చ [ణ్వాది ౩], **వధూ**సద్దో సుణిసాభరియానమ్పి వాచకో. **వన** సమ్భత్తియం, తో, **ఇ**కారాగమో చ. **అఙ్గ** గమనత్థో, యు, **అఙ్గనా,** విసిట్ఠనారియమ్పి అఙ్గనా, తదా కల్యాణఙ్గనారీలక్ఖణోపేతం పసత్థం హత్థపాదాదికమఙ్గమస్సత్థీతి అస్సత్థ్యత్థే **అఙ్గా** కల్యాణే **న**పచ్చయో [మోగ్గల్లాన ౪.౯౨]. విరూపేసుపి మదో రాగమదో యస్సా సా **పమదా,** విసిట్ఠనారియంప్యత్ర **పమదా,** తదా పకట్ఠో మదో రూపసోభగ్గజనితో చేతోవికారో యస్సా సా **పమదా.** రూపలావణ్యసమ్పన్నతాయ **సున్దరీ,** విసిట్ఠాయమ్పి. కమనీయవుత్తితాయ **కన్తా, కము** కన్తియం, తో. కన్తియోగా వా **కన్తా,** విసిట్ఠాయమ్పి. రమయతి వినోదయతి నాయకం, సా **రమణీ,** నన్దాదీహి యు, నదాది, విసిట్ఠాయమ్పి. **దయ** రక్ఖణే, కమ్మని తో. అప్పం బలం యస్సా సా **అబలా,** అప్పత్థోయం **అ**కారో. మాతుయా గామో వియ గామో యస్సా సా **మాతుగామో,** మాతా వియ గచ్ఛతీతి వా **మాతుగామో, గము** గమనే, ణో, మాతా వియ గసతీతి వా **మాతుగామో, గస** అదనే, మో, మాతా వియ గాయతీతి వా **మాతుగామో, గా** సద్దే, మో. మహీ వియ సుచిం అసుచిమ్పి లాతీతి **మహిలా,**

మహన్తేసు బహూసుపి రత్తచిత్తేసు ఇలతి గచ్ఛతీతి వా **మహిలా, ఇల** గమనే, **మహ** పూజాయం వా, ఇరో, **లత్తం**, ఆ, **మహిలా.** మహేలాప్యత్ర.

తికం విసిట్ఠనారియమేవ. **లల** విలాసే, నన్దాదీహి యు. **లల** ఇచ్ఛాయన్తి **చురాది**గణతో వా యు. భయపకతి **భీరు, భీ** భయే, రు, "భీరు అత్తే జనే'త్థియ"న్తి **రభసో.** అతిసయితకామా **కామినీ,** కామో సిఙ్గారరూపో మదో యస్సాత్థీతి ఇనీ, సబ్బత్రేవం. వామలోచనా, భావినీ, నితమ్బినీ, రామాఇచ్చాదీనిపి విసిట్ఠనారీనామాని.

ద్వయం పఠమవయసి వత్తమానాయం.

> అట్ఠవస్సా భవే గోరీ, దసవస్సా తు కఞ్ఞకా;
> సమ్పత్తే ద్వాదసే వస్సే, కుమారీత్య'భిధీయతే [చిన్తామణిటీకా ౧౬.౮].

ఇహ త్వభేదోపచారేనేకత్తం. అఞ్ఞే పనాహు "**కఞ్ఞా**సద్దోయం పుమునాభిసమ్బన్ధపుబ్బకే సమ్పయోగే నివత్తతీ"తి. **కుమార** కీళాయం, చురాది, కుమారయతీతి **కుమారీ,** అ, నదాది, సకత్థే కో, ణ్వునా వా సిద్ధో. కమనీయతేతి **కఞ్ఞా,** కన దిత్తికన్తిగతీసు, యో, న్యస్స ఞత్తం, అ, ఆ.

యువసద్దతో పాటిపదికతోతి, యువతి. వరిత్థిపరియాయసామఞ్ఞోపి **యువతి**సద్దో పకత్యన్తరమత్థీతి. **తర** తరణే, యు, **ఉ**త్తం, ఈ చ.

౨౩౨. **సాభిసేకా** లద్ధాభిసేకా రాజిత్థీ **మహేసీ** నామ, **మహ** పూజాయం, కమ్మని ఇసో, ఇస్సే, తతో ఈ, మహతియో రాజిత్థియో ఈసతి అభిభవతీతి వా **మహేసీ, ఈస** ఇస్సరియే, ఈ. మహేసితో అఞ్ఞా రాజనారియో **భోగినియో** భోగయోగా, ఈ, ఇనీ చ. యానారీ పురిసస్స సఙ్కేతం యాతి, సా "ధవత్థినీ, అభిసారికా"తి చోచ్చతే. ధవం పతిం అత్థయతి ఇచ్ఛతీతి **ధవత్థినీ, అత్థ** యాచనిచ్ఛాసు, ఇనీ, అసతీవిసేసో. **సర** గతియం, అభిసరతి సఙ్కేతన్తి, ణ్వు.

౨౩౩. ఛక్కం వేసియం. చతుసట్ఠికలాకుసలతాయ, సీలరూపాదిమత్తాయ చ గణ్యతే ఆదీయతే **గణికా, గణ** సఙ్ఖ్యానే, ణ్వు. వేసో ఆకప్పో, తేనాతిసోభతే, కమ్మవేసేహి వా ఇచ్ఛియతేతి. అతిసోభనే, ఇచ్ఛత్థే వా **య**పచ్చయో. వణ్ణసమ్పన్నా దాసీ **వణ్ణదాసీ,** దాసిమ్పి హి వణ్ణసమ్పన్నం కేచి సామికా ధనలోభేన గణికం కరోన్తి. నగరం సోభేతీతి **నగరసోభినీ.** రూపేన ఉపజీవతీతి **రూపూపజీవినీ.** అతిసయవేసయుత్తతాయ **వేసీ.**

ద్వయం అసతీసామఞ్ఞే. కులాని అటతి నాసయతీతి **కులటా.** బన్ధమనుబన్ధం కాయతీతి **బన్ధకీ,** నదాది.

౨౩౪. చతుక్కం ఉత్తమనారియం. వరో ఆరోహో సోణి యస్సా సా **వరారోహా.** ఉత్తమగుణయోగా **ఉత్తమా.** సోణిగారవేన మత్తగజో వియ బన్ధనగామినీ **మత్తకాసినీ, కస** గతియం. వరవణ్ణయోగా **వరవణ్ణినీ,** ఇనీ.

> "సీతే సుఖోణ్హసబ్బఙ్గీ, గిమ్హే యా సుఖసీతలా;
> భత్తు భత్తా చ యా నారీ, సా భవే వరవణ్ణినీ"తి. **రుద్దో;**

ద్వయం అఖణ్డితచరిత్తాయం. పతి సామికోవ కమనీయో యస్సా **పతిబ్బతా,** పతిమ్హి వతమస్సాతి వా **పతిబ్బతా. అస** భువి, అన్తో, ఈ, ఆదిలోపో. సమేతీతి వా **సతీ, సము** ఉపసమే, అన్తో, ఈ.

ద్వయం కామరత్తరాజపుత్తాదినో కులస్స నియతపతియం. కులానురూపా ఇత్థీ **కులిత్థీ,** కులం పాలేతి రక్ఖతీతి **కులపాలికా,** ణ్వు.

౨౩౫. ద్వయం మతభత్తికాయం. విగతో ధవో భత్తా యస్సా **విధవా.** పతి సుఞ్ఞో నట్ఠో యస్సాతి **పతిసుఞ్ఞా.**

ద్వయం అత్తిచ్ఛాయ పత్యన్వేసినియం కఞ్ఞాయం. పతిం వరతి గవేసతీతి **పతిమ్బరా,** దుతియాయాలోపో. సయమేవ పతిం వరతీతి **సయమ్బరా,** పఠమాయాలోపో, **వర** పత్థనాయం.

చతుక్కం విజాతాయం. **విజనీ** గబ్భవిమోక్ఖనే, తో, విజాయిత్థాతి **విజాతా. సూ** అభిసవే, తో. జాతం అపచ్చం పుత్తో ఏతిస్సాతి **జాతాపచ్చా.** పసూతావ **పసూతికా, క**పచ్చయో, **ఇ**త్తఞ్చ.

౨౩౬. ద్వయం దూతియం. యా పేసీయతే, సా **దూతీ, దు** గమనే,తి, **ఈ**మ్హి దూతీ. సఞ్చారయతి యథాభిమతన్తి, ణ్వు.

తికం దాసియం. దు కుచ్ఛితం అసతి భక్ఖతీతి **దాసీ,** ఈ, దీయన్తే తాయాతి వా **దాసీ, దా** దానే, సో, ఈ చ. **చిట** పేసనే, కమ్మని ణో, ఈ. కుటం ఉదకకుమ్భం ధారేతీతి **కుటధారికా,** ణ్వు.

ద్వయం సుభాసుభనిరూపినియం సంవరికాదిమ్హి. **వర** గతియం, కత్తరి ఇనీ. సుభాసుభస్స ఇక్ఖణం నిరూపనం యస్సాత్థీతి, ఇ, సకత్థే కో. ఇమే ద్వే సద్దా తుల్యత్థా.

యా సయం ఖత్తియజాతి యస్స కస్సచి భరియా, సా ఖత్తియానీ, ఖత్తియా చ. ఖత్తియస్సాపచ్చం **ఖత్తియానీ,** ఆనో, ఈ. **ణమ్హి ఖత్తియా.**

౨౩౭. పఞ్చం అగ్గిసక్ఖిపుబ్బకతపాణిగహితాయం భరియాయం, అఞ్ఞత్ర తూపచారా. దారయన్తే యేనాతి **దారో, దర** విదారణే, అకత్తరి చ కారకే సఞ్ఞాయం ణో. జాయతి పుత్తో యాయాతి **జాయా, జన** జననే, యో, **జనిస్స జా** చ, ఆ, జయతీతి వా **జాయా, జి** జయే, యో, జిస్స **జా,** ఆ, **జాయా. కల** సఙ్ఖ్యానే, అత్తో. ఘరం నేతీతి **ఘరణీ, ణ**త్తం. భరితబ్బతో **భరియా, భర** భరణే, యో. పియాయితబ్బతో **పియా,పీ** తప్పనకన్తీసు, యో. పజం పుత్తం పాలేతీతి **పజాపతి, పా** పాలనే,తి, **ఆ**త్తం, రస్సత్తఞ్చ . ద్విన్నం పూరణీ **దుతియా.** పఠమో భత్తా, భరియా దుతియా. సామికస్స పాదే పరిచరతీతి **పాదపరిచారికా,** ణ్వు. పతినీ, పాణిగహితా, సహధమ్మినీతిపి తస్సాయేవ నామాని.

౨౩౮. తికం సఖియం. తేసు తేసు కిచ్చేసు సహ ఖాయతి పకాసతీతి **సఖీ, సహపుబ్బో ఖా** పకాసనకథనేసు, ఈ. **అల** భూసనే **ఆ**పుబ్బో, ఇ. వయసా తుల్యా **వయసా,** తుల్యే సఞ్ఞాయం నో [పాణిని ౪.౪.౯౧ సుత్తే యపచ్చయో దిస్సతి].

జరోవుచ్చతి చోరస్సామికో, తస్సాయం **జారీ,** ణో, ఈ. సామికం అతిక్కమ్మ అఞ్ఞత్ర చరతీతి, ఇనీ.

౨౩౯. పుమే తూతి లిఙ్గన్తో **తు**సద్దో న పుబ్బం భజతే. **అర** గమనే, తు, **అర**స్సుత్తం. రతియా జాయతీతి **రజో,** తిలోపో. **పుప్ఫ** వికసనే, **పుప్ఫం.**

తికం రజస్సలాయం. ఉతుయోగా**ఉతునీ,** ఇనీ. రజయోగా **రజస్సలా,** సలో. పుప్ఫవన్తతాయ **పుప్ఫవతీ.** ధీధమ్మినీ, అవీ, అత్తేయీ, మలినీ, ఉతుమతీ, ఉదకీఇచ్చాదీనిపి తస్సా నామాని.

తికం గబ్భినియం. గరు అలహుకో గబ్భో కుచ్ఛి ఏతిస్సాతి **గరుగబ్భా.** ఆపన్నో పత్తో గబ్భట్ఠో సత్తో ఏతాయాతి **ఆపన్నసత్తా.** గబ్భయోగా **గబ్భినీ.**

తికం యేన వేఠితో గబ్భో కుచ్ఛియం తిట్ఠతి, తత్రాసయేతి ఖ్యాతే. గబ్భో ఆసయతే తిట్ఠత్యత్రాతి, ణో. జరం ఏతీతి **జలాబు.** ఉ, రస్స **లో, యస్స బో,** జరాపుబ్బో **ఇ** గతియం. కలం జరతం లాతీతి **కలలో, కల** సఙ్ఖ్యానే వా, అలో.

౨౪౦-౨౪౧. సత్తకం భత్తరి. **ధూ** కమ్పనే, సన్తాసం ధునోతీతి **ధవో,** అ. సం ఏతస్సత్థీతి **సామికో, ఆమి**పచ్చయో, సకత్థే కో, **ఇ**పచ్చయో వా, నిగ్గహీతస్స మో, **అస్స** చ దీఘో, **సామికో. భర** భరణే, భరతీతి **భత్తా,** రితు. **కము** ఇచ్ఛాయం, తో, "పక్కమాదీహి న్తో చా"తి న్తత్తం. **పా** రక్ఖణే, అతి, **పతి. వర** ఇచ్ఛాయం, అ, **వరో. పీ** తప్పనకన్తీసు, యో.

రతికారణత్తా పతినో ఉప **ఉపపతి,** సమాసే కతే అభిధానతో పుబ్బనిపాతో, అప్పధానభూతో వా పతి **ఉపపతి. జర** వయోహానిమ్హి, జీయన్తే అనేనాతి **జారో, దారో** చ.

సత్తకం పుత్తే. నరకే న పతన్త్యనేన జాతేనాతి **అపచ్చం, పత** గతియం, యో, **త్యస్స చో,** న పతతి న విచ్ఛిన్దతి వంసో ఏతేనాతి వా **అపచ్చం,** పుత్తే, ధీతరి చ నిచ్చనపుంసకోయం. **పూ** పవనే. పునాతి పితరో తేనాతి **పుత్తో.** "ఛదాదీహి తత్రణ"తి తో. పూరేతీతి వా **పుత్తో.** అత్తతో జాతో **అత్రజో, ''అత్తజో''**తిపి పాఠో. సుయతేతి **సుతో. సు** అభిసవే, సుణాతీతి వా **సుతో,** తో, **సు** సవనే. తనుమ్హా జాతో **తనుజో, తనయో** చ, యో, తనోతి ముదన్తి వా **తనయో,** అయో. సూయతేతి **సూను,** కమ్మని ను, **సూ** పసవే.

పుత్తాదయో **సూను**పరియన్తా ధీతరి వత్తమానా ఇత్థియం వత్తన్తి. **దుహితా, ధీతా** చ సదా నారియమేవ. **దుహ** పపూరణే, రాతు, ఓత్తాభావో, **ఇ**కారాగమో చ. **ధా** ధారణే, రాతు, ఆస్సి. పుత్తాదయో చ తే సామఞ్ఞేనేవ కుణ్డగోలకాదీనం వాచకా. సవణ్ణాయం తు ఊఢాయం సజాతో సయం జనితో సుతో ఓరసో నామ. **సజాత**సద్దేన కుణ్డకగోలకఖత్తాదిబ్యవచ్ఛేదో. జీవతి భత్తరి జారజో సుతో **కుణ్డా**ఖ్యో. మతే భత్తరి జారజో **గోలకా**ఖ్యో. అరియాసుద్దజో సుతో ఖత్తా నామ [ఖత్తా అరియాసుద్దానం (అమర ౨౦.౩)]. **ఆది**నా మాగధాదీనం గహణం. వుత్తఞ్హి –

"అమతే జారజో కుణ్డో,
మతే భత్తరి గోలకో"తి [అమర ౧౬.౩౬].

"మాగధో సుద్దఖత్తాజో"తి [అభిధాను ౨౦౩ గాథా] చ.

ఉరసా మనసా నిమ్మితో, **ఉర**సద్దా తతియన్తా నిమ్మితత్థే ణో, నివిట్ఠత్తా తేన నిమ్మితోతి వుచ్చతి. ఉరసి భవోతి **వా ఓరసో.**

౨౪౨. చతుక్కంపతిపతినీనం యుగే, "దారా పుమే బహుత్తే చ, దం కలత్రే నపుంసకే"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౬.౩౮] **అమరమాలా, జం**సద్దో త్వబ్యయో దారవచనో. తస్మా "జమ్పతి, దమ్పతీ"తిపి భవితబ్బం, ఇధ పన కచ్చాయనమతేనోదాహటా. జాయా చ పతి చ **జాయాపతి.** ఇతరీతరయోగద్వన్దో. జాయా చ పతి చ **జానిపతి,** తథా **జాయమ్పతి**ఆదయో, **జాయా**సద్దస్స పతిమ్హి పరే జాని, తుదఙ్చ, జాయఙ్చ **యదా**దినా.

తికం నపుంసకే. విగతో రాగస్సవో యస్మా **వస్సవరో. సు** సవనే, అరో. **పణ** బ్యవహారే, డో, **పడి** లిఙ్గవేకల్యే వా, భూవాది. న ఇత్థీ న పుమా **నపుంసకం,** నిరుత్తినయేన **ఇత్థిపుమానం పుంసక**భావో, **న**స్స చ పకతి. తతియాపకతి, సణ్డో, కలీబన్తిపి తస్స నామాని. తతియా పకతి తతియప్పకారో, సమజాతికే ఇత్థిపురిసే అపేక్ఖిత్వా తతియత్తం పకారస్స. పఠమా హి పకతి ఇత్థీ, దుతియా పకతి పురిసో, ఇతరపకతి తతియా పకతి.

౨౪౩. ఛక్కం ఞాతిమత్తే, బన్ధుయేవ **బన్ధవో,** అ, ఉస్సావో. బన్ధతీతి **బన్ధు,** ఉ. సస్స అత్తనో జనో **సజనో.** సమానం గోత్తం కులం అస్సాతి **సగోత్తో, సమానస్స** సభావో. **ఞా** అవబోధనే, కమ్మేతి, ఞాతియేవ **ఞాతకో, అ**త్తం, సకత్థే కో చ. **సుసద్దో**ప్యత్ర [స్వ (అమర ౧౬.౩౬)].

ద్వయం సత్తపురిసావధికేసు నికటఞాతీసు. లోహితేన సమ్బన్ధో **సాలోహితో, సమ్బన్ధ**స్స **సా**దేసో, పుబ్బనిపాతో చ, సమానం పిణ్డదానం యస్స **సపిణ్డో,** సనాభయోప్యత్ర [నాభి సత్తపురిసావధికకులే (చిన్తామణిటీకా ౧౬.౩౩)]. తికం పితరి. **తా** పాలనే, తో కత్తరి. జనయతీతి **జనకో,** ణ్వు. **పా** రక్ఖణే, రితు, అస్సిత్తం.

౨౪౪. ఛక్కం మాతరి. **అమ** పూజాయం, కమ్మని మో, బో చ, **అమ్మా, అమ్బా.** జనయతీతి **జననీ,** యు, నదాది. **మాన** పూజాయం, పుత్తం మానేతీతి **మాతా,** రాతు, పాతీతి వా **మాతా, పాతి**స్స **మో.** జనేతీతి **జనేత్తి,**తి. జనేతీతి **జనికా,** ణ్వు, **ఇ**త్తం.

అప్పధానభూతా మాతా **ఉపమాతా,** కుమారే ధారేతీతి **ధాతి. ధా** ధారణే,తి. **జాయాయ** భరియాయ **భాతికో** కనిట్ఠో చ జేట్ఠో చ సాలో నామ, సస్స అత్తనో ఏసా సా, భరియా, తస్సా భాతా **సాలో,** జాయాయ భాతరి అలో. **సర** గతిచిన్తాహింసాసు వా, ణో, **ల**త్తం, **సాల** వితక్కే వా, చురాది.

౨౪౫. **సామినో** భత్తు భగినీ ననన్దా నామ, న నన్దతీతి **ననన్దా, అత్తాభావో న**స్స విభాసాధికారా. **నన్ద** సమిద్ధియం, భూవాది.

ద్వయం అయ్యికాయం. మాతుయా మాతా **మాతామహీ.** పితూనం పితరి చ మాతరి చ ఆమహం **యదా**దినా, నదాది. **అరహ** పూజాయం, ణ్వు, **రహ**స్స **యో, అయ** గతిమ్హి వా, ణ్వు, **అయ్యికా.**

మాతుయా భాతా మాతులో నామ, మాతుయా భాతా **మాతులో,** మాతు భాతరి **ఉల**పచ్చయో. **అస్స** మాతులస్స **పజాపతి** జాయా మాతులానీ నామ, మాతులస్స భరియా **మాతులానీ,** మాతులభరియాయం ఆనో, నదాది, అథ వా

మాతులస్స ఏసా **మాతులానీ,** ఈ, అస్స **ఆనో.**

౨౪౬. జాయాపతీనం ద్విన్నం **జననీ** మాతా సస్సు వుత్తా, **సస** గతిహింసాపానేసు. **తప్పితా** తేసం జాయాపతీనం పితా పన ససురో నామ, **ససధాతుమ్హా** ఉరో. భగినియా పుత్తో పన భాగినేయ్యో నామ, భగినియా అపచ్చం **భాగినేయ్యో,** ణేయ్యో.

౨౪౭. ద్వయం సుతస్స, సుతాయ చ పుత్తేసు. **నహ** బన్ధనే, రితు, **నీ** నయే వా. పుత్తస్స పుత్తో **పపుత్తో, త్త**లోపో, ఉస్సత్తఞ్చ. సామిభాతా దేవరో నామ, అథ వా సామిభాతా కనిట్ఠో సామినో భాతా దేవరో నామ. జేట్ఠో తు ససురో ఏవోచ్చతే. **దివు** కీళాయం, అరో.

ద్వయం ధీతుపతిమ్హి. **జన** జననే, రితు, అస్సాత్తం, నస్స **మాదే**సో చ. ద్వయం పితుపితరి. పితునో పితా **పితామహో.**

౨౪౮. హుసాన్తాని పదేన పదేన నామాని. మాతుయా భగినీ **మాతుచ్ఛా,** చ్ఛో. పితునో భగినీ **పితుచ్ఛా,** పితుభగినీ పితుచ్ఛా భవేత్యత్థో.

పితామహసద్దో న కేవలం జనకపితరమేవ వదతి, అథ ఖో జనకపితుపితాదయోపీతి ఏత్థాపి "పపితామహో" ఇచ్చుదాహటో. పితునో అయ్యకో **పయ్యకో, తు**లోపో. **సు** సవనే, ణ్వా. **ణిసమ్హి సుణిసా. సమ్హి హుసా, హత్తం.** సబ్బత్ర "ఇత్థియమతో ఆపచ్చయో"తి ఆ.

౨౪౯. చతుక్కం ఏకోదరే భాతరి. సమానోదరే ఠితో **సోదరియో, సమానస్స సో.** సమానో గబ్భో సగబ్భో, తత్ర భవో **సగబ్భో,** ణో. సమానోదరే జాతో **సోదరో.** సమానోదరే జాతో **సహజో. సహ**సద్దో తుల్యవచనో.

మాతాపితూ తే ద్వే జనా పితరో వుచ్చన్తే. ఉభిన్నమ్పి జనకబ్యప్పదేసనియతత్తా అభేదవచనిచ్ఛాయం పితుత్తమత్థేవ. నన్వభేదా జాతి, తస్సా చోభయత్ర సత్తాదేకత్తం, న చ జాతియా లిఙ్గసఙ్ఖ్యా భవన్తి, అదబ్బత్తా బహువచనం న సియాతి? నేస దోసో, న హి జాతిపదత్థికస్స న దబ్బం, దబ్బపదత్థికస్స వా న జాతీతి. కిన్తుభయేసంప్యుభయపదత్థో ఇహత్థవిసేసో. జాతిపదత్థికస్స జాతి పధానభూతా దబ్బం గుణభూతం, దబ్బపదత్థికస్స తు విపరియయో, తత్ర జాతివచనిచ్ఛాయం దబ్బే వియ లిఙ్గసఙ్ఖ్యా వత్తబ్బా, తస్స చ బహుత్తా బహువచనం. పుబ్బే వియాభేదవచనిచ్ఛాయం పుత్తో చ ధీతా చ పుత్తా వుచ్చన్తే, జఞ్ఞత్తఞ్హి పుత్తబ్యపదేసనియతం ధీతరిప్యత్థి, విపరియయే తు న భవత్యనభిధానతో. భేదవచనిచ్ఛాయం పుత్తధీతరోతి భవతి.

౨౫౦. సస్సు చ ససురో చ ససురాతి వుచ్చన్తే. తదపచ్చోహనసమ్బన్ధినిబన్ధనా హి బ్యప్పదేసో సస్సుయమ్పి ఠితో. భేదవచనిచ్ఛాయం తు పుబ్బే వియ పచ్చత్థం సద్దనివేసో. భాతా చ భగినీ చ భాతరో వుచ్చన్తే. ఏకగబ్భోసితత్తం భాతుబ్యప్పదేసనియతం భగినియంప్యత్థి. తతో ఏకగబ్భోసితత్తస్సాభేదవచనిచ్ఛాయం ఉభో భాతరో వుచ్చన్తే. ఏత్థ చ సబ్బత్రాపి విరూపేకసేసో దట్ఠబ్బో. దువిధో హి ఏకసేసో సరూపాసరూపవసేన. తత్ర సరూపేకసేసే బహువచనమేవ, ఇతరత్ర పన ద్వివచనం, యథా పురిసో చ పురిసో చ పురిసా, నామఞ్చ రూపఞ్చ నామరూపఞ్చ నామరూపం, మాతా చ పితా చ పితరోతి.

బాల్యయొబ్బనవుడ్ఢత్తాని తీణి వయాని. తత్ర తికం బాల్యే. ద్వయం యొబ్బనే. బాలస్స భావో **బాలత్తం,** త్తం. **తాపచ్చయే బాలతా.** ణ్యమ్హి **బాల్యం,** అథ వా **బల** పాణనే, బలన్తి అస్ససితపస్ససితమత్తేన పణన్తీతి **బాలా,** బల్యన్తే సంవరీయన్తేతి వా **బాలా, బల** సంవరణే. తేసం భావో **బాలత్తా**ది. యువస్స భావో **యొబ్బఞ్ఞం, యొబ్బన**ఞ్చ, భావే ణ్యో, ణో చ, అథ వా **యు** మిస్సనే, యు, **ఉ**స్స **ఉవా**దేసో, వుద్ధి. తేసం భావో **యొబ్బఞ్ఞా**ది.

౨౩౧. యే జరాకతా సుక్కా కేసాదయో, తే **పలితం** నామ సియుం, తేసం వా యం సుక్కత్తం, తం పలితం నామ. **పచ** పాకే, ఇతో, **చ**స్స **ల**త్తఞ్చ.

ద్వయం వలిపలితాదిమతి కాయపరిపాకే. జీయన్తి వుడ్ఢా భవన్తి అస్సం **జరా, జర** వయోహానిమ్హి, జరా ఏవ **జరతా,** సకత్థే **తా**పచ్చయో. **విస్ససా**తిపి జరాయ నామం. విసేసేన సంసతే అధో పాతయతీతి **విస్ససా. సంసతి**'రయం పమాదత్థో, అవసంసనత్థో చ, ఇహ అవసంసనత్థో, నిగ్గహీతలోపో, ద్విత్తఞ్చ.

బాల్యయొబ్బనవుడ్ఢత్తాని పుబ్బే వుత్తాని. ఇదాని తబ్బతినామాన్యాహ. తత్ర అద్ధం ఛాపసామఞ్ఞే. **పుథ, పథ** విత్థారే, ఉకో, **పుథుకో, పల** గమనే, ణ్వు, అస్సిత్తం, ద్విత్తఞ్చ, **పిల్లకో. ఛుప** సమ్ఫస్సే, ఉస్సాత్తం, **ఛాపో. కుమార** కీళాయం, **కుమారో. బల** పాణనే, ణో, **బాలో, పూ** పవనే, తో, సకత్థే కో, **పోతకో,** ఇత్థియం **పోతకీ.** పోతో, సావో, సావకో, అబ్భకో, డిమ్భో, సుసుకో, సుసుఇచ్చాదీనిపి ఛాపసామఞ్ఞత్థాని.

౨౩౨. బాలసామఞ్ఞవాచకాని దస్సేత్వా విసేసబాలనామాని దస్సేతుమాహ ''**అథు**''చ్చాది. ఉత్తానో, ఉత్తానం వా సయతీతి **ఉత్తానసయో.** కపచ్చయే **ఉత్తానసేయ్యకో.** థనం పివతీతి **థనపో, డిమ్భ**సద్దోప్యత్ర.

౨౩౩. సత్తకం తరుణే.

> ఆసోళసా భవే బాలో,
> తరుణో తు తతో భవే;
> వుద్ధో తు సత్తత్యాయుమ్హా,
> తీణి వయాని లక్ఖయే.

తర తరణే, ఉణో. వయసి యొబ్బనే తిట్ఠతీతి **వయట్ఠో,** తో, "వయో బాల్యాది పక్ఖీ చ, యొబ్బనఞ్చ వయో క్వచీ"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౬.౪౨] **రుద్దో, దహ** భస్మీకరణే, అరో, **యు** మిస్సనే, అ, **ఉవా**దేసో, సిస్సాకారో. **సస** ప్లుతగతిమ్హి, ఉ, అస్సుత్తం, సుసు, **తరుణ**స్స వా పాటిపదికస్స **సుస్వా**దేసో. మనునో అపచ్చం మానవో, వణ్ణవికారో, **న**స్స **ణ**త్తం, **మాణవో.** కుచ్ఛాయం కపచ్చయో, **మాణవకో**తి సిద్ధం. వుత్తఞ్చ –

"అపచ్చే కుచ్ఛితే మూళ్హే, మనుతోస్సగ్గికో మతో"తి [మహాభాస్స ౪.౧.౧౬౧] **దర** విదారణే, ణ్వు.

ద్వయం సుఖవడ్ఢితే కుమారే, సుఖో కుమారో **సుకుమారో, ఖ**లోపో, సుఖేన ఏధతి వద్ధతీతి **సుఖేధితో.** "సుఖోచితో"తిపి పాఠో, సుఖం ఉచితం సమ్పిణ్డితం ఏత్థాతి **సుఖోచితో, ఉచ** సమవాయే.

၁၁၂၇-၁၁၂၈. ద్విపాదేన వుడ్ఢస్స నామాని. ఆయుమహత్తం లాతీతి **మహల్లకో**, ణ్వు, ద్విత్తం. **వడ్ఢ** వడ్ఢనే, కత్తరి తో, **తస్స ఢో**, **డ్ఢస్స డో**, అస్సుత్తం, **ధా** గతినివత్తియం, ఇరో, **ధస్స థత్తం**, **ఇస్స ఏత్తం**. **జర** వయోహానిమ్హి, కత్తరి తో, **తస్స ఇన్నా**దేసో, ధాత్వన్తలోపో, **ణత్తఞ్చ**, **జిణ్ణో**, సకత్థే కమ్హి **జిణ్ణకో**. పకతం వయో యొబ్బనమస్సాతి **పవయో**తిపి వుడ్ఢస్స నామం.

వలినన్తాని పాదేన నామాని. తత్ర తికం జేట్ఠభాతరి. అగ్గే పురే కాలే, పుబ్బే చ కాలే జాయతీతి **అగ్గజో**, **పుబ్బజో** చ. అయఞ్చ వుడ్ఢో అయఞ్చ వుడ్ఢో, అయమిమేసం విసేసేన వుడ్ఢోతి **జేట్ఠో**, **వుడ్ఢ**సద్దా **ఇట్ఠ**పచ్చయో, "వుడ్ఢస్స జో ఇయిట్ఠేసూ"తి **వుడ్ఢస్స జో**. **అలోపే** పరస్సాసవణ్ణత్తం.

తికం పచ్ఛాజాతే భాతరి. అయఞ్చ యువా అయఞ్చ యువా, అయమిమేసం విసేసేన యువాతి **కనిట్ఠో**, **కనియో** [కణిట్ఠో కణియో (క.)] చ. **ఇయిట్ఠే**సు **యువ**సద్దస్స **కనా**దేసో [కణాదేసో (క.)]. అను పచ్ఛాకాలే జాతో **అనుజో**. జఘఞ్ఞే పచ్ఛాకాలే జాతో **జఘఞ్ఞజో**. అపరస్మిం పచ్ఛాకాలే జాతో **అపరజో**తి ద్వేప్యత్ర.

వలి సిథిలం తచో చమ్మం యస్స **వలిత్తచో**, ద్విత్తం. వలి చమ్మమేతస్సత్థీతి **వలినో**, ఇనో. **ఉత్తానసయాదయో వలినన్తా** వాచ్చలిఙ్గత్తా తీసు లిఙ్గేసు వత్తన్తి, యథా – ఉత్తానసయో బాలో, ఉత్తానసయా కుమారీ, ఉత్తానసయం నపుంసకం.

၁၁၂၉. పఞ్చకం మత్థకే. **సి** సయే, నో, దీఘో చ, అఙ్గేసు ఉత్తమఙ్గత్తా **ఉత్తమఙ్గం**, ఉత్తమో చ తం అఙ్గఞ్చాతిపి **ఉత్తమఙ్గం**. సీసఞ్చ ఉత్తమఙ్గఞ్చ **సీసోత్తమఙ్గాని**. **సి** సేవాయం, రో, సేవన్తి ఏతేనాతి **సిరో**. **ముద** తోసే, ధో. **సిస్సా**కారో. **మస** ఆమసనే, త్థో, సకత్థే కో చ, **మసి** పరిమాణే వా.

పఞ్జద్ధం కేసే. కే మత్థకే సేతి తిట్ఠతీతి **కేసో**. సత్తమియాలోపో, **కతి** ఛేదనే, అలో, అస్సుత్తం. **వల** సంవరణే, కమ్మని ణపచ్చయో, **వాలో**. ఉత్తమఙ్గే సీసే రుహతీతి **ఉత్తమఙ్గరుహో**. ముద్ధని జాయతీతి **ముద్ధజో**. వాలో చ ఉత్తమఙ్గరుహో చ ముద్ధజో చేతి ఇతరీతరయోగద్వన్దో. చికురో, కచోతిప్యత్ర. **చి** చయనే, **కుర** సద్దే, అనేకత్థత్తా ఛేదనే. వడ్ఢమానో చికరీయతేతి **చికురో**, **కచ** బన్ధనే, అ.

၁၁၃၀. కుసుమగబ్భా **కేసా** కేసచూళా ముత్తికాదినా బహి **సంయతా** సన్ధతా ధమ్మిలో నామ. ఏకతో కత్వా ధరీయతి బన్ధీయతీతి **ధమ్మిలో**, కమ్మని ఇలో. ధమ్మేన నానాదేసియమనుస్సానం సమాచారేన ఇలతీతి వా **ధమ్మిలో**, **ఇల** గమనే.

ద్వయం కుమారానం సిఖాపఞ్చకే, చూళత్తయేతి కేచి. కాకానం పక్ఖసణ్ఠానత్తా **కాకపక్ఖో**. సిఖా ఏవ **సిఖణ్డకో**, సకత్థే కో. **సిఖాసిఖణ్డ**సద్దానమభేదత్తాయేవ హి "సిఖణ్డీ, సిఖీ చా"తి మోరో వుత్తో.

పాసో, **హత్థో** చ ఇమే ద్వే **కేసచయే** కేసపరియాయతో పరే హుత్వా కేసానం కలాపే వత్తన్తి, న కేవలా, యథా – కేసపాసో కేసహత్థో ఇచ్చాది. **పా** రక్ఖణే, పాతి రక్ఖతి అవయవేతి **పాసో**, సో, **పస** బన్ధనేతి కేచి, ణో. **హన** గతియం, అవయవా నిహనన్తి ఏత్థాతి **హత్థో**, థో, పక్ఖోప్యత్ర.

తాపసానం వతీనం **తహిం** కేసచయే **జటా**సద్దో వుచ్చతి, **జట** జటనే, **జట** సఙ్ఘాతే వా, "ఇత్థియమతియవో వా"తి అ.

౨౩౮. పోసితభత్తాదీహి యా బన్ధతే, తత్ర **వేణీ, పవేణీ** చ. **వీ** పజనే, పజనం గబ్భవిమోక్ఖో, **వీ** తన్తసన్తానే వా, ణీ. పక్ఖే పవేణీ.

ద్వయం సీసమజ్ఝట్ఠచూళాయం. **చూళ** సఞ్ఛేదనే, **చూళ** హావకరణే వా, అ. **సిఖా** వుత్తా. కేసపాసీప్యత్ర, నదాది.

నారీనం కేసమజ్ఝమ్హి **పద్ధతి** ఉజుగతమగ్గో సీమన్తోతి **మతో** కథితో. సీమస్స అన్తో **సీమన్తో, సీ** సయే వా, అన్తో, మజ్ఝే **మ**కారవణ్ణాగమో.

౨౩౯. తికం లోమే. **లూ** ఛేదనే, వడ్ఢమానం లూయతేతి **లోమం,** మో. తనుమ్హి రుహతీతి **తనురుహం,** అ. **రుహ** జననే, **రూహ** పాతుభావే వా, మో, **హ**లోపో, **ఓ**త్తఞ్చ, **లూ** ఛేదనే వా, మో, లస్స రత్తం, **రోమం.** అక్ఖిమ్హి జాతం లోమం పమ్హం, పఖుమఞ్చుచ్చతే. పమినోతి తేనాతి **పమ్హం, ప**పుబ్బో **మా** పరిమాణే, **హ**పచ్చయో. అక్ఖినో పక్ఖద్వయే జాతం **పఖుమం,** ఉమో, **క**లోపో చ.

పుమముఖే పురిసానం ముఖే వుత్తం [పవుట్ఠం (క.)] లోమం మస్సు నామ, **మస** ఆమసనే, సు, **మస్సు.**

తికం **భ**ముమ్హి. **భమ** అనవట్ఠానే, **ఊ, మ**లోపో, **భూ.** ఉమ్హి **భము,** కపచ్చయే **భముకో. భము**కసహచరణతో **భము** పుల్లిఙ్గో.

౨౬౦. తికం నేత్తోదకే. **ఖిప** పేరణే, పో, ఇస్సత్తం. నేత్తే జాతం జలం **నేత్తజలం. అస** అధోపతనే, సు, **అస్సు.** నేత్తజలఞ్చ అస్సు చాతి ద్వన్ధో. **అస్సు** నపుంసకే.

ద్వయం అక్ఖిపుత్తలికాయం. నేత్తే దిస్సమానా తారా **నేత్తతారా. కఞ్ఞా**సద్దతో తద్ధితో **అ**పచ్చయో, **కఞ్ఞా**సద్దస్స **కనీనా**దేసో, ఇత్థికతాకారపరే కే పుబ్బో **అ**కారో **ఇ**కారమాపజ్జతే [కాతన్త ౨.౨.౬౩], **కనీనికా.** తారకాప్యత్ర.

ఛక్కం ముఖవివరే, కవయో పన తదుపలక్ఖితేపి సముదాయే యుజ్జన్తే. **వద** వియత్తియం వాచాయం, కరణే యు. **ము** బన్ధనే, ఖో, **ఓ**త్తాభావో నిపాతనా, **ముఖం. సబ్బధరకతే** పన ఖఞ్ఞతేతి ధాతునా ముఖన్తి నిపాతితం, **ఖను** అవదారణే. **తుడి** తోడనే, అ. **తను** విత్థారే వా, డో, అస్సుత్తం. వదతి తేనాతి **వత్తం,** తో, వుచ్చతే అనేనాతి వా **వత్తం. వద** వియత్తియం వాచాయం, తో. **లప** వచనే, కరణే యు. ఆనన్తి అసన్తి అనేనాతి **ఆననం, అన** పాణనే, యు. అస్సంప్యత్ర. **అస** భక్ఖనే. కరణే స్సో.

౨౬౧. అడ్ఢం దన్తే. ద్వీసు ఠానేసు ద్విక్ఖత్తుం వా జాయతేతి **ద్విజో.** లపనే ముఖే జాయతీతి **లపనజో. దా** అవఖణ్డనే, దాయతి భక్ఖమనేనాతి **దన్తో,** అన్తో, **దస** అదనే వా, దసన్తి భోజ్జమనేనాతి **దన్తో,** అన్తో, ధాత్వన్తలోపో. **దము** దమనే వా, తో. **దంస** దంసనే, దంసతే విలిఖ్యతే భక్ఖమనేనాతి **దంసనో,** యు. **రద** విలేఖనే, యు, **రదనో. అ**మ్హి **రదో.**

దన్తభేదస్మిం దన్తవిసేసే **దాఠా**సద్దో. ఇత్థిలిఙ్గోయం. **దంస**ధాతుతో ఠో, **దంసి**స్స చ **దా, దాఠా,** ముద్ధజదుతియోయం. **అక్ఖికోటీసు** వామదక్ఖిణనేత్తానం అన్తేసు **అపాఙ్గో** వత్తతి, సరీరఙ్గసఙ్ఖాతస్స కణ్ణస్స అప సమీపం **అపాఙ్గో.**

२६२. చతుక్కం ఓట్ఠే. దన్తే ఆవరతి ఛాదయతీతి **దన్తావరణం. ఉస** దాహే, తో, “సాదిసన్తపుచ్ఛభఞ్జహంసాదీహి ట్ఠో”తి సహాదిబ్యఞ్జనేన **ట్ఠో, ఓత్తద్విత్తాని, ఓట్ఠో**. గద్రభేప్యయం. అథ వా **ఉస** దాహే, ట్ఠో, ఓత్తద్విత్తాది, ఉభయత్రాపి ముద్ధజదుతియో, ఈసం కిఞ్చి కాలం ధారేతి భక్ఖమేత్థాతి **అధరో,** ఈసత్థో హ్యత్ర **అ**కారో.

“అ పుమే మాధవే ఞేయ్యో,
పటిసేధే తదబ్యయం;
ఈసత్థే చ విరుద్ధత్థే,
సదిసత్థే పయోగతో”తి. –

హి **ఏకక్ఖరకోసే** వుత్తం. దసనే దన్తే ఛాదయతీతి **దసనచ్ఛదో.** ఏత్థ కేచి **అధర**సద్దేన హేట్ఠిమోట్ఠమేవాహు, తేసం వచనం “నేత్తన్తాధరపాణిపాదయుగలేహి”చ్చాదీహి మహాకవిపయోగేహి అసంసన్దనతో న గహేతబ్బం.

తికం కపోలే. **గడి** వదనేకదేసే, అ, ధాతుప్పక్రియత్థఞ్హి ధాతుపాఠవచనం, సబ్బత్రాప్యేవం. కేన జలేన పూరియతేతి **కపోలో,** అలో, **కప** అచ్ఛాదనే వా, ఓలో, **కపోలో,** నదాది. **గణ్డో.** అధరా అధోభాగో **చుబుకం** నామ, చిబుకంప్యత్ర. **చిబు** ఓలమ్బకే, ణ్వు, అస్సుత్తం.

२६३. ద్వయం గీవాయ పురోభాగే. **గల** అదనే, కరణే అ, **గిల** గిలనే వా, గిలతి అనేనాతి **గలో,** ఇస్సత్తం. **కణ** సద్దత్థో **దణ్డకో** ధాతు, ఠో, **కణ్ఠో,** ముద్ధజదుతియోయం.

తికం ఏకత్థం. **గా** సద్దే, ఈవో. కం సీసం ధరతీతి **కన్ధరా.** సిరం ధరతీతి **సిరోధరా,** సిరో ధియ్యతే అస్సన్తి వా **సిరోధరా, ధా** గతినివత్తియం, అరో.

సువణ్ణమయో ఆలిఙ్గో మురజభేదో, తేన **సన్నిభా** సదిసా యా గీవా, సా కమ్బుగీవా మతా, మహాపురిసలక్ఖణమేతం. అథ వా యా గీవా తీహి లేఖాహి **అఙ్కితా** లక్ఖితా, సా కమ్బుగీవా మతా, మహాపురిసలక్ఖణమేతఞ్చ. కమ్బు వుచ్చతి సువణ్ణం, కమ్బుమయేన ఆలిఙ్గేన సన్నిభా గీవా **కమ్బుగీవా, కమ్బ** సంవరణే, ఉ, కమ్బు.

२६४. తికం ఖన్ధే. **అన** గతియం, సో. భుజానం సిరో మత్థకం **భుజసిరో.** కం మత్థకం దధాతీతి కన్ధో, సో ఏవ **ఖన్ధో** కకారస్స **ఖ**కారకరణవసేన, ఖమతి భారన్తి వా **ఖన్ధో, ఖము** సహనే, తో, **తస్స ధో, మస్స నో,** నిగ్గహీతం వా . **తస్సన్ధి** తస్స ఖన్ధస్స మజ్ఝం జత్తు నామ, యం ఖన్ధానం మజ్ఝే తిట్ఠతి. **జన** జననే, **జర** వయోహానిమ్హి వా, తు, **జత్తు, తం** నపుంసకం.

ద్వయం బాహుమూలే. బాహూనం భుజానం మూలం **బాహుమూలం. కచ** బన్ధనే, ఛో. **అస్స** కచ్ఛస్స అధోభాగట్ఠానం **పస్సం** వుచ్చతి, **దిస** పేక్ఖనే, **అపచ్చయో, దిసస్స పస్సాదేసో.**

२६५. తికం బాహుమ్హి. వహతి అనేనాతి వాహు, వాహు ఏవ **బాహు,** కు [ణ్వాది ౬]. భుఞ్జతే అనేనాతి **భుజో. భుజ** పాలనజ్ఝోహారేసు. బాహు చ భుజో చేతి ద్వన్దో, ఏతే ద్వే ద్వీసు, ఇత్థియం **భుజా.** వహతి యాయాతి **బాహా.** అపరోసద్దోప్యత్ర [అ పారోసద్దోప్యత్ర (క॰), అ పవేట్ఠసద్దోప్యత్ర (?)].

తికం హత్థే. **హస** హసనే, థో. **హర** హరణే వా. నక్ఖత్తేప్యయం. **కర** కరణే, అ. **పణ** బ్యవహారథుతీసు, ఇ. **పా** రక్ఖనే వా, ణి. కరో చ పాణి చ **కరపాణయో.** పఞ్చసాఖో, సయోప్యత్ర.

పకోట్ఠన్తో హత్థగణ్ఠి మణిబన్ధో నామ. పకోట్ఠో నామ ఆమణిబన్ధం కప్పరస్స అధోభాగో. మణివికతిం బన్ధతి ఏత్థాతి **మణిబన్ధో. కుస** అక్కోసే, ఠో, **పకోట్ఠో.**

ద్వయం భుజమజ్ఝగణ్ఠిమ్హి. **కపు** హింసాయం, అరో. **కుప్పరో**తిపి పాఠో, తదా అస్సుత్తం. **కపు** హింసాయం, ఓణి, కపోణి, ఇత్థియం. కఫోణీప్యత్ర, తత్థ **పస్స ఫత్తం.**

౨౬౬. పాణిస్స పాణితలస్స సమ్బన్ధీనం మణిబన్ధకనిట్ఠానం ద్విన్నం **అన్తరం** బహిట్ఠానం **కరభో** వుచ్చతి, యేన కుమారకా సత్థం కత్వా అఙ్గమఙ్గం పహరన్తి, **కర** హింసాయం, అభో, **కర** కరణే వా.

ద్వయం అఙ్గులిమత్తే. కరస్స పాణిస్స సాఖా **కరసాఖా. అగి** గత్యత్థో, **అఙ్గ** గమనత్థో వా, ఉలి. ఇత్థిలిఙ్గోయం [(నదాది) (క.)], **అఙ్గులి.**

తా అఙ్గులియో పఞ్చప్పభేదా, యథా – అఙ్గుట్ఠో తజ్జనీ మజ్ఝిమా అనామికా కనిట్ఠా చేతి కమా సియుం. **అఙ్గ** గమనత్థో, అస్సుత్తం, అగ్గే పురే తిట్ఠతీతి వా **అఙ్గుట్ఠో,** నిగ్గహీతాగమో, అస్సుత్తఞ్చ. **తజ్జ** హింసాయం, తజ్జేతి యాయ, సా **తజ్జనీ,** యు, నదాది. మజ్ఝే తిట్ఠతీతి **మజ్ఝిమా.** నత్థి నామమస్సాతి **అనామికా,** సకత్థే కో. అతిసయేన ఖుద్దకాతి **కనిట్ఠా.** యువప్పానం కన, కణ వా ఇయిట్ఠేసు.

౨౬౭. తజ్జన్యాదీహి యుతే అఙ్గుట్ఠే **తతే** పసారితే సతి పదేసాదికా చతస్సో సఞ్ఞా కమతో సియుం, యథా – తజ్జనీయుతే అఙ్గుట్ఠే తతే **పదేసో. దిస** పేక్ఖనే. మజ్ఝిమయుతే అఙ్గుట్ఠే తతే **తాలో, తల** పతిట్ఠాయం. అనామికాసహితే అఙ్గుట్ఠే తతే గోకణ్ణో, గోకణ్ణసదిసత్తా, తప్పమాణత్తా వా **గోకణ్ణో,** అథ వా గోకణ్ణో నామ ఏకో మిగవిసేసో, తక్కణ్ణసదిసప్పమాణత్తా **గోకణ్ణో,** తాలో చ గోకణ్ణో చ **తాలగోకణ్ణా.** లిఙ్గభేదా "తాలగోకణ్ణవిదత్థీ"తి న వుత్తం, కనిట్ఠాయుతే అఙ్గుట్ఠే తతే విదత్థి, వితనోతీతి వితత్థి, వితత్థి ఏవ **విదత్థి, తను** విత్థారే,తి, **తస్స థో. విదత్థి.** "కమా తతో"తిపి పాఠో.

కుఞ్చితో సఙ్కోచితో పాణి **పసతాఖ్యో,** పపుబ్బో **సర** గతియం, తో. పమాణప్పకరణతో వితతఞ్జలియేవాయం కవీహి ఇచ్ఛితో. సమ్పుటఞ్జలి పనాయం, పసారితసహితా [పసారితసహితత్తా (క.)] యస్స అఙ్గులియో భవన్తీతి.

కుఞ్చితో చ తతఙ్గుట్ఠో, సపతాకోతి సమ్మతో;
పతాకేహి తు హత్థేహి, సమ్పుటఞ్జలి ఇచ్ఛితో.

దేవతానం గరూనఞ్చ, పితూనఞ్చేచ్ఛితో పురే;
అత్థప్పకరణాదీహి, భేదో ఞేయ్యో తహిం తహిం.

యథా జలఞ్జలిం దదాతి, అఞ్జలినా పివతి, దేవోయం కతఞ్జలిరితి. పుటఞ్జలిస్స వా వక్ఖమానత్తా ఇధ వితతఞ్జలియేవ.

౨౬౮. తికం సప్పకోట్ఠే వితతకరే. **రము** కీళాయం, తనో, **మలోపో**, **రతనం,** మణిబుద్ధాదీసు చ. **కుక** ఆదానే, ఉ , ద్విత్తం. **హస** ధాతుమ్హా థో, తో వా, **హత్థో**, హత్థసహితత్తా వా పకోట్ఠో **హత్థో.**

ద్వయం సమ్పుటఞ్జలిమ్హి. కరమయో పుటో **కరపుటో, అఞ్జ** బ్యత్తిగతికన్తీసు, అలి, అఞ్జలి. కరపుటో చ అఞ్జలి చేతి **కరపుటఞ్జలీ.**

ద్వయం నఖే. కరే జాయతి రుహతీతి **కరజో.** నత్థి ఖం ఇన్ద్రియం ఏత్థాతి **నఖో**, సఞ్ఞాసద్దత్తా న అత్తం, అవిసయత్తా వా. పునబ్భవో, కరరుహో, నఖరోతిపి నఖస్స నామాని.

ద్వయం పుటజ్జలికరేతిఖ్యాతే ముట్ఠిమ్హి. **ఖట** ఇచ్ఛాయం, ణ్వు, **ఖద** హింసాయం వా, **దస్స టో. ము** బన్ధనే,తి, **తస్స ఠో**, ద్విత్తం.

౨౬౯. పస్సద్వయవిత్థతా పస్సద్వయేపి వితతా పసారితా **సహకరా** సపాణయో ద్వే బాహూ బ్యామో నామ, బ్యామీయతే అనేనాతి **బ్యామో, విపుబ్బో యామ** అఞ్ఛే. **ఉద్ధం** ఉపరి తతా వితతా భుజా చ పోసో చ తేసం సముదితానం పమాణసదిసం పమాణం యస్స తస్మిం **ఉద్ధన్తతభుజపోసప్పమాణే పోరిస**సద్దో వత్తతి. **భుజ**సద్దేన సహకరా భుజా గయ్హతే, ఏకస్స **పమాణ**సద్దస్స లోపో, పురిసస్స పమాణం **పోరిసం. పురిస**సద్దో చేత్థ సకరభుజపురిసం వదతి, తీసు, యథా – పోరిసం జలం, పోరిసో హత్థీ, పోరిసీ యట్ఠి.

౨౭౦. ద్వయం ఉరసి. **ఉస** దాహే, రో, **సలోపో, అర** గతిమ్హి వా, అస్సుకారో. **హర** హరణే, యో, **రస్స దో.** కోళం [కోట్ఠ (క.)] , భుజన్తరం, వక్ఖోతిపి ఉరోనామాని. తికం ఉరోజే. **తను** విత్థారే, తనోతి ఇచ్ఛన్తి **థనో, తస్స థో, థన** దేవసద్దే, **థన** చోరియే వా. **కుచ** సఙ్కోచనే, **కుచో.** పయో ఖీరం ధారేతీతి **పయోధరో.** కుచో చ పయోధరో చాతి ద్వన్దో.

థనగ్గస్మిం థనస్స అగ్గే చూచుకం, నపుంసకే. "చూచుకో నో కుచాననన్తి [చిన్తామణిటీకా ౧౬.౨౭] తు **రతనకోసో, చు** చవనే, ఉకో, ద్విత్తం, దీఘో చ, **చూచుకం, చన్చు** గతియం వా, ఉకో, **నలోపో**, అస్సూకారో, **చూచుకం.**

ద్వయం **పిట్ఠే** కాయస్స పచ్ఛాభాగే. **పిట** సద్దసఙ్ఘాతేసు, తో. ఇతరత్ర **తి, పిసు** సేచనే వా.

౨౭౧. తికం తనుమజ్ఝే. మజ్ఝే భవో **మజ్ఝో. లగ** సఙ్గే, అ. మజ్ఝే భవం **మజ్ఝిమం.** చతుక్కం ఉదరే. **కుస** అక్కోసే, ఛి, **సస్స చో. గహ** ఉపాదానే, అని, **ఈమ్హి గహణీ,** గబ్భం గణ్హాతి ధారేతీతి వా **గహణీ,** గబ్భాసయసఞ్ఞితో మాతుకుచ్ఛిప్పదేసో, తేజోధాతుమ్హి పన యథాభుత్తాహారస్స విపాచనవసేన గణ్హనతో అఛడ్డనతో **గహణీ. ఉపుబ్బో దర** గమనే. ఉదరతి ఉద్ధం గచ్ఛతి వాయు యత్రాతి **ఉదరం. గు** సద్దే, అభో, ద్విత్తాది, **గబ్భో.** పిచణ్డ జఠర తున్దాప్యత్ర.

కుచ్ఛిసమ్భవే కుచ్ఛిట్ఠే కోట్ఠో, అన్తో చాతి ఇమే ద్వే వత్తన్తి, **కుస** అక్కోసే, తో, రో వా. **అమ** గమనత్థో, తో.

౨౭౨. చతుక్కం కటియం. **హనధాతుమ్హా** యు, **హస్స** ద్విత్తం, **హస్స జో, హనస్స ఘో** చ, **జఘనం.** నిచ్ఛయేన తమతీతి **నితమ్బో, తము**ధాతుమ్హా బో. **సూ** పసవే, ణి. **కట** వస్సావరణేసు, కట్యతే ఆవరీయతే వత్థాదీహి **కటి,** ఇ, ఏతే ద్వే

నారియం. ఏత్థ చ **జఘన**సద్దేన ఇత్థికటియా అగ్గభాగో, **నితమ్బ**సద్దేన ఇత్థికటియా పచ్ఛాభాగో, సేసద్వయేన కటిసామఞ్ఞం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం, వుత్తఞ్చ "పచ్ఛా నితమ్బో ధీకట్యా, జఘనం తు పురో భవే"తి [అమర ౧౬.౭౪].

౨౭౩. లిఙ్గన్తం లిఙ్గసామఞ్ఞే. అఙ్గే సరీరే జాయతీతి **అఙ్గజాతం, అఙ్గ**సద్దో సరీరవాచకో, అఙ్గమేతస్సత్థీతి కత్వా. రహసి ఠానే జాతం అఙ్గం **రహస్సఙ్గం,** సత్తమియాలోపో, ఇస్సత్తం, సస్స ద్విత్తఞ్చ. వత్థేన గుయ్హితబ్బన్తి **వత్థగుయ్హం. మిహ** సేచనే, కరణే యు, మిహతి రేతోముత్తాని యేనాతి **మేహనం.** నిపుబ్బో **మిహ** సేచనే, తో, **నిమిత్తం.** ఉత్తమఙ్గత్తా **వరఙ్గం. వజ** గతియం, అస్సీకారో, పచ్చయేహి వినా జాయతీతి వా **బీజం,** విరహత్తజోతకో హ్యేత్థ **వి**కారో. **ఫల** నిప్ఫత్తియం, ఫలతి ఏతేన పుత్తన్తి **ఫలం.** లిఙ్గతి "ఇత్థీ, పురిసో"తి విభాగం గచ్ఛతి యేనాతి **లిఙ్గం. లిఙ్గ** గమనే, లీనం అపాకటం అఙ్గన్తి వా **లిఙ్గం.** ఏతేసు **బీజఫల**సద్దా అణ్డేపి వత్తన్తి.

ద్వయం పురిసలిఙ్గపసిబ్బకే. **అమ** గమనే, డో, **అణ**సద్దత్థో వా, డో, **అడి** అణ్డత్థే వా, తో. **కుస** అక్కోసే, ణో. **అణ్డ**సద్దో చేత్థ బీజేపి, అణ్డకోసోతి సముదితమ్పి కోసస్స నామం, "కుక్కుటచ్ఛాపకస్సేవ అణ్డకోసమ్హా"తి [పారా॰ ౧౩, ౧౪] హి వుత్తం, **అమరకోసేపి** [అమరకోసే ౧౬.౭౬] అణ్డకోసోతి సముదితేనేవ నామం వుత్తం. ఏత్థ చ అణ్డస్స బీజస్స కోసో **అణ్డకోసో**తి విగ్గహో కాతబ్బో.

ద్వయం ఇత్థియా అఙ్గజాతే. **యు** మిస్సనే, అధికరణేని, **యోని,** ఇత్థియం పుమే చాయం, ఇత్థీ చ పుమా చ **ఇత్థిపుమం,** తస్మిం. భజన్తి అస్మిన్తి **భగం.** మారమన్దిర మారకూపా చాత్ర.

౨౭౪-౨౭౫. తికం ఇత్థిపురిసానం సమ్భవే. సుచిస్స పటిపక్ఖో **అసుచి,** ఇకారన్తో, ద్వీసు, సమ్భవలిఙ్గో వా. **సం**పుబ్బో **భూ**ధాతుమ్హా అ. **సక** సామత్థియం, తో, **తస్స కో,** అస్సుత్తం, **సుచ** సోకే వా, కో.

ద్వయం వచ్చమగ్గే. పునన్తి అనేనాతి **పాయు. పూ** పవనే, ఉ, ఊస్సాయో, **పయ** గమనత్థో వా, పయతి వచ్చమనేనాతి **పాయు,** కరణే ఉ, అయం **పురిసే** పుల్లిఙ్గే వత్తతి. **గుద** కీళాయం, అ. అపానంప్యత్ర.

అట్ఠకం వచ్చే. **గూథ** కరీసోస్సగ్గే, **గుప** గోపనే వా, థో. **కిర** వికిరణే, ఈసో, **కరీసం. వర** వరణసమ్భత్తీసు, చో, గూథఞ్చ కరీసఞ్చ వచ్చఞ్చేతి ద్వన్దో, తాని వికప్పేన పుమే వత్తన్తి, నిచ్చం నపుంసకే, పుల్లిఙ్గత్తం తేసం కత్థచియేవ, సబ్బత్ర నపుంసకత్తమేవ బహులన్యత్థో. **మల** చలనే, అ, **మల** ధారణే వా. **సక** సత్తియం, **సస్స ఛో.** ఉచ్చారీయతే జహ్యతేతి **ఉచ్చారో, ఉ**పుబ్బో **చర**ధాతు చజనే, ఉక్ఖిపనే చ వత్తతి. **మిహ** సేచనే, లో, వణ్ణవిపరియయో, ళత్తఞ్చ. అవకరీయతేతి **ఉక్కారో,** అవస్సుత్తం, **కిర** విక్ఖిపనే. సమలంప్యత్ర. **సము** ఉపసమే, అలో.

ద్వయం ముత్తే. **సు** సవనే, సవనం సన్దనం, చురాది, ణో. **ముచ** మోచనే, తో, **ముత్త** పస్సావే వా. **ఉచ్చతే** కథీయతే. **గోముత్తే** గవం సమ్బన్ధిని ముత్తే **పూతిముత్త**సద్దో వత్తతి. అఞ్ఞ పవత్తమ్పి హి తం దుగ్గన్ధభావేన పూతిముత్తన్త్వేవ వుచ్చతి, యథా "పూతికాయో"తి. అస్సాదీనం మలే **ఛకణ**సద్దో, **సక** సత్తియం, యు, **సస్స ఛో.**

౨౭౬. నాభియా అధోభాగో వత్థి నామ, సో ద్వీసు. వత్థి ముత్తపుటం. "ముత్తాసయపుటో వత్థి"రితి [చిన్తామణిటీకా ౧౬.౭౩] **రతనమాలా.** వసతి ముత్తమేత్థాతి **వత్థి, వస** నివాసే,తి, **తస్స థో, థి**పచ్చయేన వా సిద్ధం. ఉచ్ఛఙ్గం అఙ్కఞ్చ ఇమే

ద్వే ఉభో సద్దా పుమే వత్తన్తి. ఉస్సజ్జతి ఏత్థాతి **ఉచ్ఛఙ్గం, సజ** సఙ్గే, **సస్స ఛో,** ద్విత్తం. **అఙ్క** గమనత్థో, అ, అఙ్కో, అథ వా **అఙ్క** లక్ఖణే, అ, **అఙ్కో,** "ఉచ్ఛఙ్గచిహనేస్వ'ఙ్కో"తి **అమరకోసే** [అమర కోసే ౨౩.౪].

ద్వయం జాణూపరిభాగే. **అర** గమనే, ఉ, అస్సూకారో. **సన్జ** సఙ్గే, ఆసజ్జతి వత్థమత్రాతి **సత్థి,** థి. ఊరు చ సత్థి చేతి ద్వన్దో, నపుంసకేపి.

తికం జాణుమ్హి, ఊరునో పబ్బం గణ్ఠి **ఊరుపబ్బం. జన** జననే, ణు. ద్విత్తే **జణ్ణు.**

౨౭౭. ద్వయం పాదగణ్ఠిమ్హి. **గుప** రక్ఖణే ఫో, సకత్థే కో. పాదస్స గణ్ఠి **పాదగణ్ఠి.** ఘుటికాప్యత్ర. **ఘుట** పరివత్తనే, ఘుట్యతే అనేనేతి **ఘుటికా,** ణ్వు.

ద్వయం పాదస్స పచ్ఛాభాగే గోప్ఫకస్సాధో భాగే. పుమే తూతి **త్వన్తం** లిఙ్గపదం. **పస** బాధనఫుసనేసు,తి, **తస్స ణో,** సస్స **హో,** వణ్ణవిపరియయో, **ణిపచ్చయేన** వా సిద్ధం. సకారవణ్ణాగమే వుద్ధియఞ్చ **పాసణ్హి.** ఏలిప్యత్ర, **ఇల** గతియం,తి, **తలోపో.**

ద్వయం పాదగ్గే. పాదస్స అగ్గం **పాదగ్గం.** పకట్ఠం పదం **పపదన్తి** కమ్మధారయో. "పపదో"తిపి పాఠో. తికం పాదే. **పద** గతిమ్హి, ణో, పజ్జతేతి **పాదో.** పజ్జతే గచ్ఛతీతి, అ. **చరమ్హా** కరణే యు, **చరణం,** ఇదం పుమే వికప్పేన, నిచ్చం నపుంసకే. అఙ్ఘిప్యత్ర, **అహి** గతియం. ఇ, **హస్స ఘో.**

౨౭౮. ద్వయం హత్థాద్యవయవే. **అఙ్గ** గత్యత్థో, అ. **అవపుబ్బో యు** మిస్సనే, అ. పతీకో, అపఘనోప్యత్ర. **పతిపుబ్బా ఇమ్హా** కో. **అపపుబ్బా హనిమ్హా** అ, **ఘనాదేసో** చ.

ద్వయం పస్సట్ఠిమ్హి. **పా** రక్ఖణే, సు, **ళికారవణ్ణాగమో,** సకత్థే కో, **పస్స ఫో.** అళాగమే **ఫాసుకా.** "పాసుళికా, పాసుకా"తిపి పాఠో. **ఫుస** సమ్ఫస్సేతిపి ధాతు, తదా **ఉపచ్చయాది.**

ద్వయం అట్ఠిమత్తే. **అసు** ఖేపనే, ఇ, **సస్స ట్ఠో, అట్ఠి,** ఇదం **పణ్డకే** నపుంసకే వత్తతి. **ధా** ధారణే, తు, ఇత్థీ. కీకసం, కుల్లంప్యత్ర. **గలస్స** కణ్ఠస్స హేట్ఠిమన్తే జాతమట్ఠి **గలన్తట్ఠి. అక** గమనే, ఖో, సకత్థే కో.

౨౭౯-౨౮౦. ద్వయం సిరసోట్ఠిఖణ్డే. సముదితే తు **కరోటి,** ఇత్థీ [అమర ౧౬.౬౯]. **కపు** సామత్థియే, అరో, కం సీసం పాలేతీతి వా **కప్పరో,** రస్సో, **లస్స రత్తఞ్చ.** కం పాలయతీతి , కమ్మాదిమ్హి ణో. "సిరోట్ఠిమ్హి కపాలో'థీ, ఘటాదిసకలేపిచే"తి **రుద్దో** [చిన్తామణిటీకా ౧౬.౬౮]. కపాలో అథీతి [అనిత్థీతి అత్థో] ఛేదో. **కపాలసద్దో** వికప్పేన పుల్లిఙ్గో. **కడి** ఛేదే, అరో. మహతీ సిరా **మహాసిరా, సిరా**తి చ. **సి** బన్ధనే, రో.

తికం సుసిరవత్యం వాయువహన్తసిరాయం. తివిధా హి కాయసిరా ఏకా వాయువహా, అపరా సుత్తమివాట్ఠిబన్ధినీ, అఞ్ఞా ఆహారవాహినీ అన్తఖ్యా. తత్ర తతియేన పఠమా, పఠమదుతియేహి దుతియా చ దీపితా, తతియా పన పరతో వక్ఖతి. **నహ** బన్ధనే, అరు. **సి** బన్ధనే, రో. **ధమ** సద్దే, యు. నదాది, అని వా, **ధమనీ.**

తతియం దస్సేతుమాహ "రసగ్గసా"త్యాది. రసం గసతీతి **రసగ్గసా, గస** అదనే. రసం హరతి నేతీతి **రసహరణీ,** యు, నదాది.

తికం మంసే. **మన** ఞాణే, నో. **మిస** సద్దే, **ఆ**పుబ్బో ఆమసనే వా. **పిస** అవయవే, తో. పలలం, కబ్బంప్యత్ర.

ద్వయం ఆతపాదినా సుక్ఖమంసే. తిలిఙ్గకన్తూతి **త్వన్తం** లిఙ్గపదం. **వల, వల్ల** సంవరణే, ఊరో, ఇత్థియం "ఇత్థియమతో **ఆ**పచ్చయో"తి ఆ, **వల్లూరా.** ఉద్ధం తత్తం **ఉత్తత్తం. తప** సన్తాపే, తో.

౨౮౧. చతుక్కం లోహితే. **రుహ** జననే, తో, **ఇతో** వా. రున్ధతే చమ్మేనాతి **రుధిరం,** ఇరో. **సోణ** వణ్ణే, తో. **రఞ్జ** రాగే, తో. అసం, ఖతజంప్యత్ర [ఖతా జాయతే (చిన్తామణిటీకా ౧౬.౬౪)].

తికం ఖేళే. **లా** ఆదానే, అలో, ఇత్థియమా, **లల** ఇచ్ఛాయం వా, ఇత్థియమా. **ఖేల** గతియం, అ. **ఖల** చలనే, సఞ్చయే వా, ణో, ళత్తం, ఖం వా ఆకాసం ఇలతీతి **ఖేళో. ఇల** గతియం, కమ్మని ణో, **ఇల** గతిమ్హి వా, అ, ఇస్సే.

ద్వయం పిత్తే. **మా** పరిమాణే, ధు. **మద** ఉమ్మాదే వా, ఞు, **దస్స ధో.** మాయూతి పాఠే **మయ** గతియం, ఞు. **మాధుమాయు**సద్దా ద్వే **పురిసే** పుల్లిఙ్గే. అపిదధాతీతి **పిత్తం. అపి**పుబ్బో **ధా** పిధానే, తో, **అలోపో,** ధుజాది, **పిత్తం,** నపుంసకే.

ద్వయం సేమ్హే. **సిలిస** సిలేసనే, చురాది, సిలిస్యతే అత్రేతి **సెమ్హో,** మన, **లిసస్స హో,** వణ్ణవిపరియయో. ఇతరత్ర ఉమో, **సిలేసుమో.** కఫోప్యత్ర, కేన తోయేన ఫాతి వుద్ధి యస్స **కఫో,** సేరుత్తో.

౨౮౨-౨౮౩. విలీనో విభూతో స్నేహో **వసా**త్యుచ్చతే, **వస** నివాసే, ఆ. ద్వయం అవిలీనస్నేహే. **మిద** స్నేహనే, ణో. **వప** బీజసన్తానే, అ, **వపా.** "వపా వివరమేదేసూ"తి **నానత్థసఙ్గహే, అమరకోసే** పన మేదాదీనమేకత్థతా దీపితా, వుత్తఞ్హి తత్థ "మేదో తు వపా వసా"తి [అమర ౧౬.౬౪].

తికం చన్దనసువణ్ణాద్యలఙ్కారకతసరీరసోభాయం. **కపు** సామత్థియే, ఆకప్పనం **ఆకప్పో,** ణో. "నేపచ్చే గేహమత్తే చ, వేసో వేస్యాగహేపి [వేస్సగహేపి (క.)] చే"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౬.౯౯] **రభసో. వస** కన్తియం, **విసి** బ్యాపనే వా, ణో. నిస్సేసతో పథనం పఖ్యానం **నేపచ్చం, పథ** పఖ్యానే ఘ్యణ. పటికమ్మం, పసాధనంప్యత్ర.

ఛక్కం హారాద్యాభరణే. **మడి** భూసాయం, కరణే యు. **సాధ** సంసిద్ధియం, యు, **సాఠ** సఙ్ఖారగతీసు వా, **పసాధనం,** ముద్ధజదుతియోత్ర. **భూస** అలఙ్కారే, కరణేయేవ యు. ఆభరియ్యతే తన్తి **ఆభరణం, భర** భరణే, కమ్మని యు. అలం విభూసనం కరియ్యతేనేనేతి **అలఙ్కారో,** ణో. **పిళన్ధ** భూసనే, కరణే యు. పరిక్ఖారోప్యత్ర [పరికరోప్యత్ర (క.)].

ద్వయం మకుటే. **కిర** వికిరణే, ఈటో. **మకి** మణ్డనే, ఉటో. ముకుటోతిపి పాఠో, ఏతే ద్వే అనిత్థీ.

ద్వయం మకుటగ్గట్ఠే నాయకమణిమ్హి. మకుటచూళాయం చుమ్బితా మణి **చూళామణి.** మకుటసిరసి చుమ్బితా మణి **సిరోమణి.**

౨౮౪. ద్వయం ఉణ్హీసపట్టే. సిరసో వేఠనం **సిరోవేఠనం. ఉపుబ్బో నహ** బన్ధనే, ఈసో, వణ్ణవికారో. యం బహుకాలం దేబ్యామనుస్సేస్వపి భవతి, తత్ర కణ్ణాభరణే **కుణ్డలా**దిద్వయం. **కుడి** దాహే, అలో. **వేఠ** వేఠనే, కణ్ణస్స వేఠనం **కణ్ణవేఠనం,** ముద్ధజదుతియోయం.

తికం తాళకాఖ్యే కణ్ణాభరణే. కణ్ణానం భూసనం **కణ్ణికా, కణ్ణ** భూసనే బహులలక్ఖణే ణికో. కణ్ణచ్ఛదనం పూరతి యేన సో **కణ్ణపూరో**. కణ్ణస్స విభూసనం **కణ్ణవిభూసనం,** కరణే యు. తాలపత్తంప్యత్ర.

౨౮౫. ద్వయం గీవాభరణే. కణ్ఠస్స భూసా **కణ్ఠభూసా,** ధీ. గీవాయం భవం **గీవేయ్యం,** భవత్థే ఏయ్యో, గీవాయ ఆభరణం వా గీవేయ్యం, **గీవ**తో ఆభరణే ఏయ్యో.

ద్వయం ముత్తావలియం. హరీయతే మనో యేన **హారో.** ముత్తానం ఆవలి పన్తి **ముత్తావలి.** హారాసద్దోప్యత్ర.

చతుక్కం పకోట్ఠాభరణే. పకోట్ఠో నామ కప్పరస్సాధోభాగో. **నీ** నయే, ఉరో, **ఇయాదేసో. వల** సంవరణే, అయో, అనిత్థీ, **నియురో**పి. **కట** వసావరణగతీసు, ణ్వు. పరి సమన్తతో హరతి చిత్తం యన్తి **పరిహారకం,** ణ్వు. అవాపకోప్యత్ర.

౨౮౬-౨౮౭. ద్వయం ముత్తాదిఘటితవలయవికత్యాభరణే. **కా** సద్దే, **కణ**పచ్చయో, **కణ** సద్దే వా, ద్విత్తం, **కఙ్కణం, కకి** గత్యత్థే వా, యు, **కకి** లోల్యే వా, కఙ్కతి యేనాతి **కఙ్కణం,** కరణే యు. కరస్స భూసా **కరభూసా,** ధీ.

ద్వయం ఖుద్దఘణ్టికాయం. కిం కుచ్ఛితం కణతీతి **కిఙ్కణీ,** నదాది. కిఙ్కిణీతిపి పాఠన్తరం, తదా యదాది. ఖుద్దా ఏవ ఘణ్టా **ఖుద్దఘణ్టికా,** సకత్థే కో, **ఘుట** చలనే.

ద్వయం అఙ్గుల్యాభరణే. అఙ్గులియం భవం **అఙ్గులీయకం,** ఈయో, సకత్థే కో, అఙ్గులీనమాభరణం **అఙ్గుల్యాభరణం.** ఉమ్మికాప్యత్ర. తమేవాఙ్గులీయకం **సాక్ఖర**మక్ఖరవన్తం "ముద్దికా, అఙ్గులిముద్దా"తి చోచ్చతే. **ముద** తోసే, ణ్వు, ఆ, **ముద్దికా,** ఫలవిసేసేప్యయం. అఙ్గులియం భవా ముద్దా **అఙ్గులిముద్దా.**

ద్వయం ఇత్థికట్యాభరణే. **రస** సద్దే, కత్తరి యు, ఆ, **రసనా.** సాయేవ **ఇనీమ్హి రసనీ.** "సారే ధనిమ్హి రసనం, జివ్హాయం రసనా న సో"తి **రుద్దో.** మేహనస్స ఖస్స మాలా **మేఖలా**తి నిరుత్తి, మేహనిన్ద్రియస్స మాలాత్యత్థో. కాఞ్చీ సత్తకీ, సారసనంప్యత్ర.

> ఏకయట్ఠి భవే కాఞ్చీ, మేఖలా త్వట్ఠయట్ఠికా;
> రసనా సోళసా ఞేయ్యా, కలాపా పఞ్చవీసతి [కలాపో పఞ్చవీసకో (చిన్తామణిటీకా ౧౬.౧౦౮)].

తికం సోవణ్ణే పగణ్డభూసనే. పగణ్డో నామ కప్పరస్సోపరిభాగో. **కే** సద్దే, ఉరో, **యాగమో. అఙ్గ** గమనే. దో. బాహుమూలస్స, బాహుమూలే వా భవం విభూసనం **బాహుమూలవిభూసనం.**

౨౮౮. చతుక్కం ఇత్థిచరణవిభూసనే. అఙ్గదాకారం పాదభూసనం **పాదఙ్గదం. మజి** సద్దత్థో, ఈరో, పాదే కటకం **పాదకటకం.** ఊనం పాదం పూరేతీతి **నూపురో,** వణ్ణవిపరియయో. పాదకటకో చ నూపురో చేతి **కటక**సద్దస్స పుల్లిఙ్గేపి

పవత్తనతో ద్వన్దసమాసో. తులాకోటి, హంసకోప్యత్ర. **తుల** గతికోటిల్యే. కుటిలకోటిత్తా **తులాకోటి,** పుమే. హంసగతిత్తా **హంసకో.**

౨౮౯. ముఖఫుల్లాదయో అలఙ్కారప్పభేదా సియుం. ముఖఫుల్లం నామ సువణ్ణమయో ముఖాలఙ్కారో, ముఖే ఫుల్లతీతి **ముఖఫుల్లం, ఫుల్ల** వికసనే, దన్తాదీసు సువణ్ణమయాలఙ్కారోపి ముఖఫుల్లమేవ. **ఉణ్ణతం** సువణ్ణాదిరచితం నలాటాభరణం, **ఉ**పుబ్బో **నము** నమనే. ఏత్థ చ ముఖఫుల్లుణ్ణతానం విసేసం విపరియయేనాపీతి వదన్తి. గావీనం ధనాకారత్తా గత్థనం, ఓస్సత్తం, తమేవ ఉత్తమత్తా **ఉగ్గత్థనం,** చతుయట్ఠికో హారభేదో. **గము** గమనే, ణ్వు, ద్విత్తం, అస్సిత్తఞ్చ, **గిఙ్గమకం,** బాత్తింసయట్ఠికో హారభేదోవ. **ఆదినా** అద్ధహారో, మాణవకో, ఏకావలీ, నక్ఖత్తమాలాదయో హారభేదా చ సఙ్గయ్హన్తి [అమర ౧౬.౧౦౬].

౨౯౦. పఞ్చం వత్థమత్తే. **చిల** వస్సనే, చిల్యతే అచ్ఛాదీయతేతి, ణో, థియం **చేలీ.** ఛద సంవరణే, **ఆ**పుబ్బో కరణే, యు. **వస** అచ్ఛాదనే, వస్యతే అచ్ఛాదీయతేతి **వత్థం,** థో. **ణమ్హి వాసో. యుమ్హి వసనం. అము** గమనే, కరణే యు, **అంసుకం,** రంసిపరియాయోప్యయం. **అమ్బ** సద్దే, కత్తరి అరో. **పట** గమనే, కరణే అ, సోభనచేలేప్యయం. **దు** గమనే, కరణే సో, ద్విత్తం, దురూపం అసతి ఖేపతీతి వా **దుస్సం,** దురూపం అసతి దీపేతీతి వా **దుస్సం, దు**పుబ్బో **అస** దిత్తియం . **చల** వసనే, అస్సోత్తం, ళత్తఞ్చ. **సట** రుజావిసరణగత్యావసానేసు, ణ్వు.

౨౯౧. పఞ్చం వత్థభేదే. తత్రాదిద్వయం దుకూలఖ్యే వత్థే. **ఖు** సద్దే, మో, **ఖుమ**సద్దా వికారే ణో, ఖుమాయ వికారో **ఖోమం,** ఖుమా నామ అతసీ, తబ్బక్కలసమ్భవం వత్థం, వాచ్చలిఙ్గోయం. **కూల** ఆవరణే, దుక్ఖేన కుల్యతేతి **దుకూలం,** దుమేహి జాతం కూలన్తి వా **దుకూలం.** కేచి పన "దుకూలమ్పి ఏకం వత్థన్తరం, న ఖోమనామ"న్తి వదన్తి. తం "ఖోమ'మట్టే దుకూలే చ, అతసీవసనేపి చ", "ఖోమ'మట్టే దుకూలేచా"తి **నానత్థసఙ్గహతికణ్డసేసేసు** [నానత్థసఙ్గహ ౩.౩.౨౯౫] వుత్తత్తా న గహేతబ్బం. కోసో నామ కిమిగబ్భో, తతో జాతత్తా **కోసేయ్యం,** ఏయ్యో, "కోసేయ్యం కిమికోసోత్థ"న్తి [అమర ౧౬.౧౧౧] హి వుత్తం. కోసేయ్యమేవ ధోతం పట్టుణ్ణం నామ, వుత్తఞ్చ "పట్టుణ్ణం ధోతకోసేయ్య"న్తి [అమర ౧౬.౧౧౩]. పత్తుణ్ణన్తిపి పాఠన్తరం. పట్టుణ్ణరట్ఠే జాతత్తా **పట్టుణ్ణ**న్తిపి వదన్తి. **కము** కన్తియం, కమనీయత్తా **కమ్బలో,** రఙ్కునామకస్స హరిణవిసేసస్స లోమేనసఞ్జాతవత్థం [రాఙ్కవం విగరోమజం (అమర ౧౬.౧౧౧)], అలో, **వా**గమో చ మజ్ఝే. **వా**సద్దో **కమ్బల**సద్దస్స నపుంసకత్తం సముచ్చినోతి. **రల్లకో**పి [అమర ౧౬.౧౧౬] కమ్బలపరియాయో. **సణ** సద్దే, కత్తరి అ, సణో నామ థిరత్తచో ఏకో రుక్ఖయోని, యస్స తచేన కేవట్టాదయో జాలాదీని కరోన్తి, సణస్స వికారో **సాణం,** వత్థం. మిగలోమాని కోట్టేత్వా సుఖుమాని కత్వా కతమమ్బరం **కోటుమ్బరం, కుట** ఛేదనే, ఉమ్బో, అస్సు, కోటుమ్బరట్ఠేజాతత్తా వా **కోటుమ్బరం.** భఙ్గం నామ ఖోమాదీని సబ్బాని ఏకఙ్గాని వోమిస్సేత్వా కతవత్థం, **భఞ్జ** అవమద్దనే, అథ వా భఙ్గం నామ సాణఫలం, తబ్బికారత్తా వత్థం **భఙ్గం,** వుత్తఞ్చ **నానత్థసఙ్గహే** "భఙ్గా సాణాఖ్యసస్సేపీ"తి. **సస్స**సద్దేన చేత్థ ఫలం వుత్తం, "రుక్ఖాదీనం ఫలం సస్స"న్తి [అమర ౧౪.౧౨౫] వచనతో. భఙ్గమ్పి వాకమయమేవాతి కేచి. **వత్థన్తరం** వత్థవిసేసో. **ఆదినా** కప్పాసాదయోపి గహితా.

౨౯౨-౨౯౩. చతుక్కం పరిధానభూతే అధోవత్థే. అధోభాగే వసీయతేతి **నివాసనం, ని**సద్దో అధోభాగస్స జోతకో. **వస** అచ్ఛాదనే, కమ్మని యు. బాహుల్యేన అన్తరే మజ్ఝే భవం **అన్తరీయం,** ఈయో. సమానలిఙ్గత్తా ద్వన్దో. అన్తరే భవం **అన్తరం,** ణో. అన్తరే మజ్ఝే భవో వాసో **అన్తరవాసకో,** సకత్థే కో. ఉపసంఖ్యానంప్యత్ర [అమర ౧౬.౧౧౭].

పఞ్చకం ఉపరిధానే. **వర** అచ్ఛాదనే, **పపుబ్బో**, కమ్మని ణో, ఉభయత్రాపి వుద్ధి, **పావారో.** ఉత్తరస్మిం దేహభాగే ఆసజ్జతేతి **ఉత్తరాసఙ్గో, ఆ** పుబ్బో **సఞ్జ** సఙ్గే. ఉపరి సంవీయతే పిధీయతే బాహుల్యేనాతి, యు. **ఉపసంపుబ్బో వీ** తన్తసన్తానే. ఉత్తరస్మిం దేహభాగే భవం విజ్జమానం **ఉత్తరం, ఉత్తరీయ**ఞ్చ, ణో, ఈయో చ. సంబ్యానంప్యత్ర.

నవం వత్థం అహతన్తి **మతం** కథితం, న హఞ్ఞతి యం పాసాణాదీహీతి **అహతం.** తన్తతో అచిరమాహరితం వత్థం. అనాహతం, నిప్పవాణి, తన్తకంప్యత్ర. వుత్తఞ్చ "అనాహతం నిప్పవాణి, తన్తకఞ్చ నవమ్బరే"తి [అమర ౧౬.౧౧౨].

ద్వయం చిరకాలత్తా నిద్దసే జిణ్ణవత్థే. నత్థి అన్తో దసా యస్స **నన్తకం,** సకత్థే కో. కుచ్ఛితో పటో **కప్పటో, కప్ప** వితక్కే వా, అటో. ద్వయం అధిరవత్థే, జిణ్ణవసనం అధిరం వత్థం. "పట"ఇతి చరతి ఛోటతీతి **పటచ్చరం,** పటచ్చరమేవ **పళచ్చరం,** ళత్తం.

౨౯౪. ద్వయం కోటికాదిసన్నాహే, చోళే చ. **కచ** బన్ధనే, ఉకో, నిగ్గహీతాగమో చ. వాణం సరం వారయతీతి **వారవాణో,** కమ్మని ణో, అభిధానతో **వారస్స** పుబ్బనిపాతో, అనిత్థియమేతే. వత్థస్స అవయవే **దసాసద్దో** ఇత్థీ. "దసా వత్యమవత్థాయం, వత్థంసే బహుమ్హి ద్విసూ"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౬.౧౧౪] **రభనో. దా** ఛేదనే, కమ్మని నో, రస్సో.

ఉత్తమఙ్గమ్హి సీసే యో కఞ్చుకో సువణ్ణాదిమయో, సో "నాళిపత్తో"తి కథితో. నాళిపత్తో తంసణ్ఠానో సువణ్ణాదిపటో నాళిపత్తో. సీసకం, సిరియం, సిరోహన్తిపి తస్స నామాని.

౨౯౫. తికం దీఘత్తే. **ఆ**పుబ్బో **యము** ఉపరమే, ణో. ఆ భుసో యాతి గచ్ఛతీతి వా **ఆయామో, యా** గతిపాపుణేసు, మో. దీఘస్స భావో **దీఘతా. రుహ** జననే, ణో.

ద్వయం విత్థారే. వత్థవిసయే "ఓసారో"తి రూళ్హే. సమన్తతో నయ్హతీతి **పరిణాహో, నహ** బన్ధనే, ణో. విత్థారేన సరణం విసారో, సో ఏవ **విసాలతా.**

౨౯౬. చతుక్కం చీవరే. అరహతం ధజో **అరహద్ధజో,** రూళ్హియా తదఙ్గచీవరేసు. కసాయేన, కసావేన చ రత్తం **కాసాయం, కాసావ**ఞ్చ, సమానలిఙ్గత్తా ద్వన్దో. చి చయే, ఈవరో. వత్థఖన్డేహి చీయతేతి **చీవరం.**

మణ్డలాదయో **తదఙ్గాని** సమూహభూతస్స చీవరస్స అవయవాని. **మడి** భూసాయం, అలో, **మణ్డలం.** చీవరపరియన్తోయం మహాపథవియా చక్కవాళపబ్బతో వియ చీవరస్స సమన్తతో తిట్ఠతి. వివట్టో నామ చీవరమజ్ఝగతమగ్గో, సో హి విసుం విసుం వట్టతీతి **వివట్టో**తి వుచ్చతి, **వట్ట** ఆవట్టనే. కుసి నామ మగ్గానం మజ్ఝగతవత్థఖణ్డం, **కుస** ఛేదనే, కమ్మని ఇ, **కుసి,** పుమిత్థియం.

౨౯౭. ఫలాదీనం యాని చత్తారి సన్తి, ఏతా వత్థస్స **యోనియో** కారణాని తతో తదుప్పత్తితో. కప్పాసికం వత్థం **ఫాలం** నామ ఫలవికారత్తా, వికారే ణో, తీసు. యథా – ఫాలో పటో, ఫాలా చేలీ, ఫాలం వత్థం. ఖోమాదయో పన పటా **తచబ్భవా** తచతో సఞ్జాతా.

౨౯౮. కోసేయ్యం వత్థం **కిమిజం** నామ. మిగలోమమయన్తు **కమ్బలం.** ద్వయం బ్యవధాయకపటే, కణ్డపటేపీతి కేచి. **సమానత్థా** ఏతే ద్వే తుల్యత్థాత్యత్థో. **జు** గతియం, భూవాది, **జు** బన్ధనే వా, యు, **అనకాదేసో**, **సా** ఇత్థీ. తిరో కరీయతి పిధీయతి యాయ, సా **తిరోకరణీ,** యు. పతిసీరాప్యత్ర. **పతిపుబ్బో సి** బన్ధనే, రో.

౨౯౯. ద్వయం ఉపరిబన్ధపటే, **అథసద్దోత్ర** లిఙ్గాదిజోతకో. ఉద్ధం లోచతే బన్ధీయతేతి **ఉల్లోచం, లుచ** దస్సనే. చన్దాతపే వితన్యతేతి **వితానం, తను** విత్థారే, ణో, చురాది. ద్వయమ్పి పున్నపుంసకన్తి **ఈరితం** కథితం.

ద్వయం సినానే. **నహా** సోచే, కరణే యు, **సినా** సోచే, కరణే యు, "సినానే"తి సత్తమ్యన్తం పదం. ద్వయం కుల్యాదినా [కుట్యాదినా (క॰), కుఙ్కునాదినా (నిస్సయ), కుఙ్కుమహలిద్దాదినా (చిన్తామణిటీకా ౧౬.౧౨౧)] అఙ్గనిమ్మలీకరణే. ఉబ్బత్తీయతే విసారీయతే మలమనేనేతి **ఉబ్బత్తనం, వతు** వత్తనే, భూవాది. **మజ్జ** సుద్ధియం, యు. **సమన్తి** ద్వయమిదం సమానత్థం.

౩౦౦. తికం నలాటకతే చిత్తకే. తిలకాకతి **తిలకో. చిత్తకాకతి చిత్తకం. చకారేన** తమాలపత్తాకతి **తమాలపత్తం** . సామఞ్ఞేన విసేసకం, ఉభో **విసేసకతిలకా** అనిత్థీ, సేసద్వయం నపుంసకం [అమర ౧౬.౧౨౩].

తికం చన్దనే, **చది** హిలాదనే, హిలాదనం సుఖాపనం, యు. గన్ధానం సారో ఉత్తమో **గన్ధసారో,** గన్ధయుత్తో సారో థిరంసో వా గన్ధసారో. మలయదీపగిరిమ్హి జాయతీతి **మలయజో.** భద్దసిరీప్యత్ర.

౩౦౧. తికం పీతచన్దనే. "గోసీస"ఇతి పబ్బతే మలయే దేసే జాతం **గోసీసం,** గో వియ జలం వియ సీతన్తి వా గోసీతం, తదేవ **తస్స సకారం** కత్వా **గోసీసం.** తిలపణ్ణప్పమాణపణ్ణయుత్తతాయ **తేలపణ్ణికం.** మనం హరతీతి హరి, తమేవ చన్దనన్తి **హరిచన్దనం.** పీతసారు, సుసీతంప్యత్ర. **గోసీసాదయో** తయో పుమే, నపుంసకే చ వత్తన్తి.

చతుక్కం రత్తచన్దనే. తిలపణ్ణప్పమాణపణ్ణయుత్తతాయ **తిలపణ్ణీ.** పురిమేన భేదకరణత్థం న వుద్ధి. పత్తమఙ్గమస్సేతి **పత్తఙ్గం,** ఖుద్దపణ్ణతాయ అప్పధానపత్తమిచ్చత్థో. "అఙ్గం గత్తన్తి కోపాయ-పతీకేస్వప్పధానకే"తి హి **నానత్థసఙ్గహే. రఞ్జ** రాగే, హేతుకత్తరి యు. రత్తవణ్ణతాయ రత్తఞ్చ తం చన్దనఞ్చేతి **రత్తచన్దనం, అమరకోసే** పన "**గోసీసాదీని రత్తచన్దనన్తాని** విసేసే వత్తన్తీ"తి [అమర ౧౬.౧౩౧] వుత్తాని. తత్ర గోసీసస్స యథావుత్తోయేవత్థో. ధవలం, సుసీతలం, చన్దనం, తేలపణ్ణికం మలయపబ్బతదేసజమేవ. **హరి** మణ్డూకో, తదాకారే పబ్బతే జాతం చన్దనం **హరిచన్దనం.** పక్కమ్బఫలగన్ధి పీతవణ్ణం. **తిలపణ్ణీపత్తఙ్గాని** రత్తచన్దనసదిసస్స రత్తసారస్స ఏకస్స చన్దనస్స నామాని.

ద్వయం రత్తచన్దనే. అథ వా తిలపణ్యాదీని చత్తారి లోహితచన్దనసదిసస్స రత్తసారస్స ఏకస్స చన్దనవిసేసస్స నామాని. కుచన్దనంప్యత్ర. "పత్తఙ్గం రఞ్జనం రత్తం, పత్రఙ్గఞ్చ కుచన్దన"న్తి **రతనమాలాయం.**

౩౦౨. ద్వయం వణిజాదీనం "కాళేయా"ఇతి రూళ్హేపీతకట్ఠే. కాళవణ్ణం అనుసరతి సీలేనాతి **కాళానుసారీ,** కాళవణ్ణజనకోత్యత్థో. కాళం జనేతీతి కాళియం, "**కాళీయక**న్తు కాళేయం, వణ్ణదం కన్తిజాసక"న్తి [జాసకం కన్తిదాయకం (చిన్తామణిటీకా ౧౬.౧౨౬)] **బ్యాడి.**

తికం అగరుసామఞ్ఞే. **లూ** ఛేదనే, హో. లహునామత్తా **అగరు. ర**స్స **లత్తే అగలు,** ద్వయం పుమే. వంసికం, రాజారహం, కిమిజం, జోఙ్గకంప్యత్ర.

అస్మిం అగరుమ్హి కాళే సతి "కాళాగరూ"త్యుచ్చతే. మల్లికాపుప్ఫగన్ధి అగరు పన మఙ్గల్యోచ్చతే.

ద్వయం సల్లకీదవే. తురుక్ఖో వుత్తో. **పిడి** సఙ్ఘాతే, ణ్వు. సిహలో, యావణోప్యత్ర.

౩౦౩. ద్వయం మిగనాభియం. **కత్థ** సిలాఘాయం, ఊరో, నదాది, సకత్థే కో. మిగస్స మదో **మిగమదో,** మిగో మరతి యేనాతి వా మిగమరో, సో ఏవ **మిగమదో.**

ద్వయం కుట్ఠే. **కుట** ఛేదనే, ఠో, తో వా, "కుటాదీహి ఠో"తి ఠో, **కుట్ఠం,** రోగభేదేపి. అత్తనో ఛాయూపగతే అజే పాలేతీతి **అజపాలకం,** ణ్వు. పారిభాబ్యం, పాకలం [ఫాలకీ (క.)], ఉప్పలం, వాప్పంప్యత్ర.

ద్వయం పిడఙ్గే. రోగం లునన్తో అఙ్గతి గచ్ఛతీతి **లవఙ్గో.** దేవానం కుసుమం పుప్ఫం **దేవకుసుమం.** సిరిసఞ్ఞంప్యత్ర.

ద్వయం కుఙ్కుమే. కస్మీరరట్ఠే జాతం **కస్మీరజం.** అగ్గిసిఖం, వరం, వల్హీకం, పీతనం, రత్తసఙ్కోచం, పిసునం, ధీరం లోహితచన్దనంప్యత్ర.

౩౦౪. ద్వయం ధునకే. యక్ఖేహి కతో ధూపో **యక్ఖధూపో,** యక్ఖో దేవో. సజ్జరుక్ఖస్స సిలేసో **సజ్జులసో.** అస్సు, **సి**లోపో, ఏస్సత్తఞ్చ, సజ్జస్స రసో దవో సజ్జులసో, అస్సు, **ల**త్తఞ్చ. సజ్జరసోతిపి పాఠో. రాలో, సబ్బరసో, బహురూపోప్యత్ర.

తికం తక్కోలే. **తక్క** వితక్కే, ఓలో. **కుల** సఙ్ఖ్యానే, ణ్వు. కోసయుత్తం ఫలమేతస్సాతి **కోసఫలం.** ద్వయం జాతిఫలే. కోససహితం జాతిఫలమేతస్సాతి **జాతికోసం.** జాతిఫలమేతస్స, న కిత్తిమన్తి **జాతిఫలం.**

౩౦౫. పఞ్చద్ధం కప్పూరే, ఘనో హుత్వా సరతీతి **ఘనసారో.** అబ్భమివ సితం **సితబ్భో,** అభిధానతో పుబ్బనిపాతో, **కప్ప** సామత్థియే, ఊరో. చన్దసఞ్ఞో, హిమవాలుకో, హిమాహ్వయోప్యత్ర.

పఞ్చద్ధం లాఖాయం, ఆ భుసో రత్తం కరోతీతి **అలత్తకో, లత్తం,** క్వి. **యు** మిస్సనే, ణ్వు. **లాఖ** సోసనే, అ, **లా** ఆదానే వా, ఖో. **జన** జననే, తు, **న**లోపో. దుమామయోప్యత్ర.

౩౦౬. ద్వయం సరలద్దవే. సిరియా లక్ఖియా ఆవాసో **సిరివాసో.** సరలనామకస్స రుక్ఖస్స దవో రసో **సరలద్దవో.** పాయసో, వకధూపో, సిరిపేట్ఠోప్యత్ర. "సిరివాసే పరమన్నే చ, పాయసో సమ్మతో పుమే"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౬.౧౨౯] **రుద్దో.** ద్వయం అఞ్జనే. **అఞ్జు** బ్యత్తిమక్ఖనగతికన్తీసు, యు. **కజ్జ** బ్యసనే. కజ్జతి రోగన్తి **కజ్జలం,** అలో.

ద్వయం గన్ధగాహాపనచుణ్ణే, **వస** హింసత్థో, వసతి దుగ్గన్ధన్తి వాసో, ణో, **వాస** ఉపసేవాయం వా, **వస** నివాసే వా. సో ఏవ చుణ్ణం. **యుజ** యోగే, కమ్మని ణో, వాసో ఏవ యోగో **వాసయోగో.** ద్వయం విలేపనమత్తే. **వణ్ణ** వణ్ణక్రియావిత్థారగుణవచనేసు, చురాది. వణ్ణయతీతి **వణ్ణకం.** ణ్వు. **లిప** ఉపదేహే. విలేపీయతేతి **విలేపనం,** కమ్మని యు.

౩౦౭. యో గన్ధమాల్యధూపాదీహి వత్థతమ్బులాదీనం సఙ్ఖారో, తం “వాసన”మిత్యుచ్చతే, **వాస** ఉపసేవాయం, వాసీయతే సఙ్ఖరీయతేతి **వాసనం,** యు.

తికం పుప్ఫదామే. **మా** మానే, లో, **మల** ధారణే వా, అ. మాలోవ మాల్యం. **దము** గతియం, పుప్ఫాని దమన్త్యత్రేతి **పుప్ఫదామం,** పుప్ఫానం రాసికరణట్ఠానమిచ్చత్థో. **దా** లవనే వా, మో. **అమరకోసే** పన “మాలామాల్యాని ముద్ధని పవత్తాయ మాలాయ నామానీ”తి [అమర ౧౬.౧౩౫] వదతి. **మాలమాల్య**సద్దా పుప్ఫేపి, “మాలా మాల్యం పసునే”తి హి **నానత్థసఙ్గహే.** ద్వయం గన్ధగ్గాహితే వత్థాదో. **భూ** సత్తాయం, కమ్మని తో, వుద్ధాది. వాసాపేతి గన్ధం గాహాపేతి యన్తి **వాసితం,** **వస** నివాసే, కమ్మే తో, తీసు, యథా – భావితో పటో, భావితా చేలీ, భావితం వత్థం. వాసితో, వాసితా, వాసితం వత్థం.

౩౦౮. పఞ్చకం ముద్ధమాలాయం. **తసి** అలఙ్కారే, భూవాది. ఉద్ధం తసీయతేతి **ఉత్తంసో.** సిఖాయం జాతో **సేఖరో,** రో. ముద్ధం అవతి రక్ఖతీతి **అవేళా, అవ** రక్ఖణే, ఏలో, ళత్తం. “ఆవేళా”తిపి పాఠో, దీఘత్తం. సేఖరో చ ఆవేళా చాతి ద్వన్దో. ముద్ధని అలఙ్కతం మాల్యం **ముద్ధమాల్యం,** తస్మిం. **అవ**పుబ్బో **తసి** అలఙ్కారే, ఉద్ధం తసీయతేతి అవతంసో, సో ఏవ **వటంసకో,** సకత్థే కో, **త**స్స **టో,** అనేకత్థత్తా ఉపసగ్గనిపాతానం ఉద్ధంభావజోతకో చేత్థ **అవ**సద్దోతి తథోత్తం.

తికం సేయ్యాయం. సయన్త్యస్సం **సేయ్యా,** యో. సయన్త్యత్రేతి **సయనం, సేన**ఞ్చ. ఉభయత్రపి అధికరణే యు, ఇస్సే, **ఏ అయ,** ఇతరత్ర ఏత్తం, “వా పరో అసరూపా”తి అలోపో చ, సయనీప్యత్ర.

ద్వయం మఞ్చే. **పరి**పుబ్బో **అకి** లక్ఖణే, ణో, **ఇ**లోపో, **ర**స్స **ల**త్తం. **మచి** ధారణోచ్ఛాయపూజనేసు, భూవాది అ, సకత్థే కో. ఖటాప్యత్ర, ఖట్యతే ఆకఙ్ఖతే సయనత్థికేహీతి **ఖటా, ఖట** ఆకఙ్ఖాయం.

౩౦౯. ద్వయం మఞ్చాధారే. మఞ్చస్స ఆధారో **మఞ్చాధారో.** పటిపజ్జతి పవత్తతి సేయ్యా యేన, సో **పటిపాదో.** మఞ్చఙ్గే మఞ్చావయవే **అటని**సద్దో ఇత్థియం, **అట** గమనత్థో, అని, యు వా, నదాది, రస్సో.

౩౧౦. కుళీరపాదాదయో ఇమే చత్తారో **మఞ్చన్తరా** మఞ్చభేదా సియుం. తత్థ కుళీరో కక్కటకో తస్స సణ్ఠానపాదత్తా **కుళీరపాదో.** అటనియం ఆహచ్చ, ఆహచ్చ వా పాదో తిట్ఠతి యస్సాతి **ఆహచ్చపాదో,** పుబ్బపక్ఖే “రిచ్చా”తి యోగవిభాగేన **రిచ్చ**పచ్చయన్తో **ఆహచ్చ**సద్దో, పరపక్ఖే తు **త్వా**పచ్చయన్తో, యస్స అటనిఛిద్దే పాదో పవిసిత్వా తిట్ఠతి, సో ఆహచ్చపాదో. **మస** ఆమసనే, ఆరో, సకత్థే కో. యస్స పాదచ్ఛిద్దే అటని పవిసిత్వా తిట్ఠతి, సో **మసారకో.** బున్దేన పాదేన సహ ఏకాబద్ధా అటని యస్స సో **బున్దికాబద్ధో,** ఏకారస్సిత్తం. ఏత్థ చ మజ్ఝే ద్విన్నం మఞ్చానం లక్ఖణం విపరియయేనాపి వదన్తి.

౩౧౧. ద్వయం సీసాధారే. విసేసేన సీసం వహతీతి **బిబ్బోహనం,** యు, **బ**త్తం, అఞ్ఞత్తఞ్చ. ఉపధీయతే సీసాసనం కరీయతేతి **ఉపధానం,** యు, **ధా** ధారణే.

తికం సామఞ్ఞపీఠే. **పీఠ** హింసాసంకిలేసేసు, భూవాది, ణ్వు, ఆ. **యదాదినా కే** పచ్చయే ఇత్థికతాకారే పరే పుబ్బో **అ**కారో **ఇ**కారమాపజ్జతే, “**కే**”తి కిం? చేతనా. “పచ్చయే”తి కిం? బకా. “ఇత్థీ”తి కిం? పాచకా. “కత”ఇతి కిం? వుత్తకమ్మా, కమ్మపచ్చయోయం, **త**పచ్చయే పీఠం [మోగ్గల్లాన ౪.౧౪౨ సుత్తమ్పి పస్సితబ్బం]. ఆసతే అస్మిన్తి **ఆసనం.**

ద్వయం ఉత్తమారహపీఠే. **కుచ** సంపచ్చనకోటిల్యపతిఘమ్భవిలేఖనేసు, ఛో. భద్దం కల్యాణం పీఠం **భద్దపీఠం.** గజదన్తాదిమయకేసమజ్జనియమ్పి ద్వయమిదమాహు. తదా పసాధనీ, కజ్కతికాప్యత్ర. **పీఠన్తరే** దీఘపీఠే **ఆసన్దీ** మతా. **సద** విసరణగత్యావసానేసు, నదాది, బిన్దాగమో చ.

౩౧౨. ఆయామవిత్థారవసేన మహన్తో ఆసనప్పభేదో "కోజవో"తి మతో, **కుజు** థేయ్యకరణే, ణో, కుయం పథవియం జవతీతి వా **కోజవో,** జు గతియం. దీఘేన లోమేన యుత్తో ఆసనప్పభేదో **"గోనకో"**తి మతో, **గు** సద్దే, యు, సకత్థే కో, ఉస్సోత్తం.

ద్వయం అత్థరణే. మిగలోమపుణ్ణతాయ జాతం **ఉణ్ణామయం. థర** సన్థరణే, **పాదిపుబ్బో**వ, న కదాచిపి **పాదిరహితో,** ఆ భుసో థరీయతేతి **అత్థరణం,** యు.

ద్వయం సంసిబ్బనచిత్తకే. చిత్తరూపమస్సత్థీతి **చిత్తకం.** బాహుల్యేన న **ఇకారాగమో.** వానేన సంసిబ్బనేన సఞ్జాతం చిత్తరూపమస్సాతి **వానచిత్తకం,** సకత్థే కో.

౩౧౩. ద్వయం నిరన్తరపుప్ఫపటే. ఘనం సన్ధిభూతం పుప్ఫరూపమేత్థాతి **ఘనపుప్ఫం.** పటలమేతిస్సత్థీతి **పటలికా,** ఇకో. ద్వయం బహుముదులోమే సేతవత్థే. **సి** సేవాయం, సివత్థికేహి సేవీయతేతి **సేతో,** తో. **పట** గమనే, ణ్వు, **పటికా,** అద్దేన్దుపాసాణేపి.

ద్వీసుపి పరియన్తేసు యస్సా దసా సన్తి, సా **ఉద్దలోమీ,** ఉదితం ద్వీసు లోమం దసా యస్సా సా **ఉద్దలోమీ,** ఇస్సత్తం, ద్విత్తఞ్చ. ఏకస్మిం పరియన్తేయేవ దసా యస్సా **ఏకన్తలోమీ,** ఏకస్మిం అన్తే పరియన్తే లోమం దసా యస్సాత్థీతి **ఏకన్తలోమీ,** ఉద్దలోమీ చ ఏకన్తలోమీ చేతి **ఉద్దలోమిఏకన్తలోమినో,** "పదానం సన్ధి వత్తిచ్ఛాతో, న సమాసన్తరగేసూ"తి వుత్తేపి గాథాభావతో ఛన్దోహానిభయా విసన్ధి. యత్థ పన గాథాయమ్పి [అగాథాయమ్పి (?)] విసన్ధి "ధమ్మసంవణ్ణనాయ'న్తిఆదిమాహ"త్యాదీసు, తత్థ కథన్తి? "న సమాసన్తరఙ్గేసూ"తి ఇమస్సానిచ్చత్తా తత్థాపి న దోసో, "నేన నిద్దిట్ఠమనిచ్చ"న్తి హి పరిభాసితం [నఘటితం అనిచ్చం (పరిభాసేన్దుసేఖర ౯౨)].

౩౧౪. తదేవ యథావుత్తద్వయమేవ సోళసన్నం ఇత్థీనం **నచ్చయోగ్గం** నచ్చస్స యోగ్యట్ఠానభూతం "కుత్తక"మిత్యుచ్చతే. **హి** పదపూరణే. "నచ్చయోగ్యమ్హీ"తిపి పాఠో, తదా భావసత్తమీ. కరోన్తి ఏత్థ నచ్చన్తి **కుత్తకం, కర** కరణే, తో, అస్సు, భుజాది, సకత్థే కో.

సీహాదిరూపేహి విచిత్తరూపం వత్థం, ఆసనం వా **వికతికా** నామ భవే, ఏకస్సేవ హి కత్తునో పకతివికతిసఞ్ఞాతావత్థావసేన ద్విత్తం, వత్తిచ్ఛావసేన లిఙ్గసఙ్ఖ్యావిభత్తిభేదఞ్చ హోతి, యథా – మనుస్సా యక్ఖభత్తం అహేసుం, సత్తప్పకరణాని అభిధమ్మో నామ భవన్తి, దేవదత్తో రజ్జం పాపుణాతీతి. యత్ర హి పకతియా వా వికతియా వాతి ద్విన్నమ్పి వుత్తతా సియా, తత్ర వాచకో పకతియాయేవ సఙ్ఖ్యం గణ్హాతి, నేతరస్స తన్నిస్సితభావేనాప్పధానతో [కచ్చాయనసారే ౬-౭ గాథాసు పస్సితబ్బం]. యదా పన పకతియా సమ్బన్ధాదిభావం వత్తుమిచ్ఛతి, తదా అత్తనా వత్తబ్బస్స అఞ్ఞత్థస్సాభావా వికతిప్యుచ్చతే వాచకేన, యథా – దేవదత్తస్స రజ్జం పాపుణాతి, ఇధ పన లిఙ్గభేదేనేవ వుత్తం "చిత్తం వికతికా భవే"తి. వికరీయతేతి **వికతి.**

౩౧౫. కట్టిస్సకోసేయ్యసఙ్ఖాతానం ద్విన్నమత్థరణానం కరణప్పకారం దస్సేతుం అరియాసామఞ్ఞమాహ "**కట్టిస్స**"మిచ్చాది. కోసియకట్టిస్సమయం కోసియసుత్తకట్టిస్సవాకేహి పకతమత్థరణం కట్టిస్సం నామ, విరూపేకసేసవసేన కోసియఞ్చ కట్టిస్సఞ్చ కట్టిస్సాని, తేహి పకతం అత్థరణం **కట్టిస్సం.** కోసియసుత్తేన పకతన్తు అత్థరణం **కోసేయ్యం** నామ. **రతనపతిసిబ్బితన్తి** ఇదం ద్విన్నమ్పి విసేసనం, అత్థరణఞ్చ ఇతి **కమా** కమతో "భవే"తి అజ్ఝాహరితబ్బం. **అత్థరణ**సద్దస్సానుణ్ణమయేస్వపి పవత్తనతో ఏత్థాపి "అత్థరణ"న్తి వుత్తం, యథా – సుత్తం కమ్మన్తి. ఏత్థ చ **చ**కారో పాదన్తత్తా గరూసు గణ్హితబ్బో, తేనేవ హి సత్తపఞ్ఞాసమత్తా పరిపుణ్ణా హోన్తి, అరియాయ హి పఠమపాదే ద్వాదసమత్తా, తథా తతియే, దుతియే అట్ఠారస, చతుత్థే పన్నరసమత్తాతి సమ్పిణ్డితా సత్తపఞ్ఞాసమత్తా హోన్తి.

౩౧౬. తికం దీపే. **దీప** దిత్తియం, దివాది. దిప్పతీతి **దీపో,** ణో. "పదీపో"తి అఞ్ఞపదనివత్తనత్థం ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం. **జుతి** దిత్తియం, భూవాది, ణో.

ద్వయం ఆదాసే. "పుమే తూ"తి **త్వన్తం** లిఙ్గపదం. ఆదిస్సతే అస్మిన్తి **ఆదాసో,** ణో, **ఆ**పుబ్బో **దిస** పేక్ఖనే, ఇస్సా. దిప్పతి ఏత్థాతి **దప్పణో,** యు, ఇస్సత్తం. మకురోప్యత్ర.

ద్వయం చమ్మమయకీళాగుళకే. వాసభవనేహి యువతీహి సహ కీళాసమ్భవా ఞేయ్యా, తప్పక్కమేనస్సాభిధానం. **గుడి** వేధనే, ణుకో, ఉస్సే, **గుద్ద** కీళాయమేవ వా, తదా **దస్స ణ్డో. కది** అవ్హానే రోదనే చ, ణుకో, **కుద్ద** కీళాయమేవ వా, ఉస్సత్తం, **పుబ్బదస్స నో.**

ద్వయం బీజనీమత్తే. **వటి** విభాజనే, తాలవణ్టేహి కతత్తా **తాలవణ్టం.** వణ్టం నామ బీజనాదికరణత్థం విసుం భాజితో తాలపత్తావయవో, **తాలవణ్ట**సద్దస్స యథావుత్తవచనత్థయోగేపి సతి సఞ్ఞాసద్దత్తా బీజనీసామఞ్ఞే పవత్తి వేదితబ్బా. యదా పన తాలవణ్టేహి కతబీజనిమేవ వత్తుమిచ్ఛతి, తదా ఏకేన **తాల**సద్దేన విసేసేత్వా "తాలతాలవణ్ట"న్తి వత్తబ్బం. యథా – తిలస్స తేలం, సుగతస్స సుగతచీవరన్తి. బిజన్తి వాయునా యోజయన్తి యాయ , సా **బీజనీ,** యు, నదాది, **యుజ** యోగే, **యస్స వో,** ఉస్సీ, **వజ** గతియం వా అస్సీ. బ్యజనంప్యత్ర.

౩౧౭. ద్వయం చఙ్కోటకే. **కుట** ఛేదనే, సకత్థే కో. **కరడి** భాజనత్థే, కో. ద్వయం కప్పూరాదిసమ్పుటే [సరూపకాదిసమ్పుటే (క.)]. సముగ్గచ్ఛతీతి **సముగ్గో,** క్వి. **పుట** సంసిలేసనే, భూవాది, అ.

పఞ్చద్ధం మేథునే. గామవాసీనం ధమ్మో ఆచారో **గామధమ్మో, గామ**సద్దేన చేత్థ గామవాసినో వుత్తా, యథా "గామో ఆగతో"తి. అసతం అసప్పురిసానం ధమ్మో, సద్ధమ్మపటిపక్ఖత్తా వా **అసద్ధమ్మో. బ్యయ** ఖయే, బ్యయతి బలమేతేనాతి **బ్యవాయో,** మజ్ఝే **వా**గమో, అథ వా విగతో అయో వుడ్ఢి తస్మాతి అవాయో, అతిసయో అవాయో **బ్యవాయో.** మిథునానం ఇత్థిపురిసానం సమానచ్ఛన్దానం ఆచారో **మేథునం,** తదఞ్ఞేసు ఉపచారో, **రము** రమనే, భావే, కరణే వాతి.

౩౧౮. చతుక్కం వివాహే. **వహ** పాపుణే, ణో. **ఉప**పుబ్బో **యము** ఉపరమే, అ. అఞ్ఞమఞ్ఞస్స పాణినో గహణం **పాణిగ్గహో. నీ** నయే, అ. ఉబ్బాహో, పాణిపీళనంప్యత్ర.

ధమ్మకామత్థా తయో వగ్గా వుచ్చన్తే. ఆగమనిద్దిట్ఠో సమాచారో **ధమ్మో.** విసయవిసయిసన్నిపాతజం సుఖం **కామో.** సబ్బోపకరణం **అత్థో. సమోక్ఖకా** మోక్ఖసహితా ధమ్మకామత్థా చతుబ్బగ్గో వుచ్చన్తే. తివగ్గేన విసంయుత్తో **మోక్ఖో** నిబ్బానం. తుల్యబలేహి పన ధమ్మాదీహి చతూహి పధానేహి **చతుభద్ర** [అమర ౧౭.౨౭] ముచ్చతే.

౩౧౮-౩౨౦. ద్వయం ఖుజ్జే. కుచ్ఛితం వజ్జతీతి **ఖుజ్జో,** కస్స **ఖో, వ**లోపో, ణో. **గడి** నిన్దాయం, ఉలో.

తికం రస్ససరీరే పుగ్గలే. **రస** సద్దే, నో. బ్యామప్పమాణం న లాతీతి **వామనో,** నేరుత్తో. రస్సో చ వామనో చేతి ద్వన్దో. **లకుడి** వామనత్థే, అ, సకత్థే కో, లకు వియ ఘటికా వియ డేతి పవత్తేతీతి వా **లకుణ్డకో.**

పఞ్చకం పఙ్గుళజనే. పరేన అఙ్గతీతి **పఙ్గుళో,** ఉలో. పీఠేన సప్పతి సీలేనాతి **పీఠసప్పీ, సప్ప** గమనే, **ఉ**పచ్చయే **పఙ్గు,** ద్వీసు. ఛిన్నో గమనాదిఇరియాపథో యస్సాతి సో **ఛిన్నిరియాపథో.** విగతా అక్ఖసదిసా జఙ్ఘా యస్సాతి **పక్ఖో,** యథా హి రథస్స అక్ఖే భిన్నే గమనం న సిజ్ఝతి, తథేవ తస్సాపి అక్ఖజఙ్ఘాయ భిన్నాయాతి ఓపమ్మసంసన్దనం.

ద్వయం ఖఞ్జో. **ఖజి** గతివేకల్యే, భూవాది, ఖఞ్జతీతి, అ. **ఖోడి** గతిపటిఘాతే, కో.

ద్వయం అవాక్యే. వత్తుమసక్కుణేయ్యత్తా మిగసదిసోతి **మూగో,** ఇస్సూ. సుఞ్ఞం వచో యస్సాతి సో **సుఞ్ఞవచో.**

హత్థాదివఙ్కే పురిసో "కుణీ"త్యుచ్చతే. కుణనం కుణో హత్థాదివేకల్యం, తమేతస్సత్థీతి **కుణీ,** అథ వా **కుణ** సఙ్కోచనే, ఈ, కుచ్ఛితం నయతీతి వా **కుణీ,** ణత్తం, "హత్థేన కుణీ, పాదేన కుణీ"ఇచ్చాదిపయోగా. ద్వయం అపాఙ్గదస్సనే జనే. **వల** సంవరణే, ఇరో. కుచ్ఛితం కరోతీతి **కేకరో,** ఉస్సే.

౩౨౧. ద్వయం నిక్కేససీసే. నిక్కేసం సీసమేతస్స, **ఖల** ఖలనే, సఞ్చయే చ, ఆటో, నిక్కేసత్తా ఖం తుచ్ఛం సీసం లాతీతి **ఖల్లాటో,** టో.

తికం ఖురముణ్డసీసే. **ముణ్డ** ఖణ్డనే, భూవాది, అ. **భణ్డ** పరిభాసనే, ఉ, సకత్థే కో, **ముణ్డకో,** ముణ్డికోప్యత్ర.

అక్ఖీనం మజ్ఝే ఏకేనాక్ఖినా సుఞ్ఞో కాణో నామ, **కణ** సద్దగతినిమీలనేసు, ణో, కణతి నిమీలతీతి **కాణో,** తం పనస్స నిమీలనం ఏకేనేవక్ఖినా. **అట్ఠకథా**దీసు పన "కాణోతి ఏకచ్ఛికాణో, ఉభయచ్ఛికాణో వా"తి [సం॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧౩౨] వుత్తం. **ద్వయేన** అక్ఖిద్వయేన సుఞ్ఞో **అన్ధో** నామ, **అన్ధ** దస్సనూపసంహారే, అ.

౩౨౨. ద్వయం నట్ఠసోతప్పసాదే. **బన్ధ** బన్ధనే, ఇరో. **న**లోపో. సుతి కణ్ణో హీనో వికలో యస్సాతి **సుతిహీనో.** ఏళోప్యత్ర.

తికం గిలానసామఞ్ఞే. **గిల** హాసక్ఖయే, యు, బ్యాధిరోగోసఞ్జాతో యస్స **బ్యాధితో. అత** సాతచ్చగమనే, అధికరణే, కత్తరి వా ఉరో, **ఆతురో,** దీఘాది. ఆమయావీ, వికతో, అపటు, అబ్భమితో, అబ్భాన్తోప్యత్ర.

ఉమ్మాదో వాతాదిపకోపో రోగవిసేసో, తబ్బతి ఉమ్మత్తో, **మద** ఉమ్మాదే, ఉగ్గతేహి వాతాదిదోసేహి మదయతీతి **ఉమ్మాదో,** ణో. **ఖుజ్జాదయో ఉమ్మత్తన్తా** వాచ్చలిఙ్గే యుత్తతాయ వాచ్చలిఙ్గికా, యథా – ఖుజ్జో పురిసో, ఖుజ్జా ఇత్థీ, ఖుజ్జం నపుంసకం. ఉమ్మత్తో పురిసో, ఉమ్మత్తా ఇత్థీ, ఉమ్మత్తం నపుంసకం.

౩.౨౩. నవకం రోగమత్తే. **తకి** కిచ్ఛజీవనే, భూవాది, ఆ భుసో తఙ్కతీతి **ఆతఙ్కో,** అ. **అమ** రోగే, యో, **మయ** గతిమ్హి వా, అథ వా **అమ** రోగే, చురాది, ఆమయతి రుజ్జతీతి **ఆమయో,** అ, కారితలోపాభావో. **విధ** విజ్ఝనే, విజ్ఝతీతి **బ్యాధి,** ఇ, అకారవణ్ణాగమో, **బాధ** విబాధాయం వా, తదా **యా**గమో, వివిధా వా ఆధయో మనోపీళా యస్మింస **బ్యాధి,** "**పుమే** ఆధి మానసీ బ్యథా"తి [అమర ౧.౨౮] హి **అమరకోసే** వుత్తం. రోగేగదో, కువేరాయుధే గదా, గదో భాథరికణ్ణస్స, "ఆమయే చాయుధే గదా"తి హి **నానత్థసఙ్గహే. రుజ** రోగే, కత్తరి ణో, రుజా ఇత్థీ. గిలానస్స భావో **గేలఞ్ఞం. కల** గతిసఙ్ఖ్యానేసు, న కలతి యేన తం అకలం, తమేవ **అకల్లం,** లో. **బాధ** విబాధాయం, భూవాది, అ. ఉపతాపోప్యత్ర.

ద్వయం ఖయరోగే, రసాదిసత్తధాతుయో సోసయతీతి **సోసో, సుస** సోసనే, దివాది, ణో. **ఖి** ఖయే, ఖయతీతి, అ. యక్ఖా, రాజయక్ఖాప్యత్ర. **యక్ఖ** పూజాయం, చురాది.

౩.౨౪. ద్వయం నాసరోగే. అపిహితా నాసా అనేనాతి **పీనాసో, పీనసో**పి. ఉపసగ్గతో నాసాయ బహుబ్బీహిమ్హి **నసా**దేసం కుబ్బన్తి [పాణిని ౫.౪.౧౧౯], అపిస్సాకారలోపో వణ్ణనాసో, రస్సస్స దీఘతా. "సోసో యక్ఖా రాజయక్ఖా, పతీస్సాయో తు పీనసో, ఆపీనసో పతిస్సాయో"తి **రభసో**. పతిస్సయోప్యత్ర. వేజ్జగన్థే ఇమేసం పీనసపతిస్సాయానం భేదో అభిహితో –

ఆనహ్యతే యస్స విసుస్సతే చ,
కిలిద్యతే ధూపతి చేవ నాసా;
న ఞాయతే గన్ధరసే చ జన్తు,
దుట్ఠం విజఞ్ఞా తమపీనసేనాతి.

ఆనద్ధా పిహితా నాసా,
తనుసావప్పసేకినీ;
గలతాలోట్ఠసోసో చ,
నిత్తోదో సఙ్ఖకద్వయే;
భవే సరో పఘాతో చ,
పతిస్సాయోతి లక్ఖితోతి.

ఇహ త్వభేదేనోత్తం. **పతిపుబ్బో సిధాతు** రుజత్యత్థో. నాసికాయ జాతో రోగో **నాసికారోగో.**

ఘానే పవత్తో అస్సవో సిఙ్ఘానికా నామ, **సిఙ్ఘ** అఘానే, భూవాది, సిఙ్ఘతీతి సిఙ్ఘానం, యు, తత్థ జాతా **సిఙ్ఘానికా.** ఆ పునప్పునం సవతి సన్దతీతి **అస్సవో, సూ** అభిసవే. ద్వయం వణమత్తే. **అర** గమనే, ఉ, **అరు,** నపుంసకేయేవ. **వణ** గత్తవిచుణ్ణనే, చురాది, అ, **వణో,** అనిత్థీ. ద్వయం ఫోటే. **ఫుట** సంసిలేసనే, భూవాది, **ఫోటో,** ణో. **పీళ** విబాధాయం, చురాది, ణ్వు, "ఇత్థియమతో **ఆ**పచ్చయో"తి ఆ, పీళకో, పీళకా, పీళకం, తీస్వపి, తథా ఫోటో.

౩.౨౫. ద్వయం పక్కవణాదీసు సఞ్జాతదుగ్గన్ధవిసేసే. **పుబ్బ** పూరణే, భూవాది, అ. **పూయ** విసరణే, దుగ్గన్ధే చ, భూవాది.

ద్వయం లోహితనిస్సరణరోగే. రత్తస్స లోహితస్స సణ్ఠానమతిక్కమిత్వా సరణం గమనం **రత్తాతిసారో.** పక్ఖన్దతి నిస్సరతీతి **పక్ఖన్దికా. కము** పదవిక్ఖేపే. "ఇత్థియమతియవో వా"తితి. "పక్కమాదీహిన్తో చే"తి ఏత్థ చకారేన **తిస్సన్తి,** ధాత్వన్తలోపో చ, సకత్థే కో. ద్విత్తే. **యదాదినా** పరకకారస్స **ఖో,** పక్ఖన్దికా.

ద్వయం అపమారే. సరణం సారో, అపగతో సారో యేన **అపమారో, సస్స మో.** ఇతరత్ర **మ**కారాగమో. ద్వయం పాదభేదే. పాదస్స ఫోటో భేదనం దరణం **పాదఫోటో, ఫుట** భేదే. విరూపో పాదో ఏతాయ హేతుభూతాయాతి **విపాదికా.** సమాసన్తే కో, పుబ్బాకారస్సిత్తం, విదారీయమానత్తా విపజ్జమానో పాదో అస్సన్తి వా **విపాదికా.**

౩౨౬. ద్వయం వుడ్ఢిప్పత్తణ్డకోసరోగే. వుడ్ఢిప్పత్తో రోగో **వుడ్ఢిరోగో.** వాతపూరితం అణ్డం కోసో **వాతణ్డం.** ద్వయం ఘూలపాదరోగే. ఘనాభావతో సిథిలం పదం **సీపదం,** వణ్ణనాసో, దీఘాది. భారో పాదో యస్స, తస్స భావో **భారపాదతా.**

పఞ్చకం కణ్డుయం. **కణ్డ** భేదనే, ఉ, దీఘే కణ్డూ, **వధూ**సద్దోవ. **తిమ్హి కణ్డూతి,** అస్సూ, చురాదిత్తా **యమ్హి కణ్డూయా, య**లోపాభావో. **ఖజ్జ** ధేయ్యకరణబ్యథనేసు, భూవాది, ఉ. **యుమ్హి కణ్డూవనం,** అస్సూ. **ఉవా**దేసో, దీఘో చ.

౩౨౭. తికం కచ్ఛుయం. యా "ఖసురోగో"తి వుచ్చతి. పాత్యత్తానన్తి **పామం,** మన, పామాప్యత్థి, పుల్లిఙ్గో, రాజాది, విసేసేన తచ్ఛతి కాసన్తి **వితచ్ఛికా, తచ్ఛ** తనుకరణే, ణ్వు , "వివచ్ఛికా" [విచ్ఛచ్ఛికా (అమర ౧౬.౫౩)] తిపి పాఠో. **వచ్ఛ** పరిభాసనతజ్జనేసు, భూవాది. **కచ** బన్ధనే, ఉ, **చ**స్స **ఛ**త్తం, ద్విత్తాది. తిలకాళకన్తం ద్వయం ద్వయం సమత్థం. తత్ర ద్వయం సోథే. సు గతివుడ్ఢీసు, భూవాది, థో. **థు**పచ్చయే **సయథు,** ఉస్సత్తం, **యా**గమో చ. సోఫోప్యత్ర. సోకం ఫాయతి బహులం కరోతీతి **సోఫో, ఫాయ** వుడ్ఢియం, **ఫాయ**స్స **ఫో,** సేరుత్తో.

ద్వయం అరిసరోగే. అమఙ్గలతాయ దు నిన్దితం నామమస్స **దున్నామం,** సకత్థే, కుచ్ఛాయం వా కో, దీఘకోసికాయం దున్నామా, ఇత్థీ. అరి వియ ససతి హింసతీతి **అరిసం, సస** హింసాయం, క్వి, **అర** గమనే వా, ఇసో. ద్వయం వమనరోగే. **ఛద్ద** వమనే, చురాది, ణ్వు. **వము** ఉగ్గిరణే, థు. వమిధుప్యత్ర. **ఛద్దికా, వమి** ఇత్థియం, **వమథు** పుమే.

౩౨౮-౩౨౯. ద్వయం పరితాపే. **దు** పరితాపే, తనాది, థు. పరితపనం సన్తాపనం **పరితాపో.** ద్వయం తిలకాళకే. తిలసణ్ఠానం వియ జాయతీతి **తిలకో.** తిలం వియ కాళో హుత్వా జాయతీతి **తిలకాళకో.**

మహావిరేకో "విసూచికా"త్యుచ్చతే. నిస్సేసతో సుచతి గచ్ఛతీతి **సూచికా. సుచి, సుచ** గతియం, భూవాది. **సుచ** సోచేయ్యే వా, నిస్సేసతో సోచేతీతి **విసూచికా,** విసేసేన సూచి వియ విజ్ఝతీతి వా **విసూచికా.** బహుమోసరణత్తా మహన్తో విరేకో **మహావిరేకో, రిచ** వియోజనసమ్పుచ్ఛనేసు, ణో.

భగన్దలాదయో సత్త **ఆమయన్తరా** రోగభేదా భవన్తి. తత్ర గుదసమీపజో వణవిసేసో భగన్దలా, ఇత్థీ. భగం యోని, తం దారయతీతి రూళ్హీతో **అ**పచ్చయన్తో నిపాతితో. **దర** విదారణే, భూవాది, **లత్తే భగన్దలా.** భగన్దరోప్యత్ర. మేహో ముత్తమేహో, సో చ బహుముత్తతాయ **మధుమేహో, రత్తమేహో, సుక్కమేహో**త్యనేకవిధో. **మిహ** సేచనే, భూవాది, మిహతి ముత్తన్తి **మేహో,** ణో. **జర** రోగే. భూవాది, జరతీతి, అ. జరో పసిద్ధో. **కాస** సద్దకుచ్ఛాయం, దిత్తియఞ్చ, భూవాది, కాసతీతి **కాసో,** ణో, కుచ్ఛితం అసతీతి వా **కాసో, కుఅ**పుబ్బో. **సస** పాణనే, ససనం **సాసో,** భుసం ససనమేతస్సత్థీతి వా **సాసో, కుట** ఛేదనే, రో,

కుట్ఠం. సామఞ్ఞేన తచోవికారే. సుక్కే తు **సిత్తం. సూల** రుజాయం, భూవాది, **సూలం.** విద్ధధి, అస్మరీ, ముత్తకిచ్ఛాదయోప్యనేకా రోగభేదా.

పఞ్చద్ధం వేజ్జే. ఆయుబ్బేదసఙ్ఖాతం విజ్జం జానాతీతి **వేజ్జో,** "ణ రాగా తస్సేదమఞ్ఞత్థేసు చా"తి ణో, **విద** ఞాణే వా, విన్దతీతి **వేజ్జో,** ణ్యో, **ద్యస్స జో.** భిసజ్జతి చికిచ్ఛతీతి **భిసక్కో,** అ, **జస్స కో.** రోగం హరతి సీలేనాతి **రోగహారీ,** ణీ. **హర**సద్దోయం కేవలోపి ఆనయనాపనయనేసు వత్తతి "మనోహరో, దుక్ఖహరో"ఇచ్చాదీసు, ఇధ అపనయనే. **కిత** రోగాపనయనే, భూవాది. తికిచ్ఛతీతి **తికిచ్ఛకో, ఛ**పచ్చయో, ణ్వు, ద్విత్తాది. అగదకరోప్యత్ర, అగదం అరోగం పాణీనం కరోతీతి **అగదకరో,** కమ్మాదిమ్హి ణో.

౩౩౦. ద్వయం సల్లనీహరణే వేజ్జే. కాయే పవిట్ఠసరాదిసల్లస్స నీహరణో వేజ్జో **సల్లవేజ్జో.** యథావుత్తం సల్లం నీహరణవసేన కన్తతి ఛిన్దతీతి **సల్లకత్తో, కతి** ఛేదనే, తో. ద్వయం పటికారే. తికిచ్ఛనం **తికిచ్ఛా,** భావే అ. **పతి**పుబ్బో కరోతి తికిచ్ఛాయం, **కర**తో రిరియా.

చతుక్కం ఓసధే. భిసజానమిదం **భేసజ్జం,** ణ్య. న విజ్జతే గదో యస్మిన్తి **అగదో.** భిసజానమిదం **భేసజం,** ణో. **ఉస** దాహే. రోగమోసాపేతీతి **ఓసధం,** ధో, అథ వా ఓసధీ నామ అసంయోగదబ్బం, తేహి సంయోజితం ఓసధం. జాయుప్యత్ర. **జి** జయే, ణు.

౩౩౧. తికం ఆరోగ్యే. అనత్థకారకత్తా కుచ్ఛితాకారేన సరీరే సేన్తీతి కుసా, రోగా, తే లునాతి ఛిన్దతీతి **కుసలం.** ఆమయస్సాభావో **అనామయం,** అబ్యయీభావో. అరోగస్స భావో **ఆరోగ్యం.** కుసలానామయారోగ్యన్తి సమాహారద్వన్దో. ద్వయం అనామయజనే. **కల** గతిసఙ్ఖ్యానేసు. కలతి యథాసుఖం సబ్బిరియాపథేసూతి **కల్లో,** లో. "కాలం ఖమతీతి కల్యం, అరోగతా, తస్సం నియుత్తో కల్యో"తి **అజ్ఝత్తరనికాయటీకాయం.** నత్థి ఆమయో యస్మిం **నిరామయో.** వుత్తోప్యత్ర. వుత్తి జీవితవుత్తి పసత్థా అస్సత్థీతి **వుత్తో.** రోగతో నిగ్గతజనే పన ఉల్లాఘో, **లాఘ** సామత్థియే, **ఉ**సద్దోయం రోగవిముత్యత్థో. నరాదిత్తా, నరప్పధానత్తా చ నరవగ్గో.

నరవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. చతుబ్బణ్ణవగ్గవణ్ణనా

౩౩౨. సన్తతిపరియన్తం వంసే. **కుల** సన్తానబన్ధూసు, భూవాది, ణో, **కులం, వన** సమ్భత్తియం, సో. **సంతను** విత్థారే, ణో. అభిముఖం జనేతీతి **అభిజనో,** ణో. గో వుచ్చతి అభిధానం, బుద్ధి చ, తే తాయతీతి **గోత్తం.** గోత్రమ్పి. గవం సద్దం తాయతీతి వా **గోత్తం, తా** పాలనే. **అను**పుబ్బో **ఇ** గతియం, కరణే అ. **తనో**తిస్మాతి, **సన్తతి, న**లోపో, ఇత్థియం.

సన్తతి పన్తివిత్థార-గోత్తేసు కవిభీ మతా;
పరమ్పరా భవే చాపి, పుత్తకఞ్ఞాసు సన్తతి.

ఖత్తియాదయో ఖత్తియబ్రాహ్మణవేస్ససుద్దా చత్తారో **వణ్ణా** కులాని భవన్తి, ఏతే హి అఞ్ఞమఞ్ఞమసఙ్కరతో వణ్ణేతబ్బతో రపేతబ్బతో **వణ్ణా**తి వుచ్చన్తే. **వణ్ణ** రపనే.

౩౩౩-౩౩౪. ఛక్కం కులీనే. కులస్సాపచ్చం **కులినో,** ఇనో అపచ్చే. సోభనో జనో **సజ్జనో.** సపరత్థం సాధేతీతి **సాధు, సాధ** సంసిద్ధిమ్హి, ఉ. సభాయం సాధు **సబ్భో.** సాధ్వత్థే యో. **అయ** గతియం. అయితబ్బో ఉపగన్తబ్బోతి **అయ్యో,** కమ్మని యో. మహాకులస్సాపచ్చం **మహాకులో,** ణో.

భూభుజన్తం రాజసామఞ్ఞో. అతితేజవన్తతాయ విసేసేన రాజతే దిబ్బతేతి **రాజా, రాజ** దిత్తియం. భుయా భూమియా పతి **భూపతి,** భుం పాలేతీతి వా **భూపతి, పా** రక్ఖణే,తి, రస్సో. పథవియా ఇస్సరో **పత్థివో,** ణో, ద్విత్తం, ఇత్తఞ్చ. జగతిం భూమిం పాలేతీతి **జగతిపాలో,** కమ్మని ణో. దిసానం పతి **దిసమ్పతి,** దిసా, దిసట్ఠే వా పాలేతీతి **దిసమ్పతి,** రస్సత్తం, నిగ్గహీతాగమో చ. భుం భూమిం భుఞ్జతీతి **భూభుజో, భుజ** పాలనజ్ఝోహరణేసు, ఇధ పాలనే, రుధాది. మహిఖితోప్యత్ర. **ఖి** నివాసగతీసు, మహిం అఖి గతవా మహీఖితో.

౩౩౫. పఞ్చద్ధం ముద్ధాభిసిత్తే జాతిఖత్తియే, "రాజజచ్చే చ ఖత్తియే"తి వచనతో. రఞ్ఞో ఖత్తియస్సాపచ్చం **రాజఞ్ఞో,** ఞ్ఞో అపచ్చే. "ఖత్తియో తు విరా ఖత్తం, రాజఞ్ఞద్విజలిఙ్గినో"తి **రభస, రతనకోసే**సు పరియాయా. ఖత్తస్సాపచ్చం **ఖత్తియో,** అపచ్చే **ఇయ**పచ్చయో దిస్సతే, ఖేత్తానం అధిపతిభూతత్తా వా **ఖత్తియో**తిఆదికప్పికరాజా వుచ్చతి, తప్పభవత్తా పన ముద్ధాభిసిత్తేస్వపి తంసమఞ్ఞా, ఏస్సత్తం. ఖత్తస్సాపచ్చం **ఖత్తం,** ణో. రజ్జాభిసేకసమయే దక్ఖిణావట్టసఙ్ఖోదకేన గఙ్గానీతేన ముద్ధని ఖత్తియకఞ్ఞాదీహి అభిసిత్తత్తా **ముద్ధాభిసిత్తో,** పరమఖత్తియో. తప్పభవతాయ పన అనభిసిత్తా చ ముద్ధాభిసిత్తాఖ్యా, యథా – బ్రహ్మబాహుజస్స వంసే జాతస్సాపి బ్రహ్మబాహుజో. బ్రహ్మబాహుతో జాతత్తా **బాహుజో**తి హి నికాయన్తరికానం లద్ధి. యస్మిం పన రాజిని అసేసా సామన్తా పణమన్తి, సో అధిస్సరాఖ్యో [అమర ౧౮.౨]. సం సత్థో లగ్గో అన్తో యస్సా సా సమన్తా, సవిసయానన్తరా భూమి, సమన్తాయ ఇమే **సామన్తా,** అనన్తరరాజానో.

ద్వయం చక్కవత్తిని. సబ్బభూమియా ఇస్సరో **సబ్బభుమ్మో,** ణ్యో. పుఞ్ఞోపనీతేన చక్కరతనేన వత్తతే అసాధుదమనికాదిరాజవత్తం అనుతిట్ఠతీతి **చక్కవత్తీ,** ణీ, చక్కరతనం వత్తేతి ఆకాసే అత్తనో పురతో గమయతీతి వా **చక్కవత్తీ,** పుఞ్ఞచక్కం, చతుచక్కం వా సత్తేసు వత్తేతి, తే వా అస్మిం వత్తేతీతి **చక్కవత్తీ,** చక్కరతనుప్పాదనత్థం ద్వాదసవస్సచరితం దసరాజధమ్మం వత్తమేతస్సత్థీతి వా **చక్కవత్తీ.** తత్థ అన్తోజనస్మిం బలకాయే ధమ్మికారక్ఖావరణగుత్తియా సంవిధానం, ఖత్తియేసు, అనుయుత్తేసు, బ్రాహ్మణగహపతికేసు, నేగమజానపదేసు, సమణబ్రాహ్మణేసు, మిగపక్ఖీసు, అధమ్మకారపటిక్ఖేపో, అధనానం ధనుప్పాదనం, సమణబ్రాహ్మణే ఉపసఙ్కమిత్వా పఞ్హాపుచ్ఛనన్తి ఇదం దసవిధం చక్కవత్తివత్తం, ఇదమేవ చ గహపతికే, పక్ఖిజాతే చ విసుం కత్వా గహణవసేన ద్వాదసవిధమ్పి దీపేసు. చతూస్వపి దీపేసు ఆణాధమ్మచక్కాని సత్తేసు పవత్తేతీతి వా **చక్కవత్తీ. అఞ్ఞో** అసబ్బభుమ్మో అనవకాసో సామన్తో భూపో మణ్డలిస్సరో నామ. సయమాణాపవత్తిట్ఠానవసేన పరిచ్ఛిన్నస్సేవ మణ్డలస్స ఇస్సరో, న సబ్బమణ్డలస్సాతి **మణ్డలిస్సరో**తిపి. ఏత్థ చ "సబ్బభుమ్మో, చక్కవత్తీ"తి ద్వీహి నామేహి **చతుదీపిస్సరో** రాజా దీపితో, ఇధానాగతేపి సఙ్గహేత్వా కథితేన **అధిస్సర**పదేన **ఏకదీపిస్సరో** రాజా, **మణ్డలిస్సర**పదేన **పదేసిస్సరో** రాజా దీపితో. అథ వా **మణ్డలిస్సర**పదేన ఏకదీపిస్సరో రాజా, సేసేహి **రాజరాజఞ్ఞా**దీహి **బాహుజ**పరియన్తేహి పదేసిస్సరో దీపితో.

౩౩౬. ద్వయం రాజభేదే. సుఖుమతాయ లీనా అపాకటా ఛవియో యేసం తే **లిచ్ఛవినో.** లిచ్ఛవీ చ వజ్జీ చాతి ద్వన్దో. ద్వయం సమ్మాసమ్బుద్ధకులే రాజిని. పురిమతరసమ్భూతే సక్యకులే సఞ్జాతత్తా **సక్యో,** ణో. సక్కోపి. సక్యే భవో **సాకియో,** ఇయో, **యలోపో,** దీఘో చ.

పఞ్చకం బుద్ధపుత్తస్సాయస్మతో రాహులస్స మాతరి. **భద్ద** కల్యాణే, సోఖ్యే చ. కులాచారరూపాదివసేన కల్యాణత్తా **భద్దా.** కచ్చస్సాపచ్చం **కచ్చానా, అపచ్చ**సద్దోయం నిచ్చం నపుంసకే పుత్తే, పుత్తియఞ్చ భవతీతి. "రాహు వియ చన్దం మమ నిక్ఖమనం లాతుకామో చాయం మే పుత్తోతి రాహులోతి నామేన భవితబ్బ"న్తి మనసి కత్వా "రాహు జాతో, బన్ధనం జాత"న్తి పితరా వుత్తో సిక్ఖాకామో ఆయస్మా రాహులోయేవేత్థ రాహులో, తస్స మాతా **రాహులమాతా,** బిమ్బం వుచ్చతి సరీరం, అతిసయవణ్ణసరీరయుత్తతాయ **బిమ్బా, వమి**ధాతుమ్హా వా బో, **వ**స్స **బ**త్తం. యసో వుచ్చతి పరివారో, కిత్తి చ, తే ధారేతీతి **యసోధరా, మనాదిత్తా** అస్సో.

౩౩౭-౩౩౯. యేసం ఖత్తియానం ధనం సతం హోతి, కీదిసం తం ధనం? **నిధానగం** పథవాదీసు నిధానవసేన గతం పవత్తం, తేసం ధనానం సతం కహాపణానం, కిత్తకప్పమాణానం? కోటీనం సతం. కేన పరిచ్ఛేదేన? **హేట్ఠిమన్తేన** హేట్ఠిమకోట్ఠాసేన, హేట్ఠిమపరిచ్ఛేదేన వా కోటీనం సతం హోతి. **దివసవళఞ్జో** దివసే దివసే వళఞ్జితబ్బో పన కహాపణో వీసతమ్బణమత్తం హోతి, **తే** ఖత్తియా "ఖత్తియమహాసాలా"త్యుచ్చన్తే. మహన్తో ధనసారో యేసన్తే **మహాసాలా, ల**త్తం, అమ్బణమత్ర ఏకాదసదోణమత్తం.

యేసం ద్విజానం బ్రాహ్మణానం **నిధానగాని** నిధానవసేన పవత్తాని అసీతికోటిధనాని హోన్తి, దివసవళఞ్జో పన కహాపణో దసమ్బణమత్తం హోతి, తే ద్విజా "ద్విజమహాసాలా"త్యుచ్చన్తే.

నిధానగే, వళఞ్జే చ ధనే తదుపడ్ఢే తేసం ద్విజమహాసాలానం ధనస్స ఉపడ్ఢభాగే సతి గహపతిమహాసాలా నామ సియుం, ఉభయత్రాపి హేట్ఠిమన్తేనేవ ధనపరిచ్ఛేదో.

౩౪౦. యో న హీనో, న చుక్కట్ఠో, మజ్ఝిమాధికారబ్యవట్ఠితో రాజపుత్తసేనాపతిమహాకణిత్థరాది, సో మహామత్తో. మహతీ మత్తా పరిచ్ఛేదో యస్స **మహామత్తో,** రూపభేదేన పట్ఠానం క్లీవం.

> "పకతియం మహామత్తే, పఞ్ఞాయం పరమత్తని;
> నపుంసకం పధానం తం, ఏకత్తే తు'త్తమే సదా"తి.

రభసో చ. "మహామత్తో, పట్ఠానో చా"తి తు పుంసకణ్డే వోపాలితో. పకట్ఠే తిట్ఠతీతి **పట్ఠానం,** యు [అభిధానప్పదీపికా టీకా ౯౮౩, ౧౧౨౩ గాథాసుపి పస్సితబ్బం].

పఞ్చకం మన్తినిమ్హి. మతిప్పధానో సచివో సహాయో. ఇతికత్తబ్బతావధారణం మన్తో, తంయోగా **మన్తినీ.** అస్సత్థ్యత్థే ఇనీ, అథ వా మన్తేన నయతీతి **మన్తినీ,** అథ వా మన్తయోగా మన్తి, నేతీతి నీ, మన్తి చ నీ చాతి **మన్తినీ.** "మతిసచివమన్తినీ"తిపి పాఠో, తదా ద్విన్నం తిణ్ణం వా ద్వన్దో. రఞ్ఞా సహ జీవతీతి **సజీవో.** సచతే సమవేతో భవతీతి **సచివో. సచ** సమవాయే, వో, ఇకారాగమో చ. సబ్బకిచ్చేసు రఞ్ఞా మన్తేన అమా సహ భవతీతి **అమచ్చో, అమా**సద్దోయం నిపాతో సహత్థే **చ్చ**పచ్చయో. సజీవమత్తే **చామచ్చ**సద్దో వత్తతి. ద్వయం సేనాపతిమ్హి. సేనం నయతీతి **సేనానీ.** చమూనం సేనానం పతి **చమూపతి.**

౩౪౧. **న్యాసాదీనం** ఇణాదానదాయవిభాగాదీనం **వివాదానం** వోహారానం **ఉపదట్ఠరి** ఉపదస్సితే అక్ఖదస్సో, అక్ఖే వోహారే పస్సతీతి **అక్ఖదస్సో**, ణో, ధమ్మాధికరణియో. పుచ్ఛావివాకో, పఞ్హవివాకోప్యత్ర.

పజ్జద్ధం పటిహారే. ద్వారే నియుత్తో **దోవారికో**, ణికో, ఓకారాగమో. పటిహరతి విఞ్ఞాయతి తేనాతి **పటిహారో**, ణో. ద్వారే తిట్ఠతీతి **ద్వారట్ఠో**, సకత్థే కో. **ద్వారపాలకో**. ద్వారట్ఠితో, దస్సకోప్యత్ర.

౩౪౨. రాజూనం అఙ్గరక్ఖగణో అనీకట్ఠోతి మతో. "రక్ఖివగ్గో తు యో రఞ్ఞం, సోనీకట్ఠో'భిధీయతే"తి **అమరమాలాయఞ్చ**, అనీకేన సమూహేన తిట్ఠతీతి **అనీకట్ఠో**, ణో.

ద్వయం మహల్లకే. కఞ్చుకం చోళం, తంయోగా **కఞ్చుకీ**. సోకం విన్దతీతి **సోవిదల్లో**. **విద** లోభే, లో, **కలోపో**. ధాపతి, సోవిదోప్యత్ర. ద్వయం సేవకే. పభునో పచ్ఛా జీవతీతి **అనుజీవీ**, **ణీ**. **సేవ** సేవనే, భూ, ణ్వు. అత్థీప్యత్ర. **అత్థ** యాచనాయం. అత్థనమత్థో, ఆసీసో, తంయోగా **అత్థీ**.

౩౪౩. ద్వయం అధికమత్తే. గామేసు అధికత్తా అధికా ఇక్ఖా అనుభవనమేతస్స **అజ్ఝక్ఖో**, ఇస్సత్తం. అధికం కరోతీతి **అధికతో**. ఇదం ద్వయం థాయుకగోపానం ద్విన్నమ్పి నామం. తత్ర ఏకగామే అధికతో **థాయుకో**, బహూసు గామేస్వధికతో **గోపో**. వుత్తఞ్చా**మరకోసే** "థాయుకోధికతో గామే, గోపో గామేసు భూరిసూ"తి. [అమర ౧౮.౭] **రుద్దేనా**పి వుత్తం "గామేస్వధికతే గోపో, గోట్ఠజ్ఝక్ఖేపి వల్లభో"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౮.౭].

ద్వయం సువణ్ణరజతజ్ఝక్ఖానం ద్విన్నమ్పి నామం. హిరఞ్ఞం వుచ్చతి అకతసువణ్ణాది, తత్ర నియుత్తో **హేరఞ్ఞికో**. **కన** దిత్తిగతికన్తీసు, **నిపుబ్బో**, ఖో, నిక్ఖో, సువణ్ణాదివికారో, తత్ర నియోగో **నిక్ఖికో**. విసేసతో పన సువణ్ణజ్ఝక్ఖే భోరికో. **భూరిసద్దో** సువణ్ణే, తంయోగా **భోరికో**. రూప్యాజ్ఝక్ఖేనిక్ఖికో, తస్మా'య'ముభయత్రాపి హేరఞ్ఞికోతి సామఞ్ఞస్మింయేవ. వుత్తఞ్చ –

"భోరికో కనకాజ్ఝక్ఖో,
రూప్యా'జ్ఝక్ఖో తు నిక్ఖికో"తి [అమర ౧౮.౭].

సస్స అత్తనో విజిగీసభూతస్స దేసానన్తరో సమన్తతో మణ్డలీభూతో రాజా **సత్తు**రుచ్చతే ఏకత్థాభినివేసితత్తా. తతో పరం విజిగీసభూమ్యేకన్తరికో **మిత్తో** ఏకత్థకారిత్తేనోపకారత్తా. అరివిజిగీసమిత్తానం పన మణ్డలానం బహిభూతో దూరమణ్డలట్ఠో విజిగీసభూమియా అచ్చన్తబ్యవహితో బలాధికోపి యో నాపకరోత్యుపకారోతి వా, స ఉదాసీనో దూరమణ్డలత్తేనోపకారత్తా. దూరమణ్డలే ఆసతీతి **ఉదాసీనో**, **ఉపుబ్బో** **ఆస** ఉపసేవనే, యు, అస్సి, **దా**గమో చ. సత్తుమభియుఞ్జమానస్స విజిగీసస్స సత్తుహితాయ యో పణ్హిం గణ్హాతి పిట్ఠితో వత్తతి, సో పణ్హిగ్గాహో. "పణ్హి పచ్ఛా పదం విజిగీసస్సా"తి **రతనకోసే**. "పణ్హిపాదే బ్యూహపిట్ఠే"తి [తికణ్డసేస ౩.౩.౧౩౪] **తికణ్డసేసో**. "పణ్హి పచ్ఛిమభాగే చ, పాదమూలోమదిట్ఠిసు. సేనాపిట్ఠే కుమ్భియఞ్చే"తి తు **నానత్థసఙ్గహే**.

౩౪౪-౩౪౫. **దిట్ఠ**న్తం రిపుమ్హి. మిత్తపటిపక్ఖత్తా **అమిత్తో**, రపత్యవణ్ణం రజతేతి **రిపు**, ఉ, ఇత్తం, **రప**, **లప**, **జప**, **జప్ప** వచనే వా. వేరం విరోధో యస్సత్థీతి **వేరీ**, ఈ, దుక్ఖహేతుత్తా సపత్తి ఇవ **సపత్తో**, **ఇవత్థే** అకారపచ్చయో. **అర** గమనే,తి, భూవాదిత్తా ఆగమో. **సద** సాదనే, తు, భూవాది, **సత్తు**, యవాదిచుణ్ణేపి. **అర** గమనే, వేరమరతీతి **అరి**, రస్సన్తో ఇ.

సపత్తాదీనం చతున్నం ద్వన్దో, “బ్యఞ్జనే చ విసంయోగో”తి సుత్తే **చ**గ్గహణేన ఏకత**త**కారస్స లోపో చ. పతియమత్థనం పచ్చత్థో, తంయోగా **పచ్చత్థికో**, పతియం విపరీతగమనం. **పన్థ** గతియం, చురాది. పరిపన్థో పరిస్సవట్ఠానం, తంయోగా **పరిపన్థీ.** పటివిరుద్ధో పక్ఖో సహాయో **పటిపక్ఖో**, తథా **విపక్ఖో. న** హితో **అహితో**. హింసాయం రమతీతి [పరతీతి (?)] **పరో**, క్వి. పటిపక్ఖభావేన అమతి గచ్ఛతీతి **పచ్చామిత్తో, అమ** గమనే, తో, ద్విత్తం. నత్థి ఏతస్మా ఈతి ఉపద్దవోతి అనీతో , మిత్తో, తప్పటిపక్ఖో పచ్చనీతో, సో ఏవ **పచ్చనీకో, త**స్స **కో**, యథా నియకో. విరోధోస్సత్థీతి **విరోధీ**, ఈ. **దిస, దుస** అప్పీతియం, దివాది. విదుస్సనసీలతాయ **విద్దేసీ**, ద్విత్తం, ఇస్సేత్తం. దుస్సతీతి **దిసో**, అ. **త**పచ్చయే **దిట్ఠో**, ధాత్వన్తేన సహ **ట్ఠా**దేసో. ద్వేసణో, దుహదయో, దస్సు, సాత్తవో, అభిఘాతీప్యత్ర.

ద్వయం అనుకూలనే. అనురోధనం **అనురోధో**, ణో. **రుధ** ఆవరణే. అనురూపం పవత్తనం **అనువత్తనం, వతు** వత్తనే, భూ, యు.

౩౪౬. పఞ్చకం మిత్తసామఞ్ఞే. **మిద** స్నేహే, భూవాది, తో, వయసా తుల్యో **వయసో**, మూలవయోసద్దేహి సఞ్ఞాయం **స**పచ్చయో [యపచ్చయో (?) పాణిని ౪.౪.౯౧ సుత్తం పస్సితబ్బం], సబ్బకారియేసు సహ వయతీతి వా **వయసో, వయ** గమనే, **సహస్స సో** వణ్ణవిపరియయో. సహ అయతి కిచ్చేసూతి **సహాయో, అయ** గమనే, **సహస్స సా**భావో, యథా సహధమ్మికో. సహ వా హాని, అయో వా వుడ్ఢి యస్స **సహాయో**, తిపదబహుబ్బీహి, యథా పరక్కమాధిగతసమ్పదా. అథ వా హాని చ ఆయో చ హాయా, **ని**లోపో, తే యస్స అత్థి, సో **సహాయో**, “సపక్ఖకో, సలోమకో”త్యాదీసు వియ **స**సద్దస్స విజ్జమానత్థత్తా. సున్దరం హదయమేతస్సాతి సుహదయో, **అ**లోపో, **ద**స్స **జో**, సోవ **సుహజ్జో. సహ** పరిసహనే. పరిసహనం అదుస్సనం, **ఖో, హ**లోపో, **సఖా**, రాజాది, సమానో ఖ్యాతో పతీతో వా **సఖా, య**లోపో, **సమాన**స్స చ **స**భావో. సినిద్ధో, స్నిద్ధో, సవయోప్యత్ర. సఖ్యసత్తపదినా పన మేత్తియం వత్తన్తి. సఖిమ్హి భవం **సఖ్యం.** సత్తహి పదేహి అవగమ్యతేతి **సత్తపదినం** [సత్తపదీన (అమర ౧౮.౧౨)], ఇనో.

ద్వయం అభేజ్జమిత్తే. సబ్బకాలం భజతీతి **సమ్భత్తో, భజ** సేవాయం, భూవాది. దళ్హో థిరో మిత్తో **దళ్హమిత్తో**. ద్వయం దిట్ఠమత్తమిత్తే. కిఞ్చి కాలం పస్సితబ్బోతి **సన్దిట్ఠో. సంసద్దో**యమప్పత్థో. **దిస** పేక్ఖనే, దస్సనం దిట్ఠం, తం మత్తా పమాణమేతస్స **దిట్ఠమత్తకో**, సకత్థే కో.

౩౪౭. ద్వయం చరపురిసే తాపసాదిరూపేన చరమత్తే. చరతి జానాతి పరచక్కన్తి **చరో**, అ, చారోపి, ణో. **గుళ్హపురిసో** గుత్తపురిసో. యథారహవణ్ణో, పణిధి, అప్పసప్పో, ఘస్సోప్యత్ర. తత్రాదిద్వయం వాణిజకసిబలలిఙ్గభిక్ఖుకచ్ఛాయనాదిలేసేన ఠాయినిచరే. ఇతరే ఇధాగతసదిసత్థే. వణ్ణో పకారో, **యథారహవణ్ణో** యథారహప్పకారో. యేన పరచక్కం సక్కా ఞాతుం తప్పకారవా ఇచ్చత్థో. పణిధియ్యతే ఞేయ్యమస్మిం **పణిధి, ఇ.** అపకట్ఠం సప్పతి చరతీతి **అపసప్పో**, అ. **ఘుస** బాధనఘుసనేసు, అ, **ఘస్సో.**

తికం పథికే. పథే గచ్ఛతీతి **పథావీ**, వీ, దీఘో. ఇకో, **పథికో.** అద్ధని మగ్గే గచ్ఛతి సీలేనాతి **అద్ధగూ.** అద్ధగోప్యత్ర.

ద్వయం దూతే. **దు** పరితాపే, తో. సన్దేసం వాచికం హరత్యనేనేతి [హరతీతి (?)].

ద్వయం జోతిసికే. గణయతీతి **గణకో**, ణ్వు. ముహుత్తం కాలవిసేసం జానాతీతి **ముహుత్తికో**, **వా**గ్గహణేన న వుద్ధి. సంవచ్ఛరో, జోతిసికో, దేవఞ్ఞూ, మోహుత్తో, ఞాణికో, కాతన్తికోప్యత్ర. కతన్తో దేవమత్తం, తం జానాతీతి **కాతన్తికో**.

౩౪౮. ద్వయం లేఖకే. **లిఖ** లేఖనే, భూ, ణ్వు. లిపేన మస్యోపదేసేన భవతీతి లిపి, ఇ, వణ్ణసణ్ఠానో, తం కరోతీతి **లిపికారో**. అక్ఖరచణో, అక్ఖరచుఞ్చుప్యత్ర. **చన** దానే, భూ. **చఞ్చు** గతియం.

మేలానన్దా మసిమణి, మేలన్ధు వణ్ణకూపికా;
మసిజలన్తు మేలా చ, పత్తఞ్జనం మసి ద్విసు.

లేఖనీ వణ్ణతూలీ చ, వణ్ణకక్ఖరతూలికా;
వణ్ణదూతో సోత్థిముఖో, లేఖో వాచికహారకో.

కాచనకితలికో చ, కాచనం తన్నిబన్ధనం;
లేఖ్యట్ఠానం గన్ధకుటి, ముద్దా పచ్చయకారినీ [తికణ్డసేస ౨.౮.౨౭, ౨౮, ౨౯].

ద్వయం వణ్ణే. వణ్ణీయతి పకాసీయతి అత్థో యేన, సో **వణ్ణో**, **వణ్ణ** పకాసనే. న ఖరతి న ఖీయతీతి **అక్ఖరో**, **ఖర** వినాసే, **ఖి** ఖయే వా, తదా అరో. **లిఖనం, లిపి, లిఖి** ఇమే వణ్ణసణ్ఠానే వత్తన్తి. **లిపిలిఖియో** ఇత్థియం.

భేదాదయో ఇమే చతురో ఉపాయా సత్తువిజయకారణాని. సత్తువిజయముపగచ్ఛన్తి ఏతేహీతి **ఉపాయా**. పరస్మా విసిలేసనం **భేదో**.

స్నేహరాగాపనయనం , సంహాసోప్పాదనం తథా;
సన్తజ్జనఞ్చ **భేదో**యం, విఞ్ఞూహి తివిధో మతో [కామన్దకీయనీతిసార ౧౭.౮].

తత్రాయం తవానుగ్గతేన పవుద్ధో పాసాదతరవో వియ అత్తానఞ్చచ్ఛిన్దిస్సతీతి సఙ్ఖ్యాయం జనితాయం స్నేహభత్తిఞ్చాపనయతి. అభిభవనఞ్చోప్పాదయతి [పద్ధఞ్చోప్పాదయతి (క.)]. అఞ్ఞస్స చ పరియపచ్చామిత్తానుగ్గహణస్స మరణమేవన్తో భవిస్సతీత్యేవంపకారమభిభయనం సన్తజ్జనం.

వధోత్థగ్గహణఞ్చేవ, పరిక్లేసో తథేవ చ;
ఇతి దణ్డవిధఞ్ఞూహి, **దణ్డో**పి తివిధో మతో [కామన్దకీయనీతిసార ౧౭.౯].

పరిక్లేసో బన్ధనతాళనాది.

అఞ్ఞమఞ్ఞోపకారానం, దస్సనం గుణకిత్తనం;
సమ్బన్ధస్స సమక్ఖానం, ఆయతిం సమ్పకాసనం.

వాచా పేసలయా సాధు, తవాహమితి చప్పణం;
ఇతి సామవిధఞ్ఞూహి, **సామం** పఞ్చవిధం మతం [కామన్దకీయనీతిసార ౧౭.౪-౫].

“అస్మిం ఏవం కతే ఇదం అమ్హాకం భవిస్సతీ”తి ఆసాదస్సనం **ఆయతిసమ్పకాసనం.** అప్పణమిత్యజ్జస్స దానం.

దానఞ్చ పఞ్చధా సారస్సాసారస్స చ దబ్బస్స గహితస్స సమప్పణం, తథాగహితస్సానుమోదనం, తథా అపుబ్బదానం, తథా “అముస్స దబ్బం గణ్హాహి, తథేవ భవిస్సతీ”తి పరేసు సయం గాహప్పవత్తనం, తథా ఇణప్పమోచనఞ్చేతి. యథాహ –

“యో సమ్పత్తధనోస్సగ్గో, ఉత్తమమజ్ఝిమాధమో;
పతిదానం తథా తస్స, గహితస్సానుమోదనం.

దబ్బదాన’మపుబ్బఞ్చ , సయం గాహప్పవత్తనం;
దేయ్యస్స పటిమోక్ఖో చ, **దానం** పఞ్చవిధం మత”న్తి [కామన్దకీయనీతిసార ౧౭.౬-౭].

ఏతే చత్తారో ఉపాయా మాయాదీస్వవన్తోగధా, తథా హి మాయోపేక్ఖా చ దణ్డన్తోగధా. ఇన్దజాలఞ్చ భేదే అన్తోగధం. కేచి పనాహు

“సామం దానఞ్చ భేదో చ, దణ్డో చేతి చతుక్కకం;
మాయోపేక్ఖిన్దజాలఞ్చ, సత్తోపాయా పకిత్తితా”తి [కామన్దకీయనీతిసార ౧౭.౩].

౩౯౯. నామమత్తేన వుత్తానం భేదాదీనమిదాని పరియాయాన్యాహ. తత్ర ద్వయం భేదే. **జప** మానసే చ [జపో చిన్తనవాచాసు (ధాత్వత్థసఙ్గహ, ౧౩౦ గాథా)], భూ, ణో. **భిది** ద్విధాకరణే, ణో.

తికం దణ్డే. **దణ్డ** నిపాతనే, చురాది. సహో వుచ్చతి బలం, తబ్భవం **సాహసం.** దమనం **దమో,** దీఘుపటిసేధో.

౩౧౦. సామం సుద్దవగ్గే, దానఞ్చ బ్రాహ్మణవగ్గే కథేస్సతి. సామ్యాదయో సత్తరేవాచరియమతే. పరమ్పరోపకారిత్తా రజ్జస్సఙ్గాని. పకట్ఠముపకుబ్బన్తి రజ్జన్తి పకతియోతి చోచ్చన్తే. వుత్తఞ్చ **కామన్దకీయే** –

“సామ్య’మచ్చఞ్చ రట్ఠఞ్చ, దుగ్గం కోసో బలం సఖా;
పరమ్పరోపకారీదం, సత్తఙ్గం రజ్జముచ్చతే [కామన్దకీయనీతిసార ౪.౧].

అమచ్చరట్ఠదుగ్గాని , కోసో దణ్డో చ పఞ్చమో;
ఏతా పకతియో వుత్తా, విజిగీసస్స రాజినో.

ఏతా పఞ్చ తథా మిత్తం, సత్తమో పథవీపతి;
సత్తప్పకతికం రజ్జం, ఇచ్చాహ సూరపూజితో”తి.

తత్ర పోరసేణీనం పధానభావేపి సతి **రట్ఠ**గ్గహణేన, **బల**గ్గహణేన వా గహణసిద్ధన్తి నేహ విసుం గహణం కతం, **అమరకోసే** పన ద్వీహి గహణే సిద్ధేపి పధానత్తాఖ్యాపనత్థం విసుం గహితా. వుత్తఞ్హి తత్ర –

“సామ్య’మచ్చో సఖా కోసో, రజ్జదుగ్గబలాని చ;
రజ్జఙ్గాని పకతయో, పోరానం సేణియోపి చే”తి [అమర ౧౮.౧౭].

ఏసఞ్చ సామ్యమచ్చరట్ఠదుగ్గకోసబలసఖీనం పుబ్బతరస్స గరుత్తం విఞ్ఞేయ్యం, ఇహ తు నామలిఙ్గానుసాసనే **అభిధానసత్థే** అనుపయోగతో యథాక్కమం గరుత్తం న వత్తుమిచ్ఛతీతి బ్యతిక్కమేనోపఞ్ఞాసో కతో.

సువణ్ణాదిమయభణ్డాగారం **కోసో,** పబ్బతోదకరుక్ఖాదీహి దుగ్గమం పురం **దుగ్గం, విజితం** జనపదవతీ భూమి, **బలం** చక్కం, తఞ్చ మోలభతసేణిసహాయామిత్తాటవికభేదేన ఛబ్బిధం. తత్ర కమాగతం **మోలం,** వేతనసమ్బన్ధం **భతం,** పోరం బలం **సేణీ,** సహాయభూతం **సహాయో,** అమిత్తభూతం **అమిత్తం, అటవికం** అటవిసహాయో మిత్తం. తదపి సహజం, పాకతం, కిత్తిమఞ్చేతి తివిధం. “లిఙ్గే సభావే పకతి, పోరామచ్చాదియోనిసు. తిలిఙ్గం గుణసామ్యేపీ”తి [బ్యాఖ్యాసుధా ౧.౪.౨౯] **రుద్దో.**

౩౨౧. పభావాదీనం వసా సత్తియో నామ తిస్సో భవన్తి. **సక** సత్తియం,తి. తత్ర యం సన్ధాదీనం, భేదాదీనఞ్చ యాథావతో అవట్ఠాపనం, తం ఞాణబలం **మన్తసత్తి,** సకసమ్పత్తుప్పత్తియం కోసదణ్డా **పభూసత్తి,** తేసంయేవ పభుత్తసమ్పాదనే సామత్థియతో. వుత్తఞ్చ “కోసదణ్డబలం పభూసత్తి”రితి [చిన్తామణిటీకాయమ్పి]. బలవతీ ఉస్సాహచేట్ఠా **ఉస్సాహసత్తి.** వుత్తఞ్చ “విక్కమబలముస్సాహసత్తి”రితి [బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౮.౧౯ చిన్తామణిటీకాయమ్పి].

పభావాదీనం సకారణం సరూపం దస్సేతుమాహ **“పభావో”**చ్చాది. దమనం దణ్డో, తదత్థియా బలమ్పి దణ్డో. తతో జాతం యం తేజో, తం పభావో. తతో జాతో యో తేజో, సో “పభావో”తిపి పుల్లిఙ్గేన యోజనీయం. పభవన్తి తేజస్సినో అనేనేతి **పభావో,** ణో. పకట్ఠో వా భావో **పభావో.** కోసో ధనం, తతో జాతో యో తేజో, సో పభావో నామ. తథా కోసజో తేజో ధనేన సత్తూనముపకరణం. పతపన్తి తేజస్సినో భవన్త్యనేనేతి **పతాపో,** ణో.

౩౨౨. ద్వయం మన్తే. మన్తా వుచ్చతి పఞ్ఞా, సా ఏతస్మిం విజ్జతి తాయ నిప్పాదేతబ్బత్తాతి **మన్తో,** అథ వా **మన్త** గుత్తభాసనే, భావే ణో. ఇతరత్ర భావే యు.

సో మన్తో **ద్విగోచరో** ద్విన్నం జనానం విసయభూతో చతుక్కణ్ణో నామ. చత్తారో కణ్ణా ఏత్థ **చతుక్కణ్ణో.** సో మన్తో **తిగోచరో** తిణ్ణం జనానం విసయభూతో **ఛక్కణ్ణో** నామ. మన్తో నామ చతుక్కణ్ణో వా ఛక్కణ్ణో వా కత్తబ్బో, న తతో పరన్తి ద్విన్నమేవేత్థ గహణం. **అమరకోసే** పన ఛక్కణ్ణోపి పటిక్ఖిత్తో. వుత్తఞ్హి తత్థ “అఛక్కణ్ణో, యో తతియాద్యగోచరో”తి [అమర ౧౮.౨౨].

సబ్బపారిసదత్తా [సబ్బపారిపదత్తా (క.)] బ్యాకరణస్స సోతూనం సమయన్తరేస్వపి పటుభావజననత్థం ఇధానాగతాపి ఛగ్గుణాదయో ఆనేత్వా కథేతబ్బా. వుత్తఞ్హి –

“సబ్బపారిసదం [సబ్బపాటిపదం (క.)] హిదం, సబ్బసత్థ’మతో మతం;
నిస్సీయతే క్వచి కిఞ్చి, సబ్బేస’మత్ర వాదిన”న్తి.

యథా ఛగ్గుణా సన్ధి విగ్గహయానాసనద్వేధాసయా [అమర ౧౮.౧౮-౯]. తత్ర **సన్ధి** ఉపహారలక్ఖణో తివిధో కోసదణ్డభూమిప్పదానహేతుకో. అపహారలక్ఖణో **విగ్గహో**, సోపి తివిధో పకాసయుద్ధం కూటయుద్ధం తుణ్హియుద్ధన్తి.

పరబ్యసనతాసపత్తిదేసకాలాత్యుదయావాపయానమత్తేన సాద్ధే పరస్మిం కతాచరస్స గుణానురత్తపకతిస్స విజిగీసస్స యాత్రా **యానం** [కామన్దకీయనీతిసారే ౧౧ సగ్గే పస్సితబ్బం], తఞ్చ విగ్గయ్హయానం సన్ధాయయానం సమ్భూయయానం పసఙ్గయానం ఉపేక్ఖియయానమితి పఞ్చవిధం. పతిగ్గాహీనం నిగ్గయ్హ, సన్ధాయ, ఉపేక్ఖియ వా యం యానం, తం **విగ్గయ్హయానాది.** యదా న సక్కోతి, తదా సామన్తేహి సహేకీభూయ యానం **సమ్భూయయానం.** అఞ్ఞత్ర గన్తబ్బే అఞ్ఞస్మిం పసఙ్గతో గమనం **పసఙ్గయానం.**

“న మం పరో హన్తుం సమత్థో, నాహమ్పి పర”మితి కాలాదికే పరిక్ఖిత్వా విజిగీసస్స దుగ్గాదీని వడ్ఢయతో ఠితి **ఆసనం,** తదపి విగ్గయ్హాసనసన్ధాయాసనాదిభేదేన పఞ్చవిధం. బలీనం సత్తూనం మజ్ఝే కాకక్ఖివా’లక్ఖితస్సో’భయత్ర వచనేనత్తనో సమప్పణం **ద్వేధం.** అఞ్ఞతరేన వా బలవతరేన సన్ధి, అఞ్ఞతరేన అబలేన విగ్గహో **ద్వేధం.** సత్తునో వా పకతీహి సన్ధాయ యో తేన విగ్గహో, సత్తునేవ వా యో సన్ధివిగ్గహసముదాయహేతుకో [సత్తునోవ వా సన్ధివిగ్గహసముదాయహేతునో (బ్యాఖ్యాసుధా ౧.౮.౧౮)] దుగ్గాసయస్స బ్యాపారో, సోపి **ద్వేధం.** పరసన్తానమప్పోభయవేదనానం ఉభయతో వుత్తి ద్వేధముచ్చతే.

“ఉచ్ఛిజ్జమానో రిపునా నిరుపాయ పతిక్రియో. సత్తిహీనో సమాసియతే”తి [బ్యాఖ్యాసుధా ౧.౮.౧౮] హీసేనాఞ్ఞస్స బలవతరస్స ధమ్మవిజయినో సమాసయనం [బలవతా అరినా ఉచ్ఛిజ్జమానస్స హీనసత్తినో యం బలవధమ్మవిజయిసమాసయనం (బ్యాఖ్యాసుధా ౧.౮.౧౮)], తస్సేవ వా బలినో సత్తునో కోసాదిప్పదానేన ఆసయనం **ఆసయో** వుచ్చతే. ఏతే ఛగ్గుణా.

యస్మిఞ్చ గుణే ఠితో విజిగీసో సక్కోత్యత్తనో అట్ఠవగ్గియకమ్మాని పవత్తయితుం, పరస్స చేతాన్యుపహన్తుం, గుణమాధిట్ఠేయ్య, సా వుడ్ఢి.

> కసి వణిజ్జం పథో దుగ్గం, సేతు కుఞ్జరబన్ధనం;
> ఖన్యాకరధనాదానం, సుఞ్ఞానఞ్చ నివేసనం [కామన్దకీయనీతిసార ౫.౭౮].

ఇత్యేసో అట్ఠవగ్గో.

యస్మిం వా గుణే ఠితో సకమ్మానం **వుడ్ఢి,** ఖయం వా నాభిపస్సతి, తం **ఠానం,** యస్మిం వా గుణే ఠితో సకమ్మానముపఘాతం పస్సతి, తస్మిం న తిట్ఠేయ్య, సో **ఖయో,** అయం నీతివేదీనం తివగ్గో [అమర ౧౮.౧౯]. ఇతరేసం ధమ్మత్థకామా తివగ్గో.

ద్వయం గుయ్హే. రహసి భవం **రహస్సం,** సో, రహే వా భవం **రహస్సం. గుహ** సంవరణే, కమ్మని యో. ఇదం ద్వయం తీసు. రహస్సో మన్తో, రహస్సా వాచా, రహస్సం మన్తనం.

३०३. పఞ్చకం విజనే. **విజ** పుథభావే, భూ, తో చ. **విచి** వివేచనే, పుథుభావే చ వా. "వివిత్తం తీసు విజనే, అసంపక్కపవిత్తేసూ"తి **రుద్దో.** విగతో జనో అస్మాతి **విజనో.** ఛాదేతీతి **ఛన్నో. ఛద** సంవరణే. విత్తమరహతీతి **రహో, రహ** చాగే, రమన్తే అస్మిన్తి వా **రహో,** వణ్ణవికారో. "రహో నిధువనే చాపి, రహో గుయ్హే నపుంసక"న్తి [బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౮.౨౨] **రభసో.** దుతియో **రహో**సద్దో అబ్యయం. నిస్సలాకా, ఉపాసుప్యత్ర. నిస్సలాకా థీ, ఉపాసు అబ్యయం.

ద్వయం విస్సాసే. **సస** పాలనే, ణో. **సమ్భ** విస్సాసే. "విస్సమ్భో కేలికలహే, విస్సాసే'పణయేపి చే"తి [చిన్తామణిటీకాయమ్పి] **రుద్దో.**

ద్వయం న్యాయే. **యుజ** సమాధిమ్హి, సమాధి అబ్భుపగమో, తో. ఉపగన్తబ్బత్తా **ఉపాయికం. ఉపాయా** సకత్థే ఇకో, ఓపాయికం, ఓపయికమ్పి [పాణిని ౫.౪.౩౪ (గణ)], లబ్భం, భజమానం, అభినీతం, న్యాయం, ఞాయంప్యత్ర.

३०४. సిలోకం ఓవాదే. **అవపుబ్బో వద** వియత్తియం వాచాయం, భావే ణో. **సాస** అనుసిట్ఠిమ్హి,తి, ఆస్సి, **అనుసిట్ఠి** . అనుసాసతే **అనుసాసనం. పుమవజ్జే** ఇత్థియం, నపుంసకే చ. ఏత్థ చ ఏకస్సేవత్థస్స భిన్నలిఙ్గేహి తీహి నామేహి కథనం న కేవలం వాచ్చలిఙ్గోయేవ సద్దో, అథ ఖో వాచకలిఙ్గోప్యత్థీతి దీపనత్థం.

ద్వయం ఆణాయం. **ఆణ** పేసనే, భావే అ, **ఆణా,** ఇత్థీ. అవవాదో, నిద్దేసో, సిట్ఠిప్యత్ర. ద్వయం బన్ధనే. **దా** దానే, భావే యు, **దా** అవఖణ్డనే వా, వియోగదానతో **ఉద్దానం.**

३०५-३०६. ద్వయం అపరాధే. అపగచ్ఛన్త్యనేనాతి **ఆగు,** ణు, **పలోపో,** రస్సస్స దీఘతా, నపుంసకే ఆగు. అపగతో రాధో యేన **అపరాధో, రాధ** సంసిద్ధిమ్హి. ద్వయం రాజగయ్హే. **కిర** వికిరణే, కత్తరి అ, **అత్తం. బల** పాణనే, ఇ. **కర**సాహచరియతో **బలి** పుల్లిఙ్గే. భాగధేయ్యోప్యత్ర. **భాగా**సకత్థే ధేయ్యో [పాణిని ౫.౪.౩౬ (వా॰)], భాగత్తేన తిట్ఠతీతి వా **భాగధేయ్యో,** ఇయో.

ద్వయం తుట్ఠిదాయే. మనోరథపుణ్ణత్తా పత్తబ్బో భాగో **పుణ్ణపత్తో.** తుస్సనం తుట్ఠో, సోస్సత్థీతి తుట్ఠీ, తేన దాతబ్బో దాయో **తుట్ఠిదాయో,** ఆకారన్తానమాయో.

ఛక్కం పాభతే. తథా హి –

> "హేమం సీహాసనం వేసం, వుత్తం భద్దాసనం తథా;
> ఉపాయన'ముపగ్గయ్హం, పాభతఞ్చో'పదా థియ"న్తి.

సిలోకాద్ధం నామ అమరమాలా.

ఉపగన్త్వాదాతబ్బాతి **ఉపదా,** అ, ఇత్థీ, తం తమత్థం పత్థేన్తేహి ఆభరీయతే ఆనీయతేతి **పాభతం,** పత్థనత్థజోతకోయం పసద్దో. ఉపేయ్యతేతి **ఉపాయనం,** ఇతో యు, ఉపగచ్ఛతి యేనాతి వా **ఉపాయనం. కుచ** సఙ్కోచనే, ణో, విగతో కోచో యేన **ఉక్కోచో.** పణ్ణేన సత్థపణ్ణేన సద్ధిం ఆకరీయతే ఆనీయతేతి **పణ్ణాకారో,** అఞ్ఞత్ర ఉపచారా. పహిణన్త్యనేనేతి **పహేణకం, హి** గతియం, యు, సకత్థే కో. పదేసనం, ఉపగ్గయ్హం, ఉపహారోప్యత్ర.

గుమ్బాదిదేయ్యో గుమ్బఘటాదికో [గుమ్బఘటాదితో (?)] దేయ్యోసుఙ్కం, అనిత్థీ, గుమ్బో నామ జలథలమగ్గాదీసు లద్ధబ్బభాగో, తథా ఘట్టోపి, సమానత్థా హేతే. **ఆదినా** పాభతమ్పి సఙ్గణ్హాతి. **సుఙ్క** గమనే, సుఙ్కతి యేన, తం **సుఙ్కం. గము** గమనే, బో, అస్సు, **గుమ్బో.** ద్వయం గామజనపదాదితో లద్ధబ్బభాగే. **అయ** గమనే, ణో, **ఆయో. అ**పచ్చయే అయో. ధనానం సమ్పత్తకాలే ఆగమో **ధనాగమో.**

౩౫౭. ద్వయం ఛత్తసామఞ్ఞే. ఆతపతో సూరియాలోకతో తాయతీతి **ఆతపత్తం,** తో. ఛాదయతీతి **ఛత్తం, ఛద** అపవారణే, తో, **త్రణ**పచ్చయే ఛత్రం, **హేమం** సువణ్ణఖచితం **రఞ్ఞం** రాజూనం ఆసనం **సీహాసనాఖ్యం.** సీహాకతిప్పధానత్తా సీహాకతిప్పధానం ఆసనన్తి విగ్గహో.

ద్వయం చామరే. వాలేన కతా బీజనీ **వాలబీజనీ.** చమరో మిగో తస్సేదం **చామరీ.** "చామరా చామరం రోమం, గుచ్ఛకఞ్చావచూలక"న్తి [తికణ్డసేస ౨.౮.౪౦౬] **తికణ్డసేసో.** పకిణ్ణకంప్యత్ర. పకరీయతే విక్ఖిపతే **పకిణ్ణకం,** సకత్థే కో.

౩౫౮. ఖగ్గాదయో ఇమే పఞ్చ రాజూనం కకుధభణ్డాని భవన్తి. **కుక** ఆదానే, ధో, వణ్ణవిపరియయో. రఞ్ఞో గమనకాలే సదా ఆదాతబ్బతో కకుధాని చ తాని రాజధనత్తా భణ్డాని చేతి **కకుధభణ్డాని.**

౩౫౯. ద్వయం పుణ్ణఘటే. జలపుణ్ణత్తా భద్దో కల్యాణో కుమ్భో **భద్దకుమ్భో.** ద్వయం హేమభాజనే. **భర** భరణే, భరణం ధారణం పోసనఞ్చ, ధారణత్థస్స **భరతిస్స భిఙ్గా**దేసో, భరతి దధాతి ఉదకన్తి **భిఙ్గారో,** ఆరో. కరకో, కుణ్డికాప్యత్ర.

హత్థీ చ అస్సో చ రథో చ పత్తి చ, తేసం సమూహో హత్థిస్సరథపత్తి చతురఙ్గినీ సేనాత్యుచ్చతే, సేనఙ్గత్తా సమాహారద్వన్దోయం. చత్తారి అఙ్గాని యస్సం సంవిజ్జన్తి, సా **చతురఙ్గినీ,** ఈ, ఇనీ.

౩౬౦. **దన్త్యన్తం** హత్థిని. కుఞ్జో హను, దన్తో చ, తంయోగా **కుఞ్జరో,** అతిసయే రో, కుం పథవిం జరాపేతీతి వా **కుఞ్జరో,** అలుత్తసమాసో, కుఞ్జే వా గిరికూటే రమతి, కోఞ్చనాదం నదన్తో వా చరతి, కుం వా పథవిం తదాఘాతేన జరయతీతి **కుఞ్జరో.** వారయతి పరబలం **వారణో,** నన్దాదీహి యు. హత్థయోగా **హత్థీ.** మతఙ్గస్స ఇసినో అపచ్చం **మాతఙ్గో,** మహన్తం అఙ్గం సరీరమేతస్సాతి వా **మాతఙ్గో, హ న**లోపో, అస్సాకారో చ. ద్వే రదా దన్తా యస్స **ద్విరదో,** "**రద** విలేఖనే దన్తే"తి హి **నానత్థసఙ్గహే. గజ** సద్దే, గజతీతి, అ. నగో పబ్బతో, సో వియ దిస్సతీతి **నాగో,** ణో. కరేన, ముఖేన చాతి ద్వీహి పివతీతి **ద్విపో.** ఇ గమనే, భో. దన్తయోగా **దన్తీ.** సట్ఠిహాయనో, దన్తావలో, అనేకపో, మతఙ్గజో, కరీ, థమ్బేరమో, పద్మీ, మహామిగో, పీలు, సిన్ధురో, దీఘమారుతో, రాజీవో, జలకఙ్ఖో, నిల్లురో, కరటీ, వరఙ్గో, సుప్పకణ్ణో ఇచ్చాదీనిపి హత్థినో నామాని. సట్ఠివస్సికత్తా, జాతియా సట్ఠివస్సకాలే థామేన హాయనతో వా **సట్ఠిహాయనో.**

వనకరీనం యో యూథజేట్ఠో, సో సయూథానం జేట్ఠత్తా **యూథజేట్ఠో.** సయూథే పాతి రక్ఖతీతి **యూథపో**తి చోచ్చతే.

౩౬౧. కాళావకాదీని ఏతాని హత్థిరాజానం కులాని. కలమ్బతే సద్దాయతేతి **కాళావకో,** ణ్వు, **మ**లోపో. గఙ్గాయం జాతో **గఙ్గేయ్యో,** ఠానవసేన సా సఞ్ఞా. పణ్డరవణ్ణతాయ **పణ్డరో.** వణ్ణవసేన తమ్బవణ్ణతాయ **తమ్బో.** పిఙ్గలవణ్ణతాయ **పిఙ్గలో.** గన్ధయుత్తతాయ **గన్ధో. మఙ్గ** గమనత్థో, సోభనగమనయుత్తతాయ **మఙ్గలో,** అతిసాయనే, పసంసాయం వా లో. హేమవణ్ణతాయ **హేమో.** ఉపోసథకులే జాతత్తా **ఉపోసథో,** ఉపగన్త్వా అరయో ఉసతీతి వా **ఉపోసథో,** థో, **ఉస** దాహే,

ఉపపుబ్బో **వస** నివాసే వా, వస్సో, **ఉపోసథో,** తిథివిసేసో చ. ఛబ్బణ్ణదన్తతాయ **ఛద్దన్తో.** ఏతేసఞ్చ కాళావకో దసన్నం పురిసానం బలం ధారేతి, గఙ్గేయ్యో దసన్నం కాళావకానం, ఏవం యావఛద్దన్తా నేతబ్బో, సమ్మాసమ్బుద్ధో పన దసన్నం ఛద్దన్తానం బలం ధారేతి, తేనేవ భగవా కాళావకహత్థిగణనాయ కోటిసహస్సబలం ధారేతి, పురిసగణనాయ దసన్నం పురిసకోటిసహస్సానం బలం.

౩౬౨. పాదో కరిపోతే. పఞ్చవస్సాని యావ కలభో, **కల** సఙ్ఖ్యానే, అభో, కలభో, ళత్తే **కళభో,** మాతాపితూహి భరితబ్బత్తా **భిఙ్కో, భరతిస్స భిఙ్కో.** కరిసావకోప్యత్ర. పాదో మత్తమాతఙ్గే. దానం పభిన్నం యస్స **పభిన్నో.** మజ్జతీతి **మత్తో, మద** ఉమ్మాదే. గజే జాయతీతి గజ్జో, ణ్యో, మదో. సో సఞ్జాతో యస్స **గజ్జితో.**

ద్వయం హత్థిసమూహే. హత్థీనం సమూహో **హత్థిఘటా.** గజానం సమూహో **గజతా,** గామజనబన్ధుసహాయాదీహి తా. పాదో హత్థినియం. హత్థయోగా **హత్థినీ,** ఈ, ఇనీ. **కణ** సద్దే, ఇరు, సకత్థే కో. **కరేణుకా**తిపి, తదా కరయోగా కరేణుకా, ఇణు. కరిణీ, ధేనుకా, వసా, కరేణుప్యత్ర.

౩౬౩. హత్థిసిరోపిణ్డా హత్థినో సిరసి ద్వే పిణ్డా కుమ్భాఖ్యా. కే సిరసి భవతీతి **కుమ్భో,** అస్సు, నిగ్గహీతాగమో చ. ద్విన్నం పన కుమ్భానం మజ్ఝిమం విదు నామ [అమర ౧౮.౩౭]. అఙ్కుససఙ్ఘాతం విన్దత్యస్మిన్తి **విదు,** పుమే, ఉ. ద్వయం కణ్ణమూలే. **చూళ** నిమజ్జనే, ణ్వు, **చూళికా, చుద** సఞ్చోదనే వా, చోదేన్తి ఏత్థ **అఙ్కు**సాదీహి అదన్తన్తి **చూళికా, ద**స్స **ళో,** ణ్వు.

ఆసతే అస్మిన్తి **ఆసనం,** ఖన్ధదేసో. ఖన్ధో ఏవ దేసో **ఖన్ధదేసో,** తస్మిం. ద్వయం పుచ్ఛమూలే. పుచ్ఛస్స మూలం హేట్ఠిమభాగో.

౩౬౪. తికం గజబన్ధనథమ్భే. ఆలన్త్యస్మిం, అనేన వా బన్ధన్తి **ఆలానం,** యు. **ఆ**పుబ్బో బన్ధనత్థో **లా**ధాతు. ఆహనన్తి బన్ధన్త్యస్మిం, అనేన వా **ఆళ్హకో, హన**ధాతు, **న**స్స **ళో,** వణ్ణవిపరియయో చ, ణ్వు. **థమ్భ** పటిబన్ధనే. బన్ధోప్యత్ర.

తికం సఙ్ఖలే. అనిత్థీ తూతి **త్వ**న్తం లిఙ్గపదం. **గల** సేచనే. నిగళతి బన్ధతి యేనాతి **నిగళో,** అ, కత్తుసాధనం వా. **అది** బన్ధనే, అన్దతీతి **అన్దుకో.** ణ్వు, అస్సు. భుసం ఖలత్యనేన **సఙ్ఖలం, కటి** వత్థబన్ధనేపి, "ధీకటీవత్థబన్ధేపి, నిగళే సఙ్ఖలం తిసూ"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౮.౪౧] **రభసో.** సఙ్ఖలికాప్యత్ర.

ద్వయం గజగణ్డే. **గణ్డ** వదనేకదేసే, అధాతూనమ్పి ధాతూసు పాఠో, ధాతు హి క్రియత్థో. గణ్డో కపోలసామఞ్ఞేపి. **కట** వస్సావరణేసు, అ. ద్వయం కరిమదజలే. దీయతేతి **దానం. మద** ఉమ్మాదే, కరణే అ.

౩౬౫. ద్వయం హత్థికరే. **సోణ** వణ్ణగతీసు, డో, **సోడ** గబ్బే వా, నిగ్గహీతాగమో, ణో చ. ద్వీసు ద్వేపి.

ద్వయం సోణ్డగ్గే. కరస్స సోణ్డస్స అగ్గం. **పుస** పోసనే. ఖరో, **స**స్స **కో,** ఉస్సోత్తం, **పుస** వుడ్ఢిమ్హి వా, ఘూ, **పుస** స్నేహసేచనపూరణేసు వా, కియాది, **పుస** ధారణే వా, చురాది.

హత్థిస్స కాయమజ్ఝమ్హి బన్ధనరజ్జు కచ్ఛా నామ. **కచ** బన్ధనే, ఛో. దూసా, వరత్రాప్యత్ర. కుథో నామ హత్థిపిట్ఠత్థరితచిత్రకమ్బలం, సో ఆది యేసన్తే **కుథాదయో.** కుథాదయో ఏవ కప్పనో నామ భవన్తి. **కప్ప** సామత్థియే, సజ్జనాయఞ్చ , కరణే యు. కప్పనాపి. **కచ** సజ్జనాయం, థో, **కుథో,** తీసు. "నపుంసకమత్థరణం, థీ పవేణీ కుథం తిసూ"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౮.౪౨] హి **వోపాలితో.** పవేణీ, అత్థరణం, వణ్ణో, పరిత్థోమోతి ఏతే **కుథ**పరియాయా.

౩౬౬. ద్వయం రాజారహే హత్థిని. రాజానముపగన్త్వా వహితుమరహతీతి **ఓపవయ్హో,** అరహత్థే ణ్యో. రాజానం వహితుం అరహతీతి **రాజవయ్హో,** ణ్యో. ద్వయం కప్పితహత్థిని. సజ్జా సజ్జనా సఞ్జాతా యస్మిం **సజ్జితో.** కప్పా కప్పనా సఞ్జాతా యస్మిం **కప్పితో.** ఏతస్మాయేవ పాఠా సజ్జకప్పా సజ్జనాకప్పనానం పరియాయాతి ఞేయ్యా.

హత్థినో పాదే విజ్ఝనకణ్టకో "తోమరో"త్యుచ్చతే. తుజ్జతేనేనేతి **తోమరో, తుద** బ్యథనే, అరో, **దస్స మో, ఓత్తం.** వేణుకంప్యత్ర [కోత్రం వేణుకమాలానం (అమర ౧౮.౪౧)], క్వచి వేళుకన్తిపి పాఠో.

౩౬౭. హత్థినో కణ్ణమూలమ్హి విజ్ఝనకణ్టకో "తుత్త"మిత్యుచ్చతే. తుజ్జతేనేనేతి **తుత్తం,** తో. హత్థినో మత్థకమ్హి విజ్ఝనకణ్టకో "అఙ్కుసో"త్యుచ్చతే. అఙ్కతే అనేనేతి **అఙ్కుసో, అఙ్క** లక్ఖణే, సో, అస్సు.

పజ్జద్ధం హత్థారోహే. **మడి** భూసాయం, హత్థిం మణ్డయతి రక్ఖతీతి హత్థిమణ్డో, సోవ **హత్థిమేణ్డో, మి** హింసాయం వా, డో, నిగ్గహీతాగమో. హత్థిం పాతి రక్ఖతీతి **హత్థిపో,** కమ్మని ణో. హత్థిం గోపయతి రక్ఖతీతి **హత్థిగోపకో. గుప** రక్ఖణే, సకత్థే కో. ఆధోరణో, నిసాదినోప్యత్ర.

౩౬౮. మాతఙ్గహయాదీనం గమనాదిక్రియాసిక్ఖాపకో ఆచరియో "గామణీయో"త్యుచ్చతే. గమనం గామో, భావే ణో. హత్థాదీనం గమనక్రియా గామో, తం నేతి సిక్ఖాపేతీతి **గామణీయో,** అఞ్ఞక్రియాసిక్ఖాపనేతూపచారా, గామం వా హత్థాదిసమూహం నేతీతి **గామణీయో,** గమనం వా సిక్ఖాపేతీతి **గామణీయో,** సబ్బత్ర **నస్స ణత్తం.**

పాదద్వయం అస్సే. **హయ** గతియం, అ. తురం సీఘం గచ్ఛతీతి **తురఙ్గో,** క్వి, బిన్దాలోపో, లోపే సతి **తురగో. వాహ** పయతనే, అ. **అస** భక్ఖనే, అ. సిన్ధూనమదూరభవో జనపదోపి సిన్ధవో, తత్ర భవో **సిన్ధవో,** సంయోగన్తత్తా న వుద్ధి. ఘోటకో, పీతి, తురఙ్గమో, వాజీ, గన్ధబ్బో, సత్తిరిచ్చాదీనిపి అస్సే. **ఘుట** పరివత్తనే, ణ్వు. పా పానే,తి. "పానే థీ పీతి అస్స నో"తి **రుద్దో.** వాజయోగా **వాజీ,** ఈ. "ఏసఞ్చ పుబ్బం పక్ఖో ఆసి, స తు దేవేత్యత్యత్థితేన **సాలీభూత**మునినా సక్కం పయోజేత్వా వజిరచ్ఛేదితో"తి **నికాయన్తరియా. సప** సమవాయే,తి, **సత్తి,** సామత్థియేపి.

౩౬౯. తస్స అస్సస్స **భేదో** విసేసో అస్సతరో, అస్సం తరతీతి **అస్సతరో, తర** అతిక్కమనే, **తర**పచ్చయేనాపి సిద్ధం. పధానస్సభూమిభవో సుజాతికో అవికారీ కులీనకో అస్సో ఆజానీయో నామ, ఆ భుసో కారణాకారణం జానాతీతి **ఆజానీయో,** అనీయో, **ణ్యపచ్చయేన** వా సిద్ధం, తదా "కియాదితో నా"తి **నాగమో, ఈ**కారాగమో చ [చిన్తామణిటీకా ౧౮.౪౪ గాథాయమ్పి పస్సితబ్బం]. కులే సమ్భూతో **కులీనకో,** ఈనో, సకత్థే కో. సఙ్గామే గరుసత్థప్పహారేన నిహతో సన్తో పియో సామికం న జహాతి సుఖం వహనసీలో యో అస్సో, సో **వినీత**సద్దేనోచ్చతే. విసేసేన దమ్మతం నేతి యన్తి **వినీతో.**

ద్వయం అస్సపోతే. **కస** గమనే, ఓరో, అస్స్, కిఞ్చి సరతీతి వా **కిసోరో,** బిన్దులోపో, అస్సో చ, హయో ఏవ బాలత్తా **హయపోతకో,** అప్పత్థే కో.

౩౭౦. ద్వయం అధామస్సే. **ఘుట** పరివత్తనే, ణ్వు, **ఘోటకో,** అస్ససామఞ్ఞేప్యయం, ఖరం గచ్ఛతీతి ఖలుఙ్గో, సో ఏవ **ఖళుఙ్కో,** గకారస్స కకారం కత్వా, రస్స **లో,** ళత్తముత్తఞ్చ, ఖళుకోతిపి. జవేన సబ్బేసమధికో అస్సో **జవనో,** యు.

ద్వయం కవీతిఖ్యాతే ముఖబన్ధనే. ముఖమాతిట్ఠతీతి **ముఖాధానం.** ఖే ముఖవివరే లీనో **ఖలీనో.** "కవికా తు ఖలీనోతి [ఖలీనే థీ (?)], కవియం కథనంత్యపీ"తి **రభసో.** కవి, కవికాప్యత్ర. **కు** సద్దే. ఇ, ఈ చ, సకత్థే కో. **వా**సద్దేన నపుంసకత్తం సముచ్చినోతి. వుత్తఞ్చ **అమరకోసే** "కవికా తు ఖలీనో'నిత్థీ"తి [అమర ౧౮.౪౯].

అస్సాభితాళినీ వేత్తవికతాది **కసా** నామ. **కస** గమనే, అ, కరణసాధనం.

౩౭౧. అస్సస్స నాసాగతరజ్జుమ్హి కుసా, **కుస** సిలేసనే. ద్వయం అస్సాయం. **వల** సంవరణే, వో, ళత్తం, ఆ, **వళవా.** అసతీతి **అస్సా,** "ఇత్థియమతియవో వా"తి అ, ఆ చ, **అస్సా.** వామీప్యత్ర. ద్వయం ఖురే. **ఖుర** ఛేదనే. సం సుఖం ఫరత్యనేన **సఫం,** నేరుత్తో. "సఫం క్లీవే ఖురో పుమా"తి [అమర ౧౮.౪౯] **అమరకోసో.**

ద్వయం పుచ్ఛమత్తే. **పుచ్ఛ** పమాదే. న గచ్ఛతీతి **నఙ్గట్ఠో, అఙ్గ** గమనే, ఠో, అస్సు, ద్వేపి అనిత్థియం. లూమంప్యత్ర. ద్వయం కేసవతి నఙ్గట్ఠమత్తే, న తు హత్థినో ఏవ. వాలసమూహయోగా **వాలహత్థో,** యథా కేసహత్థో చయే, తథాత్రాపి. వాలో ధియ్యతే అస్మిన్తి **వాలధి,** ఇ.

ఏత్థానాగతాపి అస్సస్స ధారాఖ్యా [ధావాఖ్యా (క.)] పఞ్చ గతియో కథేతబ్బా. యథా –

> అక్కన్దితం ధోరితకం, రేచితం వగ్గితం ప్లుతం;
>
> గతియోమే పఞ్చ ధారా [ధావా (క.)], అస్సానం విఞ్ఞూనా మతా [అమర ౧౮.౪౮-౯].

తత్థ విత్థమ్భా సమావగతి **అక్కన్దితం, కన్ది** గతిసోసనేసు, తో. తతో అధికా చతురాగతి **ధోరితకం, ధోర** గతిచాతురియే, తో, సకత్థే కో. మణ్డలికాయానేన గమనం **రేచితం, రిచ** వియోజనసమ్పుజ్జనేసు, సమ్పుజ్జనం మిస్సనం. వేగేన పరిక్ఖిత్తో పరిచరణం **వగ్గితం, వగ్గ** గమనత్థో. తురం సమేన గమనం **ప్లుతం, ప్లు** గతియం. త'దుత్త'మస్ససత్థే "సమో'ధికో లయో వేగీ, తురితస్సో భవే కమా"తి.

౩౭౨. ద్వయం యుద్ధత్థే చక్కయుత్తయానే. **సన్ద** గమనే, సన్దతే గమ్యతేనేనేతి **సన్దనో,** యు. రమతేనేనేతి **రథో,** థో, మలోపో. సతఙ్గోప్యత్ర. సతమఙ్గాన్యస్స.

యం న **రణాయ** యుద్ధత్థం చక్కయుత్తం యానం, అపి తు కీళాభమనాద్యత్థం, సో ఫుస్సరథో. వుత్తఞ్చ **అమరకోసే** "అయం ఫుస్సరథో చక్క-యానం న సమరాయ య"న్తి [అమర ౧౮.౫౧]. **ఫుస** పోసనే, సో, ఫుసనామకేన ఫలవిసేసేన యుత్తో రథో **ఫుస్సరథో,** ఫుస్సనక్ఖత్తేన కతో, సజ్జితో వా రథోతి **ఫుస్సరథో.**

బ్యగ్ఘస్స చమ్మావుతో పరిక్ఖిత్తో రథో వేయ్యగ్ఘో నామ, బ్యగ్ఘస్స వికారో చమ్మం వేయ్యగ్ఘం, ణో, తేన పరివుతో రథో **వేయ్యగ్ఘో**, ణో, ఉభయత్రాపి వుద్ధాగమో. "పచ్చత్తం [పచ్చత్థం (క.)] అయన్తి గచ్ఛన్తీతి పచ్చయా"తి వచనత్థతో పచ్చత్తమేవ [పచ్చత్థమేవ (?)] పచ్చయా భవన్తి, యథా కారితన్తస్మాపి పయోజకవసేన అనేకకారితపచ్చయా. దీపినో చమ్మావుతో రథో దీపో నామ, దీపినో వికారో చమ్మం దీపం, ణో, తేన పరివుతో రథో దీపో, ణో.

౩౨౩. ద్వయం పురిసయుత్తయానే. **సి** సేవాయం. సుఖత్థికేహి సేవీయతేతి **సివికా,** ణ్వు, **వాగమో,** **ఇత్తం,** కితపచ్చయా హి యేభుయ్యేన కమ్మాదీసుపి వత్తన్తి, కిచ్చపచ్చయా చ కత్తరిపి, యథా "వినయో, నిస్సయో, తపనీయా ధమ్మా"త్యాదీసు, మహాపదేసేన వా కితకిచ్చపచ్చయానం కత్తుకమ్మాదీస్వపి పవత్తి వేదితబ్బా, సివం కరోతీతి వా **సివికా,** ఇకో. యాప్యేహి అధమేహి యాయతే నియ్యతేతి **యాప్యయానం.** "యాప్య పానీయకే నిన్ద్యే"తి హి **నానత్థసఙ్గహే.**

ద్వయం సకటే. అనిత్థీ తూతి **త్వన్తం** లిఙ్గపదం. **సక** సత్తియం, అటో. **అన** పాణనే, కరణసాధనం, నత్థి నాసా యస్సాతి వా **అనం, సా**లోపో, రస్సో చ. క్లీవే'నం, సకటో, నిత్థీత్య**మరకోసో** [అమర ౧౮.౩౨].

ద్వయం చక్కే. కరోతి గమనమనేనేతి **చక్కం,** ద్విత్తం, చక్కాది. రథస్స అఙ్గం **రథఙ్గం.** తస్స చక్కస్స **అన్తో** అవసానం నేమి, సా **నారియం** ఇత్థియం. నయతి చక్కం **నేమి.** యా భూమిం ఫుసతి, **నీ** నయే, మి, **ఈ**పచ్చయే నేమీ చ. పధిప్యత్ర.

౩౨౪. **తమ్మజ్ఝే** తస్స రథస్స, చక్కస్స వా మజ్ఝే చక్కాకారో పిణ్డికా, యస్సం సబ్బాని కట్ఠాని ఆసజ్జన్తే. **పిణ్డికా**సాహచరియా **నాభి** ఇత్థీ, **ఈ**పచ్చయే నాభీ చ. సబ్బాని కట్ఠాని పిణ్డేతీతి **పిణ్డికా, పిణ్డ** సఙ్ఘాతే, అ, సకత్థే కో. పిణ్డీపి, నాభి వియాతి **నాభి.**

రథస్స యుగకట్ఠం యత్ర ఆసజ్జతే, స యుగన్ధరో. కుం పథవిం వుణోతి అచ్ఛాదయతీతి **కుబ్బరో, వు** సంవరణే, రో, ఉస్సత్తం. యుగం ధారేతీతి **యుగన్ధరో,** సఞ్ఞాయం అ, అభిధానా రస్సో.

అక్ఖో సకటం, తదవయవో వా, తథా చాహాజయాచరియో –

> "అక్ఖో విభీటకే నిమ్బే, సకటే చ బ్యవహారే;
> రథస్సావయవే కస్సే, పాసకేప్య'క్ఖ'మిన్ద్రియే"తి.

తస్సగ్గగతే కీలే **ఆణీ,** ఇత్థీ. అణిపి, "సీమాస్వక్ఖగ్గకీలేసు, అణీ ఆణీ ఇమే ద్విసూ"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౮.౩౬] హి **రుద్దో** ద్విధా పఠతి. "అణీ ఆణీ చ అక్ఖగ్గకీలే సీమాస్సిసు మతా"తి చ **నానత్థసఙ్గహోపి.** అస్సి కోణో. **అణ** సద్దే, ణి. పుబ్బపక్ఖే న వుద్ధి, **అన** పాణనే వా, **ణత్తం.** కణ్డకాదిసత్థేహి పరిరక్ఖణత్థం కతో రథావరణో వరుథో, యో "రథగుత్తీ"తి ఖ్యాతో. **వర** వరణే, వరణమేత్థావరణం, యథా రథం థిరత్థం తట్టఞ్చ గోపతీతి **రథగుత్తి,** ఇత్థీ, "గుత్తి కారాగారే వుత్తా, భూగతే రక్ఖణే యమే"తి **నానత్థసఙ్గహే.**

౩౨౫. రథాదీనం పురోభాగసఙ్ఖాతే ముఖే **ధురో. ధర** ధారణే, అస్సు, యానముఖంప్యత్ర. అక్ఖోపక్ఖరాదయో రథస్స అఙ్గా నామ. **అక** గమనే, ఖో, **అక్ఖో,** ద్విన్నం రథచక్కానం అన్తరగతో కట్ఠవిసేసో. ఉపరి కరీయతేతి **ఉపక్ఖరో,** అక్ఖస్సోపరి కట్ఠవిసేసో.

అమరకోసే పన **ఉపక్ఖరసద్దస్స** సబ్బరథావయవవాచకత్తం వుత్తం "రథగ్గన్తు ఉపక్ఖరో"తి [అమర ౧౮.౫౫]. "అపక్ఖరో"తిపి పాఠో.

సబ్బస్మిం హత్థాదికే వాహనే **యానాదిత్తయం,** సబ్బత్ర కరణసాధనం. యోజనీయం యుజ్జతేనేనాతి **యోగ్గం,** ణ్యో. పత్తం ధోరణఞ్చాత్ర. **పత** గతియం. **ధోర** గతిచాతురియే, ఏత్థాపి కరణసాధనం.

౩౭౬. చతుక్కం సారథిమ్హి. రథేన చరతి సీలేనాతి **రథచారీ.** సవతి పేరయతీతి **సూతో, సూ** పేరణే, తో. **అజ** గమనే. పాజేతీతి **పాజితా,** రితు, దీఘాది. **సర** గతియం, థి, రథేన సహ గచ్ఛతీతి వా **సారథి,** ఇణ, అఞ్ఞత్రోపచారా. నియన్తా, యన్తా, ఖత్తా, సబ్యట్ఠో, దక్ఖిణట్ఠో, రథకుటుమ్బీప్యత్ర.

> "నియన్తా పాజితా యన్తా, సూతో ఖత్తా చ సారథి;
> సబ్యట్ఠో దక్ఖిణట్ఠో చ, సఞ్ఞా రథకుటుమ్బినో"తి [అమర ౧౮.౫౯-౬౦]. –

వుత్తం . అత్థతో సారథినో రథకుటుమ్బీ చ నామం. రథనాయకే తు "రథారోహో చ రథికో రథీ"తి పచ్ఛా వక్ఖతి. **ఖుది** సంపేసనే, తు, **దస్స తో,** ఉస్సత్తఞ్చ, **ఖత్తా.**

తికం రథే పాజితతరా అఞ్ఞో యోధా, అత్ర యే "రథనాయకా"తిప్యుచ్చన్తే. రథమారోహతీతి **రథికో, రథీ** చ. రథేన యుజ్జతీతి వా **రథికో, రథీ** చ. రథినో, సన్దనారోహోప్యత్ర. ద్వయం యోధే. **యుధ** సమ్పహారే, ణో. భటతి యుజ్జతీతి **భటో,** అ. క్వచి యోద్ధోపి.

౩౭౭-౩౭౮. చతుక్కం పదాతికే. పదేహి అతతి అజతీతి **పదాతి, అత** సాతచ్చగమనే, ఇ. **పద** గమనే. పదతీతి **పత్తి,** ఇ, ద్విత్తం. పదేన అదతీతి వా **పత్తి, అలోపో, దస్స తో,** ఇమే ద్వే, వక్ఖమానా ద్వే చ పుమే. పదేహి గచ్ఛతీతి **పదగో, పదికో.** పాదాతికో, పదాజయోప్యత్ర [పాదేహి అజతి ఈ, రస్సో చ పదాజిం (చిన్తామణిటీకా ౧౮.౬౬)].

ఛక్కం కవచే. **నహ** బన్ధనే, కరణే ణో. **కబ్క** గత్యత్థో, అటో. వరీయతే తన్తి **వమ్మం, వర** వరణే, **వర** ఇచ్ఛాయం వా, మో, **రస్స మో. కచ** బన్ధనే, అ, **వకారవణ్ణాగమో.** ఉరో ఛాదయన్త్యనేనాతి **ఉరచ్ఛదో. వాసద్దో** ద్విన్నం పున్నపుంసకత్తం సమ్పిణ్డేతి. **జల** దిత్తియం, ణ్వు. తనుత్తం, దంసనం, జగరోప్యత్ర. "జగరో కబ్కటో యోగో, సన్నాహో చ ఉరచ్ఛదో"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౮.౬౪ బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౮.౬౪] **వోపాలితో.**

తికం కతసన్నాహే. చమ్మేన సమ్మా నద్ధవాతి **సన్నద్ధో,** ధో. **సజ్జ** గతియం, అ. వమ్మేన నద్ధవా **వమ్మికో.** దంసితో, ఉరచ్ఛదికో, బ్యూళ్హకబ్కటో, జగరికోప్యత్ర.

ద్వయం పరిదహితే వత్థాదో. **ఆపతిపుబ్బో ముచధాతు** పరిదహనే, ఉభయత్థ తో, భూజాది. పక్ఖే "సుసపచసకతో క్ఖక్కా చే"తి సుత్తే **చకారేన తపచ్చయస్స క్కో,** ధాత్వన్తలోపో చ. పినద్ధో, అపినద్ధోప్యత్ర. పుబ్బపక్ఖే అపిస్సాకారలోపో.

చతుక్కం అభిచారపదాతిమ్హి. పురే చరణసీలో, సత్తమియా అలోపో ఉభయత్రాపి. పుబ్బే ణీ. పరపక్ఖే అ, పుబ్బం, పుబ్బే వా గచ్ఛతీతి **పుబ్బఙ్గమో,** దుతియాయాలోపో. పురోగో, అగ్గేసరో, పట్ఠో, అగ్గతోసరో, పురస్సరో, పురోగమోప్యత్ర.

ద్వయం అసీఘగామిని. మన్దం గచ్ఛతి సీలేనాతి **మన్దగామీ,** ణీ. **మన్థ** విలోళనే, అనేకత్థత్తా సంకిలేసే చ. సంకిలిస్సతేతి **మన్థరో**, అరో.

తికం వేగిని. తురమేతి గచ్ఛతీతి **తురితో, ఇ** గతియం, తో. తురస్సి, పజవీ, జవోప్యత్ర. ద్వయం జేతుయోగ్గతామత్తే. **జి** జయే, తబ్బో, **జేతబ్బం,** ణ్యపచ్చయే **జేయ్యం.**

౩౮౦. తికం సూరే. **సుర వీర** విక్కన్తేతి చురాదిధాతు. సురయతి, వీరయతీతి **సూరో, వీరో** చ, అ, దీఘాది, **కన్త** ఛేదనే. **విక్కన్తో**. ద్వయం సహాయమత్తే. సహ ఏతి గచ్ఛతీతి **సహాయో,** సబ్బత్ర కత్తరి చ అ. **అనుసద్దో** పచ్ఛాత్థో. **సమాతి** ఏతే ద్వే తుల్యత్థా. అనుప్లవో, అభిసరోపి. **సన్నద్ధప్పభుతీ సన్నద్ధ**సద్దాదయో **అనుచర**న్తా తీసు.

పాథేయ్యం నామ రాజాదీనం యాత్రాస్వేవ బహులం పవత్తతీతి ఇధ తం వుత్తం, పథే హితం **పాథేయ్యం,** ఏయ్యో. **సమ్బ** మణ్డలే, అలో, సమేతి అద్ధానపరిస్సమమేతేనాతి వా **సమ్బలం,** అలో, **బాగమో** చ.

౩౮౧. చతుక్కం సేనాయం. వాహయోగా **వాహినీ.** ధజయోగా **ధజినీ. సి** బన్ధనే, నో, **సేనా. చము** అదనే, ఊ. చమతి భీరున్తి **చమూ.** పుతనా, అనీకినీ, వరూథినీప్యత్ర. ఏత్థ చ పుతనా అనీకినీ వాహినీ చమూ సేనాభేదేపి. "పుతనా'నీకినీ చమూ, సేనా సేనాన్తరేపి చే"తి **రుద్దో,** "సేనాపభేదే సేనాయం, సవన్త్యమపి వాహినీ"తి **రభసో** చ. **చక్కా**దితికం సామఞ్ఞేన సేనాయం, సేనఙ్గే చ. **చాణక్యే** తు సేనావిసేసే అనీకో వుత్తో "తీణి తికాన్యనీక"న్తి.

అస్సేవ **కామన్దకీయే** వివరణం, యథా –

"అస్సస్స పత్తియోధా యే, భవేయ్యుం పురిసా తయో;
ఇతి కప్పా తు పఞ్చస్సా, విధేయ్యా కుఞ్జరస్స తు;
పాదఙ్గో పాజితావన్తో, పురిసా దస పఞ్చ చ;
విధానమితి నాగస్స, చతుక్కం సన్దనస్స చ;
అనీకమితి విఞ్ఞేయ్య-మితి కప్పా నవ ద్విపా"తి.

కరీయతే విగ్గహో యేనేతి **చక్కం. బల** సంవరణే, అ. **అణ** సద్దే, ఇకో. **వాకారో** నపుంసకత్తం సముచ్చినోతి.

చతురఙ్గబలాయ సుసన్నద్ధాయ సేనాయ యుద్ధత్థం దేసవిదేసే **విన్యాసో** విభజిత్వా న్యసనం ఠపనం బ్యూహో కథ్యతే. విభజిత్వా ఊహనం ఠపనం **బ్యూహో**. తబ్భేదా దణ్డభోగమణ్డలాసంహతా చత్తారో పకతిబ్యూహా. తత్ర అనీకానం తిరియతో వుత్తి **దణ్డో**. సమత్థానమనీకానమన్వావుత్తి అఞ్ఞోఞ్ఞతో వుత్తి **భోగో**. మణ్డలరచనాయ సరన్తానమనీకానం సబ్బతో వుత్తి సప్పసరీరమివ **మణ్డలో**. ఠితానమితరేతరాసం హతానం విసిలిట్ఠతరానం అనీకానం పుథువుత్తి **అసంహతో**. తదుత్తం **కామన్దకేన** –

"తిరియతో వుత్తి దణ్డాఖ్యా, భోగోన్వావుత్తిరేవ చ;
మణ్డలో సబ్బతోవుత్తి, పుథువుత్తి అసంహతో"తి.

బ్యూహసమవేతో ఏవ బ్యూహస్సేకదేసో పచ్ఛాభాగో **బ్యూహపణ్హి,** బ్యూహస్స పచ్ఛా, బ్యూహన్తరమేవ వా. యత్ర రితో రాజా ససేనం పటిగ్గణ్హతి, తం సేనాయ పచ్ఛా ధనుసతద్వయన్తరేన రితపరిససహితం అనీకం "**పటిగ్గహో**"త్యుచ్చతే.

౩౮౨-౩౮౩. ఏకో హత్థీ ద్వాదసపురిససహితో "ఏకో హత్థీ"త్యుచ్చతే, ఏతేన లక్ఖణేన **అధమన్తతో** హేట్ఠిమపరిచ్ఛేదేన తయో హత్థినో **హత్థానీకం** నామ, తథా ఏకో తురఙ్గో తిపురిససహితో, ఏకో చ రథో చతుపురిససహితో ఏకో హయో, ఏకో రథోతి ఏతేన లక్ఖణేన అధమన్తతో తయో హయా చ తయో రథా చ **హయానీకం, రథానీకం** నామ, తేనాహ "తయో తయో గజాదయో"తి. **ససత్థా** ఖగ్గాదిసత్థహత్థా **చతుజ్జనా** చత్తారో పురిసా **పత్తానీకం** నామ వుత్తా. హేట్ఠిమన్తతోయేవేత్థాపి పరిచ్ఛేదో. **అమరకోసే** త్వఞ్ఞథా కథితా –

"ఏకకేభరథా త్యస్సా, పత్తి పఞ్చపదాతికా;
పత్యఙ్గేహి తిగుణేహి, కమా సఞ్ఞా యథోత్తరం.

సేనాముఖం గుమ్బగణా, వాహినీ పుతనా చమూ;
అనీకినీ చ తాసన్తు, దస అక్ఖోభినీ మత"న్తి [అమర ౧౮.౮౦-౧].

తస్సత్థో – తీహి అస్సేహి గజేనేకేన రథేన చ పదాతీభి చ పఞ్చహి పత్తి నామ సేనన్తరం. పత్యఙ్గేహి సబ్బేహి గజాదీహి యథాపుబ్బం గుణేహి యథోత్తరం కమేన సేనాముఖాదికా సఞ్ఞా భవతి. **యథోత్తర**న్తి వచనేన యథాపుబ్బమిత్యత్థమాహ, తేనేదం వుత్తం "భవతి తయో పత్తినో సేనాముఖం. తీహి సేనాముఖేహి గుమ్బో. గుమ్బత్తయేన గణో. గణత్తయం వాహినీ. వాహినిత్తయం పుతనా. పుతనత్తయం చమూ. చముత్తయం అనీకినీ. తాసం అనీకినీనం దస అక్ఖోభినీ"తి.

తత్ర రథానం సఙ్ఖ్యా సత్తతిసహితేహి అట్ఠసతేహాధికాన్యేకవీసతిసహస్సాని, ఏవమేవ గజానమ్పి సఙ్ఖ్యా, తథా చ –

పఞ్చసట్ఠిసహస్సాని, ఛసతాని దసేవ తు;
సఙ్ఖ్యా తా తురఙ్గానఞ్హి, వినా రథే తురఙ్గమే.

నరానం సతసహస్సం, సహస్సాని నవేవ చ;
సతాని తీణి చ'ఞ్ఞాని, పఞ్ఞాసఞ్చ పదాతయోతి [బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౮.౮౦].

౩౮౪. హేట్ఠిమపరిచ్ఛేదేన సేనం దస్సేత్వా ఉక్కట్ఠపరిచ్ఛేదేన దస్సేతుమాహ "**సట్ఠి...పే.... యన్తి**"చ్చాది. **యన్తియా** యానం కుబ్బన్తియా **సేనాయ** కత్తుభూతాయ ధూలీకతేసు సన్తేసు. కేసు? సట్ఠివంసకలాపేసు. కిత్తకప్పమాణేసు? పచ్చేకం సట్ఠిదణ్డవన్తేసు, ఏసా అక్ఖోభినీ నామ సేనా ఉక్కట్ఠపరిచ్ఛేదేన. కేనచి ఖోభేతుమసక్కుణేయ్యతాయ **అక్ఖోభినీ,** యు, నదాది. **ఖుభ** చలనే.

౩౮౫. చతుక్కం సమ్పత్తియం. ధనుక్కంసో సమ్పత్తి. **పద** గమనే, భావేతి. యుపక్ఖే "ఇత్థియమతియవో వా"తి అ. **లక్ఖ** దస్సనఙ్కేసు, ఈ, **లక్ఖీ, సిరీ** చ పుబ్బే దేవతావసేన వుత్తా, ఇధ ధనుక్కంసవసేన.

ద్వయం సమ్పత్తివిపరీతాయం. విరూపం పజ్జతీతి **విపత్తి, పదిమ్హా** కత్తరితి. విరూపం పజ్జనం వా **విపత్తి**, భావేతి. **ఆపదా**సహచరణతో **విపత్తి** థియం.

చతుక్కం సత్థమత్తే. ఆదాయ యుజ్ఝన్తే యన్తి **ఆవుధం, యస్స వో. ఆయుధం** వా. **హర** హరణే. హరతి జీవితన్తి **హేతి,**తి, అస్సే, రలోపో, **హనతి**వసేన వా సిద్ధం. **సస** హింసాయం, థో. అత్థంప్యత్ర. **అసు** ఖేపనే.

౩౮౬-౩౮౭. సఙ్ఖేపేనాయుధం దస్సేతుమాహ. ముత్తాముత్తఞ్చ అముత్తఞ్చ పాణితో ముత్తఞ్చ యన్తముత్తఞ్చేతి సకలం తం ఆయుధం చతుబ్బిధం బహూనమ్పి తబ్భేదానతివత్తనతో.

చతున్నం సరూపమాహ "**ముత్తాముత్తఞ్చా**"ది. యట్ఠి నామ సత్థవిసేసో, న కత్తరదణ్డో.

"యట్ఠి హారలతాసత్థ-భేదేసు ధనుదణ్డకే"తి హి **నానత్థసఙ్గహే.**

తదాది ఆయుధం ముత్తఞ్చ తం అముత్తఞ్చేతి **ముత్తాముత్తం,** కమ్మధారయో, యథా కతాకతం. **ఛురికా** అసిపుత్తి, తదాదికం అముత్తం. **యన్త** సఙ్కోచనే, **యన్తం,** ధన్వాది.

౩౮౮-౩౮౯. పఞ్చకం ధనుమ్హి. ఉసుం అసతి ఖిపతీతి, కమ్మని ణో, ఉస్సి. **ధన** ధఞ్ఞే, ఉ, **హన** హింసాయం వా, ఉ, **హస్స ధో, ధను.** "ధను వంసవిసుద్ధోపి, నిగ్గుణో కిం కరిస్సతీ"తి [హితోపదేస కథాముఖ ౨౩] పుమే పయోగో. "సరా వాపో ధను ఇత్థీ, తుణతా తిణతాపిచే"తి [తికణ్డసేస ౨.౮.౨౧] **తికణ్డసేసో.** కిం నామేన దణ్డయతీతి **కోదణ్డం, దణ్డ** నిపాతనే, కిం నామేన దమ్యతీతి వా **కోదణ్డం, దము**ధాతుమ్హా డో, కిం నామేన దునోతీతి వా **కోదణ్డం, దు** పరితాపే, డో నిపాతితో, కుటిలత్తా వా కుచ్ఛితో దణ్డో యస్సత్థీతి **కోదణ్డం. చప** సన్తాపే, అ, చపో, వంసభేదో, తబ్బికారో **చాపో,** ణో. సరమసతి ఖిపతీతి **సరాసనం.** కమ్ముకమ్హి. కమ్మాయ పభవతీతి **కమ్ముకం.**

తికం గుణే. గచ్ఛతి సరో యేనాతి **గుణో, మస్స ణో,** అస్సు, **గు** సద్దే వా, గవతి ఏతేనాతి **గుణో**, యు, ణత్తం. **జర** వయోహానిమ్హి, అ, **జియా**దేసో. పక్ఖే ఇకారలోపో, **జయా.** "జియా చాథా"తిపి పాఠో, తదా ద్వయం గుణే. ముబ్బీ, సిఞ్జినీప్యత్ర. ముబ్బవికారో **ముబ్బీ. సిఞ్జ** అబ్యత్తసద్దే, ఇనీ.

తిపాదో కణ్డే. **సర** హింసాయం. సరన్త్యనేనాతి, పుమే, సఞ్ఞాయం ణో. పత్తం వాజో, తంయోగా **పత్తీ,** ఈ. **సా** తనుకరణావసానేసు, దివాది, ణ్వు, **యస్సా**లోపో. వణ్యతే సద్దాయతేనేనేతి **వాణో**, ణో, **వణ** సద్దే. కణ్యతేనేనేతి **కణ్డం, కణ** సద్దే, డో, **కణ్డ** భేదే వా. **ఇస** గమనే, ఉ, ఇస్సు, **ఉస** దాహే వా. **ఖుర** ఛేదనే, అపో, అథ వా ఖే అరతి గచ్ఛతీతి ఖురో, అస్సు, తం పాతీతి **ఖురప్పో. తిజ** నిసానే, యు. **అస** ఖిపనే, కమ్మే యు. విసిఖో, అజిమ్హగో, ఖగో, ఆసుగో, కలమ్బో, మగ్గణో, రోపోప్యత్ర. విసన్తో ఖణతీతి **విసిఖో. కల** మదే, అమ్బో. **మగ్గ** అన్వేసనే, యు. **రుప** విమోహనే, దివాది, అ, **రోపో.** "ధూలఖేడో విపాటో చ, చిత్రపుఙ్ఖో సరోపి చే"తి [తికణ్డసేస ౨.౮.౨౨] **తికణ్డసేసే.**

పఞ్చకం కలాపే. **తూణ** పూరణే, చురాది, నదాది. "తూణో నిసఙ్గో తూణిరో, ఉపాసఙ్గో చ వాణధి"రితి [చిన్తామణిటీకా ౧౮.౮౮] **అమరమాలాయం** పుంసకణ్డే. "తూణా"తిపి ఇత్థిలిఙ్గప్పకరణే వుత్తో, ఇధ పన "తుణీ, తూణో"తి ద్వీసు,

సరసమూహానం ఠానత్తా **కలాపో.** ఇరపచ్చయే **తూణిరో.** వాణా సరా ధియన్తేత్రేతి **వాణధి.** "తూణో పసఙ్గ తూణిర-నిసఙ్గా వాణధి ద్విసూ"త్యమరసీహ.

౩౯౦. ద్వయం వాజే, యం "కణ్డపత్త"మిత్యుచ్చతే. **పత** గమనే, కరణే ఖో, **తస్స కో,** పక్ఖేన కతత్తా వా **పక్ఖో** . వజత్యనేనాతి **వాజో,** ణో. విసమపివిత్థాతి **విసప్పీతో** సరో దిద్ధో నామ. **దిస** అప్పీతియం, తో. లిత్తోప్యత్ర.

తికం విజ్ఝితబ్బే. విజ్ఝనత్థం లక్ఖతేతి **లక్ఖం.** విజ్ఝితబ్బన్తి **వేజ్ఝం,** ణ్యో, **ఝుస్స ఝో,** ఇస్సే. సరో వయతి గచ్ఛతి యస్మిం **సరబ్యం,** వస్సాకారలోపో. నిచ్చం సరానమభ్యాసనం వసీకరణం **సరాభ్యాసో.** "బ్యాధేప్పుపాసనాయఞ్చ, వాణాభ్యాసేప్పుపాసన"న్తి **రుద్దో.** లక్ఖముపగన్త్వా అసనం ఖిపనం **ఉపాసనం.**

౩౯౧. పఞ్చకం ఖగ్గే. మణ్డలం అగ్గం యస్స. నిగ్గతో తింసతో'ఙ్గులితో **నేత్తింసో. అస** ఖేపనే, అసతే ఖిప్పతేతి **అసి,** ఇ. **ఖగ్గ** ఖణ్డభేదే. సాయకో సరేపి. చన్దహాసో, రిట్ఠి, కక్ఖలకో, కరవాలోప్యత్ర. తస్స ఖగ్గస్స పిధానే **కోసి,** ఇత్థీ. **కుస** సిలేసనే, ఇ, కోసి, రస్సన్తో. ఖగ్గఛురికాదీనం ముట్ఠియం **థరుసద్దో. థర** సత్థగతియం, ఉ.

౩౯౨. తికం ఖగ్గాదీనం సత్థానం వారణఫలకే. **ఖేట** భక్ఖనే, ణ్వు. **ఫల** విసారణే, ణ్వు. ఫలతీతి **ఫలకం,** అనిత్థీ. **చర** గతిభక్ఖనేసు, మో, **చము** అదనే వా, అ. ఫలమ్పి.

వణ్టానిహారస్సాఖగ్గాకతి హత్థకుణ్డాది **ఇల్లీ, ఇలీపి, ఇల** గతియం, నదాది. కరం పాలయతీతి **కరపాలికా,** ణ్వు.

ద్వయం అసిపుత్తియం. **ఛుర** ఛేదనే, ణ్వు. **ససు** హింసాయం,తి, నదాది. అసినో పుత్తీ, అసిధేనుకాపి.

ద్వయం వడ్ఢకీనం ముగ్గరేహి సమానాకారాయుధభేదే. **లగ** సఙ్గే, అలో, అస్సు, ళత్తఞ్చ. మురం గిరతీతి **ముగ్గరో,** రస్స **గో, గిర** నిగ్గిరణే, ముచ్చతీతి వా **ముగ్గరో,** అరో. దుఘణో, ఘనోపి.

౩౯౩. ద్వయం సల్లే. **సల** ఆసుగతియం, అ, **సర** హింసాయం వా, లో, **రస్స లో. సఙ్క** సఙ్కాయం, ఉ. **సూలమ్పి. సూల** రుజాయం.

ద్వయం వాసియం. వస ఛేదనస్నేహావహారణేసు, ణీ. **తచ్ఛ** తనుకరణే, యు, నదాది.

ద్వయం ఫరసుమ్హి. ఛేదకత్తా కుచ్ఛితా ధారా యస్సాతి **కుధారీ.** కుధారోపి. పరం ససతి హింసతీతి **ఫరసు.** ఉ, **పస్స ఫో, సలోపో** చ. పరసుపి, సో **పరసుసద్దో** నపుంసకో. పరసుధోప్యత్ర.

ద్వయం పాసాణవిదారణే. **టఙ్క** బన్ధనే. **దర** విదారణే. పాసాణం దారయతీతి **పాసాణదారణో,** యు. పాసాణదారకోపి.

౩౯౪. ద్వయం హత్థప్పమాణే కణయే [కణ్డే (చిన్తామణిటీకా)]. చక్కపూరణాదివాయువసేన ఖిప్పతే. **కణ** సద్దే, అయో. భిన్దనసీలతాయ భిన్దీ, వాతి గచ్ఛతి తేనాతి వాలో, అలో, భిన్దీ చ సో వాలో చాతి భిన్దివాలో, ళత్తే **భిన్దివాళో,** రస్సో.

చక్కాదయో సత్థభేదా. తత్ర చక్కాకారో ఆయుధవిసేసో **చక్కం. కన్త** ఛేదనే, అస్సు, **కున్తో** దీఘుదణ్డో. **గదా, సత్తి** చ పసిద్ధా.

తికం కోణభాగే. **కుణ** సద్దోపకరణేసు, **కుణ** సఙ్కోచనే వా, ణో. **సి** సేవాయం, అ, రస్సో, **అస్సో. కుట** కోటిల్లే, ఇణ.

౩౯౫. ద్విపాదం విజిగీసస్స యాత్రాయం, సబ్బత్ర భావసాధనం. **యా** పాపుణే, నిక్ఖమిత్వా యాయతే **నియ్యానం,** యు. "ఛదాదీహి తత్రణ"తి త్రణ. యాత్రా, ఆ. నదాదినో ఆకతిగణత్తా ఈపచ్చయాభావో. **ఠా** గతినివత్తియం, పపుబ్బో యానే, యు, పతిట్ఠీయతే **పట్ఠానం,** పురేచారిమ్హి **పట్ఠో.**

పఞ్చకం ధూలీమత్తే. తథా చ "పంసు ఖోదో మతో రేణు, చుణ్ణో ధూలి'త్థియం భవే"త్యమరమాలా. **చుణ్ణ** పిసనే, **చుణ్ణ** సఞ్చుణ్ణనే వా. **పంస** నాసనే, ఉ. **రఞ్జ** రాగే, **రజో,** మనోగణోపి నపుంసకే, తంసహచరణతో **పంసు**పి. "క్లీవం'పరాధే రేణుమ్హీ"తి **రభసో.** అథ వా **చుణ్ణరజో**సహచరణతో **పంసు** నపుంసకే. **ధూ** విధుననే, **ధూ** కమ్పనే వా, లి, నదాది. **రి** గతియం, ణు, ఇస్సే.

౩౯౬. వంసక్కమపేదీవంసథుతిం యో కుబ్బతి, సో **మాగధో.** తస్మిం మధుకో వుత్తో. సో చ ఖత్తియావేస్ససమ్భవో భవతి, వంసమగ్గం ధవతీతి **మాగధో, ధస్స ధో.** మగ్గం ధవతీతి **మధుకో,** ణ్వు, గ్గలోపో.

వీరియాదిథుతిం సీలేన యో పఠతి, సో **వన్దీ,** తస్సీలాదీసు ణీ.

యో నిసావసానం విభావేన్తో బోధయతి, సో **వేతాలికో,** విభావేన్తో తాళసద్దేన బోధయతీతి **వేతాలికో,** ణికో.

చక్కేన చరన్తో బహూహి పీళేత్వా యో పఠతి, సో **చక్కికో,** ఉభయత్ర చరత్యత్థే ఇకో. **ఘుణ్ట** భాసత్థో, చురాది.

౩౯౭. పఞ్చకం ధజే. **కిత** నివాసే, రోగాపనయనే చ, ఉ, కితతి అపనేతి ఏతేనాతి **కేతు. ధజ** గమనే, అ. ఉప్పతతీతి **పటాకా,** ఆకో, **పట** గతియం వా, **పటాకా.** కేన వాతేన దలీయతే విదారీయతేతి **కదలీ,** నదాది, ఛిన్నభిన్నత్తా కుచ్ఛితం దలం పత్తమేతిస్సాత్థీతి వా **కదలీ, పటాకా** సహచరణతో ఇత్థియం. కదలీ మోచేపి. **యుమ్హి కేతనం.** ఏత్థ చ **ధజ**సహచరణతో **కేతు** పున్నపుంసకే. "పటాకా వేజయన్తీ చ, కేతనం ధజ'మనిత్థీ"త్య [అమర ౧౮.౯౯] **మరకోసే.**

అఞ్ఞమఞ్ఞస్సేతి ఏకమపేక్ఖిత్వా అపరస్సాపరం అపేక్ఖిత్వా అఞ్ఞస్స. యో **అహంకారో** అభిమానో, సో "అహం అహ"మితి కరోతీతి **అహమహమికా** భవే. "అహం అగ్గో భవామి, అహం అగ్గో భవామీ"తి అఞ్ఞమఞ్ఞమతిక్కమ్మ యోధానం సమగ్గే ధావనం, తత్ర తు **అహంపుబ్బికా. అహం**సద్దో విభత్తిపతిరూపకో నిపాతో, సకత్థే కపచ్చయే కతే విచ్ఛాయం గమ్యమానత్తా ద్విత్తాభావో.

౩౯౮. చతుక్కం బలే. **బల** పాణనే, కరణే అ. **ధా** గతినివత్తియం, కరణే మో, **ధస్స థో.** సహతేనేనాతి **సహం,** సహోపి. **సక** సత్తియం,తి. ద్రవిణం, తరో, పరక్కమో, పాణోపి.

అతిసూరతా విక్కమో నామ.

జయే జితే సతి, కారణభూతే వా కతం పానం **జయపానం. అమరకోసే** పన "వీరపానం తు యం పానం, జాతే భావిని వా రణే"తి [అమర ౧౮.౧౦౩] వుత్తం. తస్సత్థో – భవిస్సతిరణే జీవితసంసయా సంహాసుప్పాదనత్థం, దేవతాయాచనపుబ్బకం సజాతియేహి సహ సమ్భూయ యోధానం యం పానం జాతే చ రణే విజయస్స సన్దస్సనత్థం, తం **వీరపానముచ్చతే.**

౩౯౯-౪౦౦. సాడ్ఢపజ్జం యుద్ధే. **సఙ్గామ** యుద్ధే, చురాది, అ. **హర** హరణే, పసయ్హకరణే చ. **అర** గమనే, అ. **సమరం. రణ** సద్దే, ద్వేప్యనిత్థియం. **అజ** గమనే, ణి, **ఆజి,** రస్సన్తో. ఆహుయ్యన్తే అస్మింయోధా, **హు** సద్దే, అ. **యుధ** సమ్పహారే, తో. ఆదాయ యుజ్ఝన్తేత్ర **ఆయోధనం,** యు. **యుజ** యోగే, **సంయుగం,** సంయుత్తమ్పి. **భణ్డ** పరిభాసనే, యు. విగ్గయ్హన్తి యుజ్ఝన్త్యస్మిం **విగ్గహో**. కలహన్త్యస్మిం **కలహో. మేధ** మేధాహింసాసఙ్గమేసు, ణ్వు. జఞ్ఞం, పవిదారణం, అక్కన్దనం, సఙ్ఖ్యం, సమీకం, సమ్పరాయకం, అనీకం, అభిసమ్పాతో, కలిసం, ఫోటో, అత్యామద్దోఇచ్చాదయోపి యుద్ధే. కేచి పన "భణ్డనాదిపఞ్చకం కలహే, న యుద్ధే"తి వదన్తి, తం "భణ్డనం కవచే యుద్ధే, ఖలికారేపి వత్తతే"తి **నానత్థసఙ్గహే** వుత్తత్తా న గహేతబ్బం.

ద్వయం ముచ్ఛాయం. **ముచ్ఛ** మోహసముస్సయేసు. **ముహ** వేచిత్తే. తికం బలక్కారే. పసహనం **పసయ్హో, సహ** సత్తియం, ణ్యో. బలినో, బలేన వా కరణం **బలక్కారో. హఠ** బలక్కారే, ణో. పసజ్ఝోపి.

౪౦౧. సుభాసుభానం ఫలానం **సూచికా** పకాసకా యా భూతస్స వత్థునో **వికతి** అఞ్ఞథా ఉప్పత్తి, సా ఉప్పాతో. సుభాసుభఫలం పకాసేన్తో పతతి గచ్ఛతీతి **ఉప్పాతో.** ఉప్పాదోపి. **తసద్దో**'యం పుబ్బపదస్స, అపరపదస్స వా లిఙ్గమాదత్తే. "అవిజ్జా చ సా పచ్చయో చాతి అవిజ్జాపచ్చయో, విగ్గహో చ తం వాక్యఞ్చేతి విగ్గహవాక్య"న్త్యాదీసు, ఇధ పన పుబ్బపదస్స లిఙ్గమాదత్తే. ఉప్పాతస్స తత్ర యుద్ధపక్కమేనాభిధానం.

చతుక్కం ఉప్పాతస్స పరియాయే. **ఇ** గమనే,తి, దీఘాది. సబ్బకాలం న జాయతీతి **అజఞ్ఞం,** ణ్యో, ఫలం న జనేతీతి వా **అజఞ్ఞం,** తఞ్హి ధూమో వియ అగ్గిస్స కమ్మఫలస్స పకాసనమత్తమేవ కరోతి, న తం జనేతీతి **అజఞ్ఞం** నామ. ఉపగన్త్వా సజ్జతి పకాసేతీతి **ఉపసగ్గో,** ణో. ఉపగన్త్వా దునోతీతి **ఉపద్దవో, దు** పరితాపే, అ. ఏత్థ చ **ఈత్యాదయో** జనకేపి వత్తన్తి, యథా జరాదీనముపద్దవా.

౪౦౨. మల్లయుద్ధమ్హి బాహుయుద్ధమ్హి నిబ్బుద్ధం. అధోభాగం బన్ధనం వా కత్వా యుజ్ఝన్త్యత్ర **నిబ్బుద్ధం, యస్స బో,** అఞ్ఞమఞ్ఞస్స వేధం నిబ్బేధేన్త్యత్రేతి వా **నిబ్బుద్ధం. వేధ** వేధనే, తో, ఏస్సు, అఞ్ఞత్రోపచారా. ద్వయం జయక్రియాయం. **జి** జయే, "భావే చా"తి ణో. **రణే** యుద్ధే యో భఙ్గో, సో **పరాజయో. పరాపుబ్బో జి** యుద్ధభఙ్గే. ద్వయం పలాయనమత్తే, న తు సఙ్గామతోయేవ పలాయనే. పరివజ్జేత్వా అయనం గమనం **పలాయనం.** అపవజ్జేత్వా గమనం **అపక్కమో.** పదావో, దావో, సన్దావో, విద్దవో, దవో, అపయానంప్యత్ర.

౪౦౩. పజ్జం మారణే. **మర** పాణచాగే, సబ్బత్థ భావసాధనం. మారీయతే **మారణం,** యు. **హన** హింసాయం, **ణమ్హి** "హనస్స ఘాతో"తి **ఘాతాదేసో. నస** అదస్సనే. **సూద** ధారణే. **హింస** హింసాయం. **సర** హింసాయం, ఇత్థియమాపచ్చయో, **హింసా. ణమ్హి హనస్స వధాదేసో. సస** హింసాయం. **యుమ్హి హనస్స ఘాతో,** ఘాతనం, నిబ్బరహనం, నికారణం, పవాసనం, సఞ్ఞాపనం, పమథనం, కథనం, ఉజ్జాసనం, ఆరమ్భో, పిఞ్జోప్యత్ర. **వరహ** బాధాన్యపరిభాసనహింసాదానేసు. **కర**

హింసాయం. **వస** నివాసే, పపుబ్బో హింసత్థో. **ఇూ** మారణతోసననిసామనేసు, **పాగమో**, **సఞ్ఞాపనం. మథ** విలోళనే. **కథ** హింసత్థో. **జసు** హింసాయం, **జసి** తాళనే వా, చురాది. **ఆ**పుబ్బో **రభి** మారణే. **పిఞ్జ** హింసాబలదాననికేతనేసు. ఏతే యథాక్కమమిధానాగతానం ధాతవో.

४०४. పజ్జం మరణే. కాలో అతీతాది, తస్స కిరియా, "కాలో ఘసతి భూతానీ"తి [జా॰ ౧.౨.౧౯౦] హి వుత్తం. **మర**తితో చు, **మచ్చు, వజా**దినా వా త్యు. తతో **మచ్చు**సదిసో ద్వీసు. అతిక్కమిత్వా అయనం **అచ్చయో. ధన** ధఞ్ఞే. కాలస్స కిరియత్తా **కాలో**, అత్తభావస్స అన్తం కరోతీతి వా **కాలో**, ణో. అమతి గచ్ఛతీతి **అన్తో. చు** చవనే.

४०३. తికం మతే. పరం లోకం ఏతి గచ్ఛతీతి **పేతో, పరేతో** చ, తో, పుబ్బే రలోపో. మరతీతి **మతో**. పరాసు, పత్తపఞ్చత్తోప్యత్ర. ద్వయం మతదహనకట్ఠరాసిమ్హి, యా "ఘుల్లీ"తి వుచ్చతి. చీయతే యత్థాతి **చితకో, చితో** చ, తో. పుబ్బత్ర సకత్థే కో. చితా, చిత్యా, చితిప్యత్ర.

ద్వయం సుసానే, ఆగన్త్వా దహన్తి అత్ర **ఆళహనం. దహ** భస్మీకరణే, యు, దస్స **ళో. ఆళాహన**మ్పి. ఛవస్స సయనట్ఠానం **సుసానం, ఛవ**స్స **సు, సయన**స్స చ **సానో**, అథ వా సేన్తి అత్రాతి సానం, యు, ఛవస్స సానం **సుసానం. ఛవస్స సు.** పితువనమ్పి. ద్వయం మతసరీరే, **కుణప** పూతిగన్ధత్థే. కుచ్ఛితం నేతీతి వా **కుణపో**, అపో, ణత్తం. **ఛవ** గతియం, అ.

४०६. అసీసకత్తా **సిరోసుఞ్ఞో** నచ్చనాదిక్రియాసహితత్తా **సహక్రియో దేహో** కాయో కబన్ధో ["యుద్ధే యోధేసు సూరేసు సహస్సం కత్త (ఖణ్డ) ముద్ధసు తదాపేసా కబన్ధో తు ఏకోఽముద్ధా క్రియాన్వితో"తి కబన్ధలక్ఖణం], యుద్ధే సహస్సపూరణో కబన్ధో. "నచ్చతీ"తి వుత్తత్తా నచ్చనాదిక్రియారహితే తూపచారో. అవిజ్జమానేన కేన సిరసా అన్ధో **కబన్ధో, వ**కారమజ్ఝో. అవిజ్జమానస్సాపి హి కారణభావో లోకే దిట్ఠో, యథా వస్సేన కతో సుభిక్ఖో, దుబ్భిక్ఖో చ, యథా లోకే, తథా సాసనేపి, యథా అనన్తరపచ్చయాదీని.

ఆమకేహి కుచ్ఛితేహి అపూతిగతమతసరీరేహి సమ్పుణ్ణే ఆమకే సుసానస్మిం సివథికా వుత్తా, అత్థప్పధాననిద్దేసేన చేత్థ సద్దో నిద్దిట్ఠో, యథా "సతో సమ్పజానో"తి పుగ్గలప్పధాననిద్దేసేన ధమ్మోతి. ఛవా ధియ్యన్తేత్ర **సివథికా**, ణ్వు, **ఛ**స్స **సో**, **థ**త్తం, **ఇ**త్తఞ్చ. ఛవధికాపి.

४०२. ద్వయం ఆకడ్ఢితమనుస్సగవాదో. ముఞ్చనసఞ్ఞాయ వన్దతీతి **వన్దీ. వన్ద** అభివాదనథుతీసు, ఈ, రస్సోపి, **వన్ది**. సత్తూనం కరేన హత్థేన మరితబ్బత్తా **కరమరో**. పగ్గహో, ఉపగ్గహోపి. ద్వయం జీవితే, **అన** పాణనే, పాణన్తి అనేనాతి **పాణో**, ణో. భవతి యేనాతి **అసు. అస** భువి, ఉ, ఆసుపి, **అసు** ఖుభనే వా.

బన్ధనాగారం బన్ధనగేహం కారా నామ. కరోన్తి హింసన్తి అత్ర **కారా**, అ. **కర** హింసాయం. బన్ధనాలయోపి. కర హింసాయం, **యత** నియ్యాతనే. కారణా, యతనా చ. తిబ్బవేదనాప్యత్ర.

ఖత్తియవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪౦౮. ద్విపాదం బ్రాహ్మణే, బ్రహ్మునో బన్ధు, బ్రహ్మా బన్ధు యస్స వా **బ్రహ్మబన్ధు.** కులాచారబ్రాహ్మణభావవసేన ద్విక్ఖత్తుం జాతత్తా **ద్విజో**, ఏకజే తూపచారా. **వపిస్మా** పో, అస్సి. బ్రహ్మునో అపచ్చం **బ్రహ్మ, బ్రాహ్మణో** చ, **నాగమో**, **ణత్తం**, దీఘాది. సుతాయుతకథనత్థం "భోభో"తి వచనం వదతి సీలేన, ణీ.

ద్వయం ఛన్దోజ్ఞేతరి. బ్రహ్మసుత్తం అధీతే **సోత్తియో**, "సేన నిద్దిట్ఠమనిచ్చ"న్తి [కాతన్త ౧.౨.౧౮ నఘటితం అనిచ్చం (పరిభాసేన్దుసేఖర ౯౩)] వుత్తత్తా వుద్ధి, **యదాదినా** వా **ఛన్దసద్దస్స సోత్తియాదేసో** [పాణిని ౫.౨.౮౪]. ఛన్దం అధీతే **ఛన్దసో**, **సో** పుల్లిఙ్గో.

ద్వయం సిస్సే. సోతుం ఇచ్ఛన్తీతి **సిస్సా**, **సు** సవనే, సో, ఉస్సి. ఆచరియస్స అన్తే సమీపే వసనసీలో, సఞ్ఞాసద్దత్తా సత్తమియా అలోపో.

౪౦౯. బ్రహ్మచారీఆదయో ఏతే చతురో జనా అస్సమా నామ భవన్తి, **అస్సమసద్దో**యం పున్నపుంసకే. తత్ర ముఞ్జమేఖలాదియుత్తో వేదజ్ఝాయకో బ్రహ్మచరియాయం రితో **బ్రహ్మచారీ**. వేదజ్ఝయనం బ్రహ్మచరియం చరతీతి, ణీ. ధమ్మత్థకామేసు రితో పఞ్చమహాయఞ్ఞకారీ గహట్ఠో, గహా దారా తత్ర తిట్ఠన్తీతి **గహట్ఠో**. గహట్ఠో పరో తతియస్సపి వానపత్థో. వనపత్థే వసేకదేసే, దూరవనే వా భవో **వానపత్థో**, అస్స భూమిసేయ్యాజటాజినధారణవనవాసోన్యహారభోజితాది ధమ్మో. వానపత్థస్సమేవ తతియమాయునో భాగం ఖేపయిత్వా గహితకాసావదణ్డో భిక్ఖో సబ్బభూతేసు సమో ఝానాయతనవరో **భిక్ఖు**. **సము** తపసి, ఖేదే చ, ఆసమ్మన్తి అత్రాతి, అకత్తరి కారకే సఞ్ఞాయం ణో. "అస్సమో బ్రహ్మచరియాది- చతుక్కేపి మఠేపి చే"తి **నానత్థసఙ్గహే.**

౪౧౦. సీలాదయో తయో సిక్ఖాధమ్మే **సహ** ఏకతో చరన్తా **మిథు** అఞ్ఞమఞ్ఞం సబ్రహ్మచారినో నామ, బ్రహ్మచారీహి సహ చరన్తీతి **సబ్రహ్మచారినో.** "మిథూ"తి ఇమినా **సబ్రహ్మచారీ**సద్దస్స తగ్గుణసంవిఞ్ఞాణత్తం దీపితం, తేన బ్రహ్మచారీనమ్పి సబ్రహ్మచారిత్తముపపన్నం.

ద్వయం ఉపసమ్పదాదాయకే. మనసా ఉపేచ్చ సిస్సానం వజ్జావజ్జం ఝాయతీతి **ఉపజ్ఝాయో, ఉపజ్ఝా** చ. **ఝే** చిన్తాయం, ణో, పుబ్బత్ర **ఏ అయ**, పక్ఖే రాజాదిపక్ఖేపేన **ఉపజ్ఝా**, పరసమయే పన వేదాదిపాఠయితా "ఉపజ్ఝాయో, ఉపజ్ఝా"తి వోచ్చతే, ఉపేచ్చ అధీయతే అస్మాతి కత్వా.

ద్వయం నిస్సయదాయకే. సిస్సానం హితం ఆచరతీతి **ఆచరియో**, ణ్యో. నిస్సయం దదాతీతి, కమ్మాదిమ్హి ణ్వు.

౪౧౧. సాసనే ఆచరియం దస్సేత్వా పరసమయేపి దస్సేతుమాహ **"ఉపనీయే"**చ్చాది. అథ వా యో **ద్విజో** బ్రాహ్మణో యంకిఞ్చి బ్రాహ్మణం **ఉపనీయ** అత్తనో సన్తికం ఆనేత్వా కప్పాదిఛళఙ్గికత్తా **సాఙ్గం** సగుయ్హత్తా **రహస్సఞ్చ వేదం** కమ్మభూతం **పుబ్బం** పఠమమేవ కేనచి అసిక్ఖాపితేయేవ **అజ్ఝాపయే** సిక్ఖాపేయ్య, సో బ్రాహ్మణేసు "ఆచరియో"తి వుచ్చతి, ఆదితో చారేతి సిక్ఖాపేతీతి **ఆచరియో**తి కత్వా, ణ్యో. యథావుత్తా అఞ్ఞే ఉపజ్ఝాయా.

౪౧౨. పజ్జద్ధం ఉపదేసపరమ్పరాయం. పరే చ పరే చ పరమ్పరా, పుబ్బాచరియా. తతో ఆభతం **పారమ్పరియం.** **ఇతిహా**సద్దో నిపాతసముదాయో. "ఇతిహ పుబ్బాచరియేహి వుత్తమిద"న్తి కథేతబ్బం వచనం **ఏతిహ్యం**, ణ్యో. **ణమ్హి** ఏతిహం.

ఆచరియం ఉపగన్త్వా దిస్సతి ఉచ్చారీయతీతి **ఉపదేసో, దిసీ** ఉచ్చారణే, ణో.

తికం యఞ్ఞే. **యజ** దేవపూజాసఙ్గహకరణదానధమ్మేసు, యజనం **యాగో,** ణో. సగ్గత్థికేహి కరీయతేతి **కతు,** తు. **జస్స ఞత్తే యఞ్ఞో.** యాగత్థం మన్తాదినా **పరిక్ఖతా** పరిసఙ్ఖతా **భూ** భూమి వేది నామ, ఈపచ్చయే **వేదీ** చ. విన్దతి అస్సం లాభసక్కారన్తి **వేది, విద** లాభే, ఇణ.

४१३. అస్సమేధాదయో పఞ్చ "మహాయాగా"త్యుచ్చన్తే. పోరాణకరాజకాలే కిర సస్సమేధం పురిసమేధం సమ్మాపాసం వాచాపేయ్యన్తి చత్తారి సఙ్గహవత్థూని అహేసుం, యేహి రాజానో లోకం సఙ్గణ్హింసు, తత్థ నిప్ఫన్నసస్సతో దసమభాగగ్గహణం **సస్సమేధం** నామ, సస్ససమ్పాదనే మేధావితా సస్సమేధం నామాత్యత్థో. మహాయోధానం ఛమాసికభత్తవేతనానుప్పదానం **పురిసమేధం** నామ, పురిసస్స సఙ్గణ్హనే మేధావితా పురిసమేధం నామాత్యత్థో. దలిద్దమనుస్సానం హత్థతో లేఖం గహేత్వా తీణి వస్సాని వినా వడ్ఢియా సహస్సద్విసహస్సమత్తధనానుప్పదానం **సమ్మాపాసం** నామ. తఞ్హి సమ్మా మనుస్సే పాసేతి హదయే బన్ధిత్వా వియ ఠపేతి, తస్మా "సమ్మాపాస"న్తి వుచ్చతి. "తాత మాతులా"త్యాదినా పన సణ్హవాచాయ భణనం **వాచాపేయ్యం** నామ, పేయ్యే వజ్జపియవచనతాత్యత్థో. ఏవం చతూహి వత్థూహి సఙ్గహితం రట్ఠం ఇద్ధఞ్చేవ హోతి ఫీతఞ్చ పహూతన్నపానం ఖేమం నిరబ్బుదం. మనుస్సా ముదా పమోదమానా ఉరే పుత్తే నచ్చేన్తా అపారుతఘరద్వారా విహరన్తి, ఇదం ఘరద్వారేసు అగ్గళానం అభావతో **నిరగ్గళ**న్తి వుచ్చతి, అయం పోరాణికపవేణీ, అపరభాగే పన ఓక్కాకరాజకాలే బ్రాహ్మణా ఇమాని చత్తారి సఙ్గహవత్థూని, ఇమఞ్చ రట్ఠసమ్పత్తిం పరివత్తేన్తా ఉద్ధం మూలం కత్వా "అస్సమేధ"న్తిఆదికే పఞ్చ యఞ్ఞే నామ అకంసు, వుత్తఞ్హేతం భగవతా **బ్రాహ్మణధమ్మికసుత్తే** –

> "తేసం ఆసి విపల్లాసో, దిస్వాన అణునా అణుం;
> తే తత్థ మన్తే గన్థేత్వా, ఓక్కాకం తదుపాగము"న్తి [సు॰ ని॰ ३०१, ३०४].

ఇదాని తేహి పరివత్తేత్వా ఠపితమత్థం దస్సేన్తో "**అస్సమేధో**"చ్చాదిమాహ. తత్థ అస్సం ఏత్థ మేధన్తి వధన్తీతి **అస్సమేధో.** పురిసం ఏత్థ మేధన్తి వధన్తీతి **పురిసమేధో.** సమ్మా యుగచ్ఛిద్దే పక్ఖిపితబ్బదణ్డకం పాసేన్తి ఖిపేన్తి ఏత్థ **సమ్మాపాసో.** మన్తపదాభిసఙ్ఖతానం సప్పిమధూనం "వాజ"న్తి సమఞ్ఞా, తమేత్థ పివయన్తీతి **వాజపేయ్యో.** సబ్బస్స అత్తనో సాపతేయ్యస్స అనిగూహిత్వా నిరవసేసతో దిన్నత్తా నత్థి ఏత్థ అగ్గళాతి **నిరగ్గళో,** అయం పాళియా ఆగతక్కమతో అత్థవణ్ణనా, ఇధాగతక్కమేన పన అస్సమేధపురిసమేధనిరగ్గళసమ్మాపాసవాజపేయ్యానం అత్థవణ్ణనా **లిఖితబ్బా.**

४१४. తికం యాజకే. యజనసీలో **ఇది,** యస్సి, **జస్స దో.** యజతీతి **ఇజో,** అ. అథ వా ఇత్థియా ఉతుమ్హి జాతే జాయతీతి ఇత్థీతుజో. "నారీత్విజో"తిపి పాఠో. "ఉతుజో యాజకో తథా"తిపి పాఠో, సున్దరో. పరసమయం అమనసి కత్వా పన ఆచరియేన **ఇతిద్విజ**సద్దో **ఇదిత్విజ**సద్దో చ సమానత్థాతి మఞ్ఞమానేన "ఇది త్విజో"తి వుత్తం సియా, **ఞ్వమ్హి** యాజకో [అమర ०२.०२ గాథా పస్సితబ్బా].

ద్వయం యాగసభాయం, అఞ్ఞసభాయఞ్చారమ్భకే. సభాయం సాధు **సబ్భో,** యో. సమాజం జనసఙ్ఘాతం సమావసన్తి ఆగన్త్వా ఏకదేసీ భవన్తీతి సమాజా, తేహి సమం ఏకీభవతీతి **సామాజికో,** ణికో. సభాసదో, సభాతారోప్యత్ర.

పఞ్చకం సభాసామఞ్ఞో. పరి సమన్తతో సేన్త్యస్సం **పరిసా, సి** సేవాయం. సహ భాసన్త్యస్సం **సభా, హా**లోపో, సబ్భి భాతీతి వా **సభా.** సమజ్జన్తి సంగచ్ఛన్తి మిలన్త్యస్సం **సమజ్జా, అజ** గమనే. సమయన్తి మిలన్త్యస్సం **సమితి, ఇ** గతిమ్హి, ఇత్థియన్తి. మిలనమేకీభావో. సమన్తతో సీదన్త్యస్మిం **సంసదో,** ఇత్థినపుంసకేసు. గోట్ఠీ, అట్ఠానీప్యత్ర. గావోవాచా తిట్ఠన్తి భవన్త్యస్సం **గోట్ఠీ.** ఆగన్త్వా తిట్ఠన్త్యస్సం **అట్ఠానీ,** యు, నదాది, రస్సాది.

౪౧౫-౪౧౬. భిక్ఖుఆదికా ఇమా చతస్సో పరిసా నామ. భిక్ఖనసీలతాదీహి భిక్ఖు. "ఉద్దిస్స అరియా తిట్ఠన్తి, ఏసా అరియాన యాచనా"తి [జా॰ ౧.౭.౫౯] హి వుత్తం. **భిక్ఖ** యాచనే, రూ. **యోమ్హి భిక్ఖూ. ఈనీ**పచ్చయే భిక్ఖునీ, **యోస్స** లోపో. రతనత్తయముపగన్త్వా ఆసయన్తీతి **ఉపాసకా,** ణ్వు, **ఆస** ఉపవేసనే. **ఇత్తే ఉపాసికాయో.** ఏత్థ చ పబ్బజ్జాసామఞ్ఞతో, లిఙ్గసామఞ్ఞతో చ సామణేరా భిక్ఖూసు, సామణేరియాదయో, చ భిక్ఖునీసు సఙ్గహితా, తతో, అవసేసా పన సబ్బేపి దేవమనుస్సాదయో ఇత్థిపురిసవసేన ద్వే కోట్ఠాసే కత్వా లిఙ్గసభాగవసేన ద్వీసు సఙ్గహితా, బ్రహ్మానో పన లిఙ్గాభావేపి పురిససణ్ఠానత్తా పురిసేసు సఙ్గహితా, తథా పణ్డకాపి, ఉభతోబ్యఞ్జనేసు పన పురిసఉభతోబ్యఞ్జనం పురిసేసు, ఇత్థిఉభతోబ్యఞ్జనం ఇత్థీసు సఙ్గహితన్తి వేదితబ్బం.

ఏవం చతూహి కోట్ఠాసేహి పరిసం దస్సేత్వా అట్ఠహిపి దస్సేతుమాహ "**అథవే**"చ్చాది. తస్సత్థో – పరిసా నామ అట్ఠ సియుం, కేసం వసేనా'ట్ఠ సియుం? తావతింసానం **ద్విజానం** బ్రాహ్మణానం **ఖత్తానం** ఖత్తియానం మారస్స గహపతిస్స సమణానం చాతుమహారాజికానం బ్రహ్మానఞ్చ వసేనాతి ఇమా చా'ట్ఠపరిసా పాకటవసేన, సేట్ఠవసేన చ వుత్తాతి న ఏత్థ పుబ్బే వియ సబ్బా సఙ్గహితా, తావతింసాదికా హి పాకటవసేన వుత్తా, సమణా పన పాకటవసేన, సేట్ఠవసేన చ వుత్తా.

౪౧౭. గాయత్తి నామ యస్స చతూసు పాదేసు పటిపాదం ఛళక్ఖరాని సన్తి, సా పముఖమాది యస్స ఉట్ఠాదీనం పాయేనానుపయోగత్తా గాయత్తిపముఖం ఛన్దం నామ. గాయతేతి **గాయత్తి, గే** సద్దే, త్తి, ఏ అయ. వజ్జం ఛాదయతీతి **ఛన్దం, ఛద** సంవరణే, వుత్తఞ్హి **పజ్జవివేకే బుద్ధగుత్తేన** భిక్ఖునా –

> "ఉట్ఠ'మచ్చుట్ఠకం మజ్ఝం, పతిట్ఠా సుప్పతిట్ఠకా;
> పాయో పయోగబాహ్యత్థా, అభబ్బత్తా చ నేరితా"తి.

యం పన చతువీసక్ఖరవన్తం, వేదానం ఆదిభూతఞ్చ గాయత్తి వియ ఛన్దానం నాపి చతుప్పదం, అథ ఖో తిపదమేవ సియా, సా సావిత్తి నామ, **సావిత్తి**సద్దో గాయత్తిపరియాయోప్యత్థి, "సావిత్తి ఛన్దసో ముఖం" [మ॰ ని॰ ౨.౪౦౦; సు॰ ని॰ ౫౭౩], "గాయత్తి తు చ సావిత్తీ"తి చ వుత్తత్తా. ఇధ పన భేదేన వుత్తం, యథా "బుద్ధం సరణం గచ్ఛామి, ధమ్మం సరణం గచ్ఛామి, సఙ్ఘం సరణం గచ్ఛామీ"తి. సవితుస్స ఇసినో అయం వాచా **సావిత్తి,** ఇణ.

౪౧౮. హబ్యం దేవతాత్థమన్నం, తస్స పాకే తదాధారే థాల్యాదిమ్హి **చరు,** తత్థ ఠితత్తా ఉపచారేన హబ్యమ్పి చరు, **చరతిస్మా** ఉ, చరు పుమే. "హబ్యపాకే చరు పుమా"తి [అమర ౧౭.౨౨] హ్యా**మరకోసే. హోమదబ్బియం** హోమకమ్మని హబ్యన్నాదీనముద్ధరణత్థం కతాయం కటచ్ఛయం **సుజా,** ఇత్థీ, హబ్యన్నాదీనం సుఖగ్గహణత్థం జాయతీతి **సుజా.**

ద్వయం ఖీరన్నే, దేవన్నత్తా పరమం అన్నం. పాతబ్బస్స, అసితబ్బస్స చాతి ద్విన్నమ్పి భావానం సమ్భవతో పాయాసో, **ఆ**కారన్తానమాయో. పాయసోప్యత్ర. ద్వయం దేవన్నే. **హు** దానే, ణ్యో. **ఇమ్హి హవి,** నపుంసకే.

౪౧౯. ధూణాయం యఞ్ఞధమ్భే యూపో. బేలువో వా ఖాదిరో వా. ఆలమ్భపసుబన్ధనేయట్ఠి, సమత్తయఞ్ఞో వా యం యట్ఠిమారోపయతి, స **యూపో** [యూప... యఞ్ఞీయపసుబన్ధనకట్ఠభేదే... యాగసమత్తిచిహ్నార్త్థే ధమ్భే చ (వాచస్పతి)], **యు** మిస్సనే, పో, దీఘాది. **ధు** అభిత్థవే, ణో, దీఘాది. యం కట్ఠం కట్ఠన్తరేనా'గ్గినిప్ఫాదనత్థం ఘంసతే, తస్మిం నిమ్మన్థ్యదారుమ్హి అరణీ, **అర** గమనే, అణి, ఈమ్హి **అరణీ.**

గాహపచ్చాదయో తయో అగ్గయో. గహపతినా సంయుత్తో **గాహపచ్చో**, అగ్గి, ణ్యో. తంయోనియంరేవాహవనీయో హుతబ్బగ్గిఆహవనమరహతీతి **ఆహవనీయో.** దక్ఖిణగ్గి పన తంయోని అఞ్ఞయోనిపి. దక్ఖిణం దేయ్యధమ్మం అగ్గన్తి విస్సజ్జన్త్యస్మిన్తి **దక్ఖిణగ్గి, అగ్గ** దానే, దానం అగ్గీయతి దీయత్యస్మిన్తి దానగ్గం, "పరివేసనట్ఠాన"న్తి [అ॰ ని॰ టీ॰ ౩.౯.౨౦] హి **అఙ్గుత్తరనికాయటీకా.** ఏత్థ చ గాహపచ్చగ్గాదీనం తిణ్ణం విప్పటిపజ్జన్తానం వినాసహేతుభావతో అగ్గితాదట్ఠబ్బా. **సత్తకనిపాతఅఙ్గుత్తరనికాయట్ఠకథాయం** పన –

ఆహునం వుచ్చతి సక్కారో, ఆహునం అరహన్తీతి ఆహునేయ్యా, మాతాపితరో, మాతాపితరో హి పుత్తానం బహూపకారతాయ ఆహునం అరహన్తి, తేసు విప్పటిపజ్జమానా పుత్తా నిరయాదీసు పవత్తన్తి, తస్మా కిఞ్చాపి మాతాపితరో నానుదహన్తి, అనుదహమానస్స పన పచ్చయో హోతీతి అనుదహనట్ఠేనేవ "ఆహునేయ్యగ్గీ"తి వుచ్చతి. యో మాతుగామస్స సయనవత్థాలఙ్కారాదిఅనుప్పదానేన బహూపకారో, తం అతిచరన్తో మాతుగామో నిరయాదీసు నిబ్బత్తతి, తస్మా సోపి పురిమనయేనేవ అనుదహనట్ఠేన "గహపతగ్గీ"తి వుత్తో. "దక్ఖిణేయ్యగ్గీ"తి ఏత్థ పన "దక్ఖిణా"తి చత్తారో పచ్చయా, భిక్ఖుసఙ్ఘో దక్ఖిణేయ్యో, సో గిహీనం తీసు సరణేసు, పఞ్చసు సీలేసు, దససు సీలేసు, మాతాపితుపట్ఠానే, ధమ్మికసమణబ్రాహ్మణుపట్ఠానేతి ఏవమాదీసు కల్యాణధమ్మేసు నియోజనేన బహూపకారో, తస్మిం మిచ్ఛాపటిపన్నో గిహీ భిక్ఖుసఙ్ఘం అక్కోసిత్వా నిరయాదీసు నిబ్బత్తతి, తస్మా సోపి పురిమనయేనేవ అనుదహనట్ఠేన

"దక్ఖిణేయ్యగ్గీ"తి వుత్తో. కట్ఠతో నిబ్బత్తో పాకతికోవ అగ్గి కట్ఠగ్గి నామాతి [అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౭.౪౬] వుత్తో.

౪౨౦. సిలోకో దానే. **హా** చాగే, ణో, ద్విత్తచత్తగత్తాని, **చజ** హానిమ్హి వా. **సజ** విసగ్గే, విసగ్గో దానం, **ఉపుబ్బో సజ** విసజ్జే, ణో, పుబ్బే **వాగమో, వోసగ్గో. దిస** అతిసజ్జనే, అతిసజ్జనం దానం, పటో'ధనఞ్చ, ఇహ దానం **పదేసనం. సణ** దానే, యు. **తర** ప్లవనతరణేసు, మచ్ఛేరసోతాతిక్కమనమేత్థ తరణం. **హా** చాగే, చురాది, తో, **యాలోపో, భూవాదిమ్హి** పన "ఆకారన్తానమాయో"తి ఆయో, **విహాయితం. వజ్జ** వజ్జనే, సబ్బత్ర భావసాధనం. ఉపసగ్గవిసేసేనేతే దానత్థాభిధాయినో. ఫస్సనం, పతిపాదనంప్యత్ర.

౪౨౧. సేట్ఠధనస్స, పుత్తానం, దారానం, రజ్జస్స, అఙ్గానఞ్చ వసేన పఞ్చమహాపరిచ్చాగో వుత్తో. తత్ర **సేట్ఠధనం** సేతహత్థాదిరతనం. **పుత్తా** ఓరసా, అథ వా పుత్తధీతరో. **దారో** పతిబ్బతా పియభరియా. **రజ్జం** పకతిరజ్జం, తదుట్ఠితో వా ఆయో. **అఙ్గం** చక్ఖాది. మహన్తేహి ఉత్తమపురిసేహేవ కతో, మహన్తానం వా పరిచ్చాగో **మహాపరిచ్చాగో,** మహత్థం వా బుద్ధభావత్థం కతో పరిచ్చాగో **మహాపరిచ్చాగో,** కాపురిసేహి దుక్కరత్తా మహన్తో వా సేట్ఠో పరిచ్చాగో **మహాపరిచ్చాగో.**

౪౨౨. దానపారమీఆదికానం తిస్సన్నం పారమీనం వసేన అసాధారణదానవత్థుం దస్సేత్వా సాధారణదానవత్థుం దస్సేతుమాహ "**అన్నం పాన**"మిచ్చాది. తత్ర **అన్నం** పానవజ్జితం యం కిఞ్చి ఖాదనీయాదికం. **పానం** పాతబ్బం ఉదకాది.

యానం హత్థ్యాది అన్తమసో ఉపాహనం ఉపాదాయ గమనసాధనం. **మాలా** మాల్యం, పుప్ఫఞ్చ. **విలేపనం** ఛవిరాగకరణం, విభూతో సుగన్ధో వా. **గన్ధో** తదఞ్ఞగన్ధో. **సేయ్యా** మఞ్చాది, **సేయ్యా**గ్గహణేన చేత్థ ఆసనమ్పి గహితం. **పదీపేయ్యం** పదీపస్స హితం యం కిఞ్చి తేలాది, ఇమే దస దానవత్థూ నామ సియుం. దీయన్తే యాయాతి **దానం.** తస్స వత్థు కారణం, తదుప్పత్తియా ఉప్పజ్జనతోతి **దానవత్థు,** దాతబ్బం వా దానం, అన్నాది, తదేవ వత్థు. ఏతాని పన దస దానవత్థూని సుత్తన్తనయేన కథితాని. వినయాభిధమ్మనయవసేనాపి పన కథేతబ్బాని, రూపాదిఛళారమ్మణదానవసేన హి అభిధమ్మే ఛ దానవత్థూని ఆగతాని, వినయే చీవరపిణ్డపాతభేసజ్జసేనాసనవసేన చత్తారి ఆగతాని. తత్థేవమాచరియా వదన్తి "సుత్తన్తనయదానతో వినయదానమేవ మహప్ఫలం, కస్మా? అన్నాదిదానమత్తవసేనేవ యస్స కస్సచి దుస్సీలాదికస్స దాతబ్బన్తి అనుజానిత్వా పిణ్డపాతాదికప్పియవోహారవసేన సీలవన్తాదికస్సేవ చ దాతబ్బన్తి అనుఞ్ఞాతత్తా. సామఞ్ఞదానతో హి విసేసదానమేవ మహప్ఫలం, తతోపి అభిధమ్మనయదానమేవ మహప్ఫలం, కస్మా? రూపాదీసు పరమత్థవసేనేవ అభినివిసిత్వా దానవసేన తతోపి అతిసయదానత్తా"తి. మయం పన సుత్తన్తనయదానం వా హోతు వినయాభిధమ్మనయదానం వా, యం ఖేత్తాదితివిధసమ్పదాయుత్తం, తమేవ మహప్ఫలం కరోతీతి వదామ.

౪౨౩. **తదహే** మతదివసే మతత్థం యం పిణ్డపాతజలాఞ్జల్యాదిదానం, **ఏతం** దానం దేహ ఉద్దే భవం **ఉద్ధదేహికం** నామ. పితరం ఉద్దిస్స జలాఞ్జలిసువణ్ణాదిదానం **నివాపో, వప** బీజసన్తానే, ణో. కాలపత్తాదినియమేన **రాజమత్తణ్డవిసోత్త**రాదిసత్థతో విహితం, **తంవ** తమేవ పితుదానం సమణబ్రాహ్మణభోజనాది **సద్ధం** నామ, సద్ధా అస్స దానస్సత్థీతి, ణో. **సత్థతో**తి హేతుమ్హి అవధ్యత్థవత్తిచ్ఛాయ పఞ్చమీ.

౪౨౪. చతుక్కం గేహాగతే. **అత** సాతచ్చగమనే, ఇథి, **అతిథి,** "అతిథి ద్వీసూ"తి **తికణ్డసేసే** [తికణ్డసేస ౨.౭.౯]. ఇత్థియం **అతిథీ** చ. ఆగచ్ఛతీతి **ఆగన్తు,** తు. ఆహునం వుచ్చతి గేహాగతానం దాతబ్బభత్తాది, తం పటిగ్గణ్హితుం అరహతీతి **పాహునో. విస** పవేసనే, ఆవేసనం ఆవేసో, తమరహతీతి **ఆవేసికో.** అత్యాగతోప్యత్ర. గన్తుమిచ్ఛతీతి **గమికో,** ఇకో. ద్వయం పూజితపుప్ఫదబ్బక్ఖతాదిమ్హి. **అగ్ఘ** పూజాయం, అ. ణ్యమ్హి **అగ్ఘియం,** అగ్ఘయమ్పి. అగ్ఘతో వా తదత్థియే ఇయో.

౪౨౫. పాదత్థే [పాదద్ధే (క.)] ఉదకాదిమ్హి **పజ్జం.** పదస్స హితం **పజ్జం. ఆగన్త్వా**దయో **పజ్జ**పరియన్తా సత్త సద్దా తీసు లిఙ్గేసు.

ఛక్కం పూజాయం. **చి** చయే,తి. **అచ్చ** పూజాయం, యు. **పూజ** పూజాయం, ఇత్థియమతి అ. **హర** హరణే, **ఉపపుబ్బో హర** పూజాయం, ణో, **ఉపహారో,** పుమే. **బల** పాణనపూజాసంవరణేసు, ఇ, **బలి** ద్వీసు. **మాన** పూజాయం, యు. నమస్సాప్యత్ర, **నమస్స** పూజాయం, ఇత్థియం అ.

౪౨౬. చతుక్కం వన్దనాయం. **నమస్స** వన్దనే, పుబ్బేవ, **నము** నమనే వా, **స్స**పచ్చయో. **నమో** కరణం **నమక్కారో,** ణో. **నమో**తో ఛట్ఠీలోపో, "లోపఞ్చ తత్రాకారో"తి **ఓ**కారలోపే **అ**కారాగమో, అథ వా నమనం నమో, తస్స కరణం **నమక్కారో, రహో**సద్దో వియ హి **నమో**సద్దోత్ర ద్విధా వత్తతి. ఏకో **అ**కారన్తో సలిఙ్గో, ఏకో అలిఙ్గో **ఓ**కారన్తోతి. **వన్ద** అభివాదనథుతీసు, యు, **వన్దనా,** నలోపే, దీఘే చ **అభివాదనం.**

తికం పత్థనామత్తే. **అత్థ** యాచనాయం, యు, **పత్థనా.** అత్థనాపి. **ఠా** గతినివత్తిమ్హి. **పనిద్వయపుబ్బో** పత్థనాయం, యు, **ణత్తం, ధత్తం. ఇమ్హి పణిధి.** అయం **పురిసే** పుల్లిఙ్గే. యాచనాప్యత్ర.

౪౨౭. సక్కారపుబ్బఙ్గమం కత్వా గరుఆదీనం ఆరాధనీయానం క్వచి అత్థే నియోజనం పత్థనావిసేసో **అజ్ఝేసనా, ఇస** గవేసనే, **ఇస** గతిహింసావదానేసువా, యు, **అజ్ఝేసనా,** యథా "దేసేతు భగవా ధమ్మం, దేసేతు సుగతో ధమ్మ"న్తి [మహావ. ౮].

౪౨౮. చతుక్కం అనుస్సరణే. **ఏస** గవేసనే, **యాగమే పరియేసనా. తిమ్హి పరియేట్ఠి. గవేస** మగ్గనే.

తికం ఆరాధనీయస్స చిత్తానుకూలే. **ఆస** ఉపవేసనే, యు, **ఉపాసనం. సు** సవనే. సోతుమిచ్ఛా **సుస్సూసా,** "భుజఘసహరసుపాదీహి తుమిచ్ఛత్థేసూ"తి **సపచ్చయో,** ద్విత్తాది, **సుస్సూసా, సా** ఇత్థీ. **చరతితో** భావే ణ్యో, **పారిచరియా.**

౪౨౯. తికం తుణ్హీభావే. మునినో కమ్మం **మోనం,** ణో. **తుహ** అదనే, ణ్హపచ్చయో, హలోపో చ, తుణ్హో మోనమేతస్సత్థీతి తుణ్హీ, తస్స భావో **తుణ్హీభావో,** అతుణ్హస్స వా తుణ్హీభవనం **తుణ్హీభావో,** అథ వా తోహతీతి తుణ్హీ, **తుహ** అదనే, అదనం హింసా, **ణీ**పచ్చయో, వణ్ణవిపరియయో, తుణ్హినో భావో **తుణ్హీభావో.**

పఞ్చకం అనుక్కమే. పతిరూపేన పతనం **పటిపాటి, పత** గమనే, ఉభయత్రాపి **తస్స టో,** ఇ. **సా** ఇత్థీ. అనురూపో కమో, కమో ఏవ వా **అనుక్కమో.** పరి అనతిక్కమేన అయనం పవత్తనం **పరియాయో.** పుబ్బస్సానురూపా **అనుపుబ్బీ,** నదాది. అయం అపుమే. అనుపుబ్బమ్పి. **కము** ఇచ్ఛాకన్తీసు, ణో.

౪౩౦. తికం సీలే. **తప** సన్తాపే. కిలేసే తాపేతీతి **తపో,** అ. **యము** ఉపరమే, ఉపరమో విరమణం, భావే ణో . **సి** బన్ధనే, సినోతి చిత్తమేతేనాతి **సీలం,** లో, **సీల** సమాధానే వా, సమాధానం కుసలానం ధమ్మానం అధిట్ఠానభావో. **సీల** సమాధిమ్హి వా, సమాధిరత్ర కుసలానం ధమ్మానం అబ్భుపగమో, అఞ్ఞత్ర సీలే తుపచారా, అథ వా అత్తానం, పరఞ్చ నిరయాదీసు తాపేతీతి **తపో.** కుసలధమ్మతో సంయమనం విరమణం **సంయమో,** సమాధానఞ్చాత్రాకుసలధమ్మవసేనేవాతి అయం అఞ్ఞత్ర సీలే నిబ్బచనం.

సత్థవిహితో నియమో వతం. "మన్తనాయం పటిఞ్ఞాయం, నియమో నిచ్ఛయే వతే"తి **రభసో.** తఞ్చ వతం ఉపవాసాదిలక్ఖణం పుఞ్ఞముచ్చతే. "సీలం చారిత్తం వారిత్తముపవాసాదిపుఞ్ఞక"న్త్య**మరమాలా. ఆది**నా అక్ఖారలవణాసనాది [అఖాదనాభోజనాది (క.)]. ఏత్థ చ **తపా**దయో ముఖ్యవసేన కుసలసీలే వత్తన్తి, రూళ్హీవసేన అకుసలసీలేపి. **నియమాదయో** ముఖ్యవసేన అకుసలసీలే వత్తన్తి, రూళ్హీవసేన కుసలసీలేతి అయం సీలబ్బతానం విసేసో. **యము** ఉపరమే. **వతు** వత్తనే, వత్తనఞ్చేత్ర చరణం, సమాధానం వా. **వా** పుల్లిఙ్గేపి.

ద్వయం మరియాదాతిక్కమే. **కము** పదవిక్ఖేపే, విరూపో అతిక్క మో **వీతిక్కమో.** మరియాదాతిక్కమో ఆచారో **అజ్ఝాచారో.** కాయవివేకాదయో తయో ఏత్థ **వివేకో. విచ** వివేచనే, పుథభావే చ, భావే ణో, ద్విత్తాది. పుథు విసుంభూతో గణాదీహి అత్తా సరీరం మనో సభావో చ ఏతేసన్తి పుథుగత్తా, తేసం భావో **పుథుగత్తతా** [పుధగత్తతా (క.)] కాయవివేకాదయో, మజ్ఝే **గా**గమో. "ఏవంసరూపోయం పురిసో, ఏవంసరూపా వా అమ్హేపి నేసం పకతి"రితి పకతిపురిసానం

విభాగేన ఞాణవివేకో. అత్తా బుద్ధి, సో పుథుభావేన యస్స, తబ్భావో పుథుగత్తతాత్యఞ్ఞో. అఞ్ఞతో విలక్ఖణస్స భావో పుథుగత్తతాత్యఞ్ఞో.

४३०. ఖుద్దానుఖుద్దకం చూళవత్తం, మహావత్తఞ్చ, వత్తపటిపత్తి వా "ఆభిసమాచారిక"మిత్యుచ్చతే, అభిసమాచారే ఉత్తమసమాచారే భవం **ఆభిసమాచారిక**న్తి కత్వా, **తదఞ్ఞం** ఖుద్దానుఖుద్దకతో అఞ్ఞం పాతిమోక్ఖసంవరసీలాదికం సీలం బ్రహ్మచరియస్సారియమగ్గస్స ఆదిమ్హి తదత్థాయ చరితబ్బత్తా **ఆదిబ్రహ్మచరియ**మిత్యుచ్చతే.

४३१. పాపేహి అకుసలధమ్మేహి ఉపావత్తో [ఉపావుతో (క.)] అనావుతో విగతో సబ్బన్నపానభోగాదీహి వివజ్జితోవ హుత్వా గుణేహి సీలాదీహి సద్ధిం యో **వాసో** వసనం ధమ్మనమత్థి, సో "ఉపవాసో"తి విజానితబ్బో. **వసు** థమ్భే, దివాది, ఉపవసనం **ఉపవాసో,** ణో, విగతో, ఉపేతో చ వాసోతి వా **ఉపవాసో.**

४३३. పఞ్చద్ధం భిక్ఖుమ్హి. తపో కమ్మమస్సత్థీతి **తపస్సీ, తపాది**తో సీ, ద్విత్తం. భయదస్సనసీలో **భిక్ఖు,** రూ, రస్సో. సమేతీతి **సమణో,** యు. పబ్బజా సఞ్జాతా యస్సాతి **పబ్బజితో,** సఞ్జాతత్థే ఇతో, సేట్ఠత్తం వజతీతి వా **పబ్బజితో, వజ** గమనే, తో. తపోకమ్మం ధనం యస్సాతి **తపోధనో.**

ద్వయం మోనబ్బతే. వాచతో యమతీతి **వాచంయమో,** నిగ్గహీతాగమో, రస్సో చ. మోనమస్సత్థీతి **ముని,** రస్సో, ఓస్సు. ద్వయం అభుసోపవాసనబ్రహ్మచరియాదియుత్తే. తపోయోగా **తాపసో,** సణ. **ఇస** గవేసనే, ఇ, **ఇసి, ఇస** గతియం వా, ఞాణస్స, సంసారస్స వా పారం గమనతో **ఇసి,** ఇ. పారికఙ్ఖీప్యత్ర, పారమస్సత్థీతి పారీ, బ్రహ్మఞాణం, తం కఙ్ఖతీతి **పారికఙ్ఖీ.**

४३४. ద్వయం జితిన్ద్రియగణే. యేసం సంయతా ఇన్ద్రియానం గణా, తే యతినో, వసినో చ నామ. యతం ఇన్ద్రియసంయమో నిచ్చమేతేసమత్థీతి **యతినో,** ఈ. యతయోపి, **యత** పయతనే, ఇ. **వస** పాగుఞ్ఞే, వసో యేసమత్థీతి **వసినో,** ఈ.

తికం ధమ్మసేనాపతిమ్హి. సారీ నామ బ్రాహ్మణీ, తస్సా పుత్తో **సారిపుత్తో.** తుస్సన్త్యస్మిం అత్థసిద్ధితోతి తిస్సో, సో, తుస్స చ. పూజితో తిస్సో **ఉపతిస్సో,** అథ వా "తిస్సో"తి వా "ఫుస్సో"తి వా "ఉపతిస్సో"తి వా దహరకాలే మాతాపితూహి యదిచ్ఛాయ గహితం నామం, "సారిపుత్తో"తి మాతువసేన, "ధమ్మసేనాపతీ"తి పన అరియభావప్పత్తే సమ్మాసమ్బుద్ధేన గహితం నామం. కుసలధమ్మా వుధేహి కామాదికా అకుసలధమ్మసేనా జితా యేసం ధమ్మసేనా, అనేకకోటిసతసహస్ససఙ్ఖ్యా భగవతో సావకసఙ్ఘా, తేసం పతి నాయకట్ఠేన **ధమ్మసేనాపతి.**

४३५. ద్వయం భగవతో వామపస్సట్ఠే మహామోగ్గల్లానే. కులే జాయతీతి కోలికో, సో ఏవ **కోలితో.** మోగ్గల్లిబ్రాహ్మణియా అపచ్చం **మోగ్గల్లానో,** ణానో. ద్వయం అరియసామఞ్ఞో. కిలేసారయో హనతీతి అరహో, సో ఏవ **అరియో, అర** గమనే వా, అరతి అధిగచ్ఛతి మగ్గఫలధమ్మేతి **అరియో,** ణ్యో. అధిగచ్ఛిత్థాతి **అధిగతో,** తో.

అసేక్ఖస్స గహితత్తా "సోతాపన్నాదికా"తి ఏత్థాదినా ఛళేవ పుగ్గలా సఙ్గహితా, తేన సోతాపత్తిమగ్గట్ఠాదయో సత్త సేక్ఖా, ఏకో అరహా అసేక్ఖాతి సిద్ధం. తీహి సిక్ఖాహి యుత్తతాయ **సేక్ఖా,** కకారలోపేన "సేఖా, అసేఖా"తిప్యత్థి. ద్వయం అనధిగతే.

అరియేహి పుథు విసుంభూతో జనో **పుథుజ్జనో**, పుథు వా నానాకిలేసే జనేతీతి **పుథుజ్జనో.**

౪౩౬. ద్వయం అగ్గఫలే. పఠమమగ్గాదీహి దిట్ఠమరియాదమనతిక్కమిత్వా జానితబ్బాతి **అఞ్ఞా**, రస్సో, రూపరాగాదీనం వా పఞ్చుద్ధమ్భాగియానం సంయోజనానం ఓధివసేన మారణతో **అఞ్ఞా**, మరియాదత్థో చేత్థ **ఆ**కారో, **ఞా** మారణతోసననిసానేసు, ఇత్థియమతి అ. అరహతో భావో **అరహత్తం**, భావే త్తో, భావోత్ర అభిధానబుద్ధీనం పవత్తియా నిమిత్తం, తఞ్చ దువిధం బ్యుప్పత్తిపవత్తినిమిత్తవసేన. తత్ర విసేసేహి క్రియాపకతిపచ్చయాదీహి ఉప్పజ్జతీతి **బ్యుప్పత్తి, గో**ఆదిసద్దసరూపం, తస్సా నిమిత్తం **బ్యుప్పత్తినిమిత్తం**, క్రియాపకతిపచ్చయాదయో, వివిధం వా **గో**ఆదిసద్దసరూపం ఉప్పాదేతీతి **బ్యుప్పత్తి**, సా ఏవ నిమిత్తం, యథావుత్తా క్రియాదయోయేవ. పవత్తయతి తత్థ తత్థ అత్థే పయోజయతీతి **పవత్తి, గో**ఆదికో సద్దో, తస్స నిమిత్తం **పవత్తినిమిత్తం**, జాతిక్రియాగుణదబ్బనామాని. తత్ర బ్యుప్పత్తినిమిత్తం సద్దసరూపుప్పత్తియా కారణం, పవత్తినిమిత్తం పన సద్దప్పయోజనస్స కారణన్తి అయమేతేసం సఙ్ఖేపతో లక్ఖణవిసేసో.

ద్వయం చేతియే. **థు** అభిత్థవే, పో, దీఘాది. **చిత** పూజాయం, చేతితబ్బం పూజేతబ్బన్తి, ణ్యో, **చేతియం.** ఏత్థ చ **థూప**సద్దో సముఖేపి, **చేతియ**సద్దో పన ముఖరహితేయేవ వత్తతి. “చేతియమాయతనే బుద్ధ-బిమ్బే చోద్దిస్సపాదపే”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౨.౭ బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౨.౭] **రుద్దో.**

ద్వయం ఆనన్దే. ధమ్మో పరియత్తి, సోవ భణ్డం ధనం సుఖదాయకతో, తస్స అగారం ఠపనట్ఠానం గేహం, తబ్భావే తిట్ఠతీతి **ధమ్మభణ్డాగారికో**, ఇకో. **నన్ద** సమిద్ధియం. ఇమే ద్వే సద్దా **సమా** సమానత్థా.

౪౩౭. ద్వయం విసాఖాయం సేట్ఠిధీతరి. వివిధా బహుకా పుత్తనత్తపనత్తాదికా సాఖా యస్సా సా **విసాఖా.** మిగారస్స సేట్ఠినో మాతుట్ఠానియత్తా **మిగారమాతా.**

ద్వయం అనాథపిణ్డికసేట్ఠిమ్హి. సున్దరో అత్తా యస్స **సుదత్తో**, సున్దరం దత్తం దానమస్స వా **సుదత్తో**, ఇదమస్స దహరకాలే పవత్తం నామం. అనాథానం పిణ్డం దదాతీతి **అనాథపిణ్డికో**, ఇదమస్స క్రియానామం.

౪౩౮-౪౩౯. భిక్ఖుఆదయో ఏతే పఞ్చ సహధమ్మికా. సహ ఏకతో ధమ్మం చరన్తీతి **సహధమ్మికా.**

పత్తాదయో అట్ఠ పరిక్ఖారా ఉక్కట్ఠవసేన వుత్తా, మజ్ఝిమవసేన పన కత్తరదణ్డోపి తేలనాళిపీతి దస పరిక్ఖారా వత్తబ్బా, ఓమకవసేన ఛత్తమ్పి ఉపాహనాపీతి ద్వాదస పరిక్ఖారా చ వత్తబ్బా.

౪౪౦. ద్వయం సామణేరే. సమణస్సాపచ్చం **సామణేరో.** సమణలిఙ్గాచారత్తా “సమణోయ”న్తి ఉద్దిసితబ్బోతి **సమణుద్దేసో. దిసీ** ఉచ్చారణే.

తికం అచేలకే. దిసా ఏవ అమ్బరం వత్థం, న పకతివత్థమేతస్స **దిగమ్బరో, సస్స గో.** నత్థి చేలం వత్థమేతస్స, సమాసన్తే కో. చతూహి గన్థేహి బన్ధనీయత్తా **నిగణ్ఠో, నిసద్దో** బన్ధనే. ద్వయం జటావతి. జటం యస్సత్థి **జటిలో**, ఇలో. జటం ధారేతీతి **జటాధరో.**

౪౪౧. కుటిసకాదికా చతుత్తింస లద్ధియో పరసమయానమాగమతో గహేతబ్బా, తథా ద్వాసట్ఠి దిట్ఠియో బ్రహ్మజాలసుత్తన్తతో. **ఇతీ**తి పరిసమాపనత్థో. **ఏతే**తి నిదస్సనత్థో. ఏతే ఛన్నవుతిలద్ధియో తణ్హాపాసం, దిట్ఠిపాసఞ్చ డేన్తి పవత్తేన్తీతి **పాసణ్డా**తి **సమ్పకాసితా** కథితా. "ఇతి ఛన్నవుతి ఏతా"తిపి పాఠో.

౪౪౨. తికం సుచిమ్హి. **పు** పవనే, తో. ద్విత్తాది. **యత** పయతనే, తో. దీఘాది. ద్వయం చమ్మని. చరితం తన్తి **చమ్మం, చర**తిమ్హా మన, **చము** అదనే వా, మన. **అజ** గమనే, యు, ఇనో వా.

ద్వయం దన్తకట్ఠే. దన్తే పునాతి సోధేతి యేనాతి **దన్తపోనో,** యు. దన్తపోణోపి. దన్తసోధనత్థం కట్ఠం **దన్తకట్ఠం.** ద్వయం రుక్ఖత్తచే. **వక్క** తచే, అలో. **తర** తరణే, ఇతో, సకత్థే కో.

౪౪౩. ద్వయం భాజనసామఞ్ఞే. పతతి యత్థ సో **పత్తో, పత** గతియం, తో. **పా** రక్ఖణే,తి.

ద్వయం కుణ్డికాయం. కస్స జలస్స మణ్డో పసన్నభావో కమణ్డో, తం లాతీతి **కమణ్డలు,** ఉ. **కుడి** రక్ఖణే, సకత్థే కో. కత్తరస్స జిణ్ణస్స ఆలమ్బనయట్ఠి.

౪౪౪. యం "పాణాతిపాతా వేరమణీ"తిఆది బ్రహ్మచరియకమ్మం **నిచ్చం** యావజీవమవస్సమ్భావేన, తం **దేహసాధనాపేక్ఖం** సరీరేనేవ సాధనమపేక్ఖతే, న బాహిరేన సాధనం, అయం యమో నామ, **యము** ఉపరమే.

> "సరీరసాధనాపేక్ఖ-నిచ్చకమ్మమయే యమే;
> సంయమే యమరాజే చ, యమకే తు యమం తిసూ"తి [అమర ౧౭.౩౮].

రుద్దో.

యం పనాగన్తునా సుక్కపక్ఖాదివసేన అనిచ్చం నియమితకాలముపవాసాదికం కమ్మం, అయం నియమో, కాలాదివసేన నియమితబ్బోతి **నియమో, యము** ఉపరమే. "మన్తనాయం పటిఞ్ఞాయం, నియమో నిచ్ఛయే వతే"తి **రుద్దో.**

బ్రాహ్మణవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪౪౫. ద్వయం వేస్సే. **విస** పవేసనే, సో. **ఇయాన**పచ్చయే **వేసియానో.** ఊరుజో, అరియోప్యత్ర.

పఞ్చకం కసిఆదిజీవికాయం. **జీవ** పాణధారణే, యు. సబ్బత్ర భావే పచ్చయో, కరణేత్యేకే. **వత** వత్తనే,తి, అస్సు, ణ్వమ్హి **జీవికా.** వుత్తీనం సరూపప్పకారే దస్సేతి. ద్వయం కసికమ్మే. కసనం కసి, సా ఏవ కమ్మం **కసికమ్మం. కస** విలేఖనే, ఇ, **కసి.**

౪౪౬. ద్వయం వాణిజ్జే. వణిజానం కమ్మం **వాణిజ్జం, వణిజ్జా** చ. ద్వయం పసుపోసనే. గున్నం రక్ఖా **గోరక్ఖా.** పసూనం గోమహింసాదికానం పాలనం పోసనం చికిచ్ఛాది పసుపాలనం వుత్తం సరూపం, వుత్తప్పకారా చ ఇతి వేస్సస్స **వుత్తియో** వుత్తికారణా తిస్సో భవన్తి కసికమ్మాదిప్పకారేన.

తికం గిహిమ్హి. గహేా గేహా, పఞ్చకామగుణే వా భవవసేన తిట్ఠతీతి **గహట్ఠో.** అగారే గేహే వసతీతి **అగారికో,** గహమేతస్సత్థీతి **గిహీ,** అస్సి, రస్సో చ.

౪౪౭. ద్వయం కసిబలే. ఖేత్తేనాజీవతి. కసతీతి **కస్సకో,** ణ్వు. ద్వయం ఖేత్తే. బీజాని ఖిపన్త్యస్మిన్తి **ఖేత్తం, ఖిప** పేరణే, తో, ఖిత్తం తాయతీతిపి **ఖేత్తం, ఖి** నివాసగతీసు వా, త, త్రణ, **ఖేత్తం, ఖేత్రం. క్లేద, క్లిద** అల్లభావే, **లలోపో,** క్లేదీయతీతి **కేదారం,** కే జలే సతి దారో విదారణమస్సాతి వా **కేదారం,** సఞ్ఞాసద్దత్తా సత్తమియా న లోపో, వాపోప్యత్ర, వప్పతే యస్మిన్తి **వాపో,** ణో.

ద్వయం మత్తికాఖణ్డే. **లేడ్డ** సఙ్ఘాతే, ఉ, **లేడ్డు.** పుమే **ఉత్తో** కథితో. "లేడ్డవో పుమే"త్య [అమర ౧౯.౧౨] **మరకోసే.** ద్వయం ఖణిత్తియం. ఖఞ్ఞతే యాయ, సా **ఖణిత్తి, ఖను** అవదారణే,తి, ణత్తం, ఉస్సి. అవదారీయతే యేన **అవదారణం, దర** విదారణే, యు.

౪౪౮. తికం దాత్తే. దన్తి లునన్త్యనేనాతి **దాత్తం, దా** లవనే, తో. దాత్రమ్పి. **లూ** ఛేదనే, **లవిత్తం, అసు** ఖేపనే. **అసితం,** సబ్బత్ర కరణే పచ్చయో.

తికం పాజనదణ్డే. **తుద** బ్యథనే, ణో, **పతోదో.** తపచ్చయే **తుత్తం. అజ** ఖేపనే, గతిమ్హి చ, కరణే యు, **పాజనం.** వణ్ణవికారే **పాచనం.** తోదనంప్యత్ర.

తికం రజ్జుయం. **యుజ** యోగే, తో, **యోత్తం. రుధ** ఆవరణే, జు, ఉస్సత్తం, పరరూపత్తఞ్చ, **రజ్జు** థియం. **రస** అస్సాదనే, మి, ఆబన్ధోప్యత్ర.

ద్వయం ఫాలే. ఫాలయతి పాటయతి భూమి యేన **ఫాలో,** ణో. **కస** విలేఖనే, ణ్వు, **కసకో.** "ఫాలకసకా"తి [బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౯.౧౩] **రుద్దో.** నిరీసం, కూటకం, హలమ్పి. ఈసాయ నిగ్గతం **నిరీసం. కుట** ఛేదనే, సకత్థే కో, **కూటకం,** దీఘాది. **హల** విలేఖనే.

౪౪౯. తికం నఙ్గలే. భూమీనఙ్గ'మనఙ్గం కరోన్తో లునాతీతి **నఙ్గలం. సీ** బన్ధనే, రో, **సీరో.** "సీరో తిక్ఖకరే హలే"తి **నానత్థసఙ్గహే.** గోదారణంప్యత్ర. నఙ్గలస్స దణ్డకే **ఈసా, ఈస** ఇస్సరియే, **ఈసా** నారీ. "పభుమ్హి సక్కరే ఈసో, థియం నఙ్గలదణ్డకే"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౯.౧౩-౪ బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౯.౧౪] **రభసో.**

యుగకీలకే **సమ్మా**సద్దో, సమన్తి యాయ **సమ్మా, సము** సమనే. **హలపద్ధతి** నఙ్గలలేఖా సీతా నామ. "సీతా నఙ్గలలేఖా చ, దివగఙ్గా చ జానకీ"తి [తికణ్డసేస ౩.౩.౧౯౧] **తికణ్డసేసే. సీ** సయే, తో, **సీతా** నారీ.

౪౫౦-౪౫౧. ముగ్గాదికే ధఞ్ఞవిసేసే **అపరన్న**సద్దో, పుబ్బన్నతో అపరభాగే పవత్తం అన్నం **అపరన్నం, అపరణ్ణ**ఞ్చ. సాలిఆదికే **పుబ్బన్న**సద్దో, అపరన్నస్స పుబ్బే పవత్తం అన్నం **పుబ్బన్నం, పుబ్బణ్ణ**ఞ్చ. పుబ్బాపరత్తఞ్చ నేసం ఆదికప్పే సమ్భవాసమ్భవవసేన దట్ఠబ్బం.

సాల్యాదయో సత్త ధఞ్ఞాని. ధానం పోసనం, తత్ర సాధూని **ధఞ్ఞాని,** యో, రస్సో. కలమా రత్తసాలి మహాసాలిసట్ఠికప్పభుతయో సూకధఞ్ఞవిసేసా **సాలయో** నామ. సట్ఠిదినాని పరిపాకమస్స **సట్ఠికో. సాల** సిలాఘాయం, ఇ,

సాలి. వహతి, బ్రూహేతి వా సత్తానం జీవితన్తి **వీహి, వహ** పాపుణే, **బ్రూహ** వుడ్ఢియఞ్చ, ఇ, అస్సీ, పక్ఖే రలోపో, **వీహి** . కోరం రుధిరం దూసతీతి **కుద్రూసో,** గోవడ్ఢనో, అ. వణ్ణవిపరియయో, ఓస్సు చ. **గుధ** పరివేధనే, ఉమో. **గోధుమో.** "గోధూమసుమనో మిలక్ఖ, భోజనం పావటో యవో"తి **రభసో. వర** వరణసమ్భత్తీసు, ణ్వు, **వరకో. యు** మిస్సనే, అ, **యవో.** కఙ్గు అతిసుఖుమసస్సే ధఞ్ఞవిసేసే, సోభనసీసత్తా కమనీయభావం గచ్ఛతీతి **కఙ్గు,** ఉ. "సామా పియఙ్గు కఙ్గు ద్వే"తి **రుద్దో. తబ్భేదా** తేసం ధఞ్ఞానం భేదా విసేసా నీవారాదయో వుచ్చన్తే. నీవారాని తిణధఞ్ఞాని, **ఆదినా** సామాకాదయో.

ద్వయం కళాయే. **చణ** దానే, ణ్వు, **చణకో,** హరిమన్థకేపి. కం వాతం లాతీతి **కళాయో, ళ**త్తం, కలాయమ్పి. ద్వయం సాసపసామఞ్ఞే. "సాసపో తు సరిసపో, కటుస్నేహో చ తన్తుభో"తి **తికణ్డసేసో** [౨.౮.౩]. "పుమే సుద్ధోదనసుతే, సిద్ధత్థో సేతసాసపే"తి **రభసో.** సిద్ధా అత్థా అస్మిన్తి **సిద్ధత్థో. సాస** అనుసిట్ఠియం, అపో. సాసపస్సాపి వీహిభేదత్తా ఇధ గహణం.

౪౫౨. ద్వయం కఙ్గుయం. పియభావం అఙ్గతీతి **పియఙ్గు.** ద్వయం అతసియం. **అవ** రక్ఖణే, మో, అవస్సు, ద్విత్తం, **ఉమ్మా. అత** సాతచ్చగమనే, అసో, నదాది. ఖుమాప్యత్ర.

చతుక్కం సస్సే. **కిట** గతియం, రో, కసితో సమ్భూతం వా **కిట్ఠం,** కిట్ఠట్ఠానే ఉప్పన్నసస్సఞ్హి "కిట్ఠ"న్తి వుచ్చతి ఠానూపచారేన, రో, **సిలోపో,** అస్సీ. **సస** గతిహింసాపాపుణనేసు, సో. థమ్బో గుమ్బో, తం కరోతీతి **థమ్బకరి,** ఇ. ధఞ్ఞంప్యత్ర. "ధఞ్ఞం వీహీసు ధఞ్ఞకే, ధఞ్ఞో పుఞ్ఞవతీరితో. ధఞ్ఞా వాతామలకీసూ"తి హి **నానత్థసఙ్గహే.**

౪౫౩. ద్వయం సస్సాదీనం కణ్డమత్తే. **కణ** సద్దే, డో. **నల** గన్ధే, ణో, **నాలం.** నాళిపి. సో ఏవ సస్సాదికణ్డో నిప్ఫలో చే, **పలాల**ముచ్చతే. **పల** లవనపవనేసు, అలో, పలాలోపి.

ద్వయం అసారే తుచ్ఛధఞ్ఞే. **భస** భస్మీకరణే, అస్సు, **భుసం** అతిసయేపి. ధుసమ్పి. **తుస** ఉస్సగ్గే. కేన వాతేన ఇఙ్గతీతి **కలిఙ్గరో, లాగమో,** అరో చ. ధఞ్ఞానమేవ **తచే** వక్కలే **థుసో, తుస** తుట్ఠిమ్హి, **తస్స థో, థుసో** పుమే. "ధఞ్ఞత్తచే పుమా థుసో" [అమర ౧౯.౨౨] త్యమరకోసే.

౪౫౪. ద్వయం సస్సరోగే. సేతవణ్ణకరణవసేన అటతి హింసతీతి సేతట్టికా, సా ఏవ **సేతట్ఠికా.** ద్వయం తణ్డులకణే. **కణ** నిమీలనే, **కణ** నిమీలనసద్దగతీసు వా, అ, **కణో. కుణ్డ** దాహే, సకత్థే కో. ద్వయం ధఞ్ఞమద్దనభూమియం. **ఖల** సోచేయ్యే, ధఞ్ఞాని కరోన్తి మద్దన్తి అస్మిం **ధఞ్ఞకరణం.** తిణాదీనం, సస్సానఞ్చ థమ్బో గుమ్బో నామ, **థమ్బ** వేకల్యే, **థమ్బ** పటిబన్ధే వా. **గుహ** సంవరణే, బో, **హస్స మో.**

౪౫౫. ద్వయం ముసలే. అయో అగ్గేకోటియం యస్సాతి **అయోగ్గం. ముస** ఖణ్డనే, అలో. ద్వయం సుప్పే. కుచ్ఛితం లునాత్యపనేతీతి **కుల్లో. సుప** మానే, అ, సరత్యనేనేతి వా **సుప్పం,** పో, అస్సు. పప్ఫోటనంప్యత్ర.

ద్వయం ఉద్ధనే. ఉపరి ధీయతే థాల్యాదికమస్మిన్తి **ఉద్ధనం,** ఉద్ధానమ్పి, యు. **చుల్ల** హావకరణే, ఇ, ఈమ్హి **చుల్లీ.** అధిసయనీ, అన్తికాప్యత్ర. **అతి అది** బన్ధనే, అన్యతే భిక్ఖాదికమస్సన్తి **అన్తికా,** ణ్వు. "సన్తికే సన్నిధానే చ, ఉద్ధనే చాపి అన్తికా"త్యజయో.

కాసాదిరచితో కటో యేన మరావో బన్ధీయతే. మరావో చ వీహ్యాగారం, “కుసూలో వీహ్యాగారఞ్చ, కన్తరో చ మరావకో”తి **రభసో.** కేచి మరావమేవ కటమాహు, తం న, “కుసూలో చ మరావో చ, కిలఞ్జో చ కటో భవే”తి **అమరమాలాయం పాదనామ**పకరణే భేదేన పాఠా. **కిల** బన్ధనే, కిలనం కిలో, తదత్థం జాయతీతి **కిలఞ్జో,** నిగ్గహీతాగమో. **కట** గతియం, అ.

౪౫౬. అట్ఠకం థాలియం. కామీయతీతి **కుమ్భీ, కము** ఇచ్ఛాయం, భో, అస్సు, ఈ చ, కుయా పథవియా భవతీతి వా **కుమ్భీ,** కేన అగ్గినా భణతీతి వా **కుమ్భీ, భణ** సద్దే, ణలోపో, కేన జలేన ఉమ్భీయతి పూరీయతీతి వా **కుమ్భీ, ఉభ ఉబ్భ ఉమ్భ** పూరణే, సబ్బత్ర నదాది. **పిఠ** హింసాసంకిలేసేసు, అరో. **కుణ్డ** దాహే. **ఖల** సోచేయ్యే, ళత్తం. **ఉఖ** గమనే, అలో, నదాది, రస్సో. **అపచ్చయే ఉఖా. థల** ఠానే, ఇ, **థాలి, ఈమ్హి థాలీ.** కేన అగ్గినా లపతీతి **కోలమ్బో,** అస్సోత్తం, నిగ్గహీతాగమో, **బత్తఞ్చ,** కే అగ్గిమ్హి ఓలమ్బతీతి వా **కోలమ్బో. లబి** అవసంసనే.

తికం మణికే. **మన** ఞాణే, ఇ, **ణత్తం,** మణియేవ **మణికం. భణ** సద్దే, ణ్వు, అరం సీఘం జరో అస్స **అరఞ్జరో.**

౪౫౭. ద్విపాదం ఘటే. **ఘట** చలనే, అ, నదాదిమ్హి ఘటీ, **కుట** కోటిల్యే. కేన జలేన లసతి సిలిస్సతీతి **కలసో, లిస** సిలేసనే, అ, ఇస్సత్తం, **కలసో** తీసు. **వర** వారణసమ్భత్తీసు, ణ్వు. **కలససహచరణతో వారకోపి** తీసు. “కలసో తు తీసూ”త్య**మరకోసే** [అమర ౧౯.౩౧].

భుఞ్జితబ్బన్తి **భుఞ్జనం,** అన్నాది, తస్స పత్తో భాజనం సువణ్ణరజతాదినిమ్మితమ్హి కంసో నామ.

> “కంసో రచ్చన్తరే మానే, తేజసేపి భవే తథా;
> పానపత్తే చ కంస్యే చ, సోభిక్ఖాసు చ కిత్తిసూ”. –

త్యజయేన వుత్తత్తా పానపత్తేపి కంసో. **కన** దిత్తిగతికన్తీసు, సో, **కంసో.** అనిత్థీ. తికం భాజనసామఞ్ఞే. **అమ** గతియం, అత్తో, అమత్తం. **భాజ** పుథకమ్మని, చురాది, యు.

౪౫౮. ద్వయం భాజనాదీనమాధారే. అన్తం సమీపమాధేయ్యస్స ఉపగచ్ఛతీతి **అణ్డుపకం, న్తస్సణ్డో,** గస్స చ **కో. చుమ్బ** వదనసంయోగే, అటో, అస్సు, సకత్థే కో. ద్వయం సరావే, సరతి వుడ్ఢిం గచ్ఛతీతి **సరావో,** అవో. **మల్ల** ధారణే. ణ్వు. వడ్ఢమానకోప్యత్ర, వడ్ఢతి విత్థిణ్ణో భవతీతి **వడ్ఢమానకో,** సకత్థే కో.

ద్వయం భేలబ్యఞ్జనాదిఘట్టనోపయుత్తభణ్డే. **కట** గతియం, ఛు, ద్విత్తాది. **దు** గతియం, బో, నదాది, **దబ్బీ,** రస్సే **దబ్బి.** ఖజాకాపి, **ఖజ** మన్థనే, అకో, **ఖజాకా** థియం. ద్వయం ధఞ్ఞాదినిలయే. **కుస** సిలేసనే, ఊలో. **కుస** అక్కోసే, ఠో. ద్వేపి పున్నపుంసకే.

౪౫౯. ద్వయం మాసాదిసాకమత్తే, **సా** తనుకరణే, ణ్వు. **డంస** ఖాదనే, ణ్వు. **సలోపో,** సిగ్గు, హరితకమ్హి. **హరితా** సకత్థే కో. “పుల్లిఙ్గో సాకమత్తస్మిం, సిగ్గు సోభఞ్జనేపి చే”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౯.౩౪] **రభసో.** ద్వయం అద్దకే. ఆద్దాయం జాతం **అద్దకం,** రస్సో. సిఙ్గమివ వేరం వపు యస్స తమేవ **సిఙ్గివేరం.**

యదా సుక్ఖం, తదా మహోసధాధ్యం, తిక్ఖరసత్తా మహన్తం ఓసధం. సుణ్ఠీ, నాగరం, విసం, విసభేసజ్జమ్పి. **సుఠి** సోసనే, ఇ, **సుణ్ఠి, ఈ**పచ్చయే **సుణ్ఠీ.**

ద్వయం మరీచే. **మర** పాణచాగే, చో. **కుల** సఙ్ఖ్యానే, ణ్వు. "మరీచం కోలకం కణ్హం, ఉసనం ధమ్మపత్తన"న్త్య**మరసీహో.**

౪౬౦. తిపాదం కఞ్జికే. సువీరరట్ఠే భవం **సోవీరం.** కేన జలేన అఞ్జియమభిబ్యత్తం అస్స **కఞ్జియం.** ఆరానం భూమ్యక్కజానం వారేసు గహితేన నారేన జలేన జాతం **ఆరనాళం,** "ఆరో క్షితి సుతే'క్కజే, నారో తణ్డులనీరేసూ"తి హి వుత్తం, **ర**స్స **ళో**. ధుసతో జాతముదకం **ధుసోదకం,** ధుసోదకతో వా జాతం **ధుసోదకం.** ధఞ్ఞతో వీహితో జాతం అమ్బిలం **ధఞ్ఞమ్బిలం.** వాతం లఞ్కతి హీనం కరోతీతి **బిలఙ్కో, వాత**స్స **బి,** విసేసేన లఙ్కతీతి వా **బిలఙ్కో.** కుమ్మాసో, అభిసుతం, అవన్తిసోమం, కుఞ్జలం, కఞ్జికం, మణ్డో, జేట్ఠమ్బు, ఖదికాప్యత్ర.

ద్వయం లవణమత్తే. **లూ** ఛేదనే, యు, ఓస్సా'నవాదేసే లోణం.

౪౬౧. సాముద్దాదయో ఏతే పఞ్చ లవణస్స పభేదా విసేసా. సముద్దభూమియమవట్ఠితం లద్ధం లోణోదకం సుక్ఖసన్తనం సితం యం భవతి, తం **సాముద్ద**లవణం. అక్షివం, వసిరమ్పి. **వసు** థమ్భే, ఇరో. సిన్ధుదేసే భవో **సిన్ధవో,** ణో. సితసివం [సీతసివం (సక్కతే)], మాణిమన్థం, సిన్ధుజమ్పి. సితం ధవలం, సివం కల్యాణం, కమ్మధారయసమాసో . సితసివన్తి వా బన్ధనం. మణిమన్థో పబ్బతో, తత్ర భవో, ణో. **కాళలోణో** నామ సోవచ్చలవణానం మజ్ఝే కాళవణ్ణం లవణం [తీణి మధురలవణస్సలవణభేదస్స (అమరకోస, మహేస్సరటీకా)], "తిలకం తత్ర మేచకే"తి [మదం సన్దతే పిసోదరాది (చిన్తామణిటీకా ౧౯.౪౩) మదం ముదం వా సన్దతే... విసోదరాది (బ్యాఖ్యాసుధాటీకా)] వుత్తత్తా తిలకమ్పి. **ఉబ్భిదం** నామ రోమకలవణం, సమ్భరిదేసే కిర రుమా నామ లవణాకరో. తత్ర పవిట్ఠం కట్ఠమ్పి అచిరేన విలీయ లవణం భవతి, తబ్భవం రోమలవణం. వసుకమ్పి. కట్ఠాదీనం సయం సభావవిజహనకరత్తా భిన్దితుం సక్కోతీతి **ఉబ్భిదం,** సక్యత్థే **ఉ**సద్దో. **బిలాలం** నామ సముద్దతీరాసన్నదేసభవం మత్తికం పాచయిత్వా నిప్ఫాదితలవణం. సముద్దవేలాసన్నదేసే జాతం **బిలాలం,** ఏస్సిత్తం, లో, అథ వా **ఉబ్భిదం** నామ యత్థ కత్థచి పదేసే భూమితో ఉగ్గతం లవణమత్తికం పాచయిత్వా నిప్ఫాదితలవణం. **బిలాలం** నామ లవణభూమిం విదారయిత్వా నిప్ఫాదితలవణం. విపుబ్బో **దల** విదారణే. **ద**స్స **లో.** అథ వా **ఉబ్భిదం** నామ పాక్యం లవణం. **బిలాలం** నామ వచ్చగన్ధం కాళలవణం.

౪౬౨. గుళాదయో పఞ్చ ఉచ్ఛునో వికారా. **గుళ** రక్ఖాయం, గుళో పక్కరసో. **ఫాణ** గతియం, తో, ఫాణితం గుళతో కిఞ్చి థద్ధం. **ఖణ్డ** మన్థే, ఖణ్డో ఫాణితతోపి థద్ధో. ఉచ్ఛువిసేసస్స రసపాకే ఖణ్డయోగ్యసారభూతే యా గుళికాకారా జాయతే, సా మచ్ఛణ్డీ ఖణ్డసాలూకం. "మచ్ఛణ్డీ తు పుప్ఫగుళా, థద్ధపత్తన్తు ఫాణిత"న్తి **రభసో,** ఖణ్డకక్కం ఫాణితమిచ్ఛన్తో. **సర** హింసాయం, **ఖర**పచ్చయో, **సక్ఖరా,** యా "సితా"తిపి వుచ్చతి, సినోతి బన్ధతి తణ్హం **సితా.** సితసక్ఖరేత్యత్ర తు సితో ధవలత్థో, సక్ఖరాపమాణసణ్ఠానత్తా వా సక్ఖరా. ఇమే చ గుళాదయో యథాక్కమం థద్ధతరా. ఏత్థ చ మచ్ఛణ్డీ ఫాణితా ఖణ్డవికారాపి. ద్వయం గుళే. రోగాధికేసు వినాసకరత్తా విసఞ్చ తం కణ్టకఞ్చ.

౪౬౩. ద్వయం భట్ఠధఞ్ఞే. **లాజ** భస్సనే, భస్సనం భజ్జనం, అ. న ఖతం **అక్ఖతం.** "తతియా పకతి లాజేస్వక్ఖతం తీస్వ'హింసితే"తి **రుద్దో.**

భట్ఠయవే **ధానా**సద్దో సియా, “బహువ్హి భట్ఠయవే ధానా, ధియం అభినవోబ్భిదే”తి **రభసో. ధా** ధారణే, యు.

ద్వయం యవాదిచుణ్ణే. **సచ** సమవాయే, **సచ** సేచనే వా, తు. **మన్థ** విలోళనే. తికం సమం. పూరేతీతి **పూవో,** వో. **అ**కారయుత్తే **అపూవో,** యథా “లాబు, అలాబూ”తి. తణ్డులాదీనం పిట్ఠానం వికారో **పిట్ఠకో,** సఞ్ఞాయం కో.

౪౬౪. ఛక్కం సూదే. భత్తం, సూపఞ్చ కరోతి అకాసి కరిస్సతీతి **భత్తకారో, సూపకారో** చ. **సు** పగ్ఘరణే. సవతి రసం పగ్ఘరాపేతీతి **సూదో,** దో, దీఘాది. **సూద** పగ్ఘరణే వా, అ. అళారో నామ సూపాదివికతి, తం కరోతీతి **ఆళారికో.** ఓదనం పచతీతి **ఓదనికో.** రసం కరోతీతి **రసకో.**

ద్వయం సూపే. సుఖత్థాయ పాతబ్బత్తా **సూపో,** దీఘాది. విసేసతో భత్తం అఞ్జతి అన్తో గచ్ఛతి యేన, తం **బ్యఞ్జనం, అఞ్జ** గతియం, యు.

౪౬౫. పఞ్చకం [తిపాదం (క.)] భత్తే. **ఉది** సవనక్లేదనేసు, యు. **వా**కారో **ఓదన**సద్దస్స నపుంసకత్తం సముచ్చినోతి. **కుర** సద్దే, **కర** కరణే వా, కరోతి బలన్తి **కురం,** అస్సు, **కిర** విక్ఖిపనే వా, కిరతి బుభుక్ఖన్తి **కురం,** ఇస్సు, **కర** హింసాయం వా, కు సద్దే వా, రపచ్చయో. భజతి యేన, భుఞ్జితబ్బన్తి వా **భత్తం, భజ** సేవాయం, తో. భక్ఖితబ్బాతి **భిక్ఖా, భక్ఖ** అదనే, అస్సి, **భిక్ఖ** యాచనే వా, **భిక్ఖా** నారీ. **అద** భక్ఖనే, తో. **భిదాదిత్తా అన్నా**దేసో, **దలోపో.**

చతుక్కం భోజనే, **అస** భక్ఖనే, కమ్మే యు. **హర** హరణే. ఆహరతి బలాయూనీతి **ఆహారో,** ణో. **భుజ**ధాతుమ్హా యు, భోజనం. **ఘస** అదనే, ణో. అన్ధోప్యత్ర, **అద**ధాతుమ్హా **త**పచ్చయస్స **అన్ధా**దేసో **నిపాతనా.**

ద్వయం యాగుయం. **తర** ప్లవనతరణేసు. తరతి ప్లవతి బ్యాపీభవతీతి **తరణం,** యు. తరలం, తరలాపి. **యా** పాపుణే, గు, **యు** మిస్సనే వా, గు, ఉస్సా. ఉణ్హికా, సాణా, విలేపీ చ యాగునామాని. **సా** పాకే, యు, **సాణా.**

౪౬౬. ఖజ్జాదయో చత్తారో అసనభేదా. **ఖాద** భక్ఖనే, కమ్మే తో, భుజాది. **ఖజ్జం** మంసాది. **భోజ్జం** అన్నాది. **లిహ** అస్సాదనే, ణ్యో, **హస్స యో. లేయ్యం** మధ్వాది. పాతబ్బన్తి **పేయ్యం, పా** పానే, ణ్యో, ఆస్సే, పేయ్యం సూపాది.

ద్వయం భత్తమణ్డే. **సు** సవనే, విసరుజపదాదితో ణ. **చము** అదనే, **ఆ**పుబ్బత్తా పానే, కమ్మే ణో. మాసరోప్యత్ర, **మసి** పరిమాణే, అరో. ద్వయం ఆలోపే. **లుప** ఛేదనే, **ఆ**పుబ్బో సమ్పిణ్డనే, **కు** సద్దే. **కబి** వణ్ణే వా, అలో, ళత్తం, కేన తోయేన బలమస్సాతి వా **కబళో,** పుమే, గాసోపి.

౪౬౭. రసానం సబ్బరసానం అగ్గమ్హి రసే **మణ్డ**సద్దో, **మణ్డ** భూసాయం, “సబ్బరసగ్గే మణ్డమనిత్థియ”న్త్య**మరసీహో** [అమర ౧౯.౪౯]. ద్వయం భుత్తతో సేసే. విరూపో, కుచ్ఛితో వా ఘాసో **విఘాసో.** భుత్తతో సేసో భుత్తసేసో, సోవ **భుత్తసేసకో,** సకత్థే కో.

ద్వయం విఘాసాదే. విఘాసం అదతీతి, అ, **దము** దమనే, ణ్వు. ద్వయం పిపాసాయం. పాతుం ఇచ్ఛా **పిపాసా, పా** పానే, సో, ద్విత్తాది. **తస** పిపాసాయం, యు.

౪౬౮. ద్వయం భుత్తుమిచ్ఛాయం. **ఖుద** బుభుక్ఖాయం, దో. ఘసితుమిచ్ఛా **జిఘచ్ఛా, ఘస** అదనే, ఇచ్ఛత్థే ఛో, ద్విత్తాది. మంసస్స రసో పటిచ్ఛాదనీయముచ్చతే. **ఛన్ద** ఇచ్ఛాయం. పటిచ్ఛాదేతీతి **పటిచ్ఛాదనీయం,** అనీయో, **ఛద** సంవరణే వా, మంసేన పటిచ్ఛాదేతబ్బత్తా **పటిచ్ఛాదనీయం.**

ద్వయం ఉగ్గారే, **దేకి** సద్దోస్సాహేసు, ఉద్ధం దేకతి గన్తుముస్సహతీతి **ఉద్రేకో,** ఏకస్స **దకారస్స రో.** ఉద్దేకోపి. **గిర** నిగ్గిరణే, ఇస్సా, **ఉగ్గారో.** పాదో తిత్తియం. సుహితో తిత్తో, తస్స భావో **సోహిచ్చం. తిపి** పీణనే,తి, భుజాది. **యుపచ్చయే,** ఇస్సత్తే చ **తప్పనం.**

౪౬౯. యథిచ్ఛితన్తం యథిచ్ఛితే. క్రియావిసేసనతాయ చేతే నపుంసకే, క్రియాబ్యయానఞ్హి సతిప్యేకత్తే తబ్బిసేసనాని నపుంసకే భవన్తి ఏకత్తేపి, తథా హి క్రియానమబ్యయానఞ్చ సత్తాభూతత్తా లిఙ్గసఙ్ఖ్యావిసేసోపాదానం నత్థీతి తబ్బిసేసనానమ్పి సామఞ్ఞలిఙ్గా నపుంసకత్తం, సామఞ్ఞసఙ్ఖ్యా చేకత్తం యుత్తన్తి, తం యథా – ముదుం పచన్తి, సాదుం పచన్తి. బహువచనన్తేపి క్రియాసద్దే తబ్బిసేసనస్సేకత్తమేవ క్రియావిసేసనానం కమ్మని దుతియా, సబ్బో హి ధాత్వత్థో కరోత్యత్థేన బ్యాపితో, ముదుం పచన్తి ముదుం పచనం కుబ్బన్తీత్యత్థో, తేన ముదాదీనఞ్చ తబ్బిసేసనానం కమ్మత్తం. అఞ్ఞో పనాహ "సబ్బే ధాత్వత్థా భవత్యత్థానుగతా, భవతిక్రియా కత్వత్థమనుభవన్తీత్యత్థో. 'పచతి దేవదత్తో'తి దేవదత్తపయుత్తో పాకో భవతి, గచ్ఛతి గమనం భవతి, పఠతి పాఠో భవతీ"తి, తమ్మతేన పఠమా, ముదుపచనం యథా భవతి, తథా పచతీత్యత్థో. రమణీయం పాతో, విమలం పాతో, ఇదముపకుమ్భం. **కము** కన్తియం, కమ్మని ణో, **కామం, నికామఞ్చ. ఇసు** ఇచ్ఛాయం, తో, "సాదిసన్తపుచ్ఛే"త్యాదినా అన్తేన సహ **తస్స ట్ఠో, ఇట్ఠం. పరిపుబ్బో ఆప** పాపుణనే, తో, భుజాది, రస్సో, **యాగమో** చ. "సత్యం నివారణే తిత్తియం, పరియత్తం యథిచ్ఛితే"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౯.౨౨] **రభసో.** ఇచ్ఛితస్స అనతిక్కమో **యథిచ్ఛితం,** యథాత్థే అబ్యయీభావో. పకామంప్యత్ర.

ద్విపాదం వణిజకే. కయవిక్కయేహి జీవతీతి, ఇకో. సత్థం వాణిజ్జోపజీవీనం సఙ్ఘాతం వహతి దేసన్తరం పాపయతీతి, కమ్మాదిమ్హి ణో. సత్థవాహో వణిజనాయకో, తంయోగా **సత్థవాహో,** ణో. ఆపణో కయవిక్కయవోహారో, తంయోగా **ఆపణికో,** ణికో. **వణ** సద్దే, ఇజో. వేదహకో, నేగమో, పణ్యాజీవో, వణిజోప్యత్ర.

౪౭౦. విక్కయో నామ పుబ్బమేవ అత్తనో ధనస్స పరస్స దానం. **కీ** దబ్బవినిమయే, తత్ర నియుత్తో **విక్కయికో.** విక్కిణాతీతి **విక్కేతా,** రితు. కయో నామ పరస్స ధనం గహేత్వా అత్తనో ధనస్స దానం. కయేన జీవతీతి **కయికో.** కినాతీతి, ణ్వు.

ద్వయం ధనప్పయోత్తరి. ఇణే ఉత్తమో **ఉత్తమణ్ణో,** అభిధానా పుబ్బనిపాతో, ఇస్సత్తం, ద్విత్తఞ్చ. ధనం వుడ్ఢత్థం పయోజేతీతి **ధనికో.** ద్వయం ధనగాహకే. ఇణే అధమో **అధమణ్ణో.** ఇణం గణ్హాతీతి **ఇణాయికో,** ఆయికో. ఇణం ఆయతి పవత్తేతీతి వా ఇణాయకో, ణ్వు.

౪౭౧-౪౭౨. ద్వయం ఇణే. ఉద్ధరీయతే గయ్హతేతి **ఉద్ధారో, ఉపుబ్బో ధరతి** గహణే, ణో. ఏతి వుడ్ఢిం గచ్ఛతీతి **ఇణం,** యు, **ణత్తం.** పరియుదఞ్చనమ్పి, పరితో ఉదఞ్చతే గయ్హతేతి, యు. **వుత్తన్తి** క్రియాపదం. యత్తకేన ధనేన లాభో లబ్భతే, తత్ర మూలధనే మూలాదిద్వయం. **మూల** పతిట్ఠాయం. పఠమమేవ ఆభతం **పాభతం.**

ద్వయం పటిపాదే. “అవస్సమస్సిదం కయితబ్బ”మితి సచ్చస్సాఖ్యాపనం, కరణం వా **సచ్చాపనం,** సచ్చస్స కరణ్ఫిత్తభరణమిచ్చత్థో, **సచ్చ**సద్దా ధాతురూపా యు, మజ్ఝే **అపా**గమో, సచ్చస్స వా ఆపుణనం **సచ్చాపనం, అప**ధాతుమ్హా యు. “సచ్చాపనా సచ్చాకతి”రితి **తికణ్డసేసే** [ధీకణ్డే (?)] వోపాలితో. సచ్చం కరోతి, సచ్చస్స వా కరణం **సచ్చకారో.** సచ్చంకారోపి. “క్లిపే సచ్చాపనం సచ్చ-ఙ్కారో సచ్చాకతిత్థియ”న్త్య**మరకోసే** [అమర ౧౯.౮౨]. ద్వయం విక్కనీయదబ్బే. విక్కినితబ్బన్తి **విక్కేయ్యం,** ణ్యో. **పణ** బ్యవహారే, ణ్యో, ద్వేపి తీసు.

ద్వయం న్యాసస్సప్పనే [న్యాసమ్పన్నే (క.)]. న్యాసస్స అప్పనం [సమ్పన్నం (క.)] పటిదానం. **పతిపుబ్బో దదాతి** న్యాససమ్పన్నత్థో, తథా **పరిపుబ్బో** వత్తతి. పరిదానంప్యత్ర.

ద్వయం న్యాసే. **అసు** ఖేపనే. న్యస్సతే నిక్ఖిపీయతేతి, ణో. ఉపనిధియ్యతేతి **ఉపనిధి,** ఇ, **ఉపనిధి** పుమే. “పుమే ఉపనిధిన్యాసో”తి [అమర ౧౯.౮౧] **అమరకోసే.**

౪౭౩. ఏకాదయో **అట్ఠారస**పరియన్తా సఙ్ఖ్యాసద్దా **సఙ్ఖ్యేయ్యే** దబ్బే వత్తన్తి తీసు చ లిఙ్గేసు. సఙ్ఖ్యేయ్యేకత్తే చ “ఏకో బ్రాహ్మణో, అట్ఠారస బ్రాహ్మణా”తి సమానాధికరణం భవతి, న తు భిన్నాధికరణం “బ్రాహ్మణానం ఏకాదస చే”తి. తీసూత్యనేన “న కేవలం **ఏక**సద్దోవ సలిఙ్గో, అథ ఖో **అట్ఠారస**పరియన్తాపీ”తి దస్సేతి, తేన కత్థచి తేసం అలిఙ్గతావచనం లిఙ్గవిసేసాభావం సన్ధాయ వుత్తం, న పన సామఞ్ఞలిఙ్గాభావన్తి దట్ఠబ్బం. ఇమినా నయేన “అతిలిఙ్గం ద్వివచనం, తదాఖ్యాతన్తి వుచ్చతీ”త్యాదీసుపి దట్ఠబ్బం, తేన “పురిసో గచ్ఛతి, ఇత్థీ గచ్ఛతి, చిత్తం గచ్ఛతీ”త్యాదీసు **గచ్ఛతి**సద్దస్స తంతంలిఙ్గవిసేసవచనతా, “గచ్ఛతీ”త్యాదీసు సామఞ్ఞలిఙ్గవచనతా చ దట్ఠబ్బా. **వీసత్యా**దయో సఙ్ఖ్యాసద్దా సఙ్ఖ్యానే, సఙ్ఖ్యేయ్యే చ వత్తన్తి “వీసతి గావో, గవం వీసతీ”తి. ఏకత్తేతి యదా పనేతా సఙ్ఖ్యేయ్యే ఏకత్తవిసిట్ఠమేవ వగ్గత్తం సభావతో పటిపాదయన్తి. తదా భిన్నసఙ్ఖ్యేనాపి సమానాధికరణే ఏకవచనేయేవ సబ్బకాలం వత్తతే “వీసతి గావో”తి. యద్యేకత్తే, కథం? ద్వేవీసతియో, తిస్సో వీసతియో, పఞ్చసతానిచ్చాదయో పయోగా ఇచ్చాహ “వగ్గభేదే బహుత్తేపీ”తి . వీసత్యాదీనం వగ్గానం భేదే వత్తుమిచ్ఛితే సతి బహుత్తేపి బహువచనేపి భవన్తి. **అమరకోసే** పన “సఙ్ఖ్యన్తరస్సత్థే అభిధేయ్యేవీసత్యాదయో తంసమానాధికరణతో బహువచనానిపి భవన్తీ”తి [అమర ౧౯.౮౩-౪] వుత్తం, సఙ్ఖ్యన్తరమిహ వగ్గభేదో, తేన ద్విన్నమ్పి వోహారమత్తనానత్తం, న అత్థనానత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **ఆనవుతి నవుతి**సద్దమభిబ్యాపేత్వా **తా** వీసత్యాదయో భిన్నలిఙ్గేనాపి సమానాధికరణే **నారియం** ఇత్థియం, యథా వీసతి కుణ్డాని. వీసత్యాదయో వికతసమాహారద్వన్దా. లిఙ్గస్స లోకాసయత్తా ద్వన్దేకత్తన్తి నపుంసకత్తన్తి వీసత్యాదయో అబ్యుప్పన్నా పరమతేన, **కచ్చాయన**మతేన పన బ్యుప్పన్నా.

౪౭౪-౪౭౬. సతాదీని అసఙ్ఖ్యేయ్యపరియన్తాని చతువీసతి ఠానాని గణనభేదాని. తత్థ **దసదస**సద్దేహి నిప్ఫాదితో **సత**సద్దో, తథా **సతదస**సద్దేహి **సహస్స**సద్దో. **యుజ** యోగే, **నియుతం, అయుత**మ్పి. **యు** మిస్సనే వా, తో. **లక్ఖ** దస్సనఙ్కేసు, **లక్ఖం, సతసహస్స**మ్పి. **కుట** ఛేదనే, దసగుణం కుటతీతి **కోటి.** ఉపసగ్గేన విసేసేత్వా ఏకో గణనవిసేసో **పకోటీ**తి వుచ్చతి, ద్వేపి మిస్సేత్వా ఏకో **కోటిపకోటీతి. నహ** బన్ధనే, తో. ఆగమస్సు. **విద** లాభే, ఉ, నిగ్గహీతాగమో. **అబ** హింసాయం, గతిమ్హి చ, దో, ఆగమస్సు. **అహ** గతిమ్హి, **హ**పచ్చయో. **అవ** రక్ఖణే, వో . **అట** గమనే, టో. **సోగన్ధిక**న్తి కమలవిసేసనామేన ఏకో గణనవిసేసో వుచ్చతి, తథోప్పలాదినామేహి ఏకేకో గణనవిసేసో. **కథ** వాక్యప్పబన్ధే, యు, సఙ్ఖ్యాతుమసక్కుణేయ్యతాయ **అసఙ్ఖ్యేయ్యం.**

నను సఙ్ఖ్యాతుమసక్కుణేయ్యత్తే సతి ఏకేన భవితబ్బం, అథ కథమేకో అసఙ్ఖ్యేయ్యో, ద్వే అసఙ్ఖ్యేయ్యానిచ్చాదీని భేదాని వుత్తానీతి? నాయం దోసో, తేసం కాలదేసాదివసేన భిన్నానమ్పి సమ్భవతో. ఏతాసు సఙ్ఖ్యాసు **కమా** కమేన సతాదిలక్ఖపరియన్తం **దసగుణం** దసహి గుణితం భవతి. కోట్యాదికం అసఙ్ఖ్యేయ్యపరియన్తం **సతలక్ఖగుణం** సతలక్ఖేహి గుణితం భవతి, తస్మా ఏకా లేఖా ద్విసుఞ్ఞసహితా సతం భవతి, తథా తిసుఞ్ఞసహితా సహస్సం, చతుసుఞ్ఞసహితా నియుతం, పఞ్చసుఞ్ఞసహితా ఏకా లేఖా లక్ఖం భవతి, ఏకా పన లేఖా సత్తసుఞ్ఞసహితా కోటి, తథా చుద్దససుఞ్ఞసహితా పకోటి, ఇమినా నయేన యావాసఙ్ఖ్యేయ్యం నేతబ్బం, అయమేకచ్చానమాచరియానం మతి.

అథ వా సతాదయో అసఙ్ఖ్యేయ్యపరియన్తా సబ్బేపి దసగుణితా కాతబ్బా, అయం **కచ్చాయనస్స** మతి, తేన హి "యావ తదుత్తరి దసగుణితఞ్చే"తి సుత్తమాహ. అథ వా సతాదయో లక్ఖన్తా దసదసగుణితా, తేన ఏకా లేఖా ద్విబిన్దుసహితా సతం భవతి, తథా చతుపఞ్చాదిబిన్దుసహితా సహస్సాదికం భవతి, ఏకా లేఖా పన ద్వాదసబిన్దుసహితా కోటి, తథా ఏకూనవీసతిబిన్దుసహితా పకోటీతి యావ అసఙ్ఖ్యేయ్యా ఏకేకస్మిం సత్త సత్త బిన్దూని కత్వా గణనా కాతబ్బా, తస్మా అసఙ్ఖ్యేయ్యగణనవిసేసే పఞ్చచత్తాలీసాధికాని సతబిన్దూని భవన్తి, అయమమ్హాకం మతి.

అమరకోసే [అమర ౧౯.౭౪] పన "పన్త్యా సతసహస్సాది, కమా దసగుణోత్తర"మిత్యుత్తం, తస్సత్థో – దససఙ్ఖ్యా పన్తీత్యుచ్చతే , తతో ఆరబ్భ దసగుణోత్తరం సతసహస్సాదికం కమా విఞ్ఞేయ్యం, తం యథా – దససఙ్ఖ్యాయ దసగుణోత్తరం సతం, సతా దసగుణోత్తరం సహస్సం, సహస్సా దసగుణోత్తరం అయుతం, అయుతా దసగుణోత్తరం లక్ఖం, లక్ఖా దసగుణోత్తరం పయుతం, పయుతా దసగుణోత్తరం కోటి, ఏవం కోటియా అబ్బుదం, అబ్బుదా పదుమం, పదుమా ఖబ్బో, ఖబ్బా మహాకథో, తతోపి మహాపదుమం, తతోపి సఙ్కు, సఙ్కుతో సముద్దో, తతో అన్త్యం, అన్త్యా మజ్ఝం, మజ్ఝా పరద్ధం, పరద్ధా అమతం, అమతా దసగుణోత్తరం సఙ్ఖ్యం, సఙ్ఖ్యాఞ్చ వీసతిమం ఠానం, అసఙ్ఖ్యేయ్యమితో పరన్తి. సబ్బపారిసదత్తా హి బ్యాకరణస్స సబ్బేసంప్యత్ర వాదా దస్సితా.

౪౭౭-౪౭౮. సాధికేన ద్వేపాదేన "అడ్ఢేన చతుత్థో అడ్ఢుడ్ఢో, అడ్ఢేన తతియో అడ్ఢతియో, అడ్ఢతేయ్యో చా"తి ఇమం వచనత్థం దస్సేతి. అడ్ఢూపపదేన సహ **చతుత్థా**దిసద్దానం **అడ్ఢుడ్ఢా**ద్యాదేసో. సాధికపాదేన "అడ్ఢేన దుతియో దియడ్ఢో, దివడ్ఢో చా"తి ఇమం వచనత్థం దస్సేతి. అన్తరితస్సాపి **అడ్ఢేన**సద్దస్స ఇధానువత్తనతా అధిప్పేతా అభిధానన్తరాభావా, సబ్బత్రేవం.

౪౭౯-౪౮౦. మీయతే పరిచ్ఛిన్దీయతే యేన, తం **మానం.** తఞ్చ తులాపత్థఙ్గులివసా తిధా మానియదబ్బస్స భవతి. **తుల** ఉమ్మానే , చురాది, **తులా** ఇత్థీ. **పద** గతియం, థో. **అఙ్గ** గమనే, ఉలో, **అఙ్గులం,** "అఙ్గులీ"తిపి పాఠో, కరసాఖా.

చత్తారో వీహయో సమ్పిణ్డితా ఏకావ **గుఞ్జా** సమగరుకా, తథా ద్వే గుఞ్జా ఏకోవ **మాసకో** సమగరుకోతి సబ్బత్ర నయో నేతబ్బో. ద్వే మాసకా **అక్ఖో** నామ, విభీటకోతి వుత్తో, అక్ఖఫలసమానగరుకత్తా వా **అక్ఖో.** కరిసోప్యత్ర, **కస** విలేఖనే, అ, **రిమజ్ఝో**, అనిత్థీ. అక్ఖానం పఞ్చ **ధరణం** నామ, **ధరతిధాతుయా** యు. అక్ఖానమట్ఠకం **సువణ్ణో** నామ. పఞ్చధరణం **నిక్ఖం** నామ. **తే** నిక్ఖా పఞ్చ **పాదో** నామ. సో **పాదో** చతుత్థే భాగే వత్తతీత్యేకచ్చానం మతి. యథావుత్తాయేవ చత్తారో వీహయో **గుఞ్జా** నామ. ద్వే గుఞ్జా **మాసకో** నామ. ద్వే పఞ్చమాసకా దసమాసకా **అక్ఖో** నామ. అక్ఖానం అట్ఠకం **ధరణం** నామ. పఞ్చధరణం **సువణ్ణో** నామ. తే పఞ్చసువణ్ణా **నిక్ఖం** నామాత్యమ్హాకం మతి. **కన** దిత్తిగతికన్తీసు, **నిపుబ్బో**, **నస్స ఖో**, **నిక్ఖో**, సువణ్ణవికారేపి. యస్స కస్సచి వత్థునో చతుత్థే భాగే పాదో. దస ధరణాని **పలం** నామ, **పల** పథే చ గతిమ్హి.

౪౮౧. యస్స కస్సచి వత్థునో పలసతం **తులా. తుల** ఉమ్మానే, **తులా** నారీ.

గేహానం దారుబన్ధాయ, పిరికాయం తులా థియం;
మానభణ్డే చ సాదిసే, రాసిపలసతేసు చ.

తా తులా వీసతి **భారో** నామ. **భర** ధారణపోసనేసు, ణో. "భారో తు ద్విసహస్సేసు, పలానమపి వివధే"**త్యజయో** [బ్యాఖ్యాసుధాటీకాయమ్పి]. వివధో భారభేదో.

రూపియస్స కరిసేన కతో సంవోహారపదత్థో కహాపణో నామ. కరిసప్పమాణేన రూపియేన కతో పణో పణియో దబ్బభేదో **కహాపణో. రిసస్స హా**దేసో. **అహా**దేసే **కరిసాపణో,** ఏతే ద్వే రూపవికారో, అఞ్ఞత్రూపచారా. ఇతి తులామానం వుత్తం.

౪౮౨. పత్థమానం దస్సేతుమాహ "**కుడువో**"చ్చాది. ఏకో పసతో **కుడువో** నామ. **సర** గతియం, తో, **రలోపో, కడి** భేదే, వో, **కడిస్స కుడు, తే** కుడువా చత్తారో **పత్థో.** చతుపత్థా **ఆళ్హకో, అహ** పూజాయం, ణ్వు, ళత్తాది దసఙ్గులం, ద్వాదసఙ్గులం వాసబ్బతో మానమ్పి ఆళ్హకో. చతురో ఆళ్హకా **దోణం** నామ, "చతురాళ్హక"న్తిపి పాఠో, **దు** గమనే, ణో, **దుణ** గతియం, హింసాయఞ్చ వా, **దోణం. వా**కారేన **దోణో.**

౪౮౩. చతురో దోణా **మానికా, మాన** పూజాయం, సకత్థే కో, అస్సి. చతుమానికం చతస్సన్నం మానికానం సమూహో చతుమానికం **ఖారీ** నామ, **ఖర** వినాసే, ణో, నదాది. **దసమ్బణం** దసాధికసతదోణమత్తం **కుమ్భోతి** ఘటనామేన ఏకో పత్థమానవిసేసో దస్సితో, "అమ్బణ"న్తిపి పాఠో.

౪౮౪. పత్థమానవిసేసానం లబ్భమానపరియాయే దస్సేతుమాహ "**ఆళ్హకో**"చ్చాది. **తుమ్బ** కమ్పనే, అ. ద్వయం పత్థే. **పత్థ**సద్దోయం సామఞ్ఞభేదమానేసు పవత్తతి, ఇధ పన విసేసమానవాచకో అధిప్పేతో. **నల** గన్ధే, ఇణ.

ద్వయం వాహే. వహతీతి **వాహో, వహ** పాపుణనే, ణో.

అమ్బణమానం, పరియాయం వా దస్సేతుమాహ "**ఏకాదస దోణే**"చ్చాది. **అమ్బ** గమనే, యు, **అమ్బ** సద్దే వా, ఇతి పత్థమానం వుత్తం, అఙ్గులమానం పన అణ్వాద్యాభిధానావసరే భూమివగ్గే అభిహితం.

౪౮౫. చతుక్కం భాగే. **విస** పవేసనే, దీఘాది, కోట్ఠం వుచ్చతి సరీరం, తత్థ సేతీతి **కోట్ఠాసో. ఆ**త్తం. **అన** పాణనే, **అమ** గమనే వా, సో. భజీయతే సేవీయతేతి **భాగో.** ణో. వణ్టకోప్యత్ర. **వటి** విభాజనే, ణ్వు, ఙన్తా వా సకత్థే కో.

విభవన్తం ధనే. **ధన** ధఞ్ఞే, అ. సస్స అత్తనో అయం **నో, సమ్పి.** దుఇవ **దబ్బం,** సారమిచ్చత్థో, ఇవత్థే వో, **విద** లాభే, తో . సస్స ధనస్స పతి సపతి, తస్మిం సాధు **సాపతేయ్యం,** ణేయ్యో. **వస** నివాసే, ఉ. **అర** గమనే, థో. **రస్స తో.** విభవన్తి పభవన్త్యనేనాతి **విభవో,** అ. హిరఞ్ఞం, కోసోప్యత్ర.

౪౮౬. కతాకతం కఞ్చనం, రూపియఞ్చ మిస్సితం [మిలితం (క.), మిలితం పచ్చేకఞ్చ (అమర ఖీరస్వాధీటీకా)] కోసాదిద్వయవాచ్చం, తత్ర పిణ్డీకతం ఆభరణీకతం, కమ్మీభావమాపాదితం వా కతం. ఆకరోత్థం అజాతకమ్మం చుణ్ణాదిరూపం

అకతం, **తదఞ్ఞం** తేహి కఞ్చనరూపియేహి అఞ్ఞం తేజసం దబ్బం తమ్బం. **ఆదినా** కంసరీతిసీసకాది, యఞ్చాతేజసం రాజపట్టదారువిసాదిక'మసారం దబ్బం, తం సబ్బం కుప్పం, **గుప** రక్ఖణే, గుప్పతేతి, వో, **కత్తఞ్చ గస్స.**

ద్వయం కఞ్చనం రూపియఞ్చాహతముట్ఠాపితహయవరాహపురిసాది రూపం నిగ్ఘాతికాయ తాళితం దీనారాదికం రూపియాఖ్యం. అస్సాదిరూపమస్సాహతమత్థీతి **రూపియం. రూప** ఆహతపసంసాసు, ఇయో.

౪౮౭-౪౮౮. హిరఞ్ఞన్తం సువణ్ణే. సోభనో వణ్ణో యస్స **సువణ్ణం. కన** దిత్తియం, ణ్వు, జననం జాతం, పకట్ఠం జాతం **జాతరూపం,** పకట్ఠత్థే **రూప**పచ్చయో [పసంసాయం రూపపచ్చయో ఇతి సుభూ (చిన్తామణిటీకా) పసంసాయం రూపం (పాణిని ౫.౩.౬౬)]. జాతం రూపమస్సాతి వా **జాతరూపం. ఇణ** గతియం, దిత్తియఞ్చ అనేకత్థత్తా. సుట్ఠు దిప్పతే దిత్తియా యుజ్జతేతి **సోణ్ణం,** ఉస్సో, "వా పరో అసరూపా"తి **ఇ**లోపో, ద్విత్తం. **కఞ్చ** దిత్తియం, యు. సత్థు వణ్ణో వియ వణ్ణో యస్స. చిత్తమత్తానం హరతీతి **హరి.** ఇ, **కము** ఇచ్ఛాయం, ణు. చరతి ఏత్థ చిత్తం **చారు,** ణు. **హి** గతియం, మో. **హాట** దిత్తియం, ణ్వు. తపనం దాహమరహతీతి **తపనియో,** ఇయో. **హర** హరణే, అఞ్ఞో, అస్సి. **హా** చాగే, **హా** గతియం వా, అఞ్ఞో, **హిరా**దేసో చ.

చామీకరాదయో చత్తారో **తబ్భేదా** తస్స సువణ్ణస్స విసేసా. చామీ నామ ఏకా పుప్ఫజాతి, తంకరత్తా **చామీకరో,** అథ వా చామీ నామ అగ్గి. **చము** అదనే, ణీ, తక్కరత్తా **చామీకరో.** సతకుమ్భం పద్ధకేసరవణ్ణం, తబ్బణ్ణసదిసత్తా **సాతకుమ్భం.** దేవరుక్ఖభూతాయ మహాజమ్బుయా పతిట్ఠితట్ఠానే నదీ జమ్బునదీ, తస్సం పతితేహి మహాగజప్పమాణానం, కుమ్భప్పమాణానం వా ఫలానం బీజేహి జాతం సువణ్ణం **జమ్బునదం,** ఇదం పన సువణ్ణం అనలప్పభం దేవాలఙ్కారమతులం జాయతే. తం పనానలమితి విసేసత్థేపి **అమరసీహో** సువణ్ణసామఞ్ఞేవ పఠతి. సిఙ్గీ నామ ఏకా మచ్ఛజాతి, తబ్బణ్ణతాయ. ఖణియం వా తంసణ్ఠానసిలాఖణ్డేహి జాతతాయ సిఙ్గీ, **అమరకోసే** పన చామీకరాదీనిపి సువణ్ణసామఞ్ఞే పఠతి, సిఙ్గీ పన విసేసే. వుత్తఞ్హి తత్థ "అలఙ్కారసువణ్ణం యం, సిఙ్గీకనకమిచ్చయ"న్తి [అమర ౧౯.౯౬]. తస్సత్థో – కటకకుణ్డలాదినో అలఙ్కారసువణ్ణస్స "సిఙ్గీ"తి నామన్తి. "సిఙ్గీమణ్డనసోణ్ణ"న్తి **రతనకోసో.** సువణ్ణతాయ సిఙ్గీ "కనక"మిత్యుచ్చతే.

౪౮౯. పఞ్చకం రజతే. రూపయుత్తతాయ **రూపియం. రఞ్జ** రాగే, అతో. **సజ్జ** సజ్జే, ఝు, **ఇ**లోపో, **సజ్ఝు.** రూపయుత్తతాయ **రూపీ, సజ్జ** సజ్జే, ఝో, **ఇ**లోపో, **సజ్ఝం,** "రూపియజ్ఝ"న్తిపి పాఠో. తదా **ఇయజ్ఝ**పచ్చయేన సిద్ధం. దుబ్బణ్ణం, ఖజ్జూరం, సేతమ్పి.

ఆహతసోణ్ణరజతే, రజతే రూపియం మతం;
రజతే చ ఖలేక్లీవం, ఖజ్జూరో పాదపన్తరే;
సేతా చ భతికాయం థ, క్లీవం సజ్ఝే సితే తిసు.

అస్మజాతియం పుప్ఫరాగాదిమ్హి, ముత్తావజిరాదిమ్హి చ వస్వాదిత్తయం. **వస** నివాసే, ఉ. రతిం తనోతీతి **రతనం,** కమ్మాదిమ్హి ణో, **తి**లోపో. "రత్నం సజాతిసేట్ఠేపీ"త్య**మరకోసే** [అమర ౨౩.౧౨౬], తేన గజసేట్ఠో గజరతనం, ఇత్థిసేట్ఠో ఇత్థిరతనన్తి. **మన**సద్దతో ఇ, **ఈ**పచ్చయే **మణీ** చ. పుప్ఫరాగాదయో వక్ఖమానా **తబ్భిదా** తస్స మణినో విసేసా. భాసన్తో రఞ్జేతీతి **పుప్ఫరాగో, భాసస్స పుప్ఫో.**

౪౯౦. సువణ్ణాదయో ఇమే సత్త రతనాన్యాహు. **మణి** రత్తమణి.

౪౯౧. సత్తరతనానం లబ్భమానపరియాయే దస్సేతుమాహ "**లోహితఙ్గో**"ఇచ్చాది. **లోహితఙ్గా**దిత్తయం రత్తమణియం . లోహితవణ్ణేన అఙ్గీయతేతి **లోహితఙ్గో**, లోహితం అఙ్గం సరీరమేతస్స వా **లోహితఙ్గో**. పదుమఞ్చేత్థ కోకనదం, తబ్బణ్ణసదిసో మణి **పదుమరాగో**. సోణరతనం, లోహితకోప్యత్ర.

ద్వయం వేళురియే. వంసో తచసారో, తబ్బణ్ణో మణి **వంసవణ్ణో**. వేళు వియ దిస్సతీతి **వేళురియో,** ఇవత్థే ఇయో, **రా**గమో చ. ద్వయం పవాళే. **వల** సంవరణే, ణో, ళత్తం, **వా**కారేన పవాళోపి. **దు** గమనే, **దు** ఉపతాపే వా, మో, ద్విత్తం.

౪౯౨. ద్వయం కబరమణిమ్హి. మసారగిరిమ్హి జాతం **మసారగల్లం,** లో, రస్స **లో.** కబరో సబలో మణి. ద్వయం ముత్తాయం. **ముచ** మోచనే, థో, ముత్తా ఏవ **ముత్తికం,** సకత్థే ఇకో. సత్థికా పకతితో లిఙ్గవచనాన్యతివత్తన్తేతి నపుంసకత్తం. ఏత్థ చ రతనపరియాయానం ఉప్పటిపాటియా కథనం సత్తన్నం రతనానం ఉప్పత్తిక్కమపణీతక్కమాదినో అభావదీపనత్థం.

ద్వయం పిత్తలే. **రీ** గమనే, ఱి. రీతిపి. "రీతి పచారే సన్దే చ, లోహకిట్టారకూటేసూ"తి **రుద్దో.** ఆరస్సేవ కూటో, యస్స. దబ్బసద్దోప్యత్ర. ద్వయం అబ్భకే. **అమ** గమనే, అలో. అబ్భం ఆకాసో, మేఘో చ, తంసఞ్ఞకత్తా **అబ్భకం,** సఞ్ఞాయం కో. "మేఘమ్బరాభిధానఞ్చ, గోరి బీజఞ్చ అబ్భక"న్తి హి వుత్తం. గిరిజతు, సిలాజతుప్యత్ర.

౪౯౩. తికం లోహే. **లూ** ఛేదనే, హో. **అయ** గమనే, మనోగణాది. కాళఞ్చ తం అయసఞ్చేతి **కాళాయసం.** సత్థకం, తిక్ఖణం, పిణ్డం, అయసం, అస్మసారోప్యత్ర. "సత్థమాయుధలోహేసూ"తి అనేకత్థో. "సాముద్దలవణేతిక్ఖం, విసలోహాజిముక్కకే"తి **రభసో. పణ్డ** గమనే, అ. అస్మస్స సారో. "కాళాయస'మయో లోహం, అస్మసారఞ్చ సత్థక"న్తి త్వ**మరమాలాయం** క్లీవకణ్డం.

ద్వయం చపలే. **పార** సామత్థియే, దో, పారయతి సక్కోతి సబ్బలోహం కఞ్చనం కాతున్తి **పారదో. రస** సద్దే, అగ్గిమ్హి పక్ఖిత్తే రసతీతి **రసో,** మధురాదీసు చ రసో. చపలో, సూతోప్యత్ర.

"చఞ్చలాదిమ్హి చపలో".

"సారథిమ్హి రసే సూతో, పసూతే పేరితే తిసు";

"రసేన్దో పారదో వుత్తో, పారతోపి నిగద్యతే"తి. –

తారపాలో.

"పారదో సిద్ధధాతు చ, వరబీజఞ్చ సూతక"న్తి. –

తికణ్డసేసో [తికణ్డసేస ౨.౯.౩౪].

తికం నాగే. **తిపు** పీళనే, ఉ. **తిపు**సద్దస్స సేతేపి పవత్తనతో **కాళ**సద్దేన విసేసేత్వా **కాళతిపూ**తి వుత్తో, తేన **తి**పుసద్దస్సద్విన్నమ్పి వాచకతాదట్ఠబ్బాత్యేకే, తం "నాగో సీసకయోగిట్ఠ-వప్పాణి తిపు పిచ్చట"న్తి [అమర ౧౯.౧౦౫]

అమరకోసే, “తిపు సీసకరజ్జేసూ”తి చ **తికణ్డసేస నానత్థసఙ్గహా**దీసు వుత్తత్తా న గహేతబ్బం, తేన కాళో చ తిపు చాతి ద్వేయేవత్థాభిధానాని. కాళవణ్ణతాయ కాళో. **తిపు** యథావుత్తత్థోవ. **తప** సన్తాపే వా, ఉ, అస్సిత్తం. **సీ** సయే, **సి** బన్ధనే వా, సో. “సేట్ఠభకద్ధుజో నాగో, క్లివం సీసకరజ్జేసూ”తి **రభసో.** “యోగిట్ఠ”మిత్యేకం నామం సీసస్స. “వప్పో సో సీసమత్తక”న్తి త్వ**మరమాలా.**

> “ఆరకూటోసీ రీతి చ, సీసకం తిపు వద్ధకం;
> నాగం మహామలఞ్చేవ, యోగిట్ఠక”న్తి. –

బ్యాడి.

> “సీసమత్తం బహుమలం, యోగిట్ఠం పిట్ఠపిచ్చటా;
> సువణ్ణాదిసమాలుక-మపి సిన్దూరసమ్భవ”న్తి. –

తన్తాతన్తరం.

సేతే తు రఙ్గవఙ్గా, తే గత్యత్థా.

“రఙ్గంసురేభం ముదఙ్గం, కుసుమ్భం గామ్యకుఙ్కుమ”న్తి. –

తికణ్డసేసో [తికణ్డసేస ౨.౯.౩౪].

ద్వయం హరితాలే. హరితవణ్ణం అలం **హరితాలం,** బ్యుప్పత్తిమత్తమేతం. రూళ్హీసద్దో త్వయం. పీతం నేతీతి **పీతనం.** “పిఞ్జరం పీతనం తాల-మాలఞ్చ హరితాలకే”త్య**మరసీహో** [అమర ౧౯.౧౦౩] **. పిఞ్జ** వణ్ణే, అరో. **అల** భూసనే, అలన్త్యనేనేతి, ణో, “హరితాలమలం తాల-వణ్ణకం నటభూసన”న్తి తు **మాధవో.** “హరితాలే తు కప్పూరం, గోదన్తో నటసఙ్ఖకో”తి **తికణ్డసేసో** [తికణ్డసేస ౨.౯.౩౫].

౪౯౪. ద్వయం సిన్దూరే. పిట్ఠేన నాగేన జాతం పిట్ఠం. చీనదేసప్పవత్తం పిట్ఠం **చీనపిట్ఠ**న్తి పుబ్బపదే ఉత్తరపదలోపో. **సన్ద** సవనే, ఊరో, అస్సి. “సిన్దూరం నాగసమ్భవ”న్త్య**మరసీహో** [అమర ౧౯.౧౦౫]. వసన్తస్సవో, రత్తచుణ్ణం, రత్తవాలుకంప్యత్ర. ద్వయం తూలే. **తుల** నికసే, అ. **పిచు** మద్దనే, ఉ. పిచు తులోతి సముదితఞ్చస్స నామం. “తూలో పిచు పిచుతూలో, మక్కటిసుత్తం తక్కోటీ”తి హి **రభసో.**

మధుసద్దేన ఖుద్దజన్తు, ఖుద్దఞ్చోచ్చతే. ఖుద్దజన్తవో భమరాదయో. తత్ర భమరకతం ఖుద్దం భామరం, మక్ఖికాకతం మక్ఖికం, సరఘఞ్చోచ్చతే. వరటా కతం వారటం. పుత్తికా కతం పుత్తికన్తి సబ్బత్రణ్ఞత్థే ణో. **మధు** ఉన్దే, ఉ. **ఖు** సద్దే, దో, **ఖుద** పిపాసాయం వా, దో.

ద్వయం సిత్థే. మధూహి ఖుద్దజన్తూహి ఉచ్ఛిట్ఠం సజ్జితన్తి **మధుచ్ఛిట్ఠం. సజ్జ** విసజ్జనాలిఙ్గననిమ్మానేసు. నిమ్మానం సమ్పిణ్డీకరణం, తో, **జతానం తాదేసో, సస్స ఛో,** ద్విత్తం, ఇత్తఞ్చ. **సిచ** పగ్ఘరణే, థో. సిత్థమేవ **సిత్థకం.** మదనోప్యత్ర.

౪౯౫. తికం గోపాలే. గావో పాలేతి, పాతి చాతి **గోపాలో, గోపో** చ, కమ్మని ణో. గావో సఙ్ఖ్యాయతీతి **గోసఙ్ఖో, సంపుబ్బో ఖ్యా** గణనే. గోదుహో, ఆభిరో, వల్లవోప్యత్ర. ద్వయం గోమికే. గావో అస్స సన్తీతి **గోమా,** మన్తు. **ఇకపచ్చయే, మాగమే** చ **గోమికో.**

ద్విపాదం బలీబద్దే. **ఉస** దాహే, అభో. బలం వద్ధయతీతి **బలీబద్దో,** నిపాతనా. గచ్ఛతీతి **గోణో,** యు, **మలోపో,** అస్సో, **ణ**త్తం. గచ్ఛతీతి **గో, గము** గమనే, రో.

"సగ్గే కరే చ వజిరే, బలీబద్దే చ గో పుమా;
ధీ సోరభేయ్యినేత్తమ్బు-దిసావచనభూమిసూ"తి. –

రుద్దో. వస నివాసే, అభో. వస్సతీతి **వుసో, వస్స** సేచనే, ణో, అస్సు, సంయోగలోపో చ. ఉక్ఖో, భద్దో, అనవాహో, సోరభేయ్యోప్యత్ర. **ఉక్ఖ** సేచనే. అనం సకటం వహాతీతి **అనవాహో,** ణో. సురభి గో, తస్సాపచ్చం **సోరభేయ్యో,** ణేయ్యో.

౪౯౬. సో గో వుద్ధో జరగ్గవో నామ. జరం పత్తో గో **జరగ్గవో, సిమ్హి ఓస్స అవో.** ద్వయం మిసబాల్యయుత్తే కిఞ్చిపుట్ఠతారుఞ్ఞే అసమ్పత్తబలీబద్దభావే వచ్ఛే. "వచ్ఛో వుద్ధో వచ్ఛతరో"తి **నామమాలా.** దమనారహో **దమ్మో,** మో. **వస** నివాసే, ఛో, వచ్ఛస్సాయేవ గావియా తనుత్థే నిపాతనా తరో [పాణిని ౫.౩.౯౧ సుత్తం పస్సితబ్బం]. **సమాతి** ఏతే ద్వే తుల్యత్థా.

ద్వయం ధురవాహే. ధురం వహతి సీలేనాతి **ధురవాహీ,** ణీ. ధురం వహితుమరహతీతి **ధోరయ్హో,** ణో, **వస్స యో.**

గవం గున్నం **అధికతో** జనో **గోవిన్దో,** గవం ఇన్దో **గోవిన్దో,** గవం విన్దతీతి వా **గోవిన్దో.**

౪౯౭. వహత్యనేన **వహో,** అ. **కుక** ఆదానే, ఉదో, ఉస్సత్తం, **దస్స ధో** వా, కకుదో, కకుధో చ. ద్వయం సిఙ్గే. **విస** పవేసనే, యు. **సీ** సయే, గో, నిగ్గహీతాగమో, రస్సత్తఞ్చ. లోహితవణ్ణతాయ **రోహిణీ, తస్స ణో,** నదాది.

౪౯౮. తికం గావీసామఞ్ఞే. పుమేపి గావీ, తదా **యోస్స ఈ.** సిఙ్గయుత్తతాయ **సిఙ్గినీ,** తద్ధితన్తా ఇనీ. ద్వయం అపుత్తికాయం. **హనతిస్మా** ఇత్థియం అ, **హనతిస్స వధో,** నిగ్గహీతాగమో, **ధస్స ఝో** చ, **బన్ధ** బన్ధనే వా, **వఞ్ఝా. వస** కన్తియం, అ.

నవప్పసూతికా పచ్ఛగ్ఘపసూతా గో ధేను నామ, **ధే** పానే, ను. ద్వయం పియపుత్తాయం. వచ్ఛం కామయతీతి **వచ్ఛకామా.** వచ్ఛం లాతీతి **వచ్ఛలా.** సవచ్ఛకాయమపి ద్వయమిదం వదన్తి.

౪౯౯. ద్వయం మన్థనకుమ్భికాయం. "గగ్గ"న్తి సద్దంరాతీతి **గగ్గరీ,** నదాది. మన్థతి యస్స **మన్థనీ. మన్థ** విలోళనే, యు, నదాది, ద్వేపి ఇత్థీ. యత్రేకస్మిం బహుపగ్గహయుత్తే అనేకే బన్ధీయన్తే, తత్ర **సన్దానాదిద్వయం. సంపుబ్బో** దా దానే సంయమనత్థో, కరణే యు. **దా** దానే, మో, **దామం.**

ద్వయం గోవచ్చే. **మిహ** సేచనే, లో. గవం మీళ్హో వచ్చో **గోమీళ్హో.** గోతో నిబ్బత్తో **గోమయో,** ద్వేప్యనిత్థీ. ద్వయం ఘతే. **సప్ప** గమనే, ఇ, **సప్పి** నపుంసకే. **ఘర** సేచనే, తో. హవిప్యత్ర.

౨౦౦. తందివసియా దధితో, దుద్ధా వా సముబ్భతం ఘతం తప్పకతి చ **నవనీతం.** నవదధ్యాదీహి నీతం పవత్తం **నోనీతం,** వస్సో. నవనీతమ్పి. ద్వయం దధిసారే. దధినో మణ్డం సారో **దధిమణ్డం. మస** పరిమాణే, థు, సస్స **తో, మత్థు** నపుంసకే.

చతుక్కం ఖీరే, **ఖి** ఖయే, ఈరో. దుయ్హతేతి **దుద్ధం, దుహ** పపూరణే, తో. **పా** పానే, పాతబ్బన్తి **పయో,** ణ్యో, ఆస్సత్తం. ధనతో సముబ్భతం **థఞ్ఞం.**

ద్వయం తక్కే. తీణి కాని జలభాగాని ఏత్థ సన్తీతి **తక్కం,** ఇస్సత్తం, ద్విత్తఞ్చ. **మథ** విలోళనే, తో, "యథాగమమికారో"తి ఇకారాగమో, అఞ్ఞత్ర పన –

"అద్ధోదకసమాయుత్తం, ఉదస్సితముదీరితం;
తక్కం తిభాగసంయుత్తం, మథితన్తి గతోదక"న్తి. –

తక్కమథితా భేదేనుత్తా, గతోదకమితి నిజ్జలం.

"నిజ్జలం మథితం సినిద్ధం, తక్కన్తు జలపాదికం;
ఉదస్సితం జలద్ధఞ్చ, నోతఖ్యన్తు సమోదక"న్తి. –

రతనమాలా.

౨౦౧. ఖీరాదయో పఞ్చ గోతో సఞ్జాతరసా. ఖీరం నవం, దధి ఖీరతో జాతం. "ఖీరజం దధిమఙ్గల"న్తి హి **రతనామాలా. ధా** ధారణే. ఇ, ద్విత్తం, నిపాతనా. దధితో వా ఘతం, నోనీతఞ్చ. సబ్బసేసో తక్కం, ఖీరతోయేవ వా.

ఛక్కం ఏళకే. బాధియమానోపి న రవతీతి **ఉరబ్భో. రు** సద్దే, భో. **మేణ్డ** కుటిలత్థే, కో. మిసతి పద్ధతే అఞ్ఞమఞ్ఞం **మేసో.** "సంహాసనే మేసో, పద్ధాయ'మసమున్నతీ"తి **నానత్థసఙ్గహే.** న రణతీతి **ఉరణో, రణ** సద్దే. **అవ** రక్ఖణే, ఇ. **అవి,** "అవయో సేలమేసక్కా"త్యమరసీహో [అమర ౨౩.౨౦౭]. "అజీ"తిపి పాఠో. **ఇల** గతియం, ణ్వు. ఉణ్ణాయుప్యత్ర, ఉణ్ణాయోగా **ఉణ్ణాయు,** యు, లుహు ఉభే ఉలోమససద్దా చ **రభసేన** వుత్తా.

౨౦౨. తికం అజే. **వస** నివాసే. తో, **వస్తో,** వత్తోపి. అఞ్ఞే తు "**వస** గన్ధఅదనే"తి చురాదిమాహు, **అజ** గమనే, న జాయతీతి వా **అజో.** ఛిన్దన్తో గచ్ఛతీతి **ఛగలకో, ఛో** ఛేదనే, **గము** గమనే, ణో, **మస్స లో,** ఓస్సత్తం, సకత్థే కో, ఛకలకోపి. ఛాగోప్యత్ర. ద్వయం కరభే. **వస** కన్తిమ్హి, తో, వస్సోత్తం, **ఉస** దాహే వా, **ఓత్తాది, ఓట్ఠో,** దన్తచ్ఛదేపి. **కర** కరణే, అభో. "ఖరభో"త్యేకే పఠన్తి. కమేలకో, మయో, మహాఙ్గోప్యత్ర.

ద్వయం గద్రభే. **గదతిస్మా** రభో, **గద్రభో.** ఖం కణ్ణవివరం మహన్తమస్సత్థీతి **ఖరో,** రో. చక్కవా, బాలేయ్యో, రాసభోప్యత్ర. చక్కయోగా, వన్తు. బలయుత్తత్తా **బాలేయ్యో. రస** సద్దే, అభో. ద్వయం అవియం. ఉరణస్స అయం **ఉరణీ.** అవినో ఏసా **అవీ. అజాసద్దో** ఏకో ఛాగియం. అఞ్ఞే తు "ఉరణీ తు అజీ అజా"తిపి పాఠం వత్వా తిణ్ణమ్పి **ఉరణీ**పరియాయత్తం వదన్తి, తేసం మతే **అజీఅజా**సద్దాపి **ఉరణీ**పరియాయా అత్థీతి దట్ఠబ్బా. అథ వా తికం అజియం. **ఉరణ**సద్దస్సాపి **అజ**పరియాయస్స సమ్భవతో

“ఉరణీ తు అజీ అజా”తి వుత్తం, వక్ఖతి హి అనేకత్థవగ్గే “ఉమ్మారే ఏళకో అజే”తి [అభిధాన ౧౧౨౪ గాథా], **ఉరణ**పరియాయో హేత్థ ఏళకో.

వేస్సవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨౧౩. తికం సుద్దే. **సద** అస్సాదనే, దో, అస్సు. **అన్తవణ్ణో** లామకవణ్ణో. **వస** సేచనే, వసేతబ్బో అసుచితత్తా **వసలో,** అలో. యత్ర యత్ర వా ముత్తం కరీసం సిఞ్చతీతి **వసలో,** అలో, జఘఞ్ఞజోప్యత్ర. బ్రహ్మునో జఘఞ్ఞజ్గే పాదే జాతో **జఘఞ్ఞజో.**

మాగధాదయో సూతపరియన్తా విజాతియమాతాపితికత్తా ఉభయవణ్ణోప్పత్తియా సంకిణ్ణజాతియో ఇచ్చత్థో, భిన్నజాతిసంసగ్గో ఏవ హి సఙ్కరో. సుద్దేన సమ్బన్ధాయ ఖత్తాయ జాతో పుత్తో **మాగధో.** ధుతిక్రియావుత్తి. సుద్దాయ సమ్బన్ధేన ఖత్తియేన జాతో **ఉగ్గో, ఉచ** సమవాయే, ణో.

౨౧౪. బ్రాహ్మణియా సమ్బన్ధేన ఖత్తియేన జాతో **సూతో, సు** అభిభవే, తో, దీఘాది.

సుద్దావేస్సహి **కరణో-మ్బట్ఠో** వేస్సాద్విజాతిహి. **మాహింసో** వేస్సాఖత్తజో, **ఖత్తా** ఖత్తాయ సుద్దజో.

> బ్రాహ్మణీఖత్తజో **సూతో,**
> తస్సం **వేదేహకో** వేస్సే;
> **రథకారో** తు మాహింసా,
> కరణ్యం యస్స సమ్భవో;
> **చణ్డాలో** నామ జనితో,
> బ్రాహ్మణీవసలేహి యో.

తత్ర **కరణో** లిపిలేఖనవుత్తి, **అమ్బట్ఠో** విచికిచ్ఛావుత్తి.

ద్వయం సిప్పిని. కరోతి నిమ్మినాతి చిత్రలేప్యాదికన్తి **కారు,** ణు. సిప్పమస్సత్థీతి **సిప్పికో.** సజాతీనం తేసం సిప్పీనం సఙ్ఘాతో “సేణీ”త్యుచ్చతే. **సి** సేవాయం, ణి.

౨౧౫. తచ్ఛకాదయో ఇమే పఞ్చ **కారవో** సిప్పినో నామ సియుం. వుత్తఞ్చ –

> “తచ్ఛకో తన్తవాయో చ, రజకో చ నహాపితో;
> పఞ్చమో చమ్మకారో చ, కారవో సిప్పినో మతా”తి.

౨౧౬. పఞ్చకం తచ్ఛకే. **తచ్ఛ** తనుకరణే. తచ్ఛతి తనుం కరోతీతి **తచ్ఛకో,** ణ్వు, వద్ధయతి ఛిన్దతీతి **వద్ధకీ, వద్ధ** ఛేదనే, చురాది, “ఛేదనే చాపి వద్ధన”న్తి **రతనమాలా,** ణ్వు. సకత్థే ఈ, వద్ధకీ, వడ్ఢకీపి. పలాద్యుమ్మానప్పకారేన గణ్డతి ఛిన్దతీతి **పలగణ్డో. గణ్డ** ఛేదనోపలేపనసన్నిచయవదనేకదేసేసు. పలగణ్డో సుధాజీవిన్యపి. **ఠా** గతినివత్తియం,తి, పకారవణ్ణాగమో. **ఠా**తిస్స **థో**పి. రథం కరోతీతి, కమ్మని ణో, **రథకారో,** చమ్మకారేపి. ద్వయం సువణ్ణకారే. నాళిం ధమతి ముఖే వినాసయిత్వా ముఖవాయునా అగ్గిదీపనత్థం నాళిం సద్దాపయతీతి **నాళిధమో.**

౨౹౦౭. అథోపరం పుక్కుసంయావపాదేన నామం. **వే** తన్తసన్తానే, తన్తం వాయతీతి, ణో. **పేస** పేరణపయతనగతీసు. పేసనం పేసో, తం కరోతీతి, ణో. కువిన్దోప్యత్ర , కుచ్ఛితం విన్దతీతి **కువిన్దో.** మాలాసిప్పయోగా, మాలాపనయోగా వా **మాలికో,** ఇకో.

కుం లలయతి ఇచ్ఛతీతి **కులాలో, లల** ఇచ్ఛాయం, ణో. ద్వయం సూచికమ్మోపజీవిని. సూచివానకమ్మం దువిధం సూచనం, తున్న ఞ్చాతి, తత్ర తున్నవానకమ్మేన పవత్తినిమిత్తేన **తున్నవాయో,** సూచివానసిప్పయోగా **సోచికో.**

౨౹౦౮. చమ్మం కరోతి వికారమాపాదయతీతి, కమ్మని ణో. పాదుకరోప్యత్ర. **కప్ప** ఛేదనే, ణ్వు. **నహ** సోచేయ్యే, **దివాది**తో నిపాతనా **ప**కారాగమాది, న హాపేతీతి వా **నహాపితో, హా** పరిహానే, **ణాపే** పచ్చయో, తో, ఏస్సిత్తం, సఞ్ఞాసద్దత్తా నస్సపకతి. ఖురీ, ముణ్డీ, దివాకిత్తిప్యత్ర. ఖురవా **ఖురీ,** ముణ్డవా **ముణ్డీ,** ముణ్డో, ముణ్డీ, ముణ్డకోతి పసిద్ధి. దివా దివసే కిత్తి బ్యాపారో అస్స **దివాకిత్తి.** "చణ్డాలే తు దివాకిత్తి, నహాపితో"తి **రుద్దో.**

రఞ్జతే సుత్తం రత్తమాపజ్జతే యస్మిం, స **రఙ్గో.** హరితాలమనోసిలాది, తమాజీవతీతి, కమ్మని ణో.

పుఙ్గం కసతీతి **పుక్కుసో,** నిపాతనా, అథ వా "పు"ఇతి పురిసస్స నామం, తం కుసేతి అపనేతీతి **పుక్కుసో.** పుప్ఫం వుచ్చతి కరీసం, కుసుమం వా, తం ఛడ్డేతీతి, ణ్వు. **ఛడ్డ** అపనయనే.

౨౹౦౯. వేనాదయో తయో **సమా** తుల్యత్థా. వేణునా జీవతీతి **వేనో. ణస్స** నత్తం. **వేణో**పి. వేణువేత్తాదీనం వికతి విలీవా, తేహి విలీవం కరోతీతి **విలీవకారో.** నళోపి వేణువేత్తాదీనంయేవ వికతి, తం కరోతీతి, కమ్మని ణో. నళేహి వా విలీవం కరోతీతి **నళకారో.**

ఇతో పరం సోణ్డికం యావ పాదేన నామం. **చున్ద** ఛేదనే, సఞ్ఛేదనే చ. **చున్ద** నిసామనే వా. **భము** అనవట్ఠానే, తం కరోతీతి **భమకారో. కర** కరణే, మారో, **కమ్మారో,** కమ్మని ణ్వు. **లోహకారకో.** ఆకరోట్ఠితం [ఆటవోట్ఠితం (క.)] యో లోహం ధమిత్వా సఙ్ఖరోతి, తత్రాపి **లోహకారకో.**

౨౹౧౦. రజకస్స ద్వే కమ్మాని చేలధోవనం, రజనఞ్చ. తత్ర చేలధోవనో **నిన్నేజకో,** ణ్వు, **నిజ** సుద్ధియం, **నిజి** సోచేయ్యసోచనేసు వా. వత్థరఞ్జనా **రజకో. రఞ్జ** రఙ్గే, ణ్వు. నేతీతి **నేత్తికో.** సకత్థే కో, నేత్తియం ఉదకనయేన నియుత్తోతి వా **నేత్తికో,** నేత్తియా మాతికాయ నేతీతి వా **నేత్తికో,** ఇకో. ఉదకం హారేతీతి **ఉదహారకో. కలోపో,** ణ్వు.

వీణావాదనసీలత్తా **వీణావాది.** వీణావాదనసిప్పయోగా **వేణికో.** ఉసుమ్హి, ఉసుకారో వా వడ్ఢకీ **ఉసువడ్ఢకీ,** ఏతేన **వడ్ఢకీ**సద్దస్స సబ్బేసమ్పి సిప్పికానం వాచకతా దీపితా, తేన సువణ్ణవడ్ఢకీ, తన్తవడ్ఢకీత్యాదయోపి యోజ్జా.

౨౹౧౧. వేణుం వంసం ధమతీతి **వేణుధమో.** వేణువాదనసిప్పయోగా **వేణవికో,** ణికో. యో పాణినేవ పాణన్తరే మురజాదిసద్దం ఉట్ఠాపయతి, సో **పాణివాదో.** పాణిం హన్తీతి **పాణిఘో.** పాణియోపి. పాణివాదనసిప్పయోగా **పాణియో,** యో.

పూపేన జీవతీతి **పూపియో,** పూపో పణియో విక్కేయ్యో యస్స. పానాగారం సుణ్డా, తట్ఠత్తా సురా సోణ్డా, తం విక్కిణాతీతి **సోణ్డికో,** "నేననిద్దిట్ఠమనిచ్చ"న్తి [కాతన్త ౧.౨.౧౮ నఘటీతం అనిచ్చం (పరిభాసేన్దుసేఖర ౯౩)] పరిభాసతో

వుద్ధి. మజ్జం విక్కిణాతి సీలేన. మణ్డహారోప్యత్ర, మణ్డం సురాసమ్బన్ధమగ్గభాగం హరతి ఉద్ధరతీతి **మణ్డహారో.**

౨౹౧౨. ద్వయం ఇన్దచాలఖ్యే కపటే. మయేన అసురేన సురే వఞ్చయితుం [చలయితుం (క॰)] పయుత్తత్తా మయస్స అయం **మాయా,** మయో ఏవ సమ్బరో, తస్సాయం **సమ్బరీ,** ఈ, నదాది. ద్వయం మాయాకారే. ఇన్దజాలే నియుత్తో **ఇన్దజాలికో.** పాటిహారకోపి. పటిహరతి నయనమనేనాతి పాటిహారకో, ణ్వు.

౨౹౧౩. అరియాసామఞ్ఞం ఓరబ్భికాదీనం చతున్నమత్థే. యే ఉరబ్భం ఏళకం హన్త్వా జీవన్తీతి **ఓరబ్భికా.** సూకరే హన్త్వా జీవన్తి **సూకరికా,** తథా మగం హన్త్వా జీవన్తి **మాగవికా.** సకుణే పక్ఖినో హన్త్వా జీవన్తి **సాకుణికా,** ఇతి కమతో భవన్తి.

౨౹౧౪. ద్వయం జాలికే. వాగురా మిగబన్ధనజాలం, తాయ చరతీతి **వాగురికో,** వాకరికోపి. **వక** ఆదానే, అరో, ఆ, వాకరా, తాయ చరతీతి **వాకరికో,** పుబ్బపక్ఖే **కస్స గో,** అస్సు చ, వాగురికో. ద్వయం భారవాహే. భారం వహతీతి, కమ్మని ణో. భారం వహతీతి **భారికో.**

తికం వేతనోపజీవిని కిబ్కరే. వేతనేన జీవతీతి **వేతనికో.** భతో వేతనేన కీతో, సో ఏవ **భతకో,** సఞ్ఞాయం వా కో. భతిం వేతనం భుఞ్జతీతి వా **భతకో,** కో, ఇస్సత్తం. కమ్మం కరోతీతి **కమ్మకరో, కమ్మకారో**పి.

ఛక్కం దాసే. కిఞ్చి కరోతీతి **కిబ్కరో,** "అహమజ్జ కిం కరిస్సామీ"తి భత్తు కత్తబ్బకిచ్చయాచనత్తా వా **కిబ్కరో. దాస** దానే. దాసన్తేతస్సాతి **దాసో,** అ. **చిట** పేసనీయే, పేసీయతే సామినాతి చేటో, ణో, సకత్థే కో, **చేటకో. పిస** పేసనీయే, ణో, సస్స ద్విత్తం. **భర** ధారణపోసనేసు, భరీయతీతి **భచ్చో,** "రిచ్చా"తియోగవిభాగేన **భరాదితో**పి **రిచ్చ**పచ్చయో, "రమ్హి రన్తో రాదినో"తి రలోపో చ, **భచ్చో.** పరిచరతి సామీనన్తి **పరిచారికో.** దాసేరో, దాసేయ్యో, గోప్పకో, నియోజ్జో, అభుజిస్సోప్యత్ర.

౨౹౧౫. తే చ దాసా అన్తోజాతాదివసేన చతుధా సియుం. అన్తోగేహే దాసియా కుచ్ఛిమ్హి జాతో **అన్తోజాతో,** ధనేన కీతో ధనం దత్వా దాసభావం గతో **ధనక్కీతో,** సయమేవ **దాసబ్యోపగతో** భయనివారణాద్యత్థం దాసభావముపగతో చ కరమరభావేన ఆనీతో **కరమరానీతో** చ, ఇచ్చేవం తే దాసా చతుధా సియున్తి పకతం.

౨౹౧౬. ద్వయం భుజిస్సే. **భుజ** పాలనజ్ఝోహారేసు, ఇసో, ద్విత్తం. తికం నీచే. నిహీనం చినోతీతి **నీచో,** ణో, రస్సస్స దీఘతా. **జమ** అదనే, మో. నిచ్చయేన హానిం గచ్ఛతీతి **నిహీనకో, హా** పరిహానే, **ఇ** గతియం, యు, సకత్థే కో.

> "వివణ్ణో పాపరో నీచో, పాకితో చ పుథుజ్జనో;
> నిహీనోపసదో జమ్మో, ఖుల్లకో ఇతరో చ సో". –

త్యమరకోసే [అమర ౨౦.౧౬]. విగతో వణ్ణో అస్సమో యస్స **వివణ్ణో.** "అస్సమో బ్రహ్మచారియాది, చతుక్కేపి మతేపి చే"తి **నానత్థసఙ్గహే.** పాపం రాతీతి **పాపరో.** పకతియం యథాజాతభావే భవో విజ్జమానో, న తు బ్యాపారోతి **పాకితో,** ణో. సజ్జనేహి పుథుభూతో జనో **పుథుజ్జనో.** అపకట్ఠం సదతి గచ్ఛతీతి **అపసదో.** ఖుదం లాతీతి ఖుల్లో, **దస్స లో,** ఖుల్లో ఏవ **ఖుల్లకో.** ఇతం కమ్పితం రాతీతి **ఇతరో.**

ద్వయం అనాలసే. కుసీతస్స భావో కోసజ్జం, తం యస్స నత్థీతి **నిక్కోసజ్జో. లస** కన్తియం, అప్పం లసతీతి కిలాసు, ణు, న కిలాసు **అకిలాసు. మన్ద** సుపనే, అ. న లసతి కీళతీతి **అలసో.**

౨౧౨. చతుక్కం చణ్డాలే. సం సునఖం పచతీతి **సపాకో. చణ్డ** చణ్డిక్కే, ఆలో. మతఙ్గస్స అపచ్చం **మాతఙ్గో. చు** చవనే, ణ్వు, **చవకో.** "ప్లవకో"తిపి పాఠో, **ప్లవ** గతియం, ణ్వు.

"చణ్డాలప్లవమాతఙ్గా , దివాకిత్తిజనఙ్గమా;

నిసాదసపచాఅన్తే-వాసీ చణ్డాలపుక్కుసా". –

త్యమరకోసే [అమర ౨౦.౧౯-౨౦].

మిలక్ఖజాత్యాదయో మహారఞ్ఞనివాసినో **తబ్భేదా** తస్స చణ్డాలస్స విసేసా.

గోమంసభక్ఖకో యో తు,

లోకబాహ్యఞ్చ భాసతే;

సబ్బాచారవిహీనోయం,

మిలక్ఖజాతి వుచ్చతే [చిన్తామణిటీకా ౨౦.౨౦].

మిలక్ఖ అబ్యత్తసద్దే. మిలక్ఖన్తే అబ్యత్తం భాసన్తేతి మిలక్ఖా, తేసం జాతి యోని **మిలక్ఖజాతి.** మయూరపిఞ్ఛాదిపరిధానో **కిరాతో, కిర** వికిరణే, అతో, కిరతీతి **కిరాతో.** కిరతోపి. పత్తపరిధానో **సవరో. సవ** గతియం, అరో. **ఆదినా పులిన్దో, పుల** మహత్తే, దో, **పులిన్దో,** సభాసా బ్యవహారీ దేసన్తరభాసానభిఞ్ఞో, పులిన్దో సవరపరియాయోతి కేచి.

౨౧౮-౨౧౯. తికం లుద్దమత్తే, అయమ్పి మిలక్ఖప్పకారో. మిగమచ్ఛాదీనం నిసాదనతో మారణతో **నేసాదో. లుధ** ఉపఘాతే , దో, **ధస్స దో, లూ** ఛేదనే వా, దో, ఉభయత్రాపి సకత్థే కో. విజ్ఝతీతి **బ్యాధో,** రస్సస్స దీఘతా. ద్వయం మిగలుద్దే. మిగే హన్తీతి **మిగవో,** వో. మిగే విజ్ఝతీతి **మిగబ్యధో.**

సిలోకో సునఖే. సరమా సునీ, తస్సాపచ్చం **సారమేయ్యో,** ణేయ్యో. సున్దరం నఖమేతస్స **సునఖో, సునస్స** వా పాటిపదికస్స **ఉనఖో, సున** గతియం వా, ఖో, ఏవం సబ్బత్ర పాటిపదికవసేన వా ధాతువసేన వా రూపసిద్ధి వేదితబ్బా. **సున** గతియం, **సునస్స** వా **ఉనో. సోణ** వణ్ణగతీసు, **సున** గతియం వా, ణో, **ణత్తం, సునస్స** వా **ఓణో. కుక** ఆదానే, ఉరో, **కుక్కురో. సున** గతియం, **ఉస్స** వాదేసే **స్వానో, ఉవాదేసే సువానో.** మిగే సరతి హింసతీతి **సాళూరో,** ఊరో, **రస్స ళో.** దీఘాదిమ్హి **సూనో.** ఉస్సాత్తే **సానో. నలోపే** ఉస్సాత్తే **సా,** అయం పుమే, కోలేయ్యో, మిగదంసకో, భసకోప్యత్ర, కులే గేహే భవో **కోలేయ్యో.** మిగం దంసతీతి **మిగదంసకో.** భసతి బుక్కతీతి **భసకో, భస** భణనే.

భేసజ్జాదియోగేన, నిస్సగ్గేన వా ఉమ్మత్తాదిభావమాపన్నో సునఖో "అళక్కో, అతిసునో"తి చ వుచ్చతే. **అల** నివారణే, కమ్మని ణ్వు, ద్విత్తళత్తాని, **అళక్కో.** అలక్కోపి. పకతిం అతిక్కన్తో సునో **అతిసునో.**

౨.౨౦. సాదిబన్ధనం సునఖాదిబన్ధనం రజ్జాది **గద్దూలో** నామ. **గద్ద** సద్దే, ఉలో, దీఘో. ద్వయం దీపకే. **దీప** దిత్తియం, ణ్వు, **చిట** పేసనీయే, ఉద్దేన చిట్యతేతి **చేటకో,** ణో, సకత్థే కో, **ణ్వుపచ్చయేన** వా సిద్ధం.

తికం పాసే. **బన్ధ** బన్ధనే, కత్తరి యు. **గన్థ** గన్థనే, **గన్థ** కోటిల్యే వా, **న్థస్స ణ్ఠో. పస** బాధనఫుసనేసు, కత్తరి ణో. ద్వయం వాకరాయం, యా సాణతచాదీహి మిగాదీనం బన్ధనత్థం కతా. **వక ఆదానే,** అరో, ఇత్థియమతో ఆ. మిగే గన్థతి బన్ధతీతి **మిగగన్థనీ,** "మిగబన్ధనీ"తిపి పాఠో.

౨.౨౧. ద్వయం కుమీనే. యత్ర మచ్ఛా పవిసన్తేవ, న నిస్సరన్తి, కుచ్ఛితా వేణీ అస్సా **కువేణీ,** నదాది. వజ్జప్పత్తితాయ కుచ్ఛితా మీనా యస్మిం **కుమీనం, కము** పదవిక్ఖేపే వా, ఇనో, మచ్ఛాధానీప్యత్ర, మచ్ఛా ఆధీయన్తే యస్సం **మచ్ఛాధానీ,** యు, నదాది. ద్వయం జాలే. ఆనీయన్తేనేనాతి **ఆనయో,** ణో, ఈస్స, ఏ అయ. జలే హితం **జాలం,** ణ.

ద్వయం వధట్ఠానే. ఆగన్త్వా హనన్తి యస్మిం **ఆఘాతనం,** యు, **హనస్స ఘాతో.** వధస్స మారణస్స ఠానం **వధట్ఠానం.** ద్వయం అధికోట్టనే. సదా ఆకోట్టనత్తా సహ ఊనేనాతి **సూనా, సున** గతియం వా, ఇత్థియమతి అ, దీఘాది. **కుట** ఛేదనే, అధికోటేన్తి యస్మిం **అధికోట్టనం.**

౨.౨౨. ద్విపాదం చోరే. తం కరోతీతి **తక్కరో,** థేయ్యత్థం వా తక్కయతీతి **తక్కరో. తక్క** వితక్కే, అరో. **ముస** థేయ్యే, కత్తరి ణ్వు. **చుర** థేయ్యే, ణో, చురా థేయ్యసీలమస్సేతి వా **చోరో,** ణో. **థేన** చోరియే, చురాది, అ. ఏకం అసహాయం అగారం గేహం ఏకాగారం, **తం** పయోజనం యస్స **ఏకాగారికో,** ఇకో. మోసత్థినో హ్యేకాగారం పయోజనం. **సమాతి** తుల్యత్థా. దస్సుప్యత్ర. **దంస** దంసనే, సు, నిగ్గహీతలోపో.

తికం థేయ్యక్రియాయం. థేనస్స కమ్మం **థేయ్యం,** చోరస్స కమ్మం **చోరికా.** ముసనం **మోసో,** భావే ణో. **వే** తన్తసన్తానే, **వేమో,** అనిత్థీ. వాయనత్థో దణ్డకో **వాయనదణ్డకో,** వాసరదణ్డకోపి.

౨.౨౩. తికం సుత్తే. **సుచ** గతియం, తో. **తను** విత్థారే, తు, తన్తు పుమే, తన్తపయోజనత్తా **తన్తం. లేప్యాదికమ్మని** లేపనాదిక్రియాయం **పోత్థ**సద్దో వత్తతి. **ఆదినా** పోత్థలికాదిలిఖనకమ్మం గయ్హతే, **పుస** స్నేహసేచనపూరణేసు, భావే థో. అథ వా **లేప్యాదికమ్మని** కమ్మకారకభూతే లేపితబ్బాదిమ్హి **పోత్థ**సద్దో, తదా కమ్మని థో, **పోత్థం.**

వత్థదన్తకట్ఠసిఙ్గాదిపోత్థలికాయం **పఞ్చాలికా**దిద్వయం. పఞ్చఙ్గాని యస్సా సన్తి సజీవస్సేవాతి **పఞ్చాలికా,** ఇకో. మజ్ఝే లకారాగమో. పోత్థేన వత్థేన అలఙ్కరియత్తా **పోత్థలికా. అల** భూసనే, ణ్వు. "చతురో జనా పోత్థకమగ్గహేసు"న్తి ఏత్థ **పోత్థక**సద్దేన వత్థం వుత్తం, **పోత్థ**సద్దోయేవ హి సకత్థే **కపచ్చయేన** "పోత్థకో"తి వుత్తో. "పుత్తలికా"తిపి పాఠో, పుత్తో వియ అలఙ్కరీయతేతి పుత్తలికా, పుత్తికాప్యత్ర.

౨.౨౪. యం **కూపతో** ఆవాటతో **అమ్బునో** జలస్స **ఉబ్బాహనం** ఉద్ధారణం భవే, తం "ఉగ్ఘాటనం, ఘటీయన్త"మితి చోచ్చతే. ఉద్ధం ఘటీయతి ఉదకన్తి **ఉగ్ఘాటనం,** యు. **ఘట** చేతాయం, ఘటీయేవ ఉద్ధాధోగమనవసేన గమనతో **ఘటీయన్తం, యా** గతిపాపుణనేసు, అన్తో, తో వా.

ద్వయం మఞ్జూసాయం, యా కట్ఠేహి కరీయతి. **మన** ఞాణే, సో, జుమఞ్జో [మనిస్స జూక (ణ్వాది ౨౧౨) ఉణాదివుత్తియం ౪.౭౭ సుత్తే చ పస్సితబ్బం], **పేల** గతియం, **పే** పాలనే వా, లో, ళత్తం, **పేళా, పల** రక్ఖణే వా, కత్తరి అ, అస్సే, **పేళా.** తికం పచ్ఛియం. **పిట** సఙ్ఘాతే, ణ్వు, **పిటకో,** వుద్ధిమ్హి **పేటకో. పస** పాలనే, ఛి, **పచ్ఛి,** ఇత్థియం.

౨౨౨. ద్వయం కాజే. వివిధం భారమాభఞ్జన్తి ఓలమ్బన్తి యస్సం **బ్యాభఙ్గీ. కజ్జ** బ్యధనే, కత్తరి ణో, ఏకస్స **జస్స** లోపో, **కచ** బన్ధనే వా, అధికరణే ణో, **చస్స జో, కాజో,** కాచోపి. **అత్ర** కాజే **అవలమ్బనం** వేత్తాదివికతి సిక్కా నామ. **సక** సత్తియం, కత్తరి కో, ఉపాన్తస్సి, **సిక్కా,** కాజోపి.

ద్వయం ఉపాహనే. ఉపనయ్హతే బన్ధీయతేతి **ఉపాహనో,** వణ్ణవిపరియయో, రస్సస్స దీఘతా, **వాకారేన** ఉపాహనం. పజ్జతే యాయ **పాదు,** ఉ, **పాదు** ఇత్థీ, "పన్నద్ధీ పాదుకా పాణిహితా పదరథీ"తిపి **తికణ్డసేసో** [తికణ్డసేస ౨.౧౦.౧౩] . **తబ్భేదా** తస్సుపాహనస్స భేదా విసేసా పాదుకా నామ, **పద** గమనే, ణుకో, **పాదుకా,** బహుపటలా చమ్మమయా కట్ఠమయాత్యేకే.

౨౨౬. తికం చమ్మరజ్జుయం. **వర** ఇచ్ఛాయం, **వర** సంవరణే వా, ఛదాదీహి తత్రణ. **వరత్తా,** వరత్తం, వరత్రా, వరత్రమ్పి. **వద్ధ** వద్ధియం, సకత్థే కో, **వద్ధికా.** నయ్హతే బన్ధీయతే యాయ **నద్ధీ, నహ** బన్ధనే, తో, నదాది.

ద్వయం అగ్గిదీపనే. **భస** భాసదిత్తీసు, దిబ్బతే అగ్గి యాయ **భస్తా,** తో, త్రణమ్హి భస్త్రా, నదాదినో ఆకతిగణత్తా ఈపచ్చయాభావో. చమ్మమయం పసిబ్బకం **చమ్మపసిబ్బకం,** చమ్మపసిబ్బకాపి.

తేజసే సువణ్ణాదికే ఆవత్యతే యత్ర, సా సోణ్ణాద్యావత్తనీ మూసా నామ, **ముస** థేయ్యే, అ, **మూసా,** దీఘాది. కలాదికం యావ పాదేన నామం. **కుట** ఛేదనే, కరణసాధనం, **కూటం,** దీఘాది, **వాకారేన** కూటో. అయసో, అయోమయో వా ఘనో **అయోఘనో.**

౨౨౭. కమ్మారానం భణ్డం **కమ్మారభణ్డం.** సఙ్గమ్మ డంసతీతి **సణ్డాసో,** ణో, నిగ్గహీతలోపో, సణ్డాసో, యేనాదిత్తలోహాది గయ్హతే. ద్వయం అధోభాగట్ఠే అయోఘనే. **ముద** సంసగ్గే, ఠి, **ముట్ఠి,** ఇత్థీ. అధికరోతి యస్సం **అధికరణీ,** యు, నదాది.

తబ్భస్తా తేసం కమ్మారానం భస్తా అగ్గిదీపనీ గగ్గరీ నామ, యా "ఉక్కా"తిపి వుచ్చతి, సా చ నారీ, "గగ్గ"ఇతి సద్దం రాతీతి **గగ్గరీ,** మన్థనియమ్పి. ద్వయం ఖుద్దకసత్థే. **సస** హింసాయం, థో. పియమ్పి ఫాలేతీతి **పిప్ఫలం, ఫల** విదారణే.

౨౨౮. ద్వయం నికసే. **సా** తనుకరణే, యు, **ణత్తం,** నికసతే పరిక్ఖ్యతే సువణ్ణన్తి **నికసో.** కసోపి. సూచియా నాసావిజ్ఝనం ఆరా, **అర** గమనే, అ, **ఆరా,** చమ్మకారానం చమ్మవేధనేపి **ఆరా,** "తికం సూచియ"న్తి కేచి.

ద్వయం ఖరపత్తే. ఖరసమ్ఫస్సతాయ **ఖరో.** "క"ఇతి కచతి పాటయతి **కకచో,** అనిత్థీ, "కకచం ఖరపత్తఞ్చే"త్య**మరమాలాయం** నపుంసకకణ్డం. **వచ్ఛాయనసత్థే** వుత్తా గీతవజ్జాదికా విజ్జా చతుసట్ఠిక్రియా, తథా ఆలిఙ్గనచుమ్బనాదికా చ అబ్భన్తరా చతుసట్ఠిక్రియా **కలా**సద్దేనోచ్చతే. **ఆదినా** యం తత్ర వుత్తం కారుకమ్మం, తం గయ్హతే, తం సబ్బమ్పి కలాదికం **కమ్మం** క్రియా **సిప్పం** నామ, **సీ** సయే, పో, **సప్ప** గమనే వా, ఉపాన్తస్సి, **సిప్పం.**

౨౨౯-౨౩౦. పతిసదిసం యం సిలాదినా పతిరూపకం కరీయతే, తత్ర **పటిమాదిచతుక్కం. మా** మానే, మానమత్ర సదిసీకరణం, కత్తరి, కరణే వా అ, **పటిమా,** నారీ. **వము** ఉగ్గిరణే, బో, ఇత్తం, **పటిబిమ్బం. ధా** ధారణే, ఇ, **పటినిధి,** ద్వీసు. పటిమానం, పటియాతనా, పటిచ్ఛాయా, పటికతిప్యత్ర.

పఞ్చం సదిసే, తత్ర **సమాదయో** కేవలా అపి తీసు, సదిసత్థే చ వత్తన్తి, **సన్నికాసో,** పన అన్తే తయో చ ఉత్తరపదీభూతా, తం యథా – తేన సమో'యం [తంసమో'యం (?)], తంసమమిదం, తంసన్నికాసో ఇచ్చాది [అమూ నిభాదయో ఉత్తరపదట్ఠా ఏవ సదిసవచనా వాచ్చలిఙ్గా సియుం యథా "పితునిభో పుత్తో, మాతునిభా కఞ్ఞా, దేవనిభమ- పచ్చ"మితి, బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౧౦.౩౭]. **సమ** వేలమ్బే, అ. పతిరూపకం భజతీతి **పటిభాగో,** ణో, **కాస** దిత్తియం, అ, **సన్నికాసో.** సమానమివ నం దిస్సతీతి **సరిక్ఖో, సమానస్స నో, దిస్స రి, సస్స క్ఖో,** సకత్థే కో, **సరిక్ఖో. సమ** వేలమ్బే, యు, **సమానో,** సహ మానేనాతి వా **సమానో.** సమానం కత్వా నం పస్సతీతి **సదిసో, సమానస్స సో.** పరిచ్ఛేదసధమ్మా తుల్యాధిట్ఠితాయ సమ్మితో పరిచ్ఛిన్నో **తుల్యో,** సమ్మితత్థే యో, **అపచ్చయే** తులోపి. **భా** దిత్తియం , **సన్నిభో, నిభో** చ. భూత రూపాదయోప్యత్ర, యథా పితుభూతో, మాతురూపో.

తికం ఉపమానే. ఉపమీయతే యేన **ఓపమ్మం,** మన, **ఉపపుబ్బో మా** మానే, **యుపచ్చయే ఉపమానం,** ఇత్థియమతి అ, **ఉపమా,** ఉపమానోపమేయ్యానం సధమ్మత్తేప్యయం, వుత్తఞ్చ "ఉపమానోపమేయ్యానం, సధమ్మత్తం సియోపమా"తి [సుబోధాలఙ్కార ౧౭౬ గాథా]. "యేనోపమీయతే, యా చోపమీయతే, తేస్వపి **ఓపమ్మా**దిత్తయ"న్త్య**మరసీహో** [బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౧౦.౩౬].

౨౩౧. చతుక్కం వేతనే. భరతి కమ్మకరే యాయ, సా **భతి,**తి. **విస** పేరణే, పేరణం గమనాదీసు నియోజనం, కరణే ణో, **నిబ్బేసో,** నివేసోపి. **వీ** గమనే, తనో. మూలేన సమితం **మూల్యం, మూల** పతిట్ఠాయం వా, కరణే యో.

> "కమ్మణ్ణా తు విధా భచ్చా, భతయో భమ్మవేతనం;
> భరణ్యం భరణం మూల్యం, నిబ్బేసో పణమిచ్చపీ". –

త్య**మరసీహో** [అమర ౨౦.౩౮-౯].

ద్వయం జూతే. **జు** గతిజవనేసు, తో, దీఘాది, **జూతం, జుత** దిత్తియం వా, కరణే అ. కితవస్స జూతకారస్స కమ్మం **కేతవం,** ణో. అక్ఖవతీ, పణోప్యత్ర. అక్ఖా పాసకా ఉపాయత్థేన అస్సం సన్తీతి, వన్తు, సభావతో ఇత్థిత్తం. పణో అట్టో, తంయోగా **పణో.**

పఞ్చకం జూతకారే. ధావన్తీ అత్తి ధుత్తి, నిపాతనా, తంయోగా **ధుత్తో,** ణో, **ధూ** కమ్పనే వా, తో, రస్సో, **ధుత్తో,** సబ్బకీళాదిపసుతేప్యయం. అక్ఖేసు ధుత్తో **అక్ఖధుత్తో.** మరియాదమతిక్కమ్మ కీళాదిపసుతో హి "ధుత్తో"తి వుచ్చతి. కితవం అస్సత్థీతి **కితవో,** నిపాతనా, **కిత** నివాసే వా, అవో. అక్ఖేహి జూతేహి దిబ్బతీతి **అక్ఖదేవీ,** ణీ.

౨౩౨. ద్వయం పాటిభోగే, పటిభుఞ్జతి పాలయతీతి **పాటిభోగో, భుజ** పాలనే, ణో. పటిభవతీతి **పటిభూ.** ద్వయం చతువీసతిపాసకే, యేన జూతకారా దిబ్బన్తి. **అక** కుటిలాయం గతియం, ఖో, **అక్ఖో. పస** బాధనఫుసనేసు, ణ్వు. దేవనోప్యత్ర.

దిబ్బన్తి యేన **దేవనో, దివు** కీళాయం, యు.

సారఫలకే **అట్ఠాపదం,** పుమే, నపుంసకే వా, అట్ఠపదాన్యస్స **అట్ఠాపదం.** దేసన్తరే హి చతురఙ్గస్సేవ పట్టికాయం పాసకజాతమ్పి వత్తతే, సఞ్ఞాయం **అట్ఠ**సద్దస్స ఉత్తరపదే రస్సస్స దీఘతా [పాణిని ౬.౩.౧౨౫]. అట్ఠపదమ్పి. పట్టే ఇతో చితో చ సరన్తి పరివత్తన్తీతి సారినో, తేసం ఫలకం **సారిఫలకం,** సకత్థే కో.

ద్వయం అబ్భుతే, యేన సతాదిలాభజానివసేన జూతకారాదీనం జయపరాజయా హోన్తి. **పణ** బ్యవహారే, అ, **పణో,** పనోపి. **అబ్భ** గమనే, తో, **అభి** సద్దే వా, తో, అసరూపద్విత్తం, అబ్భుతోపి.

౨౩౩. నానాదబ్బకతే **మదిరాబీజే** సురాబీజే **కిణ్ణ,** కిరన్తి నానాదబ్బాని మిస్సీభవన్త్యస్సం **కిణ్ణ,** తో. **మధ్వాసవే** మధుకపుప్ఫకతే మజ్జే **మధు** మతం, మధుకపుప్ఫం **మధు,** తప్పకతత్తా మధు, మధుకతేపి మజ్జే మధు మధ్వాసవా వుత్తా, మాధవకో, మాధ్వీకమ్పి, అద్వీస్విదం.

సురాన్తం మజ్జే. **మద** ఉమ్మాదే, కరణే ఇరో. వరుణో నామ ఏకో జనో, తేనేవ పఠమం దిట్ఠత్తా వరుణతో జాయతీతి **వారుణీ,** ణీ, **వర** పత్థనాయం వా, కమ్మే యు, అస్సు, నదాది. మజ్జన్తే యేన **మజ్జం,** వజాదినా యో, **ద్యస్స జ్జో** చ. **సు** అభిసవే, రో, **సు** సవనే వా, **సురా.** హలిప్పియా, హాలా, గన్ధోత్తమా, పసన్నా, ఇరా, కాదమ్బరీప్యత్ర. హలినో బలభద్దస్స పియా రుచ్చా **హలిప్పియా. హల** విలేఖనే, ణో, **హాలా. ఇ** గమనే, రో, **ఇరా.** పఠమ'మయం గోమన్థ పబ్బతే కదమ్బకోటరే భవా **కాదమ్బరీ,** తథా చాగమో "కదమ్బకోటరే జాతా, తేన కాదమ్బరీ మతా"తి [చిన్తామణిటీకా ౨౦.౩౮].

ద్వయం తాలాదిరసజే. ఆసవన్తి మానపురిసమదాదయో యేనాతి **ఆసవో.** మదం జనేతీతి **మేరయం,** ణేయ్యో, అస్సే, **దస్స రో** చ. సీధుప్యత్ర. మజ్జవిసేసేపి తయమిదం వదన్తి, వుత్తఞ్చ –

"సీధుఉచ్ఛురసే పక్కే, అపక్కే ఆసవో భవే;
మేరయం ధాతకీపుప్ఫ-గుళధఞ్ఞమ్బిలోట్ఠిత"న్తి [చిన్తామణిటీకా ౨౦.౪౨ బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౧౦.౪౧].

౨౩౪. ద్వయం పానపత్తే. **సర** గతియం, ణ్వు. **సర** గతిహింసాచిన్తాసు వా. **చస** భక్ఖనే, ణ్వు, ద్వయంప్యనిత్థీ. సీధుమ్హి చ **సరకో.**

ద్వయం పానమణ్డలే. ఆపివన్తి సంభూయ పివన్త్యస్మిం **ఆపానం,** యు. పానస్స మణ్డలం కోట్ఠం **పానమణ్డలం.**

౨౩౫. సమత్తలిఙ్గాసఙ్గహతో అసమ్పుణ్ణతం పరిహరతి. **అత్ర** అస్మిం వగ్గే **యే యోగికా** సద్దావేణికమాయాకారచోరఅక్ఖదేవిప్పభుతయో పుమే **భూరిప్పయోగత్తా** పచురప్పయోగదస్సనతో **ఏకస్మిం** లిఙ్గే పుమే **ఈరితా** కథితా, తే **తద్ధమ్మత్తా** తంయోగవసా ఏకక్రియాకారిత్తా **అఞ్ఞవుత్తియం** తతో అఞ్ఞత్ర ఇత్థాదీసు వుత్తియం సత్యం **లిఙ్గన్తరేపి** ఇత్థిలిఙ్గాదోపి **నేయ్యా** ఉపనేయా, తం యథా – మాయాకారీ ఇత్థీ, మాయాకారమిదం కులమిచ్చాది. యే త్వయోగికా **మాగధమాలికకుమ్భకారా**దయో, తే జాతివచనత్తా **సుద్దా**దయో వియ ద్వీసూతి.

సుద్దవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చతుబ్బణ్ణవగ్గవణ్ణనా సమత్తా.

౫. అరఞ్ఞవగ్గవణ్ణనా

౫౩౬. సత్తకం వనే. **అర** గమనే, అఞ్ఞో, **అరఞ్ఞం.** కేన జలేన అననం పాణమనస్స **కాననం, దా** అవఖణ్డనే, **దా** ఛేదనే వా. అధికరణే ణో, “ఆకారన్తానమాయో”తి ఆయో. **దయ** దానగతిహింసాదానేసు వా, ణో, **గహ** ఉపాదానే [గాహూ విలోళనే (?)], అధికరణే యు. **వప** బీజనిక్ఖేపే, ఇనో, అస్సిత్తం. **వన** సమ్భత్తిసద్దేసు, కత్తరి అ, **వనం.** అటా అవయవో సేలా అత్రేతి **అటవి,** ఇ, **ఈమ్హి** అటవీ.

మహాపదుమలతావనం **మహారఞ్ఞం,** నదాది, అనన్తో చ, **అరఞ్ఞానీ.**

౫౩౭. నగరతో నాతిదూరస్మిం ఠానే సన్తేహి అభిరోపితో **తరుసణ్డో** పూగపనసాదితరుసమూహో అత్థి, సో “ఉపవన”న్తి వోచ్చతే, కిత్తిమవనమేతం. ఆరమన్త్యస్మిన్తి **ఆరామో,** ణో. ఉపగతం, ఉపరోపితం వా వనం **ఉపవనం.**

౫౩౮. **సబ్బసాధారణం** సబ్బలోకేహి సాధారణోపభోగం **రఞ్ఞం** రాజూనం అరఞ్ఞం “ఉపవనం, ఉయ్యాన”మిత్యుచ్చతే, ఉల్లోకేన్తా యన్తి జనా ఏతస్మిన్తి **ఉయ్యానం,** యు. ఆకీళోప్యత్ర.

తదేవ రాజోపవనమేవ ఉపకారికాసన్నిహితం, పురసన్నిహితం వా అన్తేపురాచితం **పమదవనాఖ్యం.** యత్ర అన్తేపురసహితో ఏవ రాజా విహరతి, నాఞ్ఞజనప్పవేసో. పమదానం ఇత్థీనం వనం **పమదవనం,** రస్సో.

౫౩౯-౫౪౦. సాన్తరాళా పన్తి, యథా – తరుపన్తి, పాసాదపన్తి, నిరన్తరాళా తు రాజీతి. తత్ర పఞ్చకం పన్తియం. **పన** బ్యవహారే, ఢుతిమ్హి చ, **పన్తి. వీ** గమనే, థి, **వీథి. వల** సంవరణే, ఇ, **ఆవలి.** ఆలిపి, **అలధాతుమ్హా** ఇ. **సి** సేవాయం, ణి, **సేణి. పా** రక్ఖణే, ళి, **పాళి,** నోగతేపి. ద్వే సమా. **లిఖ** లేఖనే, అ. **రాజ** దిత్తియం, ఇ.

తిపాదం రుక్ఖమత్తే. పాదేన మూలేన పివతీతి **పాదపో,** ణో. విటపయోగా **విటపీ. రుక్ఖ** వరణే, అ, **రుహ** జననే వా, ఖో, **హస్స కో. న** గచ్ఛతీతి **అగో. సల** గమనే, ణో, సారవన్తతాయ వా సారో, సో ఏవ **సాలో,** అఞ్ఞత్రోపచారా. మహియం రుహతీతి, అ. **దు** గతియం, మో. **తర** తరణే, ఉ. కుతో భూమితో జాయతీతి **కుజో,** అగ్గారేపి. సాఖాయోగతో **సాఖీ.**

గము గమనే, ణో, “గమిస్సన్తో చ్ఛో వా సబ్బాసూ”తి చ్ఛో. ఖుద్దో అవుడ్ఢిప్పత్తో పాదపో **ఖుద్దపాదపో.** యే రుక్ఖా **పుప్ఫం వినా** అపుప్ఫకా ఫలన్తి, **తే** అస్సత్థోదుమ్బరపనసాదయో “వనప్పతీ”తి వుచ్చన్తి, వనానం పతి **వనప్పతి.** పుప్ఫతో జాతఫలా పన అమ్బఖజ్జూరాదయో వానప్పతయో. వనప్పతిమ్హి భవా **వానప్పతయో.**

౫౪౧. యో ఫలపాకావసానే మరతి, సో కదలీధఞ్ఞాదికో ఓసధి నామ భవే, ఓసో ధీయతే యస్సం [ఓసో గ్లోసో దిత్తిబ్బా ధీయతే’త్ర బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౪.౬], సా **ఓసధి,** ఇ. **సాసద్దో ఓసధిసద్దస్స** ఇత్థిలిఙ్గత్తదీపకో.

ద్వయం ఉతుప్పత్తేపి ఫలహీనే. **వన** యాచనే, ఝో, **వఞ్ఝో, వఞ్ఝా,** వధతి ఫలన్తి వా **వఞ్ఝా, వజాదినా** యో, **ఝస్స ఝో,** నిగ్గహీతాగమో చ. న విజ్జతి ఫలమేతిస్సాతి **అఫలా,** ద్వే తీసు. తికం వత్తమానఫలే రుక్ఖాదో. ఫలయోగా, ఇనో, వన్తు, ఈ చ.

౨౪౨. చతుక్కం వికసితే. **ఫుల్ల** వికసనే, కత్తరి తో, సఞ్ఞాతత్థే వా ఇతో, **ఫల** విసరణే వా, విసరణం వికాసో, అస్సు. **కచ** బన్ధనే, **విపుబ్బో** వికసనే, కత్తరి అ . వికచతే విదలతి విసిలిట్ఠదలో భవతీతి వా **వికచో,** అ, విసద్దో విసిలేసజోతకో. **కస** గమనే, తో. దలానం అఞ్ఞమఞ్ఞం విసిలేసతో సముదాయో "వికసితో"త్యుచ్చతే. ఫుటోప్యత్ర. **ఫుట** వికసనే.

పాదో రుక్ఖగ్గే. "న నా'గ్గం సిఖరం సిరో"తి వోపాలితవచనతో "సిరసో అగ్గ"న్తి న ఛట్ఠీసమాసో. సిరో వుత్తో. **అజ** గమనే, గో, **అగ్గం,** సేట్ఠే తీసు. **సీ** సయే, ఖరో, సిఖా వా చూళా, సా వియ జాయతీతి **సిఖరో.** ద్వయం సాఖాయం. **సాఖ** బ్యాపనే, అ. "లతా వల్లీ సమాఖ్యాతా, లతా సాఖా చ సాఖిన"న్తి **లతా** నానత్థా. **లా** ఆదానే, తో, రస్సో.

౨౪౩. ఛక్కం పత్తే. దలతి వికసతీతి **దలం,** అ. **లస** కన్తియం, పకారేన లసతీతి **పలాసో,** ణో. **ఛద** సంవరణే, ఛాదీయతే యేన **ఛదనం,** యు. పూరయతీతి **పణ్ణం,** నిపాతనా, **పత** అధోగమనే వా, పతత్యచిరేన **పణ్ణం, పత్త**ఞ్చ, తో, పుమే. సఞ్ఞాయం ణమ్హి **ఛదో.**

ద్వయం పత్తాదిసఙ్ఖాతవతి సాఖాయ పబ్బే. **పల్ల** గమనే, అవో. **కిస** గమనే, యో, **లాగమో** మజ్ఝే. ద్వయం అఙ్కురే. నవో ఏవ ఉబ్భితో ఉగ్గతో **నవుబ్భిన్నో.** **అఙ్క** లక్ఖణే, ఉరో.

౨౪౪. పక్కం యావ పాదేన నామం. వికాసో ముఖపబుద్ధకలికాయం మకుళాదిద్వయం. **ముచ** మోచనే, ఉలో, ఉస్సత్తం, చస్స **కో, మకుళం,** మకుళో వా. **కుట** ఛేదనే, మలో, అస్సు, **కుటుమలో,** కుతుమలోపి. పుప్ఫస్స చ ఫలస్స చ పకతిభూతే జాలపత్తే **ఖారకాది**ద్వయం. **ఖుర** వినాసే. ణ్వు. **జల** ధఞ్ఞే, సకత్థే కో. **జాలకం** నపుంసకే. ద్వయం జాలకతో పవుద్ధే పుప్ఫే, ఫలే చ. **కల** సఙ్ఖ్యానే, ణ్వు, **కుర** సద్దే, ణ్వు.

పుప్ఫాదిబన్ధనం పుప్ఫఫలానం బన్ధనం **వణ్టం** నామ. బన్ధీయతే యేన **వణ్టం,** వజాది.

౨౪౫. తికం పుప్ఫే. **పసు** పాణిగబ్భవిమోచనే, ణో. ఖపణకభాసాయ రుక్ఖోపి పాణి, వుద్ధాది, **పసవో.** **కుస** అక్కోసే, ఉమో, **కస** గమనే వా, **కాస** దిత్తియం వా, ఉమో, రస్సో. **పుప్ఫ** వికసనే, పుప్ఫతీతి, అ. **పుప్ఫజో** రజో పుప్ఫధూళీ **పరాగో** నామ, **రఞ్జ** రజ్జే, ణో.

మధురపుప్ఫరసో మకరన్దో నామాతి మతం. మక్ఖికా రమన్తి యస్మిం **మకరన్దో,** వజాది. ద్వయం కలికాభి ఆకిణ్ణే పరిణాయవతి. **థు** అభిత్థవే, ణ్వు, **థవకో.** **గుధ** పరివేధనే, ణ్వు, ధస్స **ఛో, గోచ్ఛకో.**

౨౪౬-౨౪౭. **ఆమే** అపక్కే ఫలే సలాటు ఉత్తో, **సలాట** బాల్యపరిభాసనేసు, ఉ, విజ్జమానబాల్యతాయ **సలాటు** . పక్కన్తు ఫలం నిప్ఫరియాయేన "ఫల"మిత్యుచ్చతే, తేన "ఆమస్మిం ఫలవోహారో రూళ్హియా పవత్తతీ"తి ఞాతబ్బో, **ఫల** నిప్ఫత్తియం, నిప్ఫత్తి చాత్ర సుపక్కత్తం, సుక్ఖే తు ఫలే వానో. తత్ర సలాటు వానా తీసు, యథా సలాటు జమ్బూ, సలాటవో మాసా, సలాటూని కుమ్భణ్డాని, వానా హరీటకీ, వానో ముగ్గో, వానమమ్బం.

చమ్పకాది చమ్పకం కరవీరం కదమ్బకం అసోకం కణ్ణికారం చమ్పకాదీనం పుప్ఫం వికారో, అవయవో చేతి అఞ్ఞత్థే ణో న భవతి, తదన్తతో పుప్ఫస్సుప్పతితతో, ఏవం చమ్పకాదీని కుసుమనామాని నపుంసకే వత్తన్తి, **అమ్బాది** దాళిమం నారఙ్గం ఆమలకం కువలం బదరన్తి పకత్యన్తరమేవ ఫలే వత్తతే, ఆమలకియా కువలియా బదరియా ఫలం వికారో,

అవయవో చేతి అఞ్ఞత్థే తద్ధితోపి నోప్పజ్జతే, తదన్తతో ఫలస్సప్పతీతతో, ఏవం అమ్బాదీని ఫలనామాని నపుంసకే వత్తన్తి. మల్లికాదయో కుసుమేపి వత్తమానా **సలిఙ్గా** పకతిలిఙ్గాఅభేదోపచారేన పవత్తియా, యథా – మల్లికా జాతి, వనమల్లికా ఇచ్చాది. వీహయోప్యభేదోపచారేన ఫలేపి సలిఙ్గా, యథా మాసస్స ఫలం మాసో, ముగ్గస్స ఫలం ముగ్గో, ఏవం యవో, తిలో, అతసీ, కఙ్గు, ధఞ్ఞం.

తికం జమ్బుయా ఫలే. తత్ర యదా లోకతో ఫలే వుత్తి, తదా **జమ్బు**సద్దో పకత్యన్తరమేవ ఫలే వత్తతే, యదా న ఫలవుత్తి, తదా వికారే అవయవే వాణో, **జమ** అదనే, బూ, **జమ్బూ,** పకత్యన్తరాఫలే వుత్తి. జమ్బుయా ఫలం **జమ్బువం.** జమ్బు చ. లోకతో ఏవ ఫలేపి వత్తమానా హరీటక్యాదయో సభావతో ఇత్థియం భవన్తి [అమర ౧౪.౧౮-౨౦]. హరీటకియా ఫలం హరీటకీ, ఏవం కోసాతకీ, సల్లకీ, దక్ఖా, కణ్డకారికా, సేఫాలికా ఇచ్చాది, పుబ్బే వియ వికారావయవత్థేసు పచ్చయాభావో, అస్సత్థాదికం ఛక్కమేవ తద్ధితన్తం అస్సత్థాదీనం ఫలే వత్తమానానం నపుంసకం సియా రూపభేదో, యథా – అస్సత్థస్స ఫలం **అస్సత్థం,** వేణునో ఫలం **వేణవం,** పిలక్ఖస్స ఫలం **పిలక్ఖం,** నిగ్రోధస్స ఫలం **నిగ్రోధం,** ఇఙ్గుదియా ఫలం **ఇఙ్గుదం,** బ్రహతియా ఫలం **బ్రాహతం,** విదారీ అంసుమతీ గమ్భరియాదయో మూలే, పుప్ఫేపి సలిఙ్గా [అమర ౧౪.౧౮-౨౦]. **పాటలా**సద్దో పన అభేదవత్తిచ్ఛాయం మూలే పుప్ఫేపి వత్తమానో సభావతో ఇత్థిలిఙ్గో, భేదవత్తిచ్ఛాయం వికారే అవయవే వా ణమ్హి పాటలం [అమర ౧౪.౧౮-౨౦]. ద్వయం సాఖాపల్లవాదిసముదాయలక్ఖణే ఆభోగే, **విట** వేధనే, **విట** అక్కోసే వా, అపో, పస్స **భత్తే విటభీ,** నదాది.

౫౪౮. మూలమారబ్భ మూలతో పట్ఠాయ **సాఖన్తో** సాఖావధి తరుస్స భాగో **ఖన్ధో** నామ, యో "పకణ్డో"తిపి వుచ్చతి, **ఖను** అవదారణే, ధో, **ఖన్ధో, ఖాద** భక్ఖనే వా, కో, "ఖాదామగమానం ఖన్ధన్ధగన్ధా"తి **ఖన్ధా**దేసో, కలోపో.

రుక్ఖచ్ఛిద్దే రుక్ఖాదీనం వివరే **కోటరో. కుట** ఛేదనే, అరో, **కోటరో,** నిక్కుహోపి. ద్వే సమా. **కాస** దిత్తియం, కాసతే అగ్గినా దిప్పతేతి **కట్ఠం,** తో, **తస్స ట్ఠో,** రస్సో చ, **కస** గమనే వా, తో, **కట్ఠం. దర** విదారణే, ణు.

౫౪౯. తికం మూలే. **వు** సంవరణే, దో, నిగ్గహీతాగమో, **బుధ** గమనే వా, అ, **ధస్స దో. మూల** పతిట్ఠాయం, ణో, **పాద**సద్దేన తప్పరియాయా చరణత్థా సబ్బే సఙ్గహితా, పాదసదిసత్తా **పాదో,** ద్వయం ఛిన్నస్స తరుక్ఖన్ధస్స భూమిట్ఠభాగే. **సఙ్కు** సఙ్ఖ్యాయం, ఉ, **సక** సత్తియం వా, నిగ్గహీతాగమో. **ఖను** అవదారణే, ణు, **ఖాణు.** ధువోపి, ధువతి థిరాయతేతి **ధువో, ధు** గతిథేరియేసు, అ, **ఉవా**దేసో.

ద్వయం విదారియాదీనం కన్దే. కుయం పథవియం రుహతీతి **కురుహాటం,** అటో, **కన్ద** అవ్హానే, రోదనే చ, "కరహాటో"మ్బుజకన్దే, పుప్ఫరుక్ఖభీతేసు చే"తి **నానత్థసఙ్గహే.** ద్వయం హలాదీనం కలీరే. **కల** సఙ్ఖ్యానే, ఈరో. **మస** ఆమసనే, థకో, మత్థకే సీసే వా జాతో **మత్థకో.**

౫౫౦. ద్వే సమా. అభినవనిగ్గతా ఆయతా సకుసుమా, కుసుమసుఞ్ఞా చ **మఞ్జరీ,** వల్లరీ తు తదఞ్ఞాపి, యథా తాలవల్లరీ, **వల, వల్ల** సంవరణే, అరో, నదాది. ముఞ్జయోగతో **మఞ్జరీ,** రో, నదాది, ఉస్సత్తఞ్చ, ద్వేపి నారీ. ద్వయం లతాయం. **వల్ల** సంవరణే, నదాది. లతా వుత్తా, "లతా పతానినీ వల్లీ మతకీథా"తి హలాయుధో.

అక్కన్ధో అప్పక్ఖన్ధో, బహుపత్తతచదణ్డికాది. యో వా తనుపకణ్డో వంసనళాది, సో "థమ్బో, గుమ్బో"తి చోచ్చతే, **థక** సంవరణే, బో, కస్స **మో. గుప** రక్ఖణే, బో, పస్స **మో.** పతానో సాఖాపత్తచయో, తేన యుత్తా గోరక్ఖా తమ్బూలి ధివుసజీమూత గళోచ్ఛూదికా లతా, సా **వీరు** నామ, వివిధేహి రుహతీతి కత్వా, క్వి, **వీరు,** దీఘాది, గుమ్బినీపి.

౨౹౨౹౧. పఞ్చే పాదేన నామం. యత్ర ద్వయం "బోధిరుక్ఖో"తి సఞ్ఞితే బుద్ధస్స భగవతో సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణప్పటిలాభట్ఠానభూతే దుమరాజే, అఞ్ఞత్ర తూపచారా. అస్సం సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం తిట్ఠతి ఏత్థాతి **అస్సత్థో,** ఠస్స **థో,** ద్విత్తం, మారవిజయసబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణప్పటిలాభాదికేహి భగవన్తం అస్సాసేతీతి వా **అస్సత్థో, ఆపుబ్బో సాస** అనుసిట్ఠియం, తోసనే చ వత్తతి, తో, రస్సో. సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం బుజ్ఝతి ఏత్థాతి **బోధి, బుధ** అవగమనే, ఇ, **బోధి,** ద్వీసు. చలదలో, పిప్పలో, కుఞ్జరాసనోపి. ద్వయం బహుపాదే. అధోభాగం రున్ధతీతి **నిగ్రోధో,** ఉస్సో, **గాగమో** చ. **వట** వేధనే, వటతీతి, అ.

ద్వయం కబిట్ఠే. కవిమ్హి వానరే తిట్ఠతీతి **కబిట్ఠో** [పాయేన కపయో తిట్ఠన్తి అత్ర కపిత్థో (చిన్తామణిటీకా ౧౪.౨౧)] "వానరే పణ్డితే కవీ"తి **వోపాలితో,** తథా **కపిత్థో,** తో, ఠస్స **థో** చ. దధిత్థో, అమ్బిలఫలోపి. ద్వయం ఉదుమ్బరే. యఞ్ఞకమ్మానమఙ్గో ఏకఙ్గత్తా **యఞ్ఞఙ్గో, దుబ్బీ** హింసాయం, అరో, నిగ్గహీతాగమో, ఏకస్స **బస్స** లోపో చ. జన్తుఫలో హేమదుద్ధోపి.

౨౹౨౹౨. ద్వయం కోవిళారే.

"సుకపదాచ్ఛరో చమ్పో,
కోవిళారో తు కఞ్చనో;
పుబ్బో సితో పరో రత్తో,
యుగపత్తా ఉభోపితే"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౨౨].

హి **రతనకోనో,** కఞ్చనాలకోప్యత్ర. యుగం యమకం పత్తమస్స.

తిపాదం ఉద్దాలే. **వాతం** ఉద్దాలతీతి **ఉద్దాలో.** సిఙ్గారాదీనం సఞ్ఞావసేన రుక్ఖానం రాజా **రాజరుక్ఖో,** వాతరోగహననే రాజభూతో రుక్ఖో వా **రాజరుక్ఖో.** కతా మాలా అస్స పుప్ఫేహీతి **కతమాలో,** సిఙ్గారప్పకాసో. ఇన్దతి పరమిస్సరియం కరోతి వాతహననేతి **ఇన్దీవరో,** ఈవరో, ఇన్దియా సక్కస్స భరియాయ ఇచ్ఛితబ్బత్తా వా **ఇన్దీవరో.** చతురఙ్గులో, ఆరేవతో, సువణ్ణకోపి.

౨౹౨౹౩. ద్వయం జమ్భీరే, యస్స ఫలమమ్బిలం హోతి. అమ్బిలత్తా దన్తస్స సఠో **దన్తసఠో. సఠ** కేతవహింసాసంకిలేసేసు, అ. **జము** అదనే, ఈరో, **భన్తో** చ, **జమ్బ** గత్తవినామే వా, జమ్బో, జమ్బలో, జమ్భీరోపి. ద్వయం వరణే. **వర** ఇచ్ఛాయం , యు. **కల** సఙ్ఖ్యానే, ఇరో, నదాది, రస్సన్తో. వరుణో, తిత్తసాకోపి.

ద్వయం ఫలహారే. "కో అయం, సుకో"తి విమతుప్పత్తికరపత్తకుసుమతాయ **కింసుకో.** పారి సముద్దో, తత్ర భద్దో పారిభద్దో, సో ఏవ **పాళిభద్దో,** కోవిళారో, తంసణ్ఠానపత్తకుసుమతాయ **పాళిభద్దో.** ద్వయం విదులే, యో అబ్భసమయే పుప్ఫతి. **వజ** గమనే, ఉలో. **వీ** పజనే, అసో, **తోన్తో** చ, **విపుబ్బో అత** సాతచ్చగమనే వా, అసో. వానీరోపి.

౫౫౪. ద్వయం పీతనే, యస్స పత్తఫలాని అమ్బిలాని, పూగఫలప్పమాణఞ్చ ఫలం, సల్లకీరుక్ఖసణ్ఠానో చ, సో రుక్ఖో. **అమ్బ** సద్దే, అటో, సకత్థే కో. **పీ** తప్పనకన్తీసు, తనో, పీతిం వా తనోతీతి **పీతనో,** సకత్థే కో. ద్వయం గుళపుప్ఫే. **మన** ఞాణే, కో, **మధ్వాదేసో** చ. మధునామో దుమో **మధుద్దుమో.** ద్వయం "లమ్బూ"తి ఖ్యాతే. గుళో వియ సాతేన ఫలమస్స **గుళఫలో. పీల** పతిత్థమ్భే, ఉ. ద్వయం తిక్ఖగన్ధే. సోభం జనేతీతి **సోభఞ్జనో,** సోభం విసజ్జనమేతేన హేతుభూతేనాతి వా **సోభఞ్జనో.** వుత్తఞ్చ –

> "సిరీసపుప్ఫస్స రసేన భావితం,
> సహస్సవారం మరీచం సితత్తయం;
> ఏతేన సమన్తి విసాహి సమ్బవా,
> కతఞ్జనస్స్నహనపాదనత్థుతో"తి.

సి సేవాయం, విద్ధవినాసనత్థం సేవీతేతి **సిగ్గు,** గు, ధీ. చిత్తహారీ, పభఞ్జనో, విద్ధవినాసనోపి.

౫౫౫. ద్వయం విసాలతచే, యో సరదే పుప్ఫతి పుప్ఫం. సత్తపణ్ణాన్యస్స **సత్తపణ్ణీ** పుమే. ఛత్తమివ పణ్ణమస్స **ఛత్తపణ్ణో.** విసమచ్ఛదోపి, సత్తపణ్ణత్తా విసమచ్ఛదో. ద్వయం రథద్దుమే. రథం తనోతి యేన **తినిసో,** ఇసో. అతిపముచ్చతి దాహపిత్తమనేనేతి **అతిముత్తకో.** చిత్తకిపి.

ద్వయం వాతపోథే, పం వాతం లునాతీతి **పలాసో,** అసో. "పత్తే పలాసం సో రుక్ఖే, పీతహారితకిం సుకే"తి హి **రుద్దో.** వాతపోథోపి, వాతస్స పోథో **వాతపోథో, పుథ** హింసాయం.

ద్వయం "ఫుతీతి" ఖ్యాతే. హతజన్తుపమోహాసఙ్ఖాతారిఫలతాయ **అరిట్ఠో,** నిపాతనా **హన్తిస్స ట్ఠో,** తంరోగారివన్తజనేహి ఇచ్ఛితబ్బఫలత్తా వా **అరిట్ఠో, ఇసు** ఇచ్ఛాయం. **ఫణ** గతియం, ఇలో, అస్సే.

౫౫౬. తికం సిరిఫలే. **మల** ధారణే, ఊరో. **బిల** భేదనే, ఞవో, **బేలువో. ల**పచ్చయే **బిల్లో.** సణ్డిల్యో, సేలుసోపి. "మునిప్పభేదే మాలూరే, సణ్డిల్యో పాదపన్తరే, నటే బిల్లే చ సేలుసో"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౩౨] **రభసో.**

ద్వయం తుఙ్గే. పుమనామో నాగో రుక్ఖో **పున్నాగో.** "పున్నాగే పురిసో తుఙ్గో, కేసరో దేవవల్లభో"తి [అమర ౧౪.౨౫] హ్యా**మరసీహో,** దీఘో, "పుమస్స లిఙ్గాదీసు సమాసేసూ"తి **అకారలోపో** చ. అతిసయపుప్ఫకేసరవన్తతాయ **కేసరో, కిస** తనుకరణే వా, అరో, పుప్ఫకేసయుత్తతాయ వా **కేసరో,** రో.

ద్వయం లోద్దమత్తే. **సల** గమనత్థో, అవో. రత్తకఫపిత్తసోతే లునాతీతి **లోద్దో,** ద్దో. తిరిటో, సావరోపి. "సావరో అపరాధే చ, లోద్దే పాపే చ కథ్యతే" [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౩౩] **త్యజయో.** ద్వయం ధనుపట్టే ఫలిని. **పీ** పానే, అలో, **ఈ**స్స **ఇయాదేసో.** సన్నకా తాపసా, తేసం దు దుమో **సన్నకద్దు,** "సన్నకద్దు చాపపటా, వరణో తాపసప్పియో"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౩౫] హి **కోసన్తరే.**

౫౫౭. ద్వయం "ష్మనకూ"ఇతి ఖ్యాతే. లికుచో నామ డహురుక్ఖో, తగ్గుణత్తా **లికోచకో,** సఞ్ఞాయం కో. **అఙ్క** లక్ఖణే, ఓలో, **అఙ్కోలో.** ద్వయం కుమ్భే. రోగహరణే గరునోపి వేజ్జస్స గరు **గుగ్గులు,** నిపాతనా. **కుస** ఛేదనే, ఞ్భ. కుమ్భో, పురోపి.

“రాసిభేదే గజముద్ధంసే,
కుమ్భకణ్ణసుకే ఘటే;
కాముకే వారనారియఞ్చ,
కుమ్భో క్లీవన్తు వగ్గులుమ్హీ”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౩౪].

రభసో. పుర అగ్గగమనే, ణో, పురో.

ద్వయం అమ్బే. **అమ** గతియం, బో, **అమ్బ** సద్దే వా, అ. **చుతి** ఆసేచనే, రక్ఖణే చ, అ, **చు** చవనే వా, తో, దీఘాది. రసాలోపి, రసం లాతీతి **రసాలో,** దీఘో. **ఏసో** అమ్బో **సుగన్ధవా** అతిసయగన్ధయుత్తో సమానో “సహో, సహకారో”తి చోచ్చతే. **సహ** సత్తియం, సుగన్ధం కత్తుం సహతీతి **సహో,** అ. సహనం సహో, తం కరోతీతి **సహకారో,** హో వా పముదా, తాయ సహ వత్తతీతి సహో, సహం సముదం కరోతీతి **సహకారో.**

౫౫౮. ద్వయం సేతమ్బే. **పుణ్డ** పుణ్డనే. **పుణ్డ** ఖణ్డనేత్యేకే, ఞ్వు, అస్సి, **అరాగమో** చ. సేతవణ్ణో అమ్బో **సేతమ్బో.** ద్వయం బహువారకే, యస్స ఫలాని అతిపిచ్ఛిలాని. **సి** బన్ధనే, లు, **సల** గమనత్థో వా, ఉ, అస్స. పిచ్ఛిలత్తా బహూని వారీని యస్మిం **బహువారకో,** సఞ్ఞాయం కో. సీతో, ఉద్దాలో, కఫలోపి.

ద్వయం కాస్మరియం. సిరిమన్తాని పణ్ణాని యస్సా **సేపణ్ణీ,** నదాది, **సిరీసద్దస్స సే.** కస్మీరదేసజత్తా **కాస్మరీ, కాస** దిత్తియం వా, మరో, నదాది. మధుపణ్ణీ, భద్దపణ్ణీపి. ద్వయం సకణ్టకమ్బిలఫలరుక్ఖే. సకణ్టకత్తా కుచ్ఛితం లాతీతి **కోలీ,** నదాది. **వద** థేరియే, అరో, నదాది. కువలీ, కక్కన్ధూపి.

౫౫౯. ద్వయం తస్సా కోలియా ఫలే. కోలియా ఫలం **కోలం.** బదరియా అయం అవయవో **బదరో.** కువలం, ఫేనిలం, సోవీరమ్పి. “సోతఞ్జనే తు సోవీరం, కఞ్జికే బదరేపి చే”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౩౬] **రభసో.** ద్వయం అస్సత్థకులసమ్భూతే రుక్ఖపాసాణాదీసు సఞ్జాతరుక్ఖే. పిలం పరం నిస్సయభూతం కసతీతి **పిలక్ఖో, కస** విలేఖనే, **సస్స ఖత్తాది** నిపాతనా. అఖాదనీయఫలతాయ విరూపం ఫలమస్సత్థీతి **పిప్ఫలీ,** ఈ, నదాది, **విస్సపి** చ.

ద్వయం తోయాదివాపినియం, యస్సా మూలం మహాపఞ్చమూలే పవిట్ఠం. **పట** గమనే, అలో, నదాది, **పాటలీ,** పాటలాపి. కణ్హం పుప్ఫవణ్టం యస్సా సా **కణ్హవణ్టా,** కాస్మరియమ్పి. అలిప్పియం, తమ్బపుప్ఫీప్యత్ర. ద్వయం గన్థిలే. సాదుఫలతాయ సాదు చ సో కణ్టసహితతాయ కణ్టో చేతి **సాదుకణ్టో.** సకణ్టకతాయ అత్తానం విరూపం కరోతీతి **వికఙ్కతో,** ద్విత్తం, నిగ్గహీతాగమో చ.

౫౬౦. చతుక్కం తిన్దుకే. **తను** విత్థారే, ఉకో, **దన్తో** చ. **తిది** హింసాయం వా, ఉ, సఞ్ఞాయం కో. కాళో ఖన్ధో పకణ్డో యస్సాతి. **తిమ** అద్దభావే, ఊసో, సకత్థే కో, **వరన్తో** చ. **ఉపచ్చయే తిమ్బరు.**

ద్వయం తమ్బఫలే. ఇరావతీ నదీ, పఠమకాలే తస్సా తీరే జాతో **ఏరావతో.** నారం వుచ్చతి నీరం, తం గచ్ఛతీతి **నారఙ్గో.** ద్వయం మక్కటతిన్దుకే. **కుల** సఙ్ఖ్యానే, ఞ్వు. కాకేన్దు, కాకలుకోపి.

౫౬౧. తికం కదమ్బే. కం వాతం దమేతీతి **కదమ్బో,** బో. పినేతీతి **పియకో,** ణ్వు, **ఇయాదేసో.** నయతి ముదం **నీపో,** పో. ద్వయం, విదరుక్ఖే, యస్స నియ్యాసేన పేళాదయో లిమ్పన్తి. **భల, భల్ల** పరిభాసనహింసాదానేసు, నదాది, అఙ్ఞత్ర తో, **కన్తో** చ, **భల్లాతకో,** తీస్వయం. అరుకరో, అగ్గిముఖోపి.

ద్వయం "పావుసా"ఇతి ఖ్యాతే. **ఝుప** దాహే, ణ్వు. **పస్స వో. పచ** పాకే, ఉలో. ద్వయం సిరిమతి, యస్స ఫలాని మరీచప్పమాణాని, అమ్బిలాని చ. **తిల** గమనే, ణ్వు. **ఖుర** ఛేదనే, ణ్వు.

౫౬౨. ద్వయం అమ్బిలికాయం. **చి** చయనే, చో, **చిచ** ఆదానసంవరణేసు వా. **తను** విత్థారే, అమ్బిలరసం తనోతీతి **తిన్తిణీ,** ద్విత్తమిత్తం, **ణత్తఞ్చ,** నదాది. ద్వయం అమ్బిలఙ్కురఫలే సేతరుక్ఖే. గద్రభణ్డప్పమాణఫలత్తా **గద్దభణ్డో, రలోపో. కపి** చలనే, తనో, దీఘో ఆగమస్స. కన్దరాలో, పిలక్ఖోపి.

తికం సాలరుక్ఖే. **సల** గమనే, ణో, సారవన్తతాయ వా **సాలో.** అస్సకణ్ణసదిసపణ్ణతాయ **అస్సకణ్ణో. సజ్జ** సజ్జే, అ, **సజ్జ** అదనే వా, అ. ద్వయం నదీసజ్జే. **అజ్జ** అజ్జనే, ఉనో. **కక** లోల్యే, ఉధో. వీరతరు, ఇన్దదుమోపి.

౫౬౩. తికం ముచలిన్దే. **చుల** నిముజ్జనే. **ముచల** సఙ్ఘాతే, ఇన్దో. **నీపో** కదమ్బేపి. తికం పీతసాలే. **పియకో** కదమ్బేపి. **అస** భక్ఖనే, యు, పీతపుప్ఫో సాలో రుక్ఖో **పీతసాలో.** బన్ధూకపుప్ఫో, జీవకోపి.

ద్వయం ఝాటలియం. గావో లిహన్తీతి **గోలీసో, హస్స సో. ఝట** సఙ్ఘాతే, అలో. ఝాటలో, పాటలిపుప్ఫాకారో దీఘఫలో రుక్ఖో. పమోక్ఖోపి.

౫౬౪. ద్వయం రాజాయతనే, ఖీరవన్తతాయ **ఖీరికా.** దేవరాజస్స నివాసనట్ఠానభూతత్తా **రాజాయతనం,** పియాలేపి. ద్వయం కప్పలే. కుచ్ఛితేన ఫలేన ఉమ్భతి పూరతీతి **కుమ్భో.** కుచ్ఛితేన మోదతీతి **కుముదికా,** ణ్వు.

ద్వయం గువాకరుక్ఖే, యస్స ఫలేన తమ్బూలనామం జాయతి. **పూజ** పూజాయం, ణో, **జస్స గో. కము** ఇచ్ఛాయం, హేతుకత్తరి ణ్వు. ఖపురోపి. ద్వయం లోహితలోద్దే. పట్టిఇత్యాఖ్యా యస్స **పట్టి** . "పద్ధి"తిపి పాఠో. అస్మిం పక్ఖిత్తే లాఖా రత్తా భవతీతి **లాఖాపసాదనో.** కముకోపి.

౫౬౫. ద్వయం ఇఙ్గుదియం, అయఞ్చ కణ్టకీ బాహుల్యేన మజ్ఝిమదేసే జాయతే. **ఇఙ్గ** గమనత్థో, ఇదో, ఇస్సు, నదాది. తాపసో పయుజ్జమానఫలకతాయ **తాపసతరు.** ద్వయం "భుజపత్తో"ఇతిఖ్యాతే సున్దరతచే రుక్ఖే, యస్స తచే మన్తక్ఖరాని లిఖన్తి. భుజో పాణి, తంసదిసపత్తతాయ **భుజపత్తో.** మన్తలేఖకేహి ఆభుజితతచవన్తతాయ **ఆభుజీ.** భూజో, చమ్మీ, ముదుత్తచోపి.

ద్వయం సిమ్బలియం. పిచ్ఛాయోగా **పిచ్ఛిలా,** ఇలో. **సమ్బ** మణ్డలే, అలి, అస్సి. "పిచ్ఛిలా పూరణీ మోచా, థిరాయు సిమ్బలీ ద్విసూ"తి [అమర ౧౪.౪౬] **అమరకోసో.** ద్వయం పిచ్ఛిలాకారే కణ్టకసహితే రుక్ఖే. **రుచ** దిత్తియం, హేతుకత్తరి యు, **కుట** కోటిల్యే, కత్తరి ణో, కోటో అసిమ్బలి సమానోపి సిమ్బలిసదిసాకారదస్సనతో **కోటసిమ్బలి,** పుమే. కసమ్బలోపి.

౫౬౬. ద్వయం “కణ్టకరఞ్జ”ఇతి ఖ్యాతే కణ్టకిని కరఞ్జగుమ్బే, యం లోకే “కలినో”తి వుచ్చతి. **కర** హింసాయం, **కరతో** రిరియా. **పూ** పవనే, ఇకో, **తోన్తో** చ. పూతికరజో, కలిమారకోపి, కలినో. ద్వయం దాలిమపుప్ఫాకారే పీతనాసకరుక్ఖే. **రుహ** జననే, ణీ. లోహితపుప్ఫతాయ **రోహితకో.**

ద్వయం ఏరణ్డే. **ఏరడి** హింసాయం. వాతం ఏరణ్డతీతి **ఏరణ్డో**, ణో. **మణ్డ** భూసనే, ఈసంపసన్నతేలతాయ వా **ఆమణ్డో**, ఆమం వా వాతం, తం దాయతీతి **ఆమణ్డో. దా** అవఖణ్డనే, **దాస్స డో.** చిత్తకో, చఞ్చుపి.

“అగ్గిసఞ్ఞోపి చిత్తకో, పుమే ఏరణ్డకే చఞ్చు.

పక్ఖితుణ్డే ధియం మతో”.

ద్వయం సివారుక్ఖే. సత్తుయుత్తఫలతాయ **సత్తుఫలా.** గణ్డం సమేతీతి **సమీ**, అ, నదాది, పారిభద్దకేపి. గరుదారు, పూతికట్ఠమ్పి.

౫౬౭. ద్వయం కరఞ్జే. నత్తం రత్తా మాలా యస్స. కం రఞ్జయతీతి **కరఞ్జో**, ణో. చిల్లవిల్లో, కరజోపి. ద్వయం ఖదిరే. **ఖద** హింసాయం, థేరియే చ. ఖదన్తి దన్తా యేనాతి **ఖదిరో**, ఇరో. దన్తా ధావన్తి యేన నిరోగత్తాతి **దన్తధావనో**, యు, **ధావ** గతిసుద్ధియం. గాయత్తీ, బాలతనయోపి. “గాయత్తీ ఖదిరే ఇత్థీ, ఛన్దసిపి ఛళక్ఖరే”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౪౯ బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౪.౫౦] **రభసో.** బాలో సుఖుమో పత్తసఞ్ఞితో తనయో యస్స **బాలతనయో.** ద్వయం పీతసారే ఖదిరే. ఖదిరాదికన్తు పీతసారే. సేతవణ్ణతాయ సోమో కప్పూరసదిసో వక్కో వక్కలమేతస్స **సోమవక్కో.** “సోమో కువేరే పితుదేవతాయం, వసుప్పభేదే వసుధాకరే చ. దిబ్బోసధీ సోమలతా సమీరణే, కప్పూరనీరేసు చ వానరే చా”తి **నానత్థసఙ్గహో.** ఈసం ఖుద్దకం దలమేతస్స **కదరో, లస్స రో.** ద్వయం పిణ్డీతకే. **సల** గమనే, లో. **మద** ఉమ్మాదే, యు. “పిణ్డీతకో మరవకో, ససనో కరహాటకో”త్య**మరకోసే** [అమర ౧౪.౨౨].

౫౬౮. తికం ఇన్దసాలే. సాలానం రుక్ఖానం ఇన్దో రాజా **ఇన్దసాలో**, దాసాదీసు **సిరివడ్ఢకా**దిసద్దో వియ అధివచనమత్తమిదం. ఇన్దస్స సక్కస్స సాలోతిపి **ఇన్దసాలో. సల్లతో** ణ్వు, నదాది, **సల్లకీ. ఖర** ఛేదనవినాసనేసు, ణ్వు.

ద్వయం దేవదారుమ్హి. దేవానం దారు. భద్దత్తా **భద్దదారు.** సక్కపాదపో, పారిభద్దకో, పీతదారు, దారు, పూతికట్ఠమ్పి. ద్వయం హేమపుప్ఫకే. పఠమకాలే చమ్పానగరే జాతో **చమ్పేయ్యో**, ణేయ్యో. **కపచ్చయే చమ్పకో.**

౫౬౯. ద్వయం పనసే. **పన** బ్యవహారే, థుతిమ్హి చ, అసో. కణ్టకయుత్తం ఫలమస్స **కణ్టకిఫలో.** ద్వయం సివాయం. న విజ్జతే రోగభయం, రోగబ్యాధో చోపయుజ్జమానాయమస్సన్తి **అభయా.** రోగభయం హరతి అపనేతీతి **హరీతకీ**, తో, సకత్థే కో, నదాది. హరిత్తకీపి. అబ్యథా, పుతనా, అమతా, హేమవతీ, చేతకీ, సివాపి.

ద్వయం కరిసఫలే. రోగం అసతి భక్ఖతీతి **అక్ఖో**, ఖో, **సస్స కో.** రోగం విభూతం కరోతీతి **విభీతకో**, విభీటకోపి. భూతావాసో, కలిద్దుమోపి, కలిస్స ఆసయభూతో దుమో **కలిద్దుమో.** ద్వయం ఫుస్సఫలే. నత్థి మతమేతిస్సం హేతుభూతాయం **అమతా. మల** ధారణే, ణ్వు, నదాది, **ఆమలకీ.** వయట్ఠాపి. వయో తిట్ఠతి థిరీభవత్యేతాయాతి **వయట్ఠా.**

౬౭౦. ద్వయం డహురుక్ఖే. లబునామకే పబ్బతే జాయతీతి **లబుజో**. ఖుద్దకత్తా లీనం అపాకటం కుచసణ్ఠానం ఫలమేతస్స **లికుచో**, నిపాతనా. ద్వయం పీతపుప్ఫే. అగన్ధపుప్ఫతాయ అత్తానం కణిట్ఠం కరోతీతి **కణికారో, ట్ఠ**లోపో, పదుమప్పమాణపుప్ఫదుమతాయ **దుముప్పలో**.

తికం హిజ్జనియ్యాసే. **నీ** నయే, టో, **మోన్తో** చ. తిత్తరసత్తా అరిభావే తిట్ఠతీతి **అరిట్ఠో**. పుచిం కుట్ఠం మద్దతీతి **పుచిమన్దో**, ఇత్తం, బిన్దాగమో. ధమ్మసేనో, మాలకోపి. మలతే రోగం **మాలకో**, ణ్వు. ద్వయం రత్తపుప్ఫే. **కరో**తిస్మా ణ్వు. **దల** విదారణే, మో, ఇకారాగమో. దాళిమోపి.

౬౭౧. ద్వయం పీతద్దుమే. సరతి కాలన్తరం **సరలో**, అలో. పూతియేవ కట్ఠం **పూతికట్ఠం, పూతిముత్త**న్తి యథా. ద్వయం పిచ్ఛిలాయం. **కపి** చలనే, ఇలో. **సాస** అనుసిట్ఠియం, **సిస** ఇచ్ఛాయం వా, అపో, నిగ్గహీతాగమో, **సింసపా**. అగురుపి.

తికం ఫలినియం. **సా** తనుకరణే, మో. పియభావం గచ్ఛతీతి **పియఙ్గు**, ఉ. కమనీయభావం గచ్ఛతీతి **కఙ్గు**, ఉ, నిపాతనా. మహిలాహ్వయా, లతా, గున్దా, గన్ధఫలీ, కారమ్భాపి. ద్వయం సిరీసే. సరతి రోగం హింసతీతి **సిరీసో**. ఈసో, అస్సి. **భణ్డ** పరిభాసనే, ఇలో. కపీతనోపి. అమ్బాటకే, గద్దభణ్డే చ కపీతనో.

౬౭౨. ద్వయం మణ్డూకపణ్ణే. **సుణ** గతియం, ణ్వు, దీఘం ఫలవణ్టం యస్స. నటో కుటన్నటాపి. ద్వయం బకులే. **వక** ఆదానే, ఉలో. కేసరయుత్తపుప్ఫతాయ **కేసరో**.

ద్వయం మలపుప్ఫస్మిం. కాకానం ఉదుమ్బరో కాకోదుమ్బరో, సో ఏవ **కాకోదుమ్బరికా**, సకత్థే ఇకో. **ఫల** నిప్ఫత్తియం, గు, **లస్స గో**. ద్వయం నాగరుక్ఖే. న గచ్ఛతీతి **నాగో**, దీఘాది. నాగానం మాలా, సా సఞ్జాతా యత్ర **నాగమాలికా**.

౬౭౩. ద్వయం అసోకే. నత్థి సోకో యేన. **వజ** గమనే, ఉలో. ద్వయం జయాయం. తంతంరోగజయాదికం కరోతీతి **తక్కారీ**, ణీ. విసేసేన జయతీతి **వేజయన్తికా**, అన్తో, నదాది, సకత్థే కో. "జయా జయన్తీ తక్కారీ, నాదేయీ వేజయన్తికా"త్య**మరకోసో** [అమర ౧౪.౬౫].

ద్వయం సముద్దసమీపదేసజే సామదలే తమాలనామే తరుమ్హి. తాపియం జాయతీతి **తాపిఞ్ఛో**, అఞ్ఞత్థే ఛో, బిన్దాగమో, "తాపీ తు సరితాన్తరే"తి హి **నానత్థసఙ్గహో**. **తము** కఙ్ఖాయం, అలో. ద్వయం కుటజే. రోగం ఛిన్దతీతి **కుటజో**, జో. గిరిమ్హి జాతా మల్లికా **గిరిమల్లికా**, సక్కపరియాయోప్యత్ర.

౬౭౪. **తస్స** కుటజస్స ఫలే **ఇన్దయవో**. ఇన్దస్స సక్కస్స యవో ధఞ్ఞవిసేసో **ఇన్దయవో**. కలిఙ్గం, కద్దయవమ్పి.

> "పూతికరఞ్జ ధూమ్యాటే, దేసభేదే పుమా భవే;
> కుటజస్స ఫలే క్లీవం, కలిఙ్గం ధీ తు నారియ"న్తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౬౭]. –

రభసో. **అమరమాలాయన్తు** "కలిఙ్గే'న్దయవో పుమా"తి ఇత్థికణ్డే పాఠో. తస్సత్థో **కలిఙ్గా** ఇత్థీ, **ఇన్దయవో** పుమా . ద్వయం కణికారికాయం. అగ్గి అనేన మన్థ్యతే **అగ్గిమన్థో**, ణో. తం కట్ఠేహి ఘంసియమానే అగ్గి ఉట్ఠహతి. **కణ** గతియం, ణ్వు.

జయాపత్త్ర. “విజయే నో జయా దుగ్గా, జయన్తీ గణికారికే”తి జయా నానాత్థా.

ద్వయం నిగ్గుణ్డియం. నత్థి గుణ్డం గబ్భబన్ధనమేతాయాతి **నిగ్గుణ్డీ. సి** బన్ధనే, దు, సిన్దుం గబ్భబన్ధనం వారేతీతి **సిన్దువారో.** ఇన్దానీపత్త్ర. ఇన్దానీకరణే ధీనం, సిన్దువారేన్దనారిసు. ద్వయం మల్లికాయం. తిణాని సూలన్తి యస్మిన్తి **తిణసూలం, సూల** రుజాయం. యత్ర తం జాయతి, తత్ర తిణాని రోగీని భవన్తీత్యత్థో. “తిణసూలం మల్లికాయం, పణ్డకం కేతకీఫలే”. మల్లతే ధారీయతే సబ్బేహీతి **మల్లికా, మల్ల** ధారణే, ఇ, సకత్థే కో. భూపదీ, సీతభీరు చ.

౨౯౭౩. ద్వయం కణ్హపుప్ఫసేఫాలికాయం. సిఫా జటా యస్సత్థి **సేఫాలికా,** ఇకో, **ల**మజ్ఝో. నీలపుప్ఫతాయ **నీలికా.** సువహా, నిగ్గుణ్డీపి. “సిన్దువారేపి నిగ్గుణ్డీ, నీలసేఫాలికాయ చే”తి రుద్దో. ద్వయం వనమల్లికాయం. **ఫుట** వికసనే, ఆ భుసో ఫుటతీతి **అప్ఫోటా,** రస్సాది.

చతుక్కం రత్తపుప్ఫే. **బన్ధ** బన్ధనే, ఉ, సకత్థే కో. జయత్థం సుమనం **జయసుమనం. భణ్డ**తిస్మా ఇకో, **భణ్డికో.** జీవతీతి **జీవకో, జీవ** పాణధారణే, ణ్వు. **జీవక**సద్దస్స పీతసాలాదీస్వపి పవత్తనతో బన్ధు ఏవ జీవకో **బన్ధుజీవకో**తి **బన్ధు**సద్దేన విసేసేత్వా వుత్తం, సముదితేన వా నామమిదమేకస్స. “బన్ధు బన్ధుకపుప్ఫే చ, బన్ధుభాతరి బన్ధవే”తి వచనతో,

> “జీవకో పీతసాలే చ, ఖేపనే వుద్ధిజీవిని;
> సేవిని పాణకే ఫాతి-కుణ్డికే పాదపన్తరే”తి. –

వచనతో చ “బన్ధుజీవకో”తి ఏత్థ ద్వే నామానిపి దట్ఠబ్బాని.

౨౯౭౮. పఞ్చకం సుమనాయం. సున్దరం మనో యస్సం. సుగన్ధత్తా **జాతిసుమనా**తి సముదితనామం. **మల** ధారణే, తో, నదాది. **జన** జననే,తి. వస్సకాలసఞ్జాతపుప్ఫతాయ **వస్సికీ.** ఇకో, నదాది.

ద్వయం “చమ్పేయ్య”ఇతి ఖ్యాతే. **యుథ** హింసాయం, ఇ, సకత్థే కో, దీఘాది. మగధే భవా **మాగధీ.** గణికా, అమ్బట్ఠాపి. ద్వయం “దేవాలి”ఇతి ఖ్యాతాయం. సున్దరం దలమేతిస్సా **సత్తలా, ద**స్స **తో,** సత్త దలాని యస్సా వా **సత్తలా.** నవా నూతనా మల్లికా **నవమల్లికా.** నవమాలికాపి.

౨౯౭౭. ద్వయం పుణ్డకే “లంస్వణ”ఇతి ఖ్యాతే. వసన్తే పుప్ఫతి **వాసన్తీ.** అతిముదం తనోతీతి **అతిముత్తో,** నిపాతనా. మాధవీ, లతాపి. మధుమ్హి చిత్తే, వేసాఖే వా పుప్ఫతీతి **మాధవీ.**

> “లతా జోతిమతీపక్క-సాఖావల్లీపియఙ్గుసు;
> లతా కత్థూరికాయఞ్చ, సా దుబ్బామాధవీసు చా”తి.

లతా అనేకత్థా. ద్వయం కరవీరే. కుచ్ఛితం రవన్తి అస్సా యేన **కరవీరో,** ఈరో. అస్సే మారేతీతి **అస్సమారకో.** పటిహాసోపి.

ద్వయం మాతులుఙ్గే. మత్తో లుఙ్గతి యేన **మాతులుఙ్గో, లుఙ్గ** వినాసే. పరిపుణ్ణబీజతాయ **బీజపూరో.** రుచకోపి, **రుచ** దిత్తియం, ణ్వు. ద్వయం ధుత్తురే. ఉగ్గం మజ్జతి యేన **ఉమ్మత్తో, మద** ఉమ్మాదే. మారేతీతి **మాతులో,** ఉలో, **ర**స్స **తో.**

“ఉమ్మత్తో కితవో ధుత్తో, ధత్తూరో కనకావ్హయో, మాతులో మదనో”త్యమరకోసో [అమర ౧౪.౭౭].

౫౭౮. ద్వయం కణ్హపాకఫలే. కరం హత్థం మద్దతి కణ్టకేన **కరమన్దో**. కరమద్దోపి. సుట్ఠు సినోతీతి **సుసేనో**, **సి** బన్ధనే, యు. ద్వయం కున్దే. **కుణ** సఙ్కోచనే, దో, **నత్తం**, **కుణ** సద్దోపకరణేసు వా. మాఘే భవం **మాఘ్యం**, యో, తస్మిం కాలే హి పుప్ఫాదిసమిద్ధి భవతీతి తబ్భవత్తేన బ్యపదేసో.

ద్వయం దేవతాసే. దేవతా ఆసన్తి యం **దేవతాసో**. జీమూతకాలే సఞ్జాతత్తా **జీమూతో**, ఘ్వనలా. ద్వయం సనామపసిద్ధే పుప్ఫవిటపే. పుప్ఫమాసుం న మిలాతమస్స భవతీతి **అమిలాతో**. మహన్తమ్పి కాలం సహతీతి **మహాసహా**.

౫౭౯. చతుక్కం ఝిణ్డిసామఞ్ఞే. సిరీ వత్తతి యేన **సేరేయ్యకో**, ణేయ్యకో. దాసనామకత్తా **దాసీ**. **కిర** విక్కిరణే, ఆతో, ద్విత్తం. **కుర** సద్దే, డో, సకత్థే కో.

ద్వయం కణ్టేన, పత్రేన చ సితే పణ్ణాసే. **అజ** గమనే, ఉకో. సితో సుక్కో పణ్ణాసో **సితపణ్ణాసో**. ద్వయం అప్పపత్తే పణ్ణాసే. **ఈర** కమ్పనే, యు. ఫణిం జయతి **ఫణిజ్జకో**, **యస్స కో**.

౫౮౦. ద్వయం జపాకుసుమే. జపతి యాయ **జపా**, **జు** జవనే వా, పో, ఉస్సత్తం. మరుదేసజే కణ్టకిని కరభప్పియే తరువిసేసే **కరీరాదిద్వయం**. **కరో**తిస్మా ఈరో. **కచ** బన్ధనే, ద్విత్తం, కకచో, గన్థిలోపి.

ద్వయం రుక్ఖోపరిజాతే విజాతియే పల్లవే. రుక్ఖే జాయమానా తం అద్దతి హింసతీతి **రుక్ఖాదనీ**, **అద్ద** హింసాయం, యు, నదాది, **దలో**పో. **వన్ద** అభివాదనథుతీసు, అ, ఇత్థియం, సకత్థే కో, **అస్స** దీఘో. రుక్ఖరుహా, జీవన్తికాపి. ద్వయం చిత్తకే. **చితి** హింసాయం, గన్థే చ, ణ్వు. **అగ్గిసఞ్ఞితో**తి అగ్గిపరియాయనామకో. పాఠీపి, పుమే’యం.

౫౮౧. ద్వయం గణరూపే. అక్కో సూరియో, తప్పరియాయనామకత్తా **అక్కో**. వికరోతీతి **వికిరణో**, యు. అస్సి. అక్కవ్హో, వసుకో, అప్ఫోటో, మన్దారో, అక్కపణ్ణోపి. “పుమే అక్కవ్హో అప్ఫోటో, వనమాల్యపరాజితే”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౮౦] **రుద్దో**. మన్దారో దేవదుమమ్హి పారిభద్దకేపి. తస్మిం అక్కే యో సేతపుప్ఫకో, తస్మిం **అళక్కో**. సేతపుప్ఫతాయ అలంభూతో అక్కో **అళక్కో**, **అల** భూసనే, ళత్తం. పతాపసోపి. ద్వయం ఛిన్నరుహాయం. తిత్తరసత్తా పూతిభూతా లతా **పూతిలతా**, **పూ** పవనే వా,తి. రోగమలం పునాతీతి పూతి, సా ఏవ లతా **పూతిలతా**. **గుళ** రక్ఖణే, చో, నదాది. **గర** సేచనే వా. అమతా, మధుపణ్ణీపి. మధు ఇవ పణ్ణమస్సా **మధుపణ్ణీ**. ద్వయం ధనుసేనియం, యా పత్తేహి వచాసదిసీ, తత్తచో తన్తధనుగుణోపయుత్తో. ముబ్బావికారతాయేవ ధనుజియా “ముబ్బీ”త్యుచ్చతే, **ముబ్బ** బన్ధనే, అ, ముబ్బా. మధురసత్తా **మధురసా**. దేవీ, మోరటాపి. **ముర** పవేధనే, అటో, **మోరటా**.

౫౮౨. ద్వయం మక్కటియం. కపీనం వానరానం కచ్ఛుం జనేతీతి **కపికచ్ఛు**. కపికచ్ఛుపి. దుక్ఖసమ్ఫస్సతాయ **దుఫస్సో**. అత్తగుత్తా, జడా, అబ్యణ్డా, కణ్డూరా, పావుసాయినీ, సూకసిమ్బిపి. “అయం ఫస్సేన కణ్డుం జనయతీ”తి యా లోకేహి పరిహారీయతే, తతో అయం అత్తనా గుత్తా రక్ఖితా **అత్తగుత్తా**. పావుసాయం ఉతుయం ఏతి జాయతే, ణో, ఇనీ. సూకసహితా సిమ్బి అస్సా **సూకసిమ్బి**, రస్సన్తో. ద్వయం మణ్డూకపణ్ణియం. **మజ** సుద్ధియం, రో. **కాస** దిత్తియం, కరణే అ, రస్సో. సమఙ్గా, యోజనవల్లీపి. సమఙ్గతీతి **సమఙ్గా**, అ. యోజనం వల్లీ యస్సా **యోజనవల్లీ**.

ద్వయం వనతిత్తికాయం. **అమ్బ** సద్దే, రో, **అవ** రక్ఖణే వా, నిగ్గహీతాగమో. **పా** రక్ఖణే, రో. సేతా, పాపచేలీపి. సేతరసేన యుజ్జతేతి, అ. ద్వయం కటుకరోహిణియం. **కట** వస్సావరణగతీసు. ఉ, **కటు,** నారీ. కటుకరసా హుత్వా రుహతీతి **కటుకరోహిణీ, రుహ** జననే, యు, నదాది. "కటుకరోహిణీ"తి సముదితేన నామమిదం. కటురోహిణీపి.

౫౮౩. ద్వయం ఖరమఞ్జరియం "చచసిమ"ఇతి ఖ్యాతాయం. అపమజ్జన్తి వత్థాదిక'మనేనేతి **అపామగ్గో,** దీఘో ఉపసగ్గస్స. సిఖరమస్సాతి **సేఖరికో.** ధామగ్గవో, విముఖపుప్ఫీపి. "ఘోసకే ఖరమఞ్జరియం, ధామగ్గవో పుమే మతో". విముఖం పుప్ఫమస్సా. ద్వయం కణాయం. పిత్తం ఫలతి కుప్పతి యాయ **పిప్ఫలీ,** నదాది. మగధే భవా **మాగధీ,** మగధానం అయం వా **మాగధీ,** తత్ర పఠముప్పన్నత్తా, బాహుల్యేన వా తత్ర జాయమానత్తా తంసమఞ్ఞాయ బ్యపదిస్సతే. వేదేహీ, కణా, కోలాపి. వేదేహానమయం **వేదేహీ. కణా** నానత్థా, వుత్తఞ్చ "కణా పిప్ఫలి'జాజీ చే"తి.

ద్వయం తికణ్టకే. గవం కణ్టకో **గోకణ్టకో,** పథవియం వా లగ్గో కణ్టకో **గోకణ్టకో. సిఙ్ఘ** ఘాయనే, ఆటో. పలఙ్కసా, సాదుకణ్టోపి. యుత్తరాస్నాయం పలాసే చ పలఙ్కసా థియం. **సాదుకణ్టో** వికఙ్కతేపి. ద్వయం హత్థిపిప్ఫలియం. కోలాకారా, తంనామికా వా వల్లీ **కోలవల్లి,** రస్సో. ఇభానం హత్థీనం పిప్ఫలీ **ఇభపిప్ఫలీ.** కపివల్లీ, వసిరోపి. **వసిరో** నానత్థో. వసిరో అపామగ్గో సాముద్దలవణం హత్థిపిప్ఫలి చేతి. పుమే'యం.

౫౮౪. ద్వయం ఛగన్ధాయం, యా "ఉగ్గగన్ధా"తిప్యుచ్చతే. గున్నం లోమసమ్పాతనట్ఠానే జాతా **గోలోమీ, వచ** వియత్తియం వాచాయం, కరణే అ, సతపబ్బికాపి. వచా సుక్కలోహితమూలభేదేన దువిధా, తత్రసుక్కా "హేమవతీ"త్యుచ్చతే **అమరకోసే** [అమర ౧౪.౧౦౨-౩]. ద్వయం అప్ఫోటాయం. కణ్ణసణ్ఠానపుప్ఫతాయ కణ్ణీ. గిరిమ్హి జాతా కణ్ణీ **గిరికణ్ణీ.** రోగాదిజితత్తా **అపరాజితా.**

ద్వయం కలసియం. సీహపుచ్ఛాకారకుసుమమఞ్జరితాయ **సీహపుచ్ఛి.** పఞ్హి అప్పతను వుచ్చతే. పఞ్హి పణ్ణం యస్సా **పఞ్హిపణ్ణీ.** పుథుపణ్ణీ, గుహాపి, పుథు అసిలిట్ఠం పణ్ణమస్సా **పుథుపణ్ణీ.** గహ్వరే సీహపుచ్ఛ్యఞ్చ, థియం ఛమాతుకే గుహో [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౯౩]. ద్వయం సాలపణ్ణియం. సాలపణ్ణసదిసవిటతాయ **సాలపణ్ణీ.** సాలం సోభనయుత్తం పణ్ణమస్సా వా **సాలపణ్ణీ. థు** గతిథేరియేసు, ఇరో, **థిరో.**

౫౮౫. ద్వయం కణ్టకారికాయం. నిద్దహతి కణ్టకముట్ఠేతి **నిదిద్ధికా,** ణ్వు. భయకరణవసేన బ్యగ్ఘసదిసతాయ **బ్యగ్ఘీ,** బ్రహతీ, ఖుద్దాపి. ద్వయం నీలిరుక్ఖే. **నీల** వణ్ణే. నీలవణ్ణతాయ **నీలీ,** నదాది, ఇనీ, **నీలినీ,** కాళా, తుత్థాపి.

> కాళా కణ్హతివుతాయం, నీలీ యోజనవల్లిసు;
> పణ్డే రసఞ్జనే తుత్థా, సుఖుమేలాయ నీలియం [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౯౪-౫].

ద్వయం గుఞ్జాయం. **జఞ్జ** యుద్ధే, ఉకో, అస్సి, **గుజ** సద్దే, అ, బిన్దాగమో. నామన్తరాని చస్స –

> దుమే సా రత్తికా రత్త-దలా చూళామణీ చ సా;
> కాకచిఞ్చీ తులాబీజం, కణ్హలా చ సిఖణ్డినీ.

ద్వయ’మహేరుయం. అయమహేరుఇచ్చేవ ఖ్యాతకణ్టకవతీ భవతి. సతం మూలాని యస్స **సతమూలీ.** సతం రోగే ఆవరతీతి **సతావరీ, వర** ఆవరణిచ్చాసు, అథ వా “సతా”తి చ “ఆవరీ”తి చ ద్వే నామాని తస్సా. “సతమూలీ బహుసుతా-భీరు ఇన్దీవరీ వరీ”తి [అమర ౧౪.౧౦౦] హి వుత్తం.

౫౮౬. ద్వయం అతివిసాయం. మహావీరియం ఓసధం **మహోసధం.** “లసుణే తివిసాయఞ్చ, సుణ్ఠియమ్పి మహోసధ”న్తి **రుద్దో** . అతీవ విసతి భేసజ్జపయోగేసూతి **అతివిసా,** విసా, అరుణా, సిఙ్గీపి.

“అరుణో కిఞ్చిరత్తక్కే, సఞ్ఝారాగే అనూరుకే;
నిసద్దే కపిలే కుట్ఠే, దబ్బేవ వాచ్చలిఙ్గికో”.

“అరుణాతివిసాసామా, మఞ్జిట్ఠాతివుతాసు చ;
ఉసీరేతివిసాయఞ్చ, సిఙ్గిమగ్గురవల్లభా”తి.

ద్వయం సోమరాజియం. **వక** ఆదానే, అచో, సోమసమతాయ కారితా వల్లికా **సోమవల్లికా,** సకత్థే కో, కణ్ణఫలా, పూతిఫలాపి.

ద్వయం దారుహలిద్దారుక్ఖే. **దర** విదారణే, టో, **రస్స** **టో**, దాబ్బీ, దీఘాది, నదాది. హలిద్దవణ్ణదారుతాయ **దారుహలిద్దా,** హలిద్దాపి. ద్వయం బిళఙ్గే. **అఙ్గ, రఙ్గ, లఙ్గ,** గత్యత్థా **దణ్డకా** ధాతూ, అ, ళత్తం, **బిళఙ్గం.** చిత్రాని తణ్డులాని యస్సా, తణ్డులో, కిమిసత్తుపి.

౫౮౭. ద్వయం సమన్తదుద్ధాయం, **సుహ** ఉగ్గిరణే, నదాది, మహన్తం నామమస్స. సీహుణ్డో, వజిరదుమో, గుళాపి. ద్వయం దక్ఖాయం. ముదుగుణయోగా **ముద్దికా,** మధురసో సాదు, తేన వుత్తం **వేజ్జగన్థే** “సాదు లవణతిత్తమ్బిలకటుకసాయకా”ఇతి, తంయోగా **మధురసా.** గోత్థనీ, దక్ఖాపి. తికం యట్ఠిమధుకాయం. మధురసతాయ **మధుకం,** ఉపమానే కో. దణ్డాకారత్తా యట్ఠి చ సా మధురసత్తా మధుకా చేతి **యట్ఠిమధుకా.** మధురసభావే తిట్ఠతీతి **మధులట్ఠికా, రస్స లో,** సకత్థే కో చ. “మధుయట్ఠికా”తిపి పాఠో, వుత్తఞ్చ “మధుకం క్లీతకం యట్ఠి-మధుకం మధుయట్ఠికా”తి [అమర ౧౪.౧౦౯].

౫౮౮. ద్వయం వాతిఙ్గణే. వాతహరత్తేన గణీయతేతి **వాతిఙ్గణో, భణ్డ** పరిభాసనే, ఞ్వు, నదాది. **టకారకరణే** భణ్టాకీపి, బ్రహతియమ్పి అయం.

“వాతిఙ్గణో తు వాత్తాకు,
వాత్తాకో సాకవేళు చ;
భణ్డాకీ రాజకుమ్భణ్డో,
వాత్తాకీ దుప్పహాసినీ”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౧౧౪].

రభసో. ద్వయం బ్రహతియం. వాత్తం నిరామయం కరోతీతి **వాత్తాకీ,** వాతిఙ్గణేపి. **బ్రహ** వుత్తియం, తో, నదాది.

ద్వయం గోరక్ఖతణ్డులే, వుత్తఞ్చ **తన్తరే** “గజ్జేరుకీ నాగబలా, తథా గోరక్ఖతణ్డులా”తి. నాగస్స బలమివ బలమేతిస్సా రోగహరణత్తా **నాగబలా, ఝుస** హింసత్థో, అ. ద్వయం అగ్గిసిఖాయం. నఙ్గలసదిసమూలతాయ **లాఙ్గలీ, నస్స లో,** దీఘో చ. “నఙ్గలీ”తిపి పాఠో, సరదకాలే సఞ్జాతత్తా **సారదీ.**

౫౮౯. తికం కదలియం. రమన్తి యస్సం **రమ్భా,** భో. **కద** మారణే, అలో, నదాది. **ముచ** మోచనే, ణో. ద్వయం కప్పాసియం , యస్సా ఫలం కప్పాసం కరోతి లోకానముపకారన్తి **కప్పాసీ, కరో**తిస్మా పానో, నదాది. **వద** థేరియే, అరో, సముద్దన్తాపి.

సముద్దన్తా తు కప్పాసీ, సిక్కాదురాలభాసు చ;
కప్పాసీ వనసమ్భవా చే, భారద్వాజీతి వుచ్చతి.

ద్వయం పణ్ణలతాయం. నాగలోకే జాతా లతా **నాగలతా.** తమ్బవణ్ణం లాతీతి **తమ్బూలీ,** అస్సూ, నదాది. తమ్బూలస్స అయం వా **తమ్బూలీ.** తమ్బూలవల్లీ, నాగవల్లీపి, తమ్బూలం నామ ఫలపత్తచుణ్ణాదియోగసమూహానం నామం, తదత్థా వల్లీ తమ్బూలవల్లీ, నాగలోకస్స వల్లీ. ద్వయం ధాతకియం, అయం తమ్బపుప్ఫీ, మజ్జోపయుత్తా. పుప్ఫా సుగన్ధికా ధాతకిచ్చేవ ఖ్యాతా. అగ్గిజాలసమానపుప్ఫతాయ **అగ్గిజాలా.** అతిసయం రతిం కరోతీతి **ధాతకీ,** నదాది.

౫౯౦. ద్వయం సుక్కతివుతాయం. తిస్సో వుతా తచరాజియో యస్సా **తివుతా.** తిస్సో పుటా తచరాజియో యస్సా **తిపుటా.** సరలా, తిభణ్డీ, రోచనీపి [దేవనీపి (క.)]. ద్వయం కణ్హతివుతాయం. **సా** తనుకరణే, విరేచనకరణేన కాయం, రోగఞ్చ సాయతీతి **సామా.**

“సామా తు మేచకే వుద్ధ-దారకే హరితే నది;
తికణ్హతివుతా గున్దా, సారివాయమినీసు చే”తి. –

రభసో, కల సఙ్ఖ్యానే, **కర** కరణే వా, అ, **కాళా.** థీ **కాళా** కణ్హతివుతాయం, నీలియోజనవల్లిసు. మసూరవిదలా, అద్ధచన్దా, కాళమేసికాపి.

ద్వయం కుక్కుటసిఙ్గాయం. సిఙ్గసదిసపుప్ఫతాయ **సిఙ్గీ,** కుళీరసిఙ్గీ, వక్కఙ్గీపి. ద్వయం రేణుకాఖ్యే గన్ధదబ్బే, అయం రేణుకేత్వేవ వాణిజాదీనం ఖ్యాతా. అస్సా చ మరీచాకతి ఫలం. **రేణు** గతిసద్దేసు, ణు, కపిలా వుత్తా. ద్విజా, హరేణూ, కోన్తీ, భస్మగన్ధనీపి. “హరేణు నో కలాయేపి, రేణుకాయం థియం భవే”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౧౨౦] **రుద్దో.**

౫౯౧. ద్వయం ఫాలకే. హిరీనామికాయ దేవథీతాయ సరీరతో సఞ్జాతత్తా **హిరివేరం.** వారేతీతి వారం, వారినామకత్తా వా వారం, **లత్తే వాలం.** ఉదీరుఞ్చ. కేసమ్బునామమ్పి, ఉదీచీదేసే భవం **ఉదీరుం,** కేసస్స అమ్బునో చ యాని నామాని, తాని సబ్బాన్యస్సాతి **కేసమ్బునామం.** ద్వయం బిమ్బికాయం. రత్తం పక్కఫలమస్సా. ఓట్ఠవణ్ణసమానఫలతాయ **బిమ్బికా,** అస్సా ఏవ హి ఫలేనోట్ఠో ఉపమీయతే. తుణ్డికేరీ, పిలుపణ్ణీపి.

ద్వయం సేలేయ్యే, తఞ్చ పాసాణభవం సుగన్ధరసదబ్బం సేలజన్తి ఖ్యాతం. సిలాయం పాసాణే భవం **సేలేయ్యం,** ణేయ్యో. అస్మనో, అస్మస్స వా పుప్ఫం **అస్మపుప్ఫం,** కాళానుసారియమ్పి. ద్వయం ఏలాయం “ఫాలా”తి ఖ్యాతాయం. **ఇల**

గమనే, అ, ఇస్సే. బహవో అత్థే లాతీతి **బహులా,** బహురోగే వా లునాతీతి **బహులా,** చన్దవాలాపి.

౫౯౨. ద్వయం "కుట్ఠ"ఇతి ఖ్యాతే సుగన్ధదబ్బే. **కుట** ఛేదనే, ఠో. కుయం పథవియం తిట్ఠతీతి వా **కుట్ఠం. బ్యాధి**నామకత్తా **బ్యాధి,** తథా చ "కోవేరం భాసురం కుట్ఠం, పారిభాబ్యం గదాహ్వయ"న్తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౧౨౬] **రభసో.** పాకలం, ఉప్పలమ్పి. ద్వయం కేవత్తీముత్థకే. వుత్తఞ్చ –

"పరిపేలవం ప్లవం వన్యం, తం కుటన్నటసఞ్ఞకం;
జాయతే మణ్డూకాకారం, సేవాలదలసఞ్చయే"తి.

వనే పానీయే జాతం **వానేయ్యం,** ణేయ్యో, కేవత్తీముత్థకే పణ్డో, సోణకోసో కుటన్నటో. **కుట** ఛేదనే, **నట** అవబన్ధనే, **నట** నట్టనే వా, కుటన్నటన్తి సముదితనామం. నిగ్గహీతాగమో. దాసపురమ్పి.

ఫలపాకన్తలతాది జాతిమత్తమేవ ఓసధి నామ, న తు తిఫలకక్కోలాది, ఇపచ్చయో, బహువచనన్తు అత్థబహులత్తా ఏవ, ఏకవచనన్తోపి దిస్సతే, ఓసధి ఇత్థియమేవ. ఓసధం సబ్బమజాతియం. ఫలపాకన్తత్తా జాతితో అఞ్ఞం యం కిఞ్చి రోగాపనయనకరం, తదోసధముచ్చతే. ఓసధిజాతిసమ్బన్ధిదబ్బమ్పి జాతివత్తిచ్చాయం రోగపహీనక్రియాహేతుత్తా **ఓసధ**సద్దవాచ్చన్తి పటిపాదనత్థం **సబ్బ**గ్గహణం. **ఓసధ**సద్దతో జాతియం ణో. కేచి పన "ఓసధిజాతిమత్తమోసధం సబ్బమజాతియ"న్తి పాఠమవత్వా "ఓసధిజాతిమత్తం భేసజ్జం సబ్బమజాతియ"న్తి పఠన్తి. తమిధ **ఓసధిఓసధ**సద్దానమేవ ఏకదేసవికతివసేన వుత్తానం సంసయాపగమనత్థం విసేసస్స వుత్తత్తా న గహేతబ్బం, **అమరకోసేపి** వుత్తం "ఓసధ్యో జాతిమత్తేసు, అజాత్యం సబ్బమోసధ"న్తి [అమర ౧౪.౧౩౫]. తత్థ సకవాదీపక్ఖే ఏకో **మ**కారో ఆగమవసేన వుత్తో.

౫౯౩. మూలాదికం దసవిధం **సాక**న్తి మతం, సక్కోతి యేనాతి కత్వా. తత్ర **మూలం** మూలకాదీనం, **పత్తం** బాకుచాదీనం, **కళీరం** వంసాదీనం, **అగ్గం** వేత్తాదీనం, **కన్దం** నీలుప్పలాదీనం, **మిఞ్జం** తాలాదీనం, **ఫలం** కుమ్భణ్డాదీనం, **తచో** మాతులుఙ్గాదీనం, **పుప్ఫం** వజ్జసుసేనాదీనం, **ఛత్తం** అహిఛత్తాదీనం.

౫౯౪. ద్వయం ఏళగలే. పకారేన దద్దుం పునాతీతి **పపున్నాటో. పు** పవనే, కియాది, అటో, నిగ్గహీతాగమో. ఏళగం దద్దుం లునాతీతి **ఏళగలో.** దద్దుఘో, చక్కమద్దకో, ఉరణాఖ్యోపి, దద్దుం హన్తీతి **దద్దుఘో, హన**స్స **ఘో.** చక్కాకారతాయ చక్కం, దద్దు, తం మద్దయతీతి **చక్కమద్దకో.** ఉరణాఖ్యో మేసాఖ్యో. మారిసాకతిఅప్పపత్తకో భూమిలగ్గపత్తో తణ్డులేయ్యో అప్పమారిసో చ నామ, తణ్డులతో జాయతీతి **తణ్డులేయ్యో,** ణేయ్యో. అప్పపత్తతాయ అప్పో చ సో మారిసాకతిత్తా మారిసో చేతి **అప్పమారిసో.**

ద్వయం జీవన్తియం, అయం రత్తఙ్గమారిసాకతి, **జీవ**తో అన్తో, నదాది. ఇతరతో యు, నదాది. జీవా, జీవనీయా, మధుపి. "హేం ను స్వే నీ". ద్వయం జీవకే, అయం అట్ఠవగ్గపవిట్ఠో. అనేనేవ నామేన వాణిజానం పసిద్ధో. మధురసతాయ **మధురకో,** జీవాపేతీతి **జీవకో,** ణ్వు.

"జీవకో సిఙ్గకో సేకో,
దీఘాయు కుచ్చసీసకో;

రస్సఙ్గో మధురో సాదు,

పాణకో చిరజీవినీ"తి.

తన్తన్తరం [అమరకోసుగ్ఘాటనటీకాయమ్పి అపరాద్ధం చిన్తామణిటీకాయమ్పి].

౨౯౫. ద్వయం లసుణే. యస్స మూలం సేతవణ్ణం. పలణ్డుకన్దతో మహన్తకన్దతాయ **మహాకన్దో.** అమ్బిలేనేకేన రసేన ఊనతాయ **లసుణం, లత్తం,** రస్సత్తం, **ణత్తఞ్చ, లస** కన్తియం వా, యు, అస్సు, **ణత్తం.** మహోసధం, అరిట్ఠం, రసోనోపి. ద్వయం రత్తమూలే, హరితే చ. **పలడి** గన్ధనే, ఉ, సున్దరో కన్దో యస్స **సుకన్దకో.** క్రణస్వనసీ.

ద్వయం పటోలే. **పట** గమనే, ఓలో, పటుం రసం లాతీతి వా **పటోలో,** ఉస్సో, తిత్తరసతాయ **తిత్తకో.** సకత్థే కో. కులకం, పటుపి. ద్వయం "భిఙ్గరాజ"ఇతి ఖ్యాతే కేసరఞ్జనే. భిఙ్గో వుచ్చతి భమరో, తబ్బణ్ణం కత్వా తేసం రఞ్జేతీతి **భిఙ్గరాజో. ముచ** మోచనే, అవో, ఉస్సా, **మాక్కవో.**

౨౯౬. ద్వయం పునన్నవాయం, వుద్ధోపి పున నవో భవతి యాయ యోగితాయాతి **పునన్నవా.** సోథం హన్తీతి **సోథఘాతం, హనస్స ఘాతో.** ద్వయం అనూపజే సాకే. **తుద** బ్యథనే, భావే తో. విగతం తున్నమేతస్స ఖాదనే **వితున్నం. సద** విసరణగత్యావసానేసు, తో, **అన్నా**దేసో, సకత్థే కో.

ద్వయం కారవేల్లకే. తిత్తరసతాయ కుచ్ఛితాకారేన లమ్బతీతి **కారవేల్లో.** ఉస్సాత్తం, రత్తం, ఇల్లో, **కుపుబ్బో లవి** అవసంసనే. **ససు** హింసాయం, అవో, నదాది, అస్సు. "హ ఖా లే-ఖ్యా". తికం లాబుయం. **తుమ్బ** అదనే, తుమ్బతి హింసతి పిత్తన్తి తుమ్బీ, నదాది. **నపుబ్బో లమ్బ** అవసంసనే, ఉ, **మలోపో, నస్స అత్తం, అలాబు,** పాణినియానం [ఉణాది ౧.౮౭], **ఆపుబ్బో లమ్బ** అవసంసనే, **ఆలాబు.** కాతన్తికానం, చన్దానఞ్చేవం, అస్మాకన్తు రస్సం కత్వా అలాబు, **అలోపే లాబు,** అభేదోపచారేన తీణిపి ఫలేపి ఇత్థిలిఙ్గాని, **సాసద్దో** ఇత్థి లిఙ్గత్థజోతకో.

౨౯౭. ద్వయం సమ్ముసే. ఇరం వారిం లాతి తబ్బాహుల్యతోతి **ఏళాలుకం.** "ఇరా వారిసురా భూమి-భారతీసు పయుజ్జతే"తి హి **నానత్థసఙ్గహో.** ధియం, ఉ, సకత్థే కో. **కుక** ఆదానే, అరో, నదాది, ఉస్సత్తం, కం వాతం, కఫఞ్చ కరోతీతి **కక్కరీ,** అపరత్ర **ఫలోపో.** కకళిపి. ద్వయం కుమ్భణ్డే. కుమ్భప్పమాణఫలతాయ **కుమ్భణ్డో,** అణ్డత్థే ణ్డో, కుమ్భో వియ డేతీతి వా **కుమ్భణ్డో,** బిన్దాగమో, **కుస** ఛేదనే వా, అణ్డో, **సస్స భో,** బిన్దాగమో, కం వాతం ఉమ్భేతీతి వా **కుమ్భణ్డో,** అణ్డో. **వల్ల** సంవరణే, ఇభో, మహాఫలతాయ సబ్బాసం వల్లిజాతీనం భాతి దిబ్బతీతి వా **వల్లిభో,** కక్కారూపి.

ద్వయం గోరక్ఖకక్కరియం. ఇన్దస్స సక్కస్స వారుణీ సురా **ఇన్దవారుణీ.** విసేసేన సరతి హింసతి కఫపిత్తాదయోతి **విసాలా.** "సరమేహో కుట్ఠహరి, విసాలా కఫపిత్తఘా"తి హి **దబ్బగుణే.** విసరతి విరేచతి ఏతాయాతి వా **విసాలా.** ద్వయం అనుపసాకే. వసతి యస్మిం ఖారగుణో **వత్థు. వస** నివాసే, రత్థు, **వస** హింసాయం వా, వసతి కఫవాతపిత్తేతి వత్థు. **వత్థులేయ్యకో**తి సముదితనామం. **లయ** సామ్యే, లయాపేతి సబ్బదోసేతి **లేయ్యకో,** ణ్వు, అస్సే, వత్థు చ సో లేయ్యకో చాతి **వత్థులేయ్యకో.** "మ◌ో◌ం-హ◌ం".

౫౯౮. ద్వయం మూలకే. ఞ్వుమ్హి మూలకో. చచ్చ పరిభాసనతజ్జనేసు, ఉ, అస్సు, ముంలాపజ. ద్వయం కలమ్బుకే. **తము** కఙ్ఖాయం, ఞ్వు, **బన్తో** చ, కే జలే లమ్బతీతి **కలమ్బుకో,** ఞ్వు, అస్సు. ఉపోదికాపి, ఉదకం అపగతా **ఉపోదికా.**

కాసమద్దఝుజ్ఝరీమగ్గవాదయో **సాకభేదా** సాకవిసేసా. కాసం మద్దతీతి **కాసమద్దో.** కచో, **ఝుజ్ఝ** పరిభాసనతజ్జనేసు, అరో, నదాది, **ఝుజ్ఝరీ.** కనకలా. ఫం వాతం గణ్హాతీతి **ఫగ్గవో, హస్స వో, ఫగ్గవో,** "ప ె-తేం-ఖా".

౫౯౯-౬౦౦. ద్వయం దుబ్బాయం. సున్దరం దలం పత్తమేతస్స మఙ్గలపాఠేతి **సద్దలో,** సద్దం మఙ్గలసద్దం లాన్తి భాసన్తి పఠన్తి బ్రాహ్మణా యేనాతి వా **సద్దలో. దుబ్బీ** హింసాయం, అ, అవమఙ్గలం దుబ్బతీతి **దుబ్బా,** దున్నిమిత్తాదయో వారేన్తి యాయాతి వా**దుబ్బా,** నేరుత్తో. సతపబ్బికా, భగ్గవీ, అనన్తా, రుహాపి. **సా** దుబ్బా **సితా** సుక్కా చే, గోలోమీ నామ, గోలోమజత్తా **గోలోమీ.** సతవీరియా, గణ్డాలీ, సకులాక్ఖకోపి.

ద్వయం భద్దముత్తే. **గు** సద్దే, దో. **ముచ** మోచనే, తో, రోగహరణత్తా భద్దఞ్చ తం ముత్తఞ్చేతి **భద్దముత్తం,** "న్యా-మ్యే-యేం-జీ". ద్వయం ఉచ్ఛుమ్హి. రసం లాతీతి **రసాలో,** దీఘో. **ఇసు** ఇచ్ఛాయం, ఉ, **ఉస** దాహే వా, ఉ, **సస్స ఛో,** పుబ్బత్ర ఇస్సు, అసరూపద్విత్తం, **ఉచ్ఛు,** పుమే.

చతుక్కం వంసే. **వీ** గమనే, ళు, తచోవ సారో యస్స. **వీ** గమనే, ఉ, **నాగమో, ఞత్తం,** వనతి సమ్భతీతి **వంసో. వన** సమ్భత్తియం, సో, **వస** నివాసే వా, కరణే అ, నిగ్గహీతాగమో. సతపబ్బో, యవఫలో, మక్కరో, తేజనోపి, మక్కరోతి పటిసేవతి యేన **మక్కరో,** సఞ్ఞాయం అ. తికం పబ్బే. **పబ్బ** పూరణే, **పబ్బం. ఫల** విసరణే, ఉ, ళత్తం. **గన్థ** గన్ధనే, ఇ, వణ్ణవికారే **గణ్ఠి, సో** పుమా.

అనిలద్ధుతా అనిలేన కమ్పితా **యే** వేణూ కీటాదిభి కతరన్ధతాయ నదన్తి, తే కీచకా నామ సియుం, **చకీ** ఆమసనే, ఞ్వు, పుబ్బాపరబ్యఞ్జనానం విపరియయో, **కీచకా.**

౬౦౧. ద్వయం నళే. **నీ** నయే, అలో, ళత్తం, **ధమ** సద్దగ్గిసంయోగేసు, యు, పోటగలోప్యత్ర. ద్వయం కాసే. పుటం అఞ్ఞమఞ్ఞం సంసగ్గం గచ్ఛతీతి **పోటగలో, మస్స లో. కాస** దిత్తియం, అ, అయమనిత్థీ.

ద్వయం సరే. **తిజ** నిసానే, యు. సరన్త్యనేనేతి **సరో.** పుమే సఞ్ఞాయం అ, **సర** హింసాయం వా. గున్ద్రోప్యత్ర. **బీరణస్స** సేతకుసుమస్స తిణవిసేసస్స మూలం **ఉసీరం** నామ, **వస** కన్తియం, **ఉస** దాహే వా, ఈరో, పుబ్బస్మిం వస్సు, అభయం, నలదం, సేబ్యం, జలాసయం, అమణాలం, లామజ్జకమ్పి.

హరితక్యాభయా పణ్డో, ఉసీరే నిబ్బయే తిసు.

జలాసయో జలాధారే, ఉసీరే తు జలాసయం.

సేబ్యా సేవారహే సియా.

౬౦౨. తికం కుసే, **కుస** ఛేదనే, అ, **వరహ** పాధాన్యే, పరిభాసనహింసాదానేసు చ, ఇనో, **దు** పరితాపే, అబ్భో, **దబ్భో,** కుథో, పవిత్తమ్పి.

ద్వయం "గన్ధఖేడ"ఇతి ఖ్యాతే తిణే, వుత్తఞ్చ "భూతినం గన్ధఖేడఞ్చ, సుగన్ధం గోమయప్పియ"న్తి. అథ రామకప్పూరతో కో అస్స భేదో. **రామకప్పూరం** బహుపకణ్డం కప్పూరసుగన్ధం. గన్ధఖేడన్తు ఇకడసమానపత్తం సాఖాసభావం భూమిలగ్గం, అతోయేవ భూతినకముచ్చతే, భూమియం లగ్గం తిణం **భూతినకం,** నత్తం, సకత్థే కో.

ద్వయం గవాదీనం మదనీయే తిణే, **ఘస** అదనే, ణో, **యు** మిస్సనే, అనో. ద్వయం పూగరుక్ఖే. **పూజ** పూజాయం, ణో, **పూగో. కము** ఇచ్ఛాయం, ణ్వు. ఘోణ్టాపి, "ఘోణ్టా బదరపూగేసూ"తి **రుద్దో.**

౬౦౩. ద్వయం తాలే. **తల** పతిట్ఠాయం, చురాది, అ. వాతాదయో విభిన్దతీతి **విభేదికా.**

> "వాతఘో బ్రూహనో చాపి, కిమిహా కుట్ఠనాసనో;
> రత్తపిత్తహరో సాదు, తాలో సత్తగుణో మతో"తి.

హి **దబ్బగుణో.** తిణరాజాపి. ద్వయం ఖజ్జూరియం. **ఖజ్జ** ఖజ్జనే, బ్యథనే చ, ఊరో, నదాది. **సిద** మోచనే, స్నేహనే చ, ఇ, **సన్ద** సవనే వా, ఇ, ఉపాన్తస్సి చ, **సిన్ది.**

౬౦౪. హిన్తాలాదయో సత్త నిస్సారతాయ తిణాని చ తాని మూలేన జలపానసామఞ్ఞతో పాదపా చేతి **తిణపాదపా** వుచ్చన్తి, **తిణ** అదనే, పమాణతో తాలతో హీనో **హిన్తాలో,** పదవిపరియయో, రస్సో చ. నాళి వియ జాయతీతి **నాళికేరో.** అఞ్ఞత్థే ఇరో, కోన్తే చ, నాళికేరో. లాఙ్గలీపి. "లాఙ్గలీ నాళికేరే చ, సిరపాణిమ్హి లాఙ్గలీ"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౪.౧౬౮] **రభసో.** సణ్ఠానతో తాలసదిసతాయ **తాళీ,** ళత్తం, ఉపమానే ఈ, **తళ** ఆఘాతే వా, చురాది, నదాది, **తాళీ. కిత** నివాసే, రోగాపనయనే చ, ణ్వు, నదాదిత్తా ఈ, **కేతకీ,** అయం నారీ.

అరఞ్ఞవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. అరఞ్ఞాదివగ్గవణ్ణనా

౬౦౫. నవ పబ్బతస్స నామాని. **పబ్బ** పూరణే, తో. **గిర** నిగ్గిరణే, ఓసధాదయో నిగ్గిరతీతి **గిరి,** ఇ. సిలానం రాసి **సేలో,** సిలా పచురా సన్త్యస్మిం వా **సేలో, సేల** గతియం వా, అ. **అద్ద** గతిమ్హి యాచనే చ, భూవాది, ఇ, **అద్ద** హింసాయం వా, చురాది. న గచ్ఛతీతి **నగో.** న చలతీతి **అచలో.** సిలానముచ్చయో ఉబ్బేధో, ఘూపో వా **సిలుచ్చయో.** సిఖరయోగా **సిఖరీ,** ఈ, తిలకీభూతో. భుం భూమిం ధరతీతి **భూధరో,** భుయా ధరీయతీతి వా **భూధరో,** బాహుల్యేన అ, **భూధరో.** అహారియో, గోత్తోపి, దేసన్తరం నేతుమసక్యత్తా **అహారియో,** గవం భూమిం ధారణేన తాయతే **గోత్తో.**

పఞ్చకం సిలాయం. **అమ** గతియం, భో. **వన, సన** సమ్భత్తియం, పసనతి బ్యాపేతీతి **పాసాణో,** నిపాతనా, **పస** బన్ధనే వా, యు. **అసు** ఖేపనే, మో, **అస్మా,** రాజాది, **అసు** బ్యాపనే వా. **పల** రక్ఖణే, **ఉపలో, ఉప** దేహే వా, **అలపచ్చయో** నిపాతో. **సిల** ఉచ్చే, అ. **సిలా,** నారీ.

౬౦౬. గిజ్ఝకూటాదయో తికూటన్తా “వఙ్కాదీ”తి ఏత్థ **ఆదినా** మలయదద్దురాదయో చ నగా నగవిసేసా. గిజ్ఝా సకుణవిసేసా అస్స కూటే వసన్తి, గిజ్ఝసదిసకూటయుత్తతాయ వా **గిజ్ఝకూటో**. విసేసేన భాతీతి **వేభారో**, అరో. **ఫుల** మహత్తే, విసేసేన ఫులతీతి **వేపుల్లో**. ఇసయో గిలతీతి **ఇసిగిలి**, ఇ. ఆదిచ్చగమనవిరోధేన విరుద్ధం ఝాయతీతి **విఞ్ఝో**. పణ్డువణ్ణతాయ **పణ్డవో** , **పణ్డ** గతియం వా, అవో. కుటిలతాయ **వఙ్కో**. ద్వయం ఉదయగిరిమ్హి. అపరసేలాపేక్ఖాయ **పుబ్బసేలో**. ఉదయన్త్యస్మా సూరియాదయోతి **ఉదయో**, సూరియాదీనముదయయోగతో వా **ఉదయో**.

తికం అత్థగిరిమ్హి. మన్దయతి సూరియో యస్మిం **మన్దరో**. మన్దప్పభో వా అరతి యస్మిం సూరియోతి **మన్దరో**, అత్థం అనుపలద్ధిం గహనక్ఖత్తానం కరోతీత్యత్థో, నామధాతుకారితన్తా అ. ద్వయం హిమవతి పబ్బతే. హిమప్పచురతాయ **హిమవా**, హిమం వా వమతీతి **హిమవా**, క్వి, రాజాదిపక్ఖేపత్తా సిస్సా. హిమయుత్తో అచలో **హిమాచలో**.

౬౦౭. అత్తని సఞ్జాతగన్ధదబ్బానం గన్ధేహి లోకే మదయతి, మోదయతీతి వా **గన్ధమాదనో**, యు. కేలాసో వుత్తో. విచిత్తకూటయుత్తతాయ **చిత్తకూటో**. సుఖం దస్సనం యస్స, యస్మిం వా **సుదస్సనో**, కాళవణ్ణకూటతాయ **కాళకూటో**. తీణి కూటాన్యస్స **తికూటో**, ఛళేతేపి పబ్బతవిసేసా. **అస్స** యథావుత్తస్స పబ్బతస్స **పత్థో** సమో భూమిభాగో సాను నామ, **అస్స** వా పబ్బతస్స సమాయ భూమియం పత్థో సాను చ భవన్తీతి అజ్ఝాహరితబ్బం. పతిట్ఠతే అస్మిన్తి **పత్థో**, ఠస్స **థో**. **సన** సమ్భత్తియం, ణు, సమ్భజీయతే సేవీయతేతి **సాను**, ద్వేప్యనిత్థియం.

౬౦౮. తికం సిఙ్గస్స నామం. **కుట** దాహే, కమ్మని ణో, **వాకారేన** కూటమ్పి. సిఖం రుహతీతి **సిఖరం**. నేరుత్తో. సిఖం గచ్ఛతీతి **సిఙ్గం**, **ఇఙ్గ** గమనత్థో, ఖలోపో. ద్వయం పబ్బతాదీనం పపతనట్ఠానస్స నామం. పపతన్త్యస్మా, ణో. **పత** అధోగమనే, **పపాతో**. **తట** సముస్సయే, **తటో**.

ద్వయం పబ్బతనితమ్బే. **నితమ్బో** జఘనేపి, **కట** వస్సావరణేసు, ణ్వు. పబ్బతే పాసాణాదీసు **అమ్బునో** జలస్స **పసవో** పసవనం నిజ్ఝరో నామ, నిస్సరణం **నిజ్ఝరో**, **సస్స ఝో**, అసరూపద్విత్తం. ఝరోపి.

౬౦౯. ద్వయం కిత్తిమే అకిత్తిమే, సజలే నిజ్జలే వా కన్దరే. **దర** విదారణే, అ, ఈ, **దరీ**. **కం** జలవాచకమబ్యయం, కేన దరీయతే **కన్దరో**, ఆ, కన్దరా. తికం దేవఖాతబిలే. నిలీయన్త్యస్మిం **లేణం**, **లీ** సిలేసనే, యు. గతిం హ్వాయతి కుటిలయతీతి **గబ్భరం**, నిపాతనా. **గబ్భ** ధారణే వా, అరో. **గుహూ** సంవరణే, అ, **గుహా**.

ద్వయం సిలామయపోక్ఖరణియం. **సోఢి** గబ్భే, ఈ. **సోణ** వణ్ణగతిసఙ్ఘాతేసు వా, డో, ఈ. ద్వయం పబ్బతాదీనం గబ్భరదేసే లతాపల్లవతిణాదీహి పిహితోదరే గబ్భరే. **కుఞ్జ** అబ్యత్తసద్దే, కరణే, ణో, **నికుఞ్జం** నిపుబ్బో. ద్వయంప్యనిత్థియం. **నికుఞ్జ**వచనం పకుఞ్జాదినివత్తనత్థం.

౬౧౦. **సేలస్స** పబ్బతస్స ఉద్ధంభూమి **అధిచ్చకా** నామ. సేలస్సాధోభాగాసన్నభూమి **ఉపచ్చకా** నామ. అత్ర తేహి **ఉపా**దిసద్దేహి చ్చకో **యదాదినా** [పాణిని ౫.౨.౩౪].

మూలపబ్బతస్సన్తే పరివారేత్వా ఠితా ఖుద్దపబ్బతా **పాదా** నామ. తత్ర **పాదా**దిద్వయం. పజ్జతే గమ్యతేతి, ణో. సేలస్స ఉపన్తో సమీపే పబ్బతో **ఉపన్తసేలో**.

గేరికమనోసిలాహరితాలకట్ఠిన్యాదికోసబ్బో ఏవ సిలావికారో “ధాతూ”త్యుత్తో, **ధర** ధారణే, తు, **ధాతు.**

సేలవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬౧౧. తికం సీహే. కేసరో జటా, తంయోగా, ఈ, **కేసరీ.** మిగే హింసతీతి **సీహో,** నిపాతనా వణ్ణవిపరియయో, మిగే హన్తుం సంవిజ్జమానా ఈహా అస్సాతి వా **సీహో,** సహతీతి వా **సీహో.** పఞ్చస్సో, హరిపి. ముఖమివ చరణాప్పస్స కరికుమ్భదారణసమత్థాతి తేహి సహ పఞ్చస్సాని యస్స. హరతి మిగేతి **హరి,** ఇ. మహాకుక్కురప్పమాణో కుక్కురాకతి కణ్ణలేఖాచిత్తసరీరో గోమనుస్సాదిహింసక్ఖమో రస్సముఖో **తరచ్ఛో** నామ, సో “సునఖబ్యగ్ఘో”తి వుచ్చతి. **తర** తరణే, ఛో, మిగే అదతీతి **మిగాదనో,** నన్దాదీహి యు.

ద్వయం బ్యగ్ఘే. వినిహన్త్వా ఆఘాయతీతి **బ్యగ్ఘో, ఘా** గన్ధోపాదానే, బ్యగ్ఘో దీపినిపి. పుం పుమానో దాలేతీతి **పుణ్డరీకో, దల** విదారణే, ణ్వు. **దస్స డో, లస్స రో,** అస్సీ, **పుణ్డరీకో.**

> “పుణ్డరీకం సితమ్బోజే,
> సితచ్ఛత్తే చ భేసజ్జే;
> కోసకారన్తరే బ్యగ్ఘే,
> సో దిసావారణగ్గిసూ”తి. –

నానత్థసఙ్గహే. వగ్ఘోపి. దీపినివిసయే సద్దూలో ఈరితో, సరతీతి **సద్దూలో,** ఊలో, దో చన్తో, సద్దేన ఉలతి గచ్ఛతీతి వా సద్దూలో. దీపం తచ్చమ్మం, తంయోగా **దీపీ,** తస్మిం దీపిని.

౬౧౨. పఞ్చకం అచ్ఛే. **అసు** ఖేపనే, ఛో. **ఇచ** థుతియం, అ, **ఇక్కో.** భల్లుకోపి, **భల, భల్ల** పరిభాసనహింసాదానేసు, ణ్వు, అస్సు, **ఈస** గతిహింసాదానేసు, సో, రస్సాది. **అపచ్చయే ఇసో.**

ద్వయం రోహితే. లోహితవణ్ణతాయ **రోహిసో,** లోహితో చ, పుబ్బత్ర **తస్స సో.** తికం గోకణ్ణే. గవస్స కణ్ణో వియ యస్స కణ్ణోతి **గోకణ్ణో.** గణయుత్తతాయ గణీ చ సో కణ్టకసదిససిఙ్గతాయ కణ్టకో చేతి **గణికణ్టకో,** సముదితనామమ్పి వదన్తి. గణి చ కణ్టకో చ గణికణ్టకాతి ద్వే నామానిపి దట్ఠబ్బాని, తేనేవ హి “గణికణ్టకా”తి బహువచననిద్దేసో కతో.

౬౧౩-౬౧౪. చతుక్కం ఖగ్గే. సిఙ్గఞ్చ ఖగ్గాఖ్యం, తంయోగా **ఖగ్గో.** “ఖగ్గో గణ్డకసిఙ్గాసి-వుద్ధభేదేసు గణ్డకే”తి [బ్యాఖ్యాసుధా ౨.౫.౪] హి **నానత్థసఙ్గహే.** ఖగ్గసదిసం విసాణమస్స సణ్ఠానతోతి **ఖగ్గవిసాణో,** ణో. ఏత్థ ఖగ్గసద్దో అసిపరియాయో. పలాసమదతీతి **పలాసాదో. గణ్డ** వదనేకదేసే, ణ్వు, **గణ్డకో.**

బ్యగ్ఘాదికో సబ్బోపి మిగభేదో “వాళమిగో, సాపదో”తి చోచ్చతే. బ్యగ్ఘస్సాతిసయేన మనుస్సాదీనం హింసనతో దుట్ఠతా పాకటాతి తప్పముఖతా వుత్తా. **వల** సంవరణే, వలన్త్యత్తానమస్మాతి వాళో, ణో, వాళో చ సో మిగో చేతి **వాళమిగో,** దుట్ఠమిగోత్యత్థో. “బ్యగ్ఘో తం ఖాదతూ”త్యాదినా సపన్తి యేనాతి **సాపదో, సప** అక్కోసే, దో, దీఘాది.

ప్లవఙ్గన్తం మక్కటే. ప్లవో గతిభేదో, తేన గచ్ఛతీతి **ప్లవఙ్గమో,** ప్లవఙ్గో చ. **మర** పాణచాగే, అటో, కో చన్తో, **మక్కటో.** నరో ఇవ **వానరో, వాసద్దో ఇవత్థే,** నామానం యుత్తత్థత్తా సమాసో. సాఖాయం పసుతో మిగో **సాఖామిగో.** గత్యత్థతాయ క్రియాయ పయోగా. **కపి** చలనే, ఇ, **కపి.** వలీ సిథిలం చమ్మం ముఖే అస్స **వలీముఖో.** కిసో, వనోకోపి, కుచ్ఛితేనాకారేన సేతీతి **కిసో,** ఉస్సి. వనమోకమాసయో అస్స **వనోకో.** సో మక్కటో చే **కణ్హతుణ్డో** కాళముఖో సియా, తదా "గోనఙ్గలో"తి మతో, గున్నం నఙ్గలసదిసతాయ **గోనఙ్గలో.**

౬౧౫. పజ్జద్ధం సిఙ్గాలస్స నామం. **సర** గతిహింసాచిన్తాసు, అలో. **సరతిస్స సిఙ్గో. జము** అదనే, ఙ్బు, బో చన్తో, అస్సు. **కుస** అక్కోసే, తు, ఛు వా. భేరవయుత్తతాయ **భేరవో,** "భే"ఇతి రవతీతి వా **భేరవో. సము** ఉపసమే, ఇవో, **సివా,** నారీ, **సి** సేవాయం వా, వో. మిగధుత్తో, వఞ్చకోపి, మిగేసు వనపసూసు ధుత్తో. బ్రాహ్మణం వఞ్చేతీతి **వఞ్చకో.**

తికం బిళారే. **బిల** భేదనే, అరో, ళత్తం. **బబ్బ** గతియం, ఉ. **మజ** సుద్ధియం, ఆరో, నిగ్గహీతాగమో. ఓతు, ఆఖుభుజోపి. ద్వయం కోకే, అయం కుక్కురప్పమాణో కపిలో హరిణో. **కుక, వక** ఆదానే. ఈహామిగోపి, మిగే ఈహతి కఙ్ఖతీతి, కమ్మని ణో.

౬౧౬. ద్వయం మహింసే. మహియం సేతీతి **మహింసో,** రస్సో, నిగ్గహీతాగమో చ. **లల** ఇచ్ఛాయం, ఉదకం లలతీతి **లులాయో,** నిపాతనా, అయో, అస్సు చ. గో వియ వజతి జాయతీతి **గవజో.** గో వియ అయతీతి **గవయో, సమా** ద్వే తుల్యత్థా.

ద్వయం సల్లే. **సల్ల** ఆసుగతియం, అ, **సల్లో,** సకత్థే కో, **సల్లకో** అత్తనో సరీరజాతేన సల్లేన సునఖం సలతి హింసతీతి వా **సల్లో, సల్లకో** చ, అయం సూకరసణ్ఠానో, సలాకాపాయో చ. **అస్స** సల్లస్స లోమమ్హి **సలలం, సల**ఞ్చ భవే. **పల, సల, పథ** గతియం, అలో, నదాదిత్తే సలలీ, ఛిత్తాభావే సలలం, **అమ్హి** సలం.

౬౧౭. పఞ్చకం మిగే, హరన్త్యనేన **హరిణో, హర** హరణే యు. **ణత్తమిత్త**ఞ్చ. **మర** పాణచాగే, అ, **రస్స గో, ఇత్త**ఞ్చ. సేన సునఖేన రఙ్గతి గచ్ఛతి పలాయతీతి **సారఙ్గో.** దీఘాది, **మగో, మిగో** చ ఏతే ద్వే మిగమత్తేపి. అజినస్సోపయుజ్జమానస్స యోని, తేన భూతస్సాజినస్సుప్పత్తికారణత్తా వా **అజినయోని.** అయమ్పి మిగమత్తేపి. కురఙ్గో, వాతాయుపి. కుయం పథవియం రఙ్గతీతి **కురఙ్గో.** వాతమయతీతి **వాతాయు,** ఉ.

ద్వయం సూకరే. సున్దరం ఫలం కరోతీతి **సూకరో.** వుత్తఞ్చ **దబ్బగుణే** –

> "స్నేహనం బ్రూహనం వస్సం, తథా వాతసమాపహం;
> వారాహం పిసితం బాల్యం, రోచనం సేదనం గరూ"తి [దబ్బగుణసఙ్గహ ౨.౧౧-౨].

సుఖం కరోతీతి వా **సూకరో.** సున్దరో కరో యస్స వా **సూకరో.** వరే ఆహన్తీతి **వరాహో,** వరే సతి ఆహన్తబ్బోతి వా **వరాహో,** కోలో, థద్ధలోమో, భూదారోపి. ద్వయం ససే. **పేల** గతియం, ఙ్బు. **సస** ప్లుతగతియం, అ.

౬౧౮. ద్వయం ఏణీమిగే. ఏణియా మిగియా, ఏణస్స వా అపచ్చం **ఏణేయ్యో,** అయం చమ్మాదీసుపి "ఏణస్స, ఏణియా వా చమ్మాదికో ఏణేయ్యో"తి వచనత్థం కత్వా. ఏణియా ఇత్థియా పుత్తో మిగో **ఏణీమిగో, ఇ** గతియం, యు, నదాది,

అనదాదిత్తే ఏణో, ఏవమేతేప్యుప్పాదితా. ద్వయం పమ్పటకే. **పట** గమనే, ణ్వు, ఉపసగ్గస్తే బిన్దాగమో చ. **పబ్బ** గతియం, ణ్వు, బిన్దాగమో, **బ**లోపో చ.

ద్వయం వాతమిగే. గమనేన వాతసమో మిగో **వాతమిగో. చల**తిస్మా యు, నదాది. తికం మూసికే. **ముస** థేయ్యే, ణ్వు, ఇత్తఞ్చ. **ఆ**పుబ్బో **ఖను** అవదారణే, ఉ, **న**లోపో. **ఉన్ద** పసవనక్లేదనేసు, ఊరో.

౬౧౯. చమరాదయో , సరభాదయో చ **మిగన్తరా** మిగవిసేసా. చమరో ఉత్తరాపథే ఖ్యాతో, యస్స పుచ్ఛం చామరం, **చము** అదనే, అరో, **చమరో,** థియం చమరీ. **పసదో** చిత్తలోమీ, **పస** బన్ధనే, అదో. కుయం రఙ్గతీతి **కురుఙ్గో,** అస్సు, ఉత్తాభావే **కురఙ్గో.** సబ్బేసమ్పి మిగానం మాతుట్ఠానే తిట్ఠతీతి **మిగమాతుకా,** ఉపమానే కో. **రు** సద్దే, రు. రుణం కరోతీతి **రఙ్కు,** ఉ, ణస్స లోపో రకారస్స, ఉస్స చ. అత్తానం నీచం కరోతీతి **నీకో. సర**తిస్మా అభో, **సరభో.** అట్ఠాపదో ఉద్ధంనయనో సీహస్సాపి హన్తా, తస్స చ పాదచతుక్కం ఉద్ధం భవతీతి.

౬౨౦. పియకాదయో తయో, **ఆది**నా కన్దలీచీనసమూరుఆదయో చ చమ్మయోనయో, తేన భూతస్స చమ్మస్స ఉప్పత్తికారణత్తా, ఏతే చ చిత్రతనురుహాదయో కమ్బోజాదిమ్హి, ఉత్తరాపథే చ జాయన్తి, తత్రేవ సనామఖ్యాతా. యథా **మిగ**సద్దో వన్యపసుసామఞ్ఞే, విసేసే చ కురఙ్గాఖ్యే వత్తతి, యథా చ **లోహ**సద్దో సువణ్ణాదికే తేజససామఞ్ఞే, విసేసే చ, తథా **చమ్మయోనిఅజినయోని**సద్దాపి మిగసామఞ్ఞే, మిగవిసేసే చేతి తథా వుత్తా.

పీ తప్పనకన్తీసు, ణ్వు, **ఇయా**దేసో. ఊరుమ్హి అతిసయచమ్మయుత్తతాయ **చమూరు,** ఏకస్స **మ**స్స లోపో. **కది** అవ్హానే, అలో, ఈ, కదలీ చ సో మిగో చేతి **కదలీమిగో.**

సీహాదయో యథావుత్తా, అవుత్తా చ సబ్బే చతుప్పదా సత్తా "మిగా, పసవో"తి చోచ్చన్తే. పసవన్తీతి **పసవో, సు** అభిసవే, **పస** బన్ధనే వా, ఉ.

౬౨౧. చతుక్కం లూతాయం. **లూ** ఛేదనే, తో, **లూతా,** సకత్థే ఇకో, **లూతికా,** ద్వే నారియం. ఉణ్ణాపాయో తన్తు ఉణ్ణా, సా నాభియం అస్స **ఉణ్ణనాభి,** రస్సో. మక్కటో వియ సాఖాయం అత్తనో తన్తుమ్హి గచ్ఛతీతి **మక్కటకో.**

ద్వయం గోమయజవిచ్ఛికే. **విచ్ఛ** గమనే, ణ్వు, **విచ్ఛికో,** సతపదియమ్పి, ఆళం విచ్ఛికనఙ్గులం, తంయోగా **ఆళి.** ద్వయం ఘరగోధాయం. **సర**తిస్మా ఊ, అవో చన్తో. ఘరం నిస్సితా గోధా **ఘరగోళికా, ధస్స ళో,** సకత్థే కో.

౬౨౨. ద్వయం గోధాయం. **గుధ** రోసే, అ, **గోధా,** నారీ. **కుణ్డ** దాహే, అ, **కుణ్డో.** ద్వయం రత్తపాయం. కణ్ణస్స జలూకా రత్తపా **కణ్ణజలూకా.** సతం పదా యస్సా **సతపదీ, పద**సద్దో పాదత్థో.

ద్వయం కలన్దకే. **కన్ద** అవ్హానే, రోదనే చ, కన్దతీతి **కలన్దకో, ల**మజ్ఝో, ణ్వు. కాళవణ్ణతాయ **కాళకా,** నారియం. ద్వయం నకులే, నత్థి కులం ఏతస్స సప్పేసు **నకులో,** అరిసప్పోపి. **నక్క** నాసనే వా, ఉలో, **క**లోపో, సప్పే నాసేతీతి **నకులో. మఙ్గ** గత్యత్థో **దణ్డకో** ధాతు, ఉసో.

౬౨౩. ద్వయం కకణ్టకే. కుచ్ఛితో కణ్టకో అస్స, ఉస్సత్తం. సరతి ధావతీతి **సరటో,** అటో.

చతుక్కం కీటే. **కీట** బన్ధనే, అ, **కీట** గమనే వా, దీఘాది. **పుల** మహత్థే, అవో, ళత్తం. కుచ్ఛితం అమతి గచ్ఛతీతి **కిమి,** ఇ, అస్సిత్తం. పకారేన అనతీతి **పాణకో,** ణ్వు, **ణ**త్తం.

ద్వయం కణ్ణలోమకీటే. ఉచ్చం ఠానం ఆలిఙ్గతీతి **ఉచ్చాలిఙ్గో.** బహులోమయుత్తో పాణకో **లోమసపాణకో.**

౬౨౪-౬౨౫. సాద్ధపజ్జేన సకుణస్స నామాని. విహే ఆకాసే గచ్ఛతీతి **విహఙ్గో, విహఙ్గమో** చ, ఆకాసపరియాయో చేత్థ **విహా**సద్దో, **వేహా**సస్స వా **విహా**దేసో. పక్ఖయుత్తతాయ **పక్ఖీ.** ఖేన, ఖస్మిం వా గచ్ఛతీతి **ఖగో.** అణ్డతో జాతో. సక్కోతి ఉద్ధం గన్తున్తి **సకుణో, సకున్తో, సకుణీ** చ, **సక** సత్తియం, ఉణో, ఉన్తో, ఉణీ చ. పతన్తో డేన్తో, పత్తేన వా గచ్ఛతీతి **పతఙ్గో,** అపరత్ర **త**లోపో. మాతుకుచ్ఛితో, అణ్డతో చాతి ద్విక్ఖత్తుం జాయతీతి **ద్విజో.** ఉడ్డనాదీసు వక్కం కుటిలం అఙ్గం గీవాదికం ఏతస్స, వక్కేన గమనేన అఙ్గతీతి వా **వక్కఙ్గో.** పత్తేన యాతి, తం వా యానం ఏతస్స. పతతి పతన్తో వియ ఆకాసతో హోతీతి **పతన్తో.** నీళే కులావకే జాయతీతి **నీళజో.**

వట్టకాదయో, పోక్ఖరసాతకాదయో చ **తబ్భేదా** తేసం సకుణానం విసేసా. **వట్ట** వట్టనే, ణ్వు, **వట్టకా** నారీ. మయూరప్పమాణో తదాకతిచిత్తపక్ఖో జీవఞ్జీవో దక్ఖిణపథాదీసు జాయతే, "జీవజీవా"తి సద్దం కరోతీతి **జీవఞ్జీవో.** "జీవజీవో"తి నిరానునాసికాపి. చన్దికాయుత్తరత్తిప్పియో పక్ఖీ **చకోరో, చక** పరితక్కనే, ఉరో, ఉస్సో, చఙ్కోరోపి. **తరతిస్మా** ఇరో, ద్విత్తమిత్తఞ్చ, **తిత్తిరో.**

౬౨౬. **సల** గతియం, ణికో, ళత్తం, **సాళికా,** నారీ. కలం రవతీతి **కరవీకో,** ఈకో, **ల**లోపో. **కరవీకో,** యస్స సరో భగవతో సరేన ఉపమీయతే, సో వుచ్చతి "కరవీకో"తి. జవేన రవినా సదిసో హంసో **రవిహంసో. కుస** సద్దే, థకో, ద్విత్తం, **కుస**స్స **సస్స తో, కుకుత్థకో . కరణ్డ** భాజనత్థే, అవో, **కరణ్డవో,** జలచరో పక్ఖీ. **బిలు** పతిత్థమ్భే, అ, **అవా**దేసో, **బిలవో,** "గణ్డప్లవో"తి ఖ్యాతో రత్తపక్ఖో మహాపక్ఖీ పోక్ఖరసాతకో, పోక్ఖరస్స సఞ్ఞా యస్స **పోక్ఖరసాతకో, ఞ**స్స **తో,** దీఘో చ, సముదితనామమేవ వా తస్స, తదా **సాద** అస్సాదనే, ణ్వు, **ద**స్స **తో, పోక్ఖరసాతకో.**

౬౨౭. సత్తకం పక్ఖే. పతన్తి అనేనాతి **పతత్తం, యదాదినా** తో, ద్విత్తం. **ఉఖ** గతియం, యు, ఉస్సే, అస్సు, **పేఖుణం, ణ**త్తం. **పత** గమనే, తో, పాతతో తాయతీతి వా **పత్తం. పత** గమనే, ఖో, **తస్స కో, పక్ఖో.** పతితుం ఇచ్ఛతి యేన **పిఞ్ఛం,** నేరుత్తో, **పత** గమనే వా, ఛో, **త**లోపో, బిన్దాగమో, అస్సి. ఛాద్యతే అనేన **ఛదో. గిర** నిగ్గిరణే, ఉ, ఇస్సత్తం, **గము** గమనే వా, ఉ, మస్స **రో.**

పక్ఖీనం బీజే "అణ"ఇతి ఖ్యాతే **అణ్డం,** కచ్ఛపాదీనం బీజేపి, "అణ్డం ఖగాదికోసే చా"తి **నానత్థసఙ్గహే. అడి** అణ్డత్థే, ణో, పేసి, కోసోపి, **పిస** అవయవే, ఇ, పేసి, "పేసియం పత్తభేదే చ, కోసో పుమేవ ఇచ్ఛితో"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౨.౩౭] **రుద్దో.** ద్వయం పక్ఖిగేహే. **నీల** వణ్ణే, అ, ళత్తం, **నీ** నయే వా, ఇలో. కుచ్ఛితం అణ్డవినాసనాదికం లునాతీతి **కులావకం,** ణ్వు.

౬౨౮. ద్వయం గరుళానం మాతరి. వినో పక్ఖినో నమన్తి యం **వినతా. థీపుమద్వయం** ఇత్థిపురిసానం ద్వయం మిథునం నామ, సఙ్ఖ్యానస్స సఙ్ఖ్యేయ్యనిస్సితతాయ ఇత్థిపురిసాయేవ **మిథునం, మిథ** సఙ్గమే, ఉనో.

ఛక్కం యుగళమత్తే. **యుజ** యోగే, అ, **యుగం, అలపచ్చయే యుగళం, ళత్తం,** యుగలమ్హి. **ఉభ** పూరణే, ణో, **ద్వన్దాదేసో** చ, **ద్వన్దం, యము** ఉపరమే, ణ్వు, అలో చ, యమకం, యమలఞ్చ, **అపచ్చయే యమం.**

౬౨౯-౬౩౦. మణ్డలన్తం సమూహే. సమ్మా, విసేసేన చ ఊహతే పుఞ్జీభూతత్తాతి **సమూహో,** ణో, సమం సహ అవయవేన ఊహతి తిట్ఠతీతి వా **సమూహో. గణ** సఙ్ఖ్యానే, గణీయతి అవయవేన సహాతి **గణో.** సహ అవయవేన గచ్ఛతీతి **సఙ్ఘాతో, హన** గమనే, ణో, సహ అవయవేన ఉదయతీతి **సముదాయో, దా**గమో, మజ్ఝే దీఘో. సఞ్చినోతి అవయవన్తి **సఞ్చయో, చి** చయే. సహ అవయవేన దుహాయతీతి **సన్దోహో, దుహ** పపూరణే. నిస్సేసతో వహతి అవయవన్తి **నివహో.** అవయవం కత్వా బ్యపియతి గచ్ఛతీతి **ఓఘో** [ఉచ్చతే ఓఘో ఉచ సమవాయే ఘుఉ నిపాతనా చస్స ఘో (చిన్తామణిటీకా ౧౩.౩౯)]. విసన్తి అవయవా యస్మిన్తి **విసరో,** అరో. అవయవం సమీపే కరోతీతి **నికరో.** ఏకేకాపేక్ఖాయ అప్పత్థేన కసఙ్ఘాతా అవయవా ఆయన్తి యస్మిం **కాయో,** అథ వా కుచ్ఛితానం కేసాదీనం ఆయోతి **కాయో,** సో వియ అవయవానం ఉప్పత్తిట్ఠానం కాయోతి ఇధ సమూహో వుత్తో. అన్తత్థేన ఖంసఙ్ఖాతం అవయవం ధారేతీతి **ఖన్ధో,** ఖాదతి అవయవేతి వా **ఖన్ధో,** అమజ్ఝదీఘే **సముదయో. ఘట** ఘటనే. ఘటనం రాసిభవనం, ఘటేన్తి అస్సం అవయవాతి **ఘటా.** సహ అవయవేన ఏతీతి **సమితి,**తి. సహ అవయవేన గచ్ఛతీతి **సంహతి, హన** గతియం,తి, నలోపో. **రస** అస్సాదనే, ఇణ. **పుఞ్జ** కుచ్ఛాయం. సహ అవయవేన బ్యాపేత్వా అయతీతి **సమవాయో. పూగో** తమ్బూలేపి. జనేతి అవయవేతి **జాతం,** తో. కం అత్తానం దేతీతి కదో, చక్ఖాదికో సరీరావయవో. కదో వియ కదో, అవయవో, తం వకతి ఆదదాతీతి **కదమ్బకం.** విసేసేన ఊహన్త్యస్మిం అవయవా **బ్యూహో.** వితనోతి అవయవేతి **వితానం,** ణో. **గుప** రక్ఖణే, బో, పస్స **మో, గుమ్బో,** గుమ్బమ్హి. కలం అవయవభావం పాతి రక్ఖతీతి **కలాపో,** "కలా సోళసమో భాగో"తి హి వుత్తత్తా **కలా**సద్దో భాగత్థోప్యత్థీతి ఞాయతి. **జల** దిత్తియం. జలతి అవయవేనాతి **జాలం.** అవయవేన మణ్డతీతి **మణ్డలం, మణ్డ** విభూసాయం, అలో.

౬౩౨. సాద్ధపజ్జేన గణభేదా వుచ్చన్తే. తత్ర జాత్యాదీహి సమానానం పాణీనం, అపాణీనఞ్చ గణో వగ్గో నామ, యథా "బన్ధువగ్గో, కవగ్గో"చ్చాదయో, **వజ్జ** వజ్జనే, వజ్జేతి అసమానజాత్యాదయోతి **వగ్గో,** ణో, **జ్జస్స గ్గో.** జన్తూనం సమానజాతియానం, విజాతియానఞ్చ గణో "సఙ్ఘో, సత్థో"తి చోచ్చతే, యథా "భిక్ఖుసఙ్ఘో, వాణిజసత్థో"చ్చాదయో. సంహఞ్ఞన్తే నిబ్బిసేసేన ఞాయన్తే అవయవా తస్మిన్తి **సఙ్ఘో,** రో. సరన్తి వత్తన్తి అవయవా యస్మిన్తి **సత్థో,** థో, **రస్స తో.**

సజాతికానం సమానజాతికానం జన్తూనమేవ గణో కులం నామ, యథా "ఖత్తియకులం, గోకుల"మిచ్చాదయో. **కుల** సఙ్ఖ్యానే, బన్ధుమ్హి చ, అ, **కులం. సధమ్మీనం** సమానధమ్మానమేవ జన్తూనం గణో నికాయో నామ, యథా "భిక్ఖునికాయో"తి. చి చయే, ణో, నిబ్బిసేసేన చినోతి అవయవేతి **నికాయో.**

సజాతియతిరచ్ఛానానంయేవ గణో "యూథో"త్యుచ్చతే, సో చానిత్థీ, యథా "హత్థియూథో, మిగయూథ"మిచ్చాదయో, **యు** మిస్సనే, థో, దీఘాది, **యూథో,** "గణో పసూనం సమజో, సమాజోఞ్ఞేస'ముచ్చతే"తి [అమర ౧౩.౪౨ గాథాయం పస్సితబ్బం] ఇధానాగతవచనమ్పి ఞాతబ్బం.

౬౩౩. చతుక్కం గరుళే. కనకరుచిరత్తా సోభనో పణ్ణో పక్ఖో యస్స **సుపణ్ణో.** వినతాయ నామ మాతుయా అపచ్చం **వేనతేయ్యో,** ణేయ్యో. గరం విసధరం హన్తీతి **గరుళో,** ణో, రన్తస్సు, **హస్స** చ ళత్తం, వణ్ణవికారో, గరుడో. పక్ఖిసీహో, ఉళూతీసో, వజిరతుణ్డో, సుధాహారో, సువణ్ణపక్ఖో, భుజగాసనోపి [తికణ్డసేస ౧.౧.౪౨].

పికన్తం కోకిలే. పరేన విజాతియేన కాకేన పోసితోతి **పరపుట్ఠో, పుస** పోసనే, తో. పరేన భతో పుట్ఠో **పరభతో, భర** ధారణపోసనేసు, తో. **కుణ** సద్దోపకరణేసు, అలో. **కుక, వక** ఆదానే, ఇలో, **కోకిలో.** అపిహితో కాయతీతి **పికో, అపి** అన్తరధానే, వణ్ణనానో, అపిస్సాకారలోపో.

౬౩౪. అట్ఠకం మోరే. **ముర** సంవరణే, ణో. **మయ** గతియం, ఊరో, మహియం రవతీతి వా **మయూరో,** ధాతుస్స అత్థాతిసయేన యోగోతి నేరుత్తో. వరహం సిఖణ్డో, తంయోగా **వరహీ.** నీలా గీవా కణ్ఠో యస్స, భుజఙ్గభుజోపి.

ద్వయం మయూరమత్థకసిఖాయం. సిఖా అగ్గిజాలాయఞ్చ, పుబ్బే వుత్తా.

౬౩౫-౬౩౬. చతుక్కం మయూరకలాపే. సిఖణ్డినో అయం **సిఖణ్డో, వరహ** పాధాన్యే, పరిభాసనహింసాదానేసు చ, కరణే అ. కో మయూరో లసతి యేన **కలాపో,** ణో, సస్స **పో. పీ** తప్పనకన్తీసు, ఛో, నిగ్గహీతాగమో, రస్సో చ. ద్వయం మోరస్స పిఞ్ఛట్ఠే అక్ఖిసణ్ఠానే. **చది** హిలాదనే, దిత్తియఞ్చ, ణ్వు. మేచకో కణ్హవణ్ణేపి వుత్తో.

అళ్యన్తం భమరే, ఛ పదాని అస్స. మధుం వతయతి భుఞ్జతే **మధుబ్బతో, వత** భోజనే. **భమ** అనవట్ఠానే, పుప్ఫమత్థకే భమతీతి **భమరో,** అరో. **అర** గమనే, ఇ, ళత్తం.

చతుక్కం గేహవనకపోతేసు. పారేన సబలేన ఆపతతీతి **పారాపతో,** పారవతోపి. **కప** అచ్ఛాదనే, **కమ్పు** చలనే వా. ఓతో, పరపక్ఖే **మలోపో. కుక** ఆదానే, అటో, ఉస్సత్తమస్సుత్తఞ్చ. పకారేన రవతీతి **పారేవటో, రు** సద్దే, అటో, ఉపసగ్గస్స దీఘో, అస్సే, **పారేవటో,** పరేవటోపి.

> "పారావతో చ ఛేజ్జో చ,
> కపోతో రత్తలోచనో;
> పారాపతో కలరవో,
> పత్తి సేనో ససాదనో"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౩.౧౪]. –

రభసో.

౬౩౭. ద్వయం గిజ్ఝే. **గిధ** అభికఙ్ఖాయం, యో, ఝుస్స **ఝో,** అసరూపద్విత్తం, ఝపచ్చయేన వా సిద్ధం, తథా ధస్స **జో. గిధ**తిస్మా అ, నిగ్గహీతాగమో, ఇస్సత్తం, **గన్ధో.** తికం సేనసామఞ్ఞే. కుక్కుటాదీనం కులం లునాతి ఛిన్దతీతి **కులలో, కుల** సన్తానే వా, అలో. **సే** గమనే, నో. సత్తానం హింసనతో బ్యగ్ఘో వియ బ్యగ్ఘి, సత్తే నాసేతీతి నాసో. బ్యగ్ఘి ఏవ నాసోతి సముదితనామం.

సకుణఘ్యాదయో తయో **తబ్భేదా** తస్స సేనస్స విసేసా. సకుణం హన్తీతి **సకుణగ్ఘి,** సిన?. **అట** గమనే, ణో. **ఆటో.** దబ్బిసదిసం తుణ్డం యస్స ద్విజస్స సో **దబ్బిముఖద్విజో.** "దబ్బిముఖద్విజో ఆటో నామా"తిప్యేకో అత్థో, తదా ద్వేయేవ సేనభేదా.

౬౩౮. చతుక్కం ఉలూకే. "ఉహు"న్తి సద్దం కరోతీతి **ఉహుఙ్కారో.** "ఉద్ధం కణ్ణా యస్స ఉద్ధంకణ్ణో"తి సమ్పత్తే నిరుత్తినయేన **ఉలూకో** [ఉలభినేత్తేధి దహత్యులూకో, ఉద్ధోలోకనా ఇతి నిరుత్తము (అమరకోసుగ్ఘాటనటీకా ౧౩.౧౩)], ఉచతి సమవేతి కోటరన్తి వా నిపాతనా. **కుస** అక్కోసే, యస్స అమనాపతాయ సద్దేన లోకా కోసన్తి, సో **కోసియో,** కోసితబ్బోతి కత్వా, కోటరే వసతీతి వా **కోసియో,** నేరుత్తో, వాయసానం కాకానం అరి సత్తు, సక్కహ్వయో, దివాన్ధో వక్కనాసికో, హరినేత్తో, దివాభీతో, కాకభీరూ, రత్తిచారీపి.

వాయసన్తం కాకే. "కా"ఇతి సద్దం కాయతీతి **కాకో.** రిట్ఠం మరణలక్ఖణం, తదస్స నత్థి **అరిట్ఠో. ధఙ్క** ఘోరవాసితే, అ. బలినా పుట్ఠో భతో. **వయ** గమనే, వయో ఏవ **వాయసో,** సకత్థే సో, సకింపజో, అత్తఘోసో, పరభరో, బలిభుజో, గుళ్హమేథునోపి. సకిం ఏకవారంపజా పసూతి యస్స. "కాక"ఇచ్చత్తానం ఘోసయతి. విజాతియం కోకిలం భరతి.

౬౩౯. కాకో వియ ఉలతి గచ్ఛతీతి **కాకోళో,** ళత్తం. దోణకాకో, దద్ధకాకోపి. ద్వయం "బీ-లోం"ఇతి ఖ్యాతే సకుణే. **లూ** ఛేదనే, ణో, **వస్స** **పో, లాపో,** లావోపి. లేడ్డు వియ అకతీతి **లటుకికా** [లేడ్డుకికా (క॰)], ణ్వు.

తికం హత్థిలిఙ్గసకుణే. వారణసదిసత్తా **వారణో.** హత్థినో లిఙ్గం ఞాపకం సోణ్డం యస్మిం విజ్జతీతి **హత్థిలిఙ్గో.** హత్థిసోణ్డం యస్మిం విజ్జతి, సో హత్థిసోణ్డో చ విహఙ్గమో చేతి **హత్థిసోణ్డవిహఙ్గమో.**

౬౪౦. ద్వయం ఉక్కుసే. ఉచ్చం కోసతీతి **ఉక్కుసో, కుస** సద్దే, అ. **కుర** సద్దే, అరో, థియం కురరీ. కోలట్ఠిపక్ఖిమ్హి "ఉభుత"ఇతి ఖ్యాతే పక్ఖిమ్హి కుక్కుహో. కోలట్ఠిఅజ్ఝోహారకో పక్ఖీ **కోలట్ఠిపక్ఖీ.** "కుక్కు"ఇతి సద్దాయతీతి **కుక్కుహో,** హో, **కుక** అద్వానే వా, ఉహో.

తికం సువే. **సు** సవనే. మనుస్ససద్దమ్పి సుణాతీతి **సువో,** అ, **ఉవా**దేసో. "కీ"ఇతి సద్దం కరోతీతి **కీరో.** కరోతి మనుస్ససద్దన్తి వా **కీరో.** అ, అస్సీ. **సుక** గతియం, సున్దరం , సుట్ఠు వా మనుస్ససద్దం కాయతీతి **సుకో.** ద్వయం కుక్కుటమత్తే. తమ్బా చూళా యస్స. కుక్కుటతీతి **కుక్కుటో, కుక, వక** ఆదానే వా, అటో.

౬౪౧. ద్వయం నిజ్జివ్హే. నత్థి జివ్హా యస్స **నిజ్జివ్హో.** ద్వయం కోఞ్చసకుణే. ఇత్థిలిఙ్గేన మిథునానం నామాని. **కోఞ్చ** కోటిల్యప్పీభావేసు, అ, **కోఞ్చా. కన్త** ఛేదనే, యు, నదాది, అస్సు. కుణ్డనీపి, **కుణ్డ** దాహే.

ద్వయం చక్కవాకే. చక్కేన చక్కసద్దేన ఉచ్చతే **చక్కవాకో,** ణో. **వచ** వియత్తియం వాచాయం, చక్కమిచ్చావ్హా యస్స, రథఙ్గావ్హయనామకోపి, రథఙ్గం చక్కం, తస్స అవ్హయో రథఙ్గావ్హయో, సో నామం అస్స **రథఙ్గావ్హయనామకో,** తేన రథఙ్గనామో రథచరణసమానో అవ్హయో చోచ్చతే.

లక్ఖితలక్ఖణా చాత్ర, లక్ఖణోపచరితవుత్తియా, గోణముఖ్యాయ వా వుత్తియా లక్ఖితేన అత్థేన యత్ర అత్థన్తరం లక్ఖ్యతే, సా **లక్ఖితలక్ఖణా.** యథా "రథావయవాయుధో" ఇచ్చత్ర రథావయవసద్దేన చక్కం లక్ఖ్యతే, న తదాకతి తన్నామో చాయుధవిసేసో. "పన్తిరథో"ఇచ్చత్ర పన్తిసద్దేన దసక్ఖరం ఛన్దో లక్ఖ్యతే, న దససద్దో, తేహి తు ఆయుధరథసద్దసన్నివేసో "చక్కావయవాయుధో, దసరథో" ఇతి దేవవిసేసో, రాజవిసేసో చ లక్ఖ్యతే, తథాత్రాపి "రథఙ్గ"న్త్యనేన రథేకదేసో లక్ఖీయతే,

“అవ్హాయతే”ఇచ్చనేన చ పరిభాసనం, న తేనాపి వాకసద్దో. తేహి చ అఞ్ఞమఞ్ఞసన్నివేసో చక్కవాకోతి పక్ఖివిసేసో లక్ఖియతేతి గుణతో సుక్కాదీహి ఏవంగతా గోణీ వుత్తి.

ద్వయం చాతకే. అయం మేఘజలపాయీ, **సర** హింసాయం, సరణం సారో, తం గచ్ఛతీతి **సారఙ్గో.** “చాతకే హరిణే పుమే, సారఙ్గో సబలే తిసూ”తి [చిన్తామణిటీకా ౨౩.౨౩] **రభసో. చత** యాచనే, ణ్వు, ధోకకోపి, ధోకం కం జలం ఈహనీయట్ఠేన అస్సత్థి **ధోకకో.**

౬౪౨. ద్వయం పక్ఖిబిళాలే. **తుల** ఉమ్మానే, ఇయో. పక్ఖయుత్తో బిళాలో, “సూ”.

ద్వయం రుక్ఖకీటఖాదకే. సతం పత్తాని అస్స. సరతి కీటేతి **సారసో,** సో, “ఖావ సా”.

ద్వయం కాకేహి సద్ధిం నీళం కత్వా వసనకే సుక్కసకుణే. **వక** ఆదానే, అ. సేతవణ్ణతాయ సుక్కో చ సో కాకేహి సద్ధిం నివాసనతో, కాకసణ్ఠానత్తా వా కాకో చేతి **సుక్కకాకో.**

ద్వయం విసకణ్ఠికాయం. **బల** పాణనే, ణ్వు, దీఘో, ఆకో వా. విససదిసో కాళవణ్ణో కణ్ఠో యస్సా సా **విసకణ్ఠికా,** ఏతిస్సా పుమో నామ న విజ్జతి. వుత్తఞ్చ అపదానే –

“యథా బలాకయోనిమ్హి, న విజ్జతి పుమో సదా;

మేఘేసు గజ్జమానేసు, గబ్భం గణ్హన్తి తా తదా”తి [అప॰ థేర॰ ౧.౧.౨౧౧].

౬౪౩. ద్వయం కఙ్కే. లోహసదిసో పిట్ఠి యస్స **లోహపిట్ఠో. కఙ్క** లోల్యే, అ, **కఙ్కో.**

ద్వయం పత్తకణ్ఠే. ఖఞ్జో వియ చరతీతి **ఖఞ్జరీటో,** ఈటో. పస్సన్తానం ఖం సుఖం జనేతీతి **ఖఞ్జనో. ఖఞ్జ** గతివేకల్యే వా, యు.

ద్వయం గామచాటకే, చాటకమత్తే వా. కలహం రవతీతి **కలవిఙ్కో,** యదాది. కం సుఖం లునాతీతి వా **కలవిఙ్కో,** ఇకో, నిగ్గహీతాగమో చ. **చట** భేదే, ణ్వు, **చాటకో.**

ద్వయం వేళురియచ్ఛవిలోమే చిత్రపక్ఖే “సువణ్ణచూళే”తి ఖ్యాతే. **దిభ** సన్ధమ్భే, ద్విత్తం, బిన్దాగమో చ. “కి”ఇతి సద్దం కరోతీతి **కికీ,** ణీ, చాసో, దివిపి [చాసో కికీదివి (అమర ౧౨.౧౬)].

౬౪౪. ద్వయం మేఘసామే “టీ-టో”ఇతి ఖ్యాతే. కదమ్బయోగా **కాదమ్బో.** కాళవణ్ణో హంసో **కాళహంసో,** కాలహంసోపి.

ద్వయం “జహ-డో”ఇతి ఖ్యాతే సకుణే. సకున్తో వుత్తో, “సకున్తో పక్ఖిభేదస్మిం, భాసపక్ఖీఖగేసు చే”తి **నానత్థసఙ్గహే.** సున్దరాకారేన పక్ఖేన యుత్తో సకుణో భాసపక్ఖీ, “భాసన్తో సున్దరాకారే, భాసన్తో భాసపక్ఖినీ”తి హి **నానత్థసఙ్గహే.**

ద్వయం “న్వా-మీ-స్వ”ఇతి ఖ్యాతే నీలపక్ఖిని. ధూమ్యం ధూమం అటతి సహతీతి **ధూమ్యాటో,** ణో. కాళవణ్ణతాయ కుచ్ఛితం లిఙ్గం యస్స. భిఙ్గోపి.

ద్వయం జలకుక్కుటే. **దా** లవనే,తి, దాతి ఊహతి ఉస్సహతీతి **దాత్యూహో,** ఖణ్డితద్ధనిఇచ్ఛత్థో. కాలే సస్సముతుమ్హి కణ్ఠో కణ్ఠద్ధని యస్స **కాళకణ్ఠకో,** సమాసన్తే కో.

౬౪౫. ఖుద్దాది మధుచ్ఛిట్ఠకరాదికో కమ్మభూతో “మక్ఖికాభేదో”త్యుచ్చతే, **మక్ఖి** సఙ్ఘాతే, ణ్వు, మక్ఖికా, తాసం భేదో **మక్ఖికాభేదో.** పిఙ్గలమక్ఖికాయం “ష్మణ”ఇతి ఖ్యాతాయం ద్వయం. **డంస** డంసనే, డంసో. దంసోపి, **డంస** ఖాదనే వా, పిఙ్గలమక్ఖికాతివణ్ణనామం.

మక్ఖికాయ అణ్డం ఆసాటికా నామ, **సట** అవయవే, ణ్వు. ద్వయం “స్వం”ఇతి ఖ్యాతే. పటం గచ్ఛతీతి **పటఙ్గో,** పతఙ్గోపి, సరతి హింసతీతి **సలభో,** అభో, **లత్తం, సల** గమనే వా.

౬౪౬. ద్వయం “ఛేం”ఇతి ఖ్యాతే, **మక** పాణే, అనో, **మకసో.** ద్వయం నిదాఘే నుహాదీసు వరణకమక్ఖికాయం. “చీరీ”తి సద్దాయతీతి **చీరీ, చిరి** హింసాయం వా, నదాది, దీఘాది. **ఝల్ల** సద్దే, ణ్వు, **ఝల్లికా.**

ద్వయం తాలపత్తాద్యన్తరేసు నిలీనాయం చమ్మపత్తాయం. జతు వియ **జతుకా,** ఉపమానే కో, “రామరే జతుకం చమ్మ-పత్తజతుకరేసు ధీ”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౯.౪౦] హి **రభసో.** అజినం చమ్మం పత్తం యస్సా **అజినపత్తా.** ద్వయం హంససామఞ్ఞే. హన్తి అద్ధానం **హంసో.** సేతో ఛదో పత్తం యస్స. యథాకథఞ్చి బ్యుప్పత్తీతి వుత్తత్తా అసేతచ్ఛదేపి, చక్కఙ్గో, మానసోకోపి, చక్కస్స చక్కవాకస్సేవ అఙ్గాని యస్స. మానసం సరో ఓకో యస్స.

౬౪౭. యే **రత్తేహి** లోహితేహి **పాదతుణ్డేహి** చరణచఞ్చూహి విసిట్ఠా సితా చ సరీరే, తే రాజహంసా నామ, హంసానం రాజానో **రాజహంసా.**

మలీనేహి పాదతుణ్డేహి విసిట్ఠా యే తే మల్లికాఖ్యా, **మల, మల్ల** ధారణే, ఇ, సఞ్ఞాయం కో, “మల్లికో హంసభేదే చ, తిణసూలే చ మల్లికే”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౫.౨౪] **రుద్దో. ఆఖ్యాసద్దేన** బహుబ్బీహి. **అసితేహి** కణ్హేహి పాదతుణ్డేహి విసిట్ఠా యే, తే ధతరట్ఠా, ధతరట్ఠానం అపచ్చాని **ధతరట్ఠాతి,** ణో.

౬౪౮. తికం తిరచ్ఛానే. తిరియం అఞ్చయతీతి **తిరచ్ఛో,** తిరియస్స తిరో, **అఞ్చతిస్స చ్ఛో. యుమ్హి తిరచ్ఛానో,** తిరచ్ఛానోయేవ **తిరచ్ఛానగతం,** తబ్భావం వా గతం పత్తం, తేసు వా గతం అన్తోగధన్తి **తిరచ్ఛానగతం, సియాతి** పకత్యానపేక్ఖక్రియాపదం, భవత్యత్థో వా హి కరోత్యత్థో వా కదాచి పకత్యానపేక్ఖో భవతి, న పన వికత్యానపేక్ఖో. తథా కదాచి ఉభయాపేక్ఖోపి భవతి, న పనుభయానపేక్ఖోతి సబ్బత్రేవం. సీహాదివగ్గో.

అరఞ్ఞాదివగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. పాతాలవగ్గవణ్ణనా

౬౪౯-౬౫౦. చతుక్కం పాతాలే. అధరం భువనం **అధోభువనం.** పతన్తి అస్మిం **పాతాలం,** అలో, మజ్ఝే దీఘో. నాగానం లోకో. రసాయ తలం **రసాతలం.**

సోబ్భన్తం ఛిద్దమత్తే. **రణ** సద్దే, ధో, **నత్తం**, యదాది. **వర** దిత్తియం. విగతో వరో వారణం అస్స **వివరం, ఛిద** ద్విధాకరణే, దో. **కుహ** విమ్హయనే, అరో. **సుస** సోసనే, ఇరో. **బిల** భేదనే, అ. **సుసతో** ఇ, **సుసి.** ఛిన్దిత్వా గచ్ఛతీతి **ఛిగ్గలం,** యదాది. సుట్ఠు అబ్భం ఆకాసం అస్మిం **సోబ్భం.**

"సుసిర"న్తి ఛిద్దసామఞ్ఞే యం నపుంసకవచనం, తం **సచ్ఛిద్దే** ఛిద్దవతి దబ్బే తీసు, యథా "సుసిరో రుక్ఖో, సుసిరా చిఞ్చా, సుసిరం కట్ఠ"న్తి.

ద్వయం భూమిఛిద్దే. **కాస** దిత్తియం, ఉ. **అవ** రక్ఖణే, అటో, **ఆవాటో,** అవాటోపి. ద్వయం సప్పానం రాజిని. వసు రతనం యస్సత్థీతి **వాసుకీ.**

౬౫౧. ద్వయం నాగానం రాజిని. దేవేహిప్యస్సన్తో నోపలద్ధోతి **అనన్తో,** సేసోపి, **సిస** హింసాయం, సిసతి కప్పన్తేతి **సేసో, అ.**

ద్వయం అజగరే. **వహతిస్మా అసో, వాహసో.** అజం ఛాగం గిలతీతి **అజగరో,** అ, ఇస్సత్తం, లస్స **రత్తఞ్చ.** సయూపి, సయనసీలో **సయూ.**

ద్వయం గోనససప్పే "జా-చ్వే"ఇతి ఖ్యాతే. గవస్సేవ నాసా అస్సాతి **గోనసో,** సఞ్ఞాయం **నాససద్దస్స నసో** కతో [పాణిని ౫.౪.౧౧౮]. తిలం ఇచ్ఛతీతి **తిలిచ్ఛో,** తిరియం అఞ్ఛతీతి వా **తిలిచ్ఛో,** యదాది.

ద్వయం దేడ్డుభే, యో "జలసప్పో"తి వుచ్చతి. దేడ్డునా రాజియా ఉభతీతి **దేడ్డుభో.** పిట్ఠే రాజియోగా **రాజులో,** ఉలో, బధిరసప్పేప్యేతే.

౬౫౨. కమ్బలో చ అస్సతరో చాతి ఇమే ద్వే నాగకులా మేరుపాదే వసన్తి.

ద్వయం వేస్మనివుట్ఠసప్పే. "వమ్మనీ"తిపి పాఠో. "అసుద్ధో ఘురసప్పో"తి వుత్తత్తా నిబ్బిసతాయ అమారితత్తా సీలయుత్తం అత్తా మనో యస్మిం **సిలుత్తో,** అస్సు, రస్సాది.

ద్వయం రుక్ఖగ్గాదీసు నివుట్ఠసప్పే. నీలో హరితో సప్పోతి **నీలసప్పో.** "నీలో కణ్హమ్హి హరితే"తి హి **తారపాలో.** పరమకాలే సిలాయం భవతీతి **సిలాభు.**

౬౫౩-౬౫౪. విసధరన్తం సప్పమత్తే. ఆసియం విసం ఏతస్స **ఆసీవిసో,** ఆసీ సప్పదాఠా. **భుజ** కోటిల్యే, కుటిలాయమానో గచ్ఛతీతి **భుజఙ్గో,** ఏవం **భుజగో, భుజఙ్గమో** చ. **అహి** గమనే, ఇ. సరన్తో సప్పతి గచ్ఛతీతి **సరీసపో,** అస్సీ, సంయోగలోపో, అలుత్తసమాసోయం, భుజఙ్గభుజఙ్గమాపి, సబ్బధరకతే పన "భుసం, పునప్పునం వా కుటిలం సప్పతీతి సరీసపో"తి వుత్తం. ఫణయోగా, ఈ, **ఫణీ. సప్పతిస్మా** అ, భూమిఫుట్ఠేన గత్తేన గతి సప్పనం. అరం సీఘం గచ్ఛతీతి **అలగద్దో, మస్స దో,** రస్స **లత్తఞ్చ,** అలగద్దో, జలసప్పేప్యయం, "అలగద్దో జలవాళో"తి [అమర ౮.౫] హి **అమరసీహో.** భోగో

ఫణికాయో, తంయోగా **భోగీ.** పన్నం గచ్ఛతీతి **పన్నగో,** పాదేహి వా న గచ్ఛతీతి **పన్నగో.** ద్వే జివ్హా అస్స. ఉరసా గచ్ఛతీతి **ఉరగో.** విసేసేన ఆలాతి గణ్హాతి ఆయున్తి **వాళో, ల**స్స ళత్తం, **వా** గమనే వా, అలో. దీఘసరీరతాయ **దీఘో.** దీఘా పిట్ఠి యస్స, సమాసే కో. ఉదరమేవ పాదో యస్స. విసం ధరతి. చక్కీ, కుణ్డలీ, గూళ్హపాదో, చక్ఖుస్సవో, కాకోదరో, దబ్బీకరో, బిలేసయో, జిమ్హగో, పవనాసనోపి. సిరసి చక్కయోగా **చక్కీ.** కుణ్డలమివ వపు అస్సత్థీతి తంయోగా **కుణ్డలీ.** చక్ఖునా సుణోతీతి **చక్ఖుస్సవో.** కాకోదరమివ ఉదరం అస్స. దబ్బిగతికత్తా ఫణా దబ్బీ, తం కరోతి బన్ధతీతి **దబ్బీకరో.** సామఞ్ఞనిద్దేసేపి కణ్హసప్పాదియేవ దబ్బీకరో. జిమ్హం కుటిలం గచ్ఛతీతి. పవనాసనో వాతభోజీ.

ఫణినో సప్పస్స **తను** కాయో భోగో నామ. భుజతీతి **భోగో, భుజ** కోటిల్యే, ణో.

౬౩౩-౬౩౬. ద్వయం సప్పస్స దాఠాయం. అసతి యేన అసం, ముఖం, తస్మిం భవా **ఆసీ,** సప్పస్స దాఠా దన్తుత్తమా. ద్వయం సప్పస్స జిణ్ణతచే , నిముచ్చతే యస్మా సప్పోతి, ణో. కఞ్చుకసదిసత్తా **కఞ్చుకో. సమా** తుల్యత్థా.

ద్వయం విసమత్తే. సోణిపథగతం విసతి దేహన్తి **విసం, విస** పవేసనే. గిరతీతి **గరళం,** అళో.

హాలాహలో, కాళకూటో, **ఆదినా** కాకోలాదయో చ సత్తాతి ఇమే నవ **తబ్భేదా** తస్స విసస్స భేదా. వుత్తఞ్చ –

“పుమే పణ్డే చ కాకోల-కాళకూటహలాహలా;
సోరట్ఠికో సుక్కికేయ్యో, బ్రహ్మపుత్తో పదీపనో;
దారదో వచ్ఛనాభో చ, విసభేదా ఇమే నవా”తి [అమర ౮.౧౦-౧౧].

తత్ర హలాహలో పుమే, **వా**కారేన నపుంసకేపి, “హాలాహల”న్తి హి **తికణ్డసేసే** [తికణ్డసేస ౧.౮.౩] దీఘాదిపి. తాలపత్రసణ్ఠానో నీలపత్రో గోథనాకతిఫలో గచ్ఛో హాలాహలో. అస్స చ సమీపే రుక్ఖాదయో డయ్హన్తే. హిమవతి, కిక్కిన్ధాయం, కోఙ్కణేసు, దక్ఖిణసముద్దే చ జాయతే, హనతీతి హలో, అ, **న**స్స **లో,** హలానమ్పి హలో **హలాహలో,** మజ్ఝదీఘో. తిరియలేఖాయ చితం ద్విజపదేహి యుత్తం, తథా గణ్ఠిభి బ్యాపితం బిన్దుభిదేవ యం ఘనతరేహి, తం కాళకూటం. ఇదఞ్చ పుథుమాలినామస్సాసురస్స సోణితమ్హా ఏవ అసురసమయే [దేవాసురరణే (?)] సముప్పన్నస్స అస్సత్థరుక్ఖసదిసస్స రుక్ఖస్స నియ్యాసో, అహిచ్ఛత్తమలయకోఙ్కణసిఙ్గవేరపబ్బతాదీసు చోప్పజ్జతే. వణ్ణేన కాళఞ్చ తం సత్తానం జీవితహారణతో లోహముగ్గరసదిసతాయ కూటఞ్చేతి **కాళకూటం.**

బ్రహ్మపుత్తో తు కపిలో, మలయద్దిభవో ఖరో;
పదీపనో తు దహనో, రత్తవణ్ణోఞ్జనద్దిజో [చిన్తామణిటీకా ౮.౧౦-౧౧].

దరదే భవో **దారదో,** సుప్పభనామకో తందేసపసిద్ధో చ. వచ్ఛనాభో సిన్దువారపత్తసదిసో చ తంసమీపే రుక్ఖో న వద్ధతే, తంసమ్ఫస్సవాయు చ జరయతి, విఞ్ఝాయం, కిక్కిన్ధాయఞ్చ జాయతే, ఏవం విసన్తరానమ్పి సరూపం ఆగమతో విఞ్ఞేయ్యం.

ద్వయం ధనత్థం సప్పగ్గాహే. వాళం సప్పం గణ్హనసీలతాయ **వాళగాహీ.** అహినో తుణ్డేన ముఖేన దిబ్బతీతి **అహితుణ్డికో,** ణికో, “వాళగ్గాహోహితుణ్డికో”తి [అమరకోసే ౮.౧౧-గాథాయమ్పి] **అమరమాలా.**

౬౫౭. తికం నిరయే. అయో ఇట్ఠఫలం, సో నిగ్గతో అస్మాతి **నిరయో,** నిన్దితో రయో గమనం ఏత్థాతి వా **నిరయో.** దుట్ఠా గతి **దుగ్గతి.** అపుఞ్ఞే నేతీతి **నరకో,** ణ్వు, రన్తే చ, **నరకో.**

తేసు నిరయేసు యో "మహానిరయో"తి వుత్తో, సో అట్ఠధా హోతీతి తం దస్సేతి "**సఞ్జీవో**"చ్చాదినా సిలోకేన. మరన్తాపి కమ్మఫలానుభవనత్థం పునప్పునం జీవన్తి అస్మిం **సఞ్జీవో.** యత్థ నిరయే నేరయికానం సరీరాని వడ్ఢకీనం కాళసుత్తేన సఞ్ఞాణం కత్వా వాసియా తచ్ఛన్తి, సో **కాళసుత్తో.** భుసం, పునప్పునం వా దుక్ఖితసద్దేన రవన్తి అస్మిం **రోరువో,** మహన్తో చ సో రోరువో చాతి **మహారోరువో.** పున "రోరువో"తి చూళరోరువో వుత్తో. భుసం పతన్తి అస్మిం **పతాపనో,** "వీచి తరఙ్గే అప్పే చా"తి **రుద్దో,** నత్థి సుఖస్స వీచి లేసోపి అత్రాతి **అవీచి,** "వీచి సుఖతరఙ్గేసూ"తి **తికణ్డసేసో** [తికణ్డసేస ౩.౩.౭౮], తస్మా నత్థి వీచి సుఖం ఏత్థాతి **అవీచి.** సమన్తతో ఆగతేహి పబ్బతేహి హఞ్ఞన్తి అత్రాతి **సఙ్ఘాతో.** తపన్తి అత్ర **తాపనో, ఇతిసద్దో** అట్ఠన్నం పరిసమాపనత్థో.

౬౫౮. తత్థ నిరయేసు వేతరణీ చ లోహకుమ్భీ చాతి ఇమే ద్వే నిరయా **జలాసయా** జలాధారా, తే చ ధియం, తరణీ నావా, సా నత్థి యస్సం **వేతరణీ.** లోహమయా కుమ్భీ **లోహకుమ్భీ.**

ద్వయం నిరయపాలే. కారణా యాతనా, సా చ తిబ్బవేదనా, తం కరోతీతి **కారణికో.** నిరయగతసత్తే పాతీతి **నిరయపో.**

ద్వయం నిరయగతసత్తే. నిరయం గచ్ఛతీతి **నేరయికో.** నరకం గచ్ఛతీతి **నారకో.**

౬౫౯. ఉదధి పరియన్తం సముద్దస్స నామం. అణ్ణో జలం, సో వాతి గచ్ఛతి యస్మిం **అణ్ణవో,** అణ్ణో యస్మిం విజ్జతీతి వా **అణ్ణవో,** అస్సత్థ్యత్థే వో. సగరేహి రాజకుమారేహి ఖతో **సాగరో,** సానం ధనానం ఆకరోతి వా **సాగరో,** కస్స **గో, సాగ** సంవరణే వా, అరో. సన్దతేతి **సిన్ధు, సన్ద** సవనే, యదాది. **ఉది** క్లేదనే, సమ్మా క్లిదన్తి చన్దోదయే అస్మా ఆపానీతి **సముద్దో.** జలాని, ఉదకాని చ నిధీయన్తే, ధీయన్తే చాత్రాతి **జలనిధి, ఉదధి** చ, **ఉదకస్స ఉదా**దేసో.

తస్స సముద్దస్స ఖీరణ్ణవో, **ఆదినా** లవణోదో, దధ్యుదో, ఘతోదో, ఉచ్ఛురసోదో, మదిరోదో, సాదుదకో చాతి ఇమే సత్త మహణ్ణవవిసేసా భవన్తి [బ్యాఖ్యాసుధా ౧.౧౦.౨]. ఖీరవణ్ణో అణ్ణవో **ఖీరణ్ణవో.**

౬౬౦. అస్స సముద్దస్స **కూలదేసో** తీరదేసో వేలా నామ, విగచ్ఛన్తి ఇరా యస్సం **వేలా,** లత్తం. చక్కమివ **సలిలానం** జలానం **భమో** భమనం ఆవట్టో నామ, ఆవట్టన్తి జలాని అత్రాతి **ఆవట్టో.**

తికం బిన్దుమ్హి. **థు** అభిత్థవే, వో, ఉస్సే. **విది** అవయవే, ఉ, **బిన్దు. ఫుస** ఫుసనే, తో, **ఫుసితం.** పాకారే, గేహాదితిత్తియఞ్చ జలనిగ్గమో **భమో** నామ, **భము** అనవట్ఠానే.

౬౬౧. సిలోకో ఉదకే. **ఆప** బ్యాపనే, అప్పోతి సబ్బత్రాతి **ఆపో.** పాతబ్బన్తి **పయో, పా** పానే, ణ్యో. రస్సో , **పయో. జల** ధఞ్ఞే, అ. వారయతి నిన్నే నతన్తి **వారి, వర** నిసేధే, ణి, వారయతి పిపాసన్తి వా **వారి.** పీయతేతి **పానీయం,** అనీయో. సలతీతి **సలిలం, సల** గతియం, ఇలో. **ఉది** క్లేదనే, ణ్వు, **ఉలోపో,** దకం పిపాసచ్ఛేదం కరోతీతి వా **దకం,** "దా దానచ్ఛేదధాతూ"తి [ఏకక్ఖరకోస ౨౦ గాథా] హి **ఏకక్ఖరకోసే,** రస్సో. **అన** సద్దే, అ, ద్విత్తం, **అర** గమనే వా, తో, **అన్నా**దేసో, **ణత్తం. నీ** నయే, ఈరో. **వన** సమ్భత్తియం. వనీయతే పిపాసేహీతి **వనం. వా** గమనే, అలో. తాయతే పాలయతేతి **తోయం,**

తా పాలనే, చురాది, యో, ఆకారస్సోత్తం. **అమ్బ** సద్దే, ఉ, **అమ్బు. ఉది** పసవనక్లేదనేసు, ణ్వు, **ఉదకం. కర** కరణే, క్వి, **కం.** కమలం, ఖీరమ్పి, **కము** ఇచ్ఛాకన్తీసు, అలో. **ఖను** హింసాయం, ఈరో, **నలోపో, ఖీ** ఖయే వా, ఖీరం.

౬౬౨. చతుక్కం తరఙ్గే. తరన్తో గచ్ఛతి, తీరం వా గచ్ఛతీతి **తరఙ్గో,** అలుత్తసమాసో, పరత్ర ఈస్సత్తం. సయమేవ భిజ్జతేతి **భఙ్గో, అ. ఊహ** వితక్కే, మి, **హలోపో, ఊమి, అర** గమనే వా, మి, అస్సూ, **రలోపో.** విమ్హయం విచిత్తం చినోతీతి **వీచి,** ఇ, ఉపసగ్గస్స దీఘో, ఏతే ద్వే పుమిత్థియం.

ఉల్లోలో, కల్లోలో చాతి ఇదం ద్వయం మహావీచీసు కథ్యతే, **లోల** ఉమ్మాదనే, ఉల్లోలయతీతి **ఉల్లోలో,** ణో, **ఉల** గమనే వా, ఓలో, ద్విత్తం. **కల్ల** సద్దే, ఓలో, **కల్లోలో.**

౬౬౩. సిలోకద్ధం కద్దమే. జలం బలతే **జమ్బాలో,** కమ్మని ణో, **మకారో** వణ్ణవికారో. **కల** సఙ్ఖ్యానే, అలో. **పచ** విత్థారవచనే, కమ్మని ణో. **చిక్ఖ** వచనే, అలో, ద్విత్తం. **కద** మద్దే, అమో, ద్విత్తం.

ఛక్కం వాలుకాయం. **పుల** మహత్థే, ఇనో, **ళత్తం. వల** సంవరణే, ణ్వు, అస్సు, **వాలుకా,** ధీ. **వణ్ణ** సద్దే, **వణ్ణో. మర** పాణచాగే, ఉ, **మరు,** దేవేపి. **అర** గమనే, ఉ, అస్సు, **ఉరు,** మహన్తేపి, వణ్ణో చ మరు చ ఉరు చ **వణ్ణమరూరూ. సిచ** పగ్ఘరణే, తో, **సికతా,** ధీ.

౬౬౪. జలమజ్ఝగతం తలం కమ్మభూతం "అన్తరీపం, దీపో"తి చోచ్చతే. ద్విధాగతానం ఆపానం అన్తరగతం **అన్తరీపం,** ఆకారస్సీ. "అన్తరీయ"న్తి వా పాఠో, తదా ద్విధాగతానం ఆపానం అన్తరే భవం **అన్తరీయ**న్తి విగ్గహో, అకారస్సీ. ద్విధాగతాని ఆపాని అస్మిం హేతుభూతేతి **దీపో. వకారఆకారానం** లోపో, ఇస్సీ చ, **దీపో, వాకారేన** దీపమ్పి.

పఞ్చకం తీరస్స నామం. **పార తీర** కమ్మసమ్పత్తియం, చురాది, అ. **కూల** ఆవరణే, ణో. **రుధ** ఆవరణే, **రోధం.** అఞ్ఞపారాదినివత్తనత్థం "**పతీర**"న్తి వుత్తం. **తట** ఉస్సయే, అ, థియం, తటీ.

౬౬౫. పరమ్హి తీరస్మిం **పారసద్దో,** నో చ నపుంసకే, **పార తీర** కమ్మసమ్పత్తియం, **పార** సామత్థియే వా, పారయతి తరఙ్గాదయో వారేతున్తి **పారం.** ఓరన్తుతీరం "అపార"న్త్యుచ్చతే, అవరే తీరదేసే భవం **ఓరం,** ణో. పారతో అఞ్ఞం తీరం **అపారం.**

పఞ్చకం ఉళుమ్పే. ఉళుతో దకతో పాతి రక్ఖతి ఉళుపో, నోయేవ నిగ్గహీతాగమవసేన **ఉళుమ్పో.** ప్లవతి, ప్లవన్తి అనేనాతి వా **ప్లవో, ప్లవ** గమనే, గమనం అత్ర జలగమనం. **కుల** సన్తానే, అ, కే ఉలతి గచ్ఛతీతి వా **కుల్లో,** అ, ద్విత్తం. తరన్తి అనేన **తరో, తర** ప్లవతరణేసు. గమనాగమనవసేన పునప్పునం జలే అరన్తి యాయ, సా **పచ్చరీ,** అ, నదాది.

౬౬౬. తికం నావాయం. తరన్తి యాయ **తరణీ,** యు, నదాది, **ఇపచ్చయే** తరి, **ఈమ్హి** తు **తరీ. ను** థుతియం, అ, వుద్ధావాదేసా, **నావా.** ద్వయం లఙ్కారథమ్భే. **కూప** గమనే, ణ్వు, **కూపకో, అపచ్చయో** వా, తదా సకత్థే కో. **కము** ఇచ్ఛాయం, భో, సకత్థే కో, అస్సు చ, **కుమ్భకం.**

ద్వయం "పే సేం"ఇతి ఖ్యాతే. తరస్స పచ్ఛాభాగే బన్ధితబ్బోతి **పచ్ఛాబన్ధో.** గ'మిచ్ఛితదిసం అటతి యేన **గోటవిసో,** ఇసో, **అవన్తో** చ అస్సోత్తఞ్చ, **గోటవిసో.** ద్వయం "పే తమా"ఇతి ఖ్యాతే. నావాయ కణ్ణో వియ కణ్ణో, మహన్తో కేనిపాతో, తేన

పవహణపతిసవనతో, తం ధరతీతి, కమ్మని ణో. నావాయ యుత్తో **నావికో.**

౬౬౭. ద్వయం నావాయ గమనోపాయే. అరతి యేనాతి **అరిత్తం,** ఛదాదీహి తత్రణ, ఇకారాగమో, ద్విత్తఞ్చ. కే జలే నిపాతియతే **కేనిపాతో,** అలుత్తసమాసోయం.

ద్వయం నియామకే. పోతో పవహనం, తం వాహయతీతి **పోతవాహో.** నియచ్ఛతి పోతన్తి **నియామకో, యము** ఉపరమే, **నిపుబ్బో** గమనే, ణ్వు, **నియామకో,** చురాది. నియామకేపి.

యే వాణిజా నావాయ వాణిజకమ్మం ఆచరన్తి, తే సంయత్తికా నామ, సంయానం సంయాత్రా, దీపన్తరగమనం, త్రణ, సా పయోజనమేతేసం **సంయత్తికా,** ణికో, **రలోపో,** రస్సో చ. **తపచ్చయేన** వా సిద్ధం. పోతవాణిజాపి, పోతో పవహనం, తస్స వాణిజా.

౬౬౮. లఙ్కారాదయో, ఫియాదయో చ నావాయ **అఙ్గా** అవయవా. లో ఇన్దో, తస్స కారణం **లఙ్కారో.** వటో వుచ్చతి సివటో, తదాకారతాయ **వటాకారో.** "వటో కమద్దే నిగ్రోధే"తి హి **నానత్థసఙ్గహో. ఫా** వుడ్ఢియం, ఇయో, **ఫియో.**

ద్వయం "తలక"ఇతి ఖ్యాతే. **పూ** పవనే, తో, వుడ్ఢి, పవహతి నియామకేతి **పవహానం. వుత్తన్తి** క్రియాపదం. ద్వయం కట్ఠమ్బువాహినియం, **దుణ** గతిహింసాసు, అ, నదాది, వుడ్ఢి, **దోణీ.** అమ్బుం నేతి యేన **అమ్బుణం,** ఉస్సత్తం, **ణత్తఞ్చ, అమ్బు** సద్దే వా, యు.

౬౬౯. తికం గమ్భీరే. **గము** గమనే, ఈరో, **భోన్తో** చ **మలోపో** చ, **గభీరో. మాలోపే** తు **గమ్భీరో,** గచ్ఛన్తా భాయన్తి అస్మిన్తి వా **గభీరో, గమ్భీరో** చ. **నిపుబ్బో మన** అబ్భాసే, ణో, **మస్స నో. తబ్బిపక్ఖతో** గమ్భీరవిపరీతతో ఉత్తానం నామ, ఉగ్గతం తానం పమాణం అస్స **ఉత్తానం,** అగమ్భీరం.

ద్వయం అగాధే. **గాధ** పతిట్ఠాకఙ్ఖాసు, గన్థే చ, నత్థి గాధం యత్ర **అగాధం.** న హేట్ఠిమతలం ఫుసతి యత్ర **అతలమ్ఫస్సం.**

తికం అప్పసన్నే. నత్థి అచ్ఛభావో అత్ర **అనచ్ఛో.** కలుసం పాపేపి వుత్తం. **విల** భేదనే, ణో, **ఆవిలో. అవ** రక్ఖణే వా, ఇలో.

౬౭౦. తికం నిమ్మలే. **ఛో** ఛేదనే, న ఛిన్దతి దస్సనన్తి **అచ్ఛో,** ణో, సచ్ఛోపి, **సర** విసరణే, తో, **అన్నా**దేసో. నత్థి మలం ఏతస్మిం **విమలో. గభీరప్పభుతీ గభీరా**దయో **విమలన్తా** తీసు లిఙ్గేసు.

పఞ్చకం కేవట్టే. **ధా** ధారణే, ఈవరో. మచ్ఛే హన్త్వా జీవతీతి **మచ్ఛికో,** ఇకో. మచ్ఛే బన్ధతి జాలేనాతి **మచ్ఛబన్ధో,** మచ్ఛే వధతీతి వా **మచ్ఛబన్ధో,** నిగ్గహీతాగమో, కం జలం, తస్స ఈలక్ఖీ, తాయ వట్టో వట్టనం అస్సత్థీతి **కేవట్టో.** కేవత్తోపి, ణో. జాలే నియుత్తో, జాలేన హన్తీతి వా **జాలికో,** దాసోప్యత్ర, **దాస** దానే, అ, "దాసో కేవట్టభచ్చేసూ"తి [చిన్తామణిటీకా ౧౦.౧౩౹] **రుద్దో.**

౬౭౧-౬౭౨. ఝసాన్తం మచ్ఛే. **మస** ఆమసనే, ఛో, **మరధాతువసేన** వా సిద్ధో, **మర** పాణచాగే, ఇనో, **రలోపో.** ముఖప్పదేసే పుథూని లోమాని అస్స **పుథులోమో.** పాఠీనాదీనం మచ్ఛత్తా విసేసతో అలోమకేప్యస్స వుత్తి. **ఝస** హింసత్థో

దణ్డకో ధాతు, అ, **ఝుసో**. అణ్డజో, విసారో, సకలీపి, విచిత్రం సరతి అనేన **విసారో,** ణో. రోహితాదీనం వక్కలప్పాయో [బత్తలప్పాయో (క.)] తచో సకలం. తంయోగా, ఈ, **సకలీ.**

రోహితాదయో, మకరాదయో చ మచ్ఛప్పభేదా. **రుహ** జననే, తో, **రోహితో.** విపాకే మధురసత్తా **మగ్గురో,** వణ్ణవికారో, మజ్జతీతి వా **మగ్గురో,** ఊరో, **మజ్జ** సుద్ధియం, జ్జస్స గ్గత్తం, రస్సో చ, **మగ్గురో,** "జా ఖూ". సిఙ్గయుత్తతాయ **సిఙ్గీ,** ణో, నదాది, సఙ్గపి, సరతి వాతన్తి వా **సిఙ్గీ, సర** హింసాయం, అ, **రస్స గో,** అస్సి, నిగ్గహీతాగమో, నదాది, సిఙ్గీ, "జ చ్వే". **బల** సంవరణే, అలో, **లస్స జో, బలజో,**"జ పా". **ముఞ్జ** సద్దత్థో, **ముఞ్జో. పూ** పవనే, ఉసో, వుద్ధ్యావాదేసా, **పావుసో,** మహాముఖమచ్ఛో, "జ టా".

సత్తక్ఖత్తుం వఙ్కతీతి **సత్తవఙ్కో,** "జ సే". సహ వఙ్కేన, సంవిజ్జమానో వా వఙ్కో యస్స **సవఙ్కో,** "జ మ్వే". నళసణ్ఠానో మీనో **నళమీనో,** "జ ఫ ో-యో". **కడి** సన్నిచయవదనేకదేసేసు, ణ్వు, **గణ్డకో,** "జ మా". **సను** హింసాయం, ఉ, అస్సు, **సుసుకా,** సకత్థేకో, "జ-ప ో-టయే". సయనతో పస్సేన ఫరతీతి **సఫరీ,** నదాది, **ఫర** ఫరణే, **సఫరీ** ద్వీసు, "జ ఖూ-మా". పాణిగ్గహణే ముఖం కిరతీతి **మకరో,** యదాది.

౬౭౩. తిమిఆదయో సత్త మహామచ్ఛా నామ. **తిమ** అద్దభావే, తిమతీతి **తిమి,** ఇ, **తిమి** మచ్ఛమత్తేపి. **గిర** నిగ్గిరణే, ణో, **లత్తం,** ఇస్సత్తం. తిమినో గలో **తిమిఙ్గలో,** నిగ్గహీతాగమో. వణ్ణేన పిఙ్గలతిమిరసదిసతాయ **తిమిరపిఙ్గలో.** ఆ భుసో నన్దతీతి **ఆనన్దో, నన్ద** సమిద్ధియం. తిమినో మచ్ఛే నన్దయతీతి **తిమినన్దో.** "తిమిన్దో"తిపి పాఠో, తిమీనం మచ్ఛానం ఇన్దో **తిమిన్దో.** అధికో ఆరోహో యస్స **అజ్ఝారోహో.** మహన్తో తిమి మచ్ఛో **మహాతిమి.**

౬౭౪. ద్వయం "జ ఫే"ఇతి ఖ్యాతే. పాసాణసదిససణ్ఠానో మచ్ఛో **పాసాణమచ్ఛో. పఠ** వియత్తియం వాచాయం, ఇనో , ఉభయత్ర దీఘో, **పాఠీనో,** "జ-ప ో"తి చ వదన్తి. ద్వయం బళిసే. వఙ్కతీతి **వఙ్కో, వఙ్క** కోటిల్యే. **బల** సంవరణే, ఇసో, ళత్తం. మచ్ఛవేధనమ్పి, **విధ** విధానే, భేదనే చ, అనేకత్థత్తా, యు.

తికం కుమ్భిలే. "సుంసుమారో"తి సముదితనామం, ససతీతి సుసు. సుసు ఏవ సుంసు, మారేతీతి మారో, సుంసు ఏవ మారో **సుంసుమారో.** కేన ఉభతి పూరేతీతి కుమ్భో, జలాసయో, తత్ర ఉలతి గచ్ఛతీతి **కుమ్భీలో,** కుమ్భీ వా ఘటో, తం లాతీతి **కుమ్భీలో.** న కమతీతి **నక్కో,** క్వి, సఞ్ఞాసద్దత్తా **నస్స** పకతి, **నక్క** నాసనే వా, చురాది.

ద్వయం కచ్ఛపే. కుచ్ఛితో ఊమి వేగో అస్స **కుమ్మో,** "పకాసే వేగభఙ్గేసు, తరఙ్గే ఊమి పుంథియ"న్తి [చిన్తామణిటీకా ౧౦.౨౧] **రభసో,** "వేగే భఙ్గప్పకాసేసు, బిలాయం ఊమి వీచియ"న్తి **నానత్థసఙ్గహో.** కచ్ఛేన పివతీతి **కచ్ఛపో,** ణో, కమఠోప్యత్ర, **కము** ఇచ్ఛాయం, అఠో.

౬౭౫. ద్వయం కక్కటే. కకతీతి **కక్కటకో.** సకత్థే కో, **కుక** ఆదానే వా, అటో, ఉస్సత్తం. **కుల** సన్తానే, బన్ధుమ్హి చ, ఈరో, కుం వా పథవిం లునాతీతి **కుళీరో,** ఈరో. ద్వయం రత్తపే. జలస్స ఊకా కిమివిసేసో **జలూకా,** జలం ఓకం గేహం ఏతిస్సాతి వా **జలూకా,** ఓస్సూ, **ఉచ** సమవాయే, ణో, ఓకం. రత్తం రుధిరం పివతీతి **రత్తపా.**

తికం మణ్డూకే. **మణ్డ** భూసనే, ఉకో, దీఘో. **దద** దానే, ఉరో, ద్విత్తం. **భీ** భయే, సప్పతో భాయతీతి **భేకో,** ఇకో, ఈస్సే. వస్సాభూ, సాలురో, ప్లవోపి. ద్వయం “తీ”ఇతి ఖ్యాతే. గణ్డం వచ్చసన్నిచయం ఉప్పాదేతీతి **గణ్డుప్పాదో.** మహియా లతా **మహీలతా,** కిఞ్చులుకోపి. కిఞ్చ చులతీతి కిఞ్చులుకో, ఉకో.

౬౨౬. ద్వయం ముత్తాఫోటే. **సప్ప** గమనే, ఇ, అస్సి, **సిప్పి,** ధీ. **సు** అభిసవే, త్తి, **సుత్తి.** ద్వయం సఙ్ఖే. **ఖను** అవదారణే, క్వి, **సఙ్ఖో. సము** ఉపసమే వా, ఖో, **సఙ్ఖో.** కం వాతి గచ్ఛతీతి **కుమ్బు,** ఉ, ద్వేప్యనిత్థియం.

ద్వయం ఖుద్దసఙ్ఖజాతియం. సఙ్ఖస్స నఖో ఇవ **సఙ్ఖనఖో.** ద్వయం “ఖరు”ఇతి ఖ్యాతే. జలే సవతీతి **జలసుత్తి, సు** పసవే, త్తి. సమతీతి **సమ్బుకో,** ఉకో, **బో**న్తో చ, “సమ్బుకో జలసుత్తి’త్థీ”తి [చిన్తామణిటీకా ౧౦.౨౩] **పుంకణ్డే వోపాలితో.**

౬౨౭. ద్వయం జలాసయే. జలానం ఆసయో పతిట్ఠితట్ఠానం **జలాసయో.** తేసు జలాసయేసు మజ్ఝే యో గమ్భీరో అగాధో, సో **రహదాఖ్యో, హర** హరణే, భూవాది, దో, వణ్ణవిపరియయో, **రహదో.**

ద్వయం ఉదపానే. ఉదకం పివన్తి అస్మిం, యు, **క**లోపో. పివన్తి అస్మిం పానో, సో ఏవ కూపో **పానకూపో, కు** సద్దే, పో, దీఘాది, కూపో, కేన ఉభతీతి వా కూపో, **భ**స్స **వో.** అన్ధుపి, **అన్ధ** దస్సనుపసఙ్ఘాతే, చురాది, ఉ. ద్వయం సమచతురస్సపోక్ఖరణియం. **ఖను** అవదారణే, కమ్మే తో, **న**లోపో, దీఘాది. పోక్ఖరం జలం, తంయోగా అనో, నదాది, **పోక్ఖరణీ.**

౬౨౮. తిపాదేన మహతో సదా అగాధజలస్స పద్మట్ఠానస్స చ పద్మసుఞ్ఞస్స చ యోగ్యతాయ నామం [అమర ౧౦.౨౮ గాథాయం పస్సితబ్బం]. **తళ** ఆఘాతే, **తల** పతిట్ఠాయం వా, ఆకో, అపరపక్ఖే ళత్తం. **సర** గమనే, అ, **సరో. వప** బీజనిక్ఖేపే, వపన్తి యాయ **వాపీ,** ఆయతచతురస్సాయమ్పి. **సరతిస్మా** అనో, నదాది, **సరసీ. దహ** భస్మీకరణే, అ, **దధ** ధారణే వా, **ధ**స్స **హో. అమ్బుజానం** పద్ధానం **ఆకరో** ఉప్పత్తిట్ఠానం.

ఖుద్దకో సరో “పల్లల”న్త్యుచ్చతే. యత్ర వస్సాసు అధికం జలం, గిమ్హేసు జాణుమత్తం, సుక్ఖత్యేవ వా, **పల్ల** రక్ఖణే, చురాది, అలో, **పల్లలం.**

౬౨౯-౬౩౦. అనోతత్తాదయో ఏతే సత్త మహాసరా నామ. తత్ర సూరియరంసిసమ్ఫుట్ఠాభావేన న అవతపతి ఉదకమేత్థాతి **అనోతత్తో.** కణ్ణముణ్డపబ్బతసమీపత్తా **కణ్ణముణ్డో.** రథం కరోతీతి **రథకారకో,** యథాకథఞ్చి అయం బ్యుప్పత్తి నామ, సఞ్ఞా పన లోకతోయేవావగన్తబ్బా. ఛబ్బణ్ణదన్తవన్తతాయ ఛద్దన్తో, నాగరాజా, తస్స నివాసనట్ఠానసమీపత్తా **ఛద్దన్తో,** సరో. కుణాలసకుణా బహవో యత్థ సన్తి **కుణాలో. మన్దాకినీ** ఆకాసగఙ్గాయమ్పి వుత్తా. బహవో సీహా పపతన్తి అస్మిం **సీహప్పపాతో.**

ద్వయం జలప్పాయే దేసే కూపనికటే పసుపానత్థం పత్థారాదిరచితే జలాసయే. ఆహూయన్తే పసవో అత్ర పానాయాతి **ఆహావో,** ణో, వుడ్ఢావాదేసో. నిపివన్తి అస్మిం **నిపానం,** యు. ద్వయం సురఖాతే, అపోరిసే దేవనిమ్మితేతి భావో, సోణ్డోఇచ్చఞ్ఞే. “అఖాతో దేవఖాతకో”తి [అమర ౧౦.౨౨] హి **అమరమాలాయం పుంసకణ్డం.**

౬౮౧. నద్యన్తం నదీయం. సవతీతి, అన్తో, నదాది, **సవన్తీ.** నిన్నట్ఠానం గచ్ఛతీతి **నిన్నగా,** క్వి. **సన్ద** పసవనే, ఉ, అస్సిత్తం, వణ్ణవికారో, **సిన్ధు. సర** గమనే, తో, ఇకారాగమో, **సరితా.** ఆపానం నివాసో ఆపో, సముద్దో, ణో, తం గచ్ఛతీతి **ఆపగా. నద** అబ్యత్తసద్దే, నదతీతి **నదీ,** నదాది, తరఙ్గనీప్యత్ర.

ద్వయం గఙ్గాయం. భగీరథేన రఞ్ఞా నిబ్బత్తితా భాగీరథీతి లోకియా, అస్మాకన్తు మతేన నామమత్తమేవేతం తస్సాతి సన్నిట్ఠానం, ఏవం సబ్బత్ర. గచ్ఛతీతి **గఙ్గా, గమి**తో గో, తిపథగతాపి, తయో సగ్గమచ్చపాతాలపథే గతా **తిపథగతా.** సిన్ధూనం నదీనం సఙ్గమో మేలకో సమ్భేదో. సమ్మా భిజ్జన్తి అస్మిం **సమ్భేదో, సంపుబ్బో భిది** మేలనే, ణో.

౬౮౨. గఙ్గాదికా ఇమా పఞ్చ నదియో మహానదీ నామ. అచిరం సీఘగమనం ఏతిస్సమత్థీతి **అచిరవతీ. యము** ఉపరమే, ఉనో, యమస్స భగినీ వా **యమునా,** భగిన్యత్థే ఉనో. సరాని భవన్తి యాయ అవధిభూతాయాతి **సరభూ, సర** గతిహింసాచిన్తాసు వా, ఊ, **అభో**న్తో చ, **సరభూ. మహ** పూజాయం, అ, నదాది.

చన్దభాగాదికా నిన్నగా పఞ్చ మహానదితో అఞ్ఞాసం నదీనం భేదా. చన్దభాగో నామ పబ్బతో, తతో పభవతీతి **చన్దభాగా.** సరయోగా వన్తు, మజ్ఝే **స**కారాగమో, నదాది, **సరస్సతీ.** వన్తురత్రాతిసయే.

౬౮౩. నిద్దోసం జలం అస్సం **నేరఞ్జరా,** యదాది, అథ వా నేరఞ్జరా నామ తూరియవిసేసో, తంసమానసద్దతాయ అయం నదీ **నేరఞ్జరా** నామ. నానాగాహాకులీభూతతాయ కుచ్ఛితం వేరం అస్సా **కావేరీ,** నదాది. నమ్మం సుఖం దదాతీతి **నమ్మదా,** ణో. **ఆది**నా సరావతీ వేత్తవతీ కణ్ణకీ కోసికీఆదికా అనేకా నదీభేదా సఙ్గహితా.

ద్వయం హమ్మియదేవాలయాదీసు జలమగ్గే. వారినో నిక్ఖమనమగ్గో **వారిమగ్గో. నల** గన్ధే, అ, నదాది, ళత్తం, **పనాళి,** అయం ఇత్థియం, పుమే చ.

తికం గామద్వారమ్హి అసుచిపూతిపఙ్కసమ్పుణ్ణాయం కాసుయం. చిత్తం దునోతీతి **చన్దనికా,** యదాది.

౬౮౪-౬౮౫. జము అదనే, అలో, నదాది, **బో**న్తో చ, ళత్తం, **జమ్బాలీ.** అవలగ్గన్తి అస్మిం **ఓళిగల్లో, లగ్గ** సఙ్గే, అలో, ళత్తం, అస్సి, **గలో**పో, ద్విత్తఞ్చ. సాద్ధపఞ్జేన పదుమస్స నామం. సరసి రుహతీతి **సరోరుహం,** రో. సతం పత్తాని అస్స, పద్మవిసేసత్థేప్యస్స పద్మత్తా విసేసతో అభేదో. అరం విన్దతీతి **అరవిన్దం. పద** గమనే, ఉమో. **పదుమం,** అనిత్థీ. పఙ్కే కద్దమే రుహతీతి **పఙ్కేరుహం,** అలుత్తసమాసోయం. **నల** గన్ధే, ఇనో, ళత్తం. **పుస** వుడ్ఢిమ్హి, ఖరో, వుడ్ఢి, సస్స **కో,** పోక్ఖరే జలే జాతన్తి వా **పోక్ఖరం.** ముళాలతోపి ఉగ్గన్త్వా పుప్ఫతి **ముళాలపుప్ఫం.** కం జలం అలయతి భూసయతీతి **కమలం, అల** భూసనే. భిసతోపి ఉగ్గన్త్వా పుప్ఫతీతి **భిసపుప్ఫం.** కుసే జలే సేతి తిట్ఠతీతి **కుసేసయం,** రో, అలుత్తసమాసో. తామరసమ్పి, తామరం జలం, "తామరం ఘతమణ్ణో చే"తి **తన్తతన్తరం,** తత్ర సేతి తిట్ఠతీతి **తామరసం,** రో.

౬౮౬. సితం సేతం కమలం "పుణ్డరీక"న్త్యుచ్చతే, **పుడి** ఖణ్డనే, ముడిరిత్యేకే, ఇకో, **అరా**గమో చ, **మస్స వో,** ఇస్సీకారో చ, **పుణ్డరీకం.** రత్తం తు కమలం "కోకనదం, కోకాసకో"తి చోచ్చతే. కోకే నాదయతీతి **కోకనాదం,** ణో. రత్తుప్పలే చ, "కోకనదం, కోకనుద"న్తిపి పాఠో, కే కనతి దిబ్బతీతి వా **కోకనదం,** భూవాది, దో, అస్సో. **కన** దిత్తికన్తిగతీసు, కే కాసతీతి **కోకాసకో,** ణ్వు, **కాస** దిత్తియం.

ద్వయం కేసరే, కే జాయతీతి కి, కమలాది, తస్మిం జాయతి, జలతీతి వా **కిఞ్జక్ఖో,** ఖో, నస్స, **లస్స** వా **కో,** నిగ్గహీతాగమో, కే సరతీతి, అ, సత్తమియా అలోపో, ద్వయమనిత్థి. ద్వయం పద్మాదిదణ్డే. దణ్డసదిసత్తాయ **దణ్డో. నల** గన్ధే, ణో.

౬౮౭. ద్వయం ముళాలే. **విస** పేరణే, **వస్స భో, భిసం, భాస** దిత్తియం వా, ఆకారస్సి. మూలే జాయతీతి **ముళాలో,** అఞ్ఞత్థే అలో, రస్సాది, ళత్తఞ్చ, **మూల** పతిట్ఠాయం వా, అలో, సేసం పుబ్బసదిసం, ద్వయంప్యనిత్థీ.

ద్వయం కణ్ణికాయం. బీజస్స కోసో ఆకరో **బీజకోసో.** కణ్ణే కరీయతీతి **కణ్ణికా,** కణ్ణాలఙ్కారో, తంసదిససణ్ఠానతాయ **కణ్ణికా,** పదుమాదీనం **సమూహే** గహనే వనేత్యత్థో. **సణ** దానే, డో, **సణ్డం,** "సణ్డం పద్ధాదిసఙ్ఘాతే, గోపతిమ్హి పుమే భవే"తి **నానత్థసఙ్గహో.**

౬౮౮. ద్వయం పద్మకుముదాదిసామఞ్ఞే, తథా హి పద్మం మహోప్పలం సితోప్పలముచ్చతే, "కువలయం ఉప్పలఞ్చ, నీలమిన్దీవరన్తి హి"ఇతి **బ్యాడి,** "ఉప్పలఞ్చ కువలయం, నీలమిన్దీవరం మత"న్తి **భాగురి** చ, "రోమో సితి చ నీలో, కువలయమిన్దీవరఞ్చ నీలమ్బుజ"న్తి తు **వరరుచి.** "కువలయదలసామోప్యఙ్గదధితి పరిధూ సర"న్తి **మాలధి, మాధవో** చ, తత్ర పుబ్బకమతమిహ నిస్సీయతే. యద్యేవం కథ**ముప్పల**సద్దేన నీలుప్పలాదీస్వేవ బుద్ధి, న పన మహోప్పలాదిమ్హీతి? వుచ్చతే – సామఞ్ఞేపి ధఞ్ఞత్తే యథా **ధఞ్ఞ**సద్దేన కలమాదీస్వేవ బుద్ధి, న పన ముగ్గాదీసు, ఏవమిహాపి. **ఉ**పుబ్బో **పా** పానే, అలో, ద్విత్తం, ఉదకే ప్లవతీతి వా **ఉప్పలం,** యదాది. కుయా పథవియా వలయం ఇవ సోభాకరత్తా **కువలయం.**

ద్వయం నీలుప్పలే. నీలవణ్ణే, అ, **నీలం,** ఇన్దతీతి ఇన్దీ, నదాది, ఇన్దీ లక్ఖీ, తస్సా వరం **ఇన్దీవరం, ఇన్ద** పరమిస్సరియే వా, ఈరో.

అస్మిం నీలుప్పలే సేతే కుముదం నామ. కుయం మోదతే **కుముదం,** ణో. **అస్స** పదుమాదినో కన్దో సాలూకముచ్చతే. కం సుఖం దదాతీతి **కన్దో, కన్ద** అవ్హానే వా రోదనే చ. **సల** గమనత్థో **దణ్డకో** ధాతు, ఉకో, దీఘో, **సాలూకం.**

౬౮౯. తికం రత్తారత్తసామఞ్ఞే. కమలతో అఞ్ఞతరస్మిం జలకుసుమే, న తు రత్తేయేవ, సుగన్ధేన యుత్తం **సోగన్ధికం.** కస్స హారం ఇవ సోభాకరత్తా **కల్లహారం, లాగమో,** ద్విత్తఞ్చ. దకం సీతలం కరోతీతి **దకసీతలికం.**

ద్వయం సేవాలే. ఉదకం సేవతీతి **సేవాలో,** అలో, **వకారాగమో,** ఇస్సే చ. నీలతీతి **నీలికా, నీల** వణ్ణే, ఇకో, నీలవణ్ణయోగతో వా **నీలికా,** సేవలోపి, ద్వయం పద్మయుత్తే దేసే, పద్మసమూహే చ. నళినీ చ పఙ్కజినీ విసినీ చ సరోజినీ పద్మినీతి పరియాయా. "పద్మసణ్డం తదాకరే"తి హి పరియాయం **రతనమాలాయం మాధవో,** విసం సమం, తబ్బన్తతాయ **విసినీ,** ఇనో, నదాది. అమ్బుజయోగతో, అమ్బుజానం సమూహతో వా **అమ్బుజినీ.**

౬౯౦. తిలబీజాదయో సేవాలో నామ. తత్ర తిలబీజప్పమాణం జలసణ్ఠితం నీలాదివణ్ణయుత్తం **తిలబీజం** నామ. **సఙ్ఖో** నామ సపత్తో అప్పకణ్డో ఉఖాపిధానాదిప్పమాణో సమూలో ఏకో సేవాలవిసేసో. **పణకో** నామ భమరసణ్ఠానో నీలవణ్ణో ఏకో సేవాలవిసేసో, **పణ** సఙ్ఖాతే, ణ్వు, **పణకో.**

పాతాలవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి సకలబ్యాకరణమహావనాసఙ్గఞాణచారినా కవికుఞ్జరకేసరినా ధీమతా సిరిమహాచతురఙ్గబలేన మహామచ్చేన విరచితాయం అభిధానప్పదీపికావణ్ణనాయం భూకణ్డవణ్ణనా సమత్తా.

౩. సామఞ్ఞకణ్డ

౧. విసేస్యాధీనవగ్గవణ్ణనా

౬౯౧. ఇహ వక్ఖమానే సామఞ్ఞకణ్డే **సాఙ్గోపాఙ్గేహి** అఙ్గఉపాఙ్గద్వయసహితేహి **విసేస్యాధీనేహి** విసేస్యాయత్తేహి విసేసనసద్దేహి సోభనాదీహి **సంకిణ్ణేహి** అఞ్ఞమఞ్ఞవిజాతియత్థేహి దబ్బక్రియాగుణాదీహి **అనేకత్థేహి** సమయవణ్ణాదీహి **అబ్యయేహి** చిరస్సమాదీహి చ **కమా** కమతో వగ్గా కథ్యన్తే, తే చ పుబ్బవగ్గసన్నిస్సయా, తథా హి **సోభనాదయో దేవమనుస్సాదీసు** విసేసనభావేన సమ్బన్ధా, **క్రియాదయో** తు తదాధారతాయ, **సమయాదయో** వాచకతాయ, **చిరస్స**మాదయో తంక్రియావిసేసనభావేన, తతోయేవ సాధారణత్తా సామఞ్ఞకణ్డమిదం.

౬౯౨. ఇహ సత్థే భియ్యో రూపన్తరా లిఙ్గవినిచ్ఛయో, సో అత్రాపి వగ్గే భియ్యో రూపన్తరాయేవాతి విప్పటిపత్తినిరాసత్థం బ్యాపకన్యాయమాహ ''**గుణి**''చ్చాదినా. తస్సత్థో – విసేసనభూతా సబ్బే గుణసద్దా, దబ్బసద్దా, క్రియాసద్దా చ విసేస్యాధీనభావేన హేతునాయేవ, న భియ్యో రూపన్తరాపి విసేసనసద్దేన సమలిఙ్గినో సియున్తి, యథా – సోభనా ఇత్థీ, సోభనో పురిసో, సోభనం చిత్తం.

౬౯౩-౬౯౬. సుభన్తం సోభనే. **సుభ** సోభనే, యు. **రుచ** దిత్తియం, ఇరో. **సాధ** సంసిద్ధియం, ఉ. మనం తోసేతీతి **మనుఞ్ఞం.** ఞా పరిమాణతోసననిసామనేసు, అన్తస్సుకారో, మనం ఆ భుసో తోసేతీతి వా **మనుఞ్ఞం,** తదా "మనో అఞ్ఞ"న్తి ఛేదో, **ఆలోపో. చర** గతిభక్ఖనేసు, ణ్వు, చరతి చిత్తమేత్థాతి **చారు.** సుట్ఠు దరీయతే **సున్దరం, దర** దారణే . **వగ్గ** గమనే, ఉ, **వగ్గు.** మనో రమతి అస్మిం. **కము** ఇచ్ఛాయం, తో. హరతి చిత్తం **హారీ,** ణీ. **మన** ఞాణే, జు, మనో జవతి యస్మిం వా **మఞ్జు, నలోపో.** పియసీలయుత్తతాయ **పేసలం, పియస్స పే,** ఈస్సత్తం. **భది** కల్యాణే, దో. **వా** గతియం, మో. **కల** సఙ్ఖ్యానే, యాణో. మనం అప్పేతి వడ్ఢేతీతి **మనాపం,** మనో అప్పోతి యస్మిన్తి వా **మనాపం, ఆప** పాపుణనే, **అపాదిపుబ్బో** చ. లభితబ్బన్తి **లద్ధం,** తో, సకత్థే కో. సుభతీతి **సుభం,** సున్దరేన సభావేన భవతీతి వా **సుభం.**

పుఙ్గవన్తం ఉత్తమే, ఉబ్భుతో అత్యత్థం ఉత్తమో, **ఉభ**సద్దతో ఉబ్భుతత్థతో విసేసత్థే తమో, ఉగ్గతతమత్తా వా **ఉత్తమో. వర** పత్థనాయం, **పవరో. ఇట్ఠ**పచ్చయే **వుడ్ఢస్స జాదేసో, జేట్ఠో.** పకట్ఠం ముఖం ఆరమ్భో అస్స **పముఖో.** నత్థి ఉత్తరో ఉత్తమో యస్మా **అనుత్తరో.** పముఖో చ అనుత్తరో చాతి ద్వన్దో. అపాదిపుబ్బే **వరో.** ముఖమివ **ముఖ్యో, ఇవత్థే** యో. పదధాతీతి **పధానం,** యు. పముఖభావే తిట్ఠతీతి **పామోక్ఖో,** ఉభయత్రాపి వుడ్ఢి. పకట్ఠం రాతీతి **పరం,** ణో. "అగ్గ"న్తి జానితబ్బన్తి **అగ్గఞ్ఞం,** "అగ్గ"న్తి పమానితబ్బన్తి వా **అగ్గఞ్ఞం. ఉత్తరో ఉత్తమ**సదిసో. పధానభావం నీతం **పణీతం, నీ** నయే, కమ్మని ణో. పరం పచ్చనీకం మారేతీతి **పరమం,** పకట్ఠభావే రమతీతివా **పరమం,** ణో. ఇయిట్ఠేసు **పసత్థస్స, వుడ్ఢస్స** చ **సో, సేయ్యో, సేట్ఠో** చ, "క్వచాసవణ్ణం లుత్తే"తి ఇస్సే. గామం నేతీతి **గామణి,** "తస్సీలాదీసు ణీ త్వావీ చా"తి ణీ, రస్సో, **గామణి.** సన్తతమతాయ **సత్తమో, సన్త**తో తమో, **సన్తస్స** చ **సో.** విసేసీయతేతి **విసిట్ఠో, సిస** విసేసనే, తో. **అర** గమనే, ణ్యో, **ఇ**కారాగమో, **అరియో.** నత్థి అగ్గో యస్మా **నాగో,** దీఘాది, **గలోపో** చ. ఇ గతియం, ణ్వు, ఇస్సే, **అలోపో** చ, **ఏకో,** సదిసరహితతాయ వా ఏకీభావే తిట్ఠతీతి **ఏకో,** కో. ఉస్సాపేతి పచ్చనీకేతి **ఉసభో, ఉస** దాహే, అభో . **అజ** గమనే, అ, **జస్స గో,** ద్విత్తం, **అగ్గో.** ముచ మోచనే, హీనమజ్ఝిమభావేహి ముచ్చతీతి **మోక్ఖో,** తో, **తస్స ఖో. మోక్ఖ** మోచనే వా, అ.

పధానభావం గచ్ఛతీతి **పుఙ్గవో,** యదాది, పుక్ఖలోప్యత్ర, **పుస** వుడ్ఢిమ్హి, అలో, **సస్స ఖో,** అసరూపద్విత్తం. ఏతే **చుత్తమా**దయో సమాసగాపి అసమాసగాపి ఉత్తమత్థవాచకా. **అమరకోసే** పన నాగోసభపుఙ్గవానం సమాసగత్తేయేవ ఉత్తమత్థవాచకతా వుత్తా, వుత్తఞ్చ –

> “ఉత్తరస్మిం పదే బ్యగ్ఘ-పుఙ్గవోసభకుఞ్జరా;
> సీహసద్దూలనాగాద్యా, పుమే సేట్ఠత్థగోచరా”తి [అమర ౨౧.౨౯].

తస్సత్థో – **బ్యగ్ఘా**దయో కమ్మధారయసమాసే సతి ఉత్తరపదీభూతా సేట్ఠత్థవిసయా పుబ్బపదస్స సేట్ఠత్థవాచకా పుల్లిఙ్గా చ భవన్తి, యథా “పురిసబ్యగ్ఘో, మునిపుఙ్గవో”ఇచ్చాది. **సీహా**దయో, **ఆదినా వరాహపుణ్డరీకధోరయ్హనోవీరా**దయో చ సమాసగా కమ్మధారయసమాసే ఉత్తరపదభూతా సేట్ఠత్థవాచకా పుమేవ భవన్తి, యథా “సక్యసీహో, కవికుఞ్జరో, పురిససద్దూలో, పురిసవరాహో”ఇచ్చాది.

౬౯౭. చిత్తస్స, అక్ఖినో చ పీతిజనకం వత్థు అబ్యాసేకం, అసేచనఞ్చ నామ, న బ్యాసిఞ్చన్తి నక్ఖరన్తి నయనమనాని యస్మాతి **అబ్యాసేకం, అసేచన**ఞ్చ, న బ్యాసిఞ్చన్తి చ యస్మిం ఆగన్తుకభూతాని అఞ్ఞరసానీతి వా **అబ్యాసేకం, అసేచన**ఞ్చ. ణో, యు చ.

ఛక్కం ఇట్ఠే వత్థుమ్హి. ఇచ్ఛితబ్బం, ఏసితబ్బన్తి వా **ఇట్ఠం, ఇసు** ఇచ్ఛాయం, **ఇస** గవేసనే చ, తో. సుభత్తం గచ్ఛతీతి **సుభగం,** క్వి. హదయే సాధు, హదయస్స వా పియన్తి **హజ్జం,** ణో, **దన్తస్స** లోపో, **ద్యస్స జో.** దయితబ్బం ఆదాతబ్బన్తి **దయితం,** తో. **వల్ల** సంవరణే, కమ్మని అభో. పియాయితబ్బన్తి **పియం,పీ** తప్పనకన్తీసు, ణ్యో, రస్సాది.

౬౯౮. తికం తుచ్ఛే. **తుచ** వినాసే, ఛో. **రిచ** వియోజనసమ్పుచ్ఛనేసు, సమ్పుచ్ఛనం మిస్సనం, తో, సకత్థే కో. సునస్స హితం **సుఞ్ఞం,** యో, **న్యస్స ఞ్ఞో, సున** గతియం వా, యో. ద్వయం అసారే. **ఫల** నిప్ఫత్తియం, ఉ, గు వా. పుబ్బత్ర **గోన్తో,** అస్సే, **ఫేగ్గు.**

తికం పవిత్తే. **మేధ** హింసాసఙ్గమేసు, మేధీయతే సఙ్గమీయతే **మేజ్ఝం,** ణ్యో, **ఝుస్స ఝో,** అసరూపద్విత్తం. **పు** పవనే, తో, దీఘాది. వుడ్ఢావాదేసో, **ఇ**కారాగమో చ. ద్వయం అవిరద్ధే. న విరజ్ఝతీతి **అవిరద్ధో, రధ** హింసాపరాధాపగమనేసు, తో. “ధఢభహేహి ధఢా చే”తి **తస్స ధో. పణ** బ్యవహారథుతీసు, ణ్వు, విరద్ధవోహారేన న పణామేతీతి **అపణ్ణకో.**

౬౯౯-౭౦౧. ద్వయం జాత్యాచారాదినా అనిన్దితే. **ఉ**పుబ్బో, పపుబ్బో చ **కస** విలేఖనే, హింసాయఞ్చ, తో, “సాదిసన్తపుచ్ఛభఞ్జహంసాదీహి ట్ఠో”తి సహాదిబ్యఞ్జనేన **తస్స ట్ఠో.**

గారయ్హాన్తం జాత్యాచారాదినా నిన్దితే. నిహీయతేతి **నిహీనో, హా** చాగే, ఇనో, దీఘో. **అపా**దిపుబ్బే **హీనో. లమ** నిన్దాయం, ణ్వు, **లామకో. కిట** గతియం, **పతి నిపు**బ్బో తు నిన్దాయం, రో, **పతికిట్ఠం, నికిట్ఠ**ఞ్చ. **ఇత్తర**సద్దో లామకత్థవాచకో పాటిపదికో, “జాత్యాచారాదీహి నిహీనోయ”న్తి అవదితబ్బోతి **అవజ్జో,** తబ్భావత్థో చేత్థ **అ**కారో. **వద** వియత్తియం వాచాయం, ణ్యో, **ద్యస్స జో.** కుచ్ఛా సఞ్జాతా అస్స **కుచ్ఛితో.** అధోభాగే జాతో **అధమో,** ఓస్సత్తం. **ఉమ** నిన్దాయం, కమ్మే అ, సకత్థే కో, ఉస్సో, **ఓమకో.** గరహితబ్బోతి **గారయ్హో, గరహ** నిన్దాయం, ణ్యో, వణ్ణవిపరియయో.

ద్వయం మలయుత్తే. మలయుత్తతాయ **మలీనో,** ఇనో, దీఘో. అస్సత్థ్యత్థే ఈ, **మసపచ్చయే మలీమసో,** కచ్చరం, మలదూసితమ్పి, కుచ్ఛితం చరతీతి **కచ్చరం.**

తిపాదం విపులే. **బ్రహ** వుద్ధియం, రాజాది, **బ్రహా. మహ** పూజాయం, అన్తో. **పుల** మహత్తే, **విపులం. సల** గమనే, **విసాలం,** ణో. **పథ** సఙ్ఖానే, ఉలో, అస్సు, **పుథులం, ఉమ్హి పుథు. గర** సేచనే, ఉ, **గరు. అర** గమనే, ఉ, అస్సు, **ఉరు. తను** విత్థారే, తో, **ఇణ్ణా**దేసో, **తస్స థో,** అస్సి, అసరూపద్విత్తం, **విత్థిణ్ణం.**

వఠరన్తం థూలే. **పీ** తప్పనకన్తీసు, ఇనో. **థూల** పరిబ్రూహనే, అ. **పీ**ధాతుతో ఈవరో, **పీవరం. ల**పచ్చయే **థుల్లం,** రస్సాది. **వద** వియత్తియం వాచాయం, వదతీతి **వఠరం,** అరో, **దస్స ఠో.** థూలముపచితమంసవిపులాయతమంసాది.

ద్వయం సన్నిచితే. **ఆనిపుబ్బో చి** చయే, కమ్మే తో, **ఆచితం, నిచిత**ఞ్చ.

౨౦౨. సిలోకో సబ్బస్మిం. సరతీతి **సబ్బం,** వో, రస్స చ **వో. సంపుబ్బో అసు** ఖేపనే, తో, **సమత్తం,** అథ వా **సమ తిమ** వేకల్లబ్యే, తో, **సమత్తం.** న ఖియతీతి **అఖిలం,** లో, **అఖిలం, నిఖిల**ఞ్చ తథా. **సక** సత్తియం, అలో, కలాభి అవయవేహి సహ వత్తతేతి వా **సకలం.** సేసతో అవసిట్ఠతో నిగ్గతం **నిస్సేసం. కస** గమనే, ఇనో, **ణత్తం, కసిణం.** న సేసం అవసిట్ఠం **అసేసం.** అగ్గేన సిఖరేన సఙ్గతం **సమగ్గం.** కతే సమాసే పుబ్బనిపాతో అభిధానా. **ఊన** పరిహానే, న ఊనం అస్మిం **అనూనకం,** కో.

౨౦౩. బహులన్తం బహుత్తే, భావేతి వడ్ఢేతీతి **భూరి, భూ** సత్తాయం, రి, **భూరి,** దీఘాది, రస్సన్తో, **ఈమ్హి భూరీ,** మేధా. **పహు** సత్తియం, తో, **ఉ**కారాగమో, **పపుబ్బో హూ** సత్తాయం వా, రస్సో. **పచి** విత్థారే, ఉరో, **పచురం. భీ** భయే, భాయతి యస్మాతి **భియ్యో,** ద్విత్తం. సమ్పహోతీతి **సమ్పహులం,** లో. **బహ** వుడ్ఢియం, ఉ, **బహు. యేభుయ్య**సద్దో బహులత్థవాచకో పాటిపదికో. బహూ అత్థే లాభీతి **బహులం.**

ద్వయం బహిగతే. బహి జాతం **బాహిరం,** ఇరణ.

౨౦౪-౨౦౬. యేసం పదత్థానం **మత్తం** పమాణం సతాదితో **పరం** అధికం భవతి, తే **పరోసతాదీ. ఆది**నా పరోసహస్సాది. సతతో పరో **పరోసతం.** సహస్సతో పరో **పరోసహస్సం,** పరస్స పుబ్బనిపాతో అభిధానా **పర**సద్దా **ఓ**కారాగమో. పఞ్జం అప్పే. పరితో అత్తం ఖణ్డితం **పరిత్తం. సుఖ** తక్రియాయం, తక్రియా సుఖనం, ఉమో. **సుచ** సోచనే వా. **ఖుద** పిపాసాయం, దో, **ఖుద్దం. థుచ** పసాదే, ణో. **అల** భూసనపరియత్తినివారణేసు, పో, **లస్స పో, అప్పం. కిస** తనుకరణే, ణో. **తను** విత్థారే. **చి** చయే, ఉలో, ద్విత్తం, **చుల్లం,** నీచే పన **చుల్లో. మా** మానే, ఛదాదీహి తో. రస్సాది, **మత్తా,** ఇత్థియం. **లిస** అప్పీభావే, అ. **లూ** ఛేదనే, లుయతేతి **లవో,** అ. **అణ** గత్యత్థో, ఉ. **కణ** సద్దే, అ, **కణో.** లవాదీహి సహ కణో పుమే, వుత్తఞ్చ **అమరకోసే** "పుమే లవలేసకణాణవో"తి [అమర ౨౧.౬౨].

ఞత్తన్తం సమీపే. సఙ్గతా ఆపో యస్మిం **సమీపం,** ఆస్సీ. **పాది**తో యదాదినా కటో, **నికటో,** నత్థి కటో ఆవరణం ఏతస్సాతి వా **నికటో. సదస్మా** తో, ఆసన్నో. కణ్ణం సమీపం ఉపగతం **ఉపకట్ఠో.** "కణ్ణో గలే సన్నిట్ఠానే, సద్దే మదనపాదపే"తి హి **నానత్థసఙ్గహో,** ఇధ పన **కణ్ణ**స్స **కట్ఠా**దేసో, **ణలోపో** వా. అబ్భాసీదతీతి **అబ్భాసో.** "అబ్భాసో తు సమీపమ్హి, పుమా అబ్భసనేపి చే"తి [చిన్తామణిటీకా ౨౧.౬౭] **రభసో.** సహ అన్తేన **సన్తికం,** సకత్థే ఇకో. విదూరపటిపక్ఖత్తా **అవిదూరం.** సఙ్గతం

అన్తం **సామన్తం,** ససద్దస్స దీఘో, నిగ్గహీతస్స మో, **సం నిపుబ్బోపి కట్ఠ**సద్దో సమీపత్థోయేవాతి దస్సనత్థం ఉదాహటం, **కస** విలేఖనే వా, తో, **సన్నికట్ఠం.** అన్తికభావం ఉపగతం **ఉపన్తికం.** సహ కాసేన వత్తతే **సకాసం, కాస** దిత్తియం. అన్తయోగా అన్తికం, ఇకో. ఞాయతేతి **ఞత్తం,** తో, **సకాస**సద్దేన సనిడసదేససవిధసమరియాదసవేసాపి గయ్హన్తి. సహ నిడేన, సహ దేసేన, సహ విధాయ, సహ మరియాదాయ, సహ వేసేన వత్తతేతి విగ్గహో, బ్యుప్పత్తినిమిత్తం, రూళ్హీసద్దా పన ఏతే.

ద్వయం దూరమత్తే. దుక్ఖేన అరతి యం దూరం. **విపపుబ్బో కట్ఠ**సద్దో దూరే, సకత్థే కో, **విప్పకట్ఠకం.**

౨౦౭. తికం ఘనే, నత్థి అన్తరం ఛిద్దం యస్స. **హనతిస్మా** అ, **హస్స ఘో** చ, **ఘనం. సము** ఉపసమే, దో, **సన్దం.** పాదో విరళే. విరమతీతి **విరళం,** అ, వణ్ణవికారో. పియో లవో అప్పో యస్మిం **పేలవం, పియస్స పే, పిలి** గమనే వా, అవో. **తను** అప్పాదీసుపి.

ద్వయం దీఘే. **యత** ఆయతనే, **ఆయతం. ఇ** గమనే వా, తో, భూవాది, ఇస్స, ఏ అయ, దీఘాది. **ది** ఖయే, ఘో, దీఘాది. తికం వట్టులే. నిగ్గతం తలం అస్మాతి **నిత్తలం. వట్ట** వట్టనే, **వట్టం,** లతాది. **ఉల**పచ్చయే **వట్టులం.**

౨౦౮. ఉచ్ఛితన్తం ఉన్నతే. **చి** చయే, ఉచ్చినోతీతి **ఉచ్చో,** అ. ఉన్నమతీతి **ఉన్నతో. తుజ** హింసాయం, ఫలనే చ, అ, **తుఙ్గో.** ఉగ్గతం అగ్గం అస్స **ఉదగ్గో.** ఉద్ధం సితో **ఉచ్ఛితో, సి** సేవాయం, తో, సస్స **ఛో,** అసరూపద్విత్తం, **ఉచ్ఛితో.** పంసుపి, పకట్ఠో అంసు దిత్తి యస్స **పంసు.**

తికం వామనే. ఉద్ధం న అఞ్చతీతి **నీచో, అఞ్చ** గమనే, ణో, **అకారఞకారానం** లోపో, **నిసద్దో** అత్ర నిసేధే. **రస** సద్దే, సో, **రస్సో. వా** గమనే, మనో, **వామనో.**

తికం ఉజుమ్హి. న జిమ్హం కుటిలం **అజిమ్హం.** తస్మిం అవఙ్కతాయ పకట్ఠో గుణో యస్స **పగుణో. అజ** గమనే, ఉ, అస్సు, **ఉజు.**

౨౦౯. ఛక్కం వఙ్కే. **అలధాతుమ్హా** అరో, **ళత్తం. వేల** గమనే, తో, ద్విత్తాది, విరూపేన ఇలయతీతి వా **వేల్లితం,** తో, **ఇల** గమనే. **వఙ్క** కోటిల్యే, అ. **కుట** ఛేదనే, ఇలో, **కుట** కోటిల్యే వా. **హా** చాగే, కత్తరి మో, ద్విత్తం, వణ్ణవిపరియయాది, **జిమ్హం. కుఞ్చ** కోటిల్యే, తో. వక్కమ్హి, **వక్క** గమనే.

పఞ్చకం ధువే. **ధు** గతిథేరియేసు, అ, **ఉవాదేసో.** సస్సతే నిచ్చే భవో **సస్సతో. నిచ్చో** వుత్తో [అభిధానప్పదీపికాటీకా]. సదా కాలే భవో **సదాతనో. సనసద్దో** నిచ్చత్థే సత్తమ్యన్తో నిపాతో, **సనం**సద్దో వా [అభిధానప్పదీపికాటీకా], తత్ర భవో **సనన్తనో,** ఉభయత్రాపి భవత్థే తనో, పుబ్బే నిగ్గహీతాగమో.

౨౧౦. ఏకేనేవ భావాదిరూపేన కాలస్స బ్యాపకో నిబ్బానాకాసాదికూటట్ఠోతి పకాసితో. మాయానిచ్చలయన్తాదీసు **కూటం** వక్ఖతి [అభిధానప్పదీపికాటీకా]. నిచ్చలో తిట్ఠతీతి **కూటట్ఠో,** పబ్బతో, కూటట్ఠో వియ సదా తిట్ఠతీతి **కూటట్ఠో.**

ద్వయం లహుకే. **లఙ్ఘ** గతి సోసనేసు, ఉ, **ఘస్స హత్తం,** నిగ్గహీతలోపో, **లహు,** లఘుపి. **సంపుబ్బో,** సత్థికపచ్చయే చ **సల్లహుకం.** తికం సఙ్ఖ్యాతే. **ఖ్యా** కథనే. **గణ** సఙ్ఖ్యానే. **మా** పరిమాణే, సబ్బత్ర తో.

౨౧౧. తికం తిఖిణే. **తిజ** నిసానే, హో, వణ్ణవికారో, **తిణ్హం. తిజ** నిసానే, ఇనో, జస్స **ఖో, ణత్తం, తిఖిణం. తిజ**తోయేవ వో, జస్స **వో, బత్తం, తిబ్బం.** తికం చణ్డే. **చణ్డ** కోపే, **చణ్డం. ఉజ్జ** బలపాలనేసు, అ, **జ్జస్స గ్గో, ఉగ్గం. ఖర** వినాసే, అ, **ఖరం.**

చతుక్కం జఙ్గమే. **గము** గమనే, ద్విత్తాది, **జఙ్గమం. చర** గమనే, అ, **చరం.** తసతి చలతీతి **తసం, తస** ఉబ్బేగే, ఉబ్బేగో భయం, చలనఞ్చ. **చర**భిస్మా చరో, మజ్ఝే దీఘో, **చరాచరం,** అబ్భాసస్తే వా రాగమో, **చరాచరం,** సబ్బత్ర **అ**పచ్చయో. ఇఙ్గమ్హి, ఇఙ్గతీతి **ఇఙ్గో, ఇఙ్గ** గమనే.

౨౧౨-౨౧౩. ద్వయం చలనమత్తే. **కమ్ప** చలనే. **చల** కమ్పనే, సబ్బత్ర కత్తరి యు.

ద్వయం అధికే. అతిరిచ్చతీతి **అతిరిత్తో, రిచ** వియోజనసమ్పటిచ్ఛనగతీసు, తో, భుజాది. అధి ఏతి గచ్ఛతీతి **అధికో, ఇ** గమనే, కో.

జఙ్గమా పాణితో అఞ్ఞో థావరో నామ, తిట్ఠతీతి **థావరో, ఠా** గతినివత్తియం, వరో, వణ్ణవికారో, **థావరో,** ఠావరోపీత్యేకే.

చతుక్కం లోలే. **లోల** ఉమ్మాదనే. **చల** కమ్పనే, ద్విత్తాది, **చఞ్చలం. తర** ప్లవనతరణేసు, తరం లాతీతి **తరలం,** ఏతే చలనమత్తేపి.

చతుక్కం పురాణే. పురే భవో **పురాణో,** యదాదినా **న**పచ్చయో, **ణ**త్తం. పురా భవో **పురాతనో, తన**పచ్చయో. **సనం**సద్దో ఇహ సత్తమ్యన్తో పురాణత్థే నిపాతో. తత్ర భవో **సనన్తనో,** పుబ్బే వియ **సనం**సద్దో వా, తత్రాపి పుబ్బే వియ నిగ్గహీతాగమో. **చిరం**సద్దో నిపాతో సత్తమ్యన్తో పురాణత్థో ఇహ గయ్హతే, తత్ర భవో **చిరన్తనో.** నిగ్గహీతలోపో **చిరకాలాదీ**సు.

చతుక్కం అభినవే. పతితో అగ్గో యస్స **పచ్చగ్గో,** గస్స **ఘో,** బహుకో వా అగ్ఘో యస్స **పచ్చగ్ఘో,** అనేకత్థత్తా హి ఉపసగ్గనిపాతానం బహుకత్థో ఏత్థ **పతి**సద్దో. **నవ**సద్దాసకత్థే తనో, **నవ**స్స **ను**భావో చ. నవో ఏవ **అభినవో, ను** థుతియం, అ, **నవో.**

౨౧౪-౨౧౫. పఞ్చకం కక్ఖళే. కన్తతీతి **కురూరం,** ఊరో, **కన్త**స్స చ **కురా**దేసో, **కర** హింసాయం వా, ఊరో, అస్సు. **కఠ** కిచ్ఛజీవనే, ముద్ధజదుతియన్తో ధాతు, ఇనో, వణ్ణవిపరియయే కథినన్తిపి. **దల** విదారణే, హో, **ళత్తం, బహ** వుద్ధిమ్హి వా, **బ**స్స **దో,** ళన్తో చ, **దళ్హం దహ** భస్మీకరణే వా, అ, ళన్తో చ. నిట్ఠాతీతి **నిట్ఠురం, ఠా** గతినివత్తియం, ఉరో. **కక్ఖ** హసనే, అలో, ళత్తం. కఠోరం, జరఠం, ముత్తిమం, ముత్తమ్హి, **కఠ** కిచ్ఛజీవనే, ఓరో. **జర** జీరణే, భూవాది, ఠో. ముత్తి కథిన్యం, తంయోగా **ముత్తిమం. అ**పచ్చయే **ముత్తం.**

సత్తకం అన్తే. **అమ** గమనే, తో, **అన్తో,** అనిట్ఠి. **పరి**పుబ్బో **పరియన్తో. ప**పుబ్బో **పన్తో.** పచ్ఛా భవో **పచ్ఛిమో.** అన్తే భవో **అన్తిమో,** ఇమో. జఘనే సాధు **జిఘఞ్ఞం,** యో, అస్సి. **చర**తిస్మా ఇమో. **చరిమం, చర**సద్దా వా ఇమో.

చతుక్కం పఠమే. **పుబ్బ** పూరణే, అ. అగ్గం సేట్ఠేపి వుత్తం. **పఠ** వియత్తియం వాచాయం, అమో, **పథ** సఙ్ఖ్యానే వా, అమో, వణ్ణవికారో, **పఠమం,** పథమన్తిపి. ఆదీయతే పఠమం గణ్హీయతేతి **ఆది,** ఇ, పుమే, **సో**సద్దో **ఆది**స్స పుల్లిఙ్గత్తజోతకో, పురిమం, పురత్థాపి, భవత్థే ఇమత్థా.

ద్వయం అనుచ్ఛవికే. పటిగ్గహితో రూపో **పతిరూపో.** ఛవియా అనురూపం **అనుచ్ఛవికం,** సకత్థే కో.

ద్వయం నిరత్థకే. **మూహ** వేచిత్తే, అ, **హస్స ఘో.** నత్థి అత్థో యస్స, సకత్థే కో.

౭౧౬. ద్వయం పాకటే. విసిట్ఠో అత్తా యస్స **బ్యత్తం. పుట** పకాసనే, **పుట** వికాసనే వా.

తికం ముదుమ్హి. **ముద** మోదనే, ఉ, **ముద** సంసగ్గే వా. సోభనం కుమారం కన్తి యస్స. **కు** సద్దే, అలో, మన్తో చ.

ద్వయం ఇన్ద్రియగ్గయ్హే. అక్ఖం ఇన్ద్రియం పతిగతం నిస్సితం, అక్ఖేన వా పతిగతం **పచ్చక్ఖం,** కతే సమాసే **పతి**సద్దస్స పుబ్బనిపాతో అభిధానతో. ఇన్ద్రియం చక్ఖాదికం, తేన గయ్హం **ఇన్ద్రియగ్గయ్హం.**

ద్వయం అపచ్చక్ఖే. పచ్చక్ఖవిపరీతం **అపచ్చక్ఖం,** పరమాణ్వాది. ఇన్ద్రియం అతిక్కన్తం **అతిన్ద్రియం.**

౭౧౭. చతుక్కం అఞ్ఞత్థే. **ఇతర**సద్దో పాటిపదికో అఞ్ఞత్థవాచకో, **ఇదం**సద్దా వా తరో అఞ్ఞత్థే, **దం**లోపో చ . **అఞ్ఞ**సద్దా సకత్థే తరో. ఏకో సేట్ఠేపి వుత్తో. **అఞ్ఞ**సద్దో పాటిపదికో భిన్నత్థో, న ఞాయతేతి వా **అఞ్ఞో.**

తికం నానప్పకారే. బహవో విధా పకారా అస్స **బహువిధో.** విచిత్తా విధా యస్స **వివిధో.**

ద్వయం అనివారితే. నత్థి బాధో నిసేధో యస్స **అబాధం.** నత్థి అగ్గళం అస్స.

౭౧౮. చతుక్కం అసహాయే. అసహాయత్థే **ఏకతో** ఆకీ, చ్చో, కో చ, **ఏకాకీ, ఏకచ్చో.** అఞ్ఞత్థేపి **ఏకకో** వుత్తో. **సమా** తుల్యత్థా.

అనేకసమ్బన్ధిని **సాధారణా**దిద్వయం. సహ ఆధారణేన వత్తతీతి **సాధారణం,** యదాది, థియం సాధారణీ, సాధారణా చ. సమానమేవ **సామఞ్ఞం,** యో, **సామఞ్ఞా** ఇత్థియం.

ద్వయం అప్పావకాసే. సమ్బాధతే అస్మిం, రో. **సం**సద్దా కటో, యదాది, **సఙ్కటం,** సహ ఆవరణేన వత్తతీతి వా **సఙ్కటం,** సహత్థో **సం**సద్దో.

౭౧౯. వామం కళేవరం వామకాయో సబ్యం నామ. "సబ్యం వామే చ దక్ఖిణే"తి [చిన్తామణిటీకా ౨౧.౮౪] హి **అజయో, సవ** గతియం, యో. **దక్ఖిణం** కళేవరం అపసబ్యం, సబ్యతో అపగతం **అపసబ్యం.**

ద్వయం విపరీతే. పటికూలతి ఆవరతీతి **పటికూలం, కూల** ఆవరణే. **అపసబ్యం** దక్ఖిణేపి వుత్తం.

దురధిగమన్తో పథం గహనం, యథా – గహనమేతం సత్థం, దుబ్బివేకమిచ్చత్థో. గచ్ఛన్తం హన్తీతి **గహనం,** గహణమ్పి, యదాది. **కల** గమనే, ఇలో, కలిం లాతీతి వా **కలిలం.**

౭౨౦-౭౨౧. ద్వయం బహుప్పకారే. ఉచ్చఞ్చ తం అవచఞ్చేతి **ఉచ్చావచం,** కమ్మధారయో. బహవో భేదా అస్స.

తికం జనాదినిరన్తరగతే. **సజ్క** సజ్కాయం, తో. **కిర** పక్ఖేపవిక్ఖిపనేసు, తో, **ఇణ్ణాదేనో. సజ్క** సజ్కాయం, ఉలో, **సజ్కులం, సంపుబ్బో కుల** సన్తానే వా, రో.

సిలోకో ఛేకే. కతో అబ్భాసితో హత్థో పదత్థో యేన **కతహత్థో. కుస** సిలేసనే, అలో. పకట్ఠా వీణా అస్స. అభిజానాతి **అభిఞ్ఞో. సిక్ఖ** విజ్జోపాదానే, తో. **పుణ** కమ్మని సుభే, రో. **పట** గమనే, ఉ. **ఛిది** ద్వేధాకరణే, కత్తరి అ, **దస్స కో. చత** యాచనే, ఉరో. **దల** దిత్తియం, ఖో, **లస్స కో, దక్ఖ** వుడ్ఢియం వా, అ, **దక్ఖ** వుడ్ఢిహింసాగతిసీఘేసు వా. **పిస** హింసాబలదాననికేతనేసు, అలో, **పేసలో.** కతముఖో, కతీపి, **కతసద్దో** అబ్భాసితత్థో, కతం అబ్భాసితం ముఖం ఉపాయో అనేనాతి **కతముఖో.** కతం అస్సత్థీతి **కతీ.**

సత్తకం బాలే. **బల** పాణనే, బలతీతి **బాలో,** అస్సాసితపస్సాసితమత్తేన జీవతి, న పఞ్ఞాజీవితేనాత్యత్థో. **దా** కుచ్ఛాయం గతియం వా, తు, ద్విత్తం, రస్సాది. **జల** ధఞ్ఞే, అ, ళత్తం. **మూహ** వేచిత్తే, లో, వణ్ణవిపరియయో, **మూళ్హో. మన్ద** జళత్తే. బాల్యయోగా **బాలిసో,** ఇసో. అఞ్ఞో, యథాజాతోపి, న జానాతీతి **అఞ్ఞో.** యాదిసో జాతో వివేకో **యథాజాతో.**

౭౨౨. తికం భాగ్యసమ్పన్నే. పుఞ్ఞం, సుకతఞ్చ యస్మిం అత్థి **పుఞ్ఞవా, సుకతీ,** వన్తు, ఈ చ. ధనం గహణం లద్ధోతి **ధఞ్ఞో,** యో. ద్వయం మహావీరియే. **మహాధితి** మహావీరియో. ద్వయం మహిచ్ఛే. మహాసయోపి.

ద్వయం బహులహదయే, పసత్థహదయే చ. హదయం బహులం, పసత్థఞ్చ యస్స **హదయీ, హదయాలు** చ, తబ్బహులే ఈ, ఆలు చ, సుహదయోపి.

౭౨౩. ద్వయం హట్ఠచిత్తే. "హాసమనో వికుబ్బానో, పమానో హట్ఠమానసో"తి [అమర ౨౧.౭] **అమరసీహో.** ద్వయం దుమ్మనే. దుట్ఠం, దుక్ఖితం వా మనో యస్స. విరూపం మనో యస్స. అన్తమనోపి.

చతుక్కం బహుప్పదే. యాచకానం వదం వచనం జానాతీతి **వదానియో, వదఞ్ఞూ** చ, ఇయో, రూ చ, పుబ్బత్రఞ్ఞస్స **నాదేసో,** మజ్ఝదీఘో చ. దానే సోణ్డో పసుతో. **సోణ్డసద్దోత్ర** మజ్జమదేత్యేకే, థూలలక్ఖోప్యత్ర, దానత్థం థూలం లక్ఖం అస్స.

౭౨౪. సిలోకో పాకటమత్తే. **ఖ్యా** పకాసనే, తో. **పతిపుబ్బో ఇ** గమనే, తో. అభిముఖం ఏతీతి **పతీతో. ఞా** అవబోధనే, తో, **పఞ్ఞాతో, అభిఞ్ఞాతో** చ. **పథ** ఖ్యానే. **సు** గతిబుద్ధీసు, తో, **సుతో, విస్సుతో** చ, **సు** సవనే వా, కమ్మే తో. **విద** ఞాణే, **విదితో. సిధు** సంరాధే, తో, **సిధ** సంసిద్ధియం వా. **కట** గతియం, దస్సనం కటతీతి **పాకటో,** ఉపసగ్గస్స దీఘో.

౭౨౫. తిపాదం ఇస్సరే. **ఈస** ఇస్సరియే, ఈసతీతి **ఇస్సరో,** అరో, రస్సాది, ద్విత్తం. **నీ** నయే, ణ్వు, **నాయకో.** సం ధనం అస్సత్థీతి **సామీ,** దీఘాది, రస్సత్తే సామిపి. **పా** రక్ఖణే,తి, రస్సాది, **పతి. అధిపుబ్బే అధిపతి. ఈస** ఇస్సరియే, అ, **ఈసో.** పభవతీతి **పభు,** ఉ, పభూపి. **అయ** గమనే, యో, **అయ్యో.** అధిపాతీతి **అధిపో,** రో. అధిభవతీతి **అధిభూ,** క్వి. **నీ** నయే, రితు, **నేతా.**

తికం బహుధనే. ఇభం అరహతీతి **ఇబ్భో,** వో, వణ్ణవిపరియయో. **ఝే** చిన్తాయం, అ, అజ్ఝాయతి ధనం **అడ్ఢో,** ఝస్స **ఢో,** అసరూపద్విత్తం, రస్సాది చ. **ధనా** అతిసయే ఈ, **ధనీ.**

౭౨౬. ద్వయం దక్ఖిణేయ్యే. దానం పటిగ్గణ్హితుం అరహతీతి **దానారహో, దక్ఖ** వుద్ధియం, సీఘత్థే చ, దక్ఖన్తి భోగసమ్పదాదీహి యాయ, సా దక్ఖిణా, ఇణో, తం అరహతీతి **దక్ఖిణేయ్యో.**

ద్వయం స్నేహవతి. **సినిహ** పీతియం, ధో, హస్స **దో, సినిద్ధో,** వచ్ఛో సినేహో యస్సత్థి **వచ్ఛలో,** లో.

పమాణికో పరిక్ఖకో, పరిక్ఖతే అవధారయతే పమాణేహి అత్థన్తి **పరిక్ఖకో, ఇక్ఖ** దస్సనఙ్కేసు, ణ్వు. కారణం జానాతీతి **కారణికో,** ఇకో.

ద్వయం ఆసత్తే. **సజ్జ** సఙ్గే, తో. తం తం వత్థు పరం పధానం అస్స **తప్పరో.**

౭౨౭. తికం కారుణికే. కరుణా సీలం అస్స **కారుణికో.** దయా కరుణా యస్సత్థి **దయాలు,** ఆలు. దుక్ఖితేసు సుట్ఠు రమతీతి **సూరతో,** ఉపసగ్గస్స దీఘతా.

ఇట్ఠత్థే అభిమతప్పయోజనే ఉయ్యుతో పుగ్గలో ఉస్సుకో నామ, ఉట్ఠానం సుట్ఠు కాయతీతి **ఉస్సుకో,** హసాద్యనుట్ఠేయం.

యో ఆలస్యావసాదీహి అనుతిట్ఠతి, సో దీఘసుత్తో, దీఘఞ్చ తం సుత్తఞ్చ, తమివ చరతీతి **దీఘసుత్తం,** దీఘసుత్తపరియన్తికం కారియం కరోతీతి **దీఘసుత్తో.** చిరేన క్రియానుట్ఠానం అస్స.

౭౨౮. ద్వయం పరాయత్తే, పరస్మిం, పరేన వా అధీనో **పరాధీనో,** అఝున్తా సకత్థే ఇనో యదాదినా. పరతన్తో, పరవా, అత్తవాపి [నాథవా (అమర ౨౧.౨౬)], తన్తయతీతి తన్తో, **తన్త** కుటుమ్బధారణే, అ, పరో తన్తో నియామకో యస్స. పరో సేట్ఠో నాయకో, అత్తా చ అత్థీతి **పరవా, అత్తవా** చ, వన్తు.

ఆయత్తతామత్తే చతుక్కం. **యత** పయతనే, **ఆపుబ్బో** అవసీభావే, తో. అన్తేన సమీపేన సహాతి **సన్తకో,** సకత్థే కో. పరిగ్గయ్హతే "సక"న్తి కరీయతేతి **పరిగ్గహో.** అధిగతో ఇనో పభూ యేనాతి **అధీనో.**

సేన అత్తనా ఈరితం సీలం అస్సాతి **సేరీ,** తస్మిం సేరిని చ **సచ్ఛన్దో** వత్తతి, సస్స అత్తనో ఛన్దో యస్సత్థీతి **సచ్ఛన్దో,** అ. సవసో, సయంవసీ, నిరవగ్గహోపి.

౭౨౯. గుణదోసే **అనిసమ్మ** అనుపపరిక్ఖిత్వా యో కరోతి, సో **జమ్మో, జమ** అదనే, మో.

ద్వయం అతితణ్హే. **లుభ** లోభే, అ, ద్విత్తం, **భస్స పో, లోలుపో,** లోలుభోపి.

తికం లుద్ధే. **గిధ** అభికఙ్ఖాయం, తో. **లుభ** గిద్ధియం, తో. **లోల** ఉమ్మాదనే, అ, **లోలో.** అథ మహాతణ్హాతితణ్హగిద్ధానం కో భేదో? మహాతణ్హో నానారమ్మణం ఇచ్ఛతి, అతితణ్హో ఏకస్మిమ్పి ఆరమ్మణే అనేకవారం, అధికఞ్చ తసతి, గిద్ధో పన ఉభయథాపీతి అయమేతేసం విసేసో.

యో క్రియాసు మన్దో, సో **కుణ్ఠో, కుణ్ఠ** పటిఘాతే, ఆలస్యే చ, అ.

౭౩౦. పఞ్చకం కామకే. **కము** ఇచ్ఛాయం, చురాది, రితు, **కామయితా**, కారితలోపే **కమితా. యుమ్హి కామనో,** కమనోపి. **ణీ**పచ్చయే **కామీ, ణుక**పచ్చయే **కాముకో**, అనుకో, అభికోప్యత్ర, అనుకామయతే **అనుకో**, క్వి. అభికామయతే **అభికో**, క్వి. అతికోపి.

ద్వయం మత్తే. సుణ్డా సురా, తత్ర కుసలో **సోణ్డో**, పానాగారం వా సుణ్డా, తత్ర భవో, రితం వా **సోణ్డో. మద** ఉమ్మాదే , తో. ఉక్కటో, ఖీవోపి, మదేన ఉద్ధతో **ఉక్కటో**, యదాదినా ఉతో కటో మత్తత్థే [పాణిని ౫.౨.౨౯]. **ఖీవ** మదే, అ.

తికం వచనకారిని. పవత్తినివత్తీసు విధాతుం సక్యో **విధేయ్యో**, ఇయ్యో. ఆదేసితం, ఆదరేన వా సుణోతీతి **అస్సవో**, రస్సాది, అ. సున్దరం వచో ఆచరియాదీనం ఏతస్మిం హేతుభూతేతి **సుబ్బచో**. వినయగ్గాహీపి, వినయం విధిపటిసేధవచనం గహేతుం సీలో **వినయగ్గాహీ.**

౭౩౧. తప్ఖణుప్పత్తిఞాణం పటిభా, తాయ యుత్తో **పగబ్భో**, సీఘమేవ గబ్భతీతి **పగబ్భో, గబ్భ** ధారణే.

తికం భీరుకే. భీ భయం సీలో యస్స **భీసీలో**. భాయతీతి **భీరు, భీ** భయే, రు. **రుక**పచ్చయే **భీరుకో**, సకత్థే వా కో.

ద్వయం అసూరే. న వీరో సూరో **అవీరో**. కుచ్ఛితతరత్తా **కాతరో, కుస్స** కాదేసో.

ద్వయం హింసాసీలే, హననసీలో **హింసాసీలో, ఘాతుకో**, ఉకో, **హనస్స ఘాతో**. సరారు, హింసోపి.

౭౩౨. తికం కోధయుత్తే. **కుధ** కోపే, కుజ్ఝనసీలో **కోధనో**, యు. **దుస** దోసే, **దోసనో**, పటిఘో , యు. **కుప** కోపే, కుపతీతి **కోపీ**, ణీ. అమరిసనోపి, నత్థి మరిసనం ఖమా అస్స **అమరిసనో, మరిస** అసహనే.

ద్వయం అధికకోధయుత్తే. చణ్డతేతి **చణ్డో**, అ, **చణ్డ** కోపే. అతిరేకం కుజ్ఝతీతి **అచ్చన్తకోధనో**. అచ్చన్తకోపనోపి, తదా **కుపతో** యు.

పఞ్చకం ఖన్తియుత్తే. **సహ** ఖమనే, యు. **ఖము** సహనే, యు. **తుమ్హి ఖన్తా**, సత్థాది. తితిక్ఖా యస్సత్థీతి **తితిక్ఖవా. మన్తుమ్హి ఖన్తిమా**, సవిభత్తిస్స **న్తుస్స ఆ.**

౭౩౩. ద్వయం సద్ధాయుత్తే. **హి** పదపూరణే. సద్ధా యస్సత్థీతి **సద్ధాలు**. సద్ధా రతనత్తయాదీసు పసాదో, తణ్హా, ఆదరో చ. ద్వయం ధజయుత్తే. చిహనే చ పటాకాయం, ధజో సోణ్డే చ సోణ్డికే, **సోణ్డో** పుల్లిఙ్గం.

ద్వయం నిద్దాసీలే. నిద్దా ఏవ సీలం యస్స సో **నిద్దాసీలో**. ద్వయం పభాయుత్తే. **భా** దిత్తిమ్హి, **సర**పచ్చయో, రస్సాది, ద్విత్తఞ్చ, **భస్సరో**, భాసా రతి యస్సాతి వా **భస్సరో**, రస్సాది ఏవ. **సస్స** ద్విత్తాభావే **భాసురో**, అస్సు, **భాస** దిత్తియం వా, ఉరో, అథ వా ద్వయం బహుకథాయుత్తే, భాసాసు సబ్బాసు బహూసు కథాసు రమతీతి **భస్సరో**, క్వి, భాసతీతి వా **భస్సరో**, అరో, రస్సాది, ద్విత్తఞ్చ, భాసాసు రమతీతి వా **భాసరో**, క్వి, మజ్ఝరస్సో, భాసతీతి వా **భాసరో**, అరో, ఇమస్మిం పక్ఖే అస్సుత్తాభావో.

౨౩౪. తికం నగ్గే. న గచ్ఛతీతి **నగ్గో,** ద్విత్తం, **లగ్గ** సఙ్గే వా, **నత్తం, నజి లజి** బిలే వా, ణో, **జస్స గో,** ద్విత్తం. దిసా ఏవ అమ్బరం వత్థం ఏతస్స, న పకతివత్థన్తి **దిగమ్బరో. సస్స గో.** నత్థి వత్థం ఏతస్స, అథ వా దిగమ్బరా వత్థా, అఞ్ఞతిత్థికో అవత్థో చాతి ఏతే ద్వే నగ్గో నామ, నగ్గా నామాతి వా, "తే ఇత్థిఖ్యా పో, సత్త పకరణాని అభిధమ్మో నామా"త్యాదీసు వియ సఞ్ఞాసఞ్ఞీసద్దానం వచనభేదస్సాపి సమ్భవతో. నగ్గో చ నగ్గో చ నగ్గా, పురిమస్మిం పక్ఖే పన సామఞ్ఞతాయ ఏకవచననిద్దేసో.

ద్వయం భక్ఖకే. **ఘస** అదనే, మరో, **ఘస్మరో. భక్ఖ** అదనే, ణ్వు.

వత్తుం సోతుఞ్చ అకుసలో, వచనే సవనే చ అకుసలో **ఏళమూగో** నామ, ఏళో బధిరో, మూగో అవచనో, కమ్మధారయో, సరేపి ఏళమూగో.

౨౩౫. ముఖరాదయో తయో అప్పియవాదిని. వారూవారేసు ముఖం అస్సత్థి, నిన్దాయం రో. నిన్దితం ముఖం యస్స **దుమ్ముఖో.** అబద్ధం అనగ్గళం ముఖం యస్స **అబద్ధముఖో.**

బహు చ గారయ్హఞ్చ వచో యస్స సో **వాచాలో** నామ. కుచ్ఛితా వాచా అస్స సన్తీతి **వాచాలో,** నిన్దాయం లో.

ద్వయం సువచనే. వదతీతి **వత్తా,** పసంసాయం తు. వదతీతి **వదో. సో** పదపూరణే.

౨౩౬. తికం అత్తనియే. నేతబ్బోతి నియో, నియో **ఏవ నిజో, నీ** నయే, ణ్యో, **యస్స జో,** సమీపే జాయతీతి వా **నిజో.** సస్స అత్తనో అయం **సకో,** ఇదమత్థే కో, సో ఏవ వా **సకో,** సస్సాయం సకో, ణో. అత్తని జాతో **అత్తనియో,** అనియో.

తికం అచ్ఛరియే. **విపుబ్బో మహ** పూజాయం, భూవాది, ణ్యో, మన్తలోపో, **విమ్హయో. ఆపుబ్బో చర** గతిభక్ఖనేసు, అ, **చరస్స చ్ఛరియో,** రస్సాది చ, **అచ్ఛరియో.** న భవిత్థాతి **అబ్భుతో,** అసరూపద్విత్తం, రస్సో చ, అభూతోపి [సద్దనీతిపదమాలాయం ౩౪౦.౧ పిట్ఠేసు పస్సితబ్బం].

సోకాదీహి ఇతికత్తబ్బతాపటిపత్తిసుఞ్ఞో **విహత్థో, బ్యాకులో** చ. విక్ఖిత్తో హత్థో యస్స **విహత్థో. కుల** సఙ్ఖ్యానే **విఆ**పుబ్బో.

కతసన్నాహో **వధుద్యతో** హన్తుముద్యతో ఉయ్యుతో ఆతతాయీ నామ. "వధుయ్యుత్తో"తిపి పాఠో. **ఆపుబ్బో తా** పాలనే, ణీ, ద్విత్తం, ఆకారన్తానమాయో, **ఆతతాయీ.**

౨౩౭. సీసచ్ఛేజ్జమ్హి సీసచ్ఛేదారహే **వజ్ఝో.** హన్తబ్బోతి **వజ్ఝో, హన** హింసాయం, ణ్యో, **హనస్స వధో, ఝస్స ఝో.** అసరూపద్విత్తం, **వజ్ఝో.**

తికం వక్కాసయే. నికన్తతీతి **నికతో, కన్త** ఛేదనే, అ, **నలోపో. సఠ** కేతవే, అ. నత్థి ఉజుతా యస్స **అనుజు.**

తికం భేదకారకే. **సూచ** పేసుఞ్ఞే, ణ్వు. **పిసి** సఞ్చుణ్ణనే, **పిసి** అవయవే వా, పిసతీతి **పిసుణో,** యదాదినా ఉనో, **ణత్తం.** కణ్ణే జపతీతి, అలుత్తసమాసో, అరుచితబ్బరోచకేపి **కణ్ణేజపో.**

ద్వయం పహారణసీలే. **ధుబ్బీ** హింసాయం, తో, భుజాది. వఞ్చయతే విప్పలపతేతి **వఞ్చకో, వఞ్చ** గమనే.

౨౩౮. అరియాసామఞ్ఞేన చ బాలపురిసస్స లక్ఖణమాహ. **హి** పదపూరణే. **యో పురిసో** యో జనో, **జన**పరియాయో చేత్థ **పురిస**సద్దో "ద్వే మహాపురిసా అభినిక్ఖన్తా"త్యాదీసు వియ, **అనిసమ్మ** అనుపపరిక్ఖిత్వా వధబన్ధనాదికిచ్చం కరోతి, సో **ఖలు** ఏకన్తతో "చపలో"తి విఞ్ఞేయ్యో, కస్మా? **అవినిచ్ఛితకారిత్తా** సమ్మా అవినిచ్ఛితస్స కారియస్స కరణసీలత్తా. **చప** కక్కరణే, **చప** సన్తానే వా, అలో, **చపలో.**

౨౩౯. చతుక్కం కదరియే. కుచ్ఛితం దదాతీతి **ఖుద్దో,** దో, **క**స్స **ఖో,** అదానసీలతాయ సమ్పరాయేసు ఖుద్దం బుభుక్ఖిస్సామీతి వా **ఖుద్దో, ఖుద** బుభుక్ఖాయం, దో అనాగతత్థే. పరానుపభోగేన అత్థసఞ్చయసీలత్తా కుచ్ఛితో అరియో అత్థపతి **కదరియో,** అదాయకత్తా కుచ్ఛితం ఠానం అరతీతి వా **కదరియో,** ఇయో. దానాదీసు నమనాభావేన థద్ధేన మచ్ఛేరయుత్తచిత్తేన సహితతాయ **థద్ధమచ్ఛరీ,** ఈ. కుచ్ఛితో పణో యస్స **కపణో,** కిపచానో, మితపచోపి. కుచ్ఛితం పచానోతి దుతియాసమాసో. మితం పచతీతి **మితప్పచో,** ణో.

అద్ధం దలిద్దే. నత్థి కిఞ్చనం అప్పమత్తకమ్పి ధనం యస్స **అకిఞ్చనో. దలిద్ద** దుగ్గతియం, అ, **దల** విదారణే వా, ఇదో, ద్విత్తం. **దీన** దుగ్గతభావే, **దీనో, ది** ఖయే వా, ఈనో. నత్థి ధనం అస్స. నిన్దితం గమనం అస్స **దుగ్గతో.**

౨౪౦. యం కమ్మం "ఇదమహం ఉప్పాదేస్సామీ"తి అసమ్భావితం అచిన్తితమేవ హుత్వా సమ్పత్తం, తం "కాకతాలీయ"న్త్యుచ్చతే. తాలస్స ఇదం ఫలం తాలం, కాకో చ తాలఞ్చ కాకతాలాని, తేహి సదిసం కమ్మం **కాకతాలియం,** కాకస్స, తాలఫలస్స ఉడ్డనపతనసదిసం కమ్మన్త్యత్థో.

చతుక్కం యాచకే. యాచనం కరోతీతి **యాచనకో,** యాచతీతి వా, **యాచ** యాచనే, యు. సకత్థే కో. **అత్థ** యాచనాయం, అత్థనం అత్థో, సో అస్సత్థీతి **అత్థీ.** ణ్వు, యాచకో . "మాదిసస్స ధనం దత్వా రాజా సగ్గం గమిస్సతీ"త్యాదినా దానఫలం వణ్ణేత్వా వకతి యాచతీతి **వనిబ్బకో, వణ్ణస్స వని, వక** ఆదానే, ఆదానమేత్థ యాచనమేవ.

౨౪౧. **కిఞ్చిదూనక**న్తం పతిపాదేన నామం. పక్ఖిసప్పమచ్ఛాదయో అణ్డతో జాతత్తా **అణ్డజా.** నరాదయో పన గబ్భాసయసఙ్ఖాతజలాబుతో, తత్ర వా జాతత్తా **జలాబుజా.** కిమి చ డంసా చ **ఆదినా** మకసమఙ్గురాదయో చ సేదజా, సేదకారణత్తా ఉస్మా సేదో, తతో జాతా **సేదజా.** దేవో చ **ఆదినా** బ్రహ్మనేరయికాదయో చ **ఓపపాతికా,** ఉపగన్త్వా పతతీతి ఉపపాతీ, ణీ, సోళసవస్సుద్దేసికాదికో అత్తభావో, సో యేసమత్థి, తే **ఓపపాతికా.**

౨౪౨. జణ్ణుమత్తే జణ్ణుప్పమాణయుత్తే ఉదకాదిమ్హి **జణ్ణుతగ్ఘో,** జణ్ణుప్పమాణో **జణ్ణుతగ్ఘో,** పమాణత్థే తగ్ఘో, జణ్ణుప్పమాణో **జణ్ణుమత్తో,** పమాణత్థే మత్తో [మోగ్గల్లానే ౪.౪౭ సుత్తే పస్సితబ్బం], తస్మిం.

కిఞ్చిదూనకే అప్పమత్తకయుత్తే కప్పో [పాణిని ౫.౪.౬౭], ఊనస్స అప్పకతాయ కప్పీయతి ఏకాదివసేన పరిచ్ఛిజ్జతీతి **కప్పో, కప్ప** పరిచ్ఛేదనే.

చతుక్కం పరియాపన్నే. అన్తో గచ్ఛతీతి **అన్తగ్గతం,** "లోపఞ్చ తత్రాకారో"తి ఓలోపే **అ**ఆగమో, ద్విత్తం. అన్తోగతమ్పి. పరిచ్ఛిన్దిత్వా ఆపన్నం గహితం **పరియాపన్నం. గాధ** పతిట్ఠాయం, అన్తో ఓగాధతీతి **అన్తోగధం,** రస్సో, ఓగాధతీతి **ఓగధం.**

౨౪౩. ద్వయం సాధితే. **రాధ సాధ** సిద్ధియం, కమ్మని తో.

ద్వయం కుథితే. **పచ** పాకే, అతీతే కత్తరి తో, **తస్స క్కో, చలోపో. కుథ** నిప్పక్కే, తో.

ఆపదం బ్యసనం పత్తో ఆపన్నో నామ, అతిపీళనం ఆపజ్జతీతి **ఆపన్నో**, "ఆ తుకోధముదాట్టీసూ"తి హి **ఏకక్ఖరకోసో** [ఏకక్ఖరకోస ౧౪ గాథా] **. పద** గమనే, "ఆపన్నో చ విపత్తిమ్హి, పత్తే చ వాచ్చలిఙ్గికో"తి **నానత్థసఙ్గహో.**

ద్వయం పరేసమవసగతే. నత్థి వసో ఆయత్తో పరేసం ఏతస్మిం సరీభూతేతి **వివసో, అవసో** చ.

౭౪౪. ఛక్కం ఖిత్తే. **నుద** పేరణే, **నుద** ఖేపే వా, తో, **తస్స ఇన్నో**. అనిన్నాదేసే భుజాది, **నుత్తో**. నుతోపి. **అసు** ఖేపనే, తో, భుజాది, **అత్తో. ఖిప** పేరణే, తో.

ఈర గతియం, కమ్పనే చ, ఇతో, **ఈరితో. ఆపుబ్బో విధ** పేరణే, తో, **ఆవిద్ధో.**

చతుక్కం కమ్పితే. **కమ్ప** చలనే, **ధూ** విధుననే, కమ్పనే చ. **ధూతో, ఆధూతో, చల** కమ్పనే, **చలితో**. వేల్లితో, పేఖితోపి. **వేల్ల** చలనత్థో. **పేఖ** గత్యత్థో, **పేఖితో.**

ద్వయం నిసితే. **నిసి** నిసానే. **తిజ** నిసానే, నిసానం తిక్ఖకరణం, ఉభయత్రాపి కమ్మని తో.

౭౪౫-౭౪౬. తికం పత్తబ్బే. **పత** గమనే, తబ్బో. **గము** గతియం, ణ్యో, **మ్యస్స మ్మో** వా, **గమ్మం,** గమ్యం, **ద్యస్స జ్జో, ఆపజ్జం.**

ద్వయం పరిణతే. **పచినో** అనేకత్థత్తా ఇహ పరిణతత్థో. **నము** నమనే, భూవాది, కత్తరి తో, **సమా** ద్వే తుల్యత్థా.

పఞ్చకం వేఠితే. **వేఠ** వేఠనే. వలమివ వలయం, కుణ్డలాకారం వలయం కతం **వలయితం,** నామధాతు, కారితన్తా తో. **రుధ** ఆవరణే, **రుద్ధం. సంపుబ్బో వు** సంవరణే, **సంవుతం.** సమన్తతో వుతం **ఆవుతం, వు** సంవరణే, సబ్బత్ర కమ్మని తో.

ద్వయం పరిఖాదినా పరిక్ఖిత్తే. పరి సమన్తతో కరీయతేతి **పరిక్ఖిత్తం,** పరిక్ఖతమ్పి. **వు** సంవరణే, **నివుతం.**

తికం విత్థతే. **సర** గతియం, తో, **తస్స టో**, రలోపో, **విసటం. తను** విత్థారే, తో, **తస్స తో, నలోపో, విత్థతం, తతం.**

ద్వయం లేపనీయే. **లిప** లేపనే, **దిహ** ఉపలేపనే, ఉభయత్రాపి కమ్మని తో.

ద్వయం గుళ్హే. **గుహ** సంవరణే, ళో, **గుళ్హో. గుప** గోపనే, **గుత్తో.**

ద్వయం పోసనీయే. **పుస** పోసనే, తో, **సతానం ట్ఠో,** ట్ఠాభావే **పోసితో.**

౭౪౭. ద్వయం సలజ్జే. **లజ్జ** పీళే, పీళో లజ్జావ. **హీళ** నిన్దాలజ్జాసు, **హీళితో.**

ద్వయం సద్దే. **సన ధన** సద్దే, **సనితం, ధనితం.**

పఞ్చకం బన్ధనీయే. సన్దనం బన్ధనం, తంయోగా వన్తు. సన్దానవన్తం కతం **సన్దానితం,** నామధాతుప్మా తో, **వన్తు**లోపో. సన్దానం సజ్జా, తమస్సాతి వా, ఇతో. **సి** బన్ధనే, తో. **బన్ధ** బన్ధనే, **బద్ధో. కీల** బన్ధనే. **యము** ఉపరమే, **సంపుబ్బో** బన్ధనే, సబ్బత్ర కమ్మని తో. మూతం, ఉద్దితం, సద్దితమ్పి. **మూ** బన్ధనే. **దా** అవఖణ్డనే. **ఉ సంపుబ్బో** బన్ధనే. వుత్తఞ్చ "ఉద్దానన్తు చ బన్ధన"న్తి.

౭౪౮. తికం సిద్ధే. **సిధ** సంసిద్ధిమ్హి. **పద** గమనే, నిపుబ్బో సిద్ధియం. **వత్త** వత్తనే, వత్తనంప్యత్ర సిజ్ఝనం **నిపుబ్బత్తా.**

తికం విదారితే. **దర భిద** విదారణే, **ఇన్నా**దేసో. **భిన్నం.** అనిన్నాదేసే తు **భేదితం.**

ద్వయం తిణాదీహి ఛాదనీయే. **ఛద** సంవరణే, తో, **త**స్స సధాత్వన్తస్స **అన్నా**దేసో.

తికం ఛిన్దితే. **విధ** వేధనే. **ఛిద్ద** కణ్ణభేదే, చురాది. **విధ** వేధనే, సబ్బత్ర కమ్మే తో, అపరద్వయే చ సఞ్జాతత్థే ఇతో.

౭౪౯. తికం ఆనీతే. **హర** హరణే, **భర** ధారణపోసనేసు, **ఆపుబ్బో నీ** నయే.

ద్వయం దమయుత్తే. **దము** దమనే, కత్తరి తో. పక్కమాదీహి న్తో. **అన్తా**దేసే **దమితో.** కమ్మసాధనోప్యయం.

ద్వయం సన్తే. **సము** ఉపసమే, కత్తరితో. **అన్తా**దేసే **సమితో,** కమ్మసాధనోప్యయం.

ద్వయం పుణ్ణే. **పూర** పూరణే, తరాదీహి ఇణ్ణో, ద్వీసుపి కత్తుకమ్మసాధనాని లబ్భన్తి.

౭౫౦. తిపాదం పూజితే. **చాయ** పూజానిసామనేసు. **మహ** పూజాయం, **పూజ** పూజనే, **అరహ** పూజాయం, **అరహితో. అచ్చ** పూజాయం. **మాన** పూజాయం. **చి** చయే, **అపపుబ్బో** పూజనే. నమస్సితోపి, **నమస్స**ధాతు పూజాయం.

ద్వయం తచ్ఛితే దారుఆదిమ్హి. **తచ్ఛ** తనుకరణే, తనుకరీయతేతి **తనూకతో,** దీఘో.

౭౫౧. ద్వయం అగ్గిఆదీహి తత్తే. **తప ధూప** సన్తాపే.

ద్వయం రాజాదీనం సన్తికే భజనాదివసేన ఉపగతే. **చర** గత్యత్థో, **ఉపచరితో. ఆస** ఉపవేసనే, **ఉపాసితో.**

అద్ధం చుతే. **భస** అధోపతనే, తో. **గళ** సేచనే, **గళితం. పద** గమనే, **పన్నం. చు** చవనే, **చు** గమనే వా. **ధంసు** అవసంసనే, గతియఞ్చ. కన్నమ్పి, **కన్న** గతిసోసనేసు.

౭౫౨. తుట్ఠన్తం పముదితే, **పీ** తప్పనకన్తీసు. **ముద** హాసే. **హస** హంసనే, **హస** అలికే వా. **మద** హాసే, **మత్తో. తుస** పీతియం.

చతుక్కం ఛిన్నే. **కన్త** ఛేదనే. **ఛిది** ద్వేధాకరణే. **లూ** ఛేదనే, ణో, యు వా. **దా** లవనే, తు, **దా** అవఖణ్డనే వా. ఛాతమ్పి. **ఛో** ఛేదనే, ఓస్సాకారో.

తికం పసత్థే. **సత** థుతియం, తో. **వణ్ణ** వణ్ణక్రియావిత్థారగుణవచనేసు. **థు** అభిత్థవే. ఈడితో, పణితోపి, **ఈడ** థుతిమ్హి. **పణ** బ్యవహారే, థుతిమ్హి చ, **పణితో.**

౭౩౩. పఞ్చకం అల్లే, **తిమ** అద్దభావే నిచ్చలేపి, పక్కమాదీహి న్తో. **అల్ల** క్లేదనే, లో, **అల్లం. అద్ద** గతిమ్హి, యాచనే చ, **ఆ**పుబ్బో **దా** అవఖణ్డనే వా, దో, **అద్దం. కిలిద** అద్దభావే, **ఇన్నా**దేసో. **ఉన్ద** క్లేదనే, **ఇన్నో, ఉన్నో** వా, సాద్దమ్పి. అద్దగుణయుత్తం అద్దం, తేన సహ వత్తతే **సాద్దం.**

చతుక్కం గవేసితే. **మగ్గ** అన్వేసనే, చురాది. **ఏస** గతియం, భూవాది. **గవేస** మగ్గనే, చురాది.

ద్వయం లద్ధే. **లభ** పత్తియం. **ప**పుబ్బో **ఆప** బ్యాపనే, తో, భుజాది, **ఆ**లోపో, **పత్తం.** భావితం, ఆసాదితం, విభూతఞ్చ.

౭౩౪. పాలితన్తం రక్ఖనీయే, **రక్ఖ** పాలనే. **గుప** గోపనే, భుజాది. **తా** పాలనే, **తాతం. ఆయా**గమే **గోపాయితం. అవ** రక్ఖణే, **అవితం.**

చతుక్కం చత్తే. **సజ** విస్సగ్గే. **చజ** హానియం. **హా** చాగే, ఇనో, దీఘాది, **హీనో. ఉఝ** ఉస్సగ్గే, **సముజ్ఝితం.** ధూతమ్పి, **ధూ** కమ్పనే.

౭౩౫. పఞ్చం భాసితే. **భాస** బ్యత్తియం వాచాయం. **లప** బ్యత్తియం వాచాయం, **వచ** భాసనే, **వుత్తం. అభి**పుబ్బో **ధా** ధారణే, తో, **ధా**తిస్స **హి, హి** గమనే వా, **అభిహితం. ఖ్యా** కథనే. **జప్ప** బ్యత్తియం వాచాయం. **ఈర** ఖేపగతివచనకమ్పనేసు, **ఉదీరితం. కథ** వాక్యపబన్ధే. **గద** వియత్తియం వాచాయం. **భణ** భణనే. **వద** వియత్తియం వాచాయం, తో, వస్సు, **ఉదితం.**

౭౩౬. చతుక్కం అవమానితే. **ఞా** అవబోధనే. **గణ** సఙ్ఖ్యానే. **భూ** సత్తాయం. **మాన** పూజాయం, **మన** ఞాణే వా, **అవపరి**పుబ్బా ఏతే పరిభూతే. హేట్ఠా కత్వా ఞాయతి, గణీయతి, మఞ్ఞతీతి **అవఞ్ఞాతో, అవగణితో, అవమానితో** చ. పరిభవీయతి అవమానం కరీయతీతి **పరిభూతో.**

చతుక్కం ఛాతే. **ఘస** అదనే, ఛో, ద్విత్తం. జిఘచ్ఛా సఞ్జాతా యస్స **జిఘచ్ఛితో. ఖుద** పిపాసాయం. **ఛాద** భక్ఖనే. **భుజ** పాలనజ్ఝోహారేసు, ఖో, ద్విత్తాది, బుభుక్ఖా సఞ్జాతా యస్స **బుభుక్ఖితో.**

౭౩౭. ఛక్కం ఞాతే. **బుధ ఞా** అవగమనే. **పద** గమనే, తో, **త**స్స **అన్నో, పటిపన్నం. విద** ఞాణే. **గతి** బుద్ధత్థో. **అవగతం. మన** ఞాణే, తో, **మతం.**

అద్ధం గిలితే. **గల** అదనే, అస్సి, **గిలితో. ఖాద** భక్ఖనే. **భుజ** పాలనజ్ఝోహారేసు. **భక్ఖ** అదనే. **అధిఅవ**పుబ్బో **హర** హరణే, తో, **త**స్స **టో**, రలోపో, **అజ్ఝోహటో. అస** భక్ఖనే, **అసితో.** జప్పితో, గసితోపి, **జప్ప** అదనే. **గస** అదనే.

విసేస్యాధీనవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సంకిణ్ణవగ్గవణ్ణనా

౭౩౮. పుబ్బస్మిం కణ్డద్వయే బుద్ధాదీని నామాని సమానత్థాని పకరణేన నిబద్ధాని, అస్మిమ్పి కణ్డే సోభనాదీని విసేసననామాని, సమయాదీన్యనేకత్థాని, చిరస్సమాదీని చ అబ్యయాని పకరణేనేవ నిబద్ధాని, ఇదాని పన పుబ్బవగ్గేసు విత్థారభయా యే న నిబద్ధా, తంసఙ్గహత్థం, తంసమయానుపాలనత్థఞ్చ సంకిణ్ణమారభతే ‘‘**ఞే య్య**’’మిచ్చాదినా. తస్సత్థో – **ఇహాపి** సంకిణ్ణవగ్గేపి **క్వాపి** కత్థచి క్రియాదీసు **పచ్చయత్థవసేన ఆ**పచ్చయాదీనం ఇత్థిలిఙ్గాదిభావజోతకస్స సభావస్స వసేన **లిఙ్గం** ఇత్థిలిఙ్గాదికం ఞేయ్యన్తి. **చ**కారేన భియ్యో రూపన్తరాదిపరిగ్గహోపి. **ఇహా**తి చ ఉపలక్ఖణం, వగ్గన్తరేసుపి పచ్చయత్థవసేన లిఙ్గాదినిచ్ఛయసమ్భవతో.

కత్తబ్బతో **క్రియా, కర** కరణే, ణ్యో, ఇకారాగమో, అస్సి, వణ్ణవిపరియయే క్రియా, క్రియమ్పి, **రిరియ**పచ్చయే కిరియం, కిరియాపి. **రమ్మ**పచ్చయే **కమ్మం.**

తికం చిత్తోపసమే. **సము** ఉపసమే,తి, **సన్తి. థమ్హి సమథో. అమ్హి సమో.**

తికం కాయోపసమే. **దము** ఉపసమే. థమ్హి **దమథో. తిమ్హి దన్తి**. చిత్తోపసమేప్యేతే.

సుద్ధకమ్మని వత్తం భవతి. **వత్త** వత్తనే, **వత్త** సమాదానే వా **వత్తం,** అసీతిమహావత్తాది.

ఆసఙ్గవచనం ఆసత్తవచనం సద్దసరూపం పరాయణం నామ వుత్తం, తఞ్చ తీసు. పరం ఆయనం ఆయత్తో తాణం **పరాయణం,** కమ్మాసత్తో ఇచ్చత్థో, సాకల్యవచనే తు పారాయణం, పారం పరియన్తం అయన్తి గచ్ఛన్తి కస్సచి అనేనాతి **పారాయణం,** యు, ణత్తం, యథా – నామపారాయణం, ధాతుపారాయణం.

౭౩౯. తికం ద్విధాభావే. **భిది** ద్విధాకరణే, ణో. **దర** విదారణే. **ఘుట** వికసనే, **ఫుట** భేదనే వా, యు.

ద్వయం తప్పనే. **తప** పీణనే, యు. **పీ** తప్పనే, యు, కియాది, **నస్స** ణత్తం. అవనమ్పి, **అవ** పాలనే, దిత్తియఞ్చ అనేకత్థత్తా.

ద్వయం సాపే. **కుస** అవ్హానే, భేదనే చ, యు. **సఞ్జ** సఙ్గే, **అభిసఙ్గో.**

తికం యాచనాయం. **భిక్ఖ** యాచనే, యు. **యాచ** యాచనే. **అత్థ** యాచనే. అద్దనోప్యత్ర, **అద్ద** గతిమ్హి, యాచనే చ.

౭౪౦. నిమిత్తరహితం యదిచ్ఛా నామ, యా యా ఇచ్ఛా అధిప్పాయో **యదిచ్ఛా** నామ. సేరితాపి.

తికం ఆపుచ్ఛనే, ఆపుచ్ఛనఞ్చ గమనాగమనాదిసమయే సుహజ్జ బన్ధవాదీనమాలిఙ్గన చుమ్బనస్వాగతపియవచనారోగ్యపుచ్ఛనగమనానుఞ్ఞాదినా ఆనన్దనం. **పుచ్ఛ** పుచ్ఛనే, **ఆపుచ్ఛనం. నన్ద** సమిద్ధియం, **ఆనన్దనం. సభాజ** పీతిదస్సనేసు, **సభాజ** పీతివచనేసు వా, చురాది, యు, **సభాజనం.**

ద్వయం నయే. ఞాయన్తి యేనాతి **ఞాయో,** ఆకారన్తానమాయో. న్యాయోపి, నిస్సంసతో అయతి యేన **న్యాయో. నీ** నయే, **అయాదేసో**, **నయో.**

ద్వయం వుద్ధిమ్హి. **ఫా** వుద్ధిమ్హి, **ఫాయ** వుద్ధియం వా, **యలోపో**,తి, **ఫాతి,** నారియం. **వద్ధ** వద్ధనే,తి, **దలోపో**, ధఢభహేహి ధఢా చ, అస్సు, **వుద్ధి,** వుడ్ఢిపి.

౭౬౧. కిలమ హాసక్ఖయే, థో, **కిలమథో. యుమ్హి కిలమనం. సూ** పాణిపసవే, పసవనం **పసవో, తిమ్హి పసూతి.**

కస గతియం హింసాయఞ్చ, నిగ్గహీతాగమో, **ఉక్కంసో, కస** విలేఖనే వా. **అతిసయో** వుత్తో. **భుసాదయో** పమాణాతిసయవసేన వుత్తా, **ఉక్కంసో** గుణాతిసయవసేన వుత్తో, **అతిసయో** పన ఉభయవసేనాతి ఉభయత్ర నిద్దిట్ఠానం భేదో. తికం జయనే. జయనం **జయో,** యు, **జయనం. తిమ్హి జితి,** నారీ.

౭౬౨. బన్ధనన్తాని ద్వే ద్వే నామాని. **వస** కన్తియం. **కము** కన్తియం,తి. **విధ** వేధనే, బ్యధనే చ అనేకత్థత్తా, అ, ఇకారస్స **యాదేసో, బ్యధో, వేధో. గహ** ఉపాదానే నిబన్ధనే చ, **గహో, గాహో** చ. **వర** ఆవరణే, **వరో. వు** సంవరణే,తి, **వుతి. పచ** పాకే, ఇత్థియమతియవో వా, అ. పచనం **పాకో,** ణో.

ద్వయం ఆహ్వానే. **హు** దానాదనహబ్యప్పదానేసు, ణో, **హవో. తిమ్హి హుతి.** ద్వయం అనుభవనే. **విద** ఞాణే, ణో, **వేదో . విద** వేదనాఖ్యాననివాసేసు, చురాది, యు, **వేదనం, వా**కారో **వేదనా**సద్దస్స నపుంసకత్తాపేక్ఖో.

౭౬౩. ద్వయం ధనాదిజానియం. **జర** వయోహానిమ్హి, యు, **జీరణం,** అస్సీ. **హా** చాగే, యు, నదాది, రస్సో, **హస్స జో, జాని. తా** పాలనే, యు, **ణ**త్తం. ద్వయం పమాణే. **మా** మానే,తి, **పమితి. అమ్హి పమా.**

ద్వయం సంయోగే. **సిలిస** ఆలిఙ్గనే. **సంపుబ్బో ధా** ధారణే, ఇ, సన్ధనం **సన్ధి.** ద్వయం ఖయే. **ఖి** ఖయే, ణో, ఇస్సే, **ఏ** అయ, **ఖయో. చి** చయే, **అపపుబ్బో** ఖయే. ద్వయం సద్దే. **రు** సద్దే, ణో, వుద్ధ్యాదేసో. **రణ** సద్దే. అ, **రణో.**

౭౬౪. గద బ్యత్తియం వాచాయం, ణో, అ చ, **నిగాదో, నిగదో** చ. ద్వయం మదే. **మద** ఉమ్మాదే, **మాదో, మదో** చ. **సి** బన్ధనే,తి, **సితి.**

తికం ఆకారే. ఆకరణం **ఆకారో,** అనేకత్థత్తా ముఖవణ్ణాద్యఙ్గవికారో వా, ఇఙ్గతి జానాతీతి వా యేన ఆకారో. **ఇఙ్గ** గమనత్థో, తో, అ చ, **ఇఙ్గితం, ఇఙ్గో** చ. **అత్థస్స** ధనస్స **అపగమో** వినాసో **బ్యయో** నామ. **బ్యయ** చిత్తసముస్సగ్గే.

౭౬౫. ద్వయం అన్తరాయే. చుతిపటిసన్ధీనమన్తరే అయతీతి **అన్తరాయో.** పటిపక్ఖవసేన ఊహతి పవత్తతీతి **పచ్చూహో,** అథ వా కారియసిద్ధి అన్తరం బ్యవధానం అయతి గమయతీతి **అన్తరాయో.** పచ్చూహన్తి వినిహన్తీతి **పచ్చూహో.**

వికరణం అఞ్ఞథా భవనన్తి **వికారో, వికతి చ, కర** కరణే, ణో,తి చ.

ద్వయం సభావవిగమే. **సిలిస** ఆలిఙ్గనే, **పవిపుబ్బో** తంసభావవిగమే, విగతో ధురో సదిసభావో యస్మాతి **విధురో,** “విధురం పవిసిలేసే, క్లివఞ్చ వికలే తిసూ”తి [చిన్తామణిటీకా ౨౨.౨౦] **రభసో. విధ** విధానే వా, ఉరో. ద్వయం ఆసనే. **విస** పవేసనే, **ఉపవేసనం. ఆస** ఉపవేసనే, **ఆసనం.**

౭౬౬. తిపాదం అధిప్పాయే. చిత్తమధ్యాగన్త్వా సయతీతి **అజ్ఝాసయో.** అనమిపుబ్బో **ఆసయో.** అధిపయతి చిత్తేతి **అధిప్పాయో,** ణో, **పయ** గమనే. చిత్తే అభిసన్ధాయతీతి **అభిసన్ధి,** ద్వీసు. భవతి చిత్తేతి **భావో,** ణో. అధిముచ్చనం చిత్తే అధిట్ఠానం **అధిముత్తి,** నారీ. **ఛన్దో** తణ్హాయమ్పి వుత్తో.

ద్వయం ఆదీనవే. **దోసో** పటిఘే వుత్తో. ఆ భుసో దీనం వాయతి గమయతీతి **ఆదీనవో, దీన** దుగ్గతభావే, వో, **వీ** గమనే చ.

౭౬౭. ద్వయం ఆనిసంసే. **సంస** హింసాథుతీసు, **ఆనిసంసో** అముఖ్యఫలే, ముఖ్యఫలే చ, తథా **గుణో. గుణ** పకాసనే, పకాసేతి కారణన్తి **గుణో, గణ** సఙ్ఖ్యానే వా, అస్సు, **గుణో.** ద్వయం మజ్జే. **మజ** సుద్ధియం, ఝో. **విపుబ్బో వేమజ్ఝం.**

ద్వయం తరుణసూరియట్ఠానే. అహస్స మజ్ఝో మజ్ఝహో, సో ఏవ **మజ్ఝన్హికో, హస్స న్హో** [మోగ్గల్లాన ౩.౧౧౦ సుత్తం పస్సితబ్బం]. అహస్స మజ్ఝో **మజ్ఝన్హో, మజ్ఝన్హోపి.** ద్వయం నానత్తాయం. విగతా మత్తా సదిసప్పమాణం ఏతేన హేతుభూతేన **వేమత్తం.** నానమేవ **నానతా, నాన**సద్దో పున్నపుంసకే, అబ్యయే తు నానా.

౭౬౮. ద్వయం నిద్దాపటిక్ఖేపే. **జాగర** నిద్దక్ఖయే, జాగరమేవ **జాగరియో.** ద్వయం జలాదీనమవిచ్ఛన్నాయం సన్తతియం. **వహతిస్మా** ణో, **పవాహో. వతు** ఆవత్తనే,తి, **పవత్తి.**

తికం విత్థారే. **అసు** ఖేపనే, ణో, **బ్యాసో.** పపుబ్బో **పఞ్చ** విత్థారే. **థర** సన్థరణే, **పాది**పుబ్బో చ విత్థారే. తికం సంయమే. **యము** ఉపరమే, ణో, **యామో.** ఇతరేసు అ.

౭౬౯. ద్వయం గత్తానం మద్దనే. "సమ్బాహనో'ఙ్గమద్దకో"తి **వోపాలితో, సంపుబ్బో వాహ** పయతనే, మద్దనే వా, యు. **మద్ద** మద్దనే. ద్వయం నానారమ్మణాదీసు విసప్పనే. **సర** గమనే, ణ. **సప్ప** గమనే, యు, **విసప్పనం.**

ద్వయం పరిచయే. **థు** అభిత్థవే. **చి** చయే. తికం సఙ్గమే. **మిల** సిలేసనే, ణో, సకత్థే కో, **మేలకో. సఙ్జ** సఙ్గే, ణో. **సంపుబ్బా గమితో** అ.

౭౭౦. సన్నికట్ఠమ్హి సమీపే **సన్నిధి**సద్దో, సన్నిధానం **సన్నిధి,** పుమే, ఠపనేప్యయం. **నస** అదస్సనే, ణో. **దిస** పేక్ఖనే, యు, దిస్సాదేసో, ఇస్సత్తం.

తికం ధఞ్ఞాదీనం లవనే. **లూ** ఛేదనే, అ. **ణమ్హి అభిలావో. యుమ్హి లవనం.** ద్వయం ఖణప్పత్తియం. **పపుబ్బో థు** అభిత్థవే. **సర** గమనే, **అవసరో. సమాతి** ద్వే తుల్యత్థా.

౭౭౧. చతుక్కం పరియోసానే. **సా** తనుకరణే, యు, **ఓసానం. పరిపుబ్బో పరియోసానం.** ఉక్కంసాతిసయా పకట్ఠేప్యుత్తా.

ద్వయం సణ్ఠానే. **విస** పవేసనే, **సన్నివేసో. ఠా** గతినివత్తియం, యు, **సణ్ఠానం.** ద్వయం అబ్భన్తరవాచకం పాటిపదికం. అథ వా **అభి** బన్ధనే, అరో, ధాత్వత్థానువత్తకో **అభి, అబ్భన్తరం.** అబ్భాభావే **అన్తరం.**

౭౭౨. తికం పాటిహారియే. **హి** గతిమ్హి, పటితో హిస్స హేరణ హీరణ, **పాటిహేరం, పాటిహీరం.** యదాదినా హారియఞ్చ, **పాటిహారియం,** అథ వా పటిపక్ఖే హరతీతి **పాటిహీరం,** ణో, అస్సీ. ఏకారాదేసే **పాటిహేరం. ణ్యమ్హి పాటిహారియం,** విహతుపక్కిలేసేన పచ్చాహరితబ్బం పవత్తేతబ్బన్తి **పాటిహీర**న్తిఆదిపి కాతబ్బం.

ద్వయం కత్తబ్బమత్తే. **కరమ్హా** రిచ్చ, **కిచ్చం,** అవస్సం కాతబ్బేపి. **అనీయ**పచ్చయే **కరణీయం.**

ద్వయం పుప్ఫాదినా ఉదకాదీనం పరిభావనే. సున్దరం కరీయతే యేనాతి **సఙ్ఖారో,** ణో, **ఖరాదేసో. వస** నివాసే, యు, **వాసనా,** కిలేసాదీనం సత్తివిసేసేపి. సా హి కుసలాపి అత్థి అకుసలాపి అబ్యాకతాపి, తథా పహాతబ్బాపి అత్థి అప్పహాతబ్బాపి. తత్థ యా కుసలాబ్యాకతా, న సా పహాతబ్బా. యా పన అకుసలా, సా సుఖుమతరతాయ భగవతోయేవ అరియమగ్గేన పహాతబ్బా, నాఞ్ఞేసం. ఏవం సన్తే అరియానమ్పి అపాయూపపత్తి సియాతి? న సియా, సబ్బేసమేవ అరియానం అపాయూపపత్తిహేతుకాయ వాసనాయ పహీనత్తా. దువిధా హి అకుసలా వాసనా కాయవచీపయోగహేతుభూతా చ అపాయూపపత్తిహేతుభూతా చ. తత్థ పురిమా భగవతోయేవ అరియమగ్గేన పహాతబ్బా, ఇతరా సబ్బేసమ్పి అరియమగ్గేనాతి, తస్మా యం వుత్తం "బుద్ధావ సవాసనే కిలేసే పజహితుం సక్కోన్తి, నాఞ్ఞే"తి, తం కాయవచీపయోగహేతుభూతం వాసనం సన్ధాయ వుత్తం, నేతరన్తి నిట్ఠమేత్థావగన్తబ్బం.

౭౭౩. తికం ధఞ్ఞాదీనం పూతకరణే. **పూ** పవనే, యు. **అ**పచ్చయే **పవో. ణమ్హి నిప్పావో.** ద్వయం తసరే. **తస** ఉబ్బేగే, అరో. సుత్తేన వేఠనం **సుత్తవేఠనం.**

ద్వయం దుగ్గసఞ్చారే. సఙ్కమ్యతే యేనాతి **సఙ్కమో.** సఞ్చరన్తి అనేనాతి సఞ్చారో, దుగ్గస్స సఞ్చారో **దుగ్గసఞ్చారో.** ద్వయం పఠమారమ్భే. పఠమం కమో **పక్కమో, ఉపక్కమో** చ.

౭౭౪. తికం పాతే. **పత** వియత్తియం వాచాయం, ణో, **పాతో.** నిపుబ్బే **నిపాతో, అమ్హి నిపతో.** ద్వయం అపహరితాదినో వత్థునో అన్వేసనే. **చి** చయే, చయనమత్ర అన్వేసనం. **మగ్గ** అన్వేసనే, చురాది, యు, ఏతే ద్వే అపుమే, సంవిక్ఖనమ్పత్ర.

చతుక్కం ఆలిఙ్గనే. **లిఙ్గ** గత్యత్థో. **సఞ్జ** సఙ్గే. **సిలిస** ఆలిఙ్గనే. **గుహ** సంవరణే, యు, పరిరమ్భోప్యత్ర. **రమ్భ** సద్దే.

౭౭౫. చతుక్కం ఆలోకనే. **లోక** దస్సనే. **ఝే** చిన్తాయం. **ఇక్ఖ** దస్సనఙ్కేసు. **దిస** పేక్ఖనే, సబ్బత్ర భావే యు.

చతుక్కం నిరాకరణే. **దిస** పేక్ఖనే. **అసు** ఖేపనే, **నిరసనం. పతి ఆ**పుబ్బో **ఖ్యా**కథనే. **కర** కరణే, ఇత్థియమతియవో వా,తి.

౭౭౬. పఞ్చకం విపరియయే. **విపరి**పుబ్బో **అసు** ఖేపనే, ణో, **విపల్లాసో.** అఞ్ఞేన పకారేన భవనం **అఞ్ఞథాభావో. విపరి**పుబ్బో **అయ** గమనే, **విపరియయో. అసు** ఖేపనే, **విపరియాసో.**

తికం అతిక్కమే. అతిక్కమనం **అతిక్కమో.** అతిక్కమ్మ పతనం **అతిపాతో. అయ** గమనే, **ఉపచ్చయో.**

సంకిణ్ణవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. అనేకత్థవగ్గవణ్ణనా

౭౭౭. ఇదాని సంకిణ్ణవగ్గతో అనన్తరం గాథాతో, గాథాయ అద్ధతో, పాదతో చాతి ఇమేహి తీహి పకారేహి **అనేకత్థే** నానత్థే **సమయాదికే** సద్దే **కమా** కమతో పవక్ఖామి. ఏత్థ అనేకత్థవగ్గే **ఏకస్స భూత**సద్దాదికస్స యా పునరుత్తతా, సా ధీపున్నపుంసకసఙ్ఖాతలిఙ్గవిసేసత్థం కతా.

౭౭౮. సమవాయత్థాదివాచకే బహవో **సమయ**సద్దే జాతియా సఙ్గయ్హ "సమయో"తి ఏకవచననిద్దేసో కతో. తత్ర "కాలఞ్చ సమయఞ్చ ఉపాదాయా"త్యాదీసు [దీ॰ ని॰ ౧.౪౪౭] సమవాయే పచ్చయసామగ్గియం. "మహాసమయో పవనస్మిం, దేవకాయా సమాగతా"త్యాదీసు సమూహే. "సమయోపి ఖో తే భద్దాలి అప్పటివిద్ధో"త్యాదీసు [మ॰ ని॰ ౨.౧౩౫] కారణే. "ఏకోయేవ చ ఖో ఖణో చ సమయో చా"త్యాదీసు [అ॰ ని॰ ౮.౨౯] ఖణే ఓకాసే. "అభిసమయత్థో"త్యాదీసు పటివేధే. "ఏకం సమయం భగవా"త్యాదీసు [దీ॰ ని॰ ౧.౧] కాలే. "సమ్మా మానాభిసమయా"త్యాదీసు [మ॰ ని॰ ౧.౨౮] పహానే. "అత్థాభిసమయా ధీరో"త్యాదీసు లాభే [సం॰ ని॰ ౧.౧౨౯]. "సమయప్పవాదకే తిన్దుకాచిరే"త్యాదీసు [మ॰ ని॰ ౨.౨౦౮] దిట్ఠియం.

తత్థ సహకారీకారణతాయ సన్నిజ్ఝం సమేతి సమవేతీతి **సమయో,** సమవాయో. సమం, సహ వా అవయవానం అయనం పవత్తి అవట్ఠానన్తి **సమయో,** సమూహో, యథా – సముదాయోతి అవయవసహావట్ఠానమేవ హి సమూహోతి. అవసేసపచ్చయానం సమాగమే ఏతి ఫలం ఏతస్మా ఉప్పజ్జతి పవత్తతి చాతి **సమయో,** కారణం, యథా "సముదాయో"తి. సమేతిసమాగచ్ఛతి ఏత్థ మగ్గబ్రహ్మచరియం తదాధారపుగ్గలేహీతి **సమయో,** ఖణో. అభిముఖం ఞాణేన సమ్మా ఏతబ్బో అవగన్తబ్బోతి **అభిసమయో,** ధమ్మానం అవిపరీతో సభావో. అభిముఖభావేన సమ్మా ఏతి గచ్ఛతి బుజ్ఝతీతి **అభిసమయో,** ధమ్మానం అవిపరీతసభావావబోధో. సమేతి ఏత్థ, ఏతేన వా సఙ్గచ్ఛతి సత్తో, సభావధమ్మో వా సహజాతాదీహి, ఉప్పాదాదీహి వాతి **సమయో,** కాలో, ధమ్మప్పవత్తిమత్తతాయ అత్థతో అభూతోపి హి కాలో ధమ్మప్పవత్తియా అధికరణం వియ, కరణం వియ చ పరికప్పనామత్తసిద్ధేన రూపేన వోహరీయతీతి. సమస్స నిరోధస్స యానం, సమ్మా వా యానం అపగమోతి **సమయో,** పహానం. సమితి సఙ్గతి సమోధానన్తి **సమయో,** పటిలాభో, సమేతి సమ్బన్ధో ఏతి అత్తనో విసయే పవత్తతి, దళ్హగ్గహణభావతో వా సమ్పయుత్తా అయన్తి పవత్తన్తి సత్తా యథాభినివేసం ఏతేనాతి **సమయో,** దిట్ఠి. దిట్ఠిసంయోజనేన హి సత్తా అతివియ బజ్ఝన్తీతి, ఏవం తస్మిం తస్మిం అత్థే **సమయ**సద్దస్స పవత్తి వేదితబ్బా. **సమయ**సద్దస్స అత్థుద్ధారే **అభిసమయ**సద్దస్స ఉదాహరణం సోపసగ్గో, అనుపసగ్గో చ **సమయ**సద్దో సమవాయాద్యత్థవాచకో హోతీతి దస్సనత్థం. ఏవం సబ్బత్ర ఉదాహరణం తంతదత్థానురూపనిబ్బచనాదయో దట్ఠబ్బా.

౭౭౯. **సణ్ఠానం** దీఘరస్సాది. **రూపం** రూపాయతనం, **జాతి** ఖత్తియాదికులం. **ఛవి** బహిచమ్మం, **పమాణం** మరియాదో. **అక్ఖరం** అకారాది , **యసో** పరివారో, కిత్తి చ. **గుణో** సీలాది, తపనియేపి **వణ్ణో**.

౭౮౦. **పాతిమోక్ఖస్స** భిక్ఖుభిక్ఖునీనం వసేన దువిధస్స పాతిమోక్ఖస్స ఉద్దేసే "సఙ్ఘో ఉపోసథం కరేయ్యా"తి [మహావ॰ ౧౩౪]. పణ్ణత్తియం "ఉపోసథో నామ నాగరాజా"తి [దీ॰ ని॰ ౨.౨౪౬]. **ఉపవాసో** వుత్తో. **అట్ఠఙ్గో** "పాణాతిపాతా వేరమణి"ఆది. **ఉపోసథదినం** "అజ్జుపోసథో పన్నరసో"త్యాదీసు [మహావ॰ ౧౬౮].

౭౮౧-౭౮౨. రథఙ్గం చక్కద్వయం. **లక్ఖణం** చక్కలక్ఖణం. "మయా పవత్తితం చక్క"న్త్యాదీసు [సు॰ ని॰ ౫౬౨] **ధమ్మచక్కే. ఉరచక్కం** నామ ఖురచక్కం "చక్కం భమతి మత్థకే"తి [జా॰ ౧.౧.౧౦౪; ౧.౫.౧౦౦]. "చతుచక్కం నవద్వార"న్త్యాదీసు [సం॰ ని॰ ౧.౨౯] **ఇరియాపథచక్కే.** "చత్తారిమాని, భిక్ఖవే, చక్కాని, యేహి సమన్నాగతానం దేవమనుస్సానం చతుచక్కం వత్తతీ"త్యాదీసు [అ॰ ని॰ ౪.౧౩౧] **సమ్పత్తిచక్కే.** "పితరా పవత్తితం చక్కం అనువత్తేతీ"త్యాదీసు [అ॰ ని॰ ౫.౧౩౨] **చక్కరతనే. మణ్డలం** "అలాతచక్క"న్త్యాదీసు "అసనివిచక్క"న్తి [దీ॰ ని॰ ౩.౬౧; సం॰ ని॰ ౨.౧౬౨] చ. **బలం** థామో. **కులాలో** కుమ్భకారో, తస్స భణ్డే కులాలచక్కన్తి. **ఆణాయం** "చక్కం వత్తయతి పాణీన"న్తి [జా॰ ౧.౭.౧౪౯]. **ఆయుధే** చక్కాకారే ఆయుధే. **దానం** దేయ్యధమ్మో. **రాసి** ఖన్ధో. సద్ధగాథాపి గాథాయేవ.

"దణ్డకా చణ్డవుట్యాది, పాదేహి ఛహి తీహి తు;
గాథాతి చ పరత్థేవం, ఛన్దోసఞ్ఞా పకాసితా.

అనన్తరోదితం చఞ్ఞ-మేతం సామఞ్ఞనామతో;
గాథాఇచ్చేవ నిద్దిట్ఠం, మునిన్దవచనే పనా"తి [వుత్తోదయ ౧౪-౧౫ గాథా] హి వుత్తం.

౭౮౩. "కిం తే వతం కిం పన బ్రహ్మచరియం,
కిస్స సుచిణ్ణస్స అయం విపాకో;
ఇద్ధిజుతిబలవిరియూపపత్తి,
ఇదఞ్చ తే నాగ మహావిమానం.

అహఞ్చ భరియా చ మనుస్సలోకే,
సద్ధా ఉభో దానపతీ అహుమ్హ;
ఓపానభూతం మే ఘరం తదాసి,
సన్తప్పితా సమణబ్రాహ్మణా చ.

తం మే వతం తం పన బ్రహ్మచరియం,
తస్స సుచిణ్ణస్స అయం విపాకో;
ఇద్ధిజుతిబలవిరియూపపత్తి,
ఇదఞ్చ మే ధీర మహావిమాన"న్తి [జా॰ ౨.౨౨.౧౫౯౨, ౧౫౯౩, ౧౫౯౫]

ఇమస్మిం విధురపణ్డితజాతకే **దానస్మిం** ఆగతో.

"తం ఖో పన పఞ్చసిఖ బ్రహ్మచరియం నేవ నిబ్బిదాయ న విరాగాయ యావదేవ బ్రహ్మలోకూపపత్తియా"తి [దీ॰ ని॰ ౨.౩౨౯] ఇమస్మిం మహాగోవిన్దసుత్తే **అప్పమఞ్ఞాసు.** "తయిదం బ్రహ్మచరియం ఇద్ధఞ్చేవ ఫీతఞ్చ విత్థారికం బాహుజఞ్ఞం పుథుభూతం యావదేవ మనుస్సేసు సుప్పకాసిత"న్తి [దీ॰ ని॰ ౩.౧౭౪] పాసాదికసుత్తే సిక్ఖత్తయసఙ్గహే సకలస్మిం **సాసనే.**

“పరే అబ్రహ్మచారీ భవిస్సన్తి, మయమేత్థ బ్రహ్మచారినో భవిస్సామా”తి [మ॰ ని॰ ౧.౮౩] ఇమస్మిం సల్లేఖసుత్తే **మేథునా విరతియం.**

“కేన పాణి కామదదో, కేన పాణి మధుస్సవో;
కేన తే బ్రహ్మచరియేన, పుఞ్ఞం పాణిమ్హి ఇజ్ఝతి.

తేన పాణి కామదదో, తేన పాణి మధుస్సవో;
తేన మే బ్రహ్మచరియేన, పుఞ్ఞం పాణిమ్హి ఇజ్ఝతీ”తి [పే॰ వ॰ ౨౭౫]. –

ఇమస్మిం అఙ్కురపేతవత్థుమ్హి **వేయ్యావచ్చే.**

“మయఞ్చ భరియా నాతిక్కమామ,
అమ్హే చ భరియా నాతిక్కమన్తి;
అఞ్ఞత్ర తా బ్రహ్మచరియం చరామ,
తస్మా హి అమ్హం దహరా న మియ్యరే”తి [జా॰ ౧.౧౦.౯౭]. –

మహాధమ్మపాలజాతకే **సదారతుట్ఠియం.**

“ఏవం ఖో తం, భిక్ఖవే, తిత్తిరియం నామ బ్రహ్మచరియం అహోసీ”తి [చూళవ॰ ౩౧౧] ఇమస్మిం తిత్తిరజాతకే **పఞ్చసీలే.**

“ఇదం ఖో పన పఞ్చసిఖ బ్రహ్మచరియం ఏకన్తనిబ్బిదాయ విరాగాయ…పే॰… అయమేవ అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో”తి [దీ॰ ని॰ ౨.౩౨౯] మహాగోవిన్దసుత్తేయేవ **అరియమగ్గే.**

“హీనేన బ్రహ్మచరియేన, ఖత్తియే ఉపపజ్జతి;
మజ్ఝిమేన చ దేవత్తం, ఉత్తమేన విసుజ్ఝతీ”తి [జా॰ ౧.౮.౭౫]. –

నిమిజాతకే అత్తదమనవసేన కతే **అట్ఠఙ్గుపోసథే.**

“అభిజానామి ఖో పనాహం, సారిపుత్త, చతురఙ్గసమన్నాగతం బ్రహ్మచరియం చరితా తపస్సీ సుదం హోమీ”తి [మ॰ ని॰ ౧.౧౫౫] లోమహంససుత్తే ధితిసఙ్ఖాతే **వీరియే.**

౭౮౪. సభావో అవిపరీతత్థో. **పరియత్తి** పరియాపుణితబ్బా వినయాభిధమ్మసుత్తన్తా. **ఞాయో** యుత్తి, సప్పటిపదా వా మగ్గాదయో. **ఞేయ్యే** సఙ్ఖారవికారలక్ఖణనిబ్బానపణ్ణత్తివసేన పఞ్చవిధే ఞేయ్యే. **నిస్సత్తతా** సత్తసభావస్స అభావతా. **ఆపత్తియం** “పారాజికం ధమ్మ”న్తి. “సహ ధమ్మేన నిగ్గయ్హా”త్యాదీసు కారణే. **ఆదినా** సమయఞ్ఞూపమాహింసాదీసుపి **ధమ్మో.**

౭౮౫. పయోజనం ఫలం. **సద్దాభిధేయ్యే** సద్దత్థే. **వుడ్ఢియం** వడ్ఢనే. **వత్థుమ్హి** దబ్బే. **నాసే** వినాసే. **పచ్ఛిమపబ్బతే** అత్థగిరిమ్హి. నివత్తివిసయుప్పత్తిసభావాదీసుపి.

౨౭౬. యేభుయ్యతా బాహుల్యతా. **అబ్యామిస్సం** అసమ్మిస్సం. **విసంయోగే** విప్పయోగే. **దళ్హత్థే** దళ్హసద్దస్స అత్థే. **అనతిరేకే** అతిరేకాభావే. **అనవసేసమ్హి** సబ్బస్మిం, **తం కేవల**వచనం తీసు లిఙ్గేసు.

౨౭౭. పటలం "దిగుణం సఙ్ఘాటిం పారుపిత్వా"త్యాదీసు [మహావ. ३४७]. "వయోగుణా అనుపుబ్బం జహన్తీ"తి [సం. ని. ౧.౪] రాసిమ్హి. "సతగుణా దక్ఖిణా పాటికఙ్ఖితబ్బా"తి [మ. ని. ३.३७९] ఆనిసంసే. **బన్ధనం** కామగుణం. **అప్పధానే** విసేసనే. **జియాయ** ధనునో.

౨౭౮-౨౭౯. రుక్ఖాదో దుమాదిమ్హి. **విజ్జమానే** భూతగుణే. **అరహన్తే** "యో చ కాలఘసో భూతో, సభూతపచినిం పచీ"తి [జా. ౧.౨.౧౯౦]. ఖన్ధపఞ్చకే "భూతమిదం, సారిపుత్త, సమనుపస్సథా"తి [మ. ని. ౧.౪౦౧]. **సత్తే** పాణిమ్హి. **మహాభూతే** పథవాదికే. **అమనుస్సే** దేవరక్ఖసాది. విజ్జమానత్థవజ్జితే రుక్ఖాదో నారియం న భవతి, విజ్జమానత్థే, పన అతీతాదీసు చ వాచ్చలిఙ్గో. **పత్తే** సమ్పత్తే. **సమే** తుల్యత్థే.

౨౮౦. సజ్జనే సప్పురిసే.

౨౮౧. పదపూరణే "సుత్తన్త వనన్తా"త్యాదీసు. **దేహావయవే** "అన్తం అన్తగుణ"న్త్యాదీసు [ఖు. పా. ३.ద్వత్తింసాకార]. దేహో చ అవయవో చాతి ఏకే. కోట్ఠాసే "అయమేకో అన్తో"త్యాదీసు [అ. ని. ౬.౬౧]. **లామకం** నిహీనకం.

౨౮౨. నికాయో సధమ్మీనం గణో. **సన్ధి** పటిసన్ధి. **సామఞ్ఞే** విసేసాధారే. **పసూతి** మాతుకుచ్ఛితో నిక్ఖమనం, **కులం** ఖత్తియాదికులం. **భవో** భవనక్రియా. **విసేస్యో** ఉపాధి, యస్స వసేన భిన్నేసు సబలాదీసు అభిన్నా ధీసద్దా వత్తన్తే. **సుమనాయం** మాలతియం. **సఙ్ఖతలక్ఖణే** సఙ్ఖతధమ్మానం లక్ఖణే.

౨౮३. భవభేదో కామభవాది. **పతిట్ఠాయం** నిస్సయే. **నిట్ఠా** నిప్ఫత్తి. **అజ్ఝాసయో** అధిప్పాయో. **బుద్ధి** ఞాణం. **వాసట్ఠానం** వసనట్ఠానం. **విసరత్తం** విసరణభావో. "విసదత్థే"తిపి పాఠో, తదా **సద**ధాతుస్స విసరణత్థతా దట్ఠబ్బా.

౨౮౪. ఫలే సోతాపత్తాదికే. అనిచ్చాదిఅనుపస్సనా **విపస్సనా** నామ. **మగ్గే** సోతాపత్తిమగ్గాదికే.

౨౮౫. కమ్మారుద్ధనం కమ్మారానం ఉద్ధనం, కమ్మారానం యథా ఉక్కాతి. **అఙ్గారకపల్లం** అఙ్గారానం భాజనం. **దీపికా** నామ మధుచ్ఛిట్ఠాదిమయా పదీపకిచ్చకారికా. **సువణ్ణకారమూసా** మత్తికమయా ఏకా భాజనవికతి. వాయునో వేగే చ **ఉక్కా**సద్దో, యో "దేవదుద్రభీ"తి వుత్తో.

౨౮౬. కేసోహారణం కేసానం లవనం. **జీవితవుత్తి** జీవితస్స వత్తనం. **వపనం** బీజస్స వపనం. **వాపసమకరణం** వపితస్స బీజస్స సమకరణం. **పవుత్తభావో** బన్ధనా ముత్తి.

౨౮౭-౨౮౮. సుతో విస్సుతే పాకటే. **అవధారితే** ఉపలక్ఖితే. **ఉపచితే** రాసీకతే. **అనుయోగో** పుచ్ఛా. **కిలిన్నే** తిన్తే. **సోతవిఞ్ఞేయ్యం** సద్దాయతనం. **సత్థం** సద్దసత్థాది, సుతనామకో వా ఏకో సత్థవిసేసో. ఏతేసు ద్వీసు అత్థేసు **సుతం** నపుంసకం. పుత్తే **సుతో** పుల్లిఙ్గో, రాజినిపి **సుతో**.

೭೯೯. **యుగే** కతాదిచతుక్కే. **లేసో** అనుమానఞాణవిసయో. **పఞ్ఞత్తియం** “కప్పత్థేరో”తి. **పరమాయుమ్హి** “కప్పం సగ్గమ్హి మోదతీ”తి. అఞ్ఞత్ర కప్పాదీసు పుల్లిఙ్గే. సదిసే పన తీసు లిఙ్గేసు. **సమణవోహారో** వినయాగతో సమణానం వోహారో. **కప్పబిన్దు** చీవరే కతబిన్దు. **సమన్తత్తే** సమన్తభావే. **అన్తరకప్పో** మహాకప్పస్స అసీతిమో భాగో. **ఆది**సద్దేన అసఙ్ఖ్యేయ్యమహాకప్పే సఙ్గణ్హాతి. **తక్కే** వితక్కే. **విధి** విధానం.

౮౦౦. **విరతి** విరతిత్తయం. **సపథో** అక్కోసో. **తచ్ఛే** తథభావే. **అరియసచ్చమ్హి** దుక్ఖసచ్చాదికే. **దిట్ఠి** మిచ్ఛాదిట్ఠి.

౮౦౧. **సఞ్జాతిదేసో** “కమ్బోజో అస్సాయతన”న్తి. **వాసట్ఠానం** నివాసట్ఠానం “దేవానం దేవాయతన”న్తి. **ఆకరో**తి యత్థ సువణ్ణరజతాదయో ఉప్పజ్జన్తి. **సమోసరణట్ఠానం** బహూనం సన్నిపాతట్ఠానం. **పదపూరణే** “కమ్మాయతనం, సిప్పాయతన”న్తి.

౮౦౨. **వత్థం** అమ్బరం. **అఞ్ఞో** యో సకో న హోతి. **ఓధి** మరియాదో. **భేదో** విసేసో. **మనసిపి** చిత్తేపి.

౮౦౩. **విపాకే** ఇట్ఠవిపాకే **కుసలో.** అనవజ్జాదీసు వాచ్చలిఙ్గికో.

౮౦౪. **ద్రవో** మధ్వాది. **మధురాదీసు** ఛసు రసేసు. **పారదో** సూతో. **సిఙ్గారాదో** నవ నాట్యరసే. రసరత్తమంసమేదట్ఠిసుక్కట్ఠిమిఞ్జవసేన సత్త **ధాతవో,** తబ్భేదే. **కిచ్చే** ఫస్సాదిధమ్మానం సఙ్ఘట్టనాదికిచ్చే. **సమ్పత్తి** తేసంయేవ.

౮౦౫. **బోధి**సద్దో ఞాణద్వయే నారియం, బోధిరాజకుమారాదిపఞ్ఞత్తియం పుమే. అస్సత్థరుక్ఖే పుమిత్థియం.

౮౦౬. **యేన** కత్తుభూతేన **యో** కమ్మభూతో నిచ్చసేవితో, **తత్థాపి** కమ్మభూతే. **విసయో** అనఞ్ఞథాభావో. **జనపదే** కురుఆదికే. **గోచరే** తబ్బహులాచారే.

౮౦౭. **సత్తాయం** విజ్జమానతాయం.

౮౦౮. బన్ధవే **నో** పుమే. అత్తని **సం** నపుంసకే. ధనస్మిం **నో సం** అనిత్థియం. సునఖే **సా** పుమే వుత్తో. అత్తనియే **నో** తిలిఙ్గికో.

౮౦౯. **ఛవిసమ్పత్తియం** ఛవియా సమ్పత్తియం.

౮౧౦. **జామాతా** ధీతుసామికో. **మన్దప్పియే** అప్పపియే **వరం** అబ్యయం.

౮౧౧. **మకులే** అవికాససమ్పత్తే. **నేత్తింసాదిపిధానే** ఖగ్గాదీనం గేహే.

౮౧౨. **పితామహో** బ్రహ్మా. **పితూసు** మాతాపితూసు. **తథా** పక్ఖన్తరే. **తపసి** సీలే.

౮౧౩-౮౧౪. **మజ్ఝబన్ధే** ఉరోబన్ధనే. **పకోట్ఠో** కప్పరస్సాధోభాగో. **కచ్ఛబన్ధనం** అధోమ్బరస్స దళ్హబన్ధనం. మేఖలాయఞ్చాతి **కచ్ఛా** చతూస్వత్థేసు. **కచ్ఛో** లతాదీసు. **కచ్ఛో బాహుమూలమ్హి** పరూళ్హకచ్ఛనఖలోమే, “కచ్ఛేహి సేదా ముఞ్చన్తీ”తి.

అనూపో బహూదకదేసో.

၈၁၅. **మానం** తులాపత్థఙ్గులీహి. **పమాతరి** పమాణస్స కత్తరి.

၈၁၆. **దబ్బం** ధనం. **అత్తభావో** పఞ్చక్ఖన్ధసమూహో. **పాణో** జీవితిన్ద్రియం. దబ్బాదీసు చతూసు **సత్తం. సత్తాయం** విజ్జమానతాయం **సత్తా.** జనే **సత్తో. సో సత్తసద్దో, ఆసత్తే** లగ్గితే తిలిఙ్గికో.

၈၁၇. **సేమ్హాదో** తిదోసే. **రసరత్తాది** పుబ్బేవుత్తో. **పభాదికే** రూపధాతుమ్హి. **చక్ఖాదికే** విసయధాతుమ్హి.

၈၁၈. అమచ్చాదికా సత్త పకతియో వుత్తా. **సత్తాదిసామ్యవత్థా** సత్తరజతమభూతానం తిణ్ణం గుణానం సామ్యవత్థా. **పచ్చయా** ణపచ్చయాదితో **పఠమే** పఠమసణ్ఠితే **కరోత్యాదిధాతుమ్హి.**

၈၁၉. **పరిత్తాణం** రక్ఖణం. **వత్థుమ్హి** ఓకాసే. **తల్లఞ్ఛనం** పాదస్స ఠానం.

၈၂၀. **లోహముగ్గరే** లోహమయే ముగ్గరే. **తాళాదికే** సమ్మతాళకంసతాళాదికే. **కరినే** కక్ఖళే.

၈၂၁. **మక్ఖికా** నీలమక్ఖికాదికా. తాసం భేదా సవిసా మధుకతా పిఙ్గలమక్ఖికా. మధుమ్హి **ఖుద్దం** అప్పకాదీసు చతూస్వత్థేసు వత్తమానం తీసు లిఙ్గేసు. **అధమో** నిహీనో. **కపణో** ఏకచారీ.

၈၂၂. **తక్కే** గోరసవిసేసే. **మరణలిఙ్గే** మరణఞాపకలక్ఖణే. అసుభే, సుభే చాతి చతూస్వత్థేసు **అరిట్ఠం. ఆసవో** మజ్జవిసేసో. **ఫేణిలద్దుమో** “ఒడీ-య◌-ఖో”.

၈၂၃. గేహానం దారుబన్ధప్పయోజనం **పీఠికా** నామ. పక్ఖన్దద్వయస్స, కణ్ణికాదీనఞ్చ నిస్సయభూతా పీఠికా.

၈၂၄. **మిత్తాకారే** అమిత్తస్సాపి మిత్తసణ్ఠానే. బలే, రాసిమ్హి, విపత్తియఞ్చ, “బలస్స రాసీ”తిపి ఏకే.

၈၂၅. **ఖన్ధే** రూపక్ఖన్ధే. **భవే** రూపభవే. **నిమిత్తమ్హి** కారణే. **వపు** సరీరం.

၈၂၆. **వత్థుకిలేసకామేసూతి** వత్థుకామకిలేసకామేసు. **మదనే** మారదేవపుత్తే. **రతే** మేథునే. **నికామే** ఇచ్ఛారహితే **కామం** నపుంసకే. అనుఞ్ఞాయం **కామమబ్యయం** భవే.

၈၂၇. **వజ్జభణ్డముఖే** వీణాదోణిముఖే. **మాతఙ్గస్స** హత్థినో **కరకోటి** హత్థగ్గం.

၈၂၈. **రమ్భో** సత్యం, కేతవన్త్యత్థో. **అసచ్చం** ముసా. **అయోఘనం** యేన పహరతి. **గిరిసిఙ్గమ్హి** గిరగ్గే. **సీరఙ్గే** ఫాలఙ్గే. **యన్తే** కూటయన్తే.

၈၂၉. **పటివాక్యే** పటివచనే. **ఉత్తరాసఙ్గే** ఉపరివత్థే. సేట్ఠాదీసు **ఉత్తరో** తీసు, పరస్మిం ఉపరిస్మిఞ్చ ఈరితో.

၈၃၀. **విముత్తి** అరహత్తఫలం మగ్గనిబ్బానానిపి.

౮౩౨. **సఙ్ఖతే** పచ్చయాభిసఙ్ఖతే ధమ్మే. పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో, అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో, ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారోతి **పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాది. పయోగో** ఉస్సాహో. కాయసఙ్ఖారో, వచీసఙ్ఖారో, చిత్తసఙ్ఖారోతి **కాయసఙ్ఖారాది. అభిసఙ్ఖరణం** అభిసఙ్ఖరణక్రియా.

౮౩౩. **తబ్భావే** దిట్ఠిసహగతం.

౮౩౪. **పతిరూపే** యుత్తే. **ఛాదితే** తిణాదీహి. **రహో** సుఞ్ఞట్ఠానం. **పఞ్ఞత్తియం** ఛన్నో భిక్ఖు, పఞ్ఞత్తియంయేవ పుమే.

౮౩౫. **బుద్ధచక్ఖు** బుద్ధానం చక్ఖు. **సమన్తచక్ఖు** సబ్బఞ్ఞుతఞాణం. **ధమ్మచక్ఖు** హేట్ఠామగ్గత్తయే ఞాణం.

౮౩౬. **అభిక్కమో** అభిక్కమనీయో.

౮౩౭. **వేవచనం** అభిన్నత్థో సద్దో. **పకారస్మిం** భేదే. **అవసరో** అవకాసో.

౮౩౮. **చిత్తకమ్మం** చిత్తకారానం కమ్మం. **విచిత్తే** నానావిధే. **పఞ్ఞత్తియం** చిత్తో ధనుధరోయేవ. **చిత్తమాసో** పుణ్ణేన్దుయుత్తేన చిత్తేన నక్ఖత్తేన లక్ఖితో మాసో. **తారన్తరే** చిత్తనక్ఖత్తే. **థియం** నారియం.

౮౩౯. **సామలే** నీలే. **సయమత్థే సయం**సద్దస్స అత్థే. **సారివా** ఉపాసకా.

౮౪౦. “**పుమే**”త్యాదినా పుబ్బద్ధేన **గురు**సద్దస్స అత్థా వుత్తా, అపరద్ధేన **గరు**సద్దస్స, “ఏకదేసేకత్తమనఞ్ఞంవే”తి న్యాయేన ద్విన్నమ్పి ఏకత్తమఞ్ఞమానేన గాథానేకత్థవగ్గే కథితా. **మహన్తే** బహుత్తే. **దుజ్జరే** జీరాపేతుమసక్కుణేయ్యే, దుక్కరే వా.

౮౪౧. **అచ్చితే** పూజితే. **ఖిన్నే** కిలమథప్పత్తే. **సమితే** ఉపసమితే.

గాథానేకత్థవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮౪౨. విసుద్ధిదేవో, సమ్ముతిదేవో, ఉపపత్తిదేవో చాతి **విసుద్ధిదేవాది. నభం** ఆకాసో.

తరుణాదీసు తీస్వత్థేసు **మాణవో.**

౮౪౩. ఆద్యత్థాదీసు **అగ్గం. వరే** సేట్ఠే తీసు.

పచ్చనీకో సత్తు. **అఞ్ఞో** అఞ్ఞత్థే. **పచ్ఛాభాగే** “ధాతులిఙ్గేహి పరా పచ్చయా”తి.

౮౪౪. **యోని** ఇత్థీనం యోనిమగ్గో. **కామో** ఇచ్ఛా. **సిరీ** పఞ్ఞా, పుఞ్ఞో చ. **ఇస్సరం** పభుతా. **ధమ్మో** సీలాది. **ఉయ్యామో** వీరియం. **యసో** పరివారో, కిత్తి చ.

౮౪౫. **సమఙ్గిని** సమన్నాగతే.

౮౪౬. **రీతి** రానక్రియా.

౨౪౮. **ఖన్ధకోట్ఠాసో** అణ్డజాదిచతుక్కం. **పస్సావమగ్గో** ఇత్థీనం యోని. **సో** పుల్లిఙ్గో. **కూలే** తీరే.

౨౪౯. **నాగోతునాగసద్దో** తు. **ఉరగే** సప్పే, హత్థిని చ.

౨౫౦. **సఙ్ఖ్యా** గణనా. “అఙ్కత్థే”త్యేకే వదన్తి.

౨౫౧. **భే** నక్ఖత్తవిసేసే. **సన్తికే** సమీపే. **మూలమూలే** లోభాదికే. **పాభతే** మూలధనే. **అంసో** సరీరావయవో. **పకణ్డే** రుక్ఖాదీనం సరీరే.

౨౫౨. **కమ్మే** క్రియాయం. **వికోపనం** విద్ధంసనం.

౨౫౩. **పచ్ఛాతాపో** విప్పటిసారో. **అనుబన్ధో** పునప్పునం పవత్తనం. **రాగాదో** సత్తకే. మాతఙ్గస్స ముద్ధని పిణ్డద్వయే **కుమ్భో.**

౨౫౪. **ఖగ్గకోసే** ఖగ్గపిధానే. **పటిచ్ఛదే** సమన్తతో ఛాదనే. **సారమ్భో** కోలాహలే.

౨౫౫. **కాలవిసేసో** దసచ్ఛరకాలో. **నిబ్బాపారట్ఠితి** అచిరట్ఠితి, **అచిరట్ఠితీతి** దసచ్ఛరతోపి ఊనట్ఠితి.

ఉప్పత్తిభూమి జాతిభూమి.

౨౫౬. **కబళీకారాహారాదీసు** చతూసు.

౨౫౭. సద్ధాయ అపరప్పచ్చయే. **చీవరాదీసు** చతూసు. **ఆధారో** నిస్సయో.

దిబ్బవిహారో, అరియవిహారో, బ్రహ్మవిహారో చాతి **దిబ్బవిహారాది. సుగతాలయే** భిక్ఖూనమావాసే.

౨౫౮. **సమత్తనే** నిట్ఠాయం. **చకారేన** నియమాదికే సఙ్గణ్హాతి.

సఙ్గే లగ్గే. **కామాదో** చతుక్కే.

౨౫౯. **సప్పఫణఙ్గేసూతి** సప్పస్స ఫణే, అఙ్గే చ సరీరే. **కోటిల్లే** కుటిలతాయ. **భుఞ్జనం** భోజనక్రియా.

భూమిభాగే రాజఙ్గణాదిమ్హి. **కిలేసే** సంకిలేసే. **మలే** రాగాదికే.

౨౬౦. **ధనాదిదప్పేతి** ధనాదికే పటిచ్చ ఉప్పన్నే దప్పే.

నిమిత్తే కారణే. **ఛలే** సఠ్యే.

౨౬౧. **సో** పుల్లిఙ్గో. **పరమత్తని** దిట్ఠీనం గాహలద్ధే అత్తని. **ధమ్మసిమ్హిం** గేహాదీనం ధమ్మే. **బలసజ్జనం** యుద్ధకాలే బలస్స సజ్జనం.

౮౬౨. కుసూలో ధఞ్ఞాదీనం గేహం.

సోపానఙ్గమ్హి సోపానసీసే.

౮౬౩. నియ్యాసే సిలేసే. **సేఖరే** సీసే. **నాగదన్తకే** భిత్తిఆదీసు పవేసితే నాగదన్తాకారే దణ్డే.

సిఖణ్డో పిఞ్ఛం. **తూణీరే** ఉసునిధిమ్హి. **నికరే** సమూహే.

౮౬౪. సంయతకేసేసు బన్ధితకేసేసు.

కమ్బు జలజన్తువిసేసో. **నలాటట్ఠి** నలాటే జాతట్ఠి. **గోప్ఫకే** పాదగణ్ఠిమ్హి.

౮౬౫. కాలే పఞ్చదసీదివసపరిమాణే. **సాధ్యే** పత్తసాధనీయే. **సఖీ** సహాయో. **వాజో** పత్తం. **పఙ్గళో** పీఠసప్పీ.

దేసే దేసవిసేసే. **అణ్ణవే** సముద్దే, ఏతే పుమే. **సో సిన్ధుసద్దో సరితాయం** నదియం భవే.

౮౬౬. కరేణుసద్దో గజే హత్థిమ్హి, **పురిసే** పుల్లిఙ్గే వత్తతి. **హత్థినియం** తు ఇత్థియం.

రతనే రతనవిసేసే. **మణివేధో** నామ యం లోకే "చిన" ఇతి వుచ్చతి. **ఇన్దహేతి** ఇన్దావుధో.

౮౬౭. కోటియం అన్తే. **వాదిత్తవాదనే** వీణాదివాదిత్తవాదనోపాయే.

"కోణో వజ్జప్పభేదే చ,
కోణో సేలగుళే ఇజే;
వీణాదివాదనోపాయే,
ఏకదేసే గతస్స చే"తి. –

తికణ్డసేసో [తికణ్డసేస ౩.౩.౧౨౫].

౮౬౮. వణిప్పథే వాణిజానం వోహారకమ్మపథే. **వేదే** వేదవిసేసే, వాణిజేపి **నిగమో.**

వివాదాదో "వివాదాధికరణ" [పాచి॰ ౩౯౪] న్త్యాదీసు. **ఆధారో** కారకవిసేసో, నిస్సయో చ. **కారణే** "యత్వాధికరణమేన"న్తి [ధ॰ స॰ ౧౩౫౪].

౮౬౯. పసుమ్హి గోణే. **వసుధా** పథవీ. **వాచా** వచనం. **ఆదినా** సగ్గరంసివజిరచన్దజలాదయో గహితా.

హరితే సుకపత్తసదిసే వణ్ణవిసేసే. **వాసుదేవే** కణ్హే.

౮౭౦. ఆయత్తే నిస్సయే.

కణ్ణపూరో కణ్ణాలఙ్కారో. **సేఖరే** అగ్గే. ఏతే ద్విన్నమ్పి అత్థా.

౮౭౧. **విజ్జుయం** చఞ్చలాయం. **ఇత్థిపురిసే** పురిసిత్థియం.

కోణే అస్సే. **సఙ్ఖ్యావిసేసో** "కోటిపకోటీ"త్యాదీసు. **ఉక్కంసే** పరియోసానే.

౮౭౨. **జాలా** అగ్గిజాలా. **అగ్గం** కోటి.

నారీ **ఆసీసద్దో** సప్పదాఠాయం. **ఇట్ఠస్స** వత్థునో **ఆసీసనాయం** పత్థనాయమ్పి ఇత్థీ ఏవ.

౮౭౩. **విలీనతేలే** విసరణతేలే. **వసగా** వసం గచ్ఛన్తీ నారీ. **వఞ్ఝాగావీ** అనవచ్ఛా నోరభేయీ.

అభిలాసే ఇచ్ఛాయం. **కిరణే** రంసిమ్హి. **అభిసఙ్గే** లగ్గనే.

౮౭౪. **అంసే** కోట్ఠాసే. **సిప్పే** నాటకసత్థాగతే. చన్దస్స సోళసమే భాగే చ **కలా.**

౮౭౫. **బీజకోసే** వరాటకే. **కణ్ణభూసాయం** కణ్ణాలఙ్కారే.

ఆగామికాలే అనాగతకాలే. **పభావో** దణ్డతేజో. సంయమేపి **ఆయతి** భవే.

౮౭౬. **మేసాదిలోమే** ఏళకాదీనం లోమే. **భూమజ్ఝే** ద్విన్నం భూనం మజ్ఝే జాతాయం **రోమధాతుయం** లోమే.

నట్టకీ నాటకిత్థీ. **మదిరా** సురా.

౮౭౭. **క్రియచిత్తే** వీసతివిధే క్రియచిత్తే. **కరణే** కరణక్రియాయం, ఏతేసు ద్వీసు అత్థేసు **క్రియం.** కమ్మని కత్తబ్బే **క్రియా** నారీ.

సుణిసాయం పుత్తస్స భరియాయం. **కఞ్ఞాయం** అనిబ్బిద్ధాయం. **జాయాయం** భరియాసామఞ్ఞే.

౮౭౮. **ఇస్సరియం** పభుతా. **అక్ఖరావయవే** గరుఅక్ఖరానం అవయవే.

పావచనే బుద్ధవచనే. **సిద్ధే** సిద్ధన్తే. **తన్తే** సుత్తమయే. **సుపితే** నిద్దాసీలే.

౮౭౯. **రాజలిఙ్గం** ఖగ్గాది. **ఉసభఙ్గో** ఉసభావయవో. **రుక్ఖే** రుక్ఖవిసేసే. **నిమిత్తం** గుయ్హఙ్గం. **చిహనే** లక్ఖణే. **పదే** విభత్యన్తే.

౮౮౦. **వోహారే** వాణిజకమ్మే. **కీళాదో** కీళాదిమ్హి. **ఆదినా** జుతిథుతిగత్యాదయో సఙ్గహితా.

సరీరే సరీరాధిదేవే.

౮౮౧. **సుస్సూసాయం** సోతుమిచ్ఛాయం. **ఇస్సాత్యాసే** సరాభ్యాసే. హింసనేపి **ఉపాసనం.**

హేతిభేదే ఆవుధభేదే. **సజ్క** ఖాణువిసేసో.

౮౮౨. **వీణాగుణో** వీణాయజియా. **తన్తం తన్తసద్దో.** **ముఖ్యం** పధానం. **సిద్ధన్తం** ఉదాహరణం. **తన్తు** సుత్తం.

రథనఙ్గలాదీనం అఙ్గే **రథాద్యఙ్గే.** **కప్పుమ్హి** కతాదికే.

౮౮౩. **ఇత్థిపుప్ఫం** ఇత్థీనం ఉతు. **రేణు** ధూలీ. **పకతిజే గుణే** తిణ్ణం గుణానం దుతియే గుణే.

న్యాసప్పణే ఠపితస్స ధనస్స దానే. **దానమ్హి** తదఞ్ఞస్స దానే.

౮౮౪. **గురు** ఆచరియాది. **ఉపాయో** హేతు. **అవతారో** ఓతరణట్ఠానం. **పూతమ్బు** పవిత్తజలం. **దిట్ఠి** బుద్ధదస్సనా అఞ్ఞదస్సనం. ఆగమేపి **తిత్థం.**

జోతిసద్దో నక్ఖత్తరంసీసు **పణ్డకే** నపుంసకే. అగ్గిమ్హి తు **నో** పుమా.

౮౮౫. "ఇతి సన్ధికప్పే పఠమో కణ్డో"త్యాదీసు వగ్గే. అవసరేపి, **అవసరో** అవకాసో.

అథ బాహుద్వయస్స ఉద్ధం మానే. **సూరత్తే** సూరభావే.

౮౮౬. **పోరిసం** పురిసకారో. **ఈహా** వీరియం. **నిసిన్నాద్యుగ్గమో** నిసిన్నాదికో ఉగ్గమో ఠానం.

అనిస్సయమహీభాగే లోకనిస్సయభూతానం తరుపబ్బతనగరాదీనం అభావతో అనిస్సయసఙ్ఖాతే సుఞ్ఞమహీకోట్ఠాసే. "ఇరీణం ఊసరే సుఞ్ఞే"తి [మేదినీకోస ౧౨.౩౬] హి **తికణ్డసేసో.** **ఊసరే** ఊసవతి ఠానే.

౮౮౭. సాధనత్థాదీసు **ఆరాధనం.** రాధనంప్యత్ర. "పత్తియం సాధనే వుత్తం, రాధనం తోసనేపి చే"తి **తికణ్డసేసో.**

సానుమ్హి పబ్బతస్స సమే భూభాగే. **విసాణే** మాతఙ్గదన్తే, పసూనం సిఙ్గే చ.

౮౮౮. **దిట్ఠం** రూపారమ్మణం. **ఆదిమగ్గో** సోతాపత్తిమగ్గో. **ఞాణం** సామఞ్ఞం. **అక్ఖి** చక్ఖు. **ఇక్ఖనం** ఓలోకనం. **లద్ధి** గాహో.

సువణ్ణో పఞ్చధరణం. **పఞ్చసువణ్ణో** నిక్ఖో. **పసాధనం** అలఙ్కారవిసేసో.

౮౮౯. **తిథిభేదే హోరసత్థాగతే** అనిట్ఠసమ్మతే తిథిమ్హి. **సాఖాదిఫలుమ్హి** రుక్ఖసాఖాదీనం గణ్ఠిమ్హి. పూరణేపి **పబ్బం.**

బలవాముఖో యత్ర ప్లవాదయో సీఘసోతేన ఆకడ్ఢిత్వా పవేసియన్తి.

౮౯౦. **కామజే** తణ్హాజే సురాపానాదికే. **దోసే** అపరాధే. **కోపజే** దణ్డఫరుసాదికే చ. **విపత్తియం** వినాసే.

ఉపకరణం కులాలాదీనం దణ్డచక్కాది. **సిద్ధి** నిప్ఫత్తి. **కారకో** కత్తాదిసత్తవిధో.

౮౯౧. **దానసీలే** దానపకతికే చ. **వగ్గువాదిని** మధురవాదిని చ **వదఞ్ఞూ** భవే. ఇతో పట్ఠాయ **ఉస్సితపరియన్తో** తీసు వుత్తో. **అభిసిత్తే** ముద్ధాభిసిత్తే రాజిని.

౮౯౨. **భాగ్యవిహీనే** అపుఞ్ఞే. **అప్పకే** అబహుకే. **మూళ్హే** బాలే. **అపటు** అఛేకో. ఖలే, జగతియఞ్చ **మన్దో. వుద్ధియుత్తే** వడ్ఢనయుత్తే. **సమున్నద్ధే** అనీచే **ఉస్సితం** తీసు భవే, "భాసిత"న్తిపి పాఠో.

౮౯౩. **రథఙ్గే** రథావయవే. **సువణ్ణస్మిం** పలస్స చతుత్థభాగే. **పాసకే** చతువీసతిప్పమాణే, తింసప్పమాణే వా . హత్థిదన్తాదివికతియం తీసు **అక్ఖో**. చక్ఖాదిన్ద్రియే **అక్ఖం.**

సస్సతే నిచ్చే. **తక్కే** వితక్కే. **నిచ్ఛితే** వినిచ్ఛితే.

౮౯౪. **హరే** మహిస్సరే **సివో, భద్దే** కల్యాణే. **మోక్ఖే** నిబ్బానే చ **సివం. జమ్బుకే** సిఙ్గాలే **సివా.**

సత్తియం ధామే. **థూలత్తే** థూలభావే.

౮౯౫. **సఙ్ఖ్యాభేదో** ఉప్పలపుణ్డరీకానం మజ్ఝే గణనా. **నరకభేదే** "పదుమనిరయే నిబ్బత్తో"త్యాదీసు. **వారిజే** కక్కసనాళే కమలే.

దేవభేదేతి

"ఆపో ధువో చ సోమో చ,
ధవో చేవా'నిలో'నలో;
పచ్చూసో చ పభాసో చ,
అట్ఠేతే వసవో మతా"తి [చిన్తామణిటీకా ౧.౧౦]. –

కథితే దేవవిసేసే. **రతనే** రతనసామఞ్ఞే, ధనే చ, **పణ్డకం** నపుంసకం.

౮౯౬. **అత్థగమనే** వినాసగమనే. **అపవగ్గే** సబ్బకిలేసానం ఖయహేతుభూతే విరాగధమ్మే.

సేతమ్బుజే సేతకమలే. **రుక్ఖన్తరే** "పుణ్డరీక"ఇతి ఖ్యాతే దుమవిసేసే, ద్వీస్వత్థేసు పుమే.

"పుణ్డరీకం సితమ్బోజే, సేతచ్ఛత్తే చ భేసజ్జే;
కోసకారన్తరే బ్యగ్ఘే, సో దిసావారణగ్గిసూ"తి. –

నానత్థసఙ్గహో.

౮౯౭. **ఉపహారే** పూజాద్యత్థం ఆభతే వత్థుమ్హి. **కరస్మిం** ఖేత్తాదిసమ్భవే రాజభాగే. **అసురన్తరే** బలినామకే అసురే.

సమ్భవే ఇత్థిపురిససమ్భవే అసుచిమ్హి **సుక్కం. ధవలే** సేతే **సుక్కో, కుసలే** పుఞ్ఞే తీసు, “పుఞ్ఞం ధమ్మమనిత్థియ”న్తి ఏత్థ **ధమ్మ**సద్దస్స అనిత్థిభావస్స వుత్తత్తా **సుక్క**సద్దో తీసు వుత్తో.

౮౯౮. **విభత్తబ్బధనే** విభజితబ్బధనే. **పితూనం ధనే** పేతానం మాతాపితూనం పుత్తేహి విభజితబ్బధనే చ.

పభునో పుగ్గలస్స భావో **పభుత్తం,** తథా ఆయత్తస్స భావో **ఆయత్తతా. ఆయత్తో** పుగ్గలో. **అభిలాసో** ఇచ్ఛా.

౮౯౯. **ధనిమ్హి** సద్దమత్తే. **యోధసీహనాదమ్హి** యోధానం అభీతనాదే చ **సేళనం.**

౯౦౦. **ఆద్యుపలద్ధియం** పఠమసఞ్జాతే వత్థుమ్హి.

౯౦౧. **సాధకతమే** కత్తుతో అఞ్ఞేసం క్రియాసాధకతమే కరణకారకే, క్రియాయం, **గత్తే** సరీరే చ. **ఇన్ద్రియే** చక్ఖాదికే.

కుఞ్చికాయం అపాపురణే. **తూరియఙ్గే** సమ్మతాళాదికే.

౯౦౨. **ఉప్పాదే** జననే. **గబ్భమోచనే** పుత్తవిజాయనే.

అస్సే అస్సమత్తే.

౯౦౩. పుప్ఫంవినా **ఫలగ్గాహిరుక్ఖే** అస్సత్థాదో, రుక్ఖమత్తే చ **వనప్పతి**సద్దో. **ఆహతే** ఉపట్ఠాపితే వరాహపురిసాదిరూపే చ, రజతమత్తే చ **రూపియం.**

౯౦౪. **కేస**సద్దో పుబ్బో యస్స **పాస**సద్దస్స సో **కేసపుబ్బో. చయే** సమూహే వత్తతి, యథా “కేసపాసో”తి, కేసకలాపోత్యత్థో.

అక్ఖిమజ్ఝే యా “సూలా”తి వుత్తా. **నక్ఖత్తే** సత్తవీసతివిధే, తదఞ్ఞేసు చ **తారా** ఇత్థీ. **ఉచ్చతరస్సరే** ఉచ్చతరే సద్దే **తారో.**

౯౦౫. **పత్తే** భాజనసామఞ్ఞే, భుఞ్జనపత్తే చ. **లోహభేదస్మిం** అయోతమ్బాదిమయే భాజనవిసేసే. **దేహమజ్ఝం** ఉదరం.

౯౦౬. **వేసే** సణ్ఠానే. **సిప్పసాలా** సిప్పీనం సాలా.

సమ్పత్తి ధనాదిసమ్పత్తి తివగ్గసమ్పత్తి చ. లక్ఖియా కతపుఞ్ఞేహి సేవియతి. **ఇత్థీ** ఇత్థివిసేసో. **దేవతా** సిరీనామికా ఏకా దేవధీతా.

౯౦౭. **యువరాజా** పితరి దేవఙ్గతే రాజభావారహో రాజపుత్తో. **ఖన్దే** హరస్స పుత్తే. **సుసు** తరుణో.

మణిభేదే యో లోకే “సన్తా”తి వుచ్చతి. **అఙ్కురే** రుక్ఖాదీనం అఙ్కురే.

౯౦౮. **వేతనం** కమ్మకారేహి లభితబ్బధనం. **మూలం** మూలధనం. **వోహారే** వాణిజకమ్మే.

భాజనన్తరం యేన ఖేళాద్యసుచిం పటిగ్గణ్హాతి.

౯౦౯. అసుభే చ కమ్మే సుభే చ కమ్మే **ద్వయేపి** కమ్మే చాతి తీస్వత్థేసు భాగ్యం వుత్తం.

తరుభేదే అస్సత్థే.

౯౧౦. **విముత్తియం** నిబ్బానే.

“అయం పుమా”తి జాననస్స కారణభావో **పుమత్తం,** తదాదిమ్హి.

౯౧౧. **అజ్ఝాయే** పరిచ్ఛేదే. **దివే** దేవలోకే.

౯౧౨. **సపత్తస్మిం** అమిత్తే. **రుక్ఖఙ్గే** రుక్ఖావయవే.

౯౧౩. **ముఖ్యే** పధానే. **ఉపాయే** హేతుమ్హి. **వదనే** లపనే. **ఆదిస్మిం** పఠమే.

భబ్బే విముత్తారహే, భవితబ్బే చ. **గుణాధారే** గుణస్స నిస్సయే. **విత్తే** ధనే. **బుధే** పణ్డితే. **దారు** దారుక్ఖన్ధే.

౯౧౪. **పత్థాదో** పత్థో, తులా, అఙ్గులీతి పత్థాది. **విధాయ** ఉన్నతియం. **పరిస్సమే** ఖేదే.

౯౧౫. **సరోరుహే** కమలే. **ఖగన్తరే** రుక్ఖకిమిఖాదకసకుణే. **తూరియన్తరే** వంససఙ్ఖాదికే.

౯౧౬. **సంవేగే** ఉబ్బేగే, విమ్హయే చ.

౯౧౭. **తదుపేతనిసాయ** చన్దప్పభాయ యుత్తరత్తియం.

౯౧౮. **మాసే** తతియమాసే. అతివుద్ధే చ అతిపసత్థే చ.

౯౧౯. **నిబన్ధే** బలక్కారే “బలగ్గహో”త్యాదీసు.

మత్తికాభేదో నీలాదివణ్ణయుత్తకిత్తిమమత్తికా. **సిక్కాయం** ఉదకకుమ్భాదివాహికే. **నయనామయే** చక్ఖురోగవిసేసే.

౯౨౦. **మణ్డలే** పరిమణ్డలే. బిమ్బికా లతాజాతి, తస్సా ఫలే చ **బిమ్బం.**

౯౨౧. **పథే** అఙ్గసే.

౯౨౨. **సన్తి** నిబ్బానం. **నిభే** సదిసే.

చాపే ధనుమ్హి **ఇస్సాసం. ఉసునో** సరస్స **ఖేపకమ్హి** పేరకే **ఇస్సాసో.**

౯౨౩. **బాలసద్దో** తీసు. కుత్రత్థేసు? **ఆదివయసా** పఠమవయేన **సమఙ్గిని** సమన్నాగతే చ. **అపణ్డితే** మూళ్హే చ.

సోణితే లోహితే. **తమ్బం** ఉదుమ్బరం. **అనురత్తో** అనురాగయుత్తో పుగ్గలో. **రఞ్జితం** రఙ్గరఞ్జితం.

౯౨౪. **విరళే** నిరన్తరే. **కిసే** అథూలే. **హిమే** తుహినే.

౯౨౫. **గుళభేదో** యో లోకే “సక్ఖరా”తి వుచ్చతి. **కఠలే** సిలాఖణ్డే.

౯౨౬. **తిఖిణే** తిక్ఖే. **బ్యత్తే** ఛేకే. **రోగముత్తే** నిరోగే.

ఖత్తియే ముద్ధాభిసిత్తే. **నరనాథే** తదఞ్ఞస్మిం. **పభుమ్హి** ఇస్సరే.

౯౨౭. **ధఞ్ఞకరణం** ధఞ్ఞమద్దనట్ఠానం. **కక్కే** నహానచుణ్ణే. **నీచే** అధమే. సేతేపి **ఖలో.**

౯౨౮. బ్రహ్మచారీ చ గహట్ఠో చ వానపత్థో చ భిక్ఖు చాతి **బ్రహ్మచారీగహట్ఠాది, తపోధనే** పియసీలే.

కఠినే కక్ఖళే. **నిద్దయే** నిక్కరుణే.

౯౨౯. కనిట్ఠో చ కనియో చాతి ఏతే తీసు. కుత్రత్థేసు? అత్యప్పే, అతియువేపి.

ఇట్ఠే, నిస్సారే చ అగరుమ్హి చాతి ఏతేస్వత్థేసు తీసు.

౯౩౦. అధోభాగే చ హీనే చ. **దన్తచ్ఛదే** దన్తావరణే.

పారిచరియాయం ఉపట్ఠాకే.

౯౩౧. **రతనే** ద్వివిదత్థికే. **గణే** సమూహే యథా “కేసహత్థో”తి. **సోణ్డాయ** కరికరే. **భన్తరం** తేరసమనక్ఖత్తం.

అవాటే కాసుయం. **ఉదపానం** అన్ధు, యత్ర జలం ఘటియన్తేన ఉద్ధరిత్వా పివన్తి.

౯౩౨. పఠమం పముఖఞ్చాతి ఇదం అభిధానద్వయం ఆదిమ్హి పధానే వత్తతి.

వజ్జభేదో ఉభయతలం తూరియం.

౯౩౩. **థిరంసో** థిరకోట్ఠాసో.

ఖన్ధభారో ఖన్ధేన వహితబ్బో భారో. **ఆదినా** కటిభారాదయో గహితా. యస్మా పలసతం తులా, వీసతితులా భారో, తస్మా ‘‘**ద్విసహస్సపలే**’’తి వుత్తం.

౯౩౪. **మన్దిరే** గేహే. **రోగభేదే** ఖయరోగే. **అపచయమ్హి** విద్ధంసనే, వినాసే చ.

సాపదే బ్యగ్ఘాదికే దుట్ఠమిగే. **సప్పే** ఉరగే. **కురూరే** కక్ఖళే.

౯౩౫. **సజ్జదుమే** అస్సకణ్ణరుక్ఖే. **రుక్ఖే** రుక్ఖమత్తే.

సోతే కణ్ణే. **యజనే** పూజనే. **సుతియం** సవనక్రియాయం.

౯౩౬. పేతో చ పరేతోచాతి ఇమే **మతే** కాలఙ్కతే చ **పేతయోనిజే** పేతయోనిసమ్భవే సియుం.

ఖ్యాతే పాకటే. **హట్ఠే** పహట్ఠే.

౯౩౭. **అధిప్పాయే** అజ్ఝాసయే.

పక్ఖే సకుణాదీనం పక్ఖే. **దలే** రుక్ఖాదీనం ఛదే. **భాజనే** లోహమయాదికే. "సోగతే"తి ఇదం "భాజనే"తి ఇమస్స విసేసనం. **సోగతే** సుగతస్స సన్తకే భాజనేత్యత్థో.

౯౩౮. **సుట్ఠుకతే** సమ్మా కతే కమ్మని.

అనుకమ్పాయారహే దుక్ఖితసత్తే.

౯౩౯. **ధనిమ్హి** సద్దే.

౯౪౦. **విహితే** విధాతబ్బే.

అజ్ఝాసే మగ్గే. **విసిఖా** రచ్ఛా. **పన్తియం** పాళియం.

౯౪౧. గగనే ఆకాసే. **బ్యసనే** విపత్తియం.

నేత్తరోగే చక్ఖురోగవిసేసే. **ఛదిమ్హి** గేహాదీనం ఛదనే.

౯౪౨. **సఙ్ఘట్టనే** ద్విన్నం అన్తరభూతే. పున **సన్ధీ**తి పదపూరణత్థం వుత్తం. **అతిసన్తే** అతిసమితే.

౯౪౩. **యాపనా** యాపనకారకో కబళీకారాహారరసో. **దిత్తి** జలనం. **బలం** థామో.

౯౪౪. **కుచ్ఛి** ఉదరం. **ఓవరకో** గేహవిసేసో.

ఖణ్డనే ఛేదనే. **ఇతివుత్తే చ కమ్మనీ**తి "ఇతి ఏవం మయా పుబ్బే చరిత"న్తి వత్తబ్బే సుభాసుభకమ్మే. "అతివత్తే చ కమ్మనీ"తిపి పాఠో, అతీతకాలే పవత్తకమ్మనీత్యత్థో.

౯౪౫. **చిత్తకే** నలాటే కతకాళాదిబిన్దుమ్హి **రుక్ఖభేదే** మరీచప్పమాణమ్బిలరుక్ఖే, యస్స ఫలేన అమ్బిలసూపం పచన్తి. **తిలకాళకే** తంతంసరీరావయవే సఞ్జాతతిలసణ్ఠానే కాళకే.

బోధే బుజ్ఝనే. **పత్తి** లాభో, పాపుణఞ్చ.

౯౪౬. **ఆయుమ్హి** జీవితే. **హదయఙ్గానిలే** ఉరోగమవాతే.

వసే ఆయత్తతాయం. **వేదే** చతుబ్బిధవేదే. **ఇచ్ఛా** ఆరమ్మణిచ్ఛా.

౯౪౭. **సిరసట్ఠిమ్హి** సిరసో అట్ఠిమ్హి. **ఘటాదిసకలే** ఘటాదిఖణ్డే.

౯౪౮. **వేణ్వాదిసాఖాజాలస్మి**న్తి వేణుఆదీనఞ్చ అఞ్ఞమఞ్ఞసంసగ్గే సాఖాసమూహే. **లగ్గకేసే** తాపసాదీనం లగ్గకేసే. **ఆలయే** తణ్హాయం.

వధే మారణే. **రక్ఖితస్మిం** కమ్మని, కత్తరి చ.

౯౪౯. **థియం** ఇత్థియం. **పియే** సామికే. **మనుఞ్ఞే** మనసో తోసనజనకే. **గవక్ఖే** సీహపఞ్జరే.

౯౫౦. **కిం** సద్దో పుచ్ఛనత్థాదీసు సలిఙ్గో. వికప్పత్థాదీసు తు అబ్యయం.

ససద్ధే సద్ధాయ సహితే. **నివాపే** పేతాదీనం కత్తబ్బపూజాదానే. **పచ్చయే** సద్దహనే **సద్ధా.**

౯౫౧. **అట్ఠిస్మిం** "పనసబీజం తాలబీజ"న్త్యాదీసు. సుక్కే చ **బిజం.**

పూయే పక్కవణసఙ్ఖాతే. **అగ్గతో** పురతో. **దిసాదో** సూరియుగ్గమనదిసాయం. సా హి దిసానం ఆదిభూతా, "దిసా"తి వా దిసావిసేసో. **ఆదినా** పుబ్బజాదీనం గహణం.

౯౫౨. **ఆగమనే** అసన్తుప్పత్తిక్రియాయం. **దీఘాదినికాయస్మిం** దీఘనికాయమజ్ఝిమనికాయాదికే.

౯౫౩. **దేవరుక్ఖో** సిరీసో. **సన్తతియం** వంసే.

ఉత్తరవిపరీతే అసేట్ఠే, ఇమస్మిం అత్థే **నకారో** పటిసేధత్థో. **సేట్ఠే** ఉత్తమే. ఇమస్మిం అత్థే పటిసేధత్థోవ **నకారో.** "అను ఉత్తర"న్తి ఛేదో చ విఞ్ఞేయ్యో.

౯౫౪. **సత్తిసమ్పత్తియం** పభావాదీహి సత్తీహి సమ్పత్తియం. **కన్తిమత్తే** కమనీయమత్తే. సూరవీరియేసుపి **విక్కమో.**

పటిబిమ్బే పతిరూపకే. **పభాయం** ఆలోకే.

౯౫౫. ఘమ్మో నిదాఘో చాతి ద్వే అభిధానాని. **సేదజలే** కాయతో ముత్తే.

కన్తనే ఛేదనే. **వికప్పే** వితక్కే. **సజ్జనే** హత్థాదీనం సజ్జనే.

౯౫౬. **దేసో** దేసవిసేసో. **అఙ్గసద్దో** పుంబహుత్తే. "బహుమ్హీ"తిపి పాఠో. **అఙ్గసద్దో** బహుత్తే దేసేత్యత్థో. **వపుమ్హి** సరీరే **అఙ్గం.** అవయవే హేతుమ్హి చ **అఙ్గం.**

“**అఙ్గం** గత్తన్తికోపాయ-పతికేస్వ’ప్పధానకే;

అఙ్గదేసవిసేసమ్హి, అఙ్గా సమ్బోధనే’బ్యయ”న్తి. –

నానత్థసఙ్గహే.

చేతియదుమే పూజేతబ్బభూతే రుక్ఖే అస్సత్థాదో.

౯౫౭. **సాధుపురిసే** సప్పురిసే. **కప్పనే** హత్థాదీనం కప్పనే. “సజ్జనే సజ్జనా కప్పనాయ”న్తి **నానత్థసఙ్గహో.**

సుపనే నిద్దాయం. **సుత్తే** అజాగరితే. **విఞ్ఞాణే** సుత్తస్స విఞ్ఞాణే చిత్తే **తం** సుపినవచనం. దస్సనే చ **సుపినం.**

౯౫౮. **పచ్చక్ఖే** సమ్ముఖే. **సన్నిధానే** పయోగే, విధానే చ. **భియ్యోసద్దో** పహూతతరత్థే **నో** పుమా.

౯౫౯. **విసలిత్తసరే** విసేన లేపితసరే **దిద్ధో** పుమా. **లిత్తే** లేపితబ్బసామఞ్ఞే.

వాసే వసనే. **ధూమాదిసఙ్ఖారే** గన్ధచుణ్ణధూమాదినా అభిసఙ్ఖారే. **సమ్పటిచ్ఛనే** పటిగ్గహణే.

౯౬౦. **సుప్పగబ్భే** వచనసూరే.

మధుచ్ఛిట్ఠే మదనే, యేన దీపమ్పి జాలేన్తి. **ఓదనసమ్భవే** భత్తోదనతో పతితే లామకసమ్మతే ఓదనబిన్దుమ్హి.

౯౬౧. **సురభిమ్హి** సుగన్ధే.

ఉప్పత్తియం ఉద్ధఙ్గమనే చ **ఉగ్గమనం.**

౯౬౨. **లూఖే** సమలే, కక్ఖళే చ. **నిట్ఠురవాచాయం** అకణ్ణసుఖవచనే.

అమ్బువేగే అమ్బునో ఉదకస్స వేగే సోతే.

౯౬౩. **తప్పరే** తప్పధానే. **కవచే** ఉరచ్ఛదే. **వారవాణే** చమ్మమయే యుద్ధాలఙ్కారే చ. **నిమ్మోకే** సప్పానం జిణ్ణచమ్మని.

౯౬౫. **పదానే** దానే. **సేలే** పబ్బతే.

౯౬౬. **లోహే** కాళాయసే సత్థం. **సఞ్చయే** సమూహే సత్థో. యథా “సకటసత్థో”త్యాది. **వత్తనే** పవత్తనే.

౯౬౭. **వలయే** కటకే.

౯౬౮. **కణ్డే** వాణే. **వాపిమ్హి** దీఘికాదికాయం. **దుప్ఫస్సే** దుక్ఖసమ్ఫస్సే. **కకచే** ఖరపత్తే.

౯౬౯. **సురాయ** కాదమ్బరియం, యాయ పీతాయ మత్తా సత్తా అనాగమనీయవత్థూసుపి గచ్ఛన్తి. **రథఙ్గే** చక్కే. కాముపధిఆదీసు చతూసు ఉపధీసు చ **ఉపధి,** అనిత్థీ.

౯౭౦. **దబ్బే** ధనాదికే. **భూభేదో** వత్థాది. **మహారాజే** చతూసు మహారాజేసు ఏకస్మిం మహారాజే. **నరే** సత్తే.

౯౭౧. **ఆపణే** కయవిక్కయట్ఠానే. **సమ్భారే** ఉపకరణే. “రథో సీలపరిక్ఖారో, ఝానక్ఖో చక్కవీరియో”తి [సం॰ ని॰ ౫.౪] ఏత్థ అలఙ్కారో “**పరిక్ఖారో**”తి వుత్తో.

౯౭౨. **వోహారస్మిం** రథసకటాదివోహారే. **ఉపట్ఠితగిరా** సద్దతో అత్థతో చ పాకటగిరా.

౯౭౩. **వచనావయవే**తి వాక్యావయవే. హేతుదాహరణాదియుత్తస్స సమ్బన్ధత్థస్స వచనసమూహస్స అవయవే. **మూలే** లోభాదికే. **కారణే** లోభాదితో అఞ్ఞస్మిం కారణే. **పాచానలస్మిం** ఉదరట్ఠే భుత్తపాచనే కమ్మజతేజస్మిం. రోగభేదేపి **గహణీ.**

౯౭౪. **సంయమే** చక్ఖాదిన్ద్రియసంయమే.

౯౭౫. **ముద్దికస్స** రుక్ఖస్స రసే చ. **పుప్ఫస్స** సబ్బస్స పుప్ఫస్స రసే చ. **ఖుద్దే** మక్ఖికాకతే చ **మధు** పున్నపుంసకం.

> “మధు ఖుద్దే జలే ఖీరే, మజ్జే పుప్ఫరసే మధు;
> రచ్ఛే చిత్తే వసన్తే చ, జీవసాకే మధుద్దుమే”తి. –

నానత్థసఙ్గహే.

ఉల్లోచేతి సేయ్యాదీనం ఉపరిభాగే రజోపాతనివారణత్థం ఠపితే దుస్సమయాదికే.

౯౭౬. **అపవగ్గే** నిబ్బానే. **సుధాయం** దేవతానం భోజనే.

> “అమతం యఞ్ఞసేసస్మిం, పీయూసే సలిలే ఘతే;
> అయాచితే చ మోక్ఖే చ, ధన్వన్తరిసుధాసిసు;
> అమతో అమతా సివా-గళో ఝామలకీసు చే”తి [మేదినీకోస ౧౬.౭౭-౮ గాథాయమ్పి].

నానత్థసఙ్గహే వుత్తం. **మోహే** అవిజ్జాయం. **తిమిరే** అన్ధకారే. **సఙ్ఖ్యా** గణనవిసేసో. **గుణే** తతియే గుణే.

౯౭౭. **ఖరే** ఫరుసే. **అకారియే** అకత్తబ్బే. **పురిసే** పుల్లిఙ్గే. **సుకతే** కుసలే ధమ్మే **పుఞ్ఞం పణ్డకే** నపుంసకే. **పవనే** పూతే.

౯౭౮. **అసినిద్ధో** సుక్ఖో. **సజ్జే** లగ్గే.

౯౭౯. **లఞ్ఛనే** పటిబిమ్బే. **సీమా** మరియాదో. **పకారో** తుల్యో.

౯౮౦. **మన్తనే** చతుక్కణ్ణాదికే. **బ్యసనే** భోగబ్యసనాదికే. **విపత్తియం** అనత్థే.

౯౮౧. **రంసిభేదో** పుబ్బే ఉదయతో సూరియస్స రంసివిసేసో. **అబ్యత్తరాగే** కిఞ్చిరత్తే. **లోహితే** రత్తే.

పకతానివత్తే పకతితో అనివత్తనే. “పకతియఞ్చ అనివత్తనే చా”తిపి అత్థో. **నస్సనక్ఖరేతి** వినాసనక్ఖరే. **నస్స** అదస్సనే అక్ఖరే.

“అనుబన్ధో పకత్యాదో, దోసుప్పాదే వినస్సరే;

సుసుముఖ్యానుసారేసు, పకతస్సా’నువత్తనే”తి [అమర ౨౩.౯౮ గాథాయమ్పి పస్సితబ్బం]. –

నానత్థసఙ్గహే.

౯౮౨. **అవతరణే** ఓతరణే. **తిత్థస్మిం** నద్యాదీనం తిత్థే. **వివరే** వివరణే. **ఇఙ్గితే** సీసచలనాదికే.

౯౮౩. **ఖత్తా** ఖత్తియతో సఞ్జాతే **సుద్దిత్థితనయే** సుద్దిత్థియా పుత్తే చ. **తిబ్బమ్హి** అధిమత్తే చ. **సో** ఉగ్గో. **అగ్గో** సేట్ఠో. **ధితి** వీరియం.

౯౮౪. **పభాతే** పచ్చూసే. **నిరోగే** రోగముత్తే. **సజ్జే** సజ్జితే, ఆధారేపి చ. “సజ్జుత్తో సన్నద్ధే సజ్జితేపి చే”తి **నానత్థసఙ్గహే. దక్ఖో** ఛేకో. యుత్తేపి కల్లం. **కూటచరియాయం** సఠచరియాయం.

౯౮౫. **పక్ఖిభేదో** పారావతప్పమాణో పక్ఖీ. యస్మిం గేహే పలినా పతితే అసుభనిమిత్తం కరోన్తి. **పారావతే** కలరవే.

సరదబ్భూతే సరదకాలే సమ్భూతే. **అప్పగబ్భే** కాతరవచనే.

౯౮౬. **కఠినే** కక్ఖళే. **సాహసో** బలక్కారో. **అప్పియే** అమనాపే. **చీరే** నన్తకే, వాకే చ **చీరం.**

౯౮౭. **మిగభేదే** కుక్కురప్పమాణే మిగే. **పటాకాయం** ధజే. **మోచం** పసిద్ధం, **కదలీ** ఈకారన్తో. **దక్ఖిణా** కమ్మఫలం సద్దహిత్వా దాతబ్బం దానం.

౯౮౮. **ఉప్పాతే** భూతవికతియం. **వేస్సానరే** అగ్గిమ్హి.

౯౮౯. **పోతవాహే** తలకవాహే. **నియన్తరి** పాజితరి.

౯౯౦. **రోధనే** ఆవరణే.

౯౯౧. **భాజనే** విలీవమయాదికే. **పరియత్తి** పరియాపుణనం సిక్ఖనం, పరియాపుణితబ్బా వా సిక్ఖితబ్బా. **జరాసిథిలచమ్మస్మిం** జరాయ కారణభూతాయ సిథిలచమ్మని. **ఉదరఙ్గే** ఉదరచమ్మరాజియం.

౯౯౨. విదారితాదీసు తీసుపి వాచ్చలిఙ్గికం. **ఉపజాపే** చతుత్థోపాయే.

౯౯౩. **గామసన్దోహే** గామసమూహే. **పరిధి** పరివేసో సూరియాదిగేహం. **ఆగమే** బుద్ధవచనే. **లేఖే** వాచితలేఖే.

౯౯౪. **అయోమయవిజ్ఝనకణ్టకో** సూరూదివిజ్ఝనం. **గుణుక్కంసే** గుణాతిసయే. **విభవే** భోగే. సమ్పత్తి, సమ్పదాతి చ అభిధానద్వయం.

౯౯౫. **భూ** పథవీ. యోగ్యాదీసు తీస్వత్థేసు తీసు. **యోగ్యే** అనుచ్ఛవికే. **యుత్తే** సఙ్గతే. **అద్ధో** అద్ధసద్దో **భాగే** సమభాగే, అసమభాగే చ. తత్ర సమే **అద్ధం.** ఇతరత్ర అద్ధో అద్ధమ్పి, **పథే** మగ్గే **అద్ధా** పుమే. కాలేపి **అద్ధా** పుమే. **ఏకంసే** నిచ్ఛయే. చతురమ్బణే **కరీసం** వుత్తం.

౯౯౬. **ఉసభే** గవసతజేట్ఠకే గవే. సేట్ఠేసు చ **ఉసభో.** వీసయట్ఠియం **ఉసభం. తన్తి** బుద్ధవచనం. **పన్తి** ఆళి.

౯౯౭. **ఇత్థినిమిత్తే** ఇత్థియా అఙ్గజాతే. **కిలఞ్జే** విలీవమయే. **నో కట**సద్దో కతే తీసు.

"కటో సోణిక్రియాకారే,

కిలఞ్జే'తిసయే సివే;

సమయే గజగణ్డే చ,

కటా విప్పలియం మతా"తి [మేదినీకోస ౧౧.౩]. –

వోపాలితో. "సమయే చ క్రియాకారే, కిలఞ్జే చ సరే కటో"తి **తికణ్డసేసో** [తికణ్డసేస ౩.౩.౯౩]. **మన్దిరాలిన్దవత్థుని** గేహస్స ఆలిన్దభాగే వత్థుమ్హి.

౯౯౮. **మథితే** గోరసవిసేసే. **సూచిఫలే** అమ్బిలపత్తఫలే. **దుద్దసేతరే** పస్సితుం అదుక్కరే.

౯౯౯. **అన్తరీపం** జలమజ్ఝథలం. **పజ్జోతో** పదీపో. **బన్ధో** సమ్బన్ధో. **మిహితే** ఈసంహసితే.

౧౦౦౦. **ధియం** ఇత్థిసామఞ్ఞే. ఇత్థిలిఙ్గేతి వా అత్థో. **దారే** భరియాయం. **సురే** దేవతాయం, దేవతావిసేసే వా. **వాసుదేవే** నారాయనే. **అన్తకే** వసవత్తిని. **అసితే** కాళవణ్ణే.

౧౦౦౧. **ఉపట్ఠానే** పారిచరియాయం, సేవనే చ. **అఞ్ఞారోపనే** అభంసభావస్స అఞ్ఞస్స తంసభావరోపనే. **సక్కో** సక్కసద్దో. **ఇన్దే** దేవరాజే **సక్కో.** జనపదే **సక్కా.** సాకియే చ ఖమే తీసు.

౧౦౦౨. వజ్జనత్థాదీసు తీసు **పరిహారో.** పఞ్ఞావిస్సజ్జనేపి **పరిహారో. ద్విజే** బ్రాహ్మణే. వేస్సేపి **అరియో.**

౧౦౦౩. **సుంసుమారే** నక్కే. **ఉలూపిని** చణ్డమచ్ఛవిసేసే. **ఉద్దాలపాదపే** సేలురుక్ఖే, యస్స ఫలాని అతిపిచ్ఛలాని.

౧౦౦౪. **పియకే** పీతసాలే. **కణ్డే** సరే. ఖిపనే **అసనం. అసు** ఖేపనే. **యుగే** రథయుగాదో. **వికారో** వికతి. **అన్తికే** సమీపే.

౧౦౦౫. **లవిత్తే** దాత్తే. **అజ్ఝేసనా** సక్కారపుబ్బికా ఆయాచనా.

౧౦౦౬. **మకచివత్థే** యం లోకే "చక్కూ"తి వుచ్చతి, "సాణవత్థ"న్తిపి ఏకే. **గన్ధే** సద్దసత్థాదికే. **లేప్యాదికమ్మని** చిత్తకారాదీహి కతరూపే.

౧౦౦౭. పుప్ఫవతి పుగ్గలే. **భూసణ్హకరణియం** సుధాలేపకానం దారుమయహత్థే.

౧౦౦౮. పాయితే పాతబ్బే, "వాయితే"తిపి పాఠో. "దయితే"తిపి క్వచి దిస్సతి.

౧౦౦౯. లోహితాదిమ్హి వణ్ణవిసేసే. **రఞ్జనే** "ముఖరాగో"త్యాదీసు. **పవుద్ధదరియం** మహాదరియం.

౧౦౧౦. కసేరుస్స ఫలే సకణ్టకస్స ఫలే. **మగ్గసమాగమే** చచ్చరే. **బహులాయం** "ఫాలాతీ"ఇతి ఖ్యాతే. దోసే తు **ఏళమీ**రితం.

౧౦౧౧. అధికరణే అధికరణకారకే. **పత్తాధారో** భాజనస్స ఆధారో. **ఆలవాలకే** తరుసేకత్థం తరుమూలవిచితే సోబ్భజలాధారే. **అగభేదో** రుక్ఖభేదో, సో చ మహాసత్తేన తేమియరాజకుమారకాలే భుత్తరుక్ఖో. తత్ర **కారా** ఇత్థీ. **కారో**పి సక్కారే, ద్వీసు. బన్ధనాలయే పన **కారాయే**వ.

౧౦౧౨. మేఘపాసాణే ఘనోపలే. **కుణ్డికాయం** భిఙ్గారే. **పదాతిస్మిం** చతురఙ్గసేనఙ్గే.

౧౦౧౩. ఛిద్దాదీని తీణి అభిధానాని సుసిరే చ **దూసనే** అపరాధే చ తీసు సియుం. **ముచ్చితే** ముచ్చితబ్బే.

౧౦౧౪. హత్థిలిఙ్గే హత్థిసణ్ఠానసకుణే. **మదే** నాగమదే.

౧౦౧౫. అత్థఙ్గమే వినాసే. **నిగముబ్భూతే** నిగమేసఞ్జాతవత్థుమ్హి. **ఆపణోపజీవిని** ఆపణేన జీవితవుత్తియం కత్తరి.

౧౦౧౬. హరితస్మిం సుకపత్తవణ్ణే. **పణ్ణే** ఛదమత్తే.

౧౦౧౭. ఫలమ్హి రుక్ఖాదీనం ఫలమత్తే. **తం పక్కవచనం. నాసముఖే** నాసాభిముఖే చ పరిణతే చ తీసు.

ఆజీవనే జీవితవుత్తియం. **పిణ్డనే** రాసికరణే. **గోళకే** వట్టలే.

౧౦౧౮. పరిబ్బయే వేతనే. **కమ్మాదికే** కమ్మవట్టవిపాకవట్టకిలేసవట్టే. **వట్టలే** బుబ్బుళసణ్ఠానే. **పచ్చాహారే** పటివచనాహారే.

౧౦౧౯. వికతే వికతియం, విరూపే వా.

౧౦౨౦. సబ్యమ్హి అదక్ఖిణే. **చారు** మనుఞ్ఞం. **సరబ్యే** సరేన విజ్ఝితబ్బే ఫలకాదో. **చిహనే** లక్ఖణే.

౧౦౨౧. సమసిప్పీనం సమానసిప్పీనం గణే **సేణీ** ఇత్థీ. **ఆవళియం** పన్తియం. **సుధాయం** లేపే. **ధూలియం** రజసి. **వాసచుణ్ణకే** వాసయోగ్గచుణ్ణే.

౧౦౨౨. అతిపసత్థే పసత్థస్స జో, **అతివుద్ధే** వుడ్ఢస్స. **తక్కే** గోరసవిసేసే. **హోతీ**తి క్రియాపదం.

౧౦౨౩. పణే జాతకారాదీనం కమ్మని. **కణ్హే** కాళే.

౧౦౨౪. సమ్భవే సుక్కే. **అమేజ్ఝే** అపవిత్తే.

౧౦౨౫. ఇక్కే బహులోమే కాళమిగే. **బళిసే** మచ్ఛవేధనే. **సేలభేదే** వఙ్కనామకే పబ్బతే.

౧౦౨౬. కుణపమ్హి మతకాయే. **అద్ధమ్హి** సమద్ధభాగే, తేనాహ **"పురిసే"**తి, "పురిసే"తి చ యేభుయ్యప్పవత్తిం సన్ధాయ వుత్తం, తేనాహ "వా ఖణ్డం సకలం పుమే"తి.

౧౦౨౭. సంవరీముఖే రత్తియా ఆదిమ్హి.

౧౦౩౦. దేవభేదో కుమ్భణ్డో నామ యక్ఖో. **వల్లిజాతియం** యస్సా ఫలాని ఉక్ఖలిప్పమాణాని హోన్తి. **చతుత్థంసే** చతుత్థభూతే కోట్ఠాసే. **పదే** చరణే. **పచ్చన్తసేలే** పబ్బతపాదే.

౧౦౩౧. లోహన్తరే సేతలోహే. **బహుమ్హి** బహువచనే. **కమ్మారభణ్డభేదే** "తూ"ఇతి ఖ్యాతే. **ఖటకే** కుఞ్చికపాణిమ్హి.

౧౦౩౨. దోణియం కట్ఠమయే ధఞ్ఞమానికే. **అధిట్ఠితియం** ఉపరిట్ఠానే. **ఠానే** ఠానమత్తే.

౧౦౩౪. కోట్ఠాసభేదస్మిం "వక్కం హదయ"న్త్యాదీసు [మ॰ ని॰ ౧.౧౧౦]. **వఙ్కే** కుటిల్యే. దిబ్బచక్ఖుపుబ్బేనివాసానుస్సతిఆసవక్ఖయసఙ్ఖాతా తిస్సో విజ్జా, **ఆదినా** అట్ఠ విజ్జా గహితా. **బుద్ధియం** ఞాణే.

౧౦౩౫. అనాకులే ఆకులరహితే. **సిలోకే** అనుట్ఠుభాదో. **అద్ధే** భాగే. తీసు **పజ్జో పజ్జ**సద్దో.

౧౦౩౬. రుక్ఖభేదస్మిం ఉదకప్పసాదనఫలే. **కిత్తిమే** కరణేన నిప్ఫత్తే. **విధేయ్యే** వచనగ్గాహిని. **పుబ్బమ్హి** పూయే.

౧౦౩౭. లద్ధత్థరక్ఖణే లద్ధస్స ధనాదికస్స అత్థస్స రక్ఖణే. **నియోజనే** పేసనే. **కారియే** ఫలే.

౧౦౩౮. అస్సాసప్పత్తే లద్ధస్సాసే. **బోధిదుమే** అమ్హాకం భగవతో బోధిరుక్ఖే. **కురూరే** కక్ఖళకారకే. **నేసాదమ్హి** మిగమచ్ఛాదిలుద్దే.

౧౦౩౯. లగ్గస్మిం సజ్జే. **మజ్ఝమ్హి** ఉదరే. **భాగే** అసమద్ధభాగే. **ధనిమ్హి** మహద్ధనే.

౧౦౪౦. గహనే సఙ్కరే. **ససన్తానే** అత్తనో నియకజ్ఝత్తసన్తానే. విసయగోచరానం విసేసో వుత్తో.

గాథాద్ధవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦౪౧. భువనే కామభవాదికే. **జనే** పాణిమ్హి. **యసే** కిత్తియం. **పజ్జే** అనుట్ఠుభాదో. **రుక్ఖే** రుక్ఖభేదే.

౧౦౪౨. వటో వటరుక్ఖో. **వాయసే** కాకే. **బకే** సేతపత్తే. **అవసరో** అవకాసో. **అహం** దినం. **కుచే** నారిథనే. **అబ్భే** మేఘే.

౧౦౪౩. ఉచ్ఛఙ్గే పల్లఙ్కోపరిభాగే. **లక్ఖణే** ఞాపకే.

దిట్ఠోభాసేసు దస్సనే, ఓభాసే చాతి అత్థేసు.

౧౦౪౪. **సూరంసూసు** సూరియే, కిరణే చ. **దమే** దమనే. **మానం** మానవిసేసో. **సాను** పబ్బతసాను.

౧౦౪౫. **తాపో** సూరియసన్తాపో. **సపచే** చణ్డాలే, సం సునఖం పచతీతి **సపచో. పసు** చతుప్పదో. **కురుఙ్గో** అజినయోని. **ఉలూకో** కోటరసకుణో. **ఇన్దో** సక్కో. "మహిన్దే గుగ్గులులూక-పలగ్గాహేసు కోసియో"తి **అమరసీహో.**

౧౦౪౬. **మాణవో** మచ్చో. **అత్తా** సరీరాధిపతిదేవతా. **సిరే** ఉత్తమఙ్గే. **తిపుమ్హి** కాళలోహే.

౧౦౪౭. **బలి** భాగదేయ్యో. **హత్థో** పాణి. **అంసు** భా. **దన్తే** రదే. **విప్పే** బ్రాహ్మణే. **అణ్డజే** అణ్డసఞ్జాతే. **పజ్జే** అనుట్ఠుభాదో. **ఆననం** ముఖం. **ఆచారో** అసీతిమహావత్తాది. **ధఞ్ఞఙ్గే** భిన్నతణ్డులే. **సుఖుమే** అణుమ్హి. "లవలేసకణాణవో"తి హి **అమరసీహేన** సుఖుమపరియాయో **కణో** వుత్తో.

౧౦౪౮. **థూణా** గేహాదీనం పధానదారు. **జళత్తం** మూళ్హత్తం. **కుమ్మాసో** మాసవికతి. **బ్యఞ్జనం** తదఞ్ఞబ్యఞ్జనం. **ఫోటో** నామ యస్మిం పూయే విపరీతే దుక్ఖవేదనా నత్థి. **కపోలో** నామ ముఖచూళికానం అన్తరట్ఠానం. **మూలే** మూలధనే.

౧౦౪౯. భాసపక్ఖీ చ పక్ఖీ చ **భాసపక్ఖినో,** తేసు, "సకున్తో పక్ఖిభేదేపి, భాసపక్ఖి విహఙ్గమే"తి హి "భాసన్తం సున్దరాకారే, భాసన్తో భాసపక్ఖినీ"తి చ **వోపాలితో.** "సకున్తో భాసపక్ఖినీ"తిపి పాఠో. **భాగ్యే** సుభాసుభావహే కమ్మని. **విధానే** కరణే.

౧౦౫౦. యో ఆకాసం అబ్భుగ్గన్త్వా పున ఓతరిత్వా ఉదకబ్భన్తరే మచ్ఛే గణ్హాతి, సో నీలసకుణో **చాతకో** నామ. **ఏణే** ఏణీమిగఖ్యాతే. **సరో** కణ్డో. **సేదే** సేదనే, **సిద** పాకే. **పాకో** పచనం. భిక్ఖుభేదే "గణపూరకో"త్యాదీసు. **చయే** సమూహే.

౧౦౫౧. **పుఞ్జో** పిణ్డే. మేసో ఉసభో మేథునం కక్కటో సీహో కఞ్ఞా తులా విచ్ఛికో ధను మకరో కుమ్భో మీనోతి **మేసాది. లోణే** లవణుత్తమే. **సంవట్టే** వినాసకప్పే. **కముకే** తమ్బూలఫలరుక్ఖే.

౧౦౫౨. **అమతే** దేవతాభోజనే. **లేపే** సుద్ధసక్ఖరచుణ్ణాదిమయే. **సత్థే** దీఘదణ్డే సత్థవిసేసే. **నజ్జన్తరేతి** గఙ్గా యమునా అచిరవతీ సరభూ మహీతి పఞ్చసు మహానదీసు పఞ్చమాయ మహానదియం. **భువి** పథవియం. **క్రియా** నారీసిఙ్గారభావజా క్రియా. **విలాసో** పన తదఞ్ఞజో. **అత్రజే** పుత్తే.

౧౦౫౩. **కుథో** హత్థిపిట్ఠత్థరణం. **వేణీ** నారీనం కేసకలాపో. "పవేణీ వేణీ కుథయో"తి హి **వోపాలితో.** "పవేణీ కులవేణీసూ"తిపి క్వచి పాఠో. **వుత్తి** భవనం . **వుత్తా** వుత్తన్తో. **వేతనే** కమ్మేన లద్ధబ్బే. **భరణే** పోసనే, ధారణే చ.

౧౦౫౪. **మరియాదసద్దో** ద్వీసు. **సత్తా** విజ్జమానతా. **సమిద్ధి** సమ్పత్తి. **సోప్పే** నిద్దాయం. **వుత్తి** జీవితవుత్తి.

౧౦౫౫. **కుచ్ఛా** గరహా. **అపవాదో** అవణ్ణవాదో, అభూతాక్ఖానమ్పి. **ధఞ్ఞే** ధఞ్ఞవిసేసే, యస్స సీసం అఙ్గుట్ఠప్పమాణం దీఘఞ్చ. **పియఙ్గు** గన్ధదబ్బం. **మోక్ఖే** నిబ్బానే. **సివే** కల్యాణే.

౧౦౫౬. **రఞ్జనే** కాసాయాదిరఞ్జనే. **సూరతే** మేథునే. **వాసే** వసనక్రియాయం.

౧౦౩౭. **పత్థే** మానతుమ్బే. **నాళే** ఉప్పలాదీనం నాళే. **పిపాసాయం** పాతుమిచ్ఛాయం. **వుత్తి** భవనం.

౧౦౩౮. **పాణ్యఙ్గే** సఙ్ఖనాభియం. **చక్కన్తే** చక్కస్స అన్తే.

"నాభి పాణ్యఙ్గఙ్గే ఖేత్తే, చక్కన్తచక్కవత్తిసు;
నాభి పధానే కత్థూరి-మంసే చ క్వచి కిత్తితో"తి. –

వోపాలితో.

౧౦౩౯. **అన్తరేతి** ద్విన్నం అన్తరే. "వీచి సుఖతరఙ్గేసూ"తి **వోపాలితో. థిరత్తే** థిరభావే. "ధీరత్తే"తిపి పాఠో, సోయేవత్థో. **సవే** సవనే.

౧౦౬౦. **నిస్సయే** ఆధారే.

౧౦౬౧. **విత్తే** ధనే. **అఙ్కో** లక్ఖణం. **బుద్ధి** ఞాణం. **ఖే** ఆకాసే.

౧౦౬౨. **వతే** తిత్థియసమాచారే. **ఆగుమ్హి** అపరాధే. **మణి** సిలావికతి, మణిసఙ్ఖాతో వా రతనవిసేసో ఇధ **మణి** నామ. **హాయనే** సంవచ్ఛరే. **వుట్ఠి** వస్సనం.

౧౦౬౩. **లిపి** **అ**కారాదీనం సన్నివేసవిసేసో. **మోక్ఖో** నిబ్బానం. **రతే** సూరతే.

౧౦౬౪. పాపే చ అసుభే చ **రిట్ఠం.** అరిట్ఠంప్యత్ర, తబ్భావే తత్ర **అ**కారో. **అపరాధో** ఆదీనవో. **కేతుమ్హి** పటాకాయం. **చిహనే** లక్ఖణే. "ధజో సోణ్డికలేసేసు, పటాకాయఞ్చ చిహనే"తి **వోపాలితో.**

౧౦౬౫. **ద్వారమత్తేపి** బహిద్వారేపి. ఇతో పరం యే అనేకత్థా వుచ్చన్తే, తే వాచ్చలిఙ్గా. **ఫుటే** పాకటే.

౧౦౬౬. **అజ్ఝక్ఖే** అధికతే. **జళే** అఞ్ఞాణే. **లోలుపే** అతితణ్హే. **చలే** కమ్పితే.

౧౦౬౭. **వికతే** విరూపే. **కోమలం** అకఠినం. **అతిఖిణో** కుణ్ఠో.

౧౦౬౮. **సితే** సేతే. **సూచకో** పేసుఞ్ఞకారకో. **అహి** సప్పో. **సక్కే** ఖమే. "సత్తే"తి పాఠే పన సత్తియుత్తేత్యత్థో. **సమ్బన్ధే** అవిప్పయోగే. **అఖిలే** సకలే.

౧౦౬౯. **కేవలం** అసమ్మిస్సం. **అన్తో** అవసానం. **అధమో** నిహీనో. **పణతో** బుద్ధాదీసు నిన్నో. **నిన్నో** థలపటిపక్ఖో.

౧౦౭౦. **సుద్ధే** అఞ్ఞేన అసమ్మిస్సితే. **పూతే** మేజ్ఝే.

౧౦౭౧. **బ్యాపే** బ్యాపితే. **భావిని** అనాగతే వత్థుమ్హి. **థేరే** జిణ్ణే.

౧౦౭౨. **బహు**సద్దో "ఏకస్మిం, ద్వీసు చ న పవత్తతీ"త్యాదీసుయేవ పవత్తతీతి మఞ్ఞమానో "**త్యాదో**"తి వదతి. "ఏకవచనం, బహువచన"న్తి వుత్తత్తా పన ద్వీసుపి **బహు**సద్దో వత్తతేవ. ఆచరియేన వా పరసమయవచనాని మనసి కత్వా "త్యాదో"తి వుత్తం. తివిధఞ్హి తత్థ వచనం ఏకవచనం ద్వివచనం బహువచనన్తి. సబ్బపారిసదత్తా హి బ్యాకరణస్స సబ్బేసం వాదా కత్థచి కథీయన్తే.

ధీ వుచ్చతి పఞ్ఞా, సా యస్స అత్థి, స **ధీరో,** బుధో. ధానం వా ధీ, సా యస్సత్థీతి స **ధీరో,** ధితిమన్తో. **ధుతే** చలే.

౧౦౭౩. **యానే** హత్థాదియానే **యోగ్గం.** ఖమే పన **యోగ్గో.**

౧౦౭౪. **వుడ్ఢే** ఆయువుడ్ఢే. **కులజే** కులీనే. **వుద్ధో** ఆయువుడ్ఢో. **ఉరు** పమాణతో మహన్తో.

౧౦౭౫. **వుత్తే** వత్తబ్బే. **ఉగ్గతే** ఉద్ధంగతే. **ఆదిత్తే** అగ్యాదీహి, **గబ్బితే** సఞ్జాతమానే.

౧౦౭౬. **విగతే** విగతరాగే. **వాయనే** వీతే పటే. **భజ్జితే** ధఞ్ఞాదికే. **భజ్జ** పాకే.

౧౦౭౭. **చయే** సమూహే. **సమో** తుల్యో. **అరి** సత్తు. "సమాదిసూ"తిపి పాఠో. **వీరే** అకాతరే సూరే. **రవిసూరో**తి రవిసూరియో "సూరో"తి వుత్తో. **కుద్ధే** కోధసహితే. **దూసితే** అప్పియే.

౧౦౭౮. **అరిమ్హి** సత్తుమ్హి **దిట్ఠో.** ఇక్ఖితేపి **దిట్ఠో. పోతే** బాలకే. **వతే** ఏకన్తసాధనే వతకమ్మే.

౧౦౭౯. **సలాకాయం** కుసావహారే. **దబ్బే** వరహిసతిణే. **ఖయే** ఉదయబ్బయానుపస్సీతి. సకుణేపి **వయో** "విసయుత్తన్నభుత్తానం, వయానం మరణం భవే"త్యాదీసు. **గబ్బో** అభిమానో.

౧౦౮౦. **బిళాలే** మజ్జారే. **నకులే** అహిసత్తుమ్హి. **మన్థనో** ఖీరమన్థనదణ్డో. **సత్తు** తణ్డులవికతిఖజ్జవిసేసో. **అస్సాదిలోమే** అస్సాదీనం లోమే. **ఘాతో** మరణం. **రాసి** పుఞ్జో.

౧౦౮౧. **గోపగామే** గోపాలానం గామే. **రవే** సద్దే. **సారథి** పాజితా. **వన్దీ** థుతిపాఠకో.

> "సారథిమ్హి తిచ్ఛకే చ, పసుతే వేదితేపి చ;
> ఖత్తియా బ్రాహ్మణియా జేపి, విసూతో పాదవన్దిసూ"తి. –

వోపాలితో. పుప్ఫే సుత్తాదినా అసజ్ఝితే. **తద్దామే** పుప్ఫదామే సుత్తాదినా సజ్ఝితే. **సకటే** అనే. **హయే** అస్సే.

౧౦౮౨. **అచ్చనే** పూజాయం. **భే** నక్ఖత్తే. **నేత్తమజ్ఝే** "సూలా"తి ఖ్యాతే. **ఓధి** మరియాదో.

౧౦౮౩. **పుణ్ణతా** పరిపుణ్ణతా. **అవజ్జం** దోసో. మనక్కారేపి **ఆభోగో. ఆళి**సద్దో ఇత్థీ. **సఖీ** వయసా. **సేతు** జలవారణో, నద్యాదిమగ్గో చ. **సత్తే** సత్తియుత్తే, థిరేత్యత్థో. "దళ్హో థూలే భుసే సత్తే, పగాళ్హేపి దళ్హే మతో"తి **వోపాలితో.**

౧౦౮౪. **మోక్ఖే** నిబ్బానే, అరహత్తఫలేపి. **సామిని** పతిమ్హి. **ధారకే**తి ధారేతీతి **ధారకో,** తత్థ. పోసకేపి **భత్తా.**

౧౦౮౫. **సిఖా** చూళా. **పిఞ్ఛం** పుచ్ఛం. **అత్తని** "సజ్జికం పుగ్గలిక"న్త్యాదీసు. **ఖేపే** నిన్దాయం.

౧౦౮౬. **రూపే** వణ్ణే. **కరీసే** గూథే.

౧౦౮౭. **ఖణ్డే** సకలే. **పణ్ణే** రుక్ఖాదీనం పణ్ణే. **కణ్డే** సరే. **సలాకా** వణోపయుత్తా. సుచినో భావో **సుచిత్తం,** తస్మిం. **గతే** గమనక్రియాయం. "**ధావ** గతిసుద్ధియ"న్తి హి ధాతుపాఠో. **హావో** ఇత్థీనం సిఙ్గారభావజక్రియా. **అవిజ్జాయ** అఞ్ఞాణే. **ముచ్ఛనే** విసఞ్ఞిభావే.

౧౦౮౮. **ఘమ్మజలం** కాయే ఉణ్హేన సఞ్జాతజలం. **పాకే** పచ్చనే. **గోళే** "ము-యీ"ఇతి ఖ్యాతే మత్తికాగుళకే. **ఉచ్ఛుమయే** ఉచ్ఛురససఞ్జాతే. **మిత్తే** పియమిత్తే, మిత్తమత్తే వా. **సహాయే** అత్థచరే. **పభూ** అధిపతి. **నో** పుల్లిఙ్గో.

౧౦౮౯. **కురూరే** కక్ఖళకమ్మన్తే. **పరస్మిం** పరట్ఠానే, పరలోకే వా. **అత్ర** ఠానే, లోకే వా. **అఙ్కో** చిహనం. అపరాధే నాటకపరిచ్ఛేదేపి **అఙ్కో.** **అపవాదో** లోకగరహా. **దేసే** దేసవిసేసే. "భవే జనపదో దేసే, జనే జనపదేపి చే"తి **వోపాలితో.**

౧౦౯౦. **పజ్జే** సిలోకే. **వచీభేదే** బ్యత్తవాచాయం. **అన్వయే** సన్తానే. **సరూపస్మిం** సమానభావే. అధోభాగే చ **తలం.**

౧౦౯౧. **విలగ్గే** కాయమజ్ఝే. **వేమజ్ఝే** మజ్ఝసామఞ్ఞే. **కుసుమం** పసవం. **ఉతు** ఇత్థిపుప్ఫం. **సుబ్బతే** సున్దరే వతే.

౧౦౯౨. **కోసే** లిఙ్గపసిబ్బకే. **గబ్భరే** గుహాయం. **బిలే** కిపిల్లికాదీనం ఆవాసే. **గణ్డకే** ఖగ్గవిసాణే. **కదమ్బే** "ధిన"ఇతి ఖ్యాతే. **దుమే** రుక్ఖే. **చయే** సమూహే.

౧౦౯౩. **భే** నక్ఖత్తభేదే. **ధేనుయం** సిఙ్గినియం. **యోనియం** ఇత్థీనం అఙ్గజాతే. **సిరే** సీసే.

౧౦౯౪. **భోగీసద్దో** భోగవతి పుగ్గలే, ఉరగే చ. **సివో** మహిస్సరో. **బలే** థామే. **పభావే** తేజసి. "వీరియం సుక్కే పభావే, తేజో సామత్థియేస్వపీ"తి **వోపాలితో.** **తేజసద్దో** పన **తేసు చ** యథావుత్తేసుపి ద్వీస్వత్థేసు, దిత్తియఞ్చ వత్తతి.

౧౦౯౫. **సన్తతి** ఆధారో. **ఖగ్గఙ్గే** ఖగ్గస్స తిఖిణావయవే. **సూతే** సారథిమ్హి. **పటిహారే** వచనహారే. "**విద** లాభే"తి ధాత్వత్థతో **విత్తి.** **పీళా** విబాధా.

౧౦౯౬. **రవే** సద్దే. **పలాసే** నిత్తణ్డులవీహిమ్హి.

౧౦౯౭. **రుక్ఖే** అమ్బట్ఠరుక్ఖే. పరసమయే పన **బాధా.** **అధికప్పేమే** అతిసయపేమే.

౧౦౯౮. **కేతుమ్హి** ధజే. **లేఖ్యే** లిఖితబ్బే లేఖే. రాజియం తు **లేఖా.**

౧౦౯౯. **సత్థే** ఆవుధభేదే. **సత్తే** పాణిమ్హి. **చయే** సమూహే.

౧౧౦౦. **ఆళియం** నదీమగ్గే, జలధారణే చ.

౧౧౦౧. **సంసదే** సభాయే. **అయన**సద్దో గమనే, పథే చ వత్తతి.

౧౧౦౨. **రుక్ఖన్తరే** గణదుమే. **సూరే** సూరియే. **కోణే** విదిసాయం. **హయే** తురఙ్గే చ **అస్సో**. **ఖన్ధే** భుజసిరే. **అచ్చి**సద్దో **జాలాయం** అగ్గిజాలాయం. **అంసుమ్హి** తస్స, అఞ్ఞేసఞ్చ అంసుమ్హి వత్తతి. సో చ **నో పుమే** పుల్లిఙ్గే న వత్తతి.

౧౧౦౩. **అభావ**సద్దో **నాసే** విజ్జమానస్స నాసే. **అసత్త**సద్దో అవిజ్జమానత్థే వత్తతి. **భుత్తి** భుఞ్జనక్రియా. **పాణే** ఆయుమ్హి **జీవం. జనే** పాణవతి **జీవో.**

౧౧౦౪. **ఛదనే** గహాదీనం ఛదనే. **రాసి** పుఞ్జో, సహధమ్మీనం గణో చ.

"నికాయో నిలయే లక్ఖ్యే, సంహతానం సముచ్చయే;
ఏకత్థ భాజిని వసే, పరమత్తని వుచ్చతే"తి. –

వోపాలితో. యజనే దేవపూజాయం. **అచ్చనే** పూజామత్తే. **దిక్ఖ** ముణ్డియోపనయననియమబ్బతాదేసేసు.

౧౧౦౫. కరణం కారో, సో ఏవ **కారికా,** క్రియా, సకత్థే ణికో. పజ్జేపి సోయేవత్థో. **చిహనే** లక్ఖణే. **ధీరజే** ఇత్థీనం ఉతుమ్హి. **పుప్ఫే** సుమనే. **వానరే** మక్కటే.

౧౧౦౬. **అధరే** దన్తావరణే. **ఖరభే** "క-ల-అఉ"ఇతి ఖ్యాతే. లోభపుగ్గలేపి **లుద్దో. ఆవిలే** అనచ్ఛే.

౧౧౦౭. **చరమ్హి** గుత్తపురిసే.

౧౧౦౮. హాసో చ గన్ధో చ **హాసగన్ధా,** తేసు. **గన్ధోత్ర** దూరగామీ. కల్యాణేపి **చారు. ఖల** చలనే, సఞ్చయే చ, తో, **ఖలితో.**

౧౧౦౯. **వక్కలే** రుక్ఖత్తచే. **అధిరోహే** ఆరోహనక్రియాయం. **వత్థన్తరం** విచిత్తరూపం వత్థం, యం చీనదేసే సఞ్జాతం.

౧౧౧౦. **పటిహారే** "డ-గా"ఇతి ఖ్యాతే. **ముఖే** భత్తాదీనం పవేసనట్ఠానే. **పేతే** పరలోకం గతే. **అపరణ్ణం** ముగ్గాది. **కాలో** తింసరత్తిదివపరిచ్ఛిన్నో.

౧౧౧౧. **దోసే** కోధే. **ఘాతే** మారణే. **మిగాదో** చతుప్పదే. **ఛగలే** అజే. **అరూపే** ఫస్సాదికే. **అవ్హయే** సఞ్ఞాయం. **దరథే** కాయచిత్తసమ్భూతే సన్తాపే. **భీతి** భయం.

౧౧౧౨. **భారే** ఖన్ధభారాదికే. **సుజా**సద్దో **దబ్బియం** కటచ్ఛుయం, **ఇన్దజాయాయం** సక్కస్స భరియాయఞ్చ. **విహాయసే** ఆకాసే.

౧౧౧౩. **మణికే** మహతి ఉదకభాజనే. **రతనే** అస్మవికారే రతనసామఞ్ఞే. **సేలో** చన్దనపబ్బతో. **ఆరామే** పుప్ఫారామాదిఆరామే.

"మలయో దేసే సేలఙ్గపబ్బతన్తరే, మలయాతివుతాయఞ్చా"తి **వోపాలితో. అఙ్కో** చిహనం.

౧౧౧౪. సప్పిమ్హి ఘతే, తదఞ్ఞే హోతబ్బే చ **హవి.**

“రహసి చ విచారే చ, వివేకో జలదోణియ”న్తి **వోపాలితో.**

౧౧౧౫. పవాహే జలప్పవాహే.

“వేగో జవే పవాహే చ, మహాకాలఫలేపి చే”తి [మేదినీకోస ౩.౨౪] **వోపాలితో. ఖిలే** అణుఖాణుమ్హి. **కణే** అప్పే.

౧౧౧౬. నేత్తన్తే చక్ఖుకోణే. **చిత్తకే** తిలకే.

“అపాఙ్గం అఙ్గహీనే చ, నేత్తన్తే తిలకేపి చే”తి [మేదినీకోస ౩.౨౮] **వోపాలితో. ముత్తాగుణే** సుత్తబన్ధముత్తాయం. గహణం **గాహో,** తస్మిం. **మకుళే** అపుప్ఫితే. **రసే** లోణరసే.

౧౧౧౭. అగో, నగో చాతి ద్వే అభిధానాని సేలరుక్ఖేసు వత్తన్తి. **స్వప్పే** సుట్ఠు అప్పే, అప్పతరేత్యత్థో. **అవధారణే** “నమనమత్త”న్త్యాదీసు. **అచ్చనే** పూజాయం.

౧౧౧౮. ఛిద్దే దోసే. **ఓతరణం** జలతిత్థాదీసు అవతరణం. **అయ్యకే** పితుపితరి.

౧౧౧౯. రుక్ఖే ఖగ్గఫలే. **సునే** సునఖే. **గన్ధే** అధివాసనగన్ధే.

౧౧౨౦. కోణే అస్సే. **సవనే** సోతే. **పన్తియం** వీథియం. **భాగ్యం** పుఞ్ఞం. **ఏకదేసో** తతియభాగాది. **అజపాలకే** పోక్ఖరే. “కుట్ఠం రోగే సుగన్ధే చా”తి **వోపాలితో.**

౧౧౨౧. సేనాసనే విహారాదికే. **సేనే** పీఠాదికే. **చున్దభణ్డమ్హి** చున్దానం ఉపకరణే. “భమో’మ్బునిగ్గమే భణ్డి, చున్దాఖ్యే సిప్పియన్తకే”తి **నానత్థసఙ్గహే** వోపాలితో. **అంసుసద్దో** వత్థాదీనం లోమే, **కరే** కిరణమత్తే చ. **అబ్యయే** పకారాదికే.

౧౧౨౨. ఖజ్జన్తరే సూకరవచ్చసణ్ఠానే ధఞ్ఞవికారే. **దిసే** రిపుమ్హి. **పతి** ధవో. **అరియో** అధిపతి.

౧౧౨౩. రాగే కసాయాదికే రాగే.

“రఙ్గో దానే ఖలే రాగే, తచ్ఛే రఙ్గం తిపుమ్హి చే”తి **వోపాలితో. పేయ్యే** ఉదకాదికే. **పీతియం** పివనక్రియాయం. “రక్ఖణే పీతియం పాన”న్తి **వోపాలితో. ఇణే,** ఉక్ఖేపనే చ **ఉద్ధారో. ఉమ్మారే** ద్వారుమ్మారే. **ఏళకసద్దస్స** అజస్సాపి వాచకత్తా “ఏళకో అజే”తి వుత్తం.

౧౧౨౪. పహరణం **పహారో,** పోథనం. పహరతి ఏత్థాతి **పహారో,** యామో, **హాయనో** సంవచ్ఛరో. **కుణ్డికాయం** “కయా”ఇతి ఖ్యాతాయం. **ఆళ్హకే** చతుపత్థప్పమాణే. **భుసమ్హి** తణ్డులత్తచే.

౧౧౨౫. ఆవాటే కూపే. **చయే** సమూహే చ. **కాసు** సా, కారణే, రహసి చ **ఉపనిసా.**

“భవే ఉపనిసా ధమ్మే, వేదన్తేపి రహస్యమ్హీ”తి **వోపాలితో. పోటగలే** “ఘో-ఖా”ఇతి ఖ్యాతే. **గుణేతరే** అవజ్జే.

౧౧౨౬. **యుత్తే** “అట్టం వినిచ్ఛినాతీ”త్యాదీసు. **అట్టాలే** “గోపురట్టహి సంయుత్త”మిచ్చాదీసు. **అట్టితే** “అట్టస్సరంకరోతీ”త్యాదీసు. **అట్ట** అభియోగే, **అట్ట** అతిక్కమహింసాసూతి ధాత్వత్థో. **కాననే** వనే. **ఉప్పత్తియం** జననే, విహాయసాగమనే చ.

౧౧౨౭. **లామకే** నిహీనే. **ఖన్ధే** రూపాదికే. **మూలం** మూలధనం. **ఉపదా** పహేణకం. అవత్థాయం, పటస్స అన్తే చ **దసా. ఘాతో** మారణం.

౧౧౨౮. **గబ్బే** మానే. **ఘటనం** సిలేసకరణం. **రాసి** పుఞ్జో, ఏతేసు **ఘట**సద్దో. **అభిహారే** పూజాయం. **బన్ధనే** “పాకారచయో”త్యాదీసు.

౧౧౨౯. **థోకే** అప్పకే. దానే, హానియఞ్చ **చాగో.** గీవా, గలో చాతి ద్వే అభిధానాని ఇణే సియుం. “ఇణే గీవా గలేపి చా”తిపి పాఠో. **గలే** కణ్ఠే.

౧౧౩౦. దణ్డేపి **సాహసం. పటే** వత్థవిసేసే **భఙ్గం.** సాణాదికే మిస్సిత్వా కతఞ్హి వత్థం “భఙ్గ”న్తి వుత్తం. **ఛవకే** కళేవరే.

౧౧౩౧. **అనఙ్గే** మారే. **దుమే** కరహాటకే.

“మదనో మారధుత్తర-వసన్తదుమసిత్థకే”తి **వోపాలితో. పమాతరి** మాతుమాతరి. **వేఠే** ఉణ్హీసే చ **వేఠనం.**

౧౧౩౨. **తణ్డులేయ్యే** తిలఫలసాకే. **అయ్యే** సామిని. **ముత్తి** ముచ్చనం.

౧౧౩౩. **అఙ్కే** లక్ఖణే. **ఆకారే** సీసచలనాదికే. **వప్పే** వప్పనీయబీజే. **తటే** తీరే చ **వప్పో**, పాకారమూలే, నేత్తజలే, ఉసుమే చ **వప్పో.** అనుఞ్ఞాయం, వోహారే చ **సమ్ముతి**సద్దో. **అక్ఖత**సద్దో **లాజాసు** ధఞ్ఞవికతీసు నపుంసకే.

౧౧౩౪. **యాగే** దేవపూజాయం, సదాదానే చ **సత్రం. ససు** హింసాయం, త్రణ, **సత్రం.** ఓసధిమ్హి, చన్దే చ **సోమో.**

> “సోమో కువేరే పితుదేవతాయం,
> వసుప్పభేదే వసుధాకరే చ;
> దిబ్బోసధిసామలతాసమీర-
> కప్పూరనీరేసు చ వానరే చా”తి. –

వోపాలితో . యుగగేహఙ్గేతి పుబ్బాపరాయామవసేన ధమ్మానం ఉపరి ఠపితే యుగభూతే గేహావయవే. దక్ఖిణుత్తరాయామవసేన ఠపితే గేహఙ్గే **సఙ్ఘాటో.**

గాథాపాదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అనేకత్థవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. అబ్యయవగ్గవణ్ణనా

౧౧౩౬-౧౧౩౭. చిరస్సాదయో చత్తారో చిరత్థకా. చిరాయ, చిరా చాత్ర. **సహా**దయోపి చత్తారో సహత్థా. **పునప్పున**మాదయో పఞ్చ పునప్పునత్థా. **వినా**దయో పఞ్చ వజ్జనత్థా.

౧౧౩౮. బలవం సుట్ఠు అతీవ కిముత సు అతి ఏతే ఛ అతిసయత్థే. పసంసాయఞ్చ **సుట్ఠు.** పఞ్హేపి **కిముత.** **ఆహో** కిం కిము ఉదాహు కిముత ఉద ఏతే ఛ **వికప్పే** వితక్కే. తత్ర **ఆహో**సద్దో దీఘాది. "దిట్ఠో ఆహో ఉదాహు చ, వికప్పత్థే విభావనే"తి హి **భాగురి.** ఖాణురయమాహో పురిసో. **రుద్దో** తు రస్సాదిమాహ "ఇస్సరేప్యధికేపి చ, వికప్పేవిమ్హయేప్యహో"తి. **కిము**సద్దో రస్సన్తో. కిమాయం ఖాణు, కిము పురిసో. **ఉద**సద్దో రస్సాది. ధూమోయమోద కాపోతం, సమూహత్థే ణో. **కిఞ్చ**సద్దోపి వికప్పే. **కిముత**సద్దో అతిసయేతి వుత్తో.

౧౧౩౯. భో అరే అమ్భో హమ్భో రే జే అఙ్గ ఆవుసో హే హరే ఏతే దస అవ్హానే. **హం హో**సద్దాప్యత్ర. కథం కింసు నను కచ్చి ను కిం ఏతే ఛ **సమా** సమానత్థా.

౧౧౪౦. అధునా, ఏతరహి, ఇదాని, సమ్పతి చాతి చత్తారో **ఇదానీ**త్యత్థే. అఞ్ఞదత్థు తగ్ఘ ససక్కం అద్ధా కామం జాతు వే హవే ఏతే అట్ఠ **ఏకంసే** ఏకంసత్థే.

౧౧౪౧. యావతాదయో సత్త పరిచ్ఛేదవాచకా. తత్ర యావతా, యావాతి ద్వే అనియమపరిచ్ఛేదత్థవాచకా. తావతా, తావ, ఏత్తావతాతి నియమపరిచ్ఛేదత్థవాచకా. కిత్తావతా, కీవేతి పరిచ్ఛేదపుచ్ఛనత్థవాచకా.

౧౧౪౨-౧౧౪౩. యథా తథా యథేవ ఏవం యథానామ యథాహి సేయ్యథాపి ఏవమేవం వా తథేవ యథాపి ఏవమ్పి సేయ్యథాపి నామ యథరివ యథా చ వియ తథరివ ఇచ్చేతే సత్తరస **పటిభాగత్థే** సదిసత్థే భవన్తి.

౧౧౪౪. సం, సామం, సయఞ్చేతి తయో సయమిచ్చత్థే. ఆమ సాహు లహు ఓపాయికం పతిరూపం సాధు ఏవం ఏతే సత్త సమ్పటిచ్ఛనత్థే. ఆమన్తాప్యత్ర.

౧౧౪౫. యమాదయో ఛ కారణత్థేసియుం. **చన**సద్దో, చిసద్దో చాతి ద్వే **అసాకల్యే** అసకలత్థే. కదాచనం, కదాచీత్యాది పయోగో. **ముధా**సద్దో **నిప్ఫలే** ఫలరహితే, నిప్పయోజనేత్యత్థో. అమూలేపి చ **ముధా.**

౧౧౪౬. జాతుసద్దో ఏకంసేపి. సబ్బతో, సమన్తతో, పరితో, సమన్తా చాతి చత్తారో తుల్యత్థా.

౧౧౪౭. న అ నో మా అలం నహి ఇచ్చేతే ఛ నిసేధే. చే, సచే, యదీతి తయో యద్యత్థే. **సద్ధం**సద్దో అనుకూలత్థే. నత్తం దోసో చ రజనీయమిచ్చత్థే. **దివా**సద్దో **అహే** అహనీత్యత్థే.

౧౧౪౮. ఈసం , కిఞ్చి, మనం ఇచ్చేతే అప్పత్థే. **అతక్కితే** అవితక్కితే. బలక్కారే తు **సాహసం.** అగ్గతో, పురతో చ పురేఇచ్చత్థే. **పేచ్చ అముత్ర**సద్దా భవన్తరే.

౧౧౪౯. అహో చ హి చాతి ఏతే విమ్హయే. వికప్పేపి **అహో.** సమ్మోదేపి హి. **తుణ్హీ**సద్దో **మోనే** అభాసనే. ఆవి, పాతు చ పాకటత్థే. **సజ్జు సపది**సద్దా తఙ్ఖణేత్యత్థే.

౧౧౫౦. సుదం ఖో అస్సు యగ్ఘే వే **హాదయో** హకారాదయో చ పదపూరణే సియుం. అన్తరేన, అన్తరా, అన్తో చాతి ఏతే అబ్భన్తరేఇచ్చత్థే. అవస్సం, నూన చ నిచ్ఛయత్థే.

౧౧౫౧. **సంసద్దో దిట్ఠా**సద్దో ఆనన్దత్థే. సముపజో, సంప్యత్ర. **కామప్పవేదనే** ఇచ్చాయ అక్ఖానే కచ్చి జీవతి తే మాతా , మమేదమభిమతమిచ్ఛత్థే. **ఉసూయోపగమే** ఉసూయాపుబ్బకే ఉపగమే.

“కామానుమతియం కామో,

ఉసూయోపగమేపి చా”తి **రుద్దో.**

ఉసూయోపగమానుఞ్ఞాణేపిచాయం అత్థో దిస్సతే.

౧౧౫౨-౧౧౫౩. **యథాత్త**న్తి సచ్చం. తథస్స అనతిక్కమో **యథాతథం,** యథాత్థే అబ్యయీభావో. **తథ**సద్దోయం **భూత**పరియాయో. **సదా**సద్దో, **సనం**సద్దో చాతి నిచ్చే. **సన**సద్దోప్యత్ర. పాయో, బాహుల్యఞ్చ సమా. పఞ్చకం బాహ్యే. **సణికం**సద్దో అసీఘే.

౧౧౫౪. సమ్మా, సుట్ఠూతి ద్వే అభిధానాని.

౧౧౫౫. **సాయం సాయే** సాయన్హే. **అత్రాహే**తి ఇమస్మిం అహని **అజ్జ**సద్దో.

౧౧౫౬. **యత్థా**దయో తయో అనియమట్ఠానాదివాచకా. **తత్థా**దయో నియమట్ఠానాదివాచకా.

౧౧౫౭. సమ్ముఖా, ఆవి, పాతు చ సమానత్థా.

౧౧౫౮. **అప్పేవా**దయో తయో సంసయత్థమ్హి. **ఇతి ఇత్థం ఏవం**సద్దా నిదస్సనే వత్తన్తి. **కథఞ్చి**సద్దో కిచ్ఛత్థే.

౧౧౫౯. **ఖేదో** ఖిన్నతా. పచ్చక్ఖే **సచ్ఛి**సద్దో. థిరే, అవధారణే చ **ధువం. తిరో తిరియం**సద్దా సమా. **దుట్ఠుకు**సద్దా కుచ్ఛాయం.

౧౧౬౦. ఆసిట్ఠత్థమ్హి **సువత్థి. ధి**సద్దో నిన్దాయం. **కుహిఞ్చనా**దయో సత్త ఠానాదిపుచ్ఛనత్థా.

౧౧౬౧. ఇహ ఇధ అత్ర ఏత్థ అత్థ ఏతే ఓకాసత్థాదివాచకా. సబ్బస్మిం కాలాదికే **సబ్బత్రా**దిద్వయం. కిస్మిం కాలే **కదా.** కస్మిం కాలే **కుదాచనం.**

౧౧౬౨-౧౧౬౩. విభత్యన్తనామసరాఖ్యాతపతిరూపకే అబ్యయే దస్సేత్వా తదఙ్గభావే అబ్యయే దస్సేతుమాహ ‘‘**ఆదికమ్మే**’’ఇచ్చాది. తత్ర విభత్యన్తపతిరూపకం యథా – “చిరస్సం, చిరం , చిరేని”చ్చాది. నామపతిరూపకం యథా –

“ఆమ, సాహు, లహు, ఓపాయిక”మిచ్చాది. సరపతిరూపకం యథా – “అ”ఇచ్చాది. ఆఖ్యాతపతిరూపకం యథా – “అత్థి”ఇచ్చాది.

సమ్భవో పభవో. **ఉదిణ్ణే** పవుద్ధే వడ్ఢనే. **తిస** పీణనే,తి, **తిత్తి. నియోగే** నియోజనే. **అగ్గే** ఉత్తమే. **తప్పరే** తప్పధానే. **సజ్జే** లగ్గనే. **పకారే** సదిసే, భేదే వా. **అఞ్ఞోభావే** పక్ఖిత్తే. **వియోగే** పవాసే. **అవయవే** పదేసే. **ధితియం** వీరియే పధానే. ఏతే చత్థా ధాతుసంయోగత్థా వా నామసంయోగత్థా వా భవన్తి. అసంయోగస్స పన నామపదస్స అత్థో “పో సియా పరమత్థస్మిం, పాతు వాతేసు పా భవే”తి **ఏకక్ఖరకోసే** [ఏకక్ఖరకోస ౨౩ గాథా] వుత్తో.

౧౧౬౪. విక్కమో పధానం.

౧౧౬౫-౧౧౬౭. సన్న్యాసే నిక్ఖిత్తే. **మోక్ఖో** నిబ్బానం. **రాసి** నికరో. **గేహే** నిలయే. **ఆదేసో** ఆచిక్ఖనం. **ఉపమాయ** సన్నిభే. **అచ్చయో** అతిక్కమో. **సామీప్యే** సమీపభావే . **ఉపరతి** ఉపసమో. **నీహరణం** అపనయనం. **ఆవరణం** నీవరణం [ఆహరణం గహణం (క.)].

౧౧౬౮. ఉద్ధకమ్మే ఉయ్యానే. **వియోగే** ఉప్పాసితే. **అత్థలాభో** ఉప్పత్తి. **పబలత్తే** మహాబహలత్తే. **దక్ఖగ్గతాసూతి** దక్ఖభావే, అగ్గభావే చ. సత్తియం, **మోక్ఖే** నిబ్బానే చ.

౧౧౬౯. దు చ అభావే దుస్సీలో, దుప్పఞ్ఞో. **అసమిద్ధియం** దుబ్భిక్ఖం. **అనన్దనం** అమోదనం.

౧౧౭౦. సమన్తత్తసమిద్ధీసూతి సమన్తభావే, సమిద్ధియఞ్చ. **సఙ్గతే** సహితే. **విధానే** కరణే. **పభవో** సమ్భవో. **పునప్పునక్రియా** పునప్పునకరణం.

౧౧౭౧-౧౧౭౨. అతిసయో అత్ర అధిమత్తం. **భుసత్థో** సమన్తత్థో, తేన **సమన్త** పరియాయోపి **భుససద్దో** అత్థీతి వేదితబ్బో. **ఇస్సరియో** పభూతి. **అచ్చయే** అతిక్కమే. **కలహే** విగ్గహే. **భాసే** కథనే, “భాసాయా”తిపి పాఠో. **కుచ్ఛనే** కుచ్ఛాయం. **అనభిముఖత్థే** విముఖో. **మోహో** విమతి. **పధానే** విసిట్ఠే. **దక్ఖతా** ఛేకతా. **ఖేదే** పరిస్సమే.

౧౧౭౩. జాననే అవగతే. **అధోభాగే** అవంసిరే. **అనిచ్ఛయే** అనిణ్ణయే. **పరిభవే** అవఞ్ఞాతే. దేసో చ బ్యాపనఞ్చ హాని చాతి ద్వన్దో. **వచోక్రియాయ** వచనక్రియాయం. **థేయ్యే** చోరియే. అఞ్ఞాణే చ పత్తిఆదికే చ.

౧౧౭౪. పచ్ఛాత్థే అనుచరో. భుసత్థే అనుగ్గతో. సదిసే అనురూపో. అనువత్తియం అన్వేతి. హీనే అను సారిపుత్తం పఞ్ఞవన్తో. తతియత్థే నదిమన్వవసితా బారాణసీ. దేసే, లక్ఖణే, విచ్ఛాయం, ఇత్థమ్భూతే, భాగాదికే చ **అను.** లక్ఖణే రుక్ఖ’మను విజ్జోతతే చన్దో. విచ్ఛాయం రుక్ఖం రుక్ఖమను తిట్ఠతి. ఇత్థమ్భూతే సాధు దేవదత్తో మాతర’మను. భాగే యదేత్థ మం అను సియా.

౧౧౭౫. ఆలిఙ్గనే పరిస్సజతి. దోసక్ఖానే పరిభాసేత్వా. నివాసనే వత్థం పరిదహిత్వా. **అవఞ్ఞో** పరిభవో. ఆధారే భోజనే సోకే బ్యాపనే. **తత్వే** సభావే. **లక్ఖణాదో** లక్ఖణవిచ్ఛాఇత్థమ్భూతభాగే.

౧౧౭౬. విసిట్ఠే అభిధమ్మో. ఉద్ధకమ్మే సారుప్పే వుద్ధియం పూజాయం అధికే. కులే అభిజనో. అసచ్చే లక్ఖణాదిమ్హి చతుబ్బిధే [‘అభిరభాగే (పా.౧.౪.౯౧)’ తి అభిస్స భాగవజ్జితేసు లక్ఖణాదీసు కమ్మప్పవచనీయసఞ్ఞా వుత్తా (రూపసిద్ధి-కారకతణ్డే)].

౧౧౭౭. అధికే ఇస్సరే **పాఠే** ఉచ్చారణే, అధిట్ఠానే పాపుణనే నిచ్చయే ఉపరిభాగాదికే **భటనే** భత్తియం విసేసనే చ **అధి.**

౧౧౭౮-౧౧౭౯. **వామాదానే** ఇతి పాఠే వామే పటిలోమే, ఆదానే గహణే. వాచాదానే పచ్చుప్పోసి. **పటినిధిమ్హి** ముఖ్యసదిసే బుద్ధస్మా పతి. **పటిబాధే** నివత్తనే. **పటిచ్చత్థే** “పటిచ్చా”తి పదస్స అత్థే. **లక్ఖణాదికే** చతుబ్బిధే.

౧౧౮౦-౧౧౮౧. సమీపే ఆదికమ్మని మరియాదే ఉద్ధకమ్మని ఇచ్ఛాయం బన్ధనే అభివిధిమ్హి చ **ఆ.** కిచ్చే ఈసత్థే నివత్తియఞ్చ అప్పసాదే ఆసీసనే సరణే వాక్యసరణే **ఆ** ఏవం అనుస్సరం. పతిట్ఠాయం, విమ్హయాదీసు చ **ఆ.**

౧౧౮౨. **భూతభావే** అతీతో.

౧౧౮౩. **సమ్భావనే** అపి దిబ్బేసు కామేసు, రతిం సో నాధిగచ్ఛతి [ధ॰ ప॰ ౧౮౭]. **సమ్భావన**మధికత్థవచనేన అఞ్ఞత్ర సత్తియా అవిఘాతో. **సంవరణే** అపిధానం.

౧౧౮౪-౧౧౮౫. **అపగతో** అపేతో. **ఉపపత్తియం** యుత్తియం ఉపేక్ఖా. **ఆధిక్యే** ఉపఖారియం దోణో. **పుబ్బకమ్మని** బుద్ధోపక్కమం కిలేసచ్ఛేదో. **గయ్హాకారే** పచ్చుపట్ఠానం. **ఉపరిత్తే** ఉపరిభావే ఉపపన్నో. **అనసనే** ఉపవాసో.

౧౧౮౬. **ఉపదేసే** ఏవం తే అభిక్కమితబ్బం, ఏవం తే పటిక్కమితబ్బం. **వచనపటిగ్గాహే** ఏవం హోతు. **ఇదమత్థే** **ఇదం**సద్దస్స అత్థే.

౧౧౮౭. **సముచ్చయే** కేవలసముచ్చయే –

చీవరం పిణ్డపాతఞ్చ, పచ్చయం సయనాసనం;

అదాసి ఉజుభూతేసు, విప్పసన్నేన చేతసా [జా॰ ౨.౨౨.౨౨౧].

సమాహారే చక్ఖు చ సోతఞ్చ చక్ఖుసోతం. **అన్వాచయో** ఏకం పధానభావేన వత్వా ఇతరస్స అప్పధానభావేన వచనం, తస్మిం. సీలం రక్ఖాహి, దానఞ్చ దేహి. **ఇతరీతరే** సమణో చ బ్రాహ్మణో చ సమణబ్రాహ్మణా. తత్ర కేవలసముచ్చయో చ అన్వాచయో చ సమాసే నత్థి, ఇతరద్వయం సమాసేయేవ.

౧౧౮౮. **పకారో** తుల్యో, భేదో చ. **పదత్థస్స విపల్లాసే** గోతి అయమాహేతి. **సమాపనే** ఇచ్ఛితస్స పదస్స పరినిట్ఠాపనే.

౧౧౮౯. పజ్జం **వా**సద్దస్సత్థే. వవత్థితవిభాసాయం వా పరో అసరూపా. **వికప్పుబ్బే తా** గతినివత్తియం, తో, **తా**తిస్స థో, అసరూపద్విత్తఞ్చ. వవత్థితా నియమితా విభాసా **వవత్థితవిభాసా.** అవస్సగ్గేతి **అవపుబ్బే సజ** విస్సజ్జనాలిఙ్గననిమ్మానేసు.

౧౧౯౦. **భూసనే** అలఙ్కారే. **వారణే** నివారణే. **పరియత్తి** పరియాపుణనతా, యుత్తత్థేపి **అలం. అథో అథ**సద్దా అనన్తరాదీసు చతూసు అత్థేసు సియుం.

౧౧౯౧. పసంసాదీసు తీసు. **స్వీకారే** పటిఞ్ఞాణే. **ఆదినా** పకాసత్థసమ్భాబ్యాకోధాదికే చత్థే నామసద్దో. అవధారణమేవత్థో.

౧౧౯౨. **అనుఞ్ఞా** అనుమతి. **సన్తానం** అనునయో. **ఆలపనం** సమ్బోధనం. **వత**సద్దో ఏకంసే **దయాయం** కరుణాయం **హాసే** పహాసే **ఖేదే** పరిస్సమే ఆలపనే **విమ్హయే** అచ్ఛరియే చ సియా.

౧౧౯౩. **వాక్యారమ్భే** "హన్ద వదామి తే"తి. **విసాదే** ఖేదే. **యావ తావ తూతి యావతావ**సద్దా **సాకల్యే** నిరవసేసే. యావదత్థం తావ గహితం. **మానే** పమాణే. "యావ పమాణమరియాదా-వధారణత్థకం మత"మితి **భాగురి. అవధిమ్హి** పరిచ్ఛిన్నే.

౧౧౯౪. **పురత్థా**సద్దో **పాచియం** దిసాయం ఇచ్చత్థే, **పురత్థే** వక్ఖమానే, **అగ్గతో** సముద్దే ఇచ్చత్థే చ **పఠమేపి** ఆదిమ్హి వత్తతి. **పబన్ధే** వాక్యరచనాయం వాక్యపబన్ధే పురాణాదికే. చిరన్తరే అతీతభూతే. **నికటే** సన్నిహితే. **ఆగామికే** అనాగతే.

౧౧౯౫. **ఖలు**సద్దో నిసేధే **వాక్యాలఙ్కారే** వాక్యభూసాయం **అవధారణే ఏవత్థే**, పసిద్ధియఞ్చ వత్తతి. **అభితో**సద్దో ఆసన్నే అభిముఖే ఉభయతో ఇచ్చత్థే , **ఆదినా** సీఘే, సాకల్యే చ అత్థే వత్తతి. **ఆసన్నే** అభితోయం నదీ. **అభిముఖే** అభితోవ తాతా. **ఉభయతో**ఇచ్చత్థే అభితో మగ్గస్స. **సీఘే** అభితో అధీయిత్వా. **సాకల్యే** అభితో వనం దడ్ఢం.

౧౧౯౬. **యద్యపిసద్దత్థే** అనుగ్గహణగరహత్థే. **ఏకంసత్థే** అవితథత్థే. అథో **పన**సద్దో విసేసస్మిం అత్థే, పదపూరణత్థే చ సియా.

౧౧౯౭. **హి**సద్దో కారణాదీసు చతూసు అత్థేసు వత్తతి. **తు**సద్దో పన తత్థ చతూసు అత్థేసు మజ్ఝే హేతువజ్జే తికే అత్థే వత్తతి. **కు**సద్దో పాపే ఈసత్థే **కుచ్ఛనే** జిగుచ్ఛాయఞ్చ.

౧౧౯౮. నుకారో సంసయే, పఞ్హే చ. **నానా**సద్దో అనేకత్థే, వజ్జనే చ. **కిం**సద్దో పుచ్ఛాయం, జిగుచ్ఛాయఞ్చ, అబ్యయో. తిలిఙ్గో చ, నియమే తు తిలిఙ్గోవ. **వారిమ్హి** ఉదకే. **ముద్ధని** సీసే చ, **కం** సుఖేపి, వుత్తఞ్చ **నానత్థసఙ్గహే** –

> "కో బ్రహ్మత్తానిలక్కేసు, సమానే సబ్బనామికే;
> పావకే చ మయూరే చ, సుఖసీసజలేసు క"న్తి.

౧౧౯౯. **అమా**సద్దో సహత్థే, సమీపత్థే చ, అమావాసీ, అమాగతో చ. **పున**సద్దో **భేదే** విసేసే. **అపఠమే** పున దదాతి. **కిర**సద్దో **అనుస్సవే** అనుక్కమేన సవనే, అరుచియఞ్చ. **ఉద**సద్దో **అప్యత్థే** పఞ్హే. **వికప్పనే** అత్థన్తరస్స వికప్పనే చ.

౧౨౦౦. **పచ్ఛా**సద్దో **పతీచియం** దిసాయం. **చరిమే** అనాగతే కాలే. **సామి**సద్దో తు **అద్ధే** భాగే, **జిగుచ్ఛనే** నిన్దాయఞ్చ. అద్ధే భాగే సామి వుత్తం, జిగుచ్ఛనేపి తదేవ. **పాతు పకాసే** పకాసనీయే, **సమ్భవే** ఉప్పత్తియఞ్చ. **మిథో**సద్దో అఞ్ఞోఞ్ఞేఇచ్చత్థే, రహోఇచ్చత్థే చ.

౧౨౦౧. **హా**సద్దో ఖేదే, సోకే, దుక్ఖే చ. **అహహ**సద్దో ఖేదే, **విమ్హయే** అబ్భుతే చ. **ధి**సద్దో హింసాపనే, నిన్దాయఞ్చ. **తిరియం తిరో**సద్దా పిధానే వత్తన్తి. తిరియం కత్వా కణ్డగ్గతో, తిరోకత్వా వా.

౧౨౦౨-౧౨౦౩. సఙ్ఖ్యాతాసఙ్ఖ్యాతత్థానం ఉపసగ్గనిపాతసఙ్ఖ్యాతానం అబ్యయానం పసిద్ధే పచురప్పయోగే ఏకచ్చే వా దస్సేత్వా తదఞ్ఞేపి సఙ్ఖేపనయేన దస్సేతుమాహ “**తుని**”చ్చాది. ఏత్థ చ **తునా**దిసద్దేహి **ఙ్జ**పరియన్తేహి తదన్తావ గహితా, న హి కేవలానం ఏతేసం అబ్యయభావో సమ్భవతి. తస్సత్థో – **తున**పచ్చయన్తో చ తథా త్వాన తవే త్వా తుం ధా సో థా క్ఖత్తుం తో థ త్ర హిఞ్చనం హిం హం ధి హ **య**కారతో హింధ ధునా రహి దాని, **కిం**స్మా వో దాచనం దాజ్జథం థత్తం జ్ఝఙ్జపచ్చయన్తో చ అబ్యయీభావసమాసో చ **తునా**దీనం **యా**దేసన్తో చ అబ్యయం నామ భవేతి. పయోగో యథా – “కాతున, కత్వాన, కాతవే, కత్వా, కాతుం, సబ్బధా, సబ్బసో, సబ్బథా, చతుక్ఖత్తుం, సబ్బతో, సబ్బత్థ, సబ్బత్ర, కుహిఞ్చనం, కుహిం, కుహం, సబ్బధి, ఇహ, యహిం, ఇధ, అధునా, ఏతరహి, ఇదాని, క్వ, కుదాచనం, కదా, అజ్జ, కథం, అఞ్ఞథత్తం, ఏకజ్ఝం, సజ్జు, ఉపనగరం, అన్తోపాసాదం, అభివన్దియ”ఇచ్చాది. ఇదం పన సబ్బేసమ్పి అబ్యయానం సఙ్ఖేపలక్ఖణం.

“సదిసం తీసు లిఙ్గేసు, సబ్బాసు చ విభత్తిసు;
వచనేసు చ సబ్బేసు, యం న బ్యేతి తదబ్యయ”న్తి.

అబ్యయవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి సకలబ్యాకరణమహావనాసఙ్గఞాణచారినా కవికుఞ్జరకేసరినా ధీమతా సిరిమహాచతురఙ్గబలేన మహామచ్చేన విరచితాయం అభిధానప్పదీపికావణ్ణనాయం సామఞ్ఞకణ్డవణ్ణనా సమత్తా.

నిగమనవణ్ణనా

౧. “**సగ్గకణ్డో చా**”త్యాదినా అభిధానప్పదీపికాయం కపాలతేలవట్టిసదిసేన కణ్డత్తయేన సమజ్జితా దీపితా.

౨. “**తిదివే**”త్యాదినా తోటకేన తస్సా పయోజనం కథితం. తస్సత్థో – యో నరో కత్తుభూతో **తిదివే** దేవలోకే, బ్రహ్మలోకే చ **మహియం** మనుస్సలోకే, **భుజగావసథే** నాగలోకే చాతి ఏతేసు తీసు ఠానేసు సన్నిహితానం **సకలత్థానం** సబ్బేసం అభిధేయ్యానం **సమవ్హయస్స** అభిధానస్స **దీపనియం** పకాసనియం **ఇహ** అభిధానప్పదీపికాయం సవనధారణాదినా **కుసలో** ఛేకో హోతి, **స** నరో **మహామునినో** సమ్మాసమ్బుద్ధస్స **వచనే** సుత్తాభిధమ్మవినయసఙ్ఖాతే వచనే **పటు** ఛేకో హోతి, పటుత్తాయేవ **మతిమా** నామ హోతీతి.

౩-౯. ఇదాని యస్స రఞ్ఞో విహారే వసిత్వా అయం గన్థో విరచితో, తస్స నామగుణనివాసకరణప్పకారవిహారగుణనామాదీని దస్సేత్వా అత్తనో చ నామగుణే దస్సేతుం సత్త గాథా వుత్తా.

తత్ర దుతియా భుజఙ్గప్పయాతం నామ. తాసం అయం సమ్బన్ధాధిప్పాయా అత్థవణ్ణనా – యో **పరక్కమభుజో** నామ **భూపాలో** రాజా కారేసి, రక్ఖేసీతి చ ఇమినా సమ్బన్ధో. కింగుణో సో రాజా? **గుణభూసనో** సద్ధాదిగుణాలఙ్కారధరో. **తేజస్సీ** తేజోయుత్తో. **జయీ** అరిజయేన యుత్తో. **కేసరివిక్కమో** కేసరసీహో వియ సూరగుణయుత్తో, వీరియవా చ. స కత్థ నివాసీ? సో రాజా **లఙ్కాయమాసి** లఙ్కానామకే దీపే నివాసనసీలో. **చిరం** చిరకాలం **విభిన్నం** తిధా విభిన్నం **నికాయత్తయస్మిం**

నికాయత్తయం భిక్ఖుసఙ్ఘం **సమ్మా** నయేన హేతునా **సమగ్గే** సమగ్గం కారేసి, కారితన్తోయం కరోతీతి కమ్మికో, తథా **సదేహంవ** అత్తనో కాయం ఇవ **నిచ్చాదరో** హుత్వా దీఘకాలం మహగ్ఘేహి **చ** పచ్చయేహి తం నికాయత్తయం రక్ఖేసి.

తథా **యేన** రఞ్ఞా యథా **కిత్తియా** అత్తనో సద్ధాదికిత్తియా కరణభూతాయ **లఙ్కా** అత్తనో నివాసనట్ఠానభూతా కమ్మభూతా **సమ్బాధీకతా** సఙ్కటీకతా అనోకాసీకతా, తథా విహారేహి గామేహి ఆరామేహి ఖేత్తేహి వాపీహి చ లఙ్కా సమ్బాధీకతా.

తథా **యస్స** రఞ్ఞో సబ్బకామదదం అఞ్ఞేహి అసాధారణం అనుగ్గహం **పత్వా** పాపుణనహేతు **అహం విబుధగోచరం** పణ్డితవిసయం గన్థకారత్తం పత్తో, **తేన** రఞ్ఞా కారితే పాసాదగోపురాదివిభూసితే, **సగ్గకణ్డే** దేవలోకస్స కణ్డసదిసే, **సతోయాసయస్మిం** సాదుసలిలాసయసమన్నాగతే, **పటిబిమ్బితే** భగవతో నివాసనట్ఠానజేతవనమహావిహారస్స పటిబిమ్బభూతే, **సాధుసమ్మతే** సాధువిహారోతి సమ్మతే, సాధూహి వా సమ్మతే **సరోగామసమూహమ్హి** సలిలాసయభిక్ఖాచారయుత్తగామసమూహసమన్నాగతే మహాజేతవనాఖ్యమ్హి విహారే **వసతా** నివాసం కుబ్బతా **సన్తవుత్తినా** సన్తచారినా సద్ధమ్మట్ఠితికామేన **ధీమతా** అతిసయఞాణయుత్తేన **మోగ్గల్లానేన** సమ్మాసమ్బుద్ధస్స దుతియఅగ్గసావకభూతస్స ఆయస్మతో ఇద్ధిమతో మహామోగ్గల్లానస్స నామధేయ్యేన థేరేన ఏసా అభిధానప్పదీపికా రచితాతి.

నిగమనకథా

యద్యత్ర దోసోణుపమాణసమ్భవో,
గుణీసు వీథిమ్పి తథా విగాహతే;
యథా జలం భోజనమ్పి జన్తువా,
చతుప్పదో వాప్యచరో కణఙ్యపి.

అసమ్పవేదిదస్సనాయ భాసితే,
గుణో చ దోసో చ సదా వివిజ్జరే;
తతో బుధా మే నవధానతా భవం,
ఖమన్తు దోసం గుణతం నయన్తు వా.

యో సీహసూరో సితకుఞ్జరిన్దో,
రాజాధిరాజా అహు తమ్బదీపే;
దుబ్బారనాగాదిజితో నరిన్దో,
సుకన్తభీమాదిగుణోపపన్నో.

తన్నామధేయ్యో తదనుబ్బాదజాతో,
సద్ధాదియుత్తో చతుసేతిభిన్దో;
నాగాదిధామో అతిదుప్పసయ్హో,

ఉళారపఞ్ఞో ధితిమా యసస్సీ.

తేనాహమచ్చన్తమనుగ్గహీతో,
అనఞ్ఞసాధారణసఙ్గహేన;
సఙ్ఖేపతోకాసిమిమం విసుద్ధి-
సంవణ్ణనం సోతుహితం సుబోధం.

రాజా పజం రక్ఖతు సప్పజంవ,
ధమ్మఞ్చ లోకాపి సమాచరన్తు;
పూరేన్తు అత్థా సుపకప్పితా చ,
కాలేన దేవోపి పవస్సతూతి.

అభిధానప్పదీపికాటీకా నిట్ఠితా.